

15110

KÖNYV
KÖNYV

XLV. ÉVFOLYAM.

1921.

63. KÖT. 1-4. SZÁM.

JANUÁR—ÁPRILIS
HAVA.

5510/948

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁGSZERKESZTI:
BUD JÁNOS

TARTALOM.

Magyarország gabonaellátása.

*A Magyar Közgazdasági Társaság
1921. jan. 27, 28, 29., febr. 3 és 4-én tartott ankétje.***Előadók:**

<i>Matlekovits Sándor</i> 1, 183	<i>Dr. Lamm Dezső</i> 112
<i>Térfi Béla</i> 4, 170	<i>Dr. Strasser Imre</i> 118
<i>Gadl Gasston</i> 23	<i>Hegedüs Nándor Andor</i> 125
<i>Prey Kálmán</i> 39, 181	<i>Havas Mór</i> 131
<i>Bacher Emil</i> 48	<i>Hajdu Zsigmond</i> 140
<i>Ipolyi-Keller Gyula</i> 61	<i>Dr. Pátkai Béla</i> 147
<i>Aczél Géza</i> 71	<i>Katona Zsigmond</i> 154
<i>Vajna Ede</i> 83	<i>Jutassy Ödön</i> 157
<i>Gulácsy Dezső</i> 95	<i>Langfelder Ede</i> 164
<i>Bossányi Endre</i> 103	

Magyar Közgazdasági Társaság.BUDAPEST,
MAGYAR LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

Szerkesztőség és kiadóhivatal: II. Lánchíd-utca 4.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI BIZOTTSÁG
KÖNYVTÁRA**Bolti ára: 100 K.**

MEGHIVÓ.

A „Magyar Közgazdasági Társaság“ 1921. május 5-én, Áldozó csütörtökön d. e. 10 órakor a Magyar Folyam- és Tengerhajózási r.-t. palotájának dísztermében (V., Mária Valéria-utca 11. I. emelet) megtartandó

rendes évi közgyűlésére.

Napirend :

1. Elnöki megnyitó.
2. Heller Farkas műegy. s. tanár előadása : A pénzülmélet fejlődése.
3. Az igazgató-választmány 1920. évi jelentése.
4. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1920. évi számadásokról.
5. Az 1921. évi költségvetés megállapítása.
6. Az elnökség és igazgató-választmány kiegészítése.
7. Indítványok. (Az alapszabályok 9. §-a értelmében a közgyűlés elé viendő minden önálló indítvány legkésőbb három nappal a közgyűlés előtt az elnökségnél benyújtandó.)

A „Közigazdasági Szemle“ megjelenik kéthavonként kb. évi 36 ivnyi terjedelemben hirdetési függelékkal. **Előfizetési ára egész évre 400 korona.** A Közigazdasági Társaság tagjainak tagsági illetményeik fejében jár.

Előfizetéseket elfogad a „Közigazdasági Szemle“ kiadóhivatala Magyar Lap- és Könyvkiadó r.-t. Budapest, II., Lánchíd-utca 4. tel. 77.

A lap szétküldésére vonatkozó minden reklamáció a kiadóhivatalhoz intézendő.

Felkérjük a Magyar Közigazdasági Társaság t. tagjait, hogy a tagsági névsor revíziója céljából pontos címüket és lakásukat a kiadóhivatallal tudatni sziveskedjenek. Helytelen cím folytán nem kézbesített példányokért utólagos felszólamlásokat nem lesz módunkban figyelembe venni.

A „Közigazdasági Szemle“-t érintő közlemények **Bud János szerkesztő** címére küldendők : Budapest, X., Orczy-ut 21.

5a 47804
4

5057/927

Magyarország gabonaellátása.

A Magyar Közgazdasági Társaság ankétje.

Első nap, 1920. január 27.

Elnök: Matlekovits Sándor.

Elnök: A közgazdasági politika egyik fontos tárgya az országnak gabonával való ellátása.

Ez a kérdés nagy szerepet játszott majdnem minden ország közgazdaságában. A termelők érdeke, hogy gabonájukért minél magasabb árt érjenek el, és a fogyasztók kívánsága, hogy kenyerek minél olcsóbb legyen: oly ellentétet képez és oly követeléseket keltett, melyeknek rendezése törvényhozási intézkedéseket és a kormány közbenlépését tette szükségessé.

Ismeretes Angolország történetében az a mozgalom, amely az Anti Cornlaw League és Cobden agitációja által a gabonavámok eltörlésére vezetett és mely a Manchesteri irányzatnak elnevezett szabad kereskedés uralmát megteremtette.

Tudjuk azt, hogy a gabonaáraknak a tengerentúli verseny folytán beállt erős csökkenése ismét erős mozgalomra adott alkalmat, mely az agrár politikát juttatta uralomra és a szabad kereskedés helyébe a hazai munka védelmének jelszavával az állam beavatkozási rendszerét honosította meg.

Míg Angolországban Cobden a gabonaforgalmat a fogyasztók érdekében követelte rendezni és olcsó gabonáért küzdött: — addig az agrár irányzat a termelők, a hazai mezőgazdaság érdekében magasabb gabonaárak biztosítását kívánta. Mindkét irány a vámpolitikát használta fel céljának elérésére; az előbbi a magas vámok eltörlését követelte és érte el, az utóbbi a gabonavámok meghonosítását és emelését, az országnak a külföldtől vámsorompók által való elzárását óhajtotta és vitte keresztül.

Az agrár irányzat hatalmas támaszt talált pénzügyi körökben, hol a magasabb gabonavámok gazdag bevételre kecsegtettek. Tényleg Németországban évi 250 millió márka.

A gabonaforgalomnak pénzügyi szempontból való felhasználását látjuk Olaszország történetében az őrlési adó meghonosításával. Olaszország egységesítése erős pénzügyi áldozatokat követelt és az olasz pénzügyminiszterek új adózási módokat kerestek és az őrlési adót javasolták. A parlament ezt a közgazdasági szempontból határozotán legkárosabb fogyasztási adót több ízben visszautasította. Végre Cambray-Digny miniszter az 1869. évre szóló költségvetés előterjesztésekor a pénzügyi helyzet súlyos állapotát kifejtve utalt arra, hogy a deficit 240 millió lira, hogy a függő adóság 650 millióra emelkedett és hogy az 5%-os államjáradék 40%-ra csökkent; ily kétségbeejtő helyzetben követelte az őrlési adó behozatalát, mely számítása szerint évi 80—100 millió lira bevételt hozna. Az ellenszenv ellenére is, mely a közvéleményben a kenyér megadóztatása ellen uralkodott, a képviselőház többsége más módokat hiányában megszavazta az őrlési adót, mely az 1868. június 7-én kelt törvényvel életbe lépett. Az adót a malmok szedték be, minden őrlésre kerülő gabona és pedig a buza, rozs, árpa, zab, tengeri és hüvelyes után, akár liszt, akár dara készült belőle, akár emberi használatra, akár takarmánnyul szolgált. Összesen 40.000 malom szedte be az adót, állami ellenőrzéssel. Az adó fennáll 1868-tól 1884-ig; folyton támadásra és panaszra adott okot, úgy hogy már 1878-ban a búzán kívül a többi gabona nemre megszűnt s végre 1884-ben a búzára nézve is hatályon kívül helyezték. Az őrlési adó legnagyobb jövedelme 1878-ban volt, amikor 85.5 millió lirát eredményezett.

Fel kell még említeni azt a mozgalmat, mely Németországban a gabonaárak állandósítása céljából a gabonabehozatalt állami egyedárúság tárgyává kívánta tenni. Midőn 1890 óta az amerikai gabona nagy versenye a német gabonaárt erősen nyomta, 1894 április havában Kanitz gróf a gabonaárak szilárdítása, illetőleg a termelők érdekeinek megvédésére, miután az osztrák-magyar monarchiával és Oroszországgal kötött szerződések a gabonavámok felemelését lehetővé nem tették, azt indítványozta, hogy a külföldi gabona behozatala és értékesítése kizárólag állami teendő legyen. Az ekkép meghonosítandó monopólium alapját képezte volna a gabonának az utolsó 10 év áraiból képzett átlagár. Ennek a monopóliumnak a célja lett volna, a) hogy a gabona árát a külföldi piacok árától függetlenítse és így a termelőt előre megszabott árakkal biztosítsa működésében; b) az állam nyereséget kapna; c) háború számára gabonakészletet gyűjthetne.

Nálunk Magyarországon az országnak gabonával való ellátása csak

a háború óta képez megoldásra váró kérdést. Országunk bő termésével előbb Nyugat-Europa országait is ellátta gabonával; a népesség szaporodásával legalább Ausztriát láttuk el bőségesen gabonával. Még mai csonka állapotunkban van annyi szántóföldünk, hogy közepes termésnél saját lakosságunk teljes ellátása után nem megvetendő mennyiségét külföldre szállíthatnánk. A viszonyok a háború alatt és utána mindazáltal úgy alakultak, hogy a városi lakosság élelmezése nehézséggel jár.

A háború magával hozta azt, hogy a katonaság élelmezésénél a kormány beavatkozzék. A hadsereg élelmezésére mindenekelőtt le kellett foglalni, rekvirálni gabonamennyiségeket; a rekvirálás magával hozta az ármeghatározást; már a maximálás természetes következménye a drágulás; a drágasággal kapcsolatban megjelenik a hiány; ez magával hozza az adagolást, a fejre való lisztkiszabást, a jegyrendszert és egyszerre benne vagyunk abban, hogy a kormány egyik főteendője az országnak gabonával való ellátásáról gondoskodni.

A háború alatt a Haditermény R.-t. Russo Illés kitünő vezetése mellett működött és feladatát szépen teljesítette.

A háború óta különböző intézkedésekkel, melyeket sajnos politikai befolyások gátoltak tulajdonképeni feladatuk elérésében, állami közbenjárással kell a gabonaellátásról gondoskodni. Az így megteremtett állapotnál a kormánynak minden rendelete és minden intézkedése folytonos panaszra ad alkalmat. Általános a kívánság, hogy az országnak gabonával való ellátása kellőképen rendeztessék.

Szabad forgalom, szabad kereskedés: ez a jelszó hangzik most minden oldalról.

Ámde biztosítja-e a szabad forgalom a verseny kifejlődésének azt a lehetőségét, mely az árképződést nemcsak a termelő igényeinek kielégítésére, hanem a nagy fogyasztás óhajának megfelelő módon alakítja?

Lehet-e akkor, mikor legjobb termésű országrészeink a szomszéd államok erőszakos fenhatósága által tőlünk elzárva vannak — csonka Magyarország szabad forgalmától egymagától oly áralakulást várni, mely az ellátatlan név alatt ismert nagy fogyasztóközönségnek igényeit kielégíti?

Nem kell-e mai valutaviszonyainknál attól tartani, hogy szabad forgalom és szabad kereskedés mellett hazai termésünk a külföldi piacokra tódul és az országban nem marad kellő mennyiségű gabona?

Mindezek oly kérdések, melyeknek helyes megoldásáról kell gondoskodni, mert nem egyedül a termés legjobb értékesítéséről, hanem az országnak gabonával való ellátásáról van szó.

A gabonaellátás kérdését a mai pénzügyi helyzetben pénzügyi szempontból is kell vizsgálat tárgyává tenni. Azt hiszem, a Közgazdasági

Társaság körében nem szükséges fejtegetnem, hogy a fogyasztási adók közt a legigazságtalanabb és a szegény lakókat legjobban terhelő adó a kenyéradó és ha mégis mai viszonyaink közt az őrlési adóval, a gabonaforgalmi adóval, a gabona-, vagy a lisztmonopoliummal kell foglalkoznunk, ezt a gabonaellátás kérdésével kapcsolatban megtennünk annál inkább lehetséges, mert csak átmeneti intézkedésekről lehet szó s nem arról, hogy ez a pénzügyi intézkedés adórendszerünk állandó részét képezze.

Tárgyalásainkra tagjainkon kívül fölkértük a földmivelési, kereskedelmi, közlekedési és pénzügyi miniszteriumokat, meghívtuk az Országos Gazdasági Egyesületet, a Gyárosok országos szövetségét, az Országos Ipartársulatot, a Kereskedelmi és iparkamarát, a Kereskedelmi csarnokot, a Kereskedők országos egyesületét, a Gabonakereskedők országos egyesületét, a Fővárosi és a vidéki malmok egyesületeit; a politikait pártok köreit és a napilapokat.

Célunk a kérdést minden oldalról megvilágosítani s így a közvéleményt kellően tájékoztatni.

Térfi Béla államtitkár: Elnök úr Ó Excellentiája felkérésére vagyok bátor igénybevenni türelmüket, hogy legalább vázlatosan foglalkozzam azzal a világszerte legégetőbb problémával, hogy miként lehet valamely ország nemtermelő lakosságának kenyérszükségletét, ha nem is jól, de legalább kielégítő mérvben biztosítani és pedig anélkül, hogy ez a termésre bénítólag hatna, vagy az állam anyagi erejét venné túlzott mérvben igénybe. Ezen a problémán törik a fejüket úgy a gabonaimportra szoruló államok, hogy a fejkvóta lehető leszállításával s az importált gabona egyenletes elosztásával az importálandó mennyiséget állami érdekből a lehető minimumra szoríthassák s ugyancsak ez a problema okoz gondot az exportállamoknak is abban a tekintetben, hogy az exportból minő úton-módon lehetne az állam részére a legnagyobb jövedelmet biztosítani; de kétszeresen nehéz ennek a kérdésnek megoldása oly államban, mely pénzügyi viszonyainál fogva az import lehetőségétől el van zárva, saját termése pedig, kiváló jó terméstől eltekintve, csak akkor elég a saját szükségletei fedezésére, ha egyrészt a fogyasztást megszorítja, másrészt pedig a termelők feleslegeit lehető teljes egészében eljuttatja az ellátatlanokhoz.

Az ellátatlanok szükségleteinek a termelők feleslegeiből való kielégítése történhetik: 1. szabad forgalom útján, 2. állami beavatkozás segítségével, vagyis a kötött forgalom révén, végül 3. a kettőnek kombinációja által és mindhárom esetben történhetik ez az állam pénzügyi erejének igénybevitelével, vagy anélkül, mely utóbbi esetben a beszerzés költségei kizárólag, illetve teljes egészében a fogyasztót terhelik.

Mindhárom rendszernek vannak lelkes hívei s mindegyik annyi argumentumot tud összehozni saját igaza védelmére, hogy egyik mellett sem lehet lándzsát törni anélkül, hogy előbb ne vizsgálják meg az illető ország termelési, népesedési, pénzügyi viszonyait, mert tisztán elvi álláspontra helyezkedni ennél a kérdésnél anélkül, hogy annak az adott viszonyok közötti kihatását mérlegeljék, oly könnyelműség volna, melyért a felelősséget az éhező emberek millióival szemben senki sem vállalhatná.

Nézzük egyenként ezeknek a rendszereknek előnyeit és hátrányait s ez alapon állapítsuk meg, hogy minő termelési, népesedési és pénzügyi viszonyok között alkalmazható az egyik, illetve vezet célhoz a másik vagy harmadik.

A szabad forgalom a szükségletek biztosításának a legtermészetesebb s így normális viszonyok között feltétlenül a leghelyesebb formája.

Főelőny, hogy a termelést fokozza s így ezúton a leghathatósabban hozzájárul ahhoz, hogy a következő termésévben a kínálat fokoztassék vagyis a kereslet és kínálat mérlege a fogyasztók javára megváltozzék. Ha a termelő tudja, hogy búzája, rozsa, szóval gabonája a jövő aratáskor a szabad forgalomban lesz értékesíthető s így ezért az elérhető legnagyobb jövedelmet remélheti, úgy szántóterületének mindenestre jelentékenyebb részét fogja szemes gabona termésére felhasználni, mintha attól kell tartania, hogy a jövő gazdasági évben ezek a termények ismét csak minimális haszon mellett lesznek az állam részére beszolgáltatandók. De nemcsak a következő évi ellátásra hat ki a szabad forgalom ily kedvezően, hanem arra is, hogy a már meglevő búza és rozstermésnek is sokkal jelentékenyebb, esetleg 100 %-a tényleg emberi élelmezésre lesz fordítva, míg a kötött forgalom mellett minden tilalom dacára is, annak egy jelentékeny része állati takarmányozásra használtatik fel.

Abban az esetben ugyanis, ha a kötött forgalom csak a búzára és rozsra van életbeléptetve, míg az árpának, tengerinek, zabnak, továbbá a zsírnak, hizott sertésnek, vágómarhának forgalma teljesen szabad, amikor tehát ezeket a terményeket a termelő a kereslet és kínálat törvényei által megszabott s a jelen esetben reá nézve igen kedvező árak mellett hozhatja forgalomba, a búzának és rozsnak igen jelentékeny része lesz részben közvetlenül szemes állapotban árpa, zab, tengeri helyett állatokkal feletetve, részint pedig alig 30—40 %-ra kiőrölve csak azért, hogy így nagy mennyiségű és kettő minőségű korpa álljon az állatok felhizlalása céljából rendelkezésre.

Nem megvetendő az a gabonamennyiség sem, melyet a termelő a rekvirálástól való félelmében elrejt, elvermel s mely azután megdohosodván emberi élvezetre alkalmatlanná válik.

Végül pedig tapasztalati tény az, hogy szabad forgalom mellett a termelő sokkal kisebb fejkvótával megelégszik, mint amennyit kötött forgalom mellett saját részére visszahagyni követel, mert ha a búzát és rozst a szabad forgalomban kedvező áron értékesítheti, úgy azzal sokkal takarékosabban bánik s így több jut már ily úton is az ellátatlanok részére.

Még egy nagy előnyét kell leszegezennem a szabad forgalomnak, azt t. i. hogy a legális kereskedelem tért nyer s betöltheti azt a fontos hivatását, hogy az árút a termelőtől a fogyasztóhoz juttatja, míg a kötött forgalom s evvel kapcsolatban a legális kereskedelem kényszerű megbénítása a zügforgalomnak melegágya, mely ellen ugyan igyekeznek az államok sokszor igen erős rendszabályokkal védekezni, de sajnos a legtöbb esetben sikertelenül vagy legalább is kevés sikerrel.

Mi lehet tehát a magyarázata annak, hogy a kézzel fogható előnyöknek dacára is úgyszólván az összes országok a gabona kötött forgalma mellett foglaltak állást?

Így Német-Ausztria, Csehszlovák állam, Olaszország, Franciaország, Németország mind zár alatt tartják a búzát, rozst, árpát, zabot, sőt Németország a zabot előző évi szabad forgalom után újból zár alá vette.

Ezekben az országokban ezeknek a terményeknek összes feleslegei kényszereszközök útján vétetnek igénybe s az elkövetett kihágások Németországban egy évig terjedhető börtönnel és 50.000 márkáig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetnek.

Olaszországban ezenfelül fel lett hatalmazva a kormány a kényszertermelés elrendelésére, joga van a kellően meg nem művelt földbirtokokat kisajátítani vagy a bérletet hatálytalanítani és így tovább.

Alig hihető, hogy ezekben az országokban ne ismerték volna fel azokat a fent elősorolt előnyöket, melyek a szabad forgalommal járnak, vagy hogy azokat lekicsinyelték volna. A döntő ok bizonyára annak belátása volt, hogy ezek a felsorolt előnyök csak normális viszonyok között érvényesülhetnek; a mai helyzetben azonban még ha a kereslet és kínálat valamely országban a termelési viszonyok kedvező alakulása folytán egyensúlyban van is, akkor is felbontja az erre alapított számítást az emberi önzés, kapzsiság s a telhetetlen pénzvágy, mely úgy a termelők mint a kereskedők, iparosok nagy részénél megnyilvánul s mely már nem is kalkulál 15—20 vagy 50 %-os haszonra, hanem minden kalkuláció nélkül oly magas árban igyekszik terményét a fogyasztóval megvásároltatni, amennyit az egyáltalán megfizetni képes. Az árak felhajtásánál egyetlen szabályozó a mai viszonyok között a fogyasztó közönség vásárlóképessége; az árak csak ott állanak meg, ahol már a fogyasztóközönségnek széles rétegei a versenyből kidőltek, a kereslet

emiatt már a minimumra szállott alá s így további árfelemelés éppen a kereslet további csökkenése folytán már az eladóra nézve is káros lenne.

Bár ennek az egészségtelen árkialakulásnak a lehetőség szerint minden téren gátat kellene vetni, de a kenyérnél még a lehetőségét is ki kell zárni annak, hogy ez bekövetkezzék. Bizonyos minimális mennyiségű kenyérre minden embernek szüksége van, ezt tehát elő kell teremteni s el kell juttatni a fogyasztóhoz oly áron, melyet az megfizetni képes.

A gabona tehát csak abban az esetben engedhető át minden korlátozás nélkül a szabad forgalomnak, érve alatta még mindig csak a belföldi szabad forgalmat, mikor a kínálat oly jelentékenyen felülmúlja a keresletet, hogy ezt a többletet a spekuláció sem tudja ellensúlyozni. Ha ellenben a termés a szükséglettel éppen hogy csak egyensúlyban van, vagy éppen alatta marad, ott a szabad forgalom feltétlenül katasztrófát idézne elő.

Ily viszonyok között ugyanis valóságos versenyfutás keletkeznék a nem termelők részéről a kevés termésfelesleg után, mely termésfelesleg vagy legalább is annak forgalomba kerülő része még azáltal is apasztatnák, hogy a termelők nagy része feleslegeik egy jelentékeny részét visszatartaná abból a célból, hogy azzal közvetlenül, tehát a pénz kikapcsolásával szerezze be egyes szükségleteit, vagyis azzal fizesse a kovácsot, bognárt, csizmadiát, szabót, taníttassa városban a fiát, vásárolja meg a szenet, fát, stb. Igaz ugyan, hogy ez a gabonamennyiség is a fogyasztókhoz jut, de igen egyenlőtlen elosztással s amellet ez az áraknak további emelkedését vonná maga után, mert az iparosok az így szerzett gabonával újabb üzérkedést folytatnának.

Amellet szabad forgalom esetén az egyenletes elosztásnak még a lehetősége is ki van zárva, mert a vagyonosabb társadalmi rétegek már csak óvatosságból is jelentékenyen nagyobb készleteket vásárolnának meg, mint amennyire feltétlenül szükségük van, ami újabb készlethiányt eredményezne.

Sulyosbítaná a helyzetet, hogy a termelők egy része közvetlenül aratás, cséplés után vonakodnék piacra vinni árúját, bizva abban, hogy később azért még magasabb árat kap, a pénzre főként a kisbirtokos osztály nagyrésze még ezidőszerint legalább aránylag kevésbé van reászorulva, mint normális békeévekben, részben azért, mert úgyis elég van neki, nagyrészt pedig azért, mert azon úgy sem tud vásárolni semmit, illetve beszerzéseit ő is halogatja a későbbi kedvezőbb időkre, másrészt a pénzünk folytonos értékcsökkenésétől, a kényszerkölcsöntől stb. való félelem mind arra bírja, legalább ezidőszerint a termelőt, hogy ne a pénzt, hanem az árút gyűjtse, illetve tartsa vissza. Ha most még azt is számításba vesszük, hogy a kereskedők, de még inkább a háborús

gazdálkodás alatt gombamódra elszaporodott üzérek, valamint az összes malomvállalatok, a nagykereskedelmi malmoktól kezdve az utolsó vámmalomig, mind igyekeznének gabonát vásárolni, sőt esetleg ezek egy része az árú szándékos visszatartásával is igyekeznék a lisztárakat még feljebb srófolni, — tisztán áll előttünk a kép, melyet a szükségletet meg nem haladó vagy éppen alatta maradó termés esetén a szabad forgalom előidézne, főként, ha figyelembe vesszük azt, hogy az előző termésév végén nemcsak hogy készlettel nem fogunk rendelkezni, hanem inkább a szószoros értelmében ki leszünk éhezve.

Súlyosbítja azonfelül a szabadforgalom ellátási nehézségeit legalább nálunk a szénkérdés is. Minden malom igyekezni fog minél több gabonát vásárolni és viszont minél több fűtőanyagról gondoskodni. Az valószínűtlen, hogy az egyes malomvállalatok gabonakészleteik arányában fogják a szenet beszerezhetni. Lesz malom, melynek van gabonája, de nincs szene, ami az ellátás szempontjából okoz nehézséget, viszont más malomnak lesz szene, de nincs gabonája, ami az ország szénellátása szempontjából szinte megengedhetlen.

Nézzük ezzel szemben a kötött gazdálkodás előnyeit és hátrányait.

Főelőnye, hogy az állam teljes mértékben tudja szabályozni a belföldi fogyasztást, az esetleges feleslegek kivételét kézben tartja s az ebből származó jövedelmet az államháztartás javára fordíthatja.

A belföldi fogyasztás helyes szabályozásának óriási szociális jelentősége van s éppen azért a jelenlegi viszonyok között az minden államnak legegységesebb kötelessége. A mindennapi kenyeret az állam minden dolgozó polgára részére feltétlenül biztosítani kell, ez pedig a fent előadottak szerint nagy terményfelesleggel nem bíró államokban csak a kötött forgalom vagy legalább is a részleges kötött forgalom mellett lehetséges.

Ez esetben ugyanis módja van az államnak a különböző foglalkozású kategóriák részére különböző fejadagokat megállapítani, sőt az így megállapított fejadagokat esetleg különböző, a fogyasztók teljesítő képességéhez arányított árakon bocsájtani az egyes foglalkozási kategóriák részére s ezzel a fix fizetésű és segélyezésre leginkább reá szoruló osztályoknak nyújtandó kedvezmény terhét legalább részben áthárítani a vagyonosabb vagy legalább is keresőképesebb osztályokra.

A gabona kötött forgalma továbbá legfontosabb tényezője a munkabéremelések mérséklésének és evvel leghatalmasabb emeltyűje a termelő munka megindításának, mert a gabonaárak emelkedése hatványozottan maga után vonja úgy a mezőgazdasági, mint az ipari termelés megdrágulását már csak azért is, mert a termelés egyik főtenyezőjének, a szénnek megdrágulását vonná maga után.

A kivitel szempontjából is óriási jelentősége van annak, ha a gabonaexportot az állam nemcsak irányíthatja, hanem az abból származó jövedelemnek jelentékeny részét magának köti le. Kötött forgalomnál az állam teljesen szabadon választhatja meg azt az időpontot, amikor a kivittet eszközli, a belföldi fogyasztás esetleg változó érdekeire való figyelemmel állapíthatja meg időről-időre az exportálható mennyiséget, megválaszthatja a rekompenzációs objektumokat, melyeknek behozatalára leginkább szüksége van s amellet nemcsak hogy az államnak biztosít jövedelmet, de a behozott rekompenzációs cikkeknel elérhető ármérséklés folytán részben olcsóbban tudja kész iparcikkkel ellátni az országot, részben nyersanyag (szén, vas) behozatala esetén a hazai termelést tudja olcsóbbá tenni.

Hátránya viszont a kötött forgalomnak mindaz, amit a szabad forgalom főelőnyeül felhoztam, hogy t. i. a termelésre bénítólag hat. Ezt tagadni nem lehet s viszont kényszertermelés elrendelésével sem lehet az ellen védekezni. Be kell ismernünk, hogy a „ma“ szükségleteinek ily módon való biztosításával a „holnap“-ot tesszük problematikussá.

Ez egy circulus vitiosus, melyből csak egy jó termés vagy a szabad forgalomra való fokozatos átmenet segíthet, minthogy a harmadik megoldási módot vagyis az államnak segítő beavatkozását legalább is nálunk ki kell kapcsolnunk. Az állam pénzügyi ereje ugyanis nem engedi meg, hogy a termelőktől szabad forgalomban drága, sőt nyugodtan mondhatom, méregdrága áron megvásárolt gabonából olcsó lisztet adjon az arra rászorult fogyasztóknak, sem azt, hogy a belföldi termésből esetleg hiányzó mennyiséget külföldön vásárolja meg s ugyancsak olcsó áron juttassa el a fogyasztókhoz.

Ha tisztán elméleti szempontból vizsgáljuk a dolgot, meg kell állapítanunk, hogy a termelők szempontjából nézve ez az eljárás feltétlenül igazságtalan, mert míg a kereskedő, iparos úgyszólván teljesen tőle függő áron értékesítheti árúját, illetve munkáját, addig a gazda köteles gabonáját aránylag olcsó áron az államnak, illetve az ő közvetítésével a nem termelőknek átengedni s jogosult a gazdaközönségnek az az állandó kérelme, hogy a szegényebb néposztály ellátásának terhére ne hárítsa át az állam egyoldalúan a gazdatársadalomra, hanem ossza meg azt egyenletesen az összes adóalanyok között.

Gyakorlatilag azonban ez majdnem kivihetetlen s amellet a gazdaközönségre lényeges előnyt nem jelent. Mert ha az állam akként akarná biztosítani a fix fizetésű osztályok s egyéb gyámolításra szoruló társadalmi kategóriák részére az aránylag olcsó kenyeret, hogy a gabonát szabad forgalomban vásárolja meg, úgy az ebből származó s előre meg nem állapítható több milliárdra rúgó deficitnek legnagyobb részét ismét

csak a gazdatársadalomnak, mint legteherbíróbb rétegnek kellene viselnie s amellet a szabad forgalom folytán az iparcikkekben, vasban, fában, szénben, stb. beálló drágaság ismét elsősorban a gazdatársadalmat, mint legvásárlóképesebb réteget érné s a drágaság emelkedéséből folyó pénzértékcsökkenés is őt sújtaná legjobban s értéktelenítené el nemcsak azt a magasabb eladási árat, melyet a szabad forgalomban a gabonáért kapna, hanem azt a pénzmennyiséget is, melyet egyéb terményének értékesítéséből már összegyűjtött.

Fontos államérdek követeli tehát, hogy a gabona forgalma oly arányokban, hol a termés a szükségletet jelentékenyen nem múlja felül, legalább részben kötött maradjon mindaddig, míg a szabadforgalomnak előfeltételei rendelkezésre nem állanak, vagyis míg a kereslet és kínálat egyensúlya teljesen helyre nem áll.

A kötött forgalomnak legenyhébb fajtája annak kimondása, hogy mindenki az ő készletfeleslegét csak az államnak adhatja el. Ez a vásárlási monopólium azonban eladási kényszer nélkül teljesen hatálytalan. A termelők nagyrésze ugyanis feltétlenül visszatartaná árúját s igyekeznék azt illegális úton másnak eladni, vagy ami még gyakoribb eset, valamely neki szükséges iparcikkért elcserélni. Az utolsó év nyomorúságai ugyanis a cserekereskedést nemcsak nálunk, de a körülöttünk lévő államokban is soha el nem képzelt tökélyre emelték, mindenki igyekszik az ő szükségleteit gabonáért beszerezni, mert így leginkább van módjában kikerülni azt a veszteséget, mely a gabona árának az iparcikkek árához viszonyítva alacsonyan történt megállapítása folytán egyébként őt érné.

A vásárlásoknak ez a monopolizálása tehát a tényleges feleslegeknek hatósági megállapítása és igénybevétele nélkül célhoz nem vezet, úgy, hogy a kötött forgalom alatt lényegileg a feleslegeknek, vagy azok egy részének hatósági igénybevétele kell értenünk.

Hogy az összes felesleg, vagy pedig csak a feleslegeknek egy része vétessék-e igénybe, az attól függ, hogy mennyi volt a termés és mennyit tesz ki az ellátatlanok szükséglete, ami viszont csak akkor határozható meg, ha tudjuk, hogy kikről, illetve mely foglalkozási vagy jövedelmi kategóriákról kíván az állam hatósági úton gondoskodni.

Mielőtt ezt a kérdést saját speciális hazai viszonyaink szempontjából tárgyalnám, vázolnom kell a kötött forgalom módozatait, illetve azokat az eljárásokat, melyekkel a teljesen, vagy részlegesen kötött forgalom esetén az ellátatlanok szükséglete biztosítható.

Teljesen kötött forgalom esetén, amikor tehát az összes termésfelesleg az állam javára vétetik igénybe, egyedül a feleslegeknek hatósági megállapítása, vagyis az egyénenkénti elszámolás s az így megállapított feleslegeknek hatósági igénybevétele vezet célhoz.

Ne áltassuk azonban magunkat azzal, hogy ily rendelkezés főként a mai viszonyok között nemcsak nálunk, de bármely országban is teljes sikerrel végre is hajtható.

Ha a feleslegeket a cséplőgéptől vesszük el, a termelők egyrésze igyekezni fog terményének egyrészét a cséplőgéptől elvonni, nyomtatással, kézierővel kicsépelni, sőt a mag egy részét is szalmában hagyva, azt állataival feletetni; azonfelül igyekezni fog a cséplést halogatni, illetve lehetőleg csak annyit csépelni, amennyire neki magának van szüksége, amely halogatásra bő alkalmat és ürügyet ad neki az állandó fűtőanyaghiány, mellyel gazdáinknak küzdeniök kell. Ha pedig az igénybevételt nem a cséplőgépnél, hanem későbbi hónapokban a magtárakban, kamrákban eszközöljük, úgy már nincs módunkban a termésből kiindulni, hanem bázisul már csak a meglevő, illetve helyesebben a látható készletet kell elfogadnunk, ami pedig éppen az előzetes jogtalan eladások, elrejtések, stb. következtében a tényleges termésnél jelentékenyen kevesebb.

Már ezek a körülmények is arra intenek bennünket, hogy mellőzhetlen szükség esetét vagyis katasztrofális rossz termést kivéve, ne vegyük zár alá az egész termést, hanem csak annyit, amennyi az állam által ellátandó kategóriák kenyérellátása céljából feltétlenül szükséges, míg a fennmaradó terménymennyiség belföldi értékesítés céljából a szabad forgalomnak adassék.

Ennek biztosítására legegyszerűbbnek látszó mód lenne, a felőrlés alá kerülő gabona megfelelő hányadának a malmoknál való hatósági igénybevétele. Az ország búza- és rozstermése ugyanis a vetőmagot leszámítva liszt alakjában kerül elfogyasztásra. Ha már most a kormány elvként kimondja, — amit pedig a hazai ipar védelme szempontjából feltétlenül ki is kell mondania, hogy az esetleg exportálható búza- és rozsmennyiség is csak liszt (ideértve tarhonyát, száraztészta stb.) alakjában kerülhet kivitelre, — úgy egyes kisebb, gabona alakjában visszatartott készletektől, valamint a vetőmagtól eltekintve, az ország egész búza- és rozstermése idebenn az országban felőrlés alá kerül. Ha a termés ismeretes, s ha a hatósági ellátás céljaira szükséges lisztmennyiség megállapított, könnyen kiszámítható, hogy a felőrlés alá kerülő gabonamennyiségnek hány százalékát kell a malomban mint állami átvételi helyen megfelelő térítés ellenében igénybe venni.

Ez az eljárás azonban így mereven kissé antiszociális, mert minden termelőt, a kisgazdát épp úgy, mint a nagybirtokost, a tényleges fogyasztás és nem a termelt gabonamennyiség arányában sújtja. A 6—8 gyermekkel megáldott 3—4 holdas kisgazda ez esetben nemcsak aránylag, de tényleg is sokkal nagyobb mennyiséggel járulna hozzá a közszükségletek fedezéséhez, mint az ezer holdas földesúr, vagy bérlő kinél a

családtagok száma kevesebb. Ezen felül ez a megoldás legjobban sújtaná a gazdasági cselédeket, kik járandóságuk javarészét gabonában kapják s így ha annak felőrlése alkalmával túlnagy mennyiség vétetnék igénybe, megmaradó konvenciójuk esetleg a mai fejkvótát sem fedezné. Másrészt pedig egy ország gabonaellátása kizárólag erre az alapra csak akkor helyezhető, ha a közszükségletek fedezésére előző évről áll annyi tartalék-készlet rendelkezésre, hogy az ellátás legalább két hónapon keresztül a mult évi készletekből eszközölhető. A gabona felőrlése ugyanis csak successive az egész év folyamán történik, s így idő kell, míg az első hónapokban az állam részére így átvett gabona liszt alakjában a hatósági ellátás céljaira kiadható. Másrészt pedig bizonytalan, hogy az eladás céljait szolgáló gabona mikor és mily részletekben fog megőrlésre kerülni? Megfelelő tartalékok nélkül tehát az ellátás tisztán ezen az alapon nem biztosítható.

A másik megoldási mód a beszolgáltatási kötelezettséget nem mint fent a fogyasztókra, hanem kizárólag a termelőkre hárítja át, vagyis a hatósági ellátás céljaira szükséges gabonamennyiséget a termelőkre veti ki.

Ez a kivetés viszont eszközölhető vagy a termésfeleslegek arányában, vagy pedig területi alapon s ez utóbbi esetben alapul lehet venni

a) az illető termelőnek egész birtokát,

b) a szántó területét,

c) csak az illető terménnyel — ez esetben búzával, rozssal kétszeressel — tényleg bevetett területét.

A termésfeleslegek arányában való kivetés, vagyis annak kimondása, hogy mindenki a termésfeleslegének, tehát nem a termésének, hanem a saját szükségletének fedezése után fennmaradó feleslegének egy meghatározott %-át köteles közfogyasztásra beadni, feltétlenül a legigazságosabb volna, mert ez esetben mindenki, kis- és nagybirtokos egyaránt tényleges termésfeleslegének arányában élvezné a szabad forgalom előnyeit, sajnos azonban ez a gyakorlatban alig vihető keresztül, mert éppúgy, mint az eddigi rekvirálásoknál, két — sokszor igen nehezen meghatározható — tényezőtől indul ki, t. i. az illető birtokos tényleges terméséből és a szükségletéből.

A tényleges termés megállapítása, mint előbb a teljesen kötött forgalomnál már említettem, igen nehéz, de épp ily nehéz a szükséglet megállapítása is, vetőmag, időszaki munkások stb. címen oly nagy quantumokat igényel, szinte ellenőrizhetetlenül a termelő, hogy a felesleg a minimumra redukálódik. Ezt az elszámolási rendszert tehát minden

elméleti igazságossága dacára is még részleges kötött forgalom esetén is el kell ejtenünk illetve csak ultima ratióknak szabad tekintenünk.

Ha a kivetést területi alapon eszközöljük, már biztosabb bázisunk van, mert a területi alap már nagyobb pontossággal megállapítható.

A kivetés alapjául azonban az egész birtok kiterjedése nézetem szerint nem vehető, mert a birtoknak vannak oly területrészei, melyek ebből a szempontból improduktívok, (nádas, terméketlen terület, stb.) vagy egyes részei oly művelési ág alatt vannak, mint az erdő, legelő, stb., melyek szemtermelésre a talaj termőerejének veszélyeztetése nélkül, tehát már közérdekből sem használhatók, sőt vannak oly részletei is, mint a szőlő, melyeknek szemtermelés alá vétele még akkor sem lehetne kívánatos, ha talajuk és fekvésük azt nem is zárná ki.

A szántó föld területnek alapulvétele nézetem szerint elvi álláspontból a legigazságosabb, ebben az esetben saját jól felfogott érdekében minden gazda legalább akkora területet fog szántóföldjéből szemtermelésre felhasználni, hogy saját szükségletén felül a közfogyasztásra beadandó mennyiség is feltétlenül kikerüljön, sőt ha a szabad forgalom a többletet illetőleg biztosítva van, úgy a kenyérmagvakkal bevetett területet előreláthatólag még növelni is fogja, vagyis annak a területnek egy részét, melyet most esetleg csak a nagyobb anyagi haszon kedvéért takarmánynövények, ipari növények, cukorrépa stb. termelésére használ fel, szintén búzával és rozssal, szóval szemes gabonával fogja bevetni, melyre ezidő szerint legalább, mikor ugyyszólván minden állam ezeket a válságos időket éli, az eddiginél is nagyobb szükség van. Ezt a bázist azonban, vagyis a szántó föld kiterjedése szerinti kivetést csak akkor lehet a beszolgáltatás alapjául elfogadni, ha az illető ország gazdaközönsége legkésőbb az őszi vetési időszak alatt figyelmeztetve lett arra, hogy saját jól felfogott érdekében szántóterületének minél nagyobb részét búzával, rozssal vesse be, mert az esetben minden termelő már a vetésnél számolhat ezzel a jövő évben beálló kötelezettségével és ehhez szabhatja egész gazdálkodását.

Ennek a kivetési rendszernek egy nagy előnye, hogy a szántó terület kiterjedése kataszteri alapon aránylag könnyen ellenőrizhető módon megállapítható, s nem oly labilis, mint a harmadik eljárási mód, midőn a kivetés alapjául az illető terménnyel tényleg bevetett terület szolgál.

Ez év tapasztalatai meggyőztek arról, hogy a termelő közönség bevallására az élelmezési programot felépíteni nem lehet. Az 1920. április hó folyamán foganatosított összeírás búza- és rozsvetés területünket összesen 2,488.000 kat. holdban tüntette fel, jöllehet az 1911—15. évek átlagában a most magyar imperium alatt álló terület búza- és rozsvetése több mint $3\frac{1}{2}$ millió kat. holdat és még 1918-ban is 3,397.000 kat.

holdat tett ki. Az okok után kutatva számtalan esetben sikerült bebizonyítani, hogy az apadás a valóságban ilyen mértékben nincs meg s így, bár a Károlyi-forradalom, a bolsevizmus s a románok garázdálkodása főként a Duna—Tisza közén és a Tiszántúlon az őszi vetésterületben nagy kiesést okozott, legalább 2—300.000 kat. holdra tehető az a terület, melyet a termelők az áprilisi összeírásnál be nem vallottak. Az aratás után elrendelt újabb összeírás, mely szerint igen szigorú büntetés terhe alatt volt kötelezve s termelő bevetett területét bejelenteni, nemcsak hogy nem hozta napfényre az áprilisban eltitkolt területeket, hanem további eltagadások következtében a búzával és rozssal bevetett terület már 2,300.000 kat. holdra szállott alá.

Ahhoz elegendő munkakerővel nem rendelkezünk, hogy minden termelőnek bevetett területét a helyszínen állapítsuk meg, a bevallás pedig, mint fent jeleztem, teljesen megbízhatatlan.

Azonban akár a szántóterületet, akár a búzával, rozssal tényleg bevetett területet fogadjuk is el alapul, még egy másik tényezővel kell számolnunk, t. i. a terméshozammal. Semmiképen sem lenne ugyanis igazságos a beszolgáltatási kötelezettséget az egész országra vonatkozólag egyöntetűen akként kimondani, hogy minden termelő minden egyes kat. hold szántóterület után ennyi és ennyi kgr. kenyérmagvat köteles beszolgáltatni tekintet nélkül arra, hogy földje jó fekete, agyagos, homokos vagy szikes altalajú, esetleg kopárosodó hegyoldalon terül el s tekintet nélkül arra, hogy a kedvező időjárási viszonyok folytán az illető vidék termése jó, közepes vagy silány. Viszont azonban a községenkinti átlagos termés helyes megállapítása igen nehéz. Aratás előtt, főként a mi változó időjárásunk mellett a termés alig állapítható meg, elmúlt évben is az aratás előtti egy hét a várakozásokat igen nagy mérvben csökkentette, viszont pedig csépléskor megállapítani már szinte késő, mert akkor már a beszolgáltatásnak kellene megtörténnie, amit pedig a felebbezések hetekre kitólnak, mert pl. a múlt évben is a községek $\frac{2}{3}$ -ad része élt felebbezéssel s az aránylag csekély munkaerő miatt ezek elbírálása szeptemberbe is átnyult.

Ennél biztosabb, de kevésbé igazságos alap lenne a kataszteri tiszta jövedelem alapul vétele.

Még ez esetben is van azonban a terület szerinti kivetés rendszerének egy generális hibája, az t. i. hogy nem az egyéni termésből indul ki és nem számol az egyéni szükséglettel. A 8-gyermekes kisbirtokostól ugyanannyi bevetett terület s ugyanolyan átlagtermés mellett ugyanannyit követel, mint a gyermektelentől, a földjét interziven megművelő s így sok cselédet tartó nagybirtokosnak ugyanannyit kell beszolgáltatnia, mint a külterjesen gazdálkodónak.

Ezen az igazságtalanságon csak részben lehet segíteni, azáltal, hogy ha már az egyéni szükségletet nem is vehetjük figyelembe, a különböző birtokkategóriák (törpe, kis-, közép- és nagybirtok) különböző szükségletét igen is számításba kell vennünk, s minthogy a törpebirtoknak egy kat. holdra eső szükséglete nagyobb mint a kisbirtoké s ezé viszont nagyobb a középbirtokénál és így tovább, a kivetési kulcsot progresszivitással kell megállapítani, vagyis ugyanoly termésátlag mellett a törpebirtok által kat. holdankénti beszolgáltatandó mennyiség kisebb, mint a közép birtokra kivetett holdankénti mennyiség és így tovább.

Ez a progresszivitás azonban nem mehet a végletekig. A múlt évben alkalmazott kulcs, mely szerint 6 q-ás átlagtermés mellett a holdanként beszolgáltatandó mennyiség 10 kg.-tól 250 kg.-ig emelkedett, megbosszulta magát, mert a nagybirtok zöme a legjobb akarat mellett sem tudta a reá kivetett adógabonát beszolgáltatni, mert a termés jelentékeny részét felemésztették a nagy konvenciók és egyéb terhek. Ép így nem bírja el a többi birtok a 3 kat. holdon aluli buza- és rozstermés teljes mentesítését sem, mert a 3 kat. holdon aluli buzavetés az ország buzavetésének 27·7 %-át, a 3 kat. holdon aluli rozsvetés pedig az ország rozsvetésének 36·6 %-át képezi. A kivetési kulcs abnormis progresszivitása, a 3 kat. holdon aluli bevetett területek mentesítése és a nagymérvű terület eltitkolások eredményezték az adógabonarendszer csődjét és tették szükségessé az egész termésfelesleg lefoglalását. Általában a holdankénti kivetési rendszer csak akkor alkalmazható, ha a termésfeleslegnek csak egy hányadát, legfeljebb $\frac{1}{3}$ -ad részét, felét veszi igénybe, amikor tehát a rendszerből folyó esetleges igazságtalanság katasztrófákat nem okoz, s ha nem csinál az ellátottból is ellátatlant, ami természetesen nem lehet az állami administratio célja.

Van azonban általában annak a rendszernek, mely a termésfeleslegnek csak egyrészét veszi igénybe, míg a másik része a szabad forgalomban értékesíthető, egy igen nagy hibája — t. i. hogy a szabadforgalom igen erősen veszélyezteti a kivetett kontingens behajtását. Ez a kombinált rendszer tehát csak akkor vezet célhoz, ha a végrehajtó hatóságban meg van a szilárd elhatározás és a vasakarat, hogy a kivetett kontingenst az aratást követő rövid 1—2 hónap alatt feltétlenül és minden eszközzel behajtja. Nem lehet megengedni, hogy akár községek, akár egyesek, indokolatlan felebbezésekkel kihúzzák a beszolgáltatás határidejét, mert ezeknél igazán áll ama közmondás: Qui habet tempus, habet vitam.

Ezzel kapcsolatban még egy módozatról kell megemlékezni, mely a terület szerinti kivetési módozatnak kombinációja a teljesen kötött forgalomnak enyhébb fajtájával, vagyis az állam kizárólagos vásárlási jogával.

E módszer alkalmazásával terület szerint lenne progressiv kulcs alapján kivetendő a termelőre az a terménymennyiség, melyet az illető állam aránylag olcsó áron kíván juttatni tisztviselőinek, hadseregének, munkásainak, ezenfelül ugyancsak progressivitással átvenne, illetve megvásárolna az állam a termelőtől kat. holdanként egy bizonyos további quantumot aránylag magasabb áron az egyébb belföldi szükségletek fedezésére és végül a fennmaradó összes felesleget még magasabb áron vásárolná meg export céljaira.

Természetesen ebben az esetben a szabad forgalmat a legszigorubban el kellene tiltani, ami ellen a gazdaközönség részéről sem lenne kifogás emelhető, feltéve, ha a három különböző kategória beváltási ára megfelelően vagyis a termelőközönség jogos érdekeinek figyelembe vételével állapítatik meg.

Mint fentebb beigazoltam, a terület szerinti rendszernek *sarkalatos* hibája, hogy a két alap, melyre a rendszer van felépítve t. i. a bevetett terület nagysága és a holdankénti átlagtermés, igen nehezen állapítható meg kellő biztonsággal.

Célszerűbben alkalmazható tehát az a módszer, mely alapul nem a területet és az átlagtermést, hanem magát a tényleges termést veszi és annak bizonyos %-át veszi igénybe közszükségleti célokra. A progressivitás itt is érvényesülhet, vagyis a 20 q-ás összterménynek kisebb %-át lehet és kell igénybevenni, mint a 20.000 q-nak, bár mint fent már jeleztem a progressivitásnak túlzottnak lennie nem szabad. Ennél a rendszernél tehát nem kell az átlagtermést megbecsülni, nem kell építeni a termelőnek bevallására, hanem a tényleges termést kell a cséplés alkalmával pontosan számbavenni s gondoskodni arról, hogy a termés lehető egész mennyiségében ellenőrzés mellett legyen kicsépelve. Igaz, hogy az ellenőrzés elég nagy apparátust igényel, de viszont csak rövid hónapokra szorítkozik s még azzal a nagy eredménnyel is jár, hogy az ország tényleges termése így pontosan meghatározható, ami az esetleges kivitel s a belföldi élelmezési politika szempontjából is rendkívül fontossággal bír. Célt azonban e rendszer mellett is csak akkor érhetünk, ha a termésnek nem nagy %-át kell igénybevennünk, mert ellenesetben igazságtalanságokra vezet s az igazságtalanság már eo ipso magában hordja a sikertelenség csíráját.

A gabonaellátást biztosító, különböző eljárási módok és rendszerek ismertetése után igyekszem teljes objektivitással megállapítani azt, hogy saját szerény nézetem szerint az ország jelenlegi helyzetében melyik eljárási mód lenne az, mely a szükségletek fedezését a gazdatársadalom jogos érdekeinek figyelembe vétele mellett leginkább biztosíthatja.

Ezt megelőzőleg azonban le kell szegezmem, hogy tekintet nélkül

vajjon a gabona korlátlan szabad forgalma lesz-e kimondva vagy annak egy része igénybe vétetik közszükségletek céljaira, feltétlenül szükséges a búzával és rozssal (kétszeressel) bevetett területnek lehető pontos felvétele. Ha a gabonatermésnek ezt az első tényezőjét nem ismerjük, teljes sötétségben tapogatódzunk és nemcsak nem beszélhetünk reálisan export lehetőségéről, de a belső forgalmat sem tudjuk megnyugvással szabályozni. Már pedig ezekben a kérdésekben egy elhibázott könnyelmű lépés helyre nem hozható katasztrófát okoz. Nem egyéni bevallásra gondolok, mert az nem megbízható, hanem községenként pontos felvételre, mert élelmezési, sőt pénzügyi programot sem lehet anélkül felépíteni. A múlt évi hivatalos statisztika csak azért tüntethette fel buza és rozs termésünket 12,700.000 q-ban, mert a bevetett terület csak 2,460.000 kat. holddal vétetett fel, holott a ténylegesen bevetett terület legalább 300.000—400.000 kat. holddal s így termésünk legalább 1·5-2·5 millió q-val nagyobb volt.

Vizsgáljuk először azt a kérdést, hogy az ország valószínű termése fedezi-e a szükségletet.

Egy ember átlagos évi szükségletét a békebeli 183 kg.-al szemben 190 kg.-al veszem számításba, mert a megcsonkított területen élő lakosság burgonyát, tengerit már kevésbé fogyaszt, mint az elszakított rész lakossága s így már erre való tekintettel is valamivel emelni kellett az általános békebeli fejkvótát. Ha a békeszerződésben részünkre meghagyott országrész lakosságát az 1910 évi népszámlálási adatok alapján 7·15 millióval vesszük számításba, úgy emberi élelmezés céljaira mintegy 14·15 millió métermázsára van szükségünk, 35 millió q-át vetőmagnak számításba véve s viszont az úgyszólamint minimális ipari szükségletet figyelmen kívül hagyva buza- és rozstermésünkből mintegy 18 millió mázsára van feltétlenül szükségünk a belföldi szükségletek fedezésére.

Nézetem szerint tehát exportról csak akkor beszélhetünk, ha buza- és rozstermésünk kétséget kizárólag meghaladja a 18 millió q-át, mert ellenesetben, főként, ha a külforgalom is teljesen szabaddá lenne téve, amire azonban úgy hiszem senki sem gondol, a jobb valutájú államok egész termésünket megvásárolhatnák s itt a szó-szoros értelmében éhínséget idéznének elő.

Buza- és rozstermésünkből tehát csak annyi q-nak kivitelét engedélyezhetjük, amennyivel termésünk a 18 millió q-át meghaladja s azt is csak successive, hogy egy non putarem esetén a kivitel bármikor be lehessen szüntetni.

Hogy ez a kivitel állami monopoliumpként kezeltessék-e vagy sem, az ugyan inkább pénzügyi és kereskedelmi kérdés, leszögezendőnek tartom azonban azt a véleményemet, hogy közéleti szempontból ennek a legfontosabb élelmicikknek exportálási jogát az államnak kellene fenn-

tartania vagy legalább is azt kikötnie, hogy export esetén a kivíteli illeték ne pénzben, hanem a kivitelre engedélyezett terményben, illetve örleményben fizetessék. Az exportilletékek pénzbeni megállapítása igen nehéz, mert azt helyesen csak az elérendő haszon bizonyos %^o-ában lehetne megállapítani, a haszon pedig függ a belföldi vételáraktól, a külföldön elérhető eladási ártól és a valutadifferentiától, tenát három olyan tényezőtől, mely napról-napra változik. Ha ellenben az illetéket örleményben állapítom meg s azt az örleményt az állam exportálja, úgy az állam az elérendő haszonban arányosan osztozik. Buza illetve helyesebben buzaliszt exportálásánál még egy lépéssel tovább lehet menni s az exportilleték fejében az örleményből a kenyérlisztet visszatartani, melyet belföldi fogyasztásra felhasználva, az így felszabaduló fehérlisztet exportálhatná az állam, amiből a pénzben kiróható illetéknél mindenestre nagyobb haszonra tehetne szert.

Ugyanezt az elvet lehetne követni az árpa, zab, tengeri esetleges exportjánál is.

Mint fent már leszegeztem, buza és rozstermésünkből legalább 18 millióra van magának az országnak szüksége, hogy a normális vetésterületet bevethessük, s hogy az ország minden polgára részére a kenyeret biztosíthassuk.

Sajnos azonban, azt azért egyidejűleg nem állíthatom, hogy 18 millió q. termés mellett szabad forgalom esetén az ország minden egyes polgára meg is tudja szerezni az életfentartáshoz okvetlen szükséges kenyeret. Mindazok a hátrányok, melyeket fent a szabad forgalommal kapcsolatban felhoztam, nálunk talán még fokozottabban érvényesülnének. A gabona árát a spekuláció még 18 millió q. termés esetén is oly nagyra verné fel, hogy legalább is az első hónapokban a beszerzés sok százezer ember részére válnék lehetetlenné. Ha mindezek dacára nem foglalok állást a teljesen kötött forgalom mellett, teszem ezt abban a meggyőződésben, hogy a kötött forgalom állandósítása mint a legproduktivebb osztálynak, a gazdatársadalomnak, igazságtalan egyoldalú megterhelése, a mezőgazdasági termelés további csökkenését eredményezné, viszont azonban a teljesen szabad forgalmat még belföldi viszonylatban sem tartanám átmenetileg megengedhetőnek, mert több olyan kategóriája van az ellátatlan lakosságnak, mely az állam gyámoltó keze nélkül szabad forgalom esetén képtelen volna kenyerét megszerezni.

Arról pedig, hogy az állam a hadsereg és a közszolgálati alkalmazottak részére szükséges gabonamennyiséget a szabadforgalomban vásárolja meg, nézetem szerint nem gondolhatunk, mert az több milliárdra rúgó kiadást jelentene, sőt nézetem szerint az sem vezetne célhoz, ha

az állam már most igyekeznék szerződéssel lekötni az ő szükségleteit a nagybirtoknál vagy szövetkezetekbe tömörült kisgazdáknál, mert a termelők nagyrésze a szabadforgalom előnyeire való tekintettel csak némileg elfogadható áron aligha volna hajlandó gabonáját az állam részére lekötöni.

Ép így nem valószínű, hogy az ipari munkásság ellátásának terhét teljes mértékben lehetne áthárítani a munkaadóra.

Szükséges tehát, hogy ezeknek a kategóriáknak legalább megközelítő ellátása állami feladatnak tekintessék s keressük azokat a módokat, mellyel ezt a termelő közönség érdekeinek lényeges sérelme nélkül biztosíthatjuk.

Annak megállapítása, hogy kit részesítsen az állam az állami lisztellátás előnyeiben és kiket utaljon a szabad forgalomra, igen nehéz feladat.

Az ellátatlan lakosságnak ezt a szétválasztását az illető egyén évi jövedelmének alapul vételével eszközölni, nézetem szerint lehetetlen. Lehetetlen pedig főként azért, mert az évi jövedelem megállapítására nincs biztos alap. Az adóalapot annál kevésbé lehet bázisul elfogadni, mert egyrészt annak alapját is legtöbb esetben az egyéni bevallás képezi s új adatok e tekintetben nem is állanak rendelkezésre, másrészt pedig igen sok olyan ember van, ki adócenzus szerint az ellátandók kategóriájába esnék ugyan bele, de tüzerkedés stb. folytán olyan tekintélyes jövedelemre tesz szert, hogy ily egyénnek hatósági ellátása a nagyközönség megbotránkozását váltaná ki.

De másrészt a jövedelmi cenzus alkalmazása sok esetben a termés visszafejlődését is előidézné. Az az akkordmunkás, kinek jövedelme ezidő szerint még a megállapított értékhatáron alúl van, óvakodni fog több munkával többet termelni és így többet keresni, mert így jövedelme esetleg meghaladja a megszabott értékhatárt s így többletkeresetét busásan reáfizeti a szabad forgalomban megvásárlandó kenyérre.

Nem marad tehát más hátra, mint az elkülönítést foglalkozási kategóriák szerint eszközölni. Itt a két végletet megállapítani, hogy t. i. kit kell az államnak feltétlenül ellátni és hogy kit lehet aggály nélkül a szabad forgalomra utalni könnyű, de a kettő közötti határt megvonni már szintén nehéz.

Feltétlenül el kell látni ugyanis nézetem szerint a hadsereget, az állam összes közszolgálati alkalmazottait és az ipari munkásságot, mely utóbbi ellátásának költségéhez azonban esetleg a munkaadók hozzájárulása intézményesen biztosítható lenne, másrészt viszont a szabad forgalomra kell utalni azokat a foglalkozású kategóriákat, melyek az ebből reájuk származó anyagi hátrányt át tudják hárítani a fogyaszt-

tókra, vagy akik már ezidőszerint is nagyrészt terményekért dolgoztak, illetve adták el árúikat. Ez a törekvés a kereskedő és iparososztályban, mind nagyobb és nagyobb erőre kap, sőt már egy vidéki orvosszövetség is kimondotta, hogy termelőktől gyógykezelési költség fejében csak terményt fogad el.

El kell továbbá látni hatósági úton mindazokat a hadirokkantakat, hadiözvegyeket, árvákat, kik megfelelő keresettel nem bírnak, valamint általában a saját hibájukon kívül kereset nélkül levő egyéneket, kórházakat s más jótékony intézeteket.

A hadsereg, az összes közszolgálati alkalmazottak, az ipari munkásság, valamint hadirokkantak stb. egy évi szükséglete kb. nem egészen 3 millió q-át tesz ki, vagyis körülbelül ennyi gabonáról kellene az államnak gondoskodnia, hogy a fent felsorolt kategóriákat a folyó gazdasági évre megállapított fejkvótának megfelelő liszttel elláthassa.

Megfontolandónak tartom azonban a magánalkalmazottak ellátásának kérdését, mert ezeknek a szabad forgalomra utalása egy újabb általános drágulást vonna maga után.

A fenti szükségletek fedezésére szolgálna nézetem szerint első sorban a vámbevétel, melyet nemcsak feltétlenül fenntartandónak, hanem a kereskedelmi malmokra is kiterjesztendőnek tartok. Az államnak meg kell kapnia a 15%-ot minden felörlés alá kerülő gabona után, tekintet nélkül arra, hogy azt a termelő saját céljaira örölteti meg, vagy pedig azt a malom vásárolta s ismét tekintet nélkül arra, hogy az abból örölt liszt belföldön lesz-e elfogyasztva vagy pedig kivitelre kerül. Igaz, hogy ennek ellenőrzése egy elég költséges ellenőrzést igényel, de ez a költség busásan megtérül azáltal, hogy az ellenőrzés életbeléptetése után a vámbevételnek sokkal nagyobb %-át kapjuk meg az állam részére, vagyis sokkal kevesebb tűnik el illegális úton, mint a háború bármely más évében. Már csak azért is fenntartandó lenne ez a rendszer, mert ez képezhetné alapját a későbbi örlési adó kivetésének és behajtásának, a miről nézetem szerint az állam nem mondhat le.

Valószínű számítás kedvéért nem 18, hanem csak 16 millió q. termésből indulok ki s így a vetőmag levonása után felörlésre kerül 12 $\frac{1}{2}$ millió q., mely után 1,875.000 q. vám folyik be, melynek kb. 80%-a vagyis 1,5 millió q. az a gabonamennyiség, melyre a malomvámából a jelenlegi ellenőrzési rendszer fenntartása esetén feltétlen biztosra számíthatunk.

A 3 millió q. szükséglettel szemben tehát még mintegy 1,5 millió q. hiány mutatkozik, vagyis ez volna az a buza- és rozsmennyiség, melyet az ideai 3,2 millió q.-val szemben a termelőktől kellene igénybevenni

azoknak a kategóriáknak ellátása céljából, melyeket a szabad forgalom által előidézett árfelhajtásnak katasztrófa nélkül kitenni nem lehet.

Ez az 1·5 millió q. 16 milliós termésnek nem egész 10⁰/o-a.

Ez a mennyiség az elszámolási rendszernek figyelmen kívül hagyása esetén háromféle módon lenne biztosítható.

1. a mintegy 3 millió kat. hold búzával és rozssal bevetett terület minden egyes kat. holdja után ki lehetne vetni átlagosan 50 kg-ot.

2. vagy a 9·5 millió kat. hold szántóterület után ki lehetne vetni kat. holdanként átlagosan 15 kg-ot.

3. vagy akként, hogy a termelő tényleges, tehát nem a becsült termésének minden egyes q-ja után 10 kg-ot szolgáltatson be közellátás céljaira.

Az első rendszernek hátránya, hogy a búzával, rozssal bevetett terület nem állapítható meg helyesen és hogy területeltitkolások révén ismét csak a jóhiszemű birtokos szenved. Az első és második rendszer alkalmazásánál egyaránt nehéz a termelésátlag megállapítása s még helyes megállapítás esetén is az egyéni beszolgáltatási kötelezettség nem az illető saját termésétől függ, hanem a községi átlagterméstől, akinek termése az átlagtermésnél jobb, az jól jár, akié kisebb, az esetleg áldozatok árán sem tudja a kivetett mennyiséget beszolgáltatni.

Ezeket a nehézségeket eliminálja a harmadik rendszer, melynek egyedüli hibájául azt tudnám felhozni, hogy egy aránylag nagy apparátust igényel, mert ez esetben a tényleges termésnek megállapítása és a termés átlagos 10⁰/o-ának igénybevétele mindjárt a cséplőgépnél lesz eszközlendő.

Ennek a rendszernek egy nagy előnye, hogy mindenkit a tényleges termése és nem egy feltételezett átlagtermés alapján terhel meg, bár az a hátrány, hogy az egyéni szükséglettel nem számol, mindhárom rendszerrel s így ennél is fennforog, azt azonban csak az elszámolásnál lehetne kikerülni, ennek alkalmazását pedig a fent már kifejtett okoknál fogva mellőzendőnek vélem.

Mindhárom rendszerrel indokolt egy bizonyos mérvű progressivitás, mely azonban nem lehet oly túlhajtott, mint a múlt évi volt és nézetem szerint a harmadik említett rendszer mellett a q-ként beszolgáltatható terménymennyiség 5—12 kg. között váltakozhatik.

Reá kell azonban arra mutatnom, hogy azt az álláspontot, mely szerint a buza és rozstermésnek csak egy része vétessék fenti módon igénybe, az ellátatlan lakosság egyes kategóriái részére, bizonyos aggálylyal fogadtam el, mert az ellátatlanul hagyott dolgozó rétegek között is igen számosan vannak, kik a hirtelen felszökkenő árakat megfizetni képtelenek lesznek. Erre való tekintettel a fővárosnak s esetleg egyes más

vidéki városoknak is kell valamely módon gondoskodni arról, hogy az állam által ellátatlanul hagyott társadalmi osztályok legalább a gazdasági év első két-három hónapjában, míg az árak kissé ki fognak alakulni, lisztadagjukat, ha a mai árakhoz irányítva drágán is, de mégis megfizethető árban megkapják. A zabnál, árpánál és tengerinél látjuk ugyanis, hogy mit idézett elő rövid hetek alatt a spekuláció, hát még mire számíthatunk a búzánál, rozsnál, amelyre mindenkinek szüksége van, s aminek beszerzését nem halogathatja senki sem későbbi hetekre, hónapokra, arra számítva, hogy hátha olcsóbb lesz.

A spekuláció által okozható élelmezési katasztrófák megelőzése céljából tehát szükséges, hogy az árúfelhalmozás, visszatartás, illegális kereskedelem stb. a leghigorúbban ellenőriztessék és büntetessék, sőt amennyiben a jelenleg érvényben lévő rendelkezések ennek meggátlására elégségesek nem lennének, úgy a szükséges kiegészítő rendelkezések azonnal megteendőek, mert különben a szabad kereskedelem cégére alata száz és százezer éhező polgártársunk a szabad kizsákmányolásnak lesz kitéve.

Álláspontomat röviden az alantiakban foglalom össze :

1. Buza és rozs, illetve ezek őrlményeinek kivitele csak akkor engedhető meg, ha buza- és rozstermésünk a 18 millió q-át meghaladja s az engedély csak a 18 millió q-át meghaladó mennyiségre adható ki.

2. Buza- és rozsliszt kivitel állami monopóliumként kezeltessék, amennyiben azonban ez bármily oknál fogva lehetséges nem lenne, a megfelelő kiviteli illeték ne készpénzben, hanem a kivitelre kerülő őrlmény bizonyos százalékában szedessék.

3. A hadsereg, a közszerületi alkalmazottak, az ipari munkásság és a keresetképtelen hadirokkantak, özvegyek, árvák lisztellátása átmenetileg továbbra is állami feladatnak tekintessék.

4. Az ahhoz szükséges mintegy 3¹/₂ millió q. buza és rozs fedezetére 15% vám szedessék az őrlés alá kerülő gabona minden egyes q-ja után, tekintet nélkül arra, hogy az a termelő saját szükségletére vagy eladásra lett-e megőrölve.

5. A még hiányzó buza- és rozsmennyiség előteremtésére minden termelő tartozik átlagban termésének 10%-át közcélokra beszolgáltatni és pedig vagy a szántó föld terület után eszközrendő kivetés alapján, vagy pedig a kicsépeelt termés 10%-ának igénybevétele útján, mindkét esetben azonban az igénybevétel közvetlenül a cséplőgépnél eszközöltessék.

6. A közcélokra le nem foglalt termésével a termelő már cséplés után közvetlenül rendelkezessék s a belföldi szállítás csak az elengedhetlenül szükséges mérvben korlátoztassék.

7. Az árúfelhalmozás, visszatartás, illegális kereskedelem a leg-

szigorúbban üldöztessék s amennyiben a jelenleg érvényben lévő rendelkezések annak meggátlására nem elégségesek, a szükséges kiegészítő rendelkezések sürgősen életbeléptessenek.

Ezekben voltam bátor összefoglalni álláspontomat a jövő évi gabonaellátás kérdésében.

Tettem pedig ezt abban a szilárd meggyőződésben, hogy míg egyrészt a korlátlan szabad forgalom esetén addig egy aránylag jó termés mellett is az emberek százezrei képtelenek lennének kenyérüket megszerezni s így biztos lépésekkel haladnánk az anarchia felé, másrészt pedig a teljesen kötött forgalom állandósítása a kenyérmag termelésnek további visszafejlődését eredményezné, addig ez a kombinált rendszer egy kis levegőt vive be a kereskedelembe, impulzust ad a termelésre s ha kellő eréllyel lesz végrehajtva, egy kis megrázkódtatással ugyan, de katasztrófa nélkül átsegít a jövő gazdasági év nehézségein.

Nem tekintettem egyoldalú gazdaérdeket, nem számoltam kizárólag csak a városi lakosság vagy a munkásság helyzetével, csak azt az elvet tekintettem, hogy „Suprema lex salus rei publicae esto“.

Gaál Gaszton nemzetgyűlési képviselő : Nagyméltóságú elnök úr ! Mélyen tisztelt szakértekezlet ! Mindenekelőtt engedelmet kell kérnem, hogy váratlanul érvén a megüsztelő felhívás, hogy a gazdák álláspontját a t. szakértekezlet előtt kifejtsem, nem volt időm az elmondandókat írásba foglalni s kénytelen vagyok azokat szabad előadás alakjában előterjeszteni. Szíves elnézést kérek tehát már előre is, az előadásomban — a dolog természetéből folyólag — előforduló pongyolaságokért.

Mélyen t. szakértekezlet ! Mielőtt a kérdés taglalására rátérnék, ki kell jelentenem, hogy én a kérdést egyoldalúlag — gazdaszempontról — kívánom tárgyalni, annak a megüsztelő felhívásnak megfelelőleg, hogy a gazdák álláspontját fejtssem ki erről a helyről. Mi sem természetesebb tehát, minthogy én a gazdák álláspontjának kívánok első sorban érvényt szerezni s nem foglalkozhatom minnazon egyébként jogos igényekkel, amelyek — belátom — a többi társadalmi osztályok részéről joggal támaszthatók. Meg vagyok róla győződve, hogy azok az egyéb foglalkozási ágak és kategóriák a maguk álláspontját úgyis fogják itt védelmezni s így teljesen szükségtelen, hogy akár a szocialista munkásság, akár a városi polgárság, vagy bármely más foglalkozási ág érdekeivel én foglalkozzam. Én tehát kizárólag a gazdák szempontjából fogom a kérdést tárgyalni. Ezt azonban — éppen az elmondottakért — ne méltóztassanak olybá venni, mintha akár én, akár az a társadalom, melyet itt képviselek, nem bírna érzékkel más társadalmi rétegek jogos igényei iránt.

Magát a kérdést m. t. szakértekezlet, több szempontból tárgyalom.

Megkivánom világítani a dolog jogi részét s a kérdés szociális oldalait a gazdák szempontjából. Megkivánom világítani azontúl a kérdés jelentőségét a termelés és végül a közélet szempontjából. Mindezek alapján kívánom kimutatni azt, hogy az a rendszer, amely 1915-ben, a háború második esztendejében indult meg és amely sajnos még a mai napig sem múlt ki, sem az egyik, sem a másik szempontból meg nem felel s így fenn nem tartható.

Ami már most a kérdés jogi előzményeit illeti, méltóztatnak tudni, hogy 1912-ben, amikor a háborús veszedelem már közszájon forgott s csak az időpontot nem tudtuk, hogy mikor fog kitörni, a törvényhozás már foglalkozott azokkal az előzetes intézkedésekkel, amelyek feltétlenül szükségeseknek látszottak arra az esetre, ha a háború kitör, hogy ez esetben a lakosság, de első sorban a hadsereg szükségletei biztosíttassanak. Az 1912. évi 63. t.-c. volt az első, kivételes háborús intézkedésekről szóló törvény, amely azonban még kizárólag csak büntetőjogi és közigazgatási dolgokkal foglalkozott. E tereken adott az államnak kivételes hatalmat, hogy a netalán felmerülő zavaró körülményekkel szemben az állam háború esetén vértézve álljon. Ugyanebben az évben, az 1912. 68. t.-c. már biztosította az államot, hogy egy esetleges háborúban a hadsereg minden néven nevezendő szükségletei megfelelőleg biztosíttassanak. Ez a törvény cikk adott felhatalmazást az államnak arra, hogy mindazt, amire a mozgósított hadseregnek szüksége van, rövid úton beszerezhesse. De ez a törvény — noha már mélyen belenyúl a magántulajdonba — m. t. szakértekezlet, még a jogérzék alapján épült fel. Abban az időben még nagyon vigyáztak arra, hogy mi a magántulajdon és mi a magánjog, úgy, hogy ebben a törvényben biztosítékok és kautálék vannak arra nézve, hogy a kormány a törvénnyel visszaélni ne tudjon. Ugyanis:

A törvény harmadik szakasza világosan kimondja, hogy csak mozgósítás esetére s csak a hadsereg mozgósított részeinek szükségletére, valamint a hadviselés érdekében szükséges védelmi intézkedések esetén adja meg a jogot, a korlátlan jogot a törvényhozás a kormánynak, hogy bizonyos vagyont kategóriákat birtokába vegyen. De itt is megállapítja maga a törvény, hogy a hadiszolgáltatások igénylését a feltétlen szükség mértékére kell leszorítani és a kötelezettség minden esetben csak a szolgáltatási képesség mérvéig terjedhet. Megállapítja továbbá a törvény, hogy a hadiszolgáltatásokért, amennyiben a törvény nem állapítja meg kifejezetten annak összegét, úgy „megfelelő“ térítés jár.

M. t. szakértekezlet! Ennek a törvénynek intenciói és rendelkezései teljesen világosak. Kimondja, hogy kizárólag a mozgósítás, vagyis a háború sorsa érdekében szabad hozzányúlni nemcsak a mezőgazdasági

termékekhez, de bármilyen magántulajdonhoz. Az erre szükséges házakat is ki lehet sajátítani, vagy le lehet bontani, ha a momentán hadviselés érdekeinek útjában állanak. Még gyárakat is állami kezelésbe lehet venni, üzemeket e célra fenntartani s a törvény, teljes tudatában a magánjognak, megállapítja mindezekért a szolgáltatásokért a megfelelő térítést. S ez nem jelenthetett egyebet m. t. értekezlet, mint annak a helyes elvnek törvénybefoglalását, hogy ha valamit valakitől elveszek, egyben teljes kártalanítással tartozom érte. (Úgy van, úgy van!)

A háború folyamán, azután 1916-ban kezdődtek az országban a közélélmezési bajok és zavarok, amelyek nem abból keletkeztek, mint-hogyha Magyarországnak nem lett volna elég feleslege, hanem abból, hogy támaszkodva a kivételes háborús intézkedésekről szóló törvényre, Ausztria és Németország követelésekkel léptek fel a magyar kormánnyal szemben s arra hivatkozva, hogy közös érdek a háború megnyerése, kívánták és követelték, hogy az ő közélélmezési bajaikat egyfelől, másfelől pedig a mozgósított német és osztrák csapatok egy részét is a magyar termelők lássák el élelemmel. Hát ez a követelés bizonyos tekintetben jogos is volt, mert kétségtelen, hogy a háború közös ügyünk volt. Azonban a magyar kormány nézetem szerint ott követte el a legnagyobb hibát, hogy ezeknél a követeléseknél nem helyezkedett arra az álláspontra, amelyet Németország és Ausztria az iparcikkek tekintetében a hadsereggel és magával a mozgósított állapottal szemben elfoglalt, t. i. nem mondta azt, hogy: Rendben van, adom a feleslegemet, mert hiszen ezt adni kötelességem, de megkövetelem érte a teljes térítést, szóval azt az értéket, amelyet a gabona abban az időben képviselt. (Úgy van, úgy van!) A magyar kormány, nem tudom miféle nagylelkűségből — ennek a mélyére hatni nem tudnék, de nem is vagyok hivatott — potom pénzen adta oda a gabonát a közös hadseregnek és a németeknek, pedig ha abban az időben az egyedül helyes gazdasági álláspontra helyezkedve megköveteli a kiszolgáltattott termények teljes árát, akkor Magyarország valutája aligha állana úgy, ahogy az ma áll. Ellenkezőleg: tőke tekintetében talán egyike volna a legerősebb államoknak ma Magyarország.

Ez a kérdés azután m. t. értekezlet, folyton tovább fejlődött s újabb és újabb rendelkezések váltak szükségessé. A beszolgáltatási kötelezettség magával hozta, hogy megfelelő szerveket kellett felállítani, mert egy monopoliumszerű állapot keletkezett, amelyet mégsem lehet teljesen annak nevezni. Az állam t. i. csak a rendeleteket adta ki, ellenben magát a begyűjtést és szétosztást rábízta csodálatos amphibiális szervekre, amelyeket központoknak nevezett el s amelyek félig magánvállalatok voltak, s amely szervek azután rekviráltak s gondoskodtak arról, hogy miképen

kell elvenni mindenét attól is, akinek nincs s miképen kell ezt odaadni nem mindig azoknak, akiknek szintén nincs. (Derűtség.)

Ezek a szervek már születésükkor két alapvető hibában szenvedtek, egyfelől t. i. bürokratikus intézmények voltak s ennél fogva nehézkesek, másfelől pedig a szakmabeli érdekeltségek expositurái, tehát önzők s egyoldalúak. Amikor megmelegedtek, uralmukat állandósítani kívánták s e tekintetben mindent elkövettek, hogy kívánságuk teljesüljön is. Azon igyekeztek, hogy az arany állapot, az Eldorádó minél tovább tartson, ezt minél tovább biztosítsák a maguk részére és különféle tanácsaikkal és előterjesztéseikkel — ha kellett preszióval is — rávették azután a magyar kormányokat arra, hogy gazdasági életünk irányításánál mindinkább az ő céljaik felé haladjanak. Gúzsba kötötték a termelőt a kormányok s ezzel szemben állandóan növelték az illető szervek hatalmát és anyagi nyereségét.

S a jogcím meg volt erre, m. t. szakértekezlet, mert hiszen könnyen oda lehetett állítani, hogy az ország közéletének, sőt a hadviselés érdeke követeli meg, hogy az egyes ember lemondjon egyéni jogairól s az e fölött való rendelkezést kiszolgáltassa „elvben“ az államnak, tényleg azonban az állam háta mögött álló központoknak, azaz, a mögöttük megbúvó érdekeltségeknek.

Ilyen atmoszférában keletkeztek azután a további törvények, az 1916. évi 50. t. c., amely már egyenesen kimondja a mezőgazdasági termékekre nézve az ármaximálást és rekvirálást. De még ez a törvény is óvatos volt bizonyos tekintetben, még ez sem siklott le teljesen a jogalapról. Csak a tekintetben intézkedett, hogy a minisztériumoknak, ill. a minisztériumok által felhatalmazott közigazgatási hatóságoknak megengedte, hogy életszükségleti és más elsőrendű közszükségleti cikkek legmagasabb árát megállapítsa, illetve a törvény ezt a kifejezésmódot használja: „megállapítani köteles“. S e köteleességüket teljesítették is a mezőgazdaság minden terményével szemben annyira, hogy utóbb már a tölgy-makk is rekvirálás tárgya volt „a közellátás indokából“, holott ezzel csak a disznók élnek. (Derűtség.) Végül nem maradt más maximálatlan, csak a bor, különben a gazda minden terménye és termelési eszköze le volt foglalva és maximálva volt. Ezt a köteleességet azután nagyon egyoldalúlag magyarázták, pedig ez a törvény még élt egy kautáléval, amennyiben kimondotta a harmadik szakasza, hogy a beszolgáltatási kötelezettség érintetlenül hagyja azt a mennyiséget, amelyre a mezőgazdának saját üzeme vitele szempontjából önmagának szüksége van.

M. t. szakértekezlet! Evés közben jó meg az étvágy! Mindig beljebb és beljebb kellett ebbe az irányzatba sülyedni. Az érdekeltségek étvágya utóbb már szemérmét nem ismert s hogy ez a gazdák részéről

erős ellenhatásokat váltott ki, az természetes, miután a mezőgazdasági termékek egyoldalú, erőszakos elvétele a mezőgazdasági termelés termékeinek határtalan igénybevétele mellett, a termelés előmozdításával egyáltalán nem törődtek, sőt e tekintetben a legveszettebb uzsorának dobtak oda bennünket áldozatul. Az egész vonalon hihetetlen áremelkedések állottak be annyira, hogy ez már magát a termelést veszélyeztette. Itt csak egy anyagra utalok: a nyersvasra, amely nélkül mezőgazdaságot vezetni nem lehet. Ennek métermázsája 22 K volt 1914-ben s ma kilogrammonként fizetünk érte 45 K át.

Itt nem akarok több cikket felsorolni, ez az egy is eléggé megvilágítja a helyzetet. Később ez az irány mind tovább és tovább fejlődött s végül annyira megerősödött s a közönségben a jog és a magántulajdon iránti érzéket annyira elhomályosította, hogy utóbb már nem is tartottak szükségesnek semmi néven nevezendő jogi korlátozást. E folyamat során született azután meg: az adógabonarendelet, ha nem csalódom, 960-as M. E. szám alatt, amelynek semmi néven nevezendő törvényes alapja nincs. Ugyanis, a fennálló törvényes intézkedések nem ismernek egyebet, minthogy a hadviselés céljából, utóbb pedig a közélet szempontjából joga van az államnak lefoglalni a „feleslegeket“. Az adógabonarendelet azonban nem a feleslegek felől intézkedik, hanem megszabja, hogy: te pedig ennyit és ennyit köteles vagy beszolgáltatni akár van, akár nincs felesleged.

M. t. szakértekezlet! Akinek csak halvány sejtelme és fogalma van a jogrendről, a magántulajdon szentségéről, melyek azelőtt minden politikai áramlattól független és igazán érinthetetlen szentségek voltak, annak nem kell sokat magyarázgatni, hogy mit jelent az, ha megingatjuk a tömegek lelkében a magántulajdon érinthetlenségében vetett hitet. És én i. t. szakértekezlet, itt is kifejezést adok annak a véleményemnek, hogy, ha ebben az országban proletárdiktatura volt s ha ebben az országban tanácsköztársaság egyáltalában lehetett, akkor annak a csirája éppen ezekben a törvényekben van lefektetve. (Zaj.) A magántulajdon szentsége ugyanis olyan, hogy ha ahhoz egyszer avatatlan kezek hozzányulnak, akkor a fejlődés rendes útjára vissza nem terelhető. Itt az elv döntő! Mert ha egyszer át van törve, a többi már csupán hatalom és erő kérdése. Amilyen alapon éltek annak idején a hadviselés érdekében ezzel a lojális kormányok, ugyanolyan jogcímen élhettek vissza vele a forradalmi kormányok s ezek betetőzéseként Kun Béláék.

Ami mindig jogkérdés volt, egyszerű hatalmi kérdéssé fajult, a „suprema lex salus reipublicae esto“ jól hangzó jelszava alatt.

M. t. szakértekezlet! Egy jellemző konkrét esetet kell a jogi határ tárgyalásánál felemlítenem. Fölmerült a múlt esztendőben, a keresztény

kurzus idejében, Magyarország megújulásakor az az idea, hogy valuta javítás érdekében 5 millió mm. gabonát exportáljanak, holott a törvény világosan kimondja, hogy kizárólag a hadsereg céljaira, az 1916. L. t. c. pedig megjelöli, hogy csak a közfogyasztás biztosítására és ellátására van joga a kormánynak a gazdától a gabonát igénybe venni. S ez jellemzi a mentálitását az intéző köröknek, hogy a kérdéssel minisztertanácson is foglalkoztak s csak az Isten őrizte, hogy keresztül nem ment, (Zaj.) Meg sem várva, hogy Magyarország 1920. évi termése elégséges-e az ország belső szükségletének elátására, valutajavítási szempontból 5 millió mm.-át akartak à 200 K-ás áron rekvirálni és külföldi árparitásban 3—4000 K-ért eladni. (Zaj.)

Ezt csak annak illusztrálására hoztam fel, hogy hova vezet, ha a közfelfogás s vele az intézőkörök lesiklanak a tiszta jog álláspontjáról. S ennek az eszmének meglehetősen nagy közönsége is akadt: sajtója, pártolója, stb. s engem majdhogy nem agyonverték, — ha a belü ő! — azért mert mindent elkövettem, hogy ezt a merényletet az ország belső biztonsága ellen lehetetlenné tegyem és megakasszam.

Áttérek már most m. t. szakértekezlet a kérdés szociális vizsgálatára is és fölvetem azt a kérdést, hogy mi szociális igazság van abban, hogy az állam a közéletmezés terhét kizárólagosan egyetlenegy termelőosztállyal viselteti? S ha még az a termelőosztály csupa milliomosokból, nagybirtokosokból állana? — noha úgysis igazságtalanság volna — akkor mégis azt mondhatná az ember, aki felületesen ítél: hogy „megbíráják“ s ez esetben a kérdésnek legalább a szociális háttere meglenne. Csak-hogy a rekvirálás a nagybirtokosoknál nem áll meg, az elmegy az utolsó aratómunkásig. (Felkiáltások: Dehogy!) Sőt az újabban fennálló rendeletek szerint a gazda köteles még a cseléd konvenciójából is lefogni a fejkvótán felüli részt és azt az államnak beszoigáltatni.

Kérdem: szociális szempontból van-e annak jogosultsága és van-e igazság abban, hogy szegény napszámos emberek, aratómunkások és cselédek, akik egész évben gabonáért dolgoznak és a maguk apró szükségleteit készpénzért nem tudják beszerezni, csupán gabonafeleslegük útján tudják cserében megkapni, megfosztassanak fejkvótán felüli gabonájuktól? Hát van igazság abban, hogy a jómódú városi közönséget is, — tegyük hozzá, hogy: is — azonkívül a milliós és százmilliós iparvállalatokat is, valamint általában az ország összes nem mezőgazdasági termelőit az ország olcsó kenyérével és liszttel kizárólag a mezőgazdasági termelő terhére lássa el? Van abban szociális igazság, hogy a városi munkás-ság, amely folytonos sztrájkjaival, példás szervezethez — bár mi is példát vennénk e szervezethez — kitiporta magának az idők folyamán, hogy 7 óránál többet nem dolgozik, (Egy hang: Tízet dolgozik!) a

bányamunkás pedig 8 óránál többet nem dolgozik, (Egy hang : De igen!) s aránylag a mai konjunktura mellett igazán magas óradíjban részesül, továbbá mindent az 1917. évi árakon kap: zsírt, babot, posztót, cipőt, mindent készen odaállít nekik a gyár, vagy vállalat; van abban igazság, hogy ezek 25 kilós fejkvótát kaphassanak a mezőgazda osztálytól s azoktól vegyék el a gabonát, aki mikor aratott, vagy amikor állatot gondoz, reggel 3 órakor kelt és este 9—10 ig dolgozott, télen, nyáron egyaránt? (Úgy van, úgy van! Zaj.)

Azután azt kérdezem, hogy ugyanaz az ország, amely ennyire gondoskodni kíván az ú. n. ipari szakmunkásokról, amely lehetővé teszi nekik szervezettségük folytán, hogy rövid munkaidejük legyen s mindenféle előnyt vivjanak ki maguknak s többet keressenek, mint akármelyik tisztviselő, kuriai bíró, ugyanaz az állam miért nem gondoskodik soha, semmiféle tekintetben sem a mezőgazdasági munkásról, sem a kisgazdáról?

A vidéken sok olyan eset fordult elő a háború folyamán, amelyről a városi emberek egyáltalán nem is tudnak. Csak tessék elképzelni, hogy mi lenne, ha itt a városban a villany egy napig nem égne. A kormány bezzeg megkapná a magáét! S nálunk, vidéken az én falumban is például megtörtént, hogy az egész faluban hónapokon keresztül nem volt egy deciliter petróleum. Tudok eseteket, hogy az orvos nem tudta megvizsgálni a beteget, mert nem volt gyertya a háznál; hónapokon keresztül sötétben szültek az anyák és haltak az emberek; az istálló közepén szalmatűzet raktak s annak a világánál látták el az állatokat úgy, hogy egy időben nem egy vidéken fel akarták mondani a gazdáknak a tűzbiztosítást, olyan sok volt az ebből bekövetkező tüzeset.

M. t. szakértekezlet! Kérdezem: a dolog szociális oldalával foglalkozva, van ebben, felismerhető ebben, amit itt vázoltam, az emberi szolidaritás legcsekélyebb ismérve is éppen avval a gazdaközönsséggel szemben, amelyet agyonsanyargattak, amellyel szemben csak követelődni tudtak, de adni neki soha? A gazdaközönstől megkivánják, hogy szociális szempontból más osztályoknak a magáéból áldozzon, de az ő jogos érdekeivel nem törődik senki sem.

Most pedig áttérek a harmadik szempontra, amelyről a kérdéssel foglalkozni kívánok; t. i. a termelés szempontjára. A mezőgazdasági termelés nem különálló valami s mint „üzlet“ alá van rendelve ugyanazon törvényeknek, melyek általános érvényű szabályok gyanánt az összes többi gazdasági ágak termelését is világszerte szabályozzák.

A termelés lehetősége két tényezőtől függ: elsősorban attól, hogy rendelkezésre állanak-e a termelés eszközei; másodsorban pedig, hogy az értékesítés lehetősége arányban áll-e a termelés költségeivel.

Ha a magyar mezőgazdaság szempontjából vizsgáljuk ezt a szabályt s először az első követelménnyel foglalkozunk, hogy rendelkezésre állanak e a mezőgazdaságnak a termelés eszközei, akkor itt sajnálattal vagyok kénytelen konstatálni, hogy a termelés eszközei a minimumra süllyedtek alá. Az állam nemhogy segítette volna e tekintetben a mezőgazdasági termelést, hanem még a termelés legminimálisabb eszközeit is a legmesszebbmenőleg igénybe vette. A háború első hónapjaiban nem volt olyan gazdaság, amely igaerejénck, szekereinek, pokrócainak, szerzősámainak, mezőgazdasági művelési gépeinek, ekéinek, traktorainak motorainak lényeges %-át le ne adta volna. Potom áron vitték el ezeket a mezőgazdától a katonák, összehalmozták központi táborhelyeken s ezek legnagyobb része ott pusztult el a szabad ég alatt százával és ezrével. Hullottak az ökrök, tönkrementek a javak. Míg végre utóbb már maguk is belátták, hogy ez így tovább nem mehet, hogy a gazdaságok így kénytelenek csődöt mondani és a termelést beszüntetni.

Ezen a téren tehát némi enyhülés állott be — nem tudom minek köszönhetjük — a háború második fázisában: az állat és mezőgazdasági gépek kíméletlen rekvirálásának végeszakadt. A józan belátás kerekedett-e felül, vagy pedig az isteni gondviselés bocsátotta megvilágító kegysugarait a sötét koponyákba, azt már nem tudom, de én kénytelen vagyok kötelességszerűleg konstatálni, hogy a dolog tényleg így áll.

Azonban ugyanakkor, amikor megszűntek a gazdától való rekvirálások, megkezdődött a termelési eszközök indirekt elszedése. Méltóztatnak tudni, hogy vas nélkül, szén nélkül, nyersolaj, benzin és az Isten tudja hányféle cikk nélkül gazdaságot vezetni egyáltalán nem lehet. Mi gazdák az első perctől kezdve állandóan és rendületlenül hirdettük, hogy ha már mitőlűhk elszedik a termelvényeinket, akkor föltétlenül kötelesek bennünket a termelés eszközeivel megfelelő áron ellátni, mert a termelés eszközeivel a legveszettebb uzorát engedni érvényesülni és a termelt javakat elvenni, nem jelenthet mást, mint tervszerűen tönkretenni az illető termelési ágat.

E téren azután azóta sem érezzük a legcsekélyebb enyhülést sem, sőt dacára annak, hogy a mezőgazdasági termények árai ma is limitálva vannak, a gabonáért ma sem kapjuk meg azt az árat, amelybe annak a termelési előállítására kerül. Felsorolhatnám itt a megfelelő cikkek árait és szembeállíthatnám egymással a gabona termelésárát és ezeket, (Halljuk, halljuk!) de ez hosszadalmas volna. A házban már egyszer elő is hoztam ezeket.

S mit látunk? Dacára annak, hogy megfogták a gabonaárakat, avval érvelvén, hogy a drágulást valahol csak meg kell fogni s dacára, hogy 6 éven keresztül ezek ára mindig meg lett fogva, dacára, hogy

termelési költségeinket sohasem háríthattuk át a vevőre, mondom, ennek dacára az iparcikkek s ipari nyersanyagok árai 10 000 % kal emelkedtek. Még a múlt évtől a folyó évig is hihetetlen a drágulás.

Kérdem: az iparcikkekkel szemben általában, a gabona ára arányban áll-e? Amikor a magyar gazda 500 K. át kapott a búzáért, ugyanakkor — itt van előtem a Neue Freie Presse nov. 13-iki száma — a következő hirdetés jelent meg Bécsben:

„Offeriere ab Leibnitz oder Loitsch verzollt:

100 Wag. Gerste . . . Dinar 2:60

100 „ Altmais . . . „ 1:75

100 „ Weizen . . . „ 3:60

Halbe Kassa bei Abschluss, Rest Ankunft Grenzstation, Akkreditiv Beograd, Verkäuferin Agrarbank. Zuschriften Karl Breznik, Cilli, Jugoslawien.“

A dinár akkori árfolyama szerint ez az ár m/m-kint 4100, 2750, illetve 5650 koronát jelentett.

Tehát amikor a magyar gazda az állam kegyéből kapott a búzáért — nem a felesleges búzáért, hanem az adógabonáért 500 K-át, ugyanakkor a jugoszláv gazda 5650 K és bázison ért el buzáért. Ezt már az ottani Agrárbank hirdeti, szóval a gazda itt sem kapott ennyit, azonban sokkal kevesebbet sem kaphatott. Legalább is hatszor, hétszer, vagy nyolcszor annyit kapott, mint a magyar gazda.

M. t. szakértekezlet! Ha áll az, hogy a termelési eszközök birtoka teszi lehetővé a termelést és ha áll, hogy termelés nincs, ha megfelelő haszonnal nem jár, akkor azt kérdezem, hogy mi lesz a természetes és logikus következménye annak a gazdasági politikának, amelyet a mezőgazdasággal szemben Magyarország kormányai 6 éven keresztül folytattak? Ennek m. t. szakértekezlet, csakis egy következménye lehet: a termelés teljes elsorvadása és beszüntetése. Az egy általános közgazdaságtörvény, hogy csak az az üzletág megy, amelyik kifizeli magát. Ha tehát a kenyérgabonatermelés ráfizetéssel jár, ennek a következménye csak egy lehet, hogy mindig kevesebb és kevesebb gabona fog teremni s így a drágaság — már csak az árúhiányból kifolyólag is — automaticamente emelkedni fog.

S hogy nem csak én vagyok ezen a véleményen, hanem nálam jelentékenyebb és okosabb emberek is hasonló véleményt vallanak, felolvasom J. M. Keynesnek: „A béke gazdasági következményei“-ről szóló könyvéből a következő idézetet:

„Az az eljárás, mely az árak megszabásában kifejezésre jutó törvényerővel a bankjegy számára bizonyos hamis értéket megóv, akárhogy vesszük is, magában hordja a végső gazdasági pusztulás magvait és

csakhamar kiszárítja az utolsó beszerzési forrásokat is. Ha valakit arra kényszerítenek, hogy munkájának gyümölcseit elcserélje olyan papirosért, amellyel — mint erre a tapasztalat korán megtanítja — nem vásárolhatja meg magának a saját termékeiért kapott árral arányos összegért azt, amire neki van szüksége, akkor ez az ember termékeit vagy megtartja magának, vagy szétosztja kedvezés gyanánt barátai és szomszédai közt, vagy kevésbbé fogja magát a termelésben megerőltetni. Az olyan rendszer, amely kikényszeríti, hogy az árúk ne viszonylagos értéküknek megfelelőleg cseréltesse, nemcsak meglazítja a termelést, hanem végül a cserekereskedelem hatóerejének elorvadására vezet.“

Ezt konstatalem szerényen én is a tapasztalatokon okulva, mert ha tönkre nem akarunk menni, kénytelenek vagyunk ilyen viszonyok között a gabona termelésével hovatovább egyszerűen felhagyni és csakis annyit termelni, amennyi kizárólag az alkalmazott cselédek és munkások, illetve a gazda saját ellátására szükséges.

M. t. szakértekezlet! Előttem szólott előadó úrnak erre vonatkozó megállapításai — kicsit távol ültem, nem jól értettem — megfelelnek az enyémnek, a tekintetben, hogy ezen az erőszak sem segít. Termelés erőszakkal fokozni vagy akár csak fenntartani is teljesen lehetetlenség. Lehetetlenség egyszerűen azért, mert az országnak nincs annyi csendőrje, hogy minden gazda háta mögé egyet oda lehessen állítani. Már pedig ha nem becsületesen művelem a földet, ha nem tisztességesen tisztítom ki a gabonát, akkor hiába vetek abba a földbe, abban termény ugyan sohasem lesz.

Azt megteheti az állam egy kényszerintézkedéssel, hogy kimondja: minden gazda köteles birtokának $\frac{1}{4}$ részét ősziakkal bevetni, s annyit nagy kinnal el is érhet, hogy azt tessék-lássék be is vetik, de evvel végeredményben csak azt érik el, hogy a vetőmag is belevész a földbe, mert ha a gazda nem ambícióval műveli meg a földjét, akkor azt a vetést tavasszal feltétlenül ki kell szántani, mert abból ugyan termés nem lesz.

M. t. szakértekezlet! Rátérek végül a negyedik szempontra. A gazdák szempontjából kívánom bírálni a jelenlegi állapotokat, a közéletmezés nagy kérdéseinek igazságos megoldása tekintetében.

Hogy a mai rendszer a közéletmezés szempontjából Eldorádót nem teremtett, de még csak olyan állapotot sem, amellyel meg lehetnénk elégedve, ezt azt hiszem nem kell bizonyítanom.

A gabonával való ellátásnak két előfeltétele van. Az egyik az, hogy a megtermelt gabonát össze lehessen gyűjteni, a másik pedig, hogy az így összegyűjtött gabonát azoknak lehessen juttatni és olyan alakban lehessen odajuttatni, ahogy arra a fogyasztóknak szükségük van.

Ami a begyűjtést illeti m. t. szakértekezlet, ennek szervei — amint méltóztatnak tudni — külön központok voltak azelőtt, ma pedig az Áruforgalmi r.-t., ez az újonnan alakult „altruista“ egyesület, mely olyan nagyszerűen működik, hogy begyűjtési költség címén — bár 1918 ban, amikor a kormány a Haditermény begyűjtési költségeit mm-kint 50 fillérre emelte fel, a legvehemensebb támadásoknak tette ki magát — ma 1921-ben 240 K-át számít. (Taps.)

M. t. szakértekezlet! Ebből röviden megíélhető a helyzet. S én nem az Áruforgalmi teszem felelőssé, hanem a rendszert, mert a baj a rendszerben gyökeredzik. Minden olyan rendszer, amely a közgazdasági élet törvényeivel ellentétben áll, amely a közgazdasági életbe beviszi a bürokráciát, amelynek nehézkes és fonák, a dologhoz nem értő intézkedéseit sem a mezőgazdaság, sem a kereskedelem, sem az ipar meg nem bírja, eo ipso magában hordja végzetét.

S ha a begyűjtési költségeknek ilyen enormis emelkedését látjuk, azt hiszem — már maga ez az egy jelenség elég intelem arra, hogy mind azok, akik evvel a kérdéssel foglalkozni kénytelenek, azt mondják, hogy az ilyen rendszert gyökerében kell kiirtani.

Azután m. t. szakértekezlet, a begyűjtés feladatának csak egyik része az, hogy legyen, aki elvegye, a másik, a fontosabb része az, hogy legyen, aki odaadja. Nem elég azt mondani a magyar gazdának ma már, — (a háború első évében még lehetett azt mondani) — hogy áldozatot kell hoznia a közért, a háborúért, a városi szegény éhező lakosságért, — a magyar gazda kezdetben meg is értette ezt a szót és áldozatkészséggel adakozott — hanem ezt el is kell tudni hitetni vele. Ma már ez a világ megszűnt. Ma már minden gazdának, még a legbecstületesebbnek is azon jár az esze, hogy a rendelkezéseket hogyan játszassa ki, hogyan menthesse meg magának és családjának szükségletét, ami Isten és emberek előtt első sorban őt illeti. (Úgy van, úgy van!)

Ezen kérem nincs mit titkolni, mert a kérdés valódi hatásait kereszük s mert — noha paradoxonnak hangzik — ma már ez az erkölcsös állapot. Ugyanis minden rendelet csak annyit ér, amenny-annak belső erkölcsi igazsága. És amikor az állam sorozatos rendelkezéseket bocsájt ki, amelyek eo ipso igazságtalanok, amelyekről ezt saját szervei kénytelenek beismerni — beismerni azt, hogy ez az egyik termelési ágak lenyűgözése és összekötözése és igazságtalan kiszolgáltatása a többivel szemben — akkor a védekezés a megtámadott termelési ág részéről természetesen, sőt törvényszerű. (Úgy van, úgy van!)

Hát lehet-e kívánni attól a magyar gazdától, — az utolsó paraszt-

gazda is már józan ésszel számol — hogy amikor öt kiló gabonából lesz egy kiló hús, akkor ő odaadja öt kiló gabonáját potom áron 25 koronáért, míg ha állattal eteti meg, kap érte 130 K értékű húst. Lehet-e kívánni, hogy beszolgáltassa a burgonyát 1 K 10 filléres áron, — a szabolcsiak ennyit kapnak — amikor 20 kilogramm burgonyából lesz 1 kiló hús. Hús kiló burgonya 22 K, egy kiló hús pedig 120—130 K. Ezek a rendelkezések a józan ész szabályaival ellenkeznek s betartani még akkor sem fogják őket, ha minden egyes gazda mellé egy csendőrt állítanak.

Ezek olyan igazságok, amelyekről ebben a körben szinte felesleges is beszélni. S ezek a példák csak azt illusztrálják, hogy micsoda áldozat az, amit a gazdaközönség akkor hoz, amikor a gabonát ilyen áron beszolgáltatja s milyen lehetetlenség, amit az állam kíván, amikor ezt a rendszert ma már hatodik éve fenntartja, sőt, amint az előjelekből látszik, még továbbra is fenntartani szándékozik.

Amiket elmondottam, a gazdák szempontjait fedték. De most azt kérdelem: vajjon ennek a rendszernek segítségével jól láttattak-e hát el a fogyasztók? Vajjon a fogyasztók megelégedett emberek-e? Vajjon azt mondják-e: — Te állam, te ugyan megöled a magyar gazdát, a magyar mezőgazdasági termelést, de nekünk ezzel szemben ezekben a nehéz esztendőkből elviselhető életet teremtettél. Mi legalább mindenhez hozzájutunk potom pénzért, olcsón, az ördög bánja hát a gazdát, mindenki úgy sem élhet jól, de hát legalább mi rajtunk segítve van.

M. t. szakértekezlet! Ha megkérdezzük a fogyasztókat, hogy olcsón éltek-e, a választ erre igen hangosan mondják. Naponta újságcikkekben, szónoklatokban egyébről sem hallani, minthogy a fogyasztó koplal, a fogyasztó éhenhal, a kormány nem gondoskodik semmiről. Órák hosszat kell állni tojásért, vajért, pár darab tűzifáért stb. Ezekből mind kiviláglik, hogy olcsón csak éhenhalni lehetett, sőt ma már a halál sem olcsó mulatság. Amikor egy deszkakoporsó 5—600 K-ába kerül, akkor a halál is meggondolandó luxus. Szóval bizonyos, hogy a fogyasztók abszolút nem jártak jól, dacára annak, hogy a mezőgazdasági termelők a leghetlenebb kiuzsorázásnak, a közgazdaság összes törvényeivel ellenkező zaklatásoknak s jogfosztásoknak voltak kitéve.

S én itt csak a magam példájára utalok. Egész életemben mindig számító és takarékos ember voltam, soha többet nem költöttem, mint amennyit lehetett, sőt mindig azon iparkodtam, hogy valami mindig maradjon is. Én, aki restingáltam háztartásomban mindentűt mindent s amellet nem állok egészen rossz gazda hírében sem — kisgazdaságom egész tisztességesen volt kezelve — a háború alatt tönkre mentem volna, ha nincs szőlőm s ha a borkonjunktura nem segít rajtam. Amikor pedig

a gabonatermelésnek ilyen a képe, amikor bölcs hatósági intézkedések folytán lehetetlen gabonát haszonnal termelni s éppen egy bornírt köz-élelmezési politika teszi szükségessé, hogy a gazdaközönség megélhetését biztosítandó más módokról gondoskodják, mint éppen a gabonatermelés, akkor már ebben benne van — a közélelmezés biztosítása szempontjából — az egész rendszer abszolút csődje.

Az állami gabonagyűjtés tulajdonképen félmonopolium, én legalább nem tudom másnak nevezni. Ebbe a gyűjtésbe beleszól az alispánttól a fakormánybiztosig mindenki. Mindenkitől csak rendeleteket kapunk, amelyeket, ha mind végrehajtanánk, bukfencet hányna az egész gazdaságunk. De ha ezek a rendelkezések legalább az árúcsempészsnek vetettek volna véget és az uzsorát, valamint az illegitim zügügyletet gátolták volna meg s a legális kereskedelmet segítették volna fel vele, még érthető volna minden.

De mit látunk?! Soha zügügylet, zugkereskedelem olyan mértékben el nem burjánzott, mint éppen az árlimitálások és rekvirálások korszakában. Soha több bűnös üzlet nem jött létre, soha nem láttunk annyi panamát, mint éppen ebben az érában, amikor az állam a maga bürokratikus közegeivel nyúlt bele a gazdasági életbe.

S ennek rendkívülien hátrányos s nagy horderejű jelentősége van! Ha megingatjuk a termelőkben és a fogyasztókban az állam közegeinek pártatlanságába, hozzáférhetetlenségébe és tisztaságába vetett hitet, akkor azokat az erkölcsi alapokat ássuk alá, mely nélkül állami élet egyáltalán fenn nem tartható. S az eddigi rendszer egész biztosan ide vezet. (Úgy van, úgy van!)

M. t. szakértekezlet! Összefoglalva azokat a szempontokat, melyekből a gazdák álláspontját képviselve, a kérdéssel foglalkoztam, meg kell állapítanom, hogy sem jogi, sem szociális, sem termelési, sem pedig közélelmezési szempontokból a mai helyzet nemcsak hogy nem kielégítő, hanem direkte teljesen csődöt mondott.

Ha pedig megállapítjuk ezt az igazságot — és itt egy orvos óvatosságával kell eljárni — s megállapítjuk, hogy egy rendszer gyökerében rossz s nemcsak jogi alapja nincs, de borzalmas következményeket is teremt, akkor eo ipso fennáll a szüksége annak, hogy evvel a rendszerrel szakítsunk és áttérjünk olyan más rendszerre, amely világszerte, a közgazdasági élet egész vonalán uralkodik, hogy t. i. csak az az üzletág állhat fenn, amelyik kifizeti magát, ez pedig csak úgy lehetséges, ha szabadon fejlődik, ha annak vitelébe sem a termelés sem az értékesítés terén avatatlan vagy bűnös kézzel senki bele nem kotnyeleskedik. (Úgy van, úgy van!) Arra van szükség, hogy mindenki végezhesse a maga dolgát a saját felelősségére és hasznára, állami lenyű-

gőzés nélkül. Így szolgálja legjobban a közérdeket is, amelynek ma első sorban „termelésre“, minél több termelésre van szüksége. (Úgy van, úgy van!)

M. t. szakértekezlet! Én nem kisebb emberre hivatkozom, mint Tisza István grófra, aki, amikor a háborús intézkedésekről szóló törvény kapcsán benyújtott jelentését tárgyalták, az egyik ellenzéki szónoknak, aki őt a háborús intézkedésekért felelőssé tette, — 1917-ben — a következőket válaszolta:

„Kérdéssel felelek a kérdésre. Hát van-e ember kerek e világon, aki ezt a háborús gazdálkodási rendszert egy nappal is tovább fenn akarja tartani, mint okvetlenül szükséges? És kijelentem, hogy az lesz a feladatunk, hogy megkeressük a lehető leggyorsabb átmenetet az önmagát automaticæ szabályozó szabad gazdasági élethez.“

Tisza Istvánnak minden egyes szavát aláírom, mert hiszen ez a tiszta, egyszerű örökigazság, amely a közgazdasági életben általában mindenütt uralkodott és amelyet aprólékos kormány-beavatkozásokkal csak megzavarni lehet, de a megkötöttséget állandósítani, fenntartani az állam, az állampolgárok és a köz szempontjából semmi körülmények között sem kívánatos.

M. t. szakértekezlet! Ha megméltóztatnak engedni, egy hasonlattal akarom bezárni felszólalásomat. Azután azonban tekintettel arra, hogy az előttem felszólaló i. t. előadó úr a jövő feladatairól is beszélt — szives engedelmmel még röviden erre is kitérek. Felszólalásomnak ezt a részét azonban — amint mondtam — egy hasonlattal fejezem be:

Az egész állami berendezkedés, a közgazdasági élet, az állam a maga polgáraival és azok foglalkozási körével körülbelül olyan, mint maga az emberi szervezet. A csontok, az izmok: ez a mezőgazdaság és a munkáselem; a gyomor, a tüdő, amely ezek munkájának eredményét feldolgozza és fölhasználható terményekké, „vérré“ átalakítja, ez az ipar. Az agyvelő volna a kormánygépezet. Az idegrendszer: a tisztviselői kar, amely az agyvelőnek minden rendelkezését kiviszi a végső, elérhető szervekhez és a véredényrendszerhez. A véredényrendszer: a kereskedelem, amely az ipar által vérré átalakított nyersterményeket elviszi a szervezet minden részébe és csere útján a kölcsönhatást tulajdonképpen kivállja.

Már most m. t. szakértekezlet, mi következik abból, ha egyszer az agyvelő nem vezet, irányít, hanem emészteni akar és kezd? Amint a kormány megszűnik legfőbb irányító- és ellenőrzőszerv lenni és ahelyett, hogy pártatlanul állana az összes termelési ágak felett és azokat „csak“ irányítaná, (Egy hang: Ez az! Helyeslés.) ahelyett az állam maga áll be kereskedőnek, szedi be a termelvényeket és akarja odajuttatni a fogyasztó sejteknek a tisztviselői idegrendszer útján, a véredényrendszer

kikapcsolásával: abban a pillanatban abszurd helyzet áll elő és a teljes felbomlás következik be.

Engem senki sem vádolhat azzal, hogy nagyon merkantilista szellemű ember volnék s én nem tagadom: agrárius vagyok ízig-vérig és sohasem leszek merkantilista, mert a foglalkozásom köt ehhez, de elvakult sem vagyok m. t. szakértekezlet s így belátom azt a rendkívüli fontosságot, amit a kereskedelem, a véredényrendszer egy állam életében betölt. S ha a szabadkereskedelem, illetve a szabadverseny az egyetlen helyes közgazdasági elv, amelyet ugyan esetenként érinthet, hibáiban korrigálhat az állam s megakadályozhatja, hogy uzsorává, büntetendő cselekménnyé fajuljon, mégis mindennél károsabb avatatlan kézzel, bürokratikus bornirtsággal és tehetetlenséggel tartósan belenyúlni ebbe s elkötni a közgazdasági élet ütő- és viszereit, ehhez semminéven nevezendő és józanul berendezett államnak sem joga nincs, sem feladatát nem képezheti.

Nehogy azzal vádoltassam, hogy kritizálni könnyű dolog, de hát tessék valami okosabbat mondani, elismerem, hogy nincs könnyebb dolog a kritizálásnál, de aki kritizál, annak kötelessége a hibás eljárással szemben a helyes útírányt legalább megjelölni. El kell tehát mondanom, hogy hogyan gondoljuk mi a fennforgó kérdésben — a gabonaforgalom lebonyolításának kérdésében — olyan helyzetet teremteni, amely kielégítheti a termelőket és a fogyasztóknak azt a részét is, amely egész jogosan fordul az államhoz, hogy őt bizonyos mértékig életfenntartásában támogassa.

Én t. i. disztinvállok m. t. szakértekezlet, én nem ismerem el, hogy Magyarország minden lakosa jogosult arra, hogy őt az állam olcsó gabonával ellássa. (Élénk helyeslés.)

Én azokat a kategóriákat, amelyeket ellátandóknak tartok, csak a következőkre korlátozom: állami tisztviselői kar, hadsereg és a hadiözvegyek, árvák és rokkantak munkaképtelen része. (Helyeslés.) Mert ha nem így állítjuk be a kérdést, akkor mesterségesen tenyészítjük a munkátlanságot.

Már most — amennyire én tudom — ennek a három kategóriának ellátására évi $1\frac{1}{2}$ millió q gabona bőségesen elegendő annyira, hogy ebben a számban még pár 100.000 q tartalék is számítva van.

Nos, ha ez elégséges és ha az összes többi állampolgárokkal szemben a szabadversenyt engedjük kifejlődni éppúgy, mint az iparcikkek terén, akkor az állam polgáraival szemben semmiféle bünt sem követ el s viszont a magyar mezőgazdasággal szemben sem követi el azokat az atrocitásokat, amelyeket különben el nem kerülhet.

S a megoldási mód arra nézve, hogy ez a $1\frac{1}{2}$ millió q az állam birto-

kába begyűljön, — nézetem szerint — roppant egyszerű. $\frac{1}{10}$ rész apparátussal el lehet végezni, mint amely ma dolgozik azon, hogy ezt megoldja.

Mondja ugyanis ki az állam, hogy a magyar mezőgazdának joga van adótarozását gabonában megfizetni és pedig nem limitált árú gabonában. Mert ha egyszer a gazda azt látja, hogy tisztességes áron, az országosan kialakult áron beváltják a gabonáját, — (amely árat szabályozni megint csak módjában van az államnak) — sőt kedvezményt is kap, ha az adót nem pénzben rójja le, hanem gabonában szolgáltatja be, akkor meg vagyok győződve róla, hogy a nagy uradalmaknak és középbirtokoknak legalább is az a része, amelynek feleslege van, ezt a feleslegét adófizetésre önként fogja beszolgáltatni.

Hogy így hány q fog összegyűlni, erre nem akarok kiterjeszkedni, mert hasból beszélni nem szeretek, számítások pedig nincsenek a kezemenél.

Hátra van azonban még a kizgazda és a napszámos eladó gabona-feleslegének begyűjtése. A kizgazda gabonája ilyen módon nem fog befolyjni. Én, mint praktikus ember mondom, hogy a kizgazda nem fizet szívesen gabonában, mert $\frac{1}{2}$ q-ért nem fogja be a lovát, hogy messzire beszállítsa. A kizgazda sokkal jobban szeret a maga terményével a piacra menni és a legális kereskedelemben adni túl rajta.

De ezt a gabonát m. t. szakértekezlet, amelyet t. i. a kizgazda értékesít, nagyon könnyen meg lehet fogni a kereskedőnél. A kereskedőnél megint nem úgy, hogy én ott azt rekvirálom és zaklatom a kereskedőt. Erre nincs is szükség. A kereskedő ugyanis, aki összegyűjti a gabonát, nem azért gyűjti azt össze, hogy reáuljjon, hanem azért, hogy tovább adja, hogy kereskedhessen vele. S ehhez neki szállítani kell. S hogy szállíthasson, vasútra vagy hajóra van szüksége, vagyis fuvarlevelet kell váltania; szóval az egész forgalom hivatalos apparátuson megy keresztül. Ha pedig az állam azt mondja, hogy: én szállítási engedélyt még belföldi viszonylatban is akkor adok, te kereskedő, ha az általad vasútra, vagy hajóra adott gabona mennyiségének egy bizonyos hányadát az államnak, nekem, rendes forgalmi áron beszolgáltatod, akkor nincs az a kereskedő, aki ne sietne a kívánt hányadot minél előbb beszolgáltatni, már csak azért is, hogy a megmaradó résszel szabadon mozoghasson.

De még egy mód kínálkozik, ahogy gabonát lehet gyűjteni nem nagy aparátussal, ez a malom. Ha kimondja az állam, hogy csak vám őrlést ismer s még a budapesti legnagyobb malmokat is vámőrlésre kényszeríti s a vámmennyiséget a malmok rendes forgalmi áron kötelesek átbocsájtani, akkor meg vagyok győződve arról, hogy ez elé a malmok sem fognak semmi néven nevezendő nehézséget támasztani és nem fognak iparkodni kibújni a megfelelő intézkedés alól.

Végül van még egy mód és ez: a kivitel. Ha az állam kiviteli engedélyt csak egy bizonyos percent leadása mellett engedélyez, 'akkor minden küldemény után, amelyet kienged külföldre, leszedhet bizonyos mennyiséget, leveheti azt a mennyiséget, amely neki az 1^{1/2} millió q gabona előállításához még szükséges.

De van még egy bökkenő m. t. szakértekezlet! Én sohasem beszéltem „limitált árról“, hanem a magyar közgazdasági életben kialakuló napi-árról, már t. i. arról, hogy az állam mindig ilyen áron vegye át a gabonát. Már most: honnan fogja a megfelelő költségeket előszedni az állam, amellyel olcsóbban kell, hogy adja a lisztet a tisztviselőknek, stb. mint ahogy beszerezte.

Nos, hát az kérdezem: ha eddig a magyar gazdák — mint az idén is — 9—10 milliárdot adtak az úgynevezett közellátatlanok etetéséhez évenként, mert ha csak 3 millió q gyűlt is egybe, ezen már vesztettünk legkevesebb 9 milliárdot; szóval a magyar gazdák, egyetlen termelő-osztály el tudta viselni ezt a terhet, kérdem: jogos-e az a kívánság, hogy az állam adja tisztviselőinek olcsóbbért a lisztet, mint amennyibe neki kerül s az így előállott differenciát pedig vesse ki az összes termelési ágakra? Mert a tisztviselő, hadiőzveggy, hadirokkantak, stb. eltartásának gondja nemcsak a magyar gazdáé, hanem a magyar társadalom egyeteméé. (Igaz, úgy van!) És csak természetes és jogos, hogy ezek ellátási költségeit ne egyetlenegy termelő osztállyal fizettessék meg, hanem részarányosan — a viselési képesség arányában — viselje ennek terhét az egész magyar közösség. (Helyeslés.)

Ezzel be is fejezem előadásomat. A magam részéről hálás köszönetet mondok az elnök úr őexcellenciájának és a t. szakértekezletnek, hogy ilyen türelemmel hallgattak végig és alkalmat adtak arra, hogy — ebben a teremben — a magyar mezőgazdák nézőpontjából is hozzájáruljunk a kérdéshez. (Lelkes éljenzés.)

Frey Kálmán, a tőzsde alelnöke: Nagyméltóságú Elnök Úr! Tisztelt Értekezlet! Az első szavam legyen a hála és köszönetem kifejezése, melyet az ország összes gabonakereskedői nevében Nagyméltóságodhoz intézem, hogy alkalmat adott ezen illusztris körben felszólalhatni.

Méltóztassanak megengedni, hogy röviden vázoljam a gabonakereskedelem helyzetét a háború előtt, a háború alatt és most.

A háború kitöréséig a magyar gabonakereskedők világhírnévre tettek szert, általános elismerésben részesültek és nagy koncepciójuk, valamint korrekt lebonyolítási módjuk folytán a magyar névnek dicsőséget szereztek. Állandó összeköttetésben állottak első sorban Ausztriával, Németországgal, Svájjal és ha kiviteli lehető-

ség mutatkozott, úgy Franciaországgal, Angliával, sőt az Egyesült Államokkal is. Oly években, midőn rossz termés folytán a monarchia behozatalra szorult, úgy a mi gabonakereskedőink voltak azok, kik Szerbiából, Romániából, Oroszországból és a tengerentúli államokból a legnagyobb mennyiségeket importálták, biztosítva ezáltal a monarchia zavartalan ellátását és a nagy konkurrencia magával hozta, hogy a világpiac paritásánál nagyobb árakat fogyasztóinknak fizetni sohasem kellett. Gabonakereskedőink akadályozták meg, hogy gyengébb termés esetén az árak túlságos mértékben emelkedjenek, mert állandó kontaktusban voltak a külföldi piacokkal és mihelyt a helyzet megengedte, külföldi árúk behozatalával akadályozták meg, hogy az árak az import paritáson túli nivóra szálljanak. Szóval a magyar gabonakereskedők mindig a helyzet magaslatán állottak és így jogos magánérdekük istápolása mellett a legteljesebb mértékben teljesítettek hazafias kötelességet.

Azonban a háború folytán megszakadt a külfölddel való érintkezésünk és midőn bebizonyosodott, hogy a háború gyors befejezése nem lesz lehetséges, az 1915-i termést már kötött forgalomban a Haditermény bonyolította-le. A H. T. vezetősége tisztában volt azzal, hogy ha rendes munkát akar végezni, ha tényleg az ország és a hadsereg ellátását akarja biztosítani, akkor neki a gabonakereskedőkre kell támaszkodnia. Ezt bölcsen meg is tette és általánosan elismert tény az, hogy mindaddig, míg az államhatalom mellettekéntekintetek nélkül gyakoroltatott, illetve gyakorolható volt, dacára, hogy — a kényszerrendszabályok folytán — a gazdaközönség ellenszenvével találkozott, kitűzött feladatának nagyon jól megtudott felelni. De csak azért volt erre képes, mert rendelkezésére állott az egész gabonakereskedői kar és annak szervezete, mely hálózatával az egész országot beövezte. Nagy önmegtartóztatásába került ezen illetően való beilleszkedése a gabonakereskedőnek, mert le kellett mondania minden iniciatíváról, hiszen tevékenysége csupán a szakszerű átvételre, lebonyolításra és elszámolásra szorítottatott; minden kezdeményezésről és önálló üzletkötésről le kellett mondani. Ha nem is nagy örömmel, de beletörödtünk, mert a H. T.-t rövid átmenetnek tekintettük és örvendtünk, hogy módunkban volt szervezetünket fenntartani és kiépíteni, igaz, hogy anyagi tekintetben a H. T. ténykedésének ideje alatt a gabonakereskedők csak sínylődtek, mert a szükkeblűen megállapított jutalék sohasem volt elegendő a költségek fedezésére.

Hát a H. T. fennállása tényleg csak átmeneti volt, de ami utána jött, sokkal rosszabb volt. A tisztelt értekezlet előtt ismere-

tes, hogy a bolsevizmus egyik jelszava volt, hogy a kereskedelem felesleges, ennél fogva azt ki kell küszöbölni. Ezen jelszavat igyekeztek megvalósítani, midőn az 1919-iki termés lebonyolítása végett az előkészületeket megtették. Itt is azonban olyformán mellőzték a gabonakereskedőket, hogy azok személyzetét állították be az úgynevezett terményhivatalokba. A tisztviselők, akik egészen jól tudtak megfelelni, midőn főnökeik utasításait teljesítették, saját maguk nem rendelkeztek megfelelő szervezőképességekkel, amihez hozzájárult, hogy a termelők a bolsevistákat annyira gyűlölték, hogy a terményhivatalok ténykedését tőlük telhetőleg kontrakarrizáltak.

A kommunizmus bukása után ismét a H. T. jutott szerephez, de már nagyon nehéz volt a helyzete, mert a román, szerb és cseh megszállás az ország fő termővidékeit tőlünk elzárta. Azonkívül az új irányzat előszelét lehetett már érezni és a H. T. napjai megvalának számlálva.

Felváltotta a H. T.-t a Gabonagyűjtés Országos Kormánybizottsága és vezetésével megbízott az általunk és mindenki által igaz tisztelettel körülvett Térffi Béla Őméltósága. Ő is a gabonakereskedői karra és annak szervezetére támaszkodott és azt hiszem, hogy Őméltósága ki fogja állítani nekünk azt a bizonyítványt, hogy nagyon nehéz viszonyok közt a lehető legnagyobb eredményt értük el. Persze annyi gabonát, amennyire szükség lett volna, összegyűjteni nem lehetett és ekkor már bűnbakot kellett keresni, miután az igazi okokat bevallani nem akarták. Találtak is. A régi kereskedői elemet a vidéken kicserélték tehát újakkal. De a termelő így sem akarta gabonáját ideadni, tehát most már tovább kellett menni, s így lassanként kiküszöbölték a fővárosi gabonakereskedőket is, anélkül, hogy a cél, gabonát kellő mennyiségben beszerezni, elérhető lett volna. A legkülönösebb intézkedés azonban a folyó évi termés lebonyolítására volt fenntartva. A termésrendelet azon hallatlan intézkedést tartalmazta, hogy a buza, rozs, kétszeres forgalmából a kereskedőket kirekeszti és ezen gabonák összegyűjtésével, forgalomba hozatalával az Áruforgalmi részvénytársaságot bízta meg, amely erre vállalkozott és a Hangya szervezetét kívánta felhasználni, miután számottevő saját szervezete akkor még nem is volt. Bármennyire fájts is a gabonakereskedőknek ezen meg nem érdemelt kirekesztés, fölényesen mosolyogtunk, mert tudtuk, hogy az Áruforgalmi ezen feladatának jól nem felelhet meg és ha közvetlen az aratás után fog is valami gabonát kapni, úgy az csak ideig-óráig lesz és semmikép sem lesz a mennyiség elegendő az elláttatlan lakosság szükségletének fedezésére. Pedig ennek az érde-

kében a hatóságok dicséretes buzgalmat fejtettek ki és a közélélmezési minisztérium vezetője és az államtitkár úr állandóan személyesen jártak közbe, a termelőket nagyobb beszolgáltatásra buzdítandó.

Az első termésrendelet adógabona beszolgáltatását kívánta, a többi mennyiség tekintetében szabad kezet adott a termelőknek, csak kereskedőknek nem volt szabad búzát, rozsot és kétszerest eladni. Akkor még azon hiszemből voltak az intéző körök, hogy középtermésünk lesz és kereskedelmi őrlésre vállalkozó malmoknak adtak vásárlási engedélyt. A malmok a gabonakereskedőket bízták meg, hogy szervezetük felhasználásával, mint a malmok megbízottai, de saját pénzükön vásároljanak és az 500 koronás adóbuzaárral szemben 800 koronás vétellimitet adtak. Alig 10—14 napig engedtek vásárolni, de ezen rövid idő alatt is igen szép mennyiséget kaptunk, azonban miután az adógabona beszállítása nagyon lassan ment, új rendelettel az egész termést zár alá vették, úgy hogy több mint 2 hónap telt el, míg ezen a kereskedők által vásárolt tételeket elszállítani megengedték.

Még egy szót a költségekről. A H. T. és a Gok. működése idejében a bizományosok jutaléka 1 koronával kezdődött és 7 koronával végződött. Az Áruforgalmi költségátalánya pedig ezen jutaléktétel sokszorosa és azt hiszem, hogy nem esem túlzásba, ha megállapítom, hogy az Áruforgalmi bekapcsolása nélkül *igen sok milliót* meg lehetett volna takarítani; szóval, ha megmaradt volna a Gok. akkor ugyan a bizományosi jutalékokat is lényegesen fel kellett volna emelni, kétségtelenül az őrlési díjat is, a vasuti fuvar és egyéb költségek is növekedtek volna, de mindezen kiadástöbbletek összesége *lényegesen* kisebb lett volna, mint az a költségtétel, mely az Áruforgalmi kizárólagos működése folytán eredményezett fog. Ha ezen szám nyilvánvalóvá válik, csak akkor fognak intéző köreink tudatára ébredni azon végzetes hibának, melyet elkövettek, midőn nem tudtak vagy nem akartak ellentállani az áramlatnak.

A közélélmezési minisztérium igen nagyrabecsült és tisztelt vezetőjétől egy többször hangoztatott kijelentést hallottam, és pedig azt, hogy közélélmezéssel kapcsolatosan nem ismer politikát. Ha ezen tervet megvalósítaná, akkor az agyonsanyargatott országunknak igen nagy szolgálatot tenne, mert a legnagyobb hiba nálunk az, hogy igen értékes embereknek rendszerint olyan működési kört adnak, melyet jól betölteni nem tudnak.

Mielőtt még áttérnék azon kérdés taglalására, hogy miképp kellene megoldani az ez évi termés lebonyolítását, még egy körül-

ményt akarok felemlíteni annak a bizonyosságára, hogy mily elbánásban részesült most a legitim gabonakereskedelem.

Ismeretes az urak előtt, hogy az első termésrendelet az árpa forgalmára nézve megszorításokat nem tartalmazott és így ezen cikkben a gabonakereskedők érvényesülhettek. Mondhatni, hogy mi gabonakereskedők örömmel használtuk fel a kínálkozó alkalmat, hogy a termelőkkel ezen cikkben találjuk meg az érintkezést és aránylag elég szép mennyiséget vásárolhattunk. A lebonyolítások szép simán mentek, míg az augusztus 19-én megjelent rendelet itt is gátat vont, mert a termelők részére olcsó térítési ár mellett 30%-os leadást írt elő. Hogy ez megakasztotta a további forgalmat, arról nem akarok beszélni, de igenis arról, hogy a már megvásárolt és átvett tételek leszállítása elé toronyosultak óriási nehézségek, mert a szállítási igazolványokat csak azon kitételrel utalta ki a minisztérium, ha a 30%-os leadás megtörtént. Utóbb a rendelet erre vonatkozó 13. §-át eliminálták, de az igazolványokat még kevésbé lehetett megszerezni, mert most már nem a közlelmezési minisztérium, hanem a törvényhatóság első tisztviselőjének adatott meg a jog azoknak adására, vagy megtagadására. A megyékre kirótt kontingens folytán engedély az elszállításra nem adatott, kivéve, akiknek megvolt a protekciójuk.

Amint az eddig előadottakból látni méltóztattak, megtörtént minden intézkedés, hogy a legfőbb gabonaneműekben a legitim gabonakereskedelem teljesen kizárassék és hogy ezen intézkedések segítségével azon cél biztosíttassék, hogy az Áruforgalmi kezére oly mennyiségű gabona jöjjön, mely az ellátatlanok szükségletének fedezésére feltétlenül szükséges. Kérem, el tudták ezen célt érni? Azt hiszem, hogy a válaszban eltérés nem lehet, mert ezen kérdésre világos nemmel lehet csak felelni. Ha az Áruforgalmi nem tudta a szükséges mennyiségeket megszerezni, úgy érdemes azzal foglalkozni, hogy mik voltak ennek okai. Ezen okokat én nagyrészt az Áruforgalmi hiányos és szakértelemnélküli szervezetében, azonkívül abban látom, hogy a termelő megunta már alaposan a kényszerintézkedéseket, melyek terményei értékesítésében a kezeit megkötik, továbbá azon alacsony árban, mely a búzáért és rozsért lett megállapítva, mely az idei gyengébb terméshozam mellett majdnem önköltségi árának felel meg és az elszakadt országrészekben létező árakkal semmi összhangban nincs. Annyi hazafiságot pedig a termelőtől kívánni nem szabad, hogy munkájának gyümölcsét önköltségi árban adja át a fogyasztónak, ha tudja, hogy azt máshonnan csak ezen ár többszöröse mellett tudná beszerezni.

Mindezek után azt hiszem meg lehet állapítani, hogy azon rendszer, melyet eddig követtek, igen rossz volt és különösen rossz a lefolyt évi. Kétségtelen, hogy ezen mesgyén tovább haladni nem szabad, ha az ország fogyasztásának kielégítését belföldi terményekkel akarjuk megszerezni és nem kényszerítik a termelőket egyrészt kevesebb gabonát termelni, másrészt – a tilalom ellenére – a gabonát állataival felétetni.

A kötött forgalommal tehát szakítani kell és ezt más nem követheti, mint a szabad forgalom. Ezen változtatás a folyó campagneban már eredményeket alig mutathatna, mert a még meglévő készletek nagyon is elbújtak.

Ha szabad forgalomról beszélek, akkor ezalatt nem akarok mást érteni, mint a szabad mozgást a belföldön. Magyar állomásról magyar állomásra igazolvány nélkül lehessen szállítani és sem kormány, sem törvényhatóság vagy katonaság intézkedéseivel ne akadályozhassa azt meg. Középtermés esetén majdnem bizonyos, hogy a gabonának ára lényegesen drágább lesz a mainál, mert a termelő igyekezni fog terményét a lehető legmagasabb áron értékesíteni. A túlzott igényekkel szemben védekezni kell, de nem erőszakos eszközökkel. A végleges békeállapot beállta remélhetőleg már csak rövid idő kérdése és ennek egyik valószínű következménye lesz, hogy a jugoszláv és román határok (melyek ezen szempontból számításba jönnek) előttünk meg fognak nyilni és a Bácska és Bánát gabonatermése, úgy mint régente, természetes fogyasztási helyét, Budapestet fogja felkeresni. Ez már magától is az árakra csillapítólag fog hatni, azzal pedig, hogy a gabonának ára mindaddig, míg nálunk nagyobb készletek nem fognak összegyűlni, az importparitás határain fog mozogni, azzal számolnunk kell. Remélnünk lehet, hogy belátható időben pénzünk értékelése sokkal kedvezőbb lesz és hogy ezáltal az importparitás részünkre nem fog túl magas árat jelenteni.

A szabad forgalom helyreállítása egyedül nem lehet kielégítő hatással, ha azzal egyidejűleg nem teremtik meg a kereskedelmi szerződéseket Jugoszláviával és Romániával. A kereskedelmi szerződések ezen országokkal a szabad érintkezést és szabad behozatalt hozzánk lehetővé fogják, tenni és hogy ez mit jelent részünkre azt bővebben kifejteni felesleges.

A kormány egyik további feladata az volna, hogy a gabona kicsempészését minden módon megakadályozza, mert ha ezt elmulasztja, akkor a saját termésünkre alapított számítás elveszítené megbízhatóságát.

Számítani kell azon eshetőséggel is, hogy a termelők az ígért árakkal nem lesznek megelégedve és keveset fognak eladni. Miután kényszerrendszabályok nem lesznek, ezen esetben a behozatalt kell erősebb mértékben forszirozni és ha a termelő látja majd, hogy a külföldi gabona beözönlik, azon meggyőződésre fog jutni, hogy árkövetelése túlzott volt és alkalmazkodni fog, mert ha a szükséglet a behozatal által már fedezetet nyert, saját árúja értékben csökkenni fog.

A magasabb gabonaárak magasabb lisztárakat vonnának maguk után és itt merül fel egy nagyon megfontolandó fontos kérdés, hogy a lisztárak szabályozásánál legyen e hatósági intézkedés vagy sem. Erre a kérdésre is a legszívesebben nemmel felelnék, mert végre minden kényszert ki kell küszöbölni. De tekintetbe véve a katonaság, a köztisztviselők és munkások helyzetét, nem lehet és nem szabad elzárkózni attól, hogy ezen főélelmicikk árszabályozása — a főző- és kenyérliszt tekintetében — a kormány által történjék. Kivánatos volna azonban, ha ezt megelőzőleg a gabonakereskedőket és malmokat meghallgatnák. Ezen árak 3 hónapról 3 hónapra, vagy esetleg még rövidebb időközökben újabb megállapítás tárgyai lehetnének. A kormány által megállapított lisztárak kétségtelenül bizonyos mértékben a gabona árára is szabályozólag hatnának és ezek talán ilyen úton igazságos mederben mozognának. A finom tészta- liszt árát hivatalosan nem határozhatnám meg.

Midőn így a gabonaforgalom a belföldön szabaddá lesz téve, végre el fog következni azon időpont, hogy árainkat a kereslet és kínálat örök törvénye szabályozza.

Fontolóra kell venni azon kérdést is, mikép kellene esetleges feleslegeink kivitelét szabályozni. Ezen kérdésben is a legnagyobb liberalizmus álláspontján állok. Minden erre hivatott cégnek megadnám az engedélyt a kivitelre, de a mennyiséget, melyet exportálni szabad, azt meghatározni a közéleti minisztériumra bízom, úgyszintén azon feltételek megállapítását is, melyek a kivitelnél figyelembe veendőek. Itt is szükséges volna azonban, hogy az évtizedek óta fennálló gabonacégek kivétel nélkül ezen üzletek lebonyolításánál bevonassanak és megszűnjön azon protekciós rendszer, mely most nálunk úgylátszik már meghonosodik, hogy egyes — nagyon csekély számú — cég vagy szövetkezet, melyek régebben vagy egyáltalán nem léteztek vagy exportüzletekkel nem foglalkoztak, a régi cégeket a nyert kiviteli monopólium folytán, helyzetükből kiszorítsák. Itt kívánom megjegyezni, hogy én a szövetkezetek

ellensége nem vagyok, de ellensége vagyok annak, hogy azoknak kiváltságos helyzetet biztosítsanak a gabonakereskedelem és a közrovására. Nem lehet feladata a kormánynak és nem szabad, hogy az legyen, hogy a gabonakereskedőket mint adóalanyokat gyöngítsék vagy megsemmisítsék és nem lehet a köz érdeke, hogy azok, akik eddig tapasztalatokkal ezen a téren nem bírtak, kizárólagos jogokat élvezzenek, mert a mindenkor, legjobb fogyasztási piac felkeresése most országos érdek is és hogy melyik az, azt megérezni és erről biztos értesítéseket nyerni az új alakulatok sem a kellő szimattal sem a megfelelő tapasztalatokkal nem rendelkeznek. Mindannyiunk feladata és kötelessége agyonsanyargatott szeretett hazánkat ismét lábra állítani, de ezen célt nem lehet úgy elérni, ha époly hamis mint nevetséges jelszavak után indulva a már meglevő értékeket egyszerűen félretolják és még ki nem próbált elemekkel szándékoznak ezen fontos üzleteket lebonyolítani.

Fontolóra kell venni azon eshetőséget is, hogy az államháztartásnak nem-e lesz szüksége a gabonából is nagyobb bevételre. Ámbár a kenyér megdrágítása amennyire csak lehetséges, elkerülendő, a szükség bennünket erre mégis kényszeríthet. Ezen esetben a lisztet kellene fogyasztási adóval sújtani és nem a gabonát, mert a gabonánál az ellenőrzés igen költséges apparátust igényelne, míg a lisztnél az ellenőrzés a malmokra szorítkozna, sokkal biztosabb alapon és aránylag sokkal kevesebb költséggel lehetne ezt megvalósítani.

Ha arra gondolunk, hogy a termelők makaessága folytán nagyobb importra kényszerülnénk, úgy azt hiszem, hogy ezen import eszközlésénél malmainknak nagy szerep jutna. Tőkeerős nagy malomvállalataink szívesen vennének ebben részt, ha a megfelelő anyagi előnyök őket ezen részvételre buzdítanák. Ezen előnyöket olyképp képzelem, hogy a külföldről behozott és általuk felőrölt gabonából készült főző- és kenyérlisztet az előre megállapított árak mellett a belföldi fogyasztásnak átengedni tartoznak, míg a finom tészta lisztet (maximum 40% erejéig) és a korpát szabadon értékesíthetik a külföldön. Ez ugyan a kikészítési eljárás egy válfaja, de azt hiszem, hogy nem szabad ragaszkodnunk régi és most idejétmulta határozatokhoz, mert ha ezen propozícióm elfogadtatna, akkor egyrészt biztosabb alapokra lenne az ország kenyérszükségletének fedezése fektetve, másrészt pedig nagy szolgálatot tennénk malomiparunknak, ami közvetve nagy szolgálat az ország érdekében. Attól, hogy a külföldi gabona behozatala a belföldi gabona árát károsan befolyásolná, attól még évekig nem kell tartani, mindaddig

nem, míg egész Európában — főleg Olaszországban — a rendes, illetve fokozott termelés hatását nem éreztetné.

Igyekeztem előterjesztéseimet lehetőleg objektíve megtenni és midőn a tisztelt értekezlet türelmét megköszönöm, kérem az általam előadottakhoz szives hozzájárulását. Amennyiben szükségessé válna, hogy a vita folyamán még egyszer felszólaljak, úgy kérek majd erre engedélyt.

Második nap, 1921. január 28.

Elnök: Matlekovits Sándor.

Elnök: A tárgyalást megnyitom és felkérem Bacher Emil urat, sziveskedjék előadását megtartani.

Bacher Emil, a Viktória gőzmalom r. t. igazgatója: Nagyméltóságú Elnök Úr! Tisztelt Szakértekezlet! A gabonavilágpiaci árképződés magasra-törő hullámai a buza és tengeri békebeli árszintjét, mely 1913-ban Chicagóban a búzánál 97 cent, tengerinél $73\frac{1}{2}$ cent körül mozgott, a háborús évek alatt búzánál 315 cent, tengerinél 217 cent magasságáig vitték fel; e hullámverés immár apálynak indult, még pedig sokkal gyorsabban, mint gondoltuk volna. Jelenleg a buza Chicagóban kb. 167 centet jegyez, tehát a békebeli árnál már csak mintegy 73%-kal drágább, míg a tengeri 65 centes jegyzése még a békebeli árnívó alá süllyedt, és minthogy a mezőgazdasági termelés költségei a háború előttiékkal szemben Északamerikában is igen jelentékenyen emelkedtek, csakugyan hitelt kell adnunk az amerikai farmerek azon panaszának, hogy az ezidőszerinti lecsökkent árak még a termelési költségeket sem fedezik, úgy hogy nem lehet csodálkozni azon, hogy az északamerikai farmerek az árak további visszafejlődésének erőteljes szervezkedés útján törekszenek gátat vetni.

Az olyannyira legyengült és még most is éhező európai fogyasztók tömegére nézve valóságos szerencse, hogy nemcsak Argentínának e hónapban learatott buzatermése — hozama 50 millió métermázsa, amelyből 32 millió métermázsa a kivíteli felesleg — sikerült igen jól, hanem Ausztrália is dús gabonatermést hordott be és pedig 151 millió bushell a tavalyi 47 millió és az 1918/19-i 70 millió bushellel szemben, mely szerencsés körülmény hatékony védelmet nyújt az amerikai farmerek és az amerikai spekuláció esetleges árfelhajtó törekvéseivel szemben. E védelemre annál is inkább szükség van, mivel Oroszország mint buzakivítelező terület nyilván a jövő termésében is kikapcsolandó, továbbá Romániában, amelynek viszonyai bennünket közvetlenül érintenek, a balkezes földreform következtében értesüléseink szerint a normális vetés-

területnek csak 20—25%-a van bevetve, úgy hogy az 1921/22 i termés-
évben nyilván ezen országnak sem lesz exportálni való búzája.

A tengerifuvarok is, amelyek a háborús évek alatt tonnánként

128/6 shillingre (az Unió—Angolországi viszonylatban)

280/— „ (az Argentina—Rotterdami viszonylatban)

szöktek fel, meglepően gyors ütemben estek 32, illetve 35 shillingre,
vagyis 75 és 87%-kal, még pedig bőséges hajóür-kinálat és gyenge
kereslet mellett. Így mutatkoznak egész Európa elnyomódásának és a
koplalásra kárhóztatott rossz valutájú országok legyengülésének vissza-
hatásai és így az amerikai *farmereken* is meg boszúlja magát azon
szerencsétlen elzárkózási politika és az a csökönyösség, amellyel Amerika
eddigelé Európának gabonahitelt nyújtani vonakodott.

Tekintve a gabonavilágpiac fent ecsetelt helyzetét, amely az ártúl-
hajtásnak immár csak tüneteit sem mutatja, az új gazdasági évre mi is
bátran tervbe vehetnők a szabad forgalomhoz való visszatérést, ha
bizonyosak lehetnénk abban, hogy valutánk már az új termés esedékes-
sége előtt, vagyis június végéig — amikor Magyarországon már
behordják a rozsot és vágni kezdik a búzát — a javulásnak oly fokát
fogja elérni, amelyen az *arany*-valutában kifejezve határozottan mérsé-
kelteknek nevezhető jelenlegi világpiaci árak, koronákra átszámítva, már
nem mozognak az ezidőszerinti 500—800 koronás buzaáralap *többszörösét*
jelentő magasságban.

A mai dollárkursusnak alapul vételével, amely a 600-at meghaladó
telőpontjáról visszaesett 500-ra, az amerikai buza *importparitása* a fuvar
és biztosítási költséggel együtt ab Budapest következőképen alakul:

Manitoba I. . . . K 4970.—

Hard winter . . . „ 4720.—

Igaz ugyan, hogy az amerikai buza mérsékeltnek nevezhető mai
ára az új termésig egyrészt a vásárlóképességében olyannyira legyengült
Európa tartózkodása folytán, másrészt Argentina, Ausztrália és Kanada
eladási versenyének nyomása alatt, még mélyebbre, vagyis oly árszínre is
lesüllyedhet, mely az ottani önköltségeket sem fedezi; ennek az eshető-
ségnek pedig csak úgy lehetne elejét venni, ha Amerika az ő mező-
gazdaságának és iparának — és ezt valószínűnek tartom — segítségére
jön azáltal, hogy Európa szükségét szenvedő népeinek még idejekorán
megadja azon hosszú lejáratú hiteleket, amelyekre ezek olyannyira rá
vannak szorulva. Viszont az sincs kizárva, hogy éppen ezen hitelnyújtás
esetén az amerikai piacok a lesüllyedt gabonaárak némi feljavítására
fognak törekedni.

Fontos, hogy *tengeriből* Amerika 3 milliárd bushelt meghaladó

rekordtermést hordott be és ugyanakkor Argentínában is igen jók a tengeritermés kilátásai. Feltéve, hogy az amerikai buza és tengeri jelenlegi dollárára július—augusztusig, amikor az új termést behordjuk, meg fog maradhatni körülbelül a mai nivóján, ez esetben minálunk a *koronákban* kifejezett importparitás *ugyanoly arányban* fog olcsóbbodni, amelyben valutánk mai állásához viszonyítva addigra meg fog javulni.

Immár, a világpiac normális jellegének visszatérével, gabonaáraink problémája tehát a szó szoros értelmében *valutakérdéssé* vált, mely tény a Hegedüs Lóránt pénzügyi programjában kitűzött cél olyannyira kimagasló jelentőségét a legélesebb világításba helyezi, mert már csak valutánk megfelelő javulásán mulik, hogy gabona- és lisztáraink túlságos megdrágulását, amely eddig csak az állam és a gazdaközönség nagy áldozatai árán volt elkerülhető, szabad forgalom mellett is megakadályozhassuk.

Feltéve, hogy a chicagói buzajegyzés ill. a készárúnak rotterdami 24 forintos ára, ugyszintén az óceáni és százazföldi fuvardijak megmaradnak a jelenlegi nivón, az amerikai buza *importparitása* következőkép alakulna:

600	koronás	dollárkurzus	alapján	5580	K
530	"	"	"	4960	"
500	"	"	"	4720	"
400	"	"	"	3900	"
300	"	"	"	3050	"
200	"	"	"	2220	"
100	"	"	"	1400	"

az *exportparitás* pedig körülbelül 1000 koronával alacsonyabban.

Magam is teljesen át vagyok hatva azon bizalomteljes szilárd hittől, hogy Hegedüs Lóránt pénzügyminiszter végül is valóra fogja váltani a programjához fűzött reményeket, ámde a legyőzendő nagy nehézségeket és ellenállásokat tekintve, lehetetlen biztonsággal előrelátni, vajjon az új termés megindultáig, amelytől már csak öt hónap választ el bennünket, valutánk javulásának folyamata mennyire fog haladni. Óvatosságból tehát nem szabad szem elől tévesztenünk azt az eshetőséget sem, hogy valutánknak tervbevett gyökeres megjavítása talán csak későbbi időpontban fog valóra válni és ezért — bármennyire csábító az a varázs, amelyet a háborus gazdálkodás béklyóiban senyvedő országunkban a gabona szabad forgalmának beharangozása kiváltott — mégis fontolóra kell vennünk azon veszélyeket és következményeket, amelyeket a szabad forgalomnak időelőtti visszaállítása az árképződésre gyakorol és különösen tekintettel kell lennünk azon terhekre, amelyek az ellátatlan fogyasztók rovására az eddig élvezett rendkívül olcsó kenyér- és főzõlisztákkal szemben rájuk fognak háramlani.

Csonka-Magyarország kereken $7\frac{1}{2}$ millióval számított lakosa közül a rendelkezésemre álló adatok szerint $3\frac{1}{2}$ millió ú. n. önellátó, míg $4\frac{1}{2}$ millió közellátásra szorul, de ha ebből leszámítjuk a nem fix fizetésű kisiparosokat, kereskedőket és egyéb szabad foglalkozásúakat, akkor is legalább 3 millió ember állami ellátásra szorul.

Kormányunkat a legmesszebbmenő szociális gondoskodás eszméje vezérelte akkor, midőn az ellátatlanoknak a — persze szerényen kimért — lisztadagot rendkívül olcsó árakon juttatta, még pedig: a kenyérlisztet 2 koronás, a főzõlisztet pedig 10 koronás malmi áron, ami az államkincstárt terhelõ elviselhetetlen áldozat nélkül csak úgy vált lehetségessé, hogy a gazdákra a közismert, progresszív léptékben kivetett természetbeni szolgáltatást rótták olyképp, hogy ezek telekkönyvi holdanként 10—250 kg-nyi adógabonát tartoznak beszolgáltatni, amelyért búzára mázsánként 500 koronás, rozsra 400 koronás árat, illetve az 1920. év november 14-iki rendelettel további 300 és 200 koronás prémiumot engedélyeztek a gazdáknak.

Ha már most szabad forgalom esetére — nem számolva azzal az eshetőséggel, hogy a világpiacon váratlan árjavulás áll be, de feltéve, hogy a dollár árfolyama 400-ra vagy 300-ra süllyed — ennek megfelelően a külföldi buza budapesti importparitása 3900, ill. 3050 koronára és ennek révén a magyar buza exportparitása 2900, ill. 2050 koronára lecsökken, úgy ezen exportparitás alapján a kenyérfogyasztónak

fõzõlisztért 43 ill. 33 koronát

kenyérlisztért 30 ill. 18 „

kellene fizetnie.

Ki kell emelnem, hogy szabad forgalom esetén az annak idején általam is propagált szociális lisztárfokozat, amely a kenyér- és főzõlisztárak igen alacsonyra való megszabása révén a munkás- és középosztályra nézve valóságos áldásnak bizonyult, egyáltalán nem volna fenntartható, hanem — amint ez a múltban tényleg megtörtént és amint ezt Jugoszlávia példája jelenleg is mutatja — éppen a kenyér- és főzõlisztárak aránytalanul felszõknének, úgy hogy hozzávetõleges árkalkuláció szerint a kenyérliszt 2 korona helyett 30, ill. 18 koronába, a főzõliszt 10 korona helyett 43, ill. 33 koronába kerülne.

Jellemzõ és felette tanulságos, hogy jelenleg Jugoszláviában szabad forgalom mellett az ezerkoronás kiviteli vám ármérséklõ hatása dacára, a lisztek belföldi árai kilónként magyar koronára átszámítva, a következõképp alakultak ki:

tésztaliszt 56 korona

fõzõliszt 52 „

kenyérliszt 47 „

úgy, hogy a főzöliszt csak 4 koronával olcsóbb a tésztaleszténél, a kenyérliszt ára csak 5 koronával alacsonyabb, mint a főzöliszté.

Hangsúlyoznom kell, hogy határozottan túllőttünk a célon, amikor a kenyérliszt árát 2 koronával szabtuk meg, elannyira, hogy — a gazdákra rótt adó-rozs árának alacsony volta dacára (t. i. 400 K plus 200 korona prémium) — métermázsánként körülbelül 603 korona deficit, az 550 koronás árpáárnál körülbelül 583 korona deficit, a tengerinél pedig 481 korona deficit mutatkozik. Más szóval a kenyérliszt ára felszökne a jelenleginek 13-szorosára, illetve 7-szeresére, vagyis kilogrammonként 30, illetve 16 koronával emelkednék.

Egy háromtagú munkáscsalád fejadag szerinti lisztszükségletének fedezése a *jelenlegi* kenyérráralapon K 1612.80 kiadásnak felel meg egy évre, mely kiadás a korlátlan szabad forgalom mellett

4000 koronás buzaáralapon = K 13,910.40 vagyis K 12,297.60 többkiadást

3000 " " " = " 10,483.20 " " 8,870.40 "

2000 " " " = " 7,056.— " " 5,443.20 "

jelent.

Ennek elmaradhatatlan következményeként a munkásság és a tisztviselők — nem vetve ügyet a kenyérliszt árának eddigi abnormis olcsóságára — jelentékeny béremeléseket követelnének, ezenfelül pedig a kenyérliszt ilyen uszító hatású és a szociális békét veszélyeztető megdrágulása, amely könnyen egy újabb, minden vonalon érvényesülő drágulási hullám kiindulópontjává válhatnék, az intenzívebb gazdasági tevékenységnek fogantatbavételét, amelyre oly sürgős szükség volna, könnyen gátolhatná. Ezért súlyos taktikai hiba volna, ha éppen az új termésév küszöbén, amikor Hegedüs pénzügyminiszter akciójának üdvös eredményeként valutánknak a várható exportfeleslegek által előmozdítandó javulását reméljük, újabb drágaságot és ezzel a testi és szellemi munkások szenvedélyes béremelési akcióját provokálnók. Még ha kevéssel azután, az új termésév folyamán, a valuta javulásával párhuzamosan a gabonának, lisztnek és egyéb közszükségleti cikkeknek árai rövidesen *olcsóbbodnának* is, nem lesz könnyű dolog a magasra emelkedett munkabérek visszafejlesztését kierőszakolni.

Ily körülmények közt nincs az a kormány — legkevésbé pedig a mostani, amelynek pénzügyi programja csak gazdasági tevékenységünk okszerű újjáélesztésével karöltve valósítható meg — amely vállalhatná a felelősséget az ilyen sötétbe való ugrásért és már csak ezért is kötelességemnek ismerem, hogy a gabona korlátlan szabad forgalmának időelőtti, vagy időszerűtlen felújításával szemben óvó szavamat felelem.

A kötött forgalomnak minálunk gyakorolt módja a nagy kereskedelmi malmokat, amelyek az egész malomiparra nézve döntő jelentősé-

gűek, annyira kiszorította az ő legitim működési terükről, még pedig a favorizált vámmalmok javára, hogy ez utóbbiak munkateljesítménye — bőséges díjazás mellett — a békebelinek majdnem háromszorosára emelkedett, míg a nagy kereskedelmi malmok, beleértve a budapesti malmokat, őrlőképességüket a békebeli teljesítménynek alig 25 % -a erejéig használhatták ki és ezenfelül az őrlési díj és még inkább az őrlési haszon megszabása körül a legmostohább elbánásban részesültek olyannyira, hogy a nagymalmok önköltségei az 1918/19. és 1919/20. évekre még csak részben vannak folyosítva és a budapesti malmok összes őrlése az 1920 augusztus—decemberi időszakban a tengeri és árpa betudásával alig haladja meg az 1 millió métermázsát. Csoda-e, ha ily körülmények közt a malomipar is létérdekei szempontjából, hangos szóval és türelmetlenül sürgeti a szabad forgalom újból való meghonosítását? Amidőn tehát mind ennek dacára a *salus rei publicae* szempontjából, amelynek a mai válságos viszonyok között mindenki tartozik önérdékeit alárendelni, csak *fellételesen* vagyok a szabad forgalom szószólója, tudom, hogy ezzel molnárkörökben nem fogok tetszést aratni. Ámde a gabona teljesen szabad, minden korlátozástól mentes forgalmáról ezidőszert már csak azért sem lehet szó, mivel

1. tekintve Csonka-Magyarország bevetett területeinek és a természet hozamnak ingadozó, bizonytalan voltát, már csak a belföldi fogyasztók ellátásának köteleles biztosítása is teljesen kizárja azt, hogy a *külföldre* irányuló gabona- és lisztforgalmat felszabadítsuk;

2. mert körül vagyunk véve oly államoktól, mint Ausztria, Cseh-Szlovákország, Németország, Svájc, amelyek a gabona- és lisztforgalom terén az állami gazdálkodást előreláthatólag a következő termésévben is fenn fogják tartani, úgy hogy ezen országok mindegyikében csak egy állami központ lesz, amely az ország egyetlen vásárlója gyanánt fog szerepelni, miért is az ország érdeke és a helyes árképződés szempontjából csak káros volna, ha nálunk a gabona és liszt külföldre való eladását minden ellenőrzés és szabályozás mellőzésével egész sereg eladó szabadon űzhetné.

3. Mert az esetleges szabad kiviteli forgalommal szemben hiányoznék a szomszédos kiviteli országokból (különösen Jugoszláviából és Romániából) Magyarországra irányuló *behozatali és átvonuló forgalom*, amely pedig feltétlenül szükséges a kiviteli forgalom *kiegyenlítő ellensúlyozására* mindaddig, míg Románia megfelelő terjedelmű buzavetőterület hiányában nem exportképes és amíg Jugoszlávia fenntartja a buzára és lisztre kivetett kiviteli vámok között fennálló prohibitív jellegű disparitást. Jugoszlávia ugyanis lisztre 240, buzára pedig 300 jugo-

koronányi kiviteli vámot szed; minthogy pedig 75 kg. liszt előállítására 100 kg. buza szükséges, a jelzett disparitás következőleg alakul:

	buzakiviteli vám:
	300 jugo K
plus $\frac{1}{3}$	100 „ „
100 kg. lisztre esik	<u>400 jugo K</u>
tényleges lisztkiviteli vám	240 „ „
disparitás	<u>160 jugo korona, vagyis 3:80-as árfolyam-</u>

mal számítva 608.— magyar korona.

E disparitás malomiparunk versenyképességét a jugoszláv malmok közvetlen lisztkivitelével szemben teljességgel kizárja és feltétlenül sürgős orvoslást igényel. Erre igazán ráillik a német költő azon mondása: „Es kann der Frömmste nicht in Frieden leben, wenn es dem bösen Nachbar nicht gefällt“.

4. Különösen a nemes gabonafajták — buza és rozs — kivitelét az okból sem lehet szabadjára engedni, mert tekintve azt, hogy a ránk parancsolt trianoni béke a buzatermő területnek mintegy 60%-át, a rozstermő területnek kb. 40%-át tőlünk elragadta, malmaink nyersanyaggal való ellátása válságos stádiumba került és így buza- és rozsfeslelegeinket csak liszt alakjában szabad kivinnünk, továbbá azért is, mivel a finomlisztek alakjában exportált feleslegekért hasonlíthatatlanul jobb árakat érünk el, amelyek implicite a gabonának kedvező árképződését és kenyérliszt- valamint korpaárainknak olcsóbbá tételét elősegítik. Tudnivaló, hogy az utolsó hetekben tésztalisztünkért a külföldön métermázsánként 7000—8000 koronát tudtunk elérni.

5. Avégből, hogy a korai aratásunk nyújtotta időbeli előnyt kiaknázhassuk és a pénzügyminiszter valutajavító akcióját termésfeleslegeink idejekorán meginduló kivitelével alátámasszuk, feltétlenül szükségünk van a kormánynak az összes hatóerőket központosító, céltudatos akciójára, amely azonban nem nélkülözheti a lisztexport terén évtizedek óta működő, tapasztalt exportmalmaink anyagi és szellemi közreműködését: mindmegannyi érv, mely a szállítmányozás kérdésével kapcsolatos nehézségekkel egyetemben eléggé indokolja, hogy az 1921/2-i termésévben legalább a lisztkivitel terén még fenntartsuk az állami ingerenciát.

Gabonakiviteli lehetőségeink biztos megítélését a következő termésévben rendkívül megnehezíti az a bizonytalanság, amely a bevetett terület terjedelmére vonatkozólag, sajnos, fennáll. Az 1913 i mezőgazdasági statisztika alapján — a tőlünk elragadott országrészek levonása után — elméleti alapon kereken $2\frac{1}{2}$ millió katasztrális hold *buzával* bevetett és 1,170.000 kat. hold *rozssal* bevetett területet puhatoltam ki, míglen a legutolsó, múlt év október 8-án közzétett hivatalos termés-

jelentés szerint a learatott termőterület buzánál 1,463.731 kat. hold rozsnál 877.649 kat. hold, vagyis fenti becslésemmel szemben a következő kevesbletek mutatkoznak: 1,036.269 kat. hold buza és 292,351 kat. hold rozs, 41 $\frac{1}{2}$ %/o, illetve 25 %/o.

Már most, ha még oly magasra becsüljük is az igás állatok és munkaeszközök hiánya, valamint a ki nem elégitő árszabás révén a bevetett területben valószínűleg beállott kevesbletet, mégis a viszonyok minden ismerője tisztában lesz azzal, hogy ezen kevesblet megközelítőleg sem lehet ilyen nagy terjedelmű, hanem nyilvánvaló, hogy a gazdák a requiziciótól és a kontingens kivetéstől féltükben szándékosan kisebb bevetett területeket vallottak be.

Ha azt akarjuk, hogy a következő termésévben kialakuló helyzetünket a fogyasztónak nyújtható fejadag, valamint a reménybeli kiviteli felesleg szempontjából helyesen ítélhessük meg, úgy feltétlenül szükség van a Csonka-Magyarországon ősziakkal bevetett területnek gyors és alapos, pontos felvételeken alapuló összeírására, különösen a buzára és rozsról vonatkozólag, mivel csak ilyen összeírás adná meg az általunk követendő élelmezési, ár- és exportpolitika helyes alapját. Hazánknak oly katasztrófális megcsonkítása után az ország termésmérlege sokkal érzékenyebb, mint azelőtt, mivel a csaknem kétharmadával megrövidített területen belül 200.000 esetleg 300.000 kat. holdnyi tévedés sokkalta súlyosabban esik latba, mint a múltban egy háromszor akkora termőterület keretében. Ha az említett tévedést 6-tal, 7-tel vagy 8-cal mint holdankinti hozammal megszorozzuk, akkor ez már 1.2, esetleg 2.4 millió métermázsára rúgó becslésbeli hibát jelent; már pedig ez a mennyiség a mai árbeli és valutáris viszonyok között döntő jelentőségű lehet. Ezért nem mulaszthatom el, hogy kormányunk figyelmét ezúttal is — mint ezt már korábban tettem — felhívjam ezen fontos körülményre, de egyben azt hiszem, nem tévedek azon várakozásomban, hogy ezidei gabonatermésünk, amelynek előkészítése már nem állott a román megszállás bénító hatása alatt, dacára a nem egészen normális őszi vetésnek és időjárásnak, mégis bizonyos búza- és rozs, ill. lisztfelesleget fog eredményezni, amelynek számszerű becslése azonban csak akkor lesz lehetséges, ha a kormány a bevetett terület megbízható statisztikáját és a vetések telelésére vonatkozó jelentését közzé fogja tenni.

Akár az *exportparitás*, akár pedig vagy még inkább, ha a balsors újból rossz eredménnyel sujtaná az országot — a világpiaci *importparitás* után igazodnának gabonaáraink a jövő évben, kormányunk mindenesetre fel fogja ismerni annak szükségét, hogy a hosszantartó nélkülözések folytán legyengült, ruházatban, lábbeliben lerongyolódott ellátatlan lakosságot, különösen a köztisztviselőket, hadsereget, hadirokkantakat, özvegyeket

és árvákat, de lehetőleg a gyáripari munkásságot és fixfizetésű alkalmazottakat is, a jövő évadban is, a világpiaci árparitásnál olcsóbb lisztekkel lássa el akkor is, ha egyéb pénzügyi fedezet hiányában újból az *adógabona* beszédésének eszközéhez kellene folyamodnia.

Belátom, hogy az adógabona olcsó áron történő beszolgáltatása súlyos terhet ró a gazdaközönségre, különösen azon túlzott progressivitás folytán, amely az adógabona kivetésénél nagyobb gazdaságokkal szemben alkalmaztatott; végrehajtása pedig főleg azért ütközött nagy ellentállásba, mert azzal egyidejűleg oly időben, mikor jó termést vártunk, politikai célzatossággal az egyidejűleg kontemplált szabad forgalomban várható fantasztikus árakat helyezték kilátásba. Térfi államtitkár ur öméltósága, hogy a gazdaközönség megterhelésén könnyítsen, az adógabona mennyiségét *felére*, azaz másfél millió métermázsára akarja redukálni; nézetem szerint azonban sokkal célszerűbb volna a progressivitási kulcs megfelelő módosítása mellett az adógabona mennyiségének csökkentésétől eltekinteni és a gazdaközönséget úgy kárpótolni, hogy a beszolgáltatott mennyiség fele részéért a megállapítandó méltányos beváltási árnál lényegesen *magasabb* egységárat engedélyezünk, már csak azért is, mert így az adógabona kivetésére, beszédésére és ellenőrzésére szükséges tömérdek munka és költség a felére csökkentett mennyiséggel nem állana helyes arányban. Egyúttal rá kell utalnom azon kardinális hibára, melyet azzal követtünk el, hogy tekintet nélkül a világpiaci ár időnkint egészen 5000—5500 koronáig felszökött importparitására, még a kenyérlisztnak képtelenül olcsó 2 koronás árát, valamint a főzölisztnak 10 koronás árát is változatlanul fenntartottuk. A leggazdagabb államok se hoznak ehhez hasonló áldozatot, mely határozottan meghaladja még a legrendezettebb államháztartás teherbírását is és a mi szomorú viszonyaink között már éppenséggel tarthatatlan. Ezen bajnak általam már régóta sürgetett orvoslását nem is szabad az új aratásig elhalasztanunk, hanem az amúgy is elkerülhetetlen lisztár-emelésre való átmenet előkészítése céljából soronkívül sürgősen cselekednünk kell. Ezen intézkedés időszerűségét legjobban illusztrálja azon tény, hogy a szomszédos Ausztriában éppen most a szociális alapra fektetett lépcsőzetes árszabás elvével kapcsolatban az egységes minőségű kenyérlisztfajta árát jelentékenyen felemelik, úgy hogy az egységes kenyérliszt ára március 1-től kezdődő hatállyal a legszegényebb fogyasztók részére 10 koronára, a középosztály részére 20 koronára és a legtehetősebbek részére 61 koronára emeltetett fel. Pedig Ausztria élelmezési deficitjét az entente fedezi, melynek hasonló segítségére mi nem számíthatunk; tehát elodázhatatlan és parancsoló szükség, hogy a túl-olcsó kenyérliszt és főzöliszt árakat oly mérvben emeljük, mely az ezek-

ből háramló, sem a gazdaközönség, sem az államháztartás által el nem viselhető terhet lényegesen csökkenti. Hiszen a 2 koronás kenyérliszt ár még a szállítás, feldolgozás és elosztás költségeit sem fedezi, úgy hogy a gabonáért fizetett árból egy fillér sem térül meg.

Az államkincstár különben kényelmes és biztos módon igen jelentékeny bevételhez juthat *kiviteli vámok* révén, melyeket egyrészt Jugoszlávia, másrészt Argentína példájára már azért is kénytelenek leszünk alkalmazni, mert azon esetben, ha valutánk javulása az új aratásig nem haladna elegendő mértékben előre, csak kiviteli vámok segítségével tudjuk majd a belföldi árszintet a világpiaci árnívóval szemben a belföldi fogyasztóközönség teherbírásának megfelelően szabályozni.

Mindaddig, míg Németország a fogyasztás védelme szempontjából a német gazdák összes gabonatermelését — búzát, rozst, árpát és zabot — aránylag olcsó áron és pedig 135—160 márka alapján, ami körülbelül 1200—1400 koronának felel meg, könnyörtelenül zár alá veszi; mindaddig, míg Cseh Szlovákiában ugyanez történik, a cseh-szlovák gazdákkal 175 sokol, vagyis kb. 1200 koronás ár alapján, Ausztriában pedig az osztrák gazdákkal 1000 koronás alapon: a legmagasabbrendű közéletmezési és közgazdasági érdekek feltétlenül megkövetelik, hogy valutánk megfelelő javulásáig a gabonaár túlhajtott emelkedésének a helyzetéhez mért *kiviteli vámtételek* segítségével határt szabjunk.

Amennyiben a trianoni békeszerződés 208. pontja, illetve a jóvátételi bizottság döntése kiviteli vámok statuálása elé akadályokat gördítene, úgy ezek helyett állami ingerentia alatt tartandó *kiviteli engedélyek*, úgy mint ez a hüvelyesek kivitelénél, sajnos, végzetes késsedelemmel történt, *természetbeni részleadás* feltételéhez volnának költetők.

Ha szem előtt tartjuk, hogy p. o. Jugoszlávia kivitt liszt után mászánkint 240 jugoszláv koronát, azaz kb. 900 magyar koronát, sőt buza után 300 jugoszláv koronát, tehát mintegy 1150 magyar koronát szed kiviteli vám címén, úgy nekünk is módunkban lesz, hacsak az ideitermés újabb csalódást nem hoz, a várható gabona-, ill. lisztfeleslegek, valamint hüvelyesek, gyümölcs, főzelék, baromfi, tojás, bor, gyapju, nyersbőr etc. kivitele után *milliárdokra* rúgó kiviteli illetéket biztosítani az államkincstár javára. E szerint, bármily súlyos is államháztartásunk jelenlegi helyzete, mégis azon véleményemnek merek kifejezést adni, hogy a lakosságnak vagyonmegváltással, adóemelésekkel, a bejelentett forgalmi és fogyasztási adókkal való megterhelése után nem lesz szükségünk, de gondolnunk sem szabad arra, hogy egy gazdaságilag annyira kárhozatos, úgy az elméleti tudomány, mint a gyakorlati tapasztalat szerint súlyosan kompromittált és a végső kétségbeeséssel sem menthető rendszabályhoz folyamodjunk, mint a minő a tervbevett *örlési adó*.

Az olyannyira gyűlöletes, a legnagyobb mértékben antiszociális *kenyéradóval* egyértelmű őrlési adó, amely Siciliában már 1886-ban Garibaldi által eltöröltetett és amelyet 1884-ben a nép haragja egész Olaszországban mindenütt elsöpört, ott is a legmesszebbmenő visszaélésekre adott alkalmat és alig felét szolgáltatta az előirányzott bevételnek.

A mi viszonyaink közt a kontemplált őrlési adónak egyenesen végzetes, mélyrehatóan romboló hatása volna nemcsak a magasabbrendű malomiparra, hanem egész buzatermésünk okszerű felhasználását helyrehozhatatlanul kompromittálná.

Eltekintve attól, hogy Kis-Magyarország területén megmaradt 5—6000 kis malom állandó ellenőrzése az ellenőrző személyzet liberális dotálása mellett sem lenne kellően fogatosítható, biztosra veheljük, hogy a mai nehéz élelmezési és életfenntartási viszonyok közt csakhamar rút visszaélések kapnának lábra; továbbá, ha sikerülne is a rendkívül elburjánzott kézidarálókat ártalmatlanná tenni, semmiesetre sem lehetne megakadályozni azt, hogy a gazdaságokban lévő számtalan darálóhengeren és darológépen évről-évre növekvő gabonamennyiségek kerüljenek felőrlésre, valamint bizonyos az is, hogy a termésnek évről-évre növekedő része kerülne az ellenőrzés kijátszására alkalmas vámmalmokba.

Hogy ezeknek túltengése a kötött forgalom utolsó éveiben mekkora mérvet öltött, legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy a tényleg beszolgáltatott vámgabona mennyisége 10—12 millió métermázsának, tehát a felőrölt buza és rozstermés *túlnyomó részének* felel meg, míg a budapesti és nagy vidéki kereskedelmi malmok összes őrlése alig éri el a 3—4 millió métermázsát.

Az őrlési adó esetleges meghonosításával ez a visszás állapot még súlyosbodnék és különösen a gazdaságokban meglevő és könnyen szaporítható darálók, valamint számos zugmalom fokozott üzeméből kifolyólag a magyar buzatermés igen jelentékeny része a legkezdetlegesebb rablógazdaság révén, korántsem nyerne okszerű kiaknázást, hanem ellenkezőleg, a búzának megfelelő finomliszt-kivonat hiányában, illetve elégtelen liszt hozadék és nagymennyiségű nemes lisztalkatrészeket tartalmazó korpa kiőrlése folytán oly gazdasági létkozlás és buzapazarlás kapna lábra, mely a legsötétebb középkor állapotába vetné vissza a magyar malomipart, ez pedig valósággal kigúnyolása volna a magyar malomipar dicsőséges múltjának, mely malomipar a műszaki tökély legmagasabb fokát elérte és évtizedeken át tanítómestere volt az egész világ malmászatának.

A malomipar mai helyzetében, a Bácskâ és a Bánság elszakítása után és külföldi transitógabona hiányában, az őrlési adó meghonosítása után — ezt túlzás nélkül mondhatom — malomiparunk helyzete a leg-

komolyabb válság jellegét öltené, elannyira, hogy az őrlési adó okozta gazdasági hátrányok és károk az őrlési adó pénzügyi hozamát, sokszorosan meghaladnák. Hiszen éppen az a magyar búzának legkiválóbb, legbecsesebb tulajdonsága, hogy *igen magas finomliszt-kiaknázására alkalmas* és már valutánknak és kereskedelmi mérlegünknek javítása szempontjából is mindent el kellene követnünk, hogy búzatermésünkből minél több finomlisztet vigyünk ki külföldre, holott pedig ellenkező irányban haladva, már most is millió és millió métermázsza nemes magyar búzát szinte kulturrelles módon elherdálunk, pedig kötelességünk volna búzatermésünket, ez Istenadta kincsünket, a legnagyobb lelkiismeretességgel gazdasági gyarapodásunkra felhasználni.

Ha ezen a lejtőn meg nem állunk, a vége az lesz, hogy még oly években is, amikor búzafeleslegünk lesz, mégsem lesz exportálható finomlisztünk, csak azért, mert a kontemplált őrlési adó következtében a búzatermés még nagyobb hányada primitív berendezésű vámmalmokban fog felőrlésre kerülni, ami által nemcsak hogy mesterségesen apasztjuk a finomlisztkiaknázást, hanem óriási mérvű, gazdasági kihatásaiban alig felbecsülhető pazarlást tenyészünk a legértékesebb liszt tekintetében, mely ahelyett, hogy a külföldi export útján javítaná valutánkat és kereskedelmi mérlegünket, nagy tömegekben a kenyérlisztbe és a korpába vándorol.

E jelenség már most, az *őrlési adó nélkül* is kézzelfoghatóan észlelhető, amennyiben az idén is számbavehető finomlisztfeleslegünk a külföld részére csak azért nincsen, mert a búzatermés túlnyomó része nem, mint a békeidőben, a magasőrlési rendszerű kereskedelmi malmokban, hanem a vámmalmokban kerül feldolgozásra. Pedig az országban sem buza-, sem liszthiány nincsen és racionális gazdálkodás mellett könnyen nélkülözhattünk volna néhány 100.000 q. finomlisztet, ami 70–80 korona kilónkinti export ár mellett két milliárdig terjedhető valutajavító exportot jelentene.

E megfontolásból kiindulva, ezuttal is ismétlem már a múlt évben tett azon javaslatomat, hogy a vámmalmok a jövőben ne vámgabonát, hanem a nyersbuza helyett 15% *tészta*lisztet tartozzanak beszolgáltatni, mert csak így tudjuk elérni azt, hogy a vámmalmokban feldolgozásra kerülő rengeteg mennyiségű nemes magyar búzából, amely magasőrlés mellett 40% nullás lisztet is ad, legalább 15% *tészta*liszt vonassék ki, mely az exportfelesleget megfelelően növelné.

Visszatérve a mai napirend tulajdonképeni tárgyára, álláspontomat a következőkben van szerencsém összefoglalni:

Mihelyt valutánk megfelelő mértékben megjavul és egyrészt a középeurópai *importállamok* felhagynak az állami kötött gabona- és

lisztgazdálkodással, másrészt a *kiviteli* államok nem vetnek gátat a felénk irányuló szabad gabonaforgalomnak, *habozás nélkül és mielőbb át kell térnünk a korlátlan szabad gabonaforgalomra.*

Addig is fentartandó az adógabona beszedése a gazdáknak nemcsak az önköltséget fedező, hanem szerény hasznot is biztosító áralapon.

A vámmalmok vámgabona, illetve buza helyett tésztalisztet tartozzanak beszo!gáltatni és a belföldi fogyasztás oltalma szempontjából a világpiac árparitásához mérten árszabályozó kiviteli vámok statuáltasának, amelyek természetbeni részeladás útján, vagy arany valutában rovandók le.

Ezen korlátok közt az új aratástól kezdve — feltéve, hogy ez nem fog csalódással járni — *Magyarország bellerületén* úgy a malomipar, mint a kereskedelem részére úgy a szabad vásárlási jog, mint a szállítási igazolványtól mentesített szabad forgalom életbeléptetendő.

Még csak néhány szóval kívánok reflektálni Frey Kálmán tőzsdealelnök úr felszólalására, mely azon javaslatát tartalmazza, hogy a budapesti és nagy vidéki kereskedelmi malmok külföldi buza feldolgozásánál kötelesek legyenek a nyert kenyér- és főzölisztet 3 hónapról 3 hónapra — valószínűleg olcsón megállapítandó — áron rendelkezésre bocsátani, a fehérlisztet és korpát pedig a külföldre kivinni.

Az ezen javaslatban megnyilvánuló jószándékot szívesen elismerem, de nem szorul tüzetes bizonyításra, hogy ezen indítvány merőben megvalósíthatatlan nemcsak azért, mert a világpiaci árak nemhogy három hónapon át, de még három napon át is folyton ingadoznak, de még stabil világpiaci ár és valuta mellett is a nagy exportmalmok versenyképessége már elvileg ki volna zárva, ha a malmok kötelesek lennének a kenyér- és főzölisztet a buza beszerzési árát nem teljesen fedező áralapon beszo!gáltatni.

Igenis feltétlenül szükséges, sőt a legsürgősebb teendőink közé tartozik, hogy a magyarországi kereskedelmi malmoknak biztosítsák az a természetes jog, hogy a külföldről behozott gabonából nyert őrleményeket szabadon és minden korlátozás nélkül a külföldre kivihessék; minden erre vonatkozó korlátozás kizárná exportmalmaink versenyképességét és megnyugvással jelenthetem, hogy erre vonatkozólag legközelebb kormányrendelet fog megjelenni, mely a magyar malmoknak végre valahára megint módot fog nyújtani külföldi gabonának export-célokra való feldolgozására. Csak azt fájjalom, hogy a romániai gabona-termelés válsága és Jugoszlávia elzárkózó politikája folytán egyelőre a kereskedelmi malmok exporttevékenysége szinte legyőzhetetlen akadályokba ütközik.

A helyzet kritikus voltának jellemzésére e'ég annak a felemlíése,

hogy az évi 15 millió métermázsányi őrlőképességgel felruházott budapesti malmok, amelyek béke idején évi átlagban 8 millió métermázsát dolgoztak fel, jelenleg — tengerit és árpát beleértve — alig évi két millió métermázsát őrlésére számíthatnak.

Nyilvánvaló, hogy ily válságos helyzettel szemben kötelességünk a legnagyobb óvatossággal megfontolni minden lépést, amely a veszélyt még fokozhatná.

Ipolyi Keller Gyula, az Árúforgalmi r.-t. igazgatója: Tisztelt Szakértekezlet! Magam részéről a legelső szavam az, hogy én a szabad forgalomnak ép oly híve vagyok, mint Gaál Gaszton képviselő úr s mindazokat a helytálló érveket, melyeket Gaál Gaszton képviselő úr a szabad forgalom mellett felhozott, a magam részéről is teljesen elfogadom és aláírom. Hogy pedig én a szabad forgalmat nemcsak szóval válok, hanem mikor módomban volt, tettekkel is bizonyítottam: méltóztassanak megengedni, hogy rámutassak ezirányban kifejtett működéseimre.

A földmivvelésügyi miniszteriumban 1919. augusztusában, midőn állásomat újból elfoglalhattam, a legelső ténykedésem az volt, hogy a miniszternek mindazoknak a központoknak feloszlataása iránt a javaslatomat megtettem, amelyek hivatalomnál fogva az én vezetésem alatt állottak. Intézkedtem aziránt is, hogy mindazok a termelvényeknek, amelyek a hadsereg ellátásának szempontjából zár alá vétettek, forgalma azonnal szabaddá téessék.

Balog Elemér vezérigazgató és én voltunk azok, akik Ereky Károly minisztersége alatt 1919. év szeptember hó elején a gabonaforgalom szabályozásában tartott értekezleten — látva a forradalom utáni nagy chaoszt, amely minden téren uralkodott — akik azt javasoltuk, hogy tegyék szabad forgalom tárgyává a gabonát, minthogy a hatóságok a forradalom által okozott felfordulás, a megszállás folytán előállott szállítási nehézségek miatt nem voltak abban a helyzetben, hogy a lakosságot megfelelően ellássák. Abban az időben a gabona ára még alig 100 koronán felül volt és a szabad forgalomban is nem sokkal drágábban lehetett kapni. Érvelésem az volt, hogy ilyen formán módjában lesz a lakosság nagyobb részének magát gabonával ellátni és majd ha a viszonyok konszolidálódnak és a szükség mutatkozik, még mindig módunkban lesz a kötött forgalmat visszaállítva gondoskodni azokról, akik ily módon ellátni magukat képtelenek lettek volna. Megjegyzem, hogy ez az állapot be is következett, csak azzal a változtatással, hogy nem lett engedélyezve az egyéni beszerzés s a gabonarekvirálás csak tulajdonkép december hónapban indult meg. Ennek a rendezetlen állapotnak súlyos következményeit azután éreztük is az egész 1919—1920. évi éfelmelési campagneben.

1919. novemberében a Közélelmezési Miniszteriumhoz mentem át és legelőször is azt néztem, hogy miben van restancia. A beviteli osztályban mintegy 6—700 kérvényt találtam elintézetlenül, melynek 90% a a gyarmatárú és élelmicikkek behozatalára irányult, amelyet azonban egy miniszteri tárcaközi bizottság tárgyalt volna le és csak bizonyos feltételek mellett, annak egy igen csekély részét lett volna hajlandó bebocsájtani. Az én javaslatom alapján lettek ezek az áruk azonnal a szabad listára téve és kivéve a naracs, datolya és malaga, minden élelmicikk behozatala generaliter meg lett engedve. Egy nap alatt elintéztük az összes behozatali engedélyeket.

Végül én voltam az, aki amidőn láttam 1919. év őszén a vidék ellenállása folytán a Hadi Terménynek megbénulását, ennek az intézetnek a felszámolását ebből az okból is, de főként azért is javasoltam és keresztülvittem, mert ezen monstruozus intézetben láttam egyik legfőbb akadályát a szabad kereskedelem megvalósításának. És azóta is, ebben az ügyben bármikor volt alkalmam nyilatkozni vagy cselekedni, a magam részéről mindig a szabad kereskedelem mellett tettem ezt, tettem teljes meggyőződésből, mert magam is vallom, hogy a terme'és fejlesztését csakis a szabad verseny mellett lehet eredményesen biztosítani.

A kötött forgalmat csak szükséges rossznak tartom. Egy olyan módusznak, amelyiknél sajnos jobbat nem tudunk, de nem csak mi, hanem, amint a tények bizonyítják, sehol a világon.

Gaál Gaszton képviselő úr a kötött forgalom egyik indokaként azt is felhozta, mint hogyha a kötött forgalom rendszerét sötét agyú hivatalnokok ambíciója tartaná fenn, részben azért, hogy így hatalmaskodásra is megfelelő tért kapjon. Én azt hiszem, hogy ezt a képviselő úr — bár már többször elmondta — maga sem hiszi komolyan. És ha ez így lenne, már akkor régen lehetett volna rajta segíteni.

A kötött forgalom mellett érveket felhozni azok után, amiket előbb mondtam, őszintén megvallva nincs nagy kedvem. Különbben is mindazokat az érveket, amelyek a kötött forgalom szempontjából helytállóak, ezeket Térfi Béla államtitkár úr a legklaszikusabb módon kifejtette; ehhez igazán semmit hozzátenni már nem kell, mert ez teljesen kimeríti és teljesen megindokolja. Mégis azonban rá kell mutatnom arra a körülményre, hogy dacára annak, hogy a kötött forgalom sem a gazdának, sem a kereskedőnek nem kell és a fogyasztó is elégedetlenkedik; ha ennek dacára is fenntartjuk, ennek egy mélyen fekvő okának kell lenni, amit legjobban mutat az is, hogy a nemzetgyűlés kormányzópártja — amelyik túlnyomórészt kisgazdákból áll és akiknek módjukban volna utóvégre is ezen a dolgon változtatni — többszöri beható tanácskozás után is és a kiváló szónoki képességgel bíró Gaál Gaszton nemzetgyű-

lési képviselő úrnak többszöri felszólalása dacára, mely felszólalásokban a gazdasági fejlesztő hatáson kívül csátító képet festett a szabad forgalomból eredő busás haszonra, ami természetesen elsősorban a gazdát boldogítaná, — s ennek dacára is a nagyobb részét gazdákból álló nemzetgyűlés, illetve annak kormányzópártja mindenkor a kötött forgalom mellett foglalt állást, sőt a legutóbbi kormányalakulásnál ez volt a kormányalakításnak a feltétele és a párt — a kötött forgalom kimondása mellett — legszigorúbb rekvirálásra adott az alakulandó kormánynak felhatalmazást. Ha tehát maga a nemzetgyűlés, amelyiknek tagjai — mint előbb mondtam — túlnyomó részt gazdákból állnak, a kötött forgalom mellett döntött, igazán meg nem tudom érteni azt a folyton ismétlődő vádat, mintha a kötött forgalmat sötét agyú tisztviselők a saját érdekükben, a saját hatalmuk kiterjesztésének céljából tarthatnák fenn.

Hogy Magyarországon tényleg ilyen rend és nyugalom van, hogy elmondhatjuk azt, hogy az egész közép Európában a legyőzött országokat véve, aránylag Magyarország az, ahol legnagyobb konszolidáció tapasztalható; én azt hiszem elsősorban annak köszönhetjük, hogy az élelmezést — habár szűken is — de biztosítani tudjuk. A közélélmezés biztosításának a lehetőségét pedig a kötött forgalom adja meg. És ez a belátás az, amely a nemzetgyűlést arra vezeti mindenkoron, hogy dacára a kötött forgalom iránt érzett ellenszenvnek, s dacára az ebből a termelésre származó károknak — dacára annak, hogy ők is szivesebben vennék a Gaál Gaszton által hangoztatott magas gabonaárakat — mégis a kötött forgalmat tartja fenn mint a kisebbik rosszat.

A kötött forgalmat a háború kezdetén a kínálat és kereslet közti viszonynak a megromlása és valljuk be, hogy az ezzel visszaélő kereskedelem tette szükségessé. Már most azt kérdezem, hogy vajjon a kínálat és kereslet közti viszony annyira megjavult, vagy a kereskedelem erkölcsi olyan magas fokra emelkedtek-e, hogy a szűken termelt készletből mindenki hozzájuthat a szabad kereskedelem révén ahhoz a minimális mennyiséghez, mely az élelfenntartáshoz szükséges.

Én azt hiszem, hogy minden hosszabb indokolás nélkül bátran kimondhatom, hogy nem.

Méltóztassanak megengedni, hogy itt kitérjek azokra a vádakra is, amelyek az Árúforgalmi Részvénytársaságot, mint jelenleg a kötött forgalmú gabonának kezelőjét érték. Elsősorban le kell szögezmem azt a tényt, hogy a Szövetkezeti Központok Árúforgalmi Részvénytársasága nem a kötött forgalom lebonyolítására alakult, hanem abból a célból, hogy a szövetkezetek révén az árúgyűjtést eszközölje, az összegyűjtött árúból a belső szükséglet után megmaradó felesleget külföldre kivigye, az onnét szükséges cikkeket behozza és azt a szövetkezetek útján a termelőhöz

juttassa. Az Árúforgalmi Részvénytársaság ezen feladatra alakult és ez képezi most is legfőbb rörekvését és e téren már is számottevő eredményt ért el.

Az 1919. év őszén, midőn a Hadi-Termény külső szerveinek működése meglehetősen megbénult, felszólítást kapott a Szövetkezeti Árúforgalmi is, hogy a gabonagyűjtés feladatában vegyen részt oly módon, hogy a szövetkezetek az ekkor még fennálló Hadi-Termény kötelékében mint bizományosok dolgoztak volna. Nagyon természetes, hogy erre a szövetkezetek kaphatók nem voltak, hogy ők a budapesti főbizományosnak és a Hadi Terménynek megbízottjai legyenek.

Midőn az 1920. évi termésnek összegyűjtésére vonatkozó természetrendelet elkészült, azt hiszem mindenki emlékszik rá, hogy a gabonának csak egy rész lett a kötött forgalom részére lefoglalva, az adógabona, a többi része pedig a szabad forgalom tárgyát képezte. Ugyancsak a rendelet értelmében azonban azon szerv, amely a kötöttgabona gyűjtésével foglalkozik, az természetszerűleg sem a malomnak, sem másnak megbízásából a szabad gabona összevásárlásával nem foglalkozhatott. Itt van a tévedés a felszólalt Frey Kálmán úr részéről, midőn ő azt mondja, hogy a kereskedők kizárásával az Árúforgalmi Részvénytársaság lett megbízva a gabonagyűjtéssel. A kereskedők erre a feladatra nem is vállalkoztak, hogy t. i. az adógabonát összegyűjtsék, mert hisz ez esetben le kellett volna mondaniok arról, hogy akár a malmok, vagy akár a fogyasztók részéről megbízásból vásárolhassanak szabadon.

A Szövetkezeti Árúforgalmi R.-t. hazafias cselekedetet vélt teljesíteni akkor, amidőn lemondott arról, hogy a szabad forgalomban résztvegyen és felajánlotta a szövetkezeteit a gabona akció céljaira; vállalta ezt az igazán népszerűtlen és hálátlan feladatot tisztán a közérdek szempontjából. Magam és barátaim részéről, akik az Árúforgalmi Részvénytársaságot alapítottuk, abban a nézetben is voltunk és ezt ma is valljuk, hogy a kötött forgalom, ha államérdekből fent kell, hogy tartassék, arra is használtassék fel, hogy a háború, a forradalmak, a megszállások folytán egzisztenciáját vesztett magyar intelligens elemnek megfelelő elhelyezkedésére is szolgáljon. Ma már tisztában van mindenki azzal, hogy ez a megcsönkített ország az ő maga szegénységével képtelen azt a nagy tömegű intelligens elemet fenntartani, hivatalokban, katonai pályán; módot kell tehát találnunk arra, hogy ez az elem a produktív munka terén helyezkedhessen el, és pedig nem a Kunfi által ajánlott idegen területeken, hanem itt Magyarországon. Erre a legjobb alkalom a kötött forgalom, melynek keretein, bástyáin belül, egy rendeletek által szabályozott kereskedelmi munkát kell lebonyolítani, amely kereskedelmi munka, mint azt Frey Kálmán úr előadásában is mondta, a régi Hadi-

Terménynél is, semmi különösebb önálló munkát, kezdeményezést nem tűrt, amely munka azonban mégis alkalom arra is, hogy ez az elem a kereskedelem terén is megfelelő alapismeretre tegyen szert, és hogyha a korlátolt forgalom bátyái leomlanak, a szabad kereskedelem terén is már bizonyos gyakorlottsággal vehesse fel a versenyt.

Frey Kálmán úr kétségbevonta az Árúforgalmi R.-t. szakértelmét, s ennek rovására írta az eddig elért — szerinte silány — eredményt és a drága kezelést. Hát kérem éppen a háborús központok azok, amelyek példát adtak arra, hogy rövid pár 24 órán belül — a fronttól való szabadulás jegyében — hogy váltak ügyvédekből, orvosokból, bankhivatalnokokból, stb. természetesen megfelelő vezetés mellett, ami természetesen az Árúforgalminál is megvan, máról holnapra gabona-szakértők, børszakértők, olaj-, cukor-, szesz-, zsák- és minden egyéb szakértők. Én azt hiszem, hogy amint ezek egy 24 óra alatt ezeket a dolgokat megtanulták, hát úgy az Árúforgalmi R.-t.-nek alkalmazottjai is, akik legnagyobb része az egész háború alatt igenis a közéletmezés feladataival, a hadsereg gazdasági ügyeivel a katonaságnál foglalkozott, ez az intelligens elem is alkalmas arra, hogy a gabonaátvételnél a rendeletben megállapított feladatát teljesítse.

Maga az Árúforgalmi R.-t., illetve a Szövetkezetek csupán arra vállalkoztak, hogy a hatóságok által egyes gazdákra kivetett gabonát, minőség és mennyiség szerint átveszik, kifizetik, az átvételhez szükséges zsákokról és a vasuti állomáshoz kivitt gabona továbbszállításáról gondoskodnak. Ezideig a tengerivel együtt közel 2 millió q gabonát vettünk át, s mondhatom, ha voltak is hibák, semmivel sem több, mint azt a múltban tapasztaltuk és a gabonaátvétel teljesen simán folyik.

Ami a gabonagyűjtés eredményét illeti, hát kérem én őszintén megvallva Isten csodájának tartom azt, hogy a gabonarendeletnek politikai okokból való folytonos változtatása dacára mi egyáltalában kapunk gabonát.

Méltóztassanak visszaemlékezni arra, hogy magát a rendeletet, az eredetét egy pártközi értekezlet hosszas tanácskozása után adta ki a kormány s alig kezdtünk belé ez alapon a gyűjtésbe, már is — parlamenti felszólalás következtében — egy parlament által kiküldött kilences bizottság azt revízió alá vette. S midőn a revízió után a munka végre lendületbe jött volna, mindig felmerült valami bizonyos politikai momentum, vagy kormányváltás, mely újabb és újabb változtatást idézett elő. Minden ilyen változtatásnál, úgy a politikusok, mint a sajtó részéről a szabad forgalom jelszavával egész hadjárat indult a kötött forgalom ellen. Csak a legutóbbi kormányalakulás — amint már az előbb mondtam — azon az alapon történt, hogy a kötött forgalom nemcsak

hogy fennmaradt, hanem a legszigorúbb rekvirálásra adott felhatalmazást a kormányzó párt. Azonban az alakulás után pár nap múlva a pénzügy-miniszter úr a parlamentben, a kereskedelemügyi miniszter úr pedig a kereskedelmi és iparkamarában a szabad forgalomról beszélt és ennek nyomán a sajtó egy része már a gabona ezidei forgalmának felszabadításáról és az Árúforgalmi Részvénytársaság felosztásáról írt; s a pártvezérek is erre nyilatkoznak, hogy a gabona forgalmának kötöttségét tovább fenntartani semmi szín alatt sem fogják megengedni. Méltóztassék megengedni, hogy én nem csodálkoznám rajta, ha ezek után a gazdaközönség, amely különben is méltán ellenszenvvel nézi a kötött forgalmat, mindent megtesz, hogy készletét megmentse. Hiszen ma már a legjobb hiszemű gazda sem tudja, hogy tulajdonképen hogy is áll a dolog. A legilletékesebb helyről folyton a szabad forgalomnak hangoztatását hallják, sőt rendszeren ilyenkor a kötött forgalomról is a legnagyobb elítéléssel nyilatkoznak, másrészt meg a közigazgatási hatóság, a kormány rendelete folytán sürgeti egyre a gabona beszolgáltatását, annak behajtásánál még a katonai erőt is igénybe veszi. Ilyen körülmények dacára is az eredmény mégis olyan, hogy a Közélelmezési Miniszter úr nyilatkozata szerint is — aki erre mégis a legilletékesebb és a legjobban ismeri a helyzetet — ha sikerül a beszolgáltatást, a gyűjtést eddigi módon fenntartani, a közélelmezés az új aratásig biztosítottnak mondható.

Rá kell térnem most még arra a vádra is, amely folytonosan hangzik az Árúforgalmi Részvénytársaság ellen, t. i. hogy szakértelem hiányában a kezelést túlságos drágává teszik. Ezt a vádat célzatosan minden cáfolatunk dacára támadóink folyton újból és újból felhozzák, úgy hogy a nagyközönség, mely nem igen tekint a dolog mélyére, ezen vádak folytán abban a meggyőződésben van, hogy mi vagyunk a legdrágább kereskedelmi szerv és hogy az Isten tudja, hogy milyen prédálás van nálunk. Gaál Gaszton képviselő úr szembeállította a Hadi-Terményt, annak a költségeit, azt mondván, hogy az 150 koronáért látta el ugyanazt, amit ma az Árúforgalmi Részvénytársaság 240 koronáért. Hát itt nyilván egy tévedésnek kell fennforogni Gaál Gaszton képviselő úr részéről, mert hiszen a kilences bizottságban lett letárgyalva és meg lett állapítva, hogy melyek azok a költségek, amelyek 240 koronából az Árúforgalmi Részvénytársaságot illetik.

A 9-es bizottság által megállapított költségek:

Bizományosij utalék	13 —	korona
Á úforgalmi költségei	10 —	„
Községi előjáróságok díjazása	2 —	„
Malomellenőrzés költségei	10 —	„
Vasúti fuvar	12 —	„
Tengelyfuvar	5 —	„
Tárolási költség termelőnél	3 —	„
Zsákköltség	8 —	„
Szállítási hiány	5 —	„
Biztosítás malomban	9 60	„
Pénzbeszerzés és kamat	18 —	„
Pénzkezelési költség	1 25	„
Örlési díj	65 —	„
	<hr/>	
	Összesen: 161 85	korona

Az Árúforgalminak tehát csak métermázsánként 10 korona van költségeire előirányozva olyanformán, hogy a szerződés 8. pontja szerint, „amennyiben a költségekre előirányzott 10 koronából megtakarítás eszközölnének: ezt a megtakarítást teljes egészében a kormány ellenőrzése és irányítása mellett a mezőgazdasági termelés fejlesztésére fogja fordítani.“

Ha már most azt nézzük, hogy mit kap a legitim kereskedő díjazásként az általa lebonyolított gabonavásárlásért, erre az Árúforgalmi r. t. egyik effektív üzlete kész példát nyújt és pedig:

A legitim kereskedők által vállalt árpabeszerzés jutaléka és költségei:

Zsákok fuvardíja, zsákok használati díja, zsákhányfedezet	40 —	korona
Az árúban mutatkozó hiányért	30 —	„
Vásárlási költségek, pénzküldés költségei, kamatveszteség	40 —	„
Netto bizományosi jutalék	30 —	„
	<hr/>	
	Összesen: 140 —	„

Az összes költségeket, különösen az árúhiányfedezetet tudatosan túlmagasra kalkuláltam azon reményben azonban, hogy ha sikerül több száz waggon árpát beszerezni, úgy a költségeket redukálhatják és a bizományosi jutalék erősen emelkedni fog, mert különben ilyen bizományosi jutalék mellett az árpabevásárlást egyáltalában nem vállalták volna a kereskedők.

.Ezen 140 koronának megfelelő költségeket az Árúforgalmi kalkulációjából kivéve, a következő eredményre jutunk:

Zsákok fuvardíja, zsákok használati díja stb. a 9-es bizottság által megállapított 8 koronával szemben . . .	20—	korona
Szállítási hiány	5—	„
Bizományosi vásárlási költségek (központi költségek és bizományosi jutalék) .	23—	„
Pénzbeszerzés és pénzkezelés költségei, kamatvesztés stb.	19.25	„
	<u>67.25</u>	„
Összesen:	67.25	„

Tehát az Árúforgalmi Részvénytársaság 67.25 koronáért végzi ezt a munkát, amit a kereskedő 140 koronáért. Ez waggononként 7.300 korona megtakarítást jelent, a begyűjtött 2 millió métermázsa gabonánál, tehát több mint 140 millióval olcsóbban bonyolította le a begyűjtést a Szövetkezeti Árúforgalmi, mintha azt a szabad kereskedelem látta volna el. Pedig a szabad kereskedelem jutalékát a jelenlegi viszonyok között nem tartom túlmagasnak.

Tehát nyilvánvaló, hogy a mi tendenciózusan minduntalan felhánytorgatott magas költségátalányunk a felét sem teszi ki a legitim gabonakereskedők által minimálisnak mondott és jövő üzletek reményében megszabott jutalék- és költségátalánynak.

Hogy a mi költségátalányunk, mint viszonylik a háború kezdetén a Hadi-Termény által felszámított 1.50 fillér (?) jutalékhoz, arra vonatkozólag csak azt legyen szabad megemlítenem, hogy az akkori Hadi-Termény jutalék arany valutában fizettetett, amivel szemben a mi másfél centimos koronánk mellett az akkori 1 korona 50 fillérnek körülbelül 120 korona felelne meg.

Ha ezen magyarányú költségeket közelebbről tekintjük, a legrosszabb elferdítés mellett is nyilvánvaló lesz, hogy az évek előtti költség-tételek előrángatása nem egyéb, mint a laikusoknak való megtévesztés.

Vegyünk csak egy pár költséget pl. 1915-ben	1920 ban.
levélportó: egyszerű levél helyben	—05 K —60 K
vidéken	—10 „ 1.00 „
ajánlási díj	—25 „ 2.50 „
távirat szavankint	—06 „ —40 „
„ „ D.	—18 „ 1.20 „
kocsiköltségek Bpsten vasúthoz .	1.60 „ 60-100— „
vidéken fuvardíj 1 napra	10.— „ 1000— „

Budapesten bérkocsi-költség 1 napra	50.— „	2000.— K
vasuti jegy 100 km-re II. o.	5.40 „	93.— „
„ „ 200 „ II. „	11.— „	185.— „
„ „ 300 „ II. „	16.— „	276.— „
<i>Irógép</i> : új elsőrendű	600.— „	45.000.— „
telefondíj havonta főállomás	25.— „	200.— „
„ „ mellékállomás	10.— „	50.— „
1000 db céges levélpapír	25.— „	900.— „
1000 „ „ boríték	15.— „	500.— „

Ha most még hozzátesszük azt, hogy a Hadi-Termény a gabona-lebonyolítást a kormány teljes anyagi, erkölcsi és a sajtó támogatásával még abban az időben végezte, midőn a háború dacára is a közigazgatás tekintélye meg nem dőlt, mikor rend, fegyelem volt, a rekvirálásnál a régi csendőrség, cseh és osztrák katonaság állt rendelkezésre, amidőn a szállítások, a gabonavonatok szinte percnyi pontossággal közlekedtek, szén- és waggonhiány a szállítást nem hátráltatta és midőn Bácska és a Bánát, Magyarország ezen éléstára még a mienk volt, ha mindezt figyelembe vesszük, úgy az Árúforgalmi R. t. munkáját eredményében sem lehet lekicsinyelni annyival inkább, mert a Hadi-Termény munkája éppen a fenti körülmények megváltozása folytán 1919. év őszén annyira megbénult, hogy a kormány kénytelen volt más gyűjtőszervről gondoskodni.

Szabadjon még azt is ismertetnem a tisztelt szakértekezlettel, hogy az Árúforgalminak a gabonagyűjtésre az állammal kötött szerződés ugyancsak 8 ik pontja szerint ezen akcióból semmiféle címen egy fillér haszna nem lehet.

A szerződés 8. §-a ezen szakasza szerint: „Ez a megállapodás abból az elvből indul ki, hogy a Szövetkezeti Árúforgalmi a szóbanlevő akcióból semmiféle jutalékot, semmiféle haszonrészesedést nem kap, illetve igazgatóságának nem ad, s azon terhes és felelősségteljes munkáért, mellyel a gabonagyűjtést és az ezzel kapcsolatos további munkák központi igazgatását végzi, csupán azt köti ki magának, hogy amennyiben 10 korona métermázsánkénti költségátalány a központi adminisztrációra szükséges, igazolt és a kormány szervei által ellenőrzött költségeit esetleg a számításba vett mennyiségnél kevesebb gabona-összegyűjtése következtében netán nem fedezné, a különbözet neki megtérítessék.“

Különbben is intézelünk a pénzügyminisztérium részéről kizárólag e célra kirendelt miniszteri tanácsos állandó ellenőrzése alatt áll és a kirendelt úr ezen munkájában a Pénzügyintézeti Központ három ellenőre segédkezik.

Kérem megengedni, hogy itt kitérjek arra, hogy Sándor Pál, a kereskedelemnek vezéralakja a „Pester Lloyd“ karácsonyi cikkében azt a nyilatkozatot tette, hogy ma az Árúforgalmi Részvénytársaságot és annak átvevőit jobban gyűlölik, mint valaha a Hadi-Terményt. Hát én azt hiszem, hogy van benne valami igaz, de a dolog úgy fest, hogy a Hadi-Terményt a gazdák gyűlölték, míg az Árúforgalmi más körök. Mert csak el nem képzelhető az, hogy a szövetkezetek, amelyek tagjai úgyszólván kizárólag a kisgazdákból regrúálódtak, hogy ezek a szövetkezetek, melyek most mint átvevők szerepelnek, maguk-magukat gyűlöljék, csak azért, mert a gabonának szabályszerű átvételét intézik. Hogy a gyűlölet nem a gazdák köréből származhatik, ezt onnan is gondolom, mert ilyen jól szervezkedett gyűlölködő hadjárat, mint amit a sajtó egy részében az Árúforgalmi Részvénytársasággal szemben tapasztalhatunk, ez eddig példanélküli. Ez a jólszervezettség is mutatja, hogy a gyűlölet más körből ered, mert sajnos az agrárkörök sem a szeretetüket, sem a gyűlöletüket így megszervezni soha sem tudták.

A szabadforgalom esetén Gaál Gaszton szerint 5000 korona lenne a buza métermázsája, ezt az állítását Bacher Emil előadásának adatai megerősítették. A gabonagyűjtésnél, a közcélra szükséges gabonát ősz folyamán kell egyszerre begyűjteni, mert első kézből teljes bizonyossággal csak így kapható az meg.

Az Árúforgalmi Részvénytársaság a mai napig nem egész két millió q gabonát begyűjtött. Ilyen mennyiség megvételét — természetesen szabad forgalmi áron — Gaál Gaszton is szükségesnek jelezte. Ezen két millió q gabona összegyűjtéséhez 1.5 milliárd korona forgótőkére volt szükség, ezzel szemben Gaál Gaszton által preliminált áron vásárolva a gabonát — ha a valutánk így maradna — 15 milliárd forgótőkére volna szükség. Magyarország bankjegyforgalma úgy tudom 12 milliárd. Ha most csak a katonák, tisztviselők és rokkantak gabonaszükségletének bevásárlására 15 milliárd szükséges, milyen összeg kell a többi 3 millió fogyasztó lakos gabonavásárlásához, még az esetben is, ha ezen bevásárlás már csak fokozatosan fog történni. A pénzsükséglet folytán a bankóprés működésének olyan korszaka következne, amelyhez képest a tanácsköztársaság bankógyártása csak gyerekjáték volt. Hogy milyen következményei lennének ennek az ország pénzügyi és általában gazdasági helyzetére, azt hiszem itt ebben szakegyetben nem kell bővebben kifejtenem. A szabad forgalom és szabad forgalmi áron való vásárlás lehetőségét csak az esetben látom megengedhetőnek, ha a koronánk úgy megjavul, hogy a buza világparitási ára Budapesten 800—1000 korona lesz. Még ez esetben is a rideg jövedelmű egyének olcsóbb

kenyérrel való ellátása érdekében az államnak nagy anyagi áldozatot kell majd hoznia.

Amint fentebb is említettem, nem kívántam a gabona szabad vagy kötött forgalmára vonatkozó vitában résztvenni és a kötött forgalom szükségét igazoló szomorú és általánosan ismert okokat újból és újból elmondani. Nem kívántam oly színben tűnni fel, mint a kötött forgalom apostola, ki csak azért, hogy az Árúforgalminak haszna legyen — jobb meggyőződése ellenére is — a kötött forgalmat kívánnám fenntartani. Őszintén megvallva nem is tartottam időszerűnek ezen kérdés tárgyalását még ilyen magas nívójú szakegyesületben sem, minthogy a kötött, vagy szabad forgalom alkalmazásánál a kormány nem annyira a közgazdasági elvek szerint fog igazodni, hanem aszerint, hogy milyen lesz a valutánk, milyen lesz a termésünk és hiány esetén lehetséges lesz-e azt behozatallal pótolni. Ezeket pedig ma előre látni nem lehet. Előadás tartására ezért nem is vállalkoztam, s csak az elhangzott előadásokra vonatkozólag kívántam a fent elmondottakra a t. Szakértekezlet nagybecsű figyelmét felhívni.

Aczél Gézaszegedi malomigazgató: A világháború szülöttjei voltak a központok és a kötött forgalom. Míg előző háborúban az államok a hadsereg szükségletét szabad forgalomban szerezték be és hadsereg szállítók igénybevételével hajszoltatták fel a szükséges gabonamennyiségeket, addig az ántánt által foganatosított embertelen és a nemzetközi jog ellen vétő blokád arra kényszerítette a közp. hatalmakat, hogy egész területüket egy közös fogyasztási területnek minősítsék és az összes többi élelmiszerekkel együtt a gabonát is állami központi kezelés alá vegyék, állami szervek által gyűjtsék be, osztassák szét. A főszempont, mely a kötött forgalmat és a gabonának állami kezelés alá vételét szükségessé tette, elsősorban a hadsereg zavartalan ellátása és azon célzat volt, hogy az összegyűjtött készletek lehetőleg igazságosan legyenek a fogyasztó civil lakosság között is feloszthatók.

A központi gazdálkodás csak részben tudott a reá háramló feladatoknak megfelelni. A hadsereg ellátása nem volt zökkenés nélkül, a lakosság élelmezése a szigorú fejkvóta elrendelése dacára, csak látszólag történt igazságos alapon, mindez pedig azon okból, mert a központok nem voltak képesek a terméseket azok teljességében megfogni, összegyűjteni, így azoknak egy tekintélyes része illegális úton úgyszólván elkallódott. A központi gazdálkodás még az annyira fegyelmezett Németországban sem tudta az elébe tűzött célokat megvalósítani, dacára a jólszervezettségének. A németek leg-

jobban jellemezték azt azon kitételrel, hogy nem volt más, mint „eine gut organisierte Hungersnot“.

Hogy mily kevésbé bírta a még jól szervezett Haditermény is a terményt megfogni, ezt bizonyítják a következő statisztikai adatok:

A magyar kereskedelmi malmok felőröltek:

1913-ban 41·1 millió buza és 12·7 millió rozs, tehát összesen 53·8 millió kenyérgabona-termés mellett 23·1 millió métermázsas kenyérgabonát.

1914-ben 28·6 millió buza és 10·7 millió rozs, összesen 39·3 millió kenyérgabonatermés mellett 19·3 millió métermázsát, ellenben 1915-ben kötött forgalommal 40·4 millió buza és 11·5 millió rozstermésnél, tehát összesen 51·9 millió kenyérgabonáhozamnál, az 1915. évi statisztikai évkönyv adatai szerint a H. T., községek és hatóságok részére 7·7 millió buzát és 1·1 millió rozst, összesen 8·8 millió kenyérgabonát őrltek csak fel a magyar kereskedelmi malmok. Még ha feltesszük azt, hogy esetleg talán nagyobb mennyiségek lettek 1915-ben kiszállítva nyerstermény alakjában, mint az előző években, a visszaesés óriási és szembeötlő. Evidens tehát, hogy a termésnek csak egy hányada volt megfogható és azáltal, hogy az őrlés a kereskedelmi malmokból a vámörlemalmokba eltolódott, a termés egy jelentékeny része titkos csatornában elfolyt. Schmidt tanár a „Bund für Wirtschaftsfreiheit“ elnöke e tekintetben egy cikkében a következőket mondja:

„Egy minden oldalról lezárt terület lakosságának életlehetőségét kötött gazdálkodás mellett, csak úgy hosszabbíthatja meg és egyenlővé csak akkor alakíthatja, ha

1. A termelés minden eszközzel az elérhető legmagasabb eredményig fokoztatik,
2. az egész termelés kivétel nélkül megfogatik,
3. ezen mennyiségek ismét kivételek nélkül minden egyénre pontosan szükségletének megfelelően elosztatnak,
4. minden egyén a neki kiosztott mennyiséggel kijön,
5. minden lakos kivétel nélkül és teljesen minden intézkedést betart.

Ezen feltételek a gyakorlatban keresztülvihetetlenek, mert oly ideális lelkületű társadalmat feltételeznek, mely csak az eszmék világában volna megtalálható.

A gabonagyűjtés sikertelensége, melyet különösen a közelmúltban tapasztalni alkalmunk volt, csak részben róható fel bűnül azon állami szerveknek, melyek azzal megbízva voltak. A rendeletek elkészítésénél nem voltak tekintettel arra, hogy az emberiség és min-

den egyén sikerei, a nevelés, a politika, a közgazdaság, a kereskedelem terén minden szervezet eredményei annak hibanélküli felismerésén nyugszanak, hogy az alapfeltételek, feltevések, fejlődési lehetőségek és főleg a praktikus néppszichológia, a pszichotechnika figyelembe vételével a kérdéses rendelkezések beválhatnak-e vagy nem. Minderre a rendeletek koncepciójánál figyelemmel nem voltak, a szerzett tapasztalatokat figyelembe nem vették és így az eredménynek is várakozáson alul kellett maradnia. A kényszeren alapuló gabonabeszolgáltatás, a felajánlás a lehető legantipatikusabbnak bizonyult, a lehető legnagyobb recensust keltette már a múltban is termelőiknél, annál inkább most, mikor a fegyelem még erősebben meglazult és a kormányhatalom tekintélye is a forradalmi előzmények után gyengült. A tapasztalt ellenállás lélektanilag is könnyen magyarázható, mert minden kényszer ellen feltámad a függetlenség érzete és keresve keresi a módot, hogy az alul mikép szabaduljon. Bátran állíthatom, hogy a magyar termelő, ha szabadon rendelkezhetik gabonával, ha azt szabadkézből neki tetsző mennyiségekben eladhatja, még ugyanoly áron is árúba bocsátja, mint a hatósági ár. Míg ha őt annak beszállítására és felajánlására szorítják, gabonáját, még a rendeletek kijátszásával is, akármily úton-módon elvonni igyekszik a beszállítástól. Legeklatásabban bizonyítják ezt a közelmúlt tapasztalatai. A malmok az aratás után vásárlási engedélyt kaptak és a búzát 800 koronás ár mellett vásárolták, azonban ezt bizonyos tartózkodással tették, félve attól, hogy amint ez később be is következett, vásárolt gabonájuk a kormány által igénybe lesz véve. Eltekintve ettől a vásárolt gabonát elszállítani képtelenek voltak, mert a szállítási igazolvány kiadása oly komplikált elszámolási művelethez volt kötve, mely a vásárlást, a lebonyolítást lehetetlensége folytán, teljesen megakasztotta. Már pedig a malmok oly bőséges kínálatot észleltek akkoriban, úgy a kisebb, mint a nagyobb termelők részéről, hogyha ily elháríthatlan akadályok nem gördítettek volna a malmok bevásárlási tevékenysége elé, bizonyos tekintélyes lett volna azon gabonamennyiség, melyet összehozhattak volna és mely a közellátás szempontjából nagy megkönnyebbülést jelentett volna. Ezen tapasztalattal szemben azt látjuk, hogy ma, amidőn a felajánlott búzáért a kormány ugyanily magas 800 koronás árat hajlandó koncedálni, a beszállítások csak dőcögve, nehézkösen mennek és csakis karhatatom igénybevételel lesznek előreláthatólag azon mennyiségek összegyűjthetőek, melyek a ki nem elégítő fejkvóta dacára szűken elégségesek lesznek arra, hogy a közellátás az új termésig fedezve legyen. Azonban kérdésesnek

tartom még azt is, hogy a jelenlegi eszközök mellett ez tényleg elérhető lesz-e. Ha feltételesen koncedálom is azt, hogy a kötött forgalom a háború alatt egyáltalán szükséges rossz volt, az most már teljesen idejét múlta, mert létjogosultsága csak akkor lenne, ha biztosíthatná az ellátatlanok teljes szükségletét a hatóságilag megállapított árakon. Elvitázhatlan tény, hogy ez sohasem történt meg teljesen a kötött forgalom egész tartama alatt, hogy a kielégítő ellátás szempontjából a kötött forgalom teljesen csődöt mondott és nem volt más, mint ahogy azt a németek elnevezték „eine gut organisierte Hungersnot“. Mert ne ámítsuk magunkat azzal, hogy az ellátatlanok csak azt a lisztet fogyasztják, melyet a hatósági kiutalás útján kapnak. Alig van fogyasztó, mely a 6 kilós havi fejkvótával kijönne. Még a legszegényebb népréteg is kénytelen ehhez tehát további lisztet szerezni. Ehhez pedig csak csempészúton, horribilis áron juthat s így jóval magasabb árban szerzi be ezen pluszt, mint amily áron azt a szabad forgalomban esetleg megkaphatná. A csempészkereskedés, mely a kötött forgalom egy melléktünete, óriási haszonnal dolgozik, hogy a kockázat mellett magának mindenesetre még tisztajövedelmet is biztosítson. A kockázatos beszerzést és szállítást, esetleg szükségessé váló vesztegetéseket, a lefoglalás lehetőségét, a szükséges titoktartást és a nagy büntetés veszélyét mind latbaveti a csempész és eszerint szabja meg az árát. Mindez elesik a szabadforgalomnál. A kötött forgalom megszűntével a csempészkereskedelem is véget érne, elveszítvén talaját. Azon tekintélyes gabonamennyiségek pedig, melyek csempészúton kerültek forgalomba, szabadkézből lennének értékesítve és ezáltal lényegesen emelkednék azon mennyiség, mely rendes legális úton kerülne a fogyasztókhoz. Talán kissé merész azon állításom, de nem valószínűtlen, hogy ha a szabad forgalomban különösen a kenyérliszt ára magasabb lenne is a hatóságilag megállapított jelenlegi árnál, mégis olcsóbban jutna a nép a kenyérhez, mintha azon árat vesszük, amennyibe neki jelenleg a hatósági liszt és a csempészliszt általában kerül.

Eltekintve azon körülménytől, hogy a komplikált adminisztráció, a nagy apparátus költséges volta, a lisztet, tehát a legszükségesebb élelmicikket megdrágítja, a háborús évek tapasztalatai elvitathatatlanul amellettt tanuskodnak, hogy a még oly jól szervezett központi gazdálkodás sem képes a szabad kereskedelmet helyettesíteni, mert csak ez tudja agilitásával a szükségelt árút, ott ahol az kapható, felkutatni, azt a kívánt mennyiségben felhajszozni és oda dirigálni, ahol arra a fogyasztásnak szüksége van. Zökkenés nélkül egy köz-

ponti intézmény egy ország élelmezését kielégítő módon ellátni, amint ezt a tapasztalatok mutatják, nem képes, legyen az még oly kereskedelmi szellemtől áthatva és a legjobb intencióktól vezéreltetve, mert a bürokratikus nehézkesség a szükségeltető gyors mozgóképességet megakadályozza.

A központi gazdálkodás szülte megkötöttség még azon veszéllyel is fenyeget, hogy a kenyérgabonatermelés nálunk csökkenni fog. A kenyérgabonatermelés a gazdának kevesebb hasznot hajt, mintha földjét mással veti be és azonfelül testestől-lelkestől megunta azt az évek óta tartó huzavonát, folytonos elszámolást, melynek a kenyérgabona termelésénél ki van téve. Már most is sűrűn észlelhetjük, hogy különösen a kisebb gazdák csak annyi kenyérgabonát szándékoznak vetni, amennyi saját házi szükségletüket fedezi, amely szándék az ország ellátása és pénzügyeink rendezése szempontjából eminens veszélyt jelent. Ezen csak a forgalom felszabadítása segíthet, mely a termelőt ösztönözni képes arra, hogy több kenyérgabonát vessen, annak termelését jövedelmezőbbé tévén. Hiszen a nagy sajtkereskedők és condenstejgyárosok Svájcban és a nagy vajexportcégek Dániában ezen országok tejgazdaságát és állattenyésztését sokkal hatalmasabban fejlesztették, mint ezt a legerélyesebb kényszereszközök teheték volna és jobb nevelők voltak, mint a szakiskolák és a vándortanítók.

Alig elképzelhető, hogy azon elzárkozottság, az országoknak kínai fallal való körülkerítése, egy oly internacionális cikknél, mint a gabona, továbbra is ad infinitum fenntartható lenne. Az összes gabonát termelő országoknak bele kell illeszkedniök a nemzetközi gabonapiacba, ami pedig csakis szabad forgalom mellett lehetséges. Magyarország sem fogja magát teljesen kivonhatni a világpiaci árak alakulása alul és ez képezi a szabad forgalom ellenzőinek legtetsetősebb fegyverét, amennyiben azt vitatták, hogy a szabad forgalomnál a gabonaárak a mai árakhoz viszonyítva szédületes magasságra emelkednének. Ha Oroszország, a világnak gabonával való ellátásának ezen jelentős faktora, egyelőre ki is van zárva a forgalomból, a többi gabonaexportáló országok normális termésnél képesek az importáló államok szükségletét fedezni, sőt nem jelentéktelen feleslegek is fognak rendszerint az új termésbe átvihetők lenni. A hajóür állandó szaporodása folytán a hajózási díjtételek nemcsak hogy erősen hanyatlottak, de a hajóür nagy kínálata következtében még nagyobb fuvardíjmérséklés is várható. Hogy ennek dacára az európai piacokon a gabonaárak oly magas nivón állanak, ez csakis az európai valuták alacsonyosságára vezethető vissza. Ha

ezek nem javulnának, ami a tengertúli államoknak is eminens érdeke, miután feles gabonájukkal az európai fogyasztópiacokra vannak utalva, akkor a tengertúli gabonaáraknak kell hanyatlaniok addig a pontig, amíg a rentabilitás helyre lesz állítva. Eszerint a nyugateurópai piacokon, mindig normális terméseket feltételezve. Inkább a gabonaárak hanyatlása várható. Különbösen is nekünk nem kell attól tartanunk, hogy a mi gabonaáraink a belföldön az importparitásra emelkednének, még pedig azon okból, hogy pénzünknek belföldön sokkal nagyobb vásárlóereje van, mint az pénzünk külföldi kurzusában kifejezésre jut. Másrészt ugyanez okból gazdáink termelési költségei jóval alacsonyabbak, mint a külföldön, sőt a szomszédos államokban, aminek a gabona árának ebben az arányban olcsóbb voltában kell kifejezésre jutni. Azon félelmet pedig, hogy gazdáink áraikat az importparitásig fogják felcsigázni, vagy pedig az árak a gazdáknak az eladástól való tartózkodása folytán az importparitásra fognak emelkedni, nem osztom. Nem osztom pedig azért, mert szilárd meggyőződésem, hogy a pénzügyminiszter úr Ó Excellenciájának sikerülni fog az új termésig a bankjegy-inflációt nagy mértékben csökkenteni. És kevesebb pénz lévén forgalomban, ez gazdáink bizalmát pénzünkhöz növelni fogja. Csakis a pénzünk iránt táplált bizalmatlanságnak tulajdonítom saját tapasztalataim alapján gazdáink tartózkodását természetményeik eladásától. Amint ez a bizalom helyreáll, a forgalomban levő pénzeszközök csökkenése által pedig gazdáink pénzsükséglete is emelkedik, ismét a normális viszonyokra számíthatunk és ismét a kereslet és kínálat örök törvénye lesz az árszabályozó. Azon aggály ellen is, melyet még illetékes hivatalos helyről is hangoztattak, hogy a szabad forgalom helyreállításával valóságos rablóhadjáratnak lesznek a fogyasztók kitéve, csak azon megdönthetetlen érvet hozom fel, hogy semmiféle kényszereszköz sem képes oly árszabályozó és ármérséklő hatást gyakorolni, mint a szabad verseny, mely hivatásánál fogva, de életfenntartási ösztöntől is hajtva, arra kell hogy törekedjék, miszerint a legjobb minőséget és ezt a legolcsóbb áron bírja a fogyasztásnak megszerezni, mert aki nem erre törekszik és akinek ez nem sikerül, azt versenytársai, kik minden szakmában éppen elegendő számban vannak, egyszerűen legyűrik és életképtelenné teszik.

Az elmondott indokok alapján tehát én nem tartok attól, hogy a szabad forgalom folytán azon szédületes árak, melyeket rebesgetnek és melyektől tartanak, felszínre jutnának vagy hogy azok, ha futólagosan érvényesülnének is, magukat állandóan tarthatnák.

Amint fent már említettem, az eddig csempészet útján elfolyt tekintélyes gabona mennyiségek is a szabad kereskedelemben fognak eladásra kerülni. Másrészt meg fog szünni a fogyasztók azon nyaktörő hajszája, melyet az utóbbi időben állandóan észlelhettünk kenyérgabona és liszt után. Amint a fogyasztó látni fogja, hogy úgy mint békében, a szokott lisztkereskedőjénél állandóan megkaphatja azt az 5 vagy 10 kiló lisztet, melyre pillanatnyilag szüksége van, még a jómódú sem fogja, amint ezt eddig tette, mindjárt az aratás után és mindenáron fél vagy egész évi lisztszükségletét egyszerre beszerezni. A mohó éhség liszt után meg fog szünni, a szükséglet az egész évre kiterjedőleg successive fog fedeztetni, a kereslet ezáltal egyenletesebbé fog válni, sőt csökkenni, miután a lisztteaurálás is meg fog szünni. Miután a tapasztalatok után tagadhatatlan, hogy a jövőben kivetés, kötelező felajánlás vagy rekvirálás útján az ellátatlanok részére szükséges gabona, ha egyáltalán megfogható lesz, de mindenestre még sokkalta nehezebben lesz begyűjthető, mint eddigelé, mert ezen kényszereszközök gazdáinknál még nagyobb ellenállást és recensust fognak kiváltani, a pénzügyminiszter úr Ő Excellenciájának szavaival élve „Fejezzük végre be a háborút“ és térjünk át, de természetesen csak a belföldi forgalomban a teljes szabad kereskedelemre, átmenetileg bizonyos kautálék felállításával az árúhalmozás és spekuláció ellen. A teljes szabad forgalom alatt értem a korlátlan szabad vásárlást az erre illetékesek részéről, a szabad szállítást a belföldön. Mindenféle szállítási igazolvány megszüntetését és minden egyéni akció kirekesztését, mint amilyeneket sűrűn volt alkalmunk megfigyelni, hogy egyes járásokban a főszolgabíró, egyes községekben a jegyzők eltiltották a gabonaszállítást azon ürügy alatt, hogy a járás vagy község ellátatlanjainak arra szüksége van és e címen tizszer annyi gabonát tartottak vissza, mint amennyire tényleg szükség volt. Szerény nézetem szerint nyugodtan térhetünk át a gabona szabad forgalmára, mert szabad kereskedelemben normális terméseknél képesek leszünk nemcsak az ország fogyasztását fedezni, még pedig nem a jelenlegi elégtelen szűkös mértékben, hanem még valamennyit ki is vinni. Számításom szerint az 1915. évi bevetett területet alapul véve a Csonka-Magyarországnak maradt körülbelül 2,480.000 kat. hold buza-területe, 1,020.000 kat. hold rozsterülete, erről a területről az 1915. évi 7.15 mm. kat. holdankénti átlagos terméseredményt véve ismét alapul, várhatunk cirka 17.7 millió mm. buzatermést és cirka 6.7 millió mm. rozstermést, tehát összesen 24.4 millió mm. kenyérgabonát. Ebből a vetőmagszükségletet 3¹/₂ millió mm.-t levonva,

maradna a fogyasztás részére 20·9 millió mm. kenyérgabona rendelkezésre. Ezen mennyiség azonban nem kerül teljesen eladásra, úgy hogy azzal kell számítanunk, miszerint ebből országos átlagban 10^{0/10} a gazdák által minden eshetőségre vissza lesz tartva, úgy, hogy kerek számban körülbelül 18 1/2 millió mm-ra számíthatunk. Térfi államtitkár úr adatai szerint Csonka-Magyarország lakosságának száma 7,482.000-re, tehát kereken 7 1/2 millióra tehető, ugyanő szerint egy-egy embernek békebeli fogyasztása 183 kg. volt. Tekintve, hogy a liszt aránylag a legolcsóbb élelmezési cikk, a fogyasztás emelkedése várható úgy, hogy azt évenként és fejenként 200 kg. kenyérgabonára teszem, ez 7 1/2 millió lak s után 15 millió mm. gabonafogyasztást jelentene, úgy, hogy 3 millió felesleg mutatkoznék, mely ha felhajszolható lesz, kivitelre szolgálhatna valutajavítás céljából, vagy pedig számítási tartalékmennyiségként tekinthető, ha a termés nem érné el az általam számításba vett átlagot, vagy ha kevesebb buza jutna eladásra, illetve több lenne a gazdák részéről visszatartva, mint amennyit kalkulációba vettem. Mindenesetre ezen szám adatok azt bizonyítják, hogy közepes termésnél is képesek vagyunk az ellátatlanok szükségletét szabad kereskedelem mellett fedezni.

A gabona és liszt kivitelét ellenben még nem tehetjük teljesen szabaddá, mert ha esetleg túlnagy mennyiségeket exportálnánk, ezáltal a belföldi szükséglet zavartalan ellátását veszélyeztetnők. Másrészt valutáris szempontból fontos, hogy lisztet kivigyünk mindjárt aratás után és ne hagyjuk kihasználatlanul azon előnyünket, hogy korán arató ország vagyunk. Ez a kérdés néze tem szerint így volna legcélszerűbben megoldható: A rozstermés minéműsége tekintetében már július elején körülbelül tisztában vagyunk és egy bizonyos mennyiséget már kivitelre felszabadíthatunk, melyet előreláthatólag a belföldi fogyasztás nélkülözhet. Július végén pedig a várható buzatermést is, normális időjárást feltételezve, felbecsülhetjük, itt is ugyanezen eljárás lenne követendő. Ha azután a cséplési eredmények is ismertté válnak, véglegesen meg lehetne állapítani azon mennyiséget, mely exportra felszabadítható volna. Hogy az export mikép volna lebonyolítandó és az állam mily arányban részesedjék az export által elért haszonban, ez detailkérdés és messzire vezetne ezt itt tárgyalni és ha azt ez alkalommal preciziroznám. Ezen kérdések legjobb megoldására a malomegyesületek szíves készséggel fogják szakértelmüket a magas kormány rendelkezésére bocsátani. Egy néhány szempontot azonban mégis le akarnék szegezni. A kivitelre kerülő liszt természetesen csak a kivitel engedélyező, könnyen beszerezhető szállítási igazolvánnyal lenne szállítható. A kivi-

telt monopolizálni egyes előnyökben részesülő cégek részére nem szabad. A kiviteli illeteknek a világpiac konjunkturáihoz kell alkalmazkodniok, oly mozgékonyaknak kell lenniök, hogy azok által az exportáló cégek versenyképessége a külföldi piacok áraival szemben sohasem tangáltassék.

Most már az a kérdés vetődik fel, hogy mikép fedezze az állam azok szükségletét, akiket olcsóbb liszthez akar juttatni, a köztisztviselők, hadsereg stb. fogyasztását. A be nem vált gabonagyűjtés által ez alig lesz lehetséges, a jövőben még kevésbé, mint eddig, fontosabb termelési érdekek veszélyeztetése nélkül, amint ezt már előbb kifejtettem. Az államnak tehát egy oly bevételi forrásról kell gondoskodnia, melyből fedezhetné azon áldozatokat, melyeket e címen hoznia kell. Ez kapcsolatban áll azzal a kérdéssel, hogy mikép biztosíthatna az állam magának egyáltalán jövedelmet a gabonaforgalomból. Én itt ezirányban csakis a kenyérgabonaforgalomra fogok kiterjeszkedni. Két formája van annak, hogy mikép teheti maga részére az állam jövedelmezővé a kenyérgabona és lisztforgalmat.

Az egyik lenne a gabonamonopólium. Ezt én oly tömegcikknél, mint a kenyérgabona oly államban, mely nem import által fedezi szükségletét, hanem ahol a gabona belföldön termeltetik, sőt ahol még exportra jutó felesleget lehet remélni, kivihetetlennek tartom. Hiszen különben ez technice is keresztülvihetetlen lenne nálunk. Az államnak az egész termést, úgy az ellátottaknak mint az ellátatlanoknak szánt gabonát termés után teljesen be kellene szedni és azután kiporciózni. Nem szólva az ehhez szükséges óriási anyagi eszközökről, hol lehetne annyi raktárhelyiséget teremteni, amelyben az egész magyar termés elhelyezhető volna, nem is szólván arról, hogy ily hosszú tárolásnál a gabona konzerválása nagy költséggel járna és a beszáradás szinte tetemes költségtételt tenne ki.

Gabonamonopólium jelenleg egyetlen államban áll fenn, Svájcban. Ez egész szükségletét, csekély kivétellel, import által fedezi és a monopóliumot csak azért vezette be, hogy a közvetítői hasznot eliminálja és a lakosságot annak megtakarítása folytán olcsóbban láthassa el liszttel. Olaszország 1868-ban hozta be a gabonamonopóliumot, a kis malmok nagy számánál fogva azonban az nem bizonyult keresztülvihetőnek és a pénzügyi eredmény sem felelt meg a várakozásnak, dacára a magas tételeknek. 35 millió lira évi bevételt prelimináltak, azonban ez összegnek fele sem folyt be tényleg és ezen összeg tekintélyes részét is az ellenőrzési költségek felémésztették. Ezután Olaszország fogyasztási adót vezetett be a zárt városokban. Ez 1878-ban 83 $\frac{1}{2}$ millió lirát jövedelmezett, azon-

ban ezen jövedelem évről-évre csökkent. Úgy hogy 1883-ban 51'6 millióra szállt le. Az adó antiszociális voltánál fogva sok támadásnak lévén kitéve és a jövedelem csökkenése folytán nem állván arányban a költségekkel, 1884-ben megszüntettetett. Németországban is kísértett a gabonamonopólium, de itt is csak a behozatalra volt kontemplálva. 1872-ben lett első ízben ilyen indítvány a parlament elé terjesztve, 1895-ben pedig az ismert agráriusvezér Kanitz gróf terjesztett újból egy indítványt a parlament elé, hogy az állam monopolizálja az összes gabona és őrlemény behozatalát, és eladását saját számlájára eszközölje. A célzat ez esetben az akkor alacsony német gabonaárak emelése volt, amennyiben az lett indítványozva, hogy az állam a behozott gabonát és lisztet az 1850-től 1890-ig terjedő évek átlagárában hozza forgalomba, melyek természetesen jóval magasabbak voltak, mint az akkoriak. Miután ezen monopólium nagyfiskális anyagi eredményt nem helyezett kilátásba, másrészt ezáltal a kenyér lényegesen megdrágult volna, ezen indítvány nem talált többségre. A gabonamonopólium kivihetetlen lévén, olcsóbb liszthez az állam csak úgy juthatna, ha úgy mint azt az ideai campagneban tervezték, a kereskedelmi malmoktól a felőrölt gabonából egy bizonyos százalék úgynevezett sarcot szedne. Ezt a módot azonban nem ajánlanám, mert ennek ellenőrzése oly óriási apparátust, a malomellenőrök oly seregét igényelné, hogy amit az állam a réven nyerne, elveszítené a vámon. Ezenfelül az őrlés a nagy malmokból elvonva, a kisebb vámőrőlmalmokba terelődne, akik a beszállítandó sarc tekintetében nem lennének ellenőrizhetőek. Maradna egy új állami bevétel teremtése, melyet a pénzügyminiszter úr Ónagyméltósága a forgalmi adó keretén belül szándékszik megszerezni, az őrlési adó formájában. Megjegyzem, hogy ez az új adónem lesz az összes új adónemek közül a legnépszerűtlenebb. Miután az államháztartás rendezése szempontjából azonban új bevételi forrásokra szükség van, másrészt a forgalmi adó minden cikke ki lesz előreláthatólag terjesztve, az alól egy oly tömegcikk, mint a gabona és liszt nem eliminálható. Itt, amint már előbb említettem, csakis malmászati szempontból és a kenyérgabona tekintetében fogok a kérdéshez hozzászólni. Az őrlési adó kérdése, különösen annak kivetése és ellenőrzése szempontjából igen fogós kérdés, a magyar malomipar decentralizált volta miatt. Más-más módszer szerint kellene eljárni, ha csak a kereskedelembe kerülő liszt után óhajt a pénzügyminiszter úr Ó Excellenciája adót szedni, vagy pedig az osztó igazság szerint mindenki tartoznék az őrlési adót megfizetni, legyen az ellátott vagy ellátatlan, amit már azért is igazságosabbnak tartok,

mert az utóbbi mód szerint tervezett őrlési adó által a lakosság minden rétege egyenlően viselné a terhet, nem pedig csak azok a többnyire városban lakók, kik a lisztet készpénzért vásárolják. Én az utóbbi praemissából indulok ki. Nagyon nehéz lesz az utóbbi háborús és békeéveknek nevezett évek alatt gyűjtött tapasztalatok után a felőrölt mennyiségeket pontosan megállapítani a magyar malomipar említett decentralizált volta miatt. Az adott rossz között tehát a kevésbé rosszat kell választanunk és azt az utat, hogy a káposzta is megmaradjon és a kecske is félig-meddig jóllakjék. A háború kitörése óta látszólag minden malom ellenőrzés alatt állott, voltak kötelező őrlési tanusítványok, kirendeltségek egy csomó malomellenőrrel, kik a forgalmat lehetőleg ellenőrizték, azonban valóságban egy teljesen megbízható ármádiát kellett volna ezenfelül mozgósítani, ha a számtalan kisebb és nehezen megközelíthető vámmalmokat szintén kellőleg ellenőrizni akarták volna. A nagyobb kereskedelmi malmok, melyek rendes könyveket vezetnek, könnyen ellenőrizhetők, a felőrölt gabonamennyiségek ott minden percben megállapíthatók, a fizetendő őrlési adóval egyetemben. Másképp áll a dolog a kisebb, különösen a vámmalmoknál. Ezeknél a következő eljárást javasolnám. Minden malom napi őrlőképessége könnyen megállapítható. Ha a hengerek, sziták vagy hántológépek méretei meg vannak adva, egy egyszerű számtani művelet által a napi őrlőképesség konstatálható. Megállapítandó lenne továbbá, hogy az illető kis malom az utolsó 3 évben mennyi gabonát dolgozott fel. Ezen összevetett két adat alapján kiróható lenne azon átalányösszeg, melyet az illető malom évente fizetni tartoznék őrlési adó címén és amelyet ő azután az őrlető felektől métermázsánként megszabandó tételben bevételezni jogosult volna. Az esetben, ha a malom őrlőképességét növeli új hengerek, kövek, vagy más gépek beállításával, ezt bejelenteni tartoznék és eszerint lenne az átalány újólag kivetve. Ezen rendszer alkalmazása mellett, ha talán az állam nem is kapná meg pontosan minden megőrölt métermázsa után az őrlési díjat, de megközelítőleg ez mégis befolyna, azonfelül ezen rendszernek azon nagy előnye volna, hogy az ellenőrzés, mely különben sem volna más rendszer mellett tüzetesen keresztülvihető, csekély költséggel meg volna ejthető. A nagyobb kereskedelmi malmoknál ezen átalányozási rendszer, amint ezt már előbb kifejtettem, szükségtelen és nehezebben is volna alkalmazható azon körülmény folytán, hogy ezek foglalkoztatása az utóbbi években a gabonabevétel egyenlőtlensége következtében nagyon különböző volt, míg előreláthatólag a kereskedelmi malmok foglalkoztatása szabad forgalom mellett

egyenletesebb lesz, sőt okvetlen javulni fog. Ezen körülmények folytán nézetem szerint az állam károsodást szenvedne, ha a nagyobb kereskedelmi malmokra is általányban vetné ki az őrlési adót, amely annál érzékenyebb lenne, miután nagyobb teljesítőképességű üzemekről volna itt szó. Hogy az őrlési adó várható eredménye lényeges csorbát ne szenvedjen, még egy körülményre kellene a magas kormány figyelmét felhívni: a kézidarálók ügyére. Ezekre más államokban a kormányok figyelme már kiterjedt olyannyira, hogy még azt is megtiltották, hogy azokat a lapokban hirdessék. Ezek a kis kéziszerszámok nagy elterjedtségüknel fogva különben valóságos philoxerái lennének az őrlési adónak. Tudjuk mennyire nem szívesen fizeti a magyar ember az adót, legyen az még oly jó hazafi is. Még kevésbé szívesen fogja az új őrlési adót fizetni akarni és ennek folytán inkább össze fogja darálni gabonáját kézidarálóján, ha majdnem használhatatlan lisztet kap is, csakhogy az őrlési adót ne kelljen lerónia. Ezen darálók használatának eltiltása, esetleg leplombázása feltétlen szükségesnek fog bizonyulni.

Fejtegetéseim végeredményeként a vidéki malomipar nevében kinyilatkoztathatom, hogy ez örömmel üdvözlőné, ha az idejétmulta kötött gazdálkodás helyébe legalább egyelőre a belföldi forgalomban a szabad kereskedelem lépne, a malomipar azon béklyóktól megszabadulna, melyek jelentőségének megfelelő működését a háború kitörése óta megakadályozták. A szabad forgalom helyreállítása által nézetem szerint nemcsak a malomipar fellendülését, de az ország lakossága ellátásának is lényeges javulását várhatjuk.

Harmadik nap, 1921. január 29.

Elnök: Matlekovits Sándor.

Elnök: A tárgyalást megnyitom és felkérem Vajna Ede urat, sziveskedjék előadását megtartani.

Vajna Ede, székesfővárosi tanácsnok: Tisztelt Szakértekezlet! Mindenek előtt hálás köszönetet mondok az elnök úr exellenciájának, valamint a Magyar Közgazdasági Társaságnak, hogy méltóztatott alkalmat adni, hogy ebben a főváros fogyasztóközönségére nézve oly nagy horderejű kérdésben, úgysis mint a fővárosnál a közéleti ügyek előadója felszólalhassak.

A városi fogyasztó lakosság szempontjából kívánok a kérdéshez hozzászólni, nevezetesen a főváros 1 1/2 millió lakosa szempontjából, akik Csonka-Magyarország 7 1/2 millió összlakosságának 1/5-ödét teszik.

Mindenek előtt *a gabona jelentőségét* fogom vázolni a főváros lakosságának életszükséglete szempontjából.

A gabona, illetve a liszt a főváros milliós lakosának legfontosabb tápláléka, különösen azoké a tömegeké, akik a drágább húst, baromfit, tojást stb. megvenni nem tudják.

Vessünk egy kis bepillantást a fővárosi magánháztartások konyháiba, hogy a helyzetről képet nyerjünk.

A főváros lakosainak zöme számos élelmicikket, amely a vidéki lakoságnak rendelkezésére áll, ma vagy egyáltalán nélkülöz, vagy csak ritkán és korlátolt mértékben szerezhethet meg. Így tejet, vaját, tojást, baromfit, sertéshúst, szalonnát, mézet, diót, mákot, gyümölcsöt, míg a falusi lakos vagy maga termelhet, vagy ahhoz könnyen és elegendő mennyiségben hozzájuthat, a főváros százezrei rendszerint csak nagy ritkán és elégtelen quantumban vásárolhatnak és fogyaszthatnak.

Szomorú helyzet képét nyújtják pl. a fővárosi *közüágóhidak és vásárcsarnokok húsforgalmi adatai*, amelyek szerint a főváros e két

húspiacán 1920-ban a hústermelés $73\frac{1}{2}\%$ -al volt kevesebb, mint 1913-ban, amennyiben az 1913. évi 954.000 q hússal szemben 1920-ban csak 261.700 q hús került piacra. És e számadatok mellett figyelembe kell venni, hogy a vagyonos osztály bizonyára nem csökkentette a hús fogyasztását, úgy hogy *a kevésbbé vagyonos rétegek húsfogyasztása tulajdonképen még a $73\frac{1}{2}\%$ -nál is nagyobb mértékben csökkent.*

A fővárosi húsfogyasztás ily nagymérvű csökkenésének világos magyarázatát adják a következő adatok.

1913-ban *a napi munkabérek* voltak Budapesten átlag 3·80—7·10 korona, ugyanakkor a hús kg-ja volt 1·40—2·40 kor., 1 kg zsír 1·80—2·— kor. *Tehát a legkisebb napszámber is jóval meghaladta 1 kg hús, vagy zsír árát.*

Jelenleg a napi munkabér 53—128 kor. Ugyanakkor 1 kg hús 100—150 kor., 1 kg zsír 190—200 K. *Ezek a hús és zsírárak tehát a jelenlegi napi munkabérek mérvét jóval meghaladják.*

Nyilvánvaló tehát, hogy ezért csökkent a húsfogyasztás az utóbbi években a fővárosban.

Ilyen körülmények között a fővárosi tömegek *legfontosabb tápláléka jelenleg a liszt, a burgonya és a főzelékfélék.* Tudvalevő azonban, hogy a burgonya, de különösen a zöld főzelékek silány tápértékük miatt a szervezet fenntartása szempontjából alig jöhetnek számba.

Mégis ezekből kénytelen a főváros lakossága magának biztosítani azt a kalóriaquantumot, azt a fehérje, szénhidrát és zsírmennyiséget, amelyre a testi és szellemi munkásoknak munkaerejük fenntartásához, az anyáknak a jövő nemzedék számára, a gyermekeknek pedig egészséges fejlődésükhöz oly nagy szükségük volna.

Hogy állunk már most a fővárosban a lisztellátás tekintetében. Immár *2-ik év óta a fejkvóta havi 3·60—6 kg liszt.* Vagyis 1 napra 12—20 deka liszt jut. Jelenleg *napi 20 deka liszt jár — 25 % tengeri liszttel keverve.* A múlt évben közel $\frac{3}{4}$ évig, napi 12 deka volt a fejkvóta.

Ebből a lisztmennyiségből kénytelen fedezni a főváros lakossága egész napi *kenyérszükségletét*, a leves és főzelékek *rántásához* való lisztet és esetleges *tésztaételeit.*

Valóban becsületére válik a fővárosi fogyasztóknak az a szinte *büvészi ügyesség*, amellyel mindezeket a szükségleteket látszólag fedezik, önmagukat pedig és hallgatásukkal a hatóságot is abban a hiszemben ringatják, hogy ebből a lisztből meg tudnak élni.

Pedig a főváros fogyasztói már korábban, a háborús évek

alatt sem éltek bőséges viszonyok között. Mert már akkor is *4 éven át havi 6—7, 20 kg-os lisztkvótákkal tehát napi 20—24 deka* liszttel voltak kénytelenek beérni.

Azt hiszem tehát, hogy most már elérkezett az ideje, hogy a közel *7 éves kemény böjtölés* súlyát végre levegyük erről a fővárosi lakosságról, mert a népkoplalás *káros következményei* el nem maradhatnak, sőt már be is következtek mindazokban a népegészségi, közgazdasági és egyéb társadalmi hátrányos jelenségekben, amelyek a különböző betegségek, a megcsökkenett munkakedv és az erkölcsök lazulása alakjában mind szélesebb körben és mértékben mutatkoznak.

Ha ezen az elszomorító gazdasági és társadalmi helyzeten komolyan akarunk javítani, akkor *szakítanunk kell azzal a helytelen állásponttal, hogy t. i. az eddigi lisztfejadagot lehet továbbra is fenntartani*, mert ime eddig is meg voltunk valahogy, tehát majd csak elkínlódunk tovább is így.

Nézetem szerint a *minimális* lisztfejkvóta, amely mellett megfelelő munkaerő, munkakedv és munkateljesítmény várható, amely mellett a jövő nemzedék anyáinak és a gyermekeknek egészséges fejlődése remélhető *legalább is havi 9 kg, illetve napi 30 deka* lisztmennyiség kell hogy legyen. E mellett a nehéz testi munkások havi lisztpótléka az eddigi mértékben meghagyandó lesz.

A lisztfejkvóta megállapítását azonban *kukoricaliszt nélkül* értem, mert a kukoricaliszt a főváros népessége körében, ennek legnagyobb nyomorúsága közepette történt 7 évi kísérletezések dacára sem tudott meghonosodni. A kukoricalisztet a főváros fogyasztó közönsége ma is idegenkedéssel fogadja és az semmikép sem pótolja a buza- vagy a rozsliszt hiányát. Éppen ezért szomorú gazdaságtörténeti adat lesz az a följegyzés, hogy a főváros lakossága válságos koplalás hosszú évein át kénytelen volt ízlése és egészsége ellenére kukoricalisztet fogyasztani akkor, amikor a vidéken marhákat buzával és rozssal takarmányoztak.

A javasolt napi 30 deka *lisztfejkvóta* még az adott viszonyok közt *sem mondható túlzottnak*, sem önmagában véve, sem összehasonlítva a mezőgazdasági népesség részére eddig, a legsúlyosabb viszonyok között is engedélyezett fejkvótával, sem pedig a megcsonkított ország területe és termésadataival való összehasonlításban. Mert még a megcsonkított ország gabonatermelési viszonyai sem indokolják azt, hogy az ország fővárosa, annak szellemi és testi munkásai, 7 évi éheztetés után is tovább nyomorogjanak,

amikor pedig a megcsonkított ország számukra is megtermi a megfelelő kenyéradagot.

Ezekután legyen szabad rátérnem *a szabad gabonaforgalom kérdésére*, illetve azokra a gyakorlati következményekre, amelyeket a hatósági lisztellátás rendszerének megszüntetésével a *szabad forgalom* előidézne.

A gabona szabad forgalma a gyakorlatban elsősorban azt fogja jelenteni, hogy a *termelők az első időben tartózkodni fognak* a gabona eladásától, mert várakozó álláspontot fognak elfoglalni a gabona áralakulásával szemben. Annyival is inkább, mert, hála Istennek, nincsenek rászorúlva arra, hogy a gabonájukat sürgősen eladják. Azok a kevesen pedig, akik mégis elfogják adni gabonájukat, ezt csakis nagyon drága áron fogják megtenni. Ebben az átmeneti időben tehát a főváros lakossága nyilván csak túlzottan drága áron fogja a kenyerét és lisztjét megszerezhetni. Hogy pedig ez az átmeneti idő meddig fog tartani, az teljesen bizonytalan; lehet hogy hetekig, de lehet, hogy hónapokig is eltarthat.

A végleges gabonaár kialakulása kétségkívül *kapcsolatban lesz az export-árral, illetve azzal az árral*, amelyért a magyar gabonát Ausztriában, Csehországban, avagy Svájcban majd el lehet helyezni. Természetesen átszámítva magyar valutára. Ily módon ma a 3800 K-ás buzaár nem lenne a fantázia köréből való. Viszont ilyen buzaárak mellett a 0-ás liszt ára cca 80—100 K, a főzõliszt cca 50—60 K és a kenyérliszt cca 20—25 K lenne. A barna *kenyér kilója pedig szintén cca 20—25 K lesz. Ma 3·50 K.*

Kérdés már most, hogy a budapesti liszt- és kenyérárakkal illetően megdrágulása kívánatos jelenség lesz-e úgy a helyi, mint az országos érdekek szempontjából.

Tapasztalati tény ugyanis, hogy a *kenyér- és lisztárak drágulása két irányban is* kedvezőtlen hatással van. Nevezetesen egyrészt a *többi élelmicikkekre*; mert ha a liszt és a kenyér 500—1000%-al megdrágul, ez nem marad önmagában álló jelenség, hanem csakhamar maga után vonja a burgonya, a bab, a tojás, a husárok és egyéb élelmicikkek emelkedését is. Mindennek pedig elmaradhatatlan következménye a *munkabérek, valamint általában a kereseti igények emelkedése.*

Mert a kenyér, a liszt, a burgonya, a hús árdrágulása nemcsak alkalmat, de jogot is ad a munkásnak és a hivatalnoknak, hogy nagyobb bért és nagyobb fizetést igényeljen, de alkalmat és jogot ad az iparosnak és kereskedőnek is, hogy regiekalkulációjában a saját és családja fenntartása címén nagyobb összeget számítson.

Igy tehát a *kenyéren át megindul a dráguló folyamat a gazdasági élet egész vonalán*, és a kenyérdrágulás okozta hullámgyűrű mindnagyobb körre terjed tova és jelentőségében, illetve hatásában egyre növekedik.

Az is kétségtelen, hogy ez a *gazdasági dráguló folyamat nem áll meg a főváros határain belül*. Mert ha a minimális életszükségletek drágulása folytán a budapesti napszámos napibére 50–100 koronával, vagy ennél is nagyobb összeggel emelkedik, *a vidéki, tehát a mezőgazdasági munkásokra is ez a tény nem fog hatás nélkül maradni, még akkor sem, ha az ő életszükségleti feltételeik nem is drágulnak, vagy nem ilyen mértékben*. Ellenkezőleg, a fővárosi béremelkedés hatása alatt a vidéki mezőgazdasági munkások sem fognak megelégedni a régi bérekkel, hanem ők is béremelést fognak követelni.

Ez a *végnélküli körforgalom* tehát, míg egyrészt a termelőkre nézve problematikussá teszi a magasabb gabonaár remélt előnyeit és a pénz értékét, tehát belföldi vásárlóerejét is még jobban leszállítja, addig másrészt a főváros fogyasztóközönségének legszélesebb rétegeit egy nagymérvű liszt- és kenyérdrágulás beláthatatlan, de mindenesetre súlyos közéleti és közgazdasági következményekkel járó esélyeinek teszi ki.

Ilyen körülmények között a hatósági lisztellátás rendszerének megszüntetése és a fenálló rendkívüli viszonyok dacára a szabad gabona forgalom életbeléptetése a *fővárosra katasztrófális következményekkel* járna, amelyekért való felelősséget nemcsak a főváros hatósága, de bizonyára a kormányhatóság, vagy bármely más *felelős tényező* sem vállalhatja. Hét év nyomora után a főváros milliónyi lakosságát ilyen *kísérletezésnek* kitenni nemcsak nem emberies, de rendkívül *veszedelmes kaland* is volna, amelyet állambiztonsági érdekek is eleve kizárnak.

A hatósági lisztellátással kapcsolatban két oldalról is fölvetett az a gondolat, hogy *az ellátatlan lakosságnak csakis egy részéről gondoskodják* az állam, a többiek szerezzék be a lisztjüket maguk, úgy ahogy tudják. E javaslat első pillantásra egyszerűnek és helyesnek látszik, közelebb vizsgálva azonban annak gyakorlati keresztülvitelét, a *fővárosra vonatkozólag* olyan nehézségekkel találkozunk, amelyek annak megvalósítását rendkívüli módon megnehezítik.

Kétségtelen, hogy községekben, vagy kisebb vidéki városban, ahol egyszerűbb viszonyok között élnek az emberek és ahol úgy szólván mindenki ismeri egymást, még elképzelhető, hogy azok a

vagyonos, vagy jól kereső háztartások, amelyek a szabad forgalom drágább lisztárait nehézség nélkül meg tudják fizetni, a hatósági lisztellátásból kihagyassanak.

A fővárosban azonban és annak közvetlen környékén, ahol az életviszonyok, a gazdasági és társadalmi fejlődés a legkülönbözőbb alakulatokat eredményezte, ahol mindenféle foglalkozási ágazatok és értelmiségi osztályok tagjai a családok és háztartások keretén belül összekeveredve élnek, itt a lakosság helyes szétválasztása, igazságos osztályozása, *kategorizálása rendkívül nehéz feladat* volna.

A gondolat különben nem új keletű és a főváros azzal már évek óta a legbehatóbban foglalkozott. Méltóztassék tehát megengedni, hogy néhány rövid vonással vázoljam [a főváros lakosságának a hatósági lisztellátás szempontjából való osztályozásával fölmerülő gyakorlati problémákat.

Hogy a kérdés világosan álljon előttünk, nézzük elsősorban, hogy mit jelent pl. egy öttagú fővárosi háztartásra az, hogy a hatósági lisztellátás keretébe tartozik-e vagy sem.

Egy öttagú háztartás havi lisztszükséglete, 30 deka fejkvóta mellett, 45 kg. liszt. Ebből 5 kg. 0-ás, 10 kg. főző- és 30 kg. kenyérlisztet számítva, másrészt a 0-ás lisztet kilónként 100 K., a főzőlisztet 60 K., a kenyérlisztet pedig 25 K.-val véve, az egész havi 45 kg. liszt ára 1850 korona. Ugyanez a lisztmennyiség a jelenlegi árak mellett 395 koronába kerül, *vagyis az öttagu háztartás lisztszükséglete havonkint 1455 koronával több költségbe kerülne mint ma.* Érthető tehát, hogy mindazok a háztartások, amelyeknek költségvetésében a havi 1455 korona többkiadás számot tevő tényező, minden módot és eszközt meg fognak kísérelni, hogy ettől a súlyos kiadási tehertől szabaduljanak.

Nézzük már most, hogy a főváros lakosságának a lisztellátás szempontjából való osztályozását miképpen lehetne keresztülvinni. Az osztályozásnak egyik alapja a *vagyon* volna. Ennek azonban nagy hátránya, hogy az ingó vagyon könnyen eltitkolható, illetve nagyon nehezen kinyomozható. A *lakás* nagysága is egyik alapja lehetne az osztályozásnak. Csakhogy a lakás, különösen jelenleg, sokszor téves tájékozást nyújt, mert kis lakásban esetleg jóval nagyobb vagyonú existenciák laknak, mint régi 3—4 szobás lakásában sok szegény középosztályú. A *cselédtartás* is felmerült, mint az osztályozás alapja. Mivel azonban a háztartásban a cseléd nem mindig jólétet jelent, hanem gyakran betegség, vagy más kényszerítő körülmények parancsolta szükség, ennél fogva ez sem volna megbízható támpont.

A felsoroltak közt még a *foglalkozás* látszanék legalkalmasabb alapnak az osztályozásra. A végrehajtásnál azonban ennek a bázisnak is rendkívül sok nehézsége mutatkozik. Így a különböző foglalkozási ágak felette különböző kereseti viszonyokat biztosítanak az egyeseknek. Vannak konjunkturálisan kedvező foglalkozások és kedvezőtlen keresetűek (pl. kőmives). Vannak továbbá naturáliát élvező foglalkozási ágak (malomalkalmazott) és ilyen lehetőséget nem nyújtó foglalkozások. De még ugyanazon foglalkozási ágak keretén belül is a legkülönbözőbb lehetőségek állanak fenn, egyrészt az egyéni rátermettség, szorgalom, élelmesség és mindenféle egyéb individualis körülmények folytán, másrészt a véletlen, a szerencse és a gazdasági élet mindazon eshetőségei következtében, amelyek a legellentétebb kereseti és jövedelmi viszonyokat eredményezik az egyes existenciákra nézve. Mindezek és számtalan egyéb körülmény, amelyet a gyakorlati élet a maga végtelen változatosságában fölvet, mind megnehezítik azt, hogy a foglalkozás megnyugtató alapul szolgáljon a lakosság igazságos, közmegnyugvást keltő osztályozására.

A lakosság foglalkozás szerint való osztályozásának egyik további nehézsége, hogy az egyes családok, háztartások a fővárosban a legkülönbözőbb foglalkozású személyek összetételét mutatják. A család egyik tagja köz- vagy magánhivatalnok, a másik tagja tagja iparos, a harmadik kereskedelmi pályán működik stb., úgy hogy ezeket a családokat és háztartásokat osztályozás esetében az egyik családtag alapján a hatósági lisztellátásba bele vonni, a másik családtag alapján pedig az ellátásból kihagyni kellene. Ezenfelül a családok helyes vagy igazságos osztályozását még megnehezítik az egyes családok különleges viszonyai is, mint pl. állandó betegség, vagy munkaképtelenség, nagyszámú gyermek, különféle családi bajok és katasztrófák stb., mindezek a körülmények lényeges elbírálás alá esnek akkor, ha a család vagyoni és jövedelmi helyzetét kell megállapítani.

A lakosság osztályozásának vázolt nehézségeihez járul az osztályozás technikai keresztülvitelének óriási munkája. Csak magában a fővárosban mintegy 230.000 háztartás, annak keretén belül pedig minden egyes felnőtt családtag személyi, vagyoni és kereseti viszonyainak tüzetes vizsgálata és igazságos elbírálása válnék szükségessé. Milyen nagy arányú szervezet kellene ehhez a munkához, hogy azt rövid időn belül lehessen keresztül vinni. Az összeírás, igazolási eljárás, felszólamlások, helyszini felülvizsgálatok, panaszok, feljelentések és mindaz a számtalan ügy, amelyet a

kategorizálás és a hatósági lisztellátásból való kihagyás az életben fölvetne, oly feladat elé állítanák a közigazgatási hatóságot, amelyet az egyéb feladatai mellett, helyesen, közmegnyugvásra és rövid idő alatt képtelen volna megoldani.

E mellett még fennáll az a kérdés, hogy a főváros lakosságának ilyen megosztásával együtt járó *osztályellentétek felidézése*, a köznyugalom felforgatása a mai viszonyok között kívánatos-e, államérdek-e? Különösen akkor, amikor nem élvezeti és nem kényelmi érdekek kielégítéséről van szó, hanem a legelsőrendű elemi táplálék minimális biztosításáról, tehát egy életfeltétel nyújtásáról, amelyet a főváros lakossága az általános emberi és természeti jog alapján kér az ország termelő lakosságától.

Végül még egy körülményre kívánok reámutatni, melyet a lakosság kategorizálásának kérdésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ugyanis a lakosságnak az ellátás szempontjából való osztályozását *a proletárdiktatura idején is megkísérelték*. A központi munkás- és katonatanács 1919. május 19-én 69.191 szám alatt ki is adta az erre vonatkozó hirdetményét, amely szerint a főváros lakosságát három osztályba kívánta összeírni. És jóllehet a terv keresztül vitelénél a házbizalmiak és a szakszervezetek apparátusai mozgósítottak, a tervet a kommunisták sem tudták keresztül vinni. Pedig ez sem elszántságukon, sem törvénytiszteletükön, avagy igazságérzetükön nem mulott, hanem kizárólag annak a kényszerű belátásán, hogy a főváros millió lakosát a lisztellátás szempontjából kategóriákra megosztani nem lehet.

Fölmerül már most a kérdés, hogy a fogyasztók milyen *erkölcsi alapon* igénylik azt, hogy a termelő gazdák a búzát maximált áron szolgáltatassák be az államnak és ennek útján a nem termelő fogyasztóknak, különösen akkor, amikor ez a maximális ár nem olyan többszöröse a régi buzaárnak, mint a hányszorosan megdrágult számos olyan ipari cikk, amelyre a mezőgazdaságnak üzeme folytatásához föltétlenül szüksége van. Így azután a mezőgazdaság nem haszonhajtó, sőt esetleg ráfizet az üzemére.

Azt hiszem egy üzem rentabilitásának helyes megítéléséhez *az üzem teljes eredményét* kell figyelembe venni és nem helyes csupán egy üzemi cikket kiragadni és annak alapján kalkulálni.

Ilyen alapon eljárva azt látjuk, hogy a mezőgazdasági üzemekben a búzán és rozson kívül, amelyeknél tényleg csak 2200 – 3500% -os az áremelés, a többi cikkek jóval nagyobb arányban drágultak. Így pl. a fontosabb mezőgazdasági cikkek 1913. óta a következő százalékos áremelkedést érték el:

szarvasmarha	5.900 – 8.600	‰
borju	7.900	”
sertés	11.100	”
árpa	9.000	”
zab	7.500	”
tengeri	8.700	”
burgonya	6.100	”
széna	4.000	”
szalma	5.900	”
tojás	6.800	”
baromfi	5.700 – 6.500	”
bab	7.200	”
mák	8.300	”

Ezek az adatok bátorítják a főváros fogyasztóit arra az álláspontra, hogy a mezőgazdasági üzemek a búzán és rozson kívül termelt többi produktumaiknál elért jóval magasabb árak alapján végeredményben mégis megtalálják üzeik egyensúlyát, annak dacára, hogy a búzát és rozst a nem termelő fogyasztók részére olcsóbb áron kénytelenek leadni és ezzel a hazafias készséggel az országnak megadják a lehetőséget, hogy a gazdasági egyensúlyt megtartsa és hogy az általános gazdasági konszolidáció útján haladjon.

Ezek után bátor vagyok áttérni arra a kérdésre, *mi módon biztosíttassék a főváros lakosságának jövő évi lisztszükséglete?* Az kétségtelen, hogy azok a módok, illetve azok a rendszerek, amelyek szerint a főváros lisztszükséglete eddig beszereztetett, nem jól váltak be, hanem évről-évre bizonytalanabb helyzetet teremtettek és egyre rosszabbul biztosítják a főváros elemi táplálékát.

Az új ellátási rendszer első főkéllékének az *állanőóság*nak kell lennie, vagyis hogy a rendszer, az ellátási év folyamán meg ne változzék. Az új rendszer akként legyen megalkotva és életbe léptetve, hogy a fogyasztó közönség *bizalommal tekinthessen a termés-év elé* és ne kelljen örökké aggódnia amiatt, hogy az ellátási év folyamán esetleg liszt és kenyér nélkül marad, vagy hogy a fejadag a későbbi hónapokban annyira csökkenni fog, hogy az a tényleges lisztszükségletet minimálisan sem fogja fedezni.

De a termelők is bízzanak a rendszer állandóságában és *ne reménykedhessenek* abban, hogy a rendszer később meg fog változni és akkor rájuk nézve előnyösebb feltételek fognak életbe lépni. Mert ha az eddigi tapasztalataik alapján bennük élő, ezt a reménykedést az új rendszer eleve és határozottan nem küszöböli ki, akkor

az új ellátási rendszer bármilyen, helyes és előnyös legyen is egyébként, sikerre vezetni nem fog.

Nézetem szerint tehát az új termésévi ellátás rendszerét nem kormányrendelettel, hanem *törvénnyel kell életbe léptetni*. A törvénynek pedig félreértést kizáró módon kell kijelentenie azt, hogy a törvényes rendelkezések késedelmes teljesítése, avagy elmulasztása semmi körülmények között *elnézésben nem fog részesülni*, sem pedig későbbi kedvezőbb elbánásra lehetőséget nem nyújt.

Az új lisztellátási rendszert életbe hívó törvénynek arról is kell gondoskodnia, hogy egyes élelmesebbek ne bújhassanak ki az általános kötelezettség alól azáltal, hogy az elsőrendű országos érdeket szolgáló *gabonatermés alól kivonják magukat* és egyénileg talán nyereségesebb más ipari növények termelésére térjenek át. Ezért a törvénynek nemcsak a gabonát termelő gazdákat, illetve a gabonaművelés alatt álló földterületeket kell, hogy bizonyos gabona leadására kényszerítse, hanem *a gabonabeszolgáltatás kötelezettségét ki kell terjeszteni minden mezőgazdasági művelésre alkalmas földterületre*, mert a tulajdonosának módjában áll a beszállítandó gabona drágább piaci beszerzési árért magát saját terményeinek ugyancsak drágább eladási árával kárpótolni.

Lényegileg tehát ez nem más, mint *a földadónak gabonában való természetbeni lerovása*.

Hogy az új ellátási év első hónapjaiban a közellátásra szükséges gabona minél előbb rendelkezésre álljon, szükséges volna, hogy az állam a gabona-adó korai beszállításának *prémiumos* átvételén kívül bizonyos mennyiségű *gabonát szabad vásárlás útján is beszeressen*. Ezáltal nemcsak az biztosíthatnák, hogy a fővárosi lakosság lisztszükséglete már az első időkben simán fedeztetnék, de az egész gabonagyűjtési rendszernek nyugodt, zökkenéstől mentes lebonyolítása is elérhető volna.

A gabona-adó kivetésének mennyiség-egységei egyrészt az ellátatlan lakosság lisztszükséglete, másrészt az adó alá eső földterület alapján pontosan megállapíthatók. Mindenesetre előrelátásból bizonyos *tartalékgabona gyűjtése* okvetlenül szükséges, már csak abból a célból is, hogy az a rákövetkező ellátási év első, átmeneti idejére rendelkezésre álljon.

A fővárosi lakosság kenyérszükségletének biztosítását célzó módok keretében *még egy kérdésre* vagyok bátor kitérni, amely fővárosi vonatkozásán kívül elsőrendű országos gazdasági jelentőséggel is bír.

A megcsonkított ország változott politikai és gazdasági viszo-

nyai arra köteleznek minket, hogy *mezőgazdasági termelésünket sokkal intenzívebb alapokra fektessük*. A megmaradt országharmad nemcsak kell, hogy eltartsa az itt lakó $7\frac{1}{2}$ millió embert, hanem annyit kell termelnie, hogy minél többet, minél értékeesebb alakban exportálhassunk.

E tekintetben szinte magától adódik az *állattenyésztésünk*, amelynek segítségével a föld termékeit, a szorgalmat és a gazdasági fejlettséget *sokkal értékeesebb formában* hozhatjuk a nyugati piacokra, mint a közvetlen földtermékeket. A mezőgazdaságnak ez a magasabb fokozata sokkal *több embert tud foglalkoztatni*, mint a szemgazdaság, úgy hogy az ország szűk határain, illetve a sűrű népesség terhein ez által is segíthetünk.

A belterjes állatgazdaságnak azonban egyik főfeltétele *a bőséges és olcsó takarmánykészletek*, jelesen a korpa kérdése. Vagyis a kérdés az, tudunk-e és mi módon állatgazdaságunknak minél több korpát minél kedvezőbb áron biztosítani.

Ezt a célt szolgálná a következő vázlatos gondolatmenetem.

A legtermékenyebb területeket ellenségeink letördelték az ország testéről és legalább egy ideig megszállva, birtokukban tartják. Ezen vidékek nagy gabonaterméseit a multban nagyrészt *felhozták a fővárosba* és itt megőrölvén, *a lisztet exportálták* a külföldre. Most ezek a gabonatermékek elmaradnak a fővárosból, *az itteni malmoknak nagy őrlőképességű berendezései pedig*, amelyeknek értéke milliárdokra rug, kihasználatlanul állanak és több ezer malommunkás kereset nélkül van.

Ilyen módon felmerül a kérdés, hogy nem volna-e célszerű odahatni, hogy mi *a déli szomszédainkkal megegyeznénk* valamiképpen arra nézve, hogy *a bácskai és bánáti*, de ezzel kapcsolatban *a romániai* és később esetleg *a déloroszországi* buza is följölessen Budapestre és innen, mint liszt és tészta exportáltatnék tovább nyugatra.

Ez a megoldás, amellet, hogy több ezer fővárosi existenciának nyujtana keresetet, *nagy tömegű korpát* is eredményezne, amely alkalmas módon *a belföldi állattenyésztés számára* volna igénybe vehető.

A főváros élelmezését pedig ez a közgazdasági akció annyiban érintené előnyösen, mert az ilyképen őrlött idegen gabona *kenyérlisztje szintén könnyen volna a fogyasztó közönség részére* biztosítható, annyival is inkább, mert a multban is az volt a helyzet, hogy az olcsóbb kenyérliszt az aránylag drága fuvar költségek elkerülése érdekében inkább Bádapesten keresett elhelyezést, mint a külföldön.

Ilyképen az úgynevezett őrlési forgalomnak a fővárosi nagy lisztgyárakra nézve történő rendszeresítése a fővárosra nézve úgy közéletelmzési, mint közgazdasági szempontból rendkívül előnyös hatással lenne, a főváros kenyér kérdésének gondját lényegesen enyhítené, de ugyanakkor az ország mezőgazdasági fejlődését, az állatgazdaság belterjes művelését is hathatósan előmozdítaná.

Az előadottakat összefoglalva, a főváros liszt- és kenyérszükségletének biztosítása érdekében javaslataimat a következő főbb pontozatokban vagyok bátor előterjeszteni:

1. Az ország, jelesen a főváros és a nagyobb vidéki városok ellátatlan lakosságának lisztszükségletéről való gondoskodás a fennálló rendkívüli viszonyok között továbbra is elengedhetetlen *állami érdek és feladat*, amelynek sikeres szabályozása *törvényhozási* úton kell hogy történjék.

2. Az ellátatlan lakosság számára szükséges gabona a mezőgazdasági művelésre alkalmas *összes földterületre* egyaránt, *közadó* jellegével, megfelelő egységmennyiségben és *természetben* vettessék ki és szedessék be.

3. A főváros lakosságának liszt és kenyér *fejadagja minimálisan napi 30 deka lisztben* állapíttassék meg. A nehéz testi munkások eddigi pótagaja változatlanul fenntartandó.

4. Mindezek az intézkedések *sürgősen* foganatosíttassanak, de mindenesetre az új termés learatása előtt teendők közzé és léptetessenek életbe.

5. A főváros kenyérellátásának előmozdítása céljából, másrészt az ország intenzív állatgazdaságának fejlesztése érdekében szükséges a budapesti gabona *őrlési forgalmának* minél előbb való életbeléptetése, úgy azonban, hogy a kenyérliszt és a korpa a belföldi fogyasztás számára feltétlenül biztosíttassék.

Tisztelt Szakértekezlet! Előadásomban a főváros fogyasztó közönségének a *legelemibb életszükséglete* tekintetében fennálló *aggályait* kívántam tolmácsolni.

1½ millió embernek az *élethez való jogát* kívánják biztosítani javaslataim.

Nem kényelmi, nem fényűzési érdekek honorálását kérem, hanem pusztán a mindennapi *száraz kenyér biztosítását* az ország *fővárosa* számára, annak a fővárosi lakoságnak a számára, amely *7 nehéz esztendő óta* súlyos nyomorúságban *éhezik és fázik* és amelynek hajlékai körül nem a buzavirág mosolyog, hanem az *angolkór és a tüdővész* penészvirágai virulnak.

Akaratlanul nekem is a római mese jut eszembe Menenius Agrippáról, úgy azonban, ahogy azt kis diák koromban tanultam.

A római nép az adósságok, a gabona drágasága és az ebből támadt éhség miatt önmagával meghasonlott s a plebs egy része Rómából kivonult a szent hegyre, hogy ott új várost alapítson. A patriciusokat és a visszamaradt plebset egyaránt nagy rémület szállta meg az állam sorsa miatt és végül is be kellett látniok, hogy a súlyos bajokból, az állam katasztrófális helyzetéből csak egy út vezethet ki: a polgárok egyetértése. Ezért Menenius Agrippát küldötték a kivonult néphez, aki mint a nép fia, a lázongó néppel egyszerű, faragatlan szavakkal, de a logika megdönthetetlen erejével, a gyomor és a test többi szerveinek viszálykodásáról szóló egyszerű meséje keretében megérttette azt az állami igazságot, hogy Róma szerves egység, amelynek polgárai egymás ellen nem törhetnek, egymás rovására önző módon nem vétkezhetnek, mert különben végül nemcsak a kiéheztetett gyomor, de a szorgos lábak és erős karok is elsenyvednek és Róma állam tönkre megy.

Ilyen Meneniusra volna ma is szükség, aki a falu és a főváros, a termelő és a városi fogyasztó polgárság egymástól ma távol álló, egymást nehezen megértő két táborát ismét összehozná és mindnyájunk szívébe az egyetértés érzését és azt a tudatot plántálná, hogy mindnyájan *egy* hazáért vagyunk és hogy ez az *egy* haza, ez az áldott anyaföld *mindnyájunké*, mindnyájunk közös kincse.

Gulácsy Dezső földb.: Igen t. Szakértekezlet! Az én gondolatmenetem a feltett kérdésre nézve Térffi államtitkár úr őméltóságának azon megállapításába kapcsolódik bele, amellyel kimondotta, hogy a szabad forgalomnak az az egyik előnye, hogy a termelést fokozza. E szempontot tekintve az én véleményem az, hogyha a szabad forgalomnak egyéb előnye nem volna, akkor már ezért is lehetőleg oda kellene törekednünk, hogy a szabad forgalom valóban újra helyreállítsassék. Mi is ma minden nyomoruságnak az egyedüli kútforrása? Szerintem az anyaghiány, a termelés elégtelensége. Ha tehát találni tudunk olyan módozatot a szabad forgalom behozatala által, amely ezt a hiányosságot pótolhatja, akkor nyilvánvaló, hogy egyáltalán nem kell tovább mennünk és azt kell mondanunk, hogy adjunk meg minden lehetőséget arra, hogy a szabad forgalom helyreállítsassék.

Ugyanekkor azonban fell kell tennünk a kérdést: Vajjon a szabad forgalom helyreállítása nem hozná-e veszedelembe a köz-

ellátás feladatának megoldását. Nem jönne-e az állam abba a helyzetbe, hogy a szabad forgalom behozatala mellett a közellátást nem tudja kielégíteni. Ha a közellátás kielégítésére kedvező választ kapunk, akkor — az én véleményem szerint — a szabad forgalom helyreállítása elől nincs okunk kitérni.

A kérdés vizsgálatánál tisztelt szakértekezlet, én a magán-gazdaságok tapasztalataiból indulok ki. Én azt kérdelem és azt nézem, hogy vajjon mi magánvállalkozók, magángazdák mit tettünk akkor, amikor azt láttuk, hogy a háborús viszonyok nehezebbé válása következtében a mi alkalmazottaink abba a helyzetbe jutottak, hogy fizetésükből nem tudtak megélni. Amikor ezt láttuk, egyszerűen azt tettük, hogy az alkalmazottaink számára beszerzendő anyagot, — a mit eddig a fizetésükből be tudtak szerezni, — mi magunk vettük meg nekik, és adtuk oda. Mi adtunk cselédeinknek csizmát és ruhát, kenyeret úgy mint eddig, de iparcikkeket is ahelyett, hogy több fizetést adtunk volna, amellyel meg tudták volna ezeket maguknak venni. (Helyeslés.)

Ezt kell tennie az államnak is. Az államnak végre is mindegy, hogy miképen, milyen alakban teljesíti alkalmazottaival szemben kötelezettségét, az állam feladata egyedül az, hogy gondoskodjék alkalmazottainak jogos igényeiről.

Én úgy tartom tisztelt szakértekezlet, hogy a közellátás megoldása szempontjából ez a kérdés egyszerű üzleti feladat. Ragadja meg az államhatalom is azt az eszközt ezen a téren, amit mi gazdák is megragadtunk és én azt hiszem, hogyha az állam beszerez mindent élelmiszerben, iparcikkeken, ami az ellátás tekintetében kielégíti alkalmazottait, akkor már meg is oldotta feladatát. Ha az államhatalom annakidején összeköttetésbe lépett volna megfelelő kereskedőkkel, megfelelő gyárakkal, az Országos Központi Hitel-szövetkezettel, a Hangyával, a Mezőgazdák Szövetkezetével, vagy magánkereskedőkkel, akkor a gabona, burgonya, cukor, ruha és más szükségleteit biztosíthatta volna alkalmazottai részére.

És ez nem adminisztrációs kérdés. Itt a mindenkori kormányzat elkövette azt a hibát, hogy adminisztratív rendelkezésekkel akarta ezt a dolgot biztosítani, holott ezt tisztán üzleti módon lehet beszerezni és azután biztosítani.

Már most tovább vizsgálván a kérdést, azt kell keresnünk hogy hogyan is tudja az állam az ehhez szükséges pénzüsszeget előteremteni. (Halljuk, halljuk!) Nos, ez a kérdés egy Kolumbusz tojása. (Derültség.) A Kolumbusz tojásának felállítása igen nehéz dolog volt mindaddig, amíg annak módját meg nem találták. Nekünk,

ha valamire egyáltalán vigyáznunk kell, ez az, hogy a tojás el ne törjön, s ha a tojás nem törik el, akkor a kérdés megoldása biztos, hogy sikeres lesz. (Derültség. Halljuk! Halljuk!)

Lássuk, hogy az államhatalom eddig is mit tett. Beszerzését in natura végezte, tudniillik elvette azokat a bizonyos anyagokat a termelőktől egy bizonyos meghatározott áron. Az államhatalom most attól fél, hogyha készpénzben kell fizetését eszközölni, akkor tulajdonkép nem lesz semmi beszerezhető. Én itt a dolgok között tulajdonképen semmi különbséget nem látok. Már tudniillik nem látok a szabad forgalom behozatalánál. Azért nem látok különbséget, mert amikor a termények ára emelkedik, s az elosztódik mindenféle foglalkozási ágak között, akkor igazán teljesen mindegy, hogy én a közönségtől pénzben szedem-e be a termények árát, avagy természetben szedem be az ellenértéket, egy a természetesnél esetleg lejobb szorított áron. Az elnevezésben különbség van itt: az egyik a direkt behajtási mód, a másik pedig az indirekt behajtási mód. Az egyik elégedetlenséget kelt bizonyos körökben, míg a másik, eloszolván a teher mindenkire, inkább az elégedettség érzetét fogja kelteni.

Mert kérem igen tisztelt szakértekezlet, ezt illetőleg keressünk példát a természetben. Valakinek van például 10 mázsa búzája eladó, ha dugdosva adja el, akkor 15–20.000 koronát kap érte, míg ha az állam venné el, akkor csak 5000-ret, illetőleg ma 8000 koronát kapna érte. Ha a gazdának megengedik, hogy búzáját a szabad forgalom adja el, akkor ő abból a búzából szívesen le fog adni két métermázsát árát adóban, sokkal szívesebben, mint hogy egy métermázsát is elvegyenek tőle például 500 koronás áron.

Én gazdálkodásból merített tapasztalatok után beszélek. Ezenkívül vannak gazdaságok, amelyeknek nem terem elegendő búzájuk, annyira nem, hogy még a saját konvenciójuk sem terem meg. Ellenben — és ebben igaza van a főváros igen tisztelt képviselőjének — vannak egyes üzletágak, amelyeknek jövedelmezősége kézenfekvő. Ezekután nem marad más megoldás, mint a készpénzért való behajtás. Azt mondják a gazdák általában, hogyan adjunk a gabonából, ha magunknak sincs belőle elegendő s ha ezáltal a termelés szempontjából lehetetlen helyzetben kerülünk. Ellenben azt is mondják, hogy ott van a szőlő, ott van a szeszgyár, ott van a repce, vagy más egyéb, ebből is származik jövedelem és ebből megvehető a buza.

Én mindezek miatt közellátási adó behozatalát tartom szükségesnek, amely adóból a közellátási szükségletek: mezőgazdasági és

ipari cikkek be fognak szereztethetni. Tegnap volt szerencsém itt hallani egy olyan előadást, amely az őrlési adót propagálta. Nos én ennél antiszociálisabb adót nem tudok elképzelni, ez olyan elégedetlenséget váltana ki, amelynél nagyobbat még elképzelni sem lehet. Mert mi is történe, hogyha ezt az adót behoznák? A gazda elviszi megőrölni a búzáját a falusi malomba és ott bent a malomban őrlési adót kell fizetnie. Hát hogy képzelik ezt? Hiszen ez a gabona magának a kistermelőnek is kevés, hogy terhelhetnők hát meg mindenféle adókkal még őket. Ha ilyen adót egyáltalán behozni akarnak, ezt a kvótán felüli mennyiségből kellene venni, a minimális szükségleten felüli javadalomhoz szabadna csak hozzányulni és az adót innen behajtani.

A következő kérdés a beszerzés kérdése volna. El fogom mondani, hogy én hogyan gondolom a dolgok beszerzését. Én e tekintetben is közvetlen élettapasztalatokból beszélek. A kálvinista egyházban az egyházi adót kivetés útján szedik be, tudnillik az egyházközség összejön és megtaksálják az embereket. Ezt a munkát maga a lakosság végzi el. Nem azt mondják, hogy ennek vagy annak az embernek ilyen, vagy olyan a keresőképessége, azonkívül azt mondják, hogy ennek az embernek van három jó dolgos fia, tehát többet fizethet, mint ez, vagy az öregember, akinek aránylag nincs ilyen nagy jövedelme. Ezáltal maga a lakosság hozzászokik a jövedelem taksálásához. Hisz méltánytalanság volna, hogy aki többet keres, ne nagyobb arányban vegyen részt a terhekben.

Ezen az alapon tisztelt szakértekezlet, én a „közélelmezési adónak“ beszerzését magukra a megfelelő érdekeltségekre bízám. (Egy hang: A kivetését inkább!) Hiszen nézzük csak a kérdést közelebbről. A falu, vagy a kisebb város lakossága — szemben a nagyobb városokkal, különösen Budapesttel — igen jól ismeri az egymás anyagi helyzetét s igen jól meg tudja állapítani, hogy milyen adó vethető ki erre, vagy arra az emberre. Én tehát ennek a közélelmezési adónak a kivetését helyi bizottságokra bízám. Mivel azonban természetesen itt is kell és itt sem lehet nélkülözni bizonyos szakértelmet, sőt nagyon is szükség van egy okos, nyílt, közgazdaságilag rutinizott fejre, amely a megfelelő működését e bizottságoknak irányítsa, azért azt vélném, hogy nagyobb járások, például egy-egy főszolgabírói járás állíttatna ezen szervek, ezen bizottságok fölé, amelyeknél megfelelő arra hivatott vezetőség működne, olyan amely a szakműködést irányítani képes volna. Ezek meg tudnák mondani azoknak a bizottságoknak, hogy mi a dolguk, hogy milyen szellemben vagy értelemben járjanak el egyes ügyek-

ben. Azonkívül felebbezési fórum volnának egy bizonyos összegig például 10—20—25.000 korona adók kivetésének összegéig. Ezek a szakszervek az elsőfokú kivetésbe nem avatkoznának bele, ámde amint valaki felebbezne, már hozzájuk kerülne az ügy, akiknek azután teljes betekintésük volna az utolsó krajcárig is az illető jövedelmébe. Én azt hiszem, hogy ilyen felebbezési esetek nagyon gyakran nem igen fordulnának elő, mert én azt tapasztalom a gyakorlatban, hogy ilyen adók esetén 100—20—10 koronás differenciák, miatt senkisésem felebbezne. Hogyha valaki adót fizet, például 100.000 koronát, akkor igazán nem fog 1—200 koronás differencia miatt felebbezni, csak abban az esetben, ha ezek a differenciák óriásivá nőnének.

De előfordulhat az az eset is, hogy például van egy 2—3000 holdas földbirtokos, akinek leégett a tanyája. Nos, ezt is tekintetbe kell venni és be kell számítani az adó lefizetésénél. Idén például előfordult az is, hogy egyes vidékeken semmi termés nem volt. Ilyenkor nem lehet azt mondani, hogy: igaz, hogy semmi termés nem volt, de azért az adót teljes mértékben le kell fizetni. Ez szívtelenség volna. Igaz, hogy az illetőnek is lehetnek olyan jövedelmezőségei, amelyekből az adót meg tudja fizetni, mert például sertést tarthat, szőlőgazdasága lehet, vagy a repcetermése sikerülhet. Ilyenkor valóban indokolt igénybe venni az adót teljes mértékben, a fő az, hogy a kivetés mindig a gyakorlati élet törvényei szerint, szóval váltakozva és megfelelően, az igazságossághoz alkalmazkodva történjék.

A következő szempont, amelyre ki akarok térni az, hogyha a kenyér- és burgonyaterményeket a mindenki által ismert árnál aránytalanul olcsóbban adjuk a közfogyasztásnak, létrejön egy elmérgesedő folyamat, amelyhez hasonlót már idén is tapasztalhattunk. Például valaki összevásárolt 15—20 vagon búzát, ezen az aránytalanul olcsó közfogyasztási áron, három hónapig tartja, három hónap múlva eladja, lebonyolítja az üzletet és keres rajta 200.000 koronát. Hát kérem, nem jobban elmérgesíti-e a helyzetet ez, mint az, amit én proponálok. Hisz a vasút is, a maga szállítási lehetőségével az ilyen embereknek tesz szolgálatot s nem nekem, vagy nekünk s míg mi például a fa jövedelmezőségét 30—40 éven át várjuk, addig a kereskedő egy év alatt keres annyit, amennyit mi 10—15 év alatt sem tudunk összekeresni. (Úgy van, úgy van!)

Nos, kérdem én: hát az a kereskedő miért ne vegye vállára az őt megillető terhet a közellátásban? De itt van az iparos is. Az iparos a mai magas árak mellett szintén aránytalanul nagy jövede-

lemre tesz szert. Például egy szekér ára 15.000 korona, az eddig 100 korona volt. Egy lószerszám, amely szintén 100 korona volt, ma 10.600 korona. De egyéb cikkek is, például, ami azelőtt 40 korona volt, az ma 5000 korona. Bármiféle iparcikket is veszünk szemügyre, — s itt nem is beszélek az importált árucikkekről, mert ez külön elbírálás alá tartozik, — mindnek igen felment az ára. Nos, újra kérdelem én, miért ne vegyék ki az iparosok és a kereskedők is részüket az államhatalom ellátási terheiből?

Az én eszmém az, hogy még a munkások is fizetnének közellátási adót, mert az államnak, amely kulturállam, a jólékonyságát tulajdonképpen mindenki élvezi.

Egy további kérdés, hogy kik részesüljenek ellátásban. E tekintetben igen tisztelt szakértekezlet, azt hiszem, hogy a főváros igen tisztelt jelenlévő képviselője, Vajna tanácsnok úr igen nagy túlzásba ment, amikor jóformán már szinte kereste, hogy kiket láthasson el. (Halljuk! Halljuk!) Én azt mondom kérem: az államnak nem lehet kötelessége ellátni polgárait. (Egy hang: Hát kinek a kötelessége ez?) Az államnak csupán az alkalmazottait kötelessége ellátni. Az állampolgárokkal szemben elegendő és az állam kötelességének teljesen eleget tesz, ha gondoskodik arról, hogy az ő gazdasági szabadságuk és annak érvényesülése minden tekintetben megóvassék, vagyis az állam törekedjék oda, hogy az ő polgárai szabadon dolgozhassanak, szabadon kereskedhessenek, mennél többet kereshessenek maguknak és akkor azt fogják úgy is mondani, hogy nem szorulnak rá az úgynevezett közellátásra, mert például az a munkáltató úgy fog gondolkodni, hogy nekem csupán az alkalmazottaimról kell gondoskodnom, nos én az alkalmazottaimról gondoskodni is tudok. (Helyeslés.) De hogy én állandóan azt keressem, hogy melyik vállalkozónak mennyi munkása van és aszerint taksáljam, hogy adjak-e neki ellátást, vagy sem, ez nem felelhet meg a célnak, mert hiszen az illető nem is reflektál majd rá. Egy jó iparos semmiesetre sem reflektál arra, hogy őt ellássák, mert azt mondja, hogy: hagyjanak engem dolgozni és akkor meg tudom én magam is szerezni a szükségleteimet. (Felkiáltások: Dehogy is!) Én egyedül csak az állami hivatalnokokat, köztisztviselőket, mindennemű közalkalmazottakat, — a rokkantakról nem beszélek, mert azokkal szemben az államnak kötelezettségei vannak — vélem eltarthatóknak.

A tisztviselőkkel, s általában az ellátottakkal szemben én egyedül csak azt a szempontot kívánám felállítani, hogy ez a feladata az államnak csak időleges feladatnak minősíttessék, mert

én nem szeretném azt, hogy az állam ellátási feladata most már a végtelenség határáig terjedjen ki. Ez az ellátás tulajdonképpen nem vonatkozhat egyébre, mint a létminimumokra és a legszükségesebb esetekben alkalmazható.

De mit látunk? Azt látjuk, hogy ezen túlmenő igények lépnek fel. Én ezekre azt mondom, hogy az illetők, akik ilyen igényekkel lépnek fel, igyekezzenek saját hatáskörükben gondoskodni szükségleteikről. Túlkövetelőnek senkinek sem szabad lennie!

Abban igaza van, igen tisztelt előttem szólónak, hogy ez a meggondolás, illetőleg ennek a meggondolásnak keresztülvitele a terményeket meg fogja drágítani. De hát ettől nincs mit félnünk, mert ha az árú megdrágul, akkor a kenyérnek is drágábbnak szabad csak lennie. (Úgy van, úgy van!) Közgazdaságilag csak kell annyira meggondoltaknak, sőt megdolgozottaknak lennünk és vagyunk is, hogy a nagy összegek szólamától ne ijedjünk meg. Egy szekér, amely eddig 100 koronába került, ma 16.000 korona, hát csak megdrágulhat a kenyér is! (Felkiáltások! Egy hang: De ha a kenyér megdrágul, akkor a szekér még tovább fog drágulni!) Nem kérem, a kenyér is megdrágulhat addig, amíg azt az exportparitás lehetővé teszi. Én állítom, hogy amikor Magyarország egy métermázsza búzával többet fog már termelni, mint amennyire az országnak szüksége van, akkor a buza ára mindjárt alacsonyabb lesz. A buza ára addig emelkedik, amíg a külföldnek arra szüksége van. És ameddig Magyarországnak is teljes egészében szükséges az. Hogy a jelen körülmények között a mezőgazdaság tekintetében igen fényes konjunktura áll fenn, ami a mezőgazdaság helyzetét egy néhány év alatt igazán ragyogó helyzetbe hozhatja, annak éppen Magyarország maga örülhet a legjobban. A magyar mezőgazdaságnak minden eszközzel segítségére kellene lennünk, hogy ezt a pár esztendő, amit a konjunktura szinte felkínál nekünk, kihasználhassa. Abban a pillanatban, amint a mi valuta-paritásunk helyreállott, már ez a konjunktura is leromlott.

Hogy a gabona drágul, ez természetes dolog, mert hiszen minden megdrágul. És amint én utaltam egy pár esetre, azokból könnyen kiviláglik, hogy a kenyérnek is drágulni kell és ha az emberek nem ijednek meg egy pár cipőért 4–5000 koronát adni, mikor a szivar, amely 20 fillér volt, ma 16 korona, szintén nem riaszthatja vissza őket attól a gondolattól, hogy a kenyér is meg fog drágulni, esetleg két-három koronával.

A cipő épp úgy kell annak a gazdag embernek, annak az iparosnak, mint a kenyér, a különbség csupán az, hogy nem minden nap kell neki. És ez a helyzet nem egy pár nap óta tart, mert ha

mi azt látnók, hogy ez a helyzet csak egy pár hétre terjed ki és pár hét után megváltozik, akkor azt mondanók, hogy rendben van, ez eddig kibírható. Ez azonban ránk nézve sokkal súlyosabb kihatással bír. Ami gazdasági berendezéseink le vannak rongyolódva. (Élénk felkiáltások: Ez igaz!) Ami cselédeink és mi magunk is sokkal nyomorultabb helyzetben vagyunk, mint ezelőtt például öt esztendővel. Valósággal az önsírunkat kell megásnunk a mai gazdasági élet következtében. A gazdasági eszközöknek csak a kijavítási, a tanya tatarozási munkálatok hihetetlen összegeket emésztenek fel. És én mondhatnám, hogy a falusi lakosság úgy le van rongyolódva ruházatilag, hogy úgy leromolva élelmezésileg a város lakossága sohasem lehet. Ha egyik-másik gazda el is tud adni egy tehenet, vagy egy marhát, s ehelyett a marha helyett kap az eddigi 100 korona helyett 30.000 koronát, nem sokra megy vele, mert így tehenet legfeljebb egyet tud eladni egy évben, vagy két évben. Vagy pedig csak nézzük azt az esetet, amikor beáll a disznóvész, s amikor a disznók ötven százaléka is eldöglik. Ha egy sertés eldöglik, ezzel már oda van egy tehén árának a fele. (Derültség.) Amint látjuk tehát, a mezőgazdaság sem él teljesen rózsás állapotok között és hogy visszatérjek e kérdésre, én csupán azt akarom megvilágítani és tisztázni, hogy, ha a közönség sem ijed meg a szivar árának félelmetesen, sőt döbbenetesen óriási emelkedésétől, vagy a cipő árának elképzelhetetlen emelkedésétől, a ruha árának fantasztikus magasságától, akkor vajjon miért ijedne meg a kenyérnek ezekkel soha egyformán el nem képzelhető emelkedésétől?

A kenyér esetleges emelkedésével természetesen a munkabérek is emelkedni fognak. (Úgy van, úgy van!) A kenyér árának aránylagos emelkedésétől igazán nem kell megijedni. A főváros igen tisztelt képviselője arra hivatkozott, hogy a gyáros nem fizetheti meg a munkást teljesen. A munkás tudniillik ott fogja őt hagyni ebben az esetben s elmegy olyan helyre, ahol megfizetik. Én pedig azt mondom, hogy a gyáros igen is fizesse meg a munkást, járuljon hozzá, hogy a munkás ellátása megoldassék, mert az ipar jövedelmezősége ma olyan, hogy ezt meg is teheti. Az csak természetes dolog, hogy a mi mezőgazdasági cselédeink abból élnek, amit fizetésül tulajdonképpen konvencióban kapnak. És ebből meg kell élniök. Az ipari munkásoknak tehát meg kell adni azt a lehetőséget, hogy a családjuknak szükséges dolgokat be tudják szerezni.

Az állami tisztviselőknél a helyzet természetesen csak az marad, hogy az államnak kell az ellátást végeznie. De itt is tekintetbe kell venni, hogy az egyiknek egy gyermeke van, a másiknak pedig öt,

ezt mondta tulajdonképpen a régi gondolkodásmód és én ezzel szemben azt mondom, hogy ne nézzük mindig, hogy kinek hány gyermeke van, mert ennek az állami figyelése tulajdonképpen többbe kerül, mintha az ellátást egységesen végeznénk.

Hogy a munkaadónak az ellátás nehézségeiből terhet kell vállalni, ez természetes, mert hiszen a munkások ma azért dolgoznak, hogy ne csak a kereseti viszonyaik legyenek jobbak, hanem a valóságos megélhetési lehetőségeik is javuljanak. Ha az iparnak meg lesz a maga jövedelmezősége, akkor a gyáros meg fogja adni a megfelelő munkabért örökké a munkásnak, olyannyira, hogy esetleg ezer koronát is hajlandók egy napra fizetni a munkásnak, ha ez nekik kifizeti magát. De ha megáll az ipar jövedelmezősége, akkor vége mindenezeknek. Erre azonban azt hiszem, hogy nincsen kilátás. Szükséges, hogy mi méltányosan épp úgy megadjuk alkalmazottainknak az ellátás lehetőségeit, mint ahogy azt a gyárosoknak is meg kell adniok. Én tehát e tekintetben abszolúte nem látok semminemű aggályt, mert ha a kenyér ára emelkedik, akkor természetesen a bérek is emelkedni fognak.

Nézzük csak, mit láttunk addig a mezőgazdaságban tisztelt Uraim! A legegyszerűbb munkás, az egyszerű napszámos kapott eddig két korona napibért s ma nyolcvan koronát kap és egyáltalán nincs megelégedve vele. S mi mégis azt mondjuk, hogy szívesen fizetünk, csak legyen meg a megfelelő jövedelmezőségünk terményeink után. Én például szívesen megadom a 100 koronát is, meg is kell ezt adnunk, ha a munkás megdolgozza ezt az árt és rászólgal erre a fizetésre.

Tisztelt Szakértekezlet, összegezve az egész gondolatmenetet, az én feltevésem a közellátás eredményes és sikeres megoldására nézve s a mostani minden téren mutatkozó elégedetlenség megszüntetésére tulajdonképpen három feltételhez fűződik. A szabad forgalom megadása feltétlenül szükséges a belföldön. Másodszor azt kívánom, hogy a szükségleteket egyszerű üzleti úton szerezzék be. Harmadszor egy közellátási adótörvénynek a sürgős behozatalát tartom feltétlenül szükségesnek és annak méltányos, de minden tekintetben szigorú keresztülvitelét.

S ezzel mélyen tisztelt Uraim végére értem előadásomnak, köszönöm figyelmüket. (Élénk taps.)

Bossányi Endre, a Cukorgyárosok orsz. egyesületének ügyv. igazgatója: Nagyméltóságú Elnök Úr! Tisztelt Szaktanácskozmány! A szerénytelenség nem férne meg természetemmel, saját megnyugtató-

somra mindenekelőtt arra vélek utalhatni, hogy bármily egyszerű, de harminckét év óta talán már kiérdemesült napszámosa lévén a malomiparnak, fölemelhetem igénytelen szavamat a szőnyegen forgó kérdés tárgyalásánál és ha más nem, talán bő tapasztalásaim is legitimálnak arra, hogy malomiparunk érdekében e kérdéshez hozzászólhassak.

Előttem a szaktanácskozmány eddigi lefolyásából az áll tisztán, hogy itt sajátkép két felfogás vagy helyesebben világnézet áll egymással szemben: a szabad forgalom és a kötött forgalom elméleti és gyakorlati hívei küzdenek egymással, de nyilvánvaló a tanácskozásból az is, hogy a küzdelem némi szenvedélyességgel indult meg, már pedig a szenvedélynek mindig az a hibája, hogy nem az *egészet* látja maga előtt, hanem mindig csak azt a részletet, ami a szenvedély érzetét ingerli és táplálja, ezért talán nem lesz fölösleges a szaktanácskozmány körébe bevonni, hogy mit ért a *közvélemény* az itt egymással vitába jutott fogalmak alatt és hogyan értelmezi azt a küzdelmet, melynek e szaktanácskozmány a színtere, amire azért bátorkodom a figyelmet felhívni, mert bár a közvélemény nem gondolkozik tudományosan és nem analizál, de viszont abból alakul és pedig szilárdan és megvesztegethetetlenül, amit a közszükség érzete önt az emberek lelkébe és amit az igazság érzete parancsol nekik.

A szabad forgalom – ez az általános hang az egész országban – amire a háború előtti időkből mindnyájan élénken emlékezünk vissza: szükségleteknek az a biztos és kényelmes ellátása, amelyet évtizedeken át annyira megszoktunk, hogy a dolgok természetes rendjét másképp nem is képzelhettük. Ezt kívánjuk tehát vissza mindnyájan csillapíthatatlan vágyódással, ezt követeli és sürgeti a közvélemény is, mely tehát a szabad forgalom alatt megnyugvást és a szükségletek régi, biztos ellátásának helyreállítását érti.

Viszont a kötött forgalmat a közvélemény identifikálja mindazzal a nélkülözéssel, küzdelemmel, kínlódással és nyomorúsággal, amit a háborús évek alatt kellett elszenvednie és amire, bár még benne élünk e helyzetben, zúgolódva és írtózáttal gondol mindenki, amiből tehát ugyancsak érthető, hogy a kötött forgalom, mint a háborús gazdálkodás kényszerű rendszere, a közvélemény szemében gyűlöletessé vált.

Egy másik impresszióm a szaktanácskozmány eddigi lefolyásából, hogy a szabad forgalmat sajátkép senkisép támadja és csak azok ellenzik, akik a kötött forgalomnak úgyszólván exponensei, akik nem húnyhatnak szemet az előtt, illetőleg nem zárkozhatnak el azok elől az erős hangok elől, melyekkel a harag és neheztelés

mindenki részéről kifejezésre jutott, mert hisz nyilvánvaló, hogy a kötött forgalom miatt elégedetlenek a termelők, ép úgy, mint ahogy a fogyasztók zúgolódnak, már pedig a termelő és fogyasztó két olyan fél, melyeket mindaddig el nem lehet némítani, míg érdekeik ki nem elégítetnek, ami pedig csak úgy lehetséges, ha szabadon és korlátlanul élhetik világukat és igényeiket mesterséges föl-tartóztatások és megterhelések nélkül érvényesíthetik.

Ezek szerint nyilvánvaló, hogy itt egyedül csak a kötött for-galom az, melynek a támadások ellen védekeznie kell és ép oly nyilvánvaló előttem az is, hogy ez a védelem szükségkép erőltetett, mert hisz a kötött forgalom hívei mindenkép boldogítani akarják azt, aki boldogíttatni nem kíván, úgy hogy nem csuda, ha törekvé-seiket erőszakolással vádolják és bennük csak a „török-szakad poli-tikát“ ismerik föl.

A kötött forgalom hívei és védelmezői elsősorban arra hivat-koznak, illetőleg ezzel kívánnak érvelni, hogy a kötött forgalom Európa szerte fönnáll és sehol se mertek áttérni a szabad forgalomra. Ebből vélnek tehát következtetethetni arra, hogy a kötött forgalom nálunk is szükséges és okvetlenül fönn tartandó.

Nézzük meg kissé közelebbről ezt az így indokolt szükséges-séget és világosítsunk be kissé a dolgok fejlődésébe, mert nézetem szerint fölöttébb fontos és alapvető megkülönböztetésekre juthatunk.

Nevezetesen vizsgáljuk közelebbről azt a kérdést, mi hozta létre a kötött forgalmat a külállamokban és mi kényszerített ben-nünket annak életbeléptetésére? Azt hiszem, hogy minden terjengő-sebb és részletesebb magyarázat nélkül megállapíthatom általános-ságban, hogy az úgynevezett importállamok helyzete a háború ki-törésekor egészen más volt, mint a miénk, amennyiben a háború következményeként az államokban óriási behozatali hiányok állottak be és tehát mindenkép azzal kellett kijönniök, amit maguk termelni tudtak, ami tehát érthetővé teszi, hogy az importállamok féltek az éhinség bekövetkeztétől és jelesül Németország — ahogy igen tisztelt barátom Aczél Géza igazgató találóan kiemelte — megszervezte a koplalást.

Ebből a szempontból az importállamok sorában legjobban szen-vedett Németország, kevésbbé az entente-államok és még ezeknél is kevesebbet a neutrális államok. Az összes külállamokhoz viszonyítva azonban éppen nem sínylődtünk, sőt talán egyáltalában nem is koplaltunk *mi* és talán mindnyájan emlékszünk arra, milyen ízle-letes és finom kenyeret ettünk a háború tartama alatt is ahoz ké-pest, amit Ausztria és Németország népe fogyasztott, amiért eleget

irigyeltek bennünket, sőt megis szóltak érte, még barátaink is, hát még az ellenünk mindig acsarkodó osztrák szomszédaink, akik kenyerünk miatt egyenesen gyűlölködő szemrehányásokkal illettek bennünket.

Nálunk egészen más viszonyok és körülmények hozták létre a kötött forgalmat és bár az itt is a háború szülöttje és tehát kényszeralakulat, de közelebbről vizsgálva a dolgokat, rájövünk és el kell ismernünk, hogy egészen más okok miatt voltunk kénytelenek a kötött forgalomra rátérni.

Talán szabad röviden visszaidéznem az okokat a szaktanácskozmány emlékezetébe. 1914. évben a katonai behívások következtében a gazdasági munkaerő nagymérvű csökkenése miatt főképp a termelés visszaesésétől tartottunk, de az erősen megfogyatkozott igáserő is nagymérvben hátráltatta a gazdasági munkákat, de mindettől eltekintve már a kedvezőtlen időjárás miatt is rossz termés állott be. Ekkor mondotta ki felejtethetlen emlékű akkori miniszterelnökünk, Tisza István gróf, hogy arra kell törekednünk, hogy a gazdák ne jussanak rosszabb helyzetbe, mint amilyenben a háború előtt voltak és erre a kívánságra volt visszavezethető, hogy miután 1914-ben csak félannyi búzánk termett, mint az előző évben, a buza árát 20 K helyett 40 K-val, vagyis a békebeli ár kétszeresével állapították meg, vagyis kedvezni akartak a gazdáknak és a háború dacára ugyanannyi bevételt kívántak nekik biztosítani, mint amennyiök a béke idejében volt. Általában véve nálunk eleinte némi habozással nyultak hozzá a kötött forgalomhoz és ellentétben a külföldi importállamokkal egyelőre az úgynevezett maximális árak megállapítására szorítkoztak, de miután a forgalmi árak már akkor mindjárt a háború első évében magasabbak voltak és a maximális árak egyáltalán nem érvényesültek abban az értelemben, hogy a termények azokon alul is képezzék adásvétel tárgyát, nyomban megindult a verseny a maximális árak és a forgalmi árak között, holott a maximális árak célja sajátképp arra irányult, hogy azoknál magasabban vagyis drágábban semmit eladni ne legyen szabad.

Az 1915. évben ismét gyenge termésünk volt, aminek hatása alatt a kormány rátért a Haditermény R.-T. felállítására, amely nálunk a kötött forgalom első fázisát képezte azzal a céllal, hogy a belföldi szükségleteket, mint központi szerv ellássa és szabályozza.

Az 1916. évben még rosszabb termés állott be és ennek dacára elvállaltuk az egész közös hadsereg élelmezését, kizárólag saját termésünkből, vagyis Magyarország terhére, sőt az 1917. évben még a szövetséges német hadsereg ellátásának egy részét is mi vettük

magunkra és ebből kifolyólag a belföldi szükségletek ellátásában érezhető korlátozásokat vettünk magunkra.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy az egész háború tartama alatt is a szigorú értelemben vett közélémezési szükséglethez viszonyítva még mindig voltak fölöslegeink, amelyeket a háború érdekében és annak céljaira használhattunk föl, ellentétben a külállamokkal, amelyek elesvén a háború előtti tekintélyes gabonaimportjaiktól, terméseikből csak úgy tudtak megélni, hogy a fogyasztást a nélkülözések határáig korlátozták.

Csak az 1918. évi forradalom és utána a kommunizmus adták meg nálunk a produkciónak a kegyelemdöfést és bár nincsenek megbízható statisztikai adataink a háborús évek gabonatermeléséről, de kétségtelen, hogy a mai állapotokban nyilvánvaló visszaesés óriási nagy és bizonyára nem túlzás, ha a termelési hiányt a békeidőbeli produkciónal szemben 40—50%-ra tesszük, de még így is még mindig termelünk annyit, sőt biztosan többet, mint amennyi a lakosság szükségletének fedezésére kell és tehát nálunk még ma is egészen más a helyzet, mint az importra szoruló külállamokban, nálunk nem volt és nincs ma sem inség vagy nyomor, mint amelyben az importállamok a háború alatt sinylődtek.

Nem túlzás-e és nem tarthatatlan-e a kötött forgalom híveinek az az állítása, hogy mindezek dacára nálunk is szükség van a kötött forgalom fönntartására és hogy mi sem nélkülözhetjük az államgyámkodását a közellátás biztosítása érdekében? Nem kell-e tehát első sorban azzal tisztába jönnünk, hogy tényleg fönntforog-e ez a szükségesség? Szerény nézetem szerint ez az a kérdés, amelyet nem a vitatkozó felek érveléseinek, de a bevégzett tények és tapasztalások erejének kell eldöntenie.

Még a mult évi aratás idejében a kormány intézkedései az ellátatlanok és ellátottak szükségleteihez igazodtak, illetőleg az egyensúly már akkor ingadozott arra nézve, hogy egyáltalában kell-e az ellátatlanok érdekében a kötött forgalmat fönntartani? Ebből kiindulva kutatnunk kellene, vannak-e ellátatlanok olyan értelemben és kiterjedésben, ahogy azt a kötött forgalom rendszere indokolná. Ha nem hunyunk szemet olyan tények és körülmények előtt, melyek szélteben megfigyelhetők, jelesül, az aratás után hihetetlen mérveket öltött batyuzás, az óriási postai csomagforgalom elől, melyek azt bizonyítják, hogy az aratás utáni időkben mindenki igyekszik éléskamráját megtölteni, ami viszont egyértelmű a rendeletileg megállapított fejquótával szemben a fogyasztás bizonyos anarchiájával, amennyiben mindenki többet vesz igénybe, mint amennyire a fej-

quóta szerint jogosult volna, ami végeredményében az élelmijegyrendszer iróniáját jelenti, úgy teljes joggal lehet kétségbe vonnunk, hogy az ellátatlanok olyan táborsokasága létezik, amelyről a kormánynak gondoskodnia kell, mert hisz a belföldi piac még most is el van árasztva liszttel, nem is dugva, de egészen nyíltan árúsítják a legjobb síma őrlésű liszteket 25–30 K-jával, ami mind a vámalmokból jut forgalomba és ha még ehhez hozzávesszük, hogy az élelmijegyrendszer egy másik tökéletlensége és hibája, hogy magát az élelmijegyvet is széltiben árúsítják és értékesítik, hogy ennek alapján azok, akiknek többre van szükségük, mint amennyi a fejquóta, igényüket kielégíthessék, bizvást merem állítani, hogy az igazán ellátatlanok száma eltűnően csekély és hogy ezekre való tekintettel a kötött forgalom fönntartását indokolni már nem igen lehet.

Valószínűleg e tények és viszonyok hatása alatt már maga *Térfi államtitkár úr*, akinek egész munkássága iránt csak lelkiismeretes tisztelettel viselkedhetünk és akinek előadása azt a benyomást kelti, hogy úgyszólván vergődnie kell kényes helyzetében, hogy sajátkép kinek tegyen igazságot, előterjesztett javaslata szerint már csak részleges kötött forgalmat kíván fönntartani, vagyis sajátkép azt akarja, hogy a hadsereg, a köztisztviselők, a hadirokkantak és özvegyek és az ipari munkásság lisztellátása képezze az állam föladatait. E javaslat értelmében tehát az ellátatlanok száma már lényegesen összezsugorodott, ami már magában véve nagy koncesszió azokkal szemben, akik a szabad forgalom helyreállítását követelik, mert e javaslat konzekvenciája, hogy felhagynánk a jegyrendszerrel, ami tulajdonképen már nyílt beismerése annak, hogy kötött forgalomra szükség nincs.

De ha még ezt a redukált szûkségességet is közelebbről vizsgáljuk, többek közt az ipari munkásság ellátását nem minősíthetjük egyébnek, mint a szociálistákkal való kacérkodásnak vagy izgatásoktól és vizsályoktól való félelemnek, mert ugyan mivel lenne indokolható, hogy éppen csak az ipari munkásság ellátásáról kell gondoskodni, ellenben a gazdasági munkáséról nem – holott tudvalévő, hogy az utóbbiak, akiből a napszámosok légiója toborzódik, sokkal rosszabb helyzetben vannak, mert lényegesen kevesebbet keresnek. Az ipari munkásság kategóriáját bátran törölhetjük az ellátatlanok sorából, mert kétségtelen, hogy az ipari munkás, ha kenyértápláléka megdrágulna, ezt föltétlenül áthárítja az iparcikkek fogyasztóira. A jobb ipari munkás havi keresete ma 3000 K, sőt ennél több is és tudvalévő, hogy keresetének csak kisebb részét

fordítja táplálkozásra és különben is táplálkozási igényeinek kielégítésére előszeretettel azt veszi, amiből a táplálkozásra szánt és rendelkezésére szánt pénzösszegért mennyiség szerint a legtöbbet kapja. Nem hagyható észrevétel nélkül azért, hogy *Bacher vezérigazgató* rémképeket fest elénk, amidőn az ipari munkásságot mint ellátatlanokat előtérbe helyezi és ezért szavaiban veszélyes nemét látom az uszításnak, amely az ipari munkásság körében követeléseket, elérhetetlen igényeket ébreszt, amelyek teljesítése nem valószínű. Így elégedetlenséget szíthatunk még azokban is, akik különben beérnék azzal is, amijük van, sőt ily igények fölébresztésével elvonjuk őket attól az ösvénytől, amelyen biztosan juthatnának célhoz: a munkásság és takarékoság ösvényéről. Szívleljük meg a haza bölcsének Deák Ferencznek mondását, amely szerint „nem barátja a népnek, aki elérhetetlen vágyakat ébreszt a könnyen hívők kebelében“.

A szaktanácskormány során fölmerült egyéb javaslatokkal nézetem szerint nem érdemes foglalkoznunk. Ezekben bizonyos amabilis konfúziót látok, mert például szabad forgalmat kívánni hatósági ármegállapítással emlékeztet arra a bizonyos regényalakra, aki nem tudja, hogy miért van a világon és a fejetetejére áll, hogy erről magának meggyőződést szerezzen.

Épúgy mellőzhetőnek vélem azokat az eszméket és javaslatokat, melyek a szaktanácskormány során a kivitel és a kiviteli vámok kérdésére, úgyszintén az állam pénzügyi igények mikénti kielégítésére nézve merültek föl, mert nézetem szerint ezek nem a gabonaellátás keretébe tartozó föladatok és azok megoldása nem tartozik annak a problémának még részleteihez sem, amellyel e szaktanácskormány foglalkozni van hivatva. E kérdések a gabonaellátástól függetlenül lesznek megoldandók és egyébként is olyan föltételekhez kötvék, amelyek tárgyalása a gabonaellátásra egyáltalán nem is tartozik.

Ha fejtegetéseim szerint ellátatlanokról egyáltalán lehet még szó, úgy azok most már csak a hadsereg, a tisztviselőkre, a hadirokkantakra és özvegyekre redukálódnának, akiknek szükségletére legföljebb egy millió métermázsa gabona lenne számításba vehető, ennek fedezéséről pedig az állam gondoskodhatik kötött forgalom nélkül is, ezért már igazán nem volna érdemes és indokolt a háborús gazdálkodást továbbra is fönntartani. Nem hallgathatom el, hogy utóvégre a kötött forgalom fönntartásával az állam amúgy sem segít a tisztviselői nyomoron, mert hisz a kenyér csak egy része a táplálkozási szükségletnek, mit ér a tisztviselőnek az olcsóbb

kenyér, ha a hús, zsír, vaj, tej stb. olyan drágák, hogy nem tehet szert rájuk. Ha komolyam segíteni kíván a kormány a tisztviselők helyzetén, vállalnia kellene az összes táplálkozási szükségletek ellátását, amit megtehet kötött forgalom nélkül is, mert hisz ott vannak például az állami birtokok, a közalapítványi jószágok, melyek bérbeadásának megszüntetésével vagy módosításával a kormány 150—160 ezer hold termése fölött rendelkezhetnék, amiből bőven kifutja az ellátatlan tisztviselők szükségletének fedezése. Az se volna utópisztikus gondolat, hogy a kormány közvetlenül a gazdáktól szerezze be erre a célra vásárlás útján a szükségleteket, mert meggyőződésem, hogy a gazdák a tisztviselők szükségletére bizonyára olcsóbban is hajlandók lennének terményeiket átengedni annak fejében, hogy a kötött forgalom által okozott gúzsbakötöttségükből fölszabadíttassanak.

Így áll előttem az a lényegesen redukált érdek, melyért a kötött forgalom hívei küzdenek és ezzel áll szemben mind az a kolosszális jelentőségű előny, amit a szabad forgalom helyreállításától várhatunk és ami föltétlen biztossággal be is következne, mert a szabadság éltető levegője minden produkciónak, úgy az őstermelés, mint az összes iparágak körében és teljesen igazat kell adnom *Gaál Gaszton* nemzetgyűlési képviselő úrnak, akinek meggyőző fejtegetései után többé kétségbe nem vonható, hogy a kötött forgalom a produktív munka lenyüggözését és erőszakos visszatartását jelenti, mindaddig pedig, amíg ily akadályok fönnállnak, kiszámíthatatlan horderejű szociális veszélyek állandósításától kell tartanunk. Hozzáértők számításai szerint legalább 1 1/2 millió holdra megy az a terület, mely a kötött forgalom által okozott visszaesés címén a termelésből elveszett, ezt kell tehát minden erőnkkel visszahódítanunk a termelés céljaira, itt kell keresnünk azt a 8—10 millió mm gabonatöbbletet, mellyel ismét az exportállamok sorába léphetnénk. Ha volt indokoltsága azoknak a háborúelőtti törekvéseknek, melyekkel a többtermelést céloztuk megvalósítani, mennyivel fokozottabban kell erre Csonka-Magyarország összes produktív erejét koncentrálnunk, hogy mezőgazdaságunkat romjaiból újra föltámasztassuk!

Malomiparunkat, a legbensőbb meggyőződésem szerint, csak a szabad forgalom mentheti meg attól a tengődéstől, melybe a kötött forgalom által sodortatott bele és amely e régebben hatalmas és virágzó iparágak végpusztulását okozhatná. Amíg a szabad forgalom újra el nem következik, malomiparunk a háború előtti pozícióját el nem érheti és különösen nem lesz megszüntethető a vám-

őrlésnek közgazdasági szempontból kárhóztatandó túltengése sem, amellyel malomiparunk visszahanyatlott az évtizedekkel ezelőtt fennállott állapotokra, amennyiben a modern ipusziális malomtelepek kihasználása a háború előtti 18–20 millió q-ról évi 4–5 millió q gabona megőrlésére csökkent, amivel szemben a még mindig sok ezerre rúgó kisebb vámmalmok, melyek békeidőben a szűkebb lokális szükségletekre korlátozva összesen 4 millió q-t őrltek évenként, most legalább 12 millió q megőrlésére fokozták azt az ipari munkát, amelyet ökonomikus szempontok legkevésbé indokolnak. Talán nem szerénytelenség, ha a vámőrlés gazdasági jelentősége tekintetében idézem egy 1891. évben, tehát 30 évvel ezelőtt megjelent pályanyertes munkából a következő sorokat: „A vámért vagyis természetben, – gabonában – való fizetségért őrltetés köznépünk nem nagy előnyére szolgál, mert kivált a kisebb malmokban a súly nem szokott a legpontosabb lenni és bizony nem lehetetlen, hogy 100 kgr. búzáért a paraszt 60–70 kgr. lisztet és korpát sem kap. Mennyivel okosabb az amerikai földműves, aki a búzáját piacra viszi és liszt-szükségletét pénzért vásárolja a nagy malmoktól! – De magyar földműves népünk szereti az időt pocsékolni. Vannak vidékek ahol malom gyéren akad és ahová napi járó távolságokról fuvarozza a paraszt 1–2 zsák gabonáját őrltetni. A fuvar hiányos kihasználását, az időveszteséget az útszéli csárdákban való költekezést és a lisztre való kicserélésnél szenvedett veszteséget mind összeszámítva ugyancsak drága kenyérhez jut az ilyen földműves s ha a kormány és törvényhozás épen a magyar nép idővesztegető hajlamaira hatni kívánva a vásároknak mint megannyi „szentheverdel“ napnak kisgazdasági érdekek által igényelt korlátozását szükségesnek látta, nem mondható-e ugyane szempontból a kenyérbeszerzés imént vázolt rendszere népünk életében legalább is ésszerűtlenek, nem mondható-e az ilyen legkezdetlegesebb őrltetés – enyhén szólva – csak túrt visszaélésnek a közérdekkel szemben?“ Mennyivel fokozottabb mértékben áll e 30 évvel ezelőtt alkotott vélemény most a háború után, amidőn egész állami és nemzeti létünk romhalmazba dőlt és amidőn újból és előlről kell kezdenünk a munkát iparunk ezelőtti magaslatára visszaemelése érdekében.

Mindezek után a szaktanácskozmány ama t. tagjait, akik csak azért nem mernek áttérni a szabad forgalomra, mert a külállamok a kötött forgalmat még ideig-óráig szükségesnek látják, arra bátorodom figyelmeztetni, hogy hazánk volt az első, mely a bolsevizmus fekélyeit és a köztársasági államformát is, amely nem kell a magyarság se testének, se lelkének, letisztította magáról és szétrúgta, ami

vel a magyar nép becsületét a külföld előtt csak emelte. Személyes felemelő tapasztalásom szerint 1920. tavaszán németországi útam alkalmából hozsánnával fogadták ottani barátaim hazánk fölszabadulását a forradalmi katasztrófák alól és bizonyára ugyanígy lesz ez a szabad forgalomra való áttérésünkkel is, amelyet hamarosan és sorban fognak követni a külállamok is. Idézem a haza bölcsének egy ideillő aranymondását: „Csak nagy és erős elhatározások, melyek az egész országot tette villanyozzák, képesek megfelelni a kor intő szavának – aggodalmas kísérletek növelik a zsibbadást, amely a nemzetnek legfélelmetesebb ellensége.“

Ezért igénytelen felszólalásomat azzal a kívánsággal végzem: Szabad forgalom, jövel a te országod!

Dr. Lamm Dezső mérnök: Mélyen tisztelt értekezlet! A kérdés, amivel foglalkozni óhajtok, az, hogy szabad forgalom, illetőleg kötött forgalom hogyan lehetséges, illetőleg melyik volna lehetséges. Térfi öméltósága előadást tartott itt, amelyhez pro és kontra érveket hoztak fel egyaránt a szabad forgalom és a kötött forgalom hívei. Ezek a kérdések azonban más alapon el nem dönthetők, csakis úgy, hogyha ezeket az érveket külön-külön megfelelő súlyuk latbavetésével bíráljuk el, s ez elbírálás után döntünk.

Tény csak az, hogy úgy Térfi előadó, mint általában az összes felszólalók beszéltek itt bizonyos fajta úgynevezett ellátatlan kategóriákról. A főváros képviselője ugyanis, valamint az államtitkár úr az összes nemtermelő városi lakosságot hozzája sorolta ezekhez az ellátatlan kategóriákhoz, míg Gaál Gaszton nemzetgyűlési képviselő úr lényegesen kevesebb kategóriákat állított fel: a rokkantak keresetképtelen részét, az ipari munkásokat és köztisztviselőket. (Élénk felkiáltások: Az ipari munkásokat nem!)

Először is ezek nem ellátatlanok, mert ha ezeknek pénzük volna, akkor feltétlenül be tudnák szerezni megfelelően gabonájukat. Ezek semmi egyebek, csak szegény emberek. (Úgy van, úgy van!) Tehát nem arról van szó, hogy ezeket gabonával ellássuk, mert ha nincsen elég gabona, akkor az állam behoz gabonát, vagy azt, ami van aránylagosan elosztja, hanem arról, hogy ezeket olyan feltételekhez juttassuk, hogy gabonájukat valóban beszerezni tudják.

És itt először megjegyzem a következőt: A kérdés további tárgyalásából én már most kikapcsolom a hadirokkantakat, mert ezek ellátása közjótékonyági probléma, amely ide egyáltalában nem tartozik, ezeket az állam tartozik feltétlenül ellátni, s tartozik módot adni nekik, hogy a legelementárisabb életszükségleti cikkeiket beszerezhessék.

Az idetartozó és itt már tárgyalt második kategória: a katonaság, amely alatt én — ha ezt helyesen gondolom — kizárólag a katonai szolgálatra kötelezett és az állam által természetben ellátott legénységet értem, a tisztikart pedig a tisztviselői osztályba sorozom.

Én nem vagyok képes belátni, hogy amikor ennek a katonaságnak nagyon sok mindenféle szükséglete van: patrónra, cipőrc, sapkára, stb., miért éppen ez az egyetlen cikk, a gabona legyen az, amit önköltségi áron szerezhessenek be s aminek ilyen áron való beszolgáltatására kényszerítsék a gazdanépet. (Úgy van, úgy van!) Érthetetlen, hogy a bányászok, s a fegyvergyárosok stb. miért nem állnak ugyanezen kényszer alatt, hazafias áldozatkészségből?! Ebből a szempontból tessék megengedni, hogy a hadsereg ellátásának kérdését szintén kikapcsoljam ezen kérdések közül.

Ami már mostan az ipari munkást illeti, én azt hiszem, hogy tökéletesen felesleges, hogy mi gondoskodjunk az ipari munkásokról. (Úgy van, úgy van!) Az ipari munkások és általában a munkásnak a munkabére, mióta a világ fennáll, azon az alapon szabott meg, hogy éppen elegendő legyen, hogy munkabírását fenntartsa és szaporodását valamilyen módon lehetővé tegye. Ennélfogva az a munkás, aki dolgozik, akinek meg van a munkaalkalma, annak a munkabére a legprimitívebb kenyér-szükségletének ellátására feltétlenül elegendő, s ezeknek a szükségletük kielégítésére elegendő kenyert mindig is megvolt, mindaddig, amíg az állam politikai okokból nem avatkozott bele a munkások dolgába. Amíg a munkásoknak munkaadóikkal való szabad egyezkedési joguk megvolt, amíg a munkaadószervezetek a munkások szervezeteivel szabadon egyezkedkedhettek.

Itt csak tényekről van szó. S a tény az, hogy biztosítani kell a munkások és munkaadók szabad egyezkedési jogát. A munkás nem lesz jobb, de nem is lesz rosszabb helyzetben ezáltal. Szóval a munkást a mi szempontunkból kivesszem a számítás alól. Marad tehát egy kategória: a tisztviselők kategóriája. Jelesül, elsősorban az állami tisztviselők kategóriája, melyre nézve még a legintranzigensebb gazdaérdekeket képviselő urak is megegyeztek abban, hogy ezek valóban elláttatlanok. Általános a vélemény, hogy ezek állami ellátása szociális probléma.

Tisztelt Közgazdasági Társaság! Én evvel szemben azt hiszem, hogy ez nem szociális probléma. Ellenkezőleg: antiszociálisabb dolog az egész világon nincs, mint az, ami itt a tisztviselő osztállyal történik.

Igen tisztelt szakértekezlet! Az állami tisztviselők igen rossz helyzetben lévő rabszolgák azért, mert természetbeni ellátásuk nem tökéletes, csak bizonyos cikkekre terjed ki, ellenben készpénzfizetésük nem ele-

gendő ahhoz, hogy a rabszolgák által élvezhető többi természetbeni ellátmányokat megszerezhessék maguknak. Szabad költözködési joguk éppen úgy nincs, mint a rabszolgáknak. Tudniillik, költözködési joguk csak látszólagos, miután az állam igen örül, ha tisztviselője tőle elköltözködik, azonban a kizárólag közigazgatási és jogi képzettséggel bíró tisztviselők az államhoz sokkal jobban oda vannak kötve, mint a szecessziós háború előtt Amerikában volt odakötte a rabszolga a gazdájához. A tisztviselői osztály tehát ebből a szempontból egy tökéletlen rabszolgaosztály, s az ő természetbeni ellátásukat igazán nem vagyok hajlandó szociális intézménynek tekinteni.

Én az állami tisztviselőkre nézve a rabszolgaságnak ezt a nemét fenntartani semmi körülmények között nem tartom szükségesnek. Az én baráti köröm állami tisztviselőkből kerül ki, s ezek közül még egyiktől sem hallottam, hogy a természetbeni ellátással rendkívül módon megvolnának elégedve, s attól elvolnának ragadtatva. (Felkiáltások: Egyik sincs elragadtatva!) A tisztviselők a természetbeni ellátás jótéteményét nem érzik, és nincsenek tudatában annak, hogy ez egyáltalán jó. Ez a jótékonykodás igazán felesleges jótékonykodás. S én itt megjegyezni kívánom, hogy állami tisztviselői kar ezt egyáltalán meg nem érdemli, s hogy ez így van, arra ezer és egy okot tudnék felhozni, amelyek azután megvilágítanak azt is, hogy ez a természetbeni ellátás más szempontból is hiányos. A tisztviselőre nézve is csak egy helyes megoldás van, hogy munkájáért pénzben kapjon megfelelő ellenértéket, annyit, hogy szükségletét minden nehézség nélkül a szabad piacon fedezhesse.

Tisztelt Szakértekezlet! A kötött forgalomnak egy le nem tagadható hátránya van s ez a csempészés nagymérvű kifejlődése, azonkívül nagyfokú bizonytalanság felkeltése a gazdatársadalomban. Ezeknek következménye: a termelés visszafejlődése, vele kapcsolatban a gabonával való óriási pazarlás, szóval a gabonában való természetbeni nagy veszteség. Ezt a kárt semmiféle más előnyökkel behozni nem lehet. Nem lehet vitás tehát, hogy nekünk kizárólag arra kell törekednünk, hogy a gabona effektíve a természetben hogyan lehet több. Hogy hogyan lehet azután hozzájutni a különböző embereknek, ez csak másodrangú kérdés lehet.

Tisztelt Közgazdasági Társaság! Az utóbbi kérdés tisztán és kizárólag csak pénzkérdés lehet, sőt nem is annyira pénzkérdés, mint inkább adótechnikai kérdés. Hogyha az államnak módjában volna tisztviselőinek fizetését olyan módon felemelni, hogy nyílt piacon minden állami támogatás nélkül elégíthessék ki szükségleteiket, akkor a dolog pénzkérdési része meg van oldva. Hogy a dolognak mi a valutakérdési része, azt nem ezen a helyen tárgyalom.

Nem vitás, hogy a pénzt csak adóból lehet előteremteni.

Az az adónem, amelyet az egyik igen tisztelt előttem felszólaló úr kifejtett, a gazdák önkéntes adományaiból állott volna. Azon adót, amelyet kizárólag egy érdekközösség fizet, mint például a református presbyterianum, a zsidó hitközség, én tulajdonképpen önkéntes adónak veszem. Ha egy zsidóra sok adót vetnek ki, kilép a hitközségből és kikeresztelkedik. (Derültség.) Ha egy gazdára ilyenformán sok adót fognak kivetni, kilép a maga termelési ágából. Szóval én nem hiszem, hogy ezt az adót ezen az alapon ki lehessen vetni, vagy be lehessen hajtani, Én erre a célra, amely a pénzszükséglet fedezésére szolgálna, az őrlési adót tudnám elképzelni, még pedig nem pénz formájában. Tény, hogy amennyiben az exportot betiltják, de a gabona belső forgalmát teljesen és tökéletesen szabaddá teszik, végeredményben minden gabona a malmokhoz kerül. Én tehát behoznék olyan adónemet, amely minden malmot kötelez a hozzá beszállított gabonának 10—15 százalékát nem piaci áron, nem maximális áron, de rendes forgalmi áron beszolgáltatni. Evvel a következőket értem el:

A gazdák szempontjából az adózás tekintetében minden lényegesebb vekszáció elkerülné. Legfeljebb a malmok kiabálnak, azonban a malmok, mint társadalmi osztály, politikailag nem bírnak azzal a súllyal, mint maga a gabonatermelő közösség. Hogyha 15—16 millió métermázsás termelés van és ebből harminc százalék eltűnik, mivel circa 1,600.000 métermázsas az a kvantum, amely ezen osztályok ellátására szükséges, nem fog ez a mennyiség észrevevődni. (Egy hang: Az egész terhet megint a gazda viselje?!) Én belátom, hogy ez is igazságtalan bizonyos fokig, mert hiszen a béresnek a malomba szállított gabonájából bizonyos részt levesznek. Ennek folytán nézetem szerint az a helyzet áll elő, hogy ezzel a vámörlesztés megszűnik. A vámmalom nemcsak 15 százalékot kénytelen az állam részére visszatartani, hanem kénytelen még a vámörlest is fenntartani. Ez a malomra nézve semmi kárt nem okoz, mert egyszerűen a liszt és a gabona ára között nagyobb diszparitás áll elő. Ha a vámörlési díj fejében a gazdától 12 százalékot szedünk be, akkor ezt nem érzi vekszaturának; a huszonöt százalékot már annak érezné. Ha a gazda azt tapasztalja, hogy a piacon adhatja el a gabonáját, akkor szívesen bele fog menni ebbe az adóba. Ezzel azután azt is elérjük, hogy az emberek gabonájukat inkább eladják és lisztet vásárolnak, ami a gabonának piacrahozatala szempontjából feltétlenül nagy előnnyel járna, és a vámmalmoknak őrlési kontingensét lényegesen lecsökkentené. (Egy hang: A nagymalom is szívesen megveszi gabonáját!)

A gazda nem fog a nagymalomhoz menni, eladja az árúját a piacon,

mert ott nem vesznek el semmit tőle és kap az árújáért kettőezer koronát, szemben azzal a nyolcszáz koronával, amit különben kapna. A gazda csak azt látja, hogy nagyobb összeget kap a nyílt piacon, mert a malmosnál huszonöt százalékot vonnak le őrlési anyagából.

A dolog második része az, hogy nem tizenöt százalékról, hanem huszonöt-harminc százalékról van szó. Ha az állam ezt a mennyiséget nem arra fordítja, hogy a tisztviselőinek ezt a gabonát pár koronáért odaadja, hanem az állam evvel, mint legnagyobb gabonabirtokos, a tőzsdén a gabona árára befolyást gyakorol, akkor eléri vele azt, hogy tisztviselőjének valóban olcsóbb gabonát tud adni, mert így a tisztviselőnek minden hónapban egy olyan pótlékot lehet majd adni, amely a normális fizetés és a tényleges lisztárak közötti differenciának megfelel. Amennyiben pedig olyan jó termés volna, hogy két millió métermázsás exportlehetőség van, akkor az export lehetősége is az állam kezében van. Hogy ez az összeg elegendő-e és nem kell-e még más kategóriától adót beszedni, azt nem tudom. Ez azonban a gazdákra nézve még mindig sokkalta kevésbé igazságtalan, mint hogyha kényszerítették azért, hogy húsz százalék úgynevezett ellátatlan kielégíttessék, egész termésüknek lehetetlen áron való leadására.

Ezek után nem vitás, hogy szabad forgalom behozatala esetén általános drágulást idéznénk elő. Illetőleg itt gondolkodnunk kell, hogy szabad-e nekünk ezt a szót drágulás, használnunk. Én tagja voltam valaha az Árvizsgáló-Bizottságnak és konstatálni kívánom, hogy akiket én becsukattam azért, mert ők a gyufát tizenkét krajcárért adták, azok az emberiség jótevői voltak, mert a gyufa ma három korona. Konstatálnom kell, hogy soha nem tudtuk megállapítani, hogy mi a drága. A drágaságot meg lehet állapítani akkor, amikor bizonyos stabilitás volt minden cikk gyártásában. Például harminc esztendőn keresztül a nyersvas ára 10—11 márka között mozgott és ha tizennégy márkát kért valaki, akkor már meg lehetett állapítani, hogy az drága. A pénz értéke azonban napi husz százalékos ingadozásnak is ki volt téve, az árúk értéke pedig naponta 50—100 százalékos változásnak is alá volt vetve. Ily körülmények között igazán nem tudom, hogy milyen joggal lehet valamire azt mondani, hogy drága. Szóval nem azt kell mondani, hogy a liszt drága, hanem azt, hogy az a baj, miszerint az embereknek nincsen pénzük a lisztet megvenni. (Derültség.)

Ez az egyedüli baj. És én ettől a drágaságtól az elmondott szempontból nem is félek, mert én nem hiszem, hogy ez a valutánkra befolyással lenne, szóval valutajavítási akciónkat valahol is érinthetné.

De ha a külföld látja, hogy konszolidáltabb viszonyokhoz jutottunk

el, ez, azt hiszem, a külföld szempontjából legalább is kitesz annyit, mint a bankjegy inflációnak esetleges csökkentése. Az egész valutakérdés tehát csak morális kérdés, illetve egy ország iránti bizalomnak a kérdése. Künn a külföldön sohasem fogják számolni azt, hogy mi mennyi bankjegyet bocsátottunk ki, hanem azt fogják nézni, hogy országunkban az állapotok konszolidáltabbak-e? (Éljenzés.)

Negyedik nap, 1921. február 3.

Elnök: Matlekovits Sándor.

Elnök: A tárgyalást megnyitom és felkérem Dr. Strasser Imre urat, sziveskedjék előadást megtartani.

Dr. Strasser Imre: Röviden kívánok hozzászólni a discussio tárgyához, mert a lefolyt vita a kérdést minden oldalról megvilágította.

A közgazdasági elméletnek a praktikus életre való alkalmazását azért mondták oly nehéznek, mert a kísérlet lehetősége, ellentétben pl. a fizikával vagy chemiával, ki van zárva.

A háború óta azonban a közélémezés terén ezen emberekkel való kísérletezés mégis lehetővé vált és így ezen évek empirikus tapasztalatai alapján le lehet vonni azt a következtetést, — azt hiszem ellentmondás nélkül, — hogy a közélémezés ellátásában az eddigi állami gazdasági rendszer semmikép sem vált be. Nem vált be sem nálunk, sem másutt. Mindenütt áttértek, vagy áttérőben vannak a szabad forgalom felé.

Ezen rossz tapasztalatok dacára minket az a veszély fenyeget, hogy a vegyes rendszer, amely legrosszabbnak bizonyult, az 1921—1922. termelési évben újból fog inauguráltatni. Ismét ezzel akarnak kísérletezni, noha fel kellene tételezni, hogy a múlt év megmutatta e rendszer teljesen elhibázott voltát. Legrosszabb már azért is, mert nem vonja le az állami gazdálkodás végső konzequentiáját, megalkuvás szülötte. Azt szeretné, hogy a káposzta is megmaradjon, a kecske is jóllakjék. Pedig a közélémezés problémájához sserintem csak két módon lehet hozzányulni, vagy az állam oldja meg azt, akkor le kell foglalni az egész termést és állami kezelésbe venni az összes gabonaneműeket, vagy az állam engedje át a teret a szabad forgalomnak és csak irányító, szabályozó hatáskört tartson fenn magának.

Hogy a vegyesrendszer, amelynél a búza, rozs, árpa és tengerinek csak egy része foglaltatik le, és csak a megmaradó felesleg felett rendelkezik — a lefoglalt leszállítása után — szabadon a termelő, egyáltalában nem vált be, azt nem kell bizonyítani, mert annak hátrányos

voltát most is megsínyli a közélémezés. Nem javítja a rendszert az sem, hogy ha csak 10%-a a termésnek (Térfi államtitkár úr öméltósága propozíciója) fog igénybevétni, mert a termelő minden rendelkezésére álló praktikákkal — és az évek során mindig új és újakat eszeltek ki — fogja magát ezentúl is a szállítási kötelezettség alól kivonni, annál is inkább, mert éppen legkompetensebb vezetői már biztosra beigérték a szabad forgalom inaugurálását és éppen e teremben hallottuk egyik vezetőjünk, Gaál Gaszton képviselő úrtól, hogy az igénybevétel törvényellenes, jogtalan, sőt erkölcstelen és hogy az ellentállás ennek természetes következménye.

Hát hiszik-e komolyan a közélémezést intéző körök, hogy ily auspiciumok között jobb sikerrel, vagy a siker leghalványabb reményével is képesek lesznek a gazdáktól megfelelő quantumokat az aratás után beszállítatni. Biztos vagyok, hogy nem és abban is, hogy az elmúlt esztendő igen rossz tapasztalatai csak fokozottabb mérvben fognak folytatkozni és a közélémezési rendeletek, a gyakorlati kivitel rovására, folytonos megváltoztatására fognak vezetni.

Ugyanaz az ellentállás mutatkozik a gabona beszoigáltatásánál, mint a Bach-korszak törvénytelen adórendeletei ellen. A nemszállítás jelszava annál populárisabb, mert az uralkodó osztály is perrhoreszkálja az egész állami gazdálkodást, annak rendelkezéseit és nem igen hajlandó túlszigorú megtorlási rendszabályokba belemenni, hanem kívánja a szabad forgalmat.

Ezek a perspektívák és tapasztalatok alapján tehát a jövő termésből lefoglalás és önkéntes beszoigáltatás útján alig fog kellő mennyiségű gabona összegyülni.

Miután pedig a termelő, addig, míg a beszoigáltatást be nem fejezte, szabad feleslege felett nem rendelkezhetik, azt el nem szállíthatja, a felesleg gabona sem jut a fogyasztóhoz, ami annál kritikusabb állapotot fog előidézni, mert éppen az idén felette fontos, hogy minél gyorsabban kezdődjék meg a gabona felőrlése, mert készletek híján már most is $\frac{1}{3}$ -rész kukoricalisztet kapunk és egyik napról a másikra élünk. Új lisztre pedig legalább 6 hónapig kell még várunk.

A leszállítást talán előmozdíthatná, ha a beváltási árakat lényegesen felemelnék, annyira, hogy az megközelítené a világparitás alapján kalkulált árakat, de ez ismét más tekintetben volna hátrányos és teljesen lerontaná az állami kötött gabonaforgalom azon egyedüli előnyét, hogy olcsóbb gabonához jut a közélémezés. Ha ettől az előnytől is elesik, akkor már igazán a szabad forgalomra kellene áttérni. Azonkívül egy magas beváltási ár megállapítása a szabadon értékesíthető feles gabona árát is hátrányosan befolyásolhatná és a közélémezés megdrágításához

vezetne, mert a maximális ár, — publikálása pillanatában, — minimális árrá válik, a termelőnek csak felfelé van fantáziája, lefelé nem, éppen teljes ellentétben a szabad forgalom melletti értékesítéssel, ahol az árak hanyatlásának lehetősége a termelőt inkább készleti gabonájának eladására.

Azt hiszem, ily felette rossz tapasztalatok, ennyi nehézség, hátrány, társadalmi, politikai ellenkezés, eléggé okadatolják, hogy az eddigi rendszerrel szakítani kellene. Mi jöjjön azonban helyébe?

Szerintem a szabad forgalom, amellyel egyedül lehet úgy a termelők jogos igényét és a fogyasztás ökonomikus szükségletét kielégíteni. Miért félnek a szabad forgalom inaugurálásától? Főleg azért, mert attól tartanak, hogy az árak túlmagasra fognak emelkedni; hogy az ellátatlanok részére nem fog elegendő gabona rendelkezésre állni és az államra túlnagy terhek hárulnának az ellátatlanok részére a bevásárlási árnál olcsóbban szállítandó liszt révén. Iparkodni fogok ezen aggályokat eloszlatni.

Úgy képezem a szabad forgalmat, hogy az a belföldön teljesen szabad legyen — szállítási igazolványokat, amelyek árdragító hatályúak is, perhorezskálnám, — a kivitel pedig csakis az állam legmeszebbmenő ingerentiája mellett volna eszközölhető. Állami kiviteli monopóliumot veszélyesnek tartok. A praxis mutatja, hogy ott, ahol az állam erre próbálkozott, legnagyobb kudarc lett belőle. Nem akarok belföldi példákra hivatkozni, de rámutathatok Csehoszlovákiára, ahol a cukornál milliárdok mennek veszendőbe. A pamutgyapjúbevétel is legnagyobb fiaskóval végződött. Nem is csoda, mert ha van kereskedelmi ág, amely a legnagyobb mobilitást követeli, amely a roppant komplikált szállítási, folyton fluctuáló ár és valutáris viszonyoknál fogva a legnagyobb körütekintést, mozgékonyt, nagy szakértelmet, stb. igényel, amely ennél fogva a legnagyobb rizikóval jár: úgy a kiviteli üzlet az, amely ennél fogva állami feladatot legkevésbé képezhet. Azonkívül e célból sok költséggel járó központok fenntartását igényelné. *A kivitelre az állam befolyást úgy gyakorolhatna, hogy azt betilthatja, megszoríthatja és különösen kiviteli illetékekkel terhelheti. Éppen ezen intézkedések által szabályozhatja az állam a belföldi árakat és megakadályozhatja ezáltal a túlzott árképződést.* A termelő, aki ezen kiviteli illetékek felemelésének lehetőségével számol, egy reá nézve lucratívnak mutakozó árajánlat mellett, szívesen adja el feleslege egy részét, amíg a kereskedő, vagy malom ugyanezen okból, sok más egyéb októl eltekintve, sietni fog mérsékelt haszon mellett is árúján, lisztjén túladni, hogy az illeték váratlan felemelésének rizikójától, amely a belföldi ár olcsóbbodását vonja maga után, szabaduljon.

Malom, vagy kereskedő halmozni nem fog, túl nagy a rizikó, túl nagy tőkét vesz igénybe.

Ez a most ecsetelt rendszer Jugoszláviában bevált, ahol a belföldi árak kiviteli tilalmak, többször váltakozó kiviteli illetékek által sakkban tartattak és az elég nagy liszt- és részben buzakivitel dacára a belföldi lisztárak nem mondhatók túlmagasnak. Ennek konstatálása által ellentétbe látszom jönni Bacher vezérigazgató úr számadataival, de szerintem az ő beállításának módszere nem helyes. A 0-ás liszt Jugoszláviában tényleg cca 14—15 jug. koronába kerül (megfelelő olcsóbbak a többi lisztfajták), de ezen áraknak magyar koronákra való átszámítása nem ad a jugoszláv viszonyokra helyes képet, mert a jugoszláv fogyasztó által — aki jugoszláv koronát keres — tényleg fizetett fenti ár az ő számára ugyanaz, mintha a magyar fogyasztó 14—15 koronát fizetne az itteni 0-ás lisztért. A jugoszláv fogyasztó tehát nem túldrágán kapja, szabad forgalom, bő kivitel dacára a magyar lisztnél jobb — mert csak 76% kiörlésű — lisztet.

Hogy a belföldi árak a világparitásos árak alapján fognak képződni, az kétséget nem szenved. Hogy miként alakulnak ezek, az Bacher vezérigazgató úr érdekes és alapos fejtegetései után feleslegesnek tartom itt megismételni.

Tény azonban az, amit ő is hangsúlyozott, hogy a világtermés kilátásai, a megolcsóbodott, folyton javuló közlekedési viszonyok, a valuták hanyatló irányzata folytán az árnívó olcsóbbnak ígérkezik az idén, mint volt az elmúlt évben. Rámutatott a folyton olcsóbbodó külföldi lisztajánlatokra, melyek a mi 0-ás lisztünk kiviteli chanceait már nagyon csökkentették.

A belföldi árnívónak túlzottságától tehát nem igen lehet tartani, mert az, amint kifejtani voltam bátor, az állami indirekt beavatkozás útján szabályozható. Természetes, hogy kiviteli illeték kivetendő nemcsak gabonára, lisztre, ennek minden alakú feldolgozása és produktumaira, hüvelyesekre, hanem húsrá, élő állatra, zsírra, szalámira, stb. stb-re is.

De a világparitás alapjáni belföldi árképződés, tehát az eddigieknél esetleg magasabb gabonaárak amúgy sem lehettek volna elkerülhetők, még a beváltási árak megállapítása esetén sem, mert csak némileg kielégíthető gabonaleszállítást csak az eddigieknél jóval magasabb beváltási árak mellett lehetne elérni, már pedig ez esetben megközelítenők a belföldi világparitás árait, különösen, ha azokat a költségmegtakarításokat is tekintetbe vesszük, amelyeket a kötött forgalommal szemben a szabad forgalom tesz lehetővé, úgy, hogy ez is csökkentené az esetleg magasabb belföldi szabad forgalmi áraknak a közélélmezés megdrágítására gyakorolt hatását.

Ne felejtjük el még azt sem, hogy a szabad forgalommal megszűnnek a lánckereskedelmi, csempészeti, áruk. Feleslegessé válik a drága teszaurálás.

Itt szükségesnek tartom felemlíteni, hogy helyesen emelte ki Bacher vezérigazgató úr, hogy mily fontos a bevetett terület és termés megbízható statisztikájának elkészítése. Ez pedig — ha egyáltalában — csakis a szabad forgalom inaugurálása esetén lesz lehetséges. Ki van zárva, hogy a statisztikai hivatal — ezen oly kiválóan vezetett és működő intézményünk — csak félig-meddig helyes és való adatokat tudjon kipuhatólni addig, míg a kötött forgalom és kényszerbeszolgáltatási rendszer fenntartatik és ez az oka az oly eltérő bevetett területi és termésbecsléseknek, aminek konzekvenciája a roppant csalódások és az, hogy a közéletmezést irányító faktorok teljesen sötétben tapogatódnak és nem képesek reális alapon nyugvó számításokat eszközölni, helyes beosztást megtenni. Utalok e tekintetben Térfi államtitkár úr öméltósága által előadott számadatakra.

Azt hiszem, a fentiek által már kimutattam a szabad forgalom nagy előnyeit a kötöttel szemben és különösen azt, hogy a belföldi árképződésre vonatkozó aggályok legalább is nagymérvben túlzottak.

De nem kell attól tartani, hogy a gazdák árfelhajtási politikája folytán nem fog elég gabona a piacra, forgalomba jönni. Évtizedes tapasztalat igazolja, hogy a gazdák közvetlen cséplés alatt és után mindig eladják gabonájuk egy részét. Oka annak helyszüke, csépléshez szükséges zsákhány, a gazdálkodáshoz szükséges nagy pénzszükségletnek ezen legmegszokottabb és legpraktikusabb megszerzése, végül az árképződés rizikójának megosztása, amely rizikó — mint kimutattam — a kiviteli illeték rendszere által még inkább fokozódott.

De hogy a szabad forgalomnak nincs visszatartó hatása, azt a legjobban igazolja a múlt évi tapasztalat a szabad forgalmat képező árpa, tengeri és zabnál. Addig, míg ezen cikkek tényleg szabad forgalom tárgyát képezték és nem foglaltattak le 30% erejéig és leszállításuk nem volt ezen lefoglalás által akadályozva — amíg tehát valódi és nem ál-szabad forgalomban voltak beszerezhetők — addig egészen flottan, olcsó áron voltak megvehetők. Tengeri ára csövesen 350—400 korona, árpáé 650—700 korona, szemben az akkori 500 koronás buza és 400 koronás rozsákkal, most a tengeri 1200, az árpa 1800 korona, úgy, hogy a termelőkre nézve ezek előnyárak voltak és inkább az olcsóbb buzát, rozsot etették fel és adták el a takarmányozásra különben megfelelőbb árpát és tengerit. Ez is a vegyes rendszer egy vívmánya.

Ha tehát szabad lesz a forgalom, mindezék az ügyeskedések feleslegessé válnak, a termelő csak a legszükségesebbet fogja felévetni, nem

fog erőltetetten hizlalni, nem fog dugdosni, titkolni, csempészni, nem fogja gabonáját csépeletlenül szalmában hagyni, stb. Természetesen különös gond fordítandó a külföldre való csempészés meggátlására és e célból a határrendészet és pénzügyőrség tetemes szaporítása nem lesz elkerülhető.

Ez azonban nem oly intézkedés, amely a szabad forgalom terhére irandó, mert minden rendszernél szükségesebb.

Mindez mennyiségnövelőleg hat, miáltal szabad forgalom esetén nagyobb kínálat joggal várható cséplés idején. Már pedig nagyon fontos, hogy közvetlen az aratás után, augusztus, szeptember hónapokban minél több legyen a közvetlen szükségletet jóval felülhaladó mennyiségben a beszerzés, mert ha akkor kellő tartalékot lehet gyűjteni, a további vételeket nyugodtabban lehet eszközölni. Ez a beszerzési politika pedig csak szabad forgalomban lehetséges, mert a kötött forgalomnál a beszállítás mennyisége és gyorsasága a termelőktől függ, erre pedig az államnak nincs nagy befolyása — requirálni, ha egyáltalán, csak az év végén lehet, amikor alig találnak már valamit.

Mindazon intézkedések, amelyekkel a leszállítás gyorsítása érdekében próbálkoztak, annál kevésbé váltak be, — legkevésbé a prémiumok, amelyek sok igazságtalanságnak voltak kútforrásai — mert a visszatartási politikával mindig a legjobban jár a gazda, mert aki később szállított, mindig többet kapott. Példa reá a buza árának 500-ról 800-ra, a rozsénak 400-ról 500-ra emelése.

Az az aggály is merült fel, hogy a külföld is megveheti szabad forgalom esetén a termés nagy részét. Ez a kiviteli illetékek helyes alkalmazása mellett lehetetlen, mert nem fizeti ki magát, ha csak kissé körültekintő a kormány, és az aratás alatt a kiviteli illetékeket inkább magasan fogja megszabni. Azonkívül a kiviteli tilalommal is operálhat. A gazdákon sérelem ezáltal nem esik, mert a világparitás alapjáni belföldi árképződésnél a külföldi valuták árfolyama mérvadó, amely árfolyamok nem felelnek meg a mi koronánk belföldi vásárlási erejének, mert hisz az jóval nagyobb, mint azt a külföldi, pl. zürichi kurzus feltünteti.

A kifejtettek alapján tehát az az aggodalom, hogy a gazdák, vagy kereskedők, vagy malmok túlspekulációja folytán nem lesz elegendő a kínálat és árú, nem helytálló, ellenkezőleg azt hiszem, hogy a beszerezhetőség lehetősége különösen az aratás után nagyobb lesz, mint kötött forgalomban.

Áttérek annak a kérdésnek a megvilágítására, hogy a szabad forgalomnál az állam nem fizet-e rá túlsokat Térfi államtitkár úr ömértósága által felsorolt ellátatlanokra. Aligha lesz azonban szükséglet

3 millió q — ennyit mutat ki Térfi öméltósága — mert egyebektől etlekintve a lajstromok szigorúbb összeállítása, különösen a többszörös ellátás elkerülése, a hadseregnek a trianoni békelétszámára való leszáljtása által, ez a quantum csökken.

Ezenkívül teljesen osztom Bacher vezérigazgató ur azon álláspontját, hogy a kenyér- és főzliszt árát nem kell oly túlzottan alacsonyra szabni.

Mindez csökkenti az államnak finaciális igénybevételét. De nagy megtakarítás érhető el azáltal is, hogy az állam a Közélelmezési Miniszterium útján az ellátatlanok szükségletét mindjárt lisztalakban a malmoktól, zsákkal együtt, ab fogyasztási állomás, szabad kézből, — esetleg árlejtés útján is — successive juttatja közvetlenül a legutolsó elosztó szervekhez, úgy, hogy lehető kevés közvetítő kezét, hivatalt kelljen az államnak igénybevennie, miáltal az eddigi szerfelett nagy költség legnagyobb része megtakarítható lesz, ami ismét tetemesen csökkentené az államnak az ellátatlanokért hozandó pénzáldozatait. Mellesleg fuvarmegtakarítást is jelent, mert a vidéki malmoktól megvett és onnét disponált liszt azok periferiájában kerülne elosztásra. De a vasutak igénybevételét is csökkenti ez a systema, ami vasuti közlekedési mizériánk mellett és éppen a termés utáni időben nem éppen elhanyagolandó momentum.

Mindezen megtakarítások folytán és tekintetbe véve még azt a körümenyt, hogy az idén — mint már kifejtettem — a kötött forgalom esetén is a beváltási árakat nem lehet az eddigi nivón hagyni, nem látok nagy különbséget a szabad forgalomban kialakulandó árak között, amelybe az államnak az ellátatlanok lisztje kerül, ha az eddigi vegyes módszer szerinti központok általi összegyűjtés és requirálás stb. útján fog beszereztetni. Mindenesetre nem lesz az állami igénybevétel olymértű, hogy az a kiviteli prémiumok egy csekélyebb részéből nem volna fedezhető és semmiesetre nem oly áldozat, amely az általam ecsetelt szabad forgalom politikai, közgazdasági előnyeivel szemben túlerősen latba esne.

Természetes, hogy valutánk mikénti alakulása nagy befolyást gyakorol a szabad forgalomra való átmenetelre.

Ha kedvezőbbre fordul koronánk külföldi jegyzése, az átmenet könnyű lesz, ha azonban a mostani nivón marad meg, vagy pláne megrosszabbodnék az átmenet, nagyobb áldozatokat igényel.

Különben június közepéig, mikorra a rendeleteknek meg kell jelleniök, a helyzet e tekintetben tisztázódhat, mert a situáció, termés kilátás is jobban lesz áttekinthető.

Fenti fejtegetéseimből önként következik, hogy az örlési vám a kiviteli illetékek institutiójával össze nem egyeztethető és már ezért is, de azonkívül Bacher vezérigazgató úr által kifejtett egyéb, különösen socialis indokoknál fogva nem szabadna életbe léptetni.

A malmok tekintetében álláspontom az, hogy azok üzemüket minden korlátozástól menten folytathassák, így tehát külföldi gabonát is behozhassanak, feldolgozhatnak és értékesíthessenek. Csak ezen elv mellett fognak a malmok iparkodni minél több lisztet produkálni, ami viszont a közéletnek szolgál majd javára.

Ezen álláspontommal szemben csak két korlátozást tartanék szükségesnek. Először, hogy külföldi búzát csak külföldi tüzelőanyag igénybevételével szabadjon felőrlni, másodsor, hogy a belföldi gabona kiörlési százaléka ezentúl is a Közéletmezési Miniszterium által szabályoztassék, a szükséglet, a termés nagysága és minősége tekintetbe vételével.

Ami azt a kérdést illeti, hogy búzát, rozsot — ha egyáltalában — csak liszt alakban lehessen kivinni, azt hiszem, hogy ezt elvileg kimondani nem szabad, hanem szabályozása a kormány jogkörébe tartozék, amely a körülményekhez képest intézkedhetik.

A fentiekben voltam bátor a diskussio tárgyát képező kérdésekben nézetemet kifejteni, iparkodva kimutatni azt, hogy a szabad forgalom inaugurálása csak előnyös lehet a közéletmezésre és az összes érdekeltek jogos igényeit leginkább volna képes kielégíteni.

Hegedüs Nándor Andor: Igen tisztelt Szakértekezlet! Én igen kívánatosnak tartanám, ha a termésrendelettről nem kellene gondoskodni, ha szabad útat engednék forgalomnak és termelésnek. De ennek a lehetősége sajnos minden vonatkozásban teljesen ki van zárva. Egyrészt azon nagy árkülönbségnél fogva, amely a belföldi és külföldi árak között fennáll, másrészt azért, mert a mindennapi kenyeret mindenkinek biztosítani kell ebben az országban.

Én a szabad forgalom híve vagyok, mert szabad kereskedelem csak szabad forgalom mellett lehetséges. (Úgy van, úgy van!) Ha a termelés szükségességéről és fokozásáról akarunk beszélni, akkor ez másképpen mint szabad forgalom mellett nem érhető el. De viszont abszolút szabad forgalom az eddigi kötött forgalom helyett, a másik szélsőség volna és ebbe nem szabad beleesnünk s viszont ha valami korlátot kell felállítanunk, hát ez mindig érdekeket sért. Tisztáznunk kell, hogy mik az érdekek, amelyeknek semmi körülmények között sem szabad sérteni a termésrendeletet, illetőleg fordítva is áll a tétel.

Szerintem az első és legfontosabb érdek e tekintetben a termelés érdeke. Folytonosan hangoztatják közgazdasági cikkekben, újságcikkekben és mindenütt, hogy a közgazdasági válság mai korszakában a termelés a legfontosabb és mégis folyton olyan rendeleteket és intézkedéseket tesznek, amelyek éppen ezt a termelést teszik lehetetlenné. Mert nem lehet az embereknek kedvük ahhoz,

hogy olyan cikkeket termeljenek, amelyek felett szabadon egyáltalában nem rendelkezhetnek. Itt annak a veszedelemnek vannak kitéve, ami a régi jó időben igazán megalázó volt általában az emberekre nézve, hogy a házkutatást is el kell tűrniök. Szóval ilyen rendeletekkel nem lehet dolgozni, mert ezeknek a következménye az is, hogy a gabonatermelés évről-évre csökkent és ezeknek a következménye az, hogy a gabonát feletetik s viszont az ennél drágább zabot adják el. Kérem ez mind a rendeletek következménye.

Ha olyan nagy árdifferenciát teremtünk a belföldi és különösen a szomszédos államok határai között, mint amilyen most van, akkor a csempészetnek teszünk szolgálatot. Nekünk inkább az lenne az érdekünk, hogy úgy szabályozzuk valahogy az árakat, hogy mondjuk Románia és Jugoszlávia felől inkább a becsempészés legyen kívánatos, nem pedig fordítva a kicsempészés. Tehát a legfőbb érdek, amit minden intézkedéssel kívánatosá kell tenni, az, hogy a termelés érdekei kielégíttessenek. Ezzel szemben szerintem a fogyasztók érdekeit a termelés érdekeinek kell alárendelni, illetőleg úgy tudnám magamat jobban kifejezni, hogy keressünk valahogy egy módot, hogy a fogyasztók érdekei a termelés érdekeivel összhangba hozassanak.

A fontos, amit a termésrendeletnek okvetlenül szem előtt kell tartani, hogy a termelés több legyen, mert ha több lesz a buza, akkor sokkal könnyebb lesz az összes kérdéseket, így a pénz kérdését is megoldani, mint bármilyen más úton, ha meggátoljuk, hogy többtermelés legyen.

Tisztelt Közgazdasági Társaság! A másik szempont, ami az új termésrendeletnél feltétlenül kell, hogy vezesse az intéző köröket, az, hogy kerülni kell minden olyan megoldást, amelynek az adminisztrációja sok embert von el a produktív munkától. Méltóztassék elhinni, hogy a közgazdasági válság tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor az emberek millióit elvonták a produktív munkától. Hogy most mi szenvedünk, az abból a munkahiányból keletkezett, amely azáltal állott be, hogy az emberek milliói sokáig nem végeztek produktív munkát, pedig tudvalevő dolog, hogy közgazdaságilag a munka: érték és minden felesleges munka: kár.

Én azért hangsúlyozom mindig ezt a kárt, ha bele kell ütközöm bizonyos érdekekbe is, mert bizonyos dolgok károsak lehetnek, de mennyivel többet jelent az, hogyha valami kimondottan kár. A csendőrt, a rendőrt, a jegyzőt, a főbíró és a többi végre valahára vissza kell adni hivatásának, nehogy továbbra is ezeknek a lehetetlen rendeleteknek ellenőrzésére kelljen kijárkálniok, mert ha ez így

marad, akkor az egész közigazgatás tulajdonképen nem lesz egyéb, mint a közélélmezési rossz intézkedéseknek a tárháza.

A harmadik szempont amiről beszélni óhajtok és ami itt figyelembe veendő, az a közerkölcsök szempontja. Minden állam létalapja a tiszta erkölcs. És minden kötöttség természetéhez hozzátartozik, hogy ez bizonyos kivételeket, sőt visszaéléseket teremtsen. Ha a kötött forgalom megszüntetésével semmi mást nem érhetünk el, csak pusztán a közerkölcsöknek a javulását, már olyan nagy szolgálatoakat tettünk az országnak, amelyek megérdemlik, hogy ezért bizonyos áldozatokat okvetlenül meghozzunk.

S végül – ez talán leginkább fog bizonyos ellentmondást kiváltani némely körben – szerintem a közélélmezés egész vonalán ki kell kapcsolni az állami adminisztrációt. Az állami adminisztrációnak csak ellenőrzési joga legyen, a végrehajtást magát bízzák a kereskedelemre, szabad verseny útján, akkor sokkal olcsóbb lesz minden.

Itt az egyik előadó úr, azt hiszem Vajna tanácsnok úr bemutatta azokat a lisztadagokat és kenyéradagokat, amelyeket egy fővárosi fogyasztó kap. Ha én abban a helyzetben volnék, bemutatnék egy darab vidéki kenyeret. Evvel is bizonyítani akarnám, hogy csak azóta nincs jó kenyér, amióta a közélélmezést államilag adminisztrálják. (Felkiáltások: Hol nincs jó kenyér, itt vagy a vidéken?)

A vidéken van jó kenyér azért, mert nem hatósági lisztet kapnak. (Felkiáltások: Az igaz!)

Ismeretes, hogy az Árúforgalmi folytonosan hangoztatja és folyton úgy nyilatkozik, hogy adógabonából és egyéb beszolgáltatásokból sokkal több rozs kerül be, mint buza. Hát kérdem, hol a kenyérliszt? (Egy hang: Megették!) Azonkívül az ember folyton hallja, hogy itt sincs jól, meg ott sincs jól. S erről én magam is meggyőződtem, nemrég lent voltam Szeghalmon. Waggonszámra jön fel a gabona, a detektívek lefoglalják, az illetékesek pedig feloldják. Talán csak csúfolódás, hogy ez be lesz tudva a kontingensbe?! Itt azután egy csomó kérdés adódik elő, amelyekre az ember nem talál feleletet.

Én szeretem törni a fejemet minden kérdés fölött, de el sem tudom képzelni, hogy hogyan lehet az Árúforgalmi ellenőrizni.

Ipolyi-Keller Gyula: Legyen szerencsém, szívesen megmutatjuk az elszámolásokat.

Hegedüs Nándor Andor: Azt mondják, hogy nehéz ellenőrizni azt, hogy mi folyt be. Nos én azt mondom, hogy ennek az egész kérdésnek a nehézsége az, hogy kevés folyt be. A vidéken járva,

meggyőződést szereztem arról, hogy a gabona be van szolgáltatva, de az nem jut fel Pestre. Így lehet az, hogy januárban már nem tudjuk kiadni a fejadagot, dacára annak, hogy az már vidéken megvan. A gabona nem tud felkerülni a fővárosba. Ez az egész rendszernek olyan csődje, hogy igazán felesleges róla bővebben beszélni. Ha a közlekedési eszközök hiányossága miatt nem tud felkerülni, éppen a közlekedési eszközök érdekében kívánatos, hogy ez a rendszer megszűnjék. A közlekedési eszközök pedig azért nem tudnak megfelelni, mert a lisztet Szeghalmon kell kiosztani, s azt először elviszik onnan, nem tudom, hogy hová és onnan újra visszahozzák Szeghalomra.

De végig mehetnénk az egész vonalon. Be kellene látnunk, hogy az állami adminisztráció a közlekedés szempontjából sem nem kívánatos, sem nem gazdaságos.

Ennek következtében két javaslatom van, amelyek körülbelül ezeknek az érdekeknek szemmel tartásával készültek. Az egyik javaslat: a belföldön tétessék a gabonaforgalom teljesen szabaddá.

Minden néven nevezendő szállítási igazolványt és őrlési tanúsítványt el kell törölni.

Ami az ár kérdését illeti, békeidőben vámpolitikával szabályozták az árakat, most pedig a kiviteli illetékekkel. Itt azonban egy dologra kell tekintettel lennünk: minden törvényes intézkedésnek megfelelő időben kell megtörténnie; a kiviteli illetéket idejében kell megállapítani, hogy ne történjenek spekulálásra utazó vásárlások. Szerintem még az is ki lenne mondandó, hogy kivitelről 1922 májusa előtt nem lehet szó. Ezzel a spekulációnak végét vetnők és pedig azért, mert most, a közgazdasági válságok mai korszakában, amikor tartalékok igazán nincsenek, be kell várni a következő év termését is arra nézve, hogy kalkulálni lehessen. Én ezt a dolgot közérdekűnek tartom.

Szerintem azután nem elég csupán a buzának kiviteli illetékét megállapítani; szerény nézetem szerint a többi termelési cikkeknek is meg kell állapítani a kiviteli illetékét, azután lehetőleg összhangba kell hozni a többi árúk kiviteli illetékeivel is, mert különben majd a buzát etetik fel és a zabot értékesítik. (Úgy van, úgy van!)

Ha kimondatik, hogy 1922 májusa előtt kivitel nincsen és ha a kivitel úgy szabályoztatik, hogy a kiviteli illeték a többi illetékekkel összhangban lesz, akkor én szerintem nincs miért félni a szabad forgalomban kialakuló áráktól.

Bacher Emil: És miképpen javulna a valutánk, ha nem exportálunk?

Hegedüs Nándor Andor: Ha export által óhajtjuk a valutát javítani, akkor úgy áll ez a kérdés, hogy mindent exportálni kell. De kérem méltóztassanak elhinni, hogy ha bennünket májusban az a veszély fenyeget, hogy annyi búzát és tengerit, amennyit három hónappal előbb exportáltunk, azt újra majd importálnunk kell, akkor – engedelmet kérek – az ilyen valutajavítással semmit sem értünk el. Az exporttal akkor éhetünk el eredményt, hogyha a kivittelt akkor csináljuk meg, hogyha nem fenyeget bennünket az a veszély, hogy ugyanazt a mennyiséget, amit kivittünk, majd be is kell hoznunk. (Zaj.) Én azt hiszem, hogy ebből a szempontból nem baj az, hogyha egy kissé későn fogunk exportálni és majd csak a tényleges felesleget exportáljuk. (Felkiáltások: De mikor?) Akkor, amikor tényleg meggyőződünk arról, hogy felesleg van, addig nem.

Ami a kiviteli illetéket illeti, hát kérem, a zabkiviteli illeték most egészen ideálisan rendeztetett. Egyszerűen versenytárgyalást hirdetnek, s a kiviteli illeték minimuma meg lesz állapítva. A különböző cégek, különböző ajánlatokat tesznek és csak az kap engedélyt, aki a legtöbbet igéri. Az így befolyó összeg pedig a legjobb, ha a közélémezés céljaira fordítatik. Ebben a versenytárgyalásban azután az Árúforgalmi is résztvehetne, ő is tehetne ajánlatot. Ehhez igazán neki is megvan a joga.

Ami a tisztviselők ellátását illeti, erre vonatkozólag nekem már sok cikkem jelent meg. Emlékeztetni kívánom az igen tisztelt szakértekezletet arra, hogy Korányi volt pénzügyminiszter úr még a képviselőházban mondotta – nem tudom, hogy azóta az összeg még nagyobbra nem dagadt-e – kétszázötvenezer tisztviselő van és a tisztviselők ellátására, még pedig természetbeni ellátására négy és fél milliárd fordítatik. Ha a négy és félmilliárdot elosztjuk, kétszázötvenezerrel . . . (Felkiáltások: Hétszázötvenezerrel tessék elosztani, mert ennyien vannak családtagokkal együtt!) Én a családtagokat nem veszem tekintetbe, csak a tisztviselőket. Mondom, hogy ha ezt a számot kétszázötvenezerrel elosztjuk, akkor fejenként és havonként 1800 korona esik egy tisztviselőre.

Most pedig engedelmet kérek, de én nem igen találkoztam tisztviselőkkel, akik ennek a havi 1800 korona értéknek megfelelő természetbeni szolgáltatást megkapták volna. És én nem tudom belátni, hogy micsoda előnnyel jár a valutára, ha én ezt egy központi iroda részére folyósítom és micsoda kár származik abból, ha ezt tisztviselői fizetésképpen folyósítom. (Zaj: Halljuk, halljuk!)

Ez a számadás azonban még nem teljes. Ha ehhez a négy és félmilliárdhoz hozzá számítom azt az adminisztrációs költséget, amit

a forgalom kötöttsége jelent és hozzá számítom azt a közgazdasági kárt, ami minden kötöttségből ered, akkor nem tudom, hogy ezt nem lehetne-e körülbelül két milliárdra becsülni, mert a különböző igazolványrendszerek és egyéb rendszerek borzalmas összegeket emésztenek fel.

Hogyha ezt az összeget beszerzési előlegként folyósítanánk három-négy hónapra előre a tisztviselőknek, a tisztviselő önmagát és családját így becsületesen, saját szükségletei szerint elláthatná. Különben is ez a jegyrendszer és természetbeni ellátás — bocsásson meg nekem a tisztelt értekezlet, hogy ilyen példára hivatkozom — folytonosan Kun Béla utalványrendszerét juttatja eszembe. (Úgy van, úgy van!) Tessék nagykorúsítani a tisztviselőt és megadni neki a lehetőséget, hogy a maga keresetét úgy oszthassa be, ahogy azt neki beosztani jól esik. (Úgy van, úgy van!)

Ezenkívül van egy másik kategória is, amelyről meg kell emlékezni. A városnak és a falunak vannak szegényei a tisztviselőkön kívül is. Szerintem a város lássa el a város szegényeit, a falu lássa el a falu szegényeit és mind a kettőhöz járuljon hozzá közadakozásból az állam, — ahogy eddig is történt.

Vajna tanácsnok úr említette, hogy hogyan lehetne kategóriázni, hogy ki a szegény ellátatlan és ki nem az. Világos, hogy olyan komplikált rendszerre nem igen gondolok, mint amit igen tisztelt előadó úr mondott s aminek megfestette nagyjából a képét. Az én javaslatom egyszerű és sokkal könnyebb is: jelentkezék az, aki hatósági ellátásra tart igényt. (Élénk felkiáltások: Egy pár millió ember tart erre igényt!) Azt elhiszem, azonban hozzon magával az illető szegénységi bizonyítványt. (Felkiáltások: Azt mindenki megkaphatja!) Egyébként is, ebben a kérdésben lehet bizonyos kikötéseket tenni, például azt, hogy ne központilag állapíttassék meg ez a dolog, hanem a jelentkezés által. Így a munka sokkal egyszerűbbé válik s úgy sokkal komplikáltabb, ahogy azt a tanácsnok úr mondotta.

Ezeknek a szegény ellátatlanoknak gabonával való ellátása legyen azután állami feladat. És ez azt jelenti, hogy ezekről valóban az állam gondoskodik, de úgy, hogy az ehhez szükséges gabona összegyűjtése és elosztása versenytárgyalás alapján olyan cégekre bízassék, melyeknek az ajánlata a legolcsóbb. Itt is nyitva áll az út az Árúforgalmi részére. Ha az Árúforgalmi ajánlata olcsóbb lesz, akkor ő kapja majd meg a megbízatást. S itt nem szabad semmiféle más érdeknek közrejátszania.

Amint mondtam tehát, bizonyos kategóriák ellátását állami

feladattá kell tenni. Hogy olcsóbban szerezhessük be legalább egy részét a beszerzendőknek, javasolnám, hogy a megőrölt gabonának, minthogy vámmalmok vannak, a megfelelő hányada: tiz-tizenkét százaléka, amely, mint mondtam, vám-gabona néven ismeretes, olyan áron vétessék igénybe, amilyent a malom termelési és üzemi költségei megkívánnak és amely a megérdemlett polgári hasznot biztosítja. Minden korlátozás érdekeket sért, de a malom így is megkapja a maga hasznát. Ha már választani kell az érdekek között, akkor leginkább ez az érdek sérthető, tudniillik folytonosan azt mondják, hogy a parasztnak már kinyílt a szeme és hogy most már tudja, hogy mit akar. Nos, közgazdaságilag ennek éppen a fordítottja lenne szomorú, mert közgazdaságilag az a kívánatos, hogy minél több reálistan gondolkodó polgára legyen az államnak. Ebből a szempontból nem szabad kívánnunk a parasztság elmara-dottságát, mert az az állam érdeke, hogy a paraszt is jó polgár legyen. Ha a parasztságnak valóban kinyílt a szeme, az nem baj, mert én sokkal jobban félek például attól az ártól, amelyet esetleg a malmok diktálnának, mint amelyet a parasztság diktálna. Kétségtelen, a parasztság ma már sokkal jobban kalkulál, mint azelőtt.

Vámgabona néven körülbelül egy millió q gabona kerül be, amellyel a malmok azután irányítják az árakat és a termelés feleslegének meglehetősen nagy részével gazdálkodnak így. Amint mondtam és ezt jól megfontoltam, ha már valami korlátozásról van szó, akkor szorítsuk egyelőre a malmot arra, hogy csak iparos legyen s megfelelő hasznát az őrlésért megkapja és a vámgabona vétessék igénybe. Kivitel csak lisztre adassék, még pedig azért, mert én közgazdaságilag roppant károsnak tartanám, hogy ugyanakkor, amikor a legtöbb embernek állása nincs, szóval nincs meg a lehetősége arra, hogy munkához jusson, mi a feldolgozatlan, a megőrletlen buzát exportáljuk. (Igaz, úgy van!)

Havas Mór, ny. M. Á. V. ellenőr: A gyakorlat azt mutatja, hogy a kenyérmagnak áralakulását mindenütt lényegesen befolyásolták az illető ország vám- és szállítási díjtételei. Épp úgy konstata-lhatjuk, hogy az egyes államok mezőgazdaságának belterjes üzemvitelére lényeges befolyást gyakorolt az illető ország vám- és tarifapolitikája. Végül bizonyításra nem szorul, hogy a rendszeres és gazdaságos közlelmezésnek előfeltétele a szabad, gyors és biztos forgalom.

Azt hiszem tehát, hogy nem végzek fölösleges munkát, ha a napirenden lévő kérdést ezekből a szempontokból tekintve óhajtom

megvilágítani, anélkül azonban, hogy a szabad vagy kötött gabona-forgalom híveinek táborába előlküzdő harcosnak beállanék.

Fejtegetéseim inkább akadémikus jellegűek; ígérem azonban, hogy lehetőleg rövid leszek és tételeimet a gyakorlati életből vett példákkal fogom illusztrálni.

Jelenlegi vámtarifánk 1906 március 1-én lépett életbe. Ennek dacára az 1906 szeptember hó első napjaiban a búzát Budapesten $2\frac{1}{4}$ koronával olcsóbban jegyezték, mint a világpiacon (Budapesten 14·85, Liverpoolban 17·13 korona). Ennek oka az volt, hogy 1906. évben Magyarországnak rekordtermése volt, 56·5 millió q buza s így az 1906/1907. gazdasági évben csekély mennyiségű búzát exportáltunk a vámkülföldre. Minthogy a mezőgazdaságot, tekintettel a termelők óriási számára, mindeddig nem sikerült magángazdasági kartellbe tömöríteni, az 1906. évben a 6·30 koronás buzavám a magyarországi buzaárakban nem jutott kifejezésre, sőt a budapesti árjegyzés, amint már említettem, $2\frac{1}{4}$ koronával alacsonyabb volt a világpiaci árnál.

Igaz ugyan, hogy a fuvardíjtétel 1906-ban Budapesről cif Liverpool vagy London, Rotterdam, Antwerpen stb., körülbelül $3\frac{1}{4}$ koronára rúgott. Csakhogy az 1906. évben exportált csekély mennyiségű búzát nem Budapestről Liverpoolba vagy Antwerpenbe szállították, hanem a vidéki állomásokról a földrajzilag kedvezőben fekvő országokba. Így exportáltunk 1906-ban összesen 125.000 q búzát Németországba, 100 ezer q-t Svájcba, 2.000 q-t Olaszországba és 1.000 q-t Franciaországba.

Másként alakultak a buzaárak Budapesten az 1909. évben. Ezévi szeptember hó első napjaiban a buza Budapesten $8\frac{3}{4}$ koronával volt drágább, mint Liverpoolban (29·50 illetve 20·81 korona). Ennek oka az volt, hogy az 1909-iki buzatermés igen silány volt, Magyarország termése 34—, a közös vámterületé összesen 52·6 millió q-t tett ki s így az 1909/1910. gazdasági évben az osztrák és magyar monarchiának 7·3 millió q búzát kellett importálni.

Ennek viszont természetes következménye volt, hogy a búzát az 1909. év őszi hónapjaiban Budapesten importparitáson jegyezték, azaz világpiaci áron, hozzáadva a 6·30 buzavámot és az esedékes fuvar.

A felhozott két példa azt mutatja, hogy a magyar gazda az esetben, ha importparitáson értékesíthette búzáját q-kint körülbelül 11 koronával jobb árhoz juthatott, mint akkor, ha kénytelen volt exportparitáson eladni búzáját. Az 1906—1913. években az aratást követő időben Budapesten a buza átlagára körülbelül 22 korona

volt, az export és import közti különbség pedig, mint kimutattam, 11 koronát tett ki, azaz az átlagos buzaár 50 $\frac{1}{2}$ -át.

A vám- és tarifális helyzet ma a következő:

A gabonaneműek ma vámmentesen importálhatók. Kérdés azonban vajjon a magyar mezőgazdaság nem fogja-e követelni, hogy az esetben, ha Magyarország kénytelen lesz kenyérmagvakat importálni, az autonóm gabonavámok kellően kiépítve, újból életbe léptessenek, egyszerűen arra utalva, hogy a hazai piacot biztosítani kell a belföldi termelés részére.

Ami pedig a szállítási díjtételeket és az egyéb mellékköltségeket illeti, ezeket több ízben már reformálták és előre láthatólag még tovább fogják reformálni, azaz megdrágítani. Megeshetik tehát, hogy a magyar buzának az import- illetve exportparitáson való értékesítése q-kint 1000–2000 koronás árkülömböt is fog felmutatni a világpiacon árához viszonyítva.

Mindezeket a napirenden levő kérdés lényegéhez látszólag nem is tartozó fejtegetéseket és adatokat azért voltam bátor a t. Szakértőkezelő elé hozni, mert szerény nézetem szerint a felvetett kérdésben csak az esetben alakulhat ki tisztán látó, egészséges közvélemény, ha tudnók, mennyit tesz ki hazánkban a kenyérmagvakkal bevetett terület, van-e kilátásunk buzakivitelre, hogy állunk beviteli vámjainkkal és a szomszéd államok kiviteli, illetve átmeneti vámjaival?

Ugyanis megeshetik, hogy ha az ezidei termés gyenge lesz s az ország buzabehozatalra szorul, az 1921/22. gazdasági évben szabad forgalom esetén a magyar fogyasztó kénytelen lesz mindennapi — fekete — kenyérét drágábban megfizetni, mint bárhol a világon. Ez nem volna novum, hisz pl. a háborút megelőző időben az 1914. év első napjaiban Budapesten, az agrárország fővárosában, Franciaország kivételével, a világ legdrágább buzaárait jegyezték!

Ezek után áttérek annak a megvizsgálására, mily befolyást gyakorolt a vám- és tarifapolitika az egyes országok mezőgazdaságának belterjes üzemvitelére?

Legyen szabad megjegyezni, hogy a tudomány már évtizedekkel ezelőtt kétséget kizáró módon állapította meg, hogy a legbelterjesebb mezőgazdasági üzemvitel ott folytatható, ahol a mezőgazdaság a közeli fogyasztási piac előnyét teljes egészében élvezzi. Ebben az esetben az összes mezőgazdasági termény helyben kerül fogyasztásra, nem terheli azokat szállítási, csomagolási és egyéb költség, ellenben az idegen verseny ellen védi azokat a magas

szállítási költség, esetleg az agrárvédvám is, továbbá egyes mezőgazdasági termény romlandó volta stb.

Ezek alapján állíthatjuk, hogy a legbelterjesebb mezőgazdaságot folytathatják az iparállamok, amelyek kenyérmagvak és egyéb mezőgazdasági termények behozatalára rászorulnak, emellett az agrárvámok még fokozzák ezt az előnyt. Ellenben agrárországok, amelyek kénytelenek fölös terményeiket messze külföldre szállítani, haszonnal azaz gazdaságosan nem folytathatnak ily intenzív gazdálkodást. A drága szállítási díjak, a csomagolási költség, az idegen államok által megállapított behozatali agrárvámok teljes egészükben devalválják az illető ország össztermésének értékesítési viszonyait.

Végül oly államokban illetve vámterületekben, amelyek magas agrárvámokat létesítettek, a honi piacnak a hazai termelés részére való biztosítása érdekében, a mezőgazdasági üzemvitel intenzivitása csak a belföldi fogyasztás emelésével tarthat lépést.

Ezt a sarkalatos alaptörvényt a tények igazolják:

Így pl. a hektáronkénti átlagos buzahozadék az 1913. évben Belgiumban 26, Németországban 24, Angliában 21 q volt. Ezek iparállamok. Franciaországban és az orsztrák-magyar monarchiában az átlagos hozadék körülbelül 14 q-t (Ausztriában 15, Magyarországon 13 q) tett ki. Mind a két vámterület magas agrárvámokat állapított meg, hogy a beltermelés részére, amely nagyjában fedezte a belszükségletet, az utóbbi biztosítva legyen. Ezekkel szemben az Északamerikai Egyesült Államokban az átlagos hozadék 10-q-t, Argentiniában és Oroszországban 9 q-t tett ki.

Bizonyításra nem szorul, hogy az amerikai farmer van oly komoly és szorgalmas, mint a belga vagy német gazda s a világ legpraktikusabb mezőgazdasági gépeit, műtrágyát stb. a legjutányosabb áron szerezheti be. Biztosra vehető az is, hogy ha agrárországokban rentabilis volna a legbelterjesebb üzemvitel, az amerikai trustkirályok óriási földterületeken folytatnák ezt a gazdálkodást.

Az igazság kedvéért meg kell ugyan jegyezni, hogy a jelzett átlaghozadékokra más körülmény is befolyást gyakorolt. Így pl. köztudomású, hogy a belterjes gazdálkodás nagy tőkét involvál, amellyel csak ipari és agrárállamok rendelkeznek; befolyást gyakorolnak a mezőgazdasági üzemvitelre a csapadékviszonyok is stb.

Ezeknek előrebocsátása után bátor leszek megvilágítani, mily befolyással volt Magyarország vám- és tarifapolitikája buzatermelésünk belterjes voltára. Nem szándékozom e legfontosabb terményünk fejlődéstörténetét részletesen előadni, csak utalok arra, hogy az 1906. évben életbe léptetett, illetve lényegesen felemelt agrár-

vámjainkat Tisza István gr. az 1896. évben megjelent „*Magyar Agrár-Politika*” című munkájával előre jelezte s az alábbi végkövetkeztetésre jutott: „A magyar mezőgazdaság magas önköltségei folytán nem veheti fel a versenyt a vámkülföldön az exotikus államokkal, ennél fogva a régi jó tanács, hogy mezőgazdaságunk oly belterjes termelésre térjen át, mint a nyugoti iparállamok, nem egyéb üres frázisnál.” Tisza István gr. fenntartandónak jelezte Ausztriával a közös vámterületet és a monarchia belfogyasztásának a magyar gabona részére való biztosításához szükségesnek tartotta az agrárvámok emelését.

A szerző teljesen tisztában volt azzal, hogy a magas agrárvámok következménye az lesz, hogy a monarchia nem fog kenyérmagvakat exportálni, de azt remélte, hogy nem csak Ausztriában, hanem hazánkban is az ipar nagy mértékben fog fejlődni s így a belfogyasztás is tetemesen fog emelkedni.

Az 1906. évben úgy Németországban, mint a monarchiában életbeléptetett agrárvámok azt eredményezték, hogy Németországban és Ausztria ipari tartományaiban a kenyérmagvak termelése rohamosan emelkedett, a monarchia belfogyasztása szintén nagyobbodott, a monarchia tényleg megszűnt kenyérmagvakban exportállam lenni; a magyar buza- és rozstermelés azonban nem mutat fel lényeges emelkedést az 1906. év előtti korszakkal összehasonlítva.

Ennek magyarozatát adják a felszólalásom elején előadott buzaárjegyzések. Ugyanis bátor voltam megemlíteni, hogy az 1906. évben, az aratást követő időben, Budapesten a búzát $2\frac{1}{4}$ koronával olcsóbban jegyezték a világpiaci árnál. Ezzel szemben 1911-ben amely évben buzatermelésünk 51·7 millió q-t tett ki, a monarchia össztermése 68·5 milliót tett ki és így a közös vámterület buzában való behozatala, illetve kivitele az 1911/12. gazdasági évben úgyszólván kiegyenlítőddött. Budapesten az 1911. év szeptember havában a búzát $4\frac{3}{4}$ koronával drágábban jegyezték, mint Liverpoolban.

A számítás igen egyszerű. Az 1906. évi buzatermésünk nagyobb volt az 1911. évinél 5 millió métermázsával. E többletért bevett a magyar mezőgazdaság összesen körülbelül 75 millió koronát. Ezzel szemben az egész 1906. évi termést kénytelen volt a magyar mezőgazdaság $2\frac{1}{4} + 4\frac{3}{4}$, azaz q-ként összesen 7 koronával olcsóbban vesztegetni, mint az 1911/12. gazdasági évben. Ha az 1906/07. gazdasági évben eladásra került magyar búzát, az 5 millió q többlet levonásával csak 25 q-ra becsüljük, a magyar mezőgazdaság vesz-

tesége, tekintetbe véve az 1911. évi buzaárakat, körülbelül 175 millió korona volt.

A magas agrárvámok és az Ausztriában lényegesen felemelt vasúti tarifák két malomkő közé juttatták a magyar mezőgazdaságot. Ha intenzivebb termelésre tért volna át s ennek folytán önköltségei mértani arányban emelkedtek volna, vámkülföldre való kivitel esetén buzaterméséért kevesebbet vételezett volna be, mint az esetben, ha a közös vámterületre csekély mennyiségű buzát importáltak. De túrnie kellett neki azt is, hogy Ausztria ipartartományai lényegesen fokozták a buzatermelést, mert a magyar buzát a fontosabb osztrák piacokig $1\frac{1}{2}$ —5 koronás fuvar terhelte.

Már pedig a mezőgazdaság ma nem közjóléti ténykedés, hanem magángazdasági üzem, amelyre nézve viszont jellemző ama törekvés, hogy mennél kisebb munka- és anyag feláldozásával minél nagyobb gazdasági eredményt érjen el.

Legyen szabad még megemlítenem, hogy a háború kitörése után, midőn nyilvánvaló lett, hogy Anglia s az entente ki akarja éheztetni a szövetséges államokat, hivatott német közgazdászok élesen támadták meg a magyar mezőgazdaságot, mert nem tartott lépést sem a német, sem a cseh mezőgazdaság intenzív termelésével. Ezekre a támadásokra válaszoltam a „Wirtschaftszeitung der Zentralmächte“ című nagyobb súlyú hetilap 1916. évi 17. számában megjelent cikkemmel. Részletesebben kifejtettem, amit bátor voltam most előadni, sőt megjegyeztem azt is: „Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a szövetséges államok évtizedeken át folytatott vám- és tarifapolitikájukkal mintegy belekényszerítették a magyar mezőgazdaságot a most szemére hányt passzivitásba“.

Az előadottakat csak azért voltam bátor a t. Szakértekezlet elé hozni, mert ezekkel válaszolni óhajtottam *Térfi* államtitkár úr és *Gaál Gaszton* képviselő úr ama érveire, hogy az olcsó buzaárak veszélyeztetik a magyar buza- és rozstermelést. Szerény nézetem szerint nem a maximált, azaz olcsó buzaárak, mint inkább a túl magasak veszélyeztetik a kenyérmagvak termesztését. Ugyanis az esetben, ha őszkor, szabad forgalom esetén a buza- és rozsárak, az importparitás folytán túl magasra fognak felszökni, a drága buzaárak a magyar gazdát, aki mint *Gaál Gaszton* képviselő úr is megjegyezte, már tud számolni, vissza fogják riasztani a buza és rozs intenzivebb termelésétől. A drága munkabérek, a mezőgazdasági gépek, a műtrágya stb. horribilis árai legkevesbbé fogják ösztökélni a magyar

gazdát, hogy többet termeljen, midőn az extenzív gazdálkodás, amely minimális kiadásokkal jár, többet hajt.

Legyen szabad még visszatérnem a magyar gabonakereskedők t. vezérszónokának ama kijelentésére is, hogy a szabad forgalom nemcsak fontos köz-, hanem jogos magánérdekeket fog szolgálni, amennyiben a magas fokon álló magyar gabonakereskedést az őt joggal illető pozícióba fogja vissza helyezni.

Bátor vagyok előrebocsátani, hogy 15 év óta van betekintésem egy nagyobb gabonaüzlet ügyvitelébe. Nap-nap után konstatalhatom, mennyi szakértelmet, szorgos munkát s előrelátást igényel ez a kereseti ág, amely az éles verseny folytán minimális haszonnal elégszik meg, holott a belföldi gabonatermés értékét lényegesen fokozza. Az ily tevékenység produktív termelést végez, mert hisz termelni annyit jelent, hogy becsületes munkával a tárgyak értékét fokozzuk.

Szerény nézetem szerint ma nincsenek meg az előfeltételek ahhoz, hogy a magyar gabonakereskedés az őt joggal megillető helyet elfoglalhassa.

Ugyanis a szabad forgalom előfeltétele a szabad mozgás úgy bel- mint külföldön. A szomszéd országok beviteli, átmeneti és kiviteli vámjai, az egyes közlekedési eszközöknek úgyszólván naponta változó forgalmi korlátozásai stb. homlokegyenest ellenkeznek a szabad forgalom lényegével.

Az utóbbinak előfeltételét az is képezi, hogy a közlekedési eszközök mindenkinek egyaránt, egyenlő feltételek mellett álljanak rendelkezésre. Ez azonban ma csak jámbor óhaj!

A tisztos gabonakereskedés, az arbitrage-üzlet azt is megkívánja, hogy a kereskedő az árú megvétele előtt egy fillérig kiszámíthassa az összes szállítási költségeket és mellékilletéseket.

Jelenleg máról holnapra változnak a tarifák, még pedig egyegy kocsirakomány után sok ezer koronával, a szállítás közben felmerülő, de előre nem látott kiadások szintén sok ezer koronára rúgnak.

Mindezek folytán joggal kell attól tartani, hogy szabad forgalom esetén is a tisztességes gabonakereskedés kénytelen lesz átengedni a teret a piszkos árdrágítóknak, a *schieberek* hadának.

Bátor vagyok megjegyezni, hogy az esetben, ha a múlt gyűlésen szóhoz jutottam volna, rámutattam volna arra, hogy azok, akik a szabad forgalomtól várják a gabonaneműek túl magas áremelését, valószínűleg ebben a reményben csalatkozni fognak. Ma ennek fejtegetése anachronizmust jelent. Ugyanis Magyarország pénzügyi diktatorja *Hegedüs* Lóránt miniszter úr 1—2 nappal ezelőtt kijelen-

tette, hogy az olcsóbbodási hullám hozzánk május havában fog megérkezni. Ez a kérdés tehát tárgytalan. Végül kegyeskedjenek megengedni, hogy Gaál Gaszton képviselő úr egyes érveire még röviden visszatérhessek.

A képviselő úr azt állította, hogy a gabonaneműek rekvirálása, az adógabona szedése, ha jól értettem szavait, nem volt legális. Továbbá kifejtette a képviselő úr azt is, hogy az állam feladata védelmet nyújtani a magángazdaságoknak, nem pedig befolyásolni az egyes árúnemeknek a szükséglet és kínálat törvénye alapján végbemenő áralakulását. Azt is állította a képviselő úr, hogy nem méltányos az ellátatlanoknak olcsó liszttel való ellátásából eredő terhet teljes egészében a mezőgazdaságra áthárítani.

Ezekkel szemben bátor vagyok a következőkre utalni:

Mióta az emberiség társadalomban él, államokat alakít, áll az, hogy az egyén a kornak, melynek gyermeke, a társadalomnak, melynek tagja, a nemzetgazdaságnak, melynek magángazdaságában részt vesz, alárendeltje, úgyszólván rabszolgája. Az egyén élvezi az állam, a törvény védelmét, ellenben tartozik, ha erre szükség van, vagyonat, életét a köz érdekében feláldozni. Az emberi társadalomnak ez az alapvető törvénye ebben a rettenetes háborúban a legridegebb módon érvényesült.

Ami pedig a törvényt, az illetékes hatóságok rendeleteit illeti, ezek rendszerint az uralkodó osztálynak, alkotmányos országokban a lakosság többségének érdekeit szolgálják. Ellenben sok esetben sújt a törvény egyeseket. *A legfőbb törvény a legnagyobb igazságtalanság*, mondja már a római jog. Fenntartással kell fogadni tehát azt az állítást, hogy Magyarországon a lakosság többségének, a mezőgazdaságnak bizalma alapján alakult kormány rendeleteivel sújtani akarta volna a mezőgazdaságot.

Ami pedig azt az állítást illeti, hogy az államnak nem feladata, sőt nem is joga egyes árúnemek szabad árképzését meggátolni, bátor vagyok a következőkre utalni.

A magyar szénipar évek hosszú során át felszólalt az ellen, hogy az állam nem nyújt neki, sem vám- sem tarifális védelmet a hatalmas és olcsóbb előállítási költségekkel dolgozó idegen verseny ellen, ellenben megdrágította a magyar szénipar önköltségét a magas agrárvámokkal.

Ami végül azt az állítást illeti, hogy nem méltányos egyes-egyedül a mezőgazdaságra áthárítani a terheket, amelyeket az ellátatlanoknak olcsó liszttel való ellátása okoz, bátor vagyok a régi aranyigazságra utalni, amely szerint, ha az állam egyik kezével ad

valamit egyes polgárainak, kénytelen a másik kézzel ugyanannyit elvenni az összességtől. Magyarorszáiban az állam csak a lakossága zömének, a mezőgazdaságnak rovására képes a segélyre szorulókat támogatni.

Szerény nézetem szerint a napirenden lévő kérdést nem annyira a magyar mezőgazdaságnak, relative véve, nehéz helyzete, mint inkább a napipolitika vetette napirendre. *Vajna* tanácsnok igen helyesen jegyezte meg, hogy a mai viszonyok mellett nem volt időszerű ezt a kérdést napirendre tűzni.

Legyen szabad arra utalnom, hogy ily kérdéseknek felvetése súlyos következményekkel járhat. Állításom igazolásául bátor vagyok arra utalni, hogy a háború elején a képviselőházban elhangzott hason célzatú kijelentésnek mennyire végzetes következményei voltak.

Ugyanis mezőgazdaságunk illusztris vezetője kijelentette a képviselőházban, hogy ebben a háborúban a magyar mezőgazdaság nem csak absolute, hanem relative is a legnagyobb áldozatokat hozza, joga van tehát, hogy az állam kárpótolja.

Készséggel elismerem, hogy e kijelentést fontos közgazdasági érdek sugalta, de következményeiben végzetessé vált.

E jelszót felkapták azok, akik gabona, élő állatok, egyéb élelmiszer kereskedésével avagy szállításával foglalkoztak, fennen hirdették, hogy a magyar gazdát rekompenzálni kell, de csak azért, hogy a megvett élelmiszerek árát máról-holnapra felhajthassák. Ebbe bele kellett nyugodni, mert hisz iparcikkek szállítói is nagy jövedelemre tettek szert, nem csak nálunk, a hadviselő országokban, de még a neutralis államokban is (Gulláschbarone).

A baj csak onnét eredt, hogy a példát követte a falu népe, ez is ráadta magát az élelmiszerkereskedésre és láncolásra.

Az ellen, hogy a falu népe sok pénzre tett szert, ez ellen komoly ember kifogást nem emelhet. Ha áll a német közmondás, amely szerint, ha a parasztnak van pénze, mindenkinek van pénze, áll e közmondás Magyarországra is, hisz mindnyájunkat a falu népe tart el.

Végzetessé a helyzetet csak az tette, hogy a könnyű kereseti mód, az állítólagos nagy vagyon oly igényeket, szükségleteket ébresztett és fakasztott a falu népében, amely igények kielégítésére ez a szerencsétlen ország huzamosabb ideig sem módot, sem alkalmat nem képes nyújtani.

A helyzet ma a következő:

A háború előtt hazánkban nem csak az állam, hanem a legtöbb

magángazdaság is adósságból élt. Ez annyit jelent, hogy úgy az örökölt vagyont, mint a saját keresetüket könnyelműen elköltötték s hogy kényelmesen élhessenek, felélték az utódok munkájának egyik részét is, amennyiben adósságaik terhét az utódokra hárították át.

Jött aztán a háború. Milliárdnyi értékek elpusztultak, a nemzeti vagyon tetemes része megsemmisült, a háborút elvesztettük és mindezek dacára az ország lakosságának zöme, a falu népe tiszerte, százszorta is gazdagabbnak véli magát, mint a háború előtt tényleg volt.

Szerény nézetem szerint kívánatos volna, ha a magyar mezőgazdaság hivatott vezérei, befolyásuk latbavetésével, ha szükséges, az olcsó népszerűség kockáztatása árán is, megértetnék a falu népével, hogy ebben az országban mindenkinek legalább kétszer annyit kell dolgoznia, mint a háború előtt, viszont mindenkinek meg kell elégednie ama kalóriamennyiség felével, amelyet a háború előtti életmód kívánt meg.

Meg kellene értetni a falu népével azt is, hogy a városi lakosság önmagában képtelen fenn- és eltartani az országot.

Azt is hirdetni kellene, hogy hiába remélünk segílyt a külföldről; ez csak hiú remény marad.

Segítségért Istenhez könyöröghetünk csak, de a magyar mezőgazdaság saját boldogulását, az ország fennállását, a magyar nemzet létét egyesegyedül szorgos munkájától és legszerényebb igényű életmódjától várhatja.

Hajdu Zsigmond: Uraim! Frey Kálmán és dr. Strasser urak előadói beszédei után én körülhatárolt feladat előtt állok. A szőnyegen lévő kérdést egyrészt az aktív gabonakereskedő szempontjából, másrészt a kenyérjegy, illetve jegyrendszer körül élő fogyasztó szempontjából fogom meg.

Térfi őméltósága egyik fontos alaptétele volt „a kenyeret nem szabad spekulációnak kitenni“. Ez a szó, hogy „spekuláció“ vörös fonálként húzódik végig az előadói javaslaton. Nézzünk egyszer szemébe ennek a spekulációnak és vizsgáljuk meg úgy tudományos, mint a gyakorlati kereskedelem összes szempontjaiból.

A spekulációhoz három tényező kell: 1. pénz, 2. korlátlan áralakulás lehetősége, 3. etikai bázis. A szabad forgalomban remélhető árak mellett ki van zárva, hogy bárki ebben az országban tisztán spekulatív célokból gabonamennyiségeket financozni tudjon.

A spekulációhoz korlátlan áralakulás szükséges és akkor, ami-

kor Frey Kálmán úr előadói beszéde az államhatalom részére a lisztárak meghatározását feltétlenül biztosítani kívánja, levágja az útját ezen szempontból a spekulációnak és csak nem képzelhető, hogy egy nagy gabonaspekuláció fejlődhetne ki határidő-arbitrage lehetősége nélkül.

Fenti adott körülmények között más, mint egy tisztességes összegyűjtési propre-üzlet lehetetlen, következik ebből az, hogy a haszon korlátolt, tehát a gabonakereskedelem nem „keres annyit, amennyit akar“.

A spekuláció igen fontos dolog. Vizsgáljuk meg, ki spekulált a multban. A lefolyt 5 évben spekulált az, akinek a kormány kölcsönadta a kivételes intézkedéseken alakuló hatalmát, vagy azok, akik ezen a réven kormánytámogatással dolgoztak. Ez bázis volt a spekulációra és ezekre elmondjuk amely Freiligrath hatalmas szavait: „Kein offener Hieb in offener Schlacht“; a másik része, amely a hatalmi támogatás hiányában álútakon és orv módon „kereskedett“, amely tönkretette a fogyasztót, ezek is a mi ellenségeink. Ezekre vonatkozik a másik szakasz: „Und das ist die Schleichende Niedertracht“. A spekuláció tudományos meghatározása e helyen nem szükséges, de mégis gróf Tisza Istvánnak egy pontos mondását eléjük tárom:

„A kereskedésnek belső teszmészete nem az, hogy olcsón vegyen, ráüljön arra, amit vett, megvárja, míg felmegy az ára és eladjon, hanem az, hogy kikeresse a legjobb, a legolcsóbb forrásokat, a legjobb közlekedési eszközöket és piacokat és ezáltal magának bizonyos kereskedői, közvetítői jogosult hasznot szerezzen.“ Ez a közgazdasági funkció teljesen különbözik a spekuláns szerepétől.

Ezzel kapcsolatban hangzott fel a két államtitkár úr előadásából az, hogy legitim és illegitim. Uraim! Ha önök legitim alatt a mult tisztességes országemelő kereskedelmét értik, azok mi vagyunk. A mult mi vagyunk, de ekkor önök nem ismertek minket. Legfeljebb akkor ismerték meg a magyar gabonakereskedelmet, amikor a Haditermény hatalmas feladatát önzetlenül megoldottuk. De azóta, amióta e feladat megoldása után bennünket az élnikivánók közül kirekesztettek, mi nem vagyunk. Azóta van az, ami illegitim. Azóta van a „Schleichende Niedertracht“. Ami érvényesülésünkkel kapcsolatosan egy forró óhajunk van: kivégezni, elpusztítani azokat, akik a mi fehér kereskedői becsületünkbe törlik piszkos keresettől sáros bocskoraikat.

A kereskedői erkölcs van olyan jó, mint bármely más erkölcs.

Erkölcs és legitimitás. Ez a kettő, ami évszázados hitvallásunk. A középkor piaci banca rottájától mostanáig a kereskedők adott

szava több volt és nagyobb, eszményibb és megtartottabb, mint minden írás, amit akár a magános, akár a hatalmak kötöttek.

Folytassuk. Ki fog spekulálni a jövőben? Először a gazda, másodszer a molnár, harmadszer a fogyasztó. Miben fog megnyilvánulni e hármasspekuláció?

A gazda spekulációja Gaál Gaszton úr egész világos kijelentése szerint is a termelés beállítása. A termeléssel kapcsolatosan Térfi államtitkár úr által ismertetett adatokat nem fogadhatom el. Tévedések, mert a katasztrális hold felvétel szerintem kicsi, ez a gazda közismert és érthető óvatos letagadásán alapszik, ezzel ellentétben szerintem a tényleges eredmény az ismertetett cséplés idején felvett adatoknál lényegesen nagyobb és amíg a bevetett területekre vonatkozó arányt 20–30%-kal nagyobbak tartom, kifejezetten annyival tartom nagyobbak a tényleges eredményt is. Azt az alapvető hibát, hogy a cséplésnél számszerű adatokat gyűjtsenek, elkövetni nem szabad és ezzel kapcsolatosan röviden csak néhány számot: a buza és rozssal bevetett terület 30%-ra taksáltatik. Az 1901–1913-as évek átlaga 37,3%, ugar pedig 8,8. Csonka-Magyarországra vonatkoztatva a bevetett terület buzával és rozsszal feltétlen a fenti arányú, az ugar pedig Csonka-Magyarországon ezideig kisebb. A termés tehát más számokat ad, mint amit itt az államtitkár úrtól hallottunk és ha ez így marad tovább, akkor Gaál képviselő úr által említett veremek olyan mélyek lesznek, ahová a leghosszabb szurony sem ér le. Ha a gazdának szabad rendelkezési joga nem lesz meg jövő esztendőre, az többé hinni nem fog. A gazdát 10 esztendőre kikölkentik az észszerű gazdálkodás parancsoló szükségéből. Kényszergazdálkodás nincs. Ha ilyet akarnak, akkor egy Magyarországon egyszer már bevált hatalmas jogos ellenszert használnak: a passzív rezisztenciát. Méltóztassék ezt GOK ellenőrökkel ellenőriztetni. Meg kell e helyen említenem nyomatékosan azt a szociális szempontot, azt a súlyos sérelmet, hogy a gazdasági munkásoktól a fejadagon felüli cséplőrészt olyan napi áron vették el, amelynek ellenértéke a munkáért beszerzendő közszükségleti cikkek árának meg nem felel. Ha Magyarországon 5 és fél millió dolgozó mezőgazdasági munkásra esett fél millió segítő nő és másfél millió segítő munkás és mindezekre 5 és fél millió csak eltartott és ezektől a fenti módon elvették a kerészetet, akkor ne csodálkozzon senki a munkakedv derékbetörésén. A munkás kezét, fogták meg a múltban ezzel az intézkedéssel és ha akadna valaki, aki a kötött forgalmat akarna csinálni, így a munkakedvet és munkát úgyancsak 10 esztendőre Magyarországon megszünteti és ez a katasztrófa kibírhatatlan.

A fogyasztó spekulációja.

A fogyasztó spekulációja a bizonytalanság folytán a még nagyobb thesaurálás. Erre különben a malmokkal kapcsolatosan visszatérek.

A malmok spekulációja.

A malmok spekulációjára csak három számot mondok. A múltban a vámeredményt 1·7 millió q-ra vették fel. Kötött forgalomnál a jövőre egy milliónál többre fel nem vehető, ellenben a vidéki malomszövetség szabadforgalomnál 3 millió q kontingenst ajánl fel átvételére a kormánynak középáron és örülök, hogy a vidéki malmosok vezére, Matta őméltósága ehhez ilyen tüntetően helyesel és ez ad nekem jogot arra, hogy óvó szavamat felemeljem az ellen, hogy a kötött forgalommal kapcsolatosan megállítsák a termelést, megfogják a munkás dolgozó kezét, előidézzék a thesaurálást és spekulációba vigyék a molnárt.

Az a hatalmas eszmeközösség, mely közöttünk és a gazdák között megvan, nem új keletű. A gazdasági élet évszázados tünete ez. Nem vadházasságról van szó, melyet pillanatnyi gazdasági szükség szült, hanem egy kifejecesedett múlt hatalmas újraéledéséről és e tekintetben nem kisebb tekintélyre hivatkozom, mint az itt elnöklő Matlekovits Sándor úr őnagyméltóságára. Gróf Serényi Béla első budget-beszéde alkalmából az OMKE egy hatalmas ankétot tartott, ott hangzott el az a kijelentés, „szemeink előtt elsősorban az Unio példája lebegett, ahol a kereskedelem a legelső harcosa a mezőgazdasági termelés fejlesztésének“.

Amikor Serényi Béla a többtermelést programja élére állította, a fenti mondás mellé csatlakozott Matlekovics Sándor úr őnagyméltósága hatalmas gazdasági tudásának egész súlyával.

A malomipar képviselőjének tévedései.

A malomipar szempontjából Bacher vezérigazgató hatalmas előadásával kell foglalkoznom. Bacher vezérigazgató úr a legsúlyosabb négy kérdésben téved.

1. téved, mert az egész okoskodás a lisztár szabadságán alapszik;
2. téved, mert a jelenleg legmagasabb amerikai kalkulációt veszi számítása alapjául;
3. erősen téved a fogyasztó ellátásának számszerű értékelésénél és
4. téved, mert ellene van a lisztárak egyensúlyozó érvényesü-

lésének, amikor pedig beismeri a mai lisztárak szociális aránytalanságát.

Igen röviden vizsgáljuk meg a lisztár szabadságára vonatkozó és a lisztár egyensúlyozó hatására vonatkozó okoskodását. Frey Kálmán úr előadói javaslata Magyarország szigorúan zárt belső területén szabad felhajtáson mozgó szabad kereskedelmet ért azzal, hogy az állam időközönként a körülményekhez mért lisztár szabályozási hatalmát gyakorolja. Egy zárt területű Magyarország középtermés esetén jól megél. Ha künn olcsóság van, visszahat ide, behozhatunk, ha drága, maradunk izolálva. Kivinni azonban, hacsak egy lehetőség van, kétszer kell. Először: rögtön a cséplésnél, másodsor: a hazai első éhség lecsillapulása után. Mindez pedig a pénzügyi tanács mintájára felállítandó gabona- és liszttanács útmutatása szerint történjen. Ez a tanács álljon kormány- és szakférfiakból. Feladata: ötirányú.

1. Az azonnali export elintézése ;
2. az áratmenet óról az újra, irányárak alapján ;
3. kiörlési arány és végleges új árak meghatározása időről-időre ;
4. a későbbi export ;
5. köztisztviselők és keresetképtelen háborúsújtottak ellátása (főleg mindennemű gabona exportjövédeme alapján).

Az amerikai árakkal kapcsolatosan, ha a fenti zárt Magyarországra gondolunk, röviden végezhetünk. Elfeledte Bacher igazgató úr alapul venni, hogy az idei óriási amerikai termés és a hanyatló hajófuvarok hatása milyen lehet. Ha kiszámította a vezérigazgató úr, hogy 500 koronás dollárkursznál 4420 korona lesz szabadforgalomban a buza ára, úgy elárulok egy titkot: Mindenki, aki a szükségletét buzában fedezni akarta, ami természetesen a kenyérjegy felül természetesen kell és ezt nyílt titok, 400 koronás dollárkursznál cca 1600 koronáért, 500-as dollárkursznál pedig cca 2700 koronás áron fedezhette. Ilyen áron Hevesmegyében aratás után 500 szekér felhozatalt láttam, Pestmegye egyik helyén pedig most egyes emberek, akik 15 kg.-os kötelező beszolgáltatást sírva adtak, ugyanakkor 20 q-t elláncoltak. Nézzük ezt egy kissé primitivebb szempontból és higyjük el, hogy a mostani gyűjtés nem más, mint elvétel. Ha saját akarata szerint szabad piacra vihet, az a magántulajdon szentségének olyan tisztelete, melynek eredményei meglesznek.

A fogyasztó szempontjából Bacher vezérigazgató úr nem szállott le hozzánk, szegény fogyasztókhoz, ezért van az, hogy egy

fogyasztó évi szükségletét összes számításainál 1600 koronával veszi alapul. Ennek nem lett volna szabad megtörténni.

Ezzel a szembeötlő hibával egy pillanat alatt végzünk. A héten egy borbély legénnyel csináltam egy számítást. És ha igaz, hogy egy évi

szükséglete kenyéradagra . . . , .	1600 K,
úgy higgye el nekem a vezérigazgató	
úr, hogy a sok zsemlyéből 1 napra	
csak 1 jut erre a borbélyra. Ez . .	872 K-t
tesz ki és ha alapul vesszük, hogy	
1 héten csak egy kgr. lisztet szerez	
be, aminek senki ellen nem mond-	
hat, az	1560 K-t
tesz ki, összesen a budget	4032 K

és emellett Vajna tanácsnok úr beosztása a helyes, hogy részben mást eszik és az én beosztásom a helyes, hogy részben nem is eszik. Bacher-féle középáron ilyen kiadás mellett szabad forgalom esetén nem schleicholna, hanem beszerezné azt a lisztmennyiséget tisztességes úton, amelyet a fentebbiek szerint most kap, de amely-nél tényleg zúgáron többet fogyaszt.

Ipolyi-Keller Őméltósága közvetlen előttem jelentette ki, hogy aki többször ismertetett számaival és felfogásával vitába száll, az vagy rosszhiszemű vagy nem szakember. Bocsásson meg, de én, a tisztességes kereskedő és a jóhiszemű ember igenis vitába szállok Önnel és kimondom, hogy amíg ránk vonatkozó felfogása téves, addig számszerű adatai merőben hibásak. Az erkölcsi részre vonatkozólag felszólalásom elején válaszoltam és megtoldom azzal, hogy Méltóságod részéről az államhatalmat látom — a mi egyedüllétünk ellenében — és ennek ellenében Méltóságod egy szervezett felbujtási hadjáratról beszél. Mi nem bujtottunk fel. A mi munkánk, szorgalmunk, leleményességünk a becsület szolgálatában áll, de igenis ott, az államhatalom súlya, a bajonett, a GOK ellenőr és igenis a szakavatatlan ujoncok dilettantizmusa elégedetlenséget szült. A harc áldozatai, az árvák, a bénák, a félszeműek, a vaskoronarendesek és a most is katonák lesik, hogy mikor kapják vissza a szabad kereskedelemmel a kenyérüket. Nézzük mi a túlsó oldal munkájának az eredménye: kukoricakenyér!

— Átvételi munka folyik? — kérdem én. Hát 1–2 millió métermázsát átvenni az államhatalom súlyának teljes támogatásával, munka? Nem! Mi más munkát teljesítettünk. De akkor, amikor minket felbujtással vádolnak, akkor többé nincs joga senkinek soha

többé tőlünk áldozatot kívánni. Erkölcseről beszélnek. Akkor mi, a tisztességesen dolgozva keresők kérdezzük: miért hozták az agyonprotegált központok a legitim kereskedelemre azt a veszélyt, mely most a hüvelyeseknél jött? Miért részesültek azok a gyorsabb lebonyolítás előnyében, miért jutottunk mi háttérbe és ezáltal miért, ér csak bennünket a katasztrófa? Ez a központi gazdálkodás okozta, hogy hüvelyeseinkkel először a Rajnánál szenvedtünk vereséget, azután a Lajtánál és végül itt benn az országban.

Legitim kereskedelemről méltóztatik beszélni. Hát azok, akik a zab-exportot megkapták, hány százalékban legitim kereskedők? Én közlöm Önökkel, hogy az átruházhatatlan zabkiviteli engedélyek 50 fillér haszonra kínálnak már. És megjósolom Önöknek, hogy igen kevés kiviteliilletéket fog az állam kapni, mert a zabkiviteli engedélyeket akik megkapták, nem fogják kiváltani.

Ipolyi-Keller Őméltóságánál a számokkal is baj van. De kijelentem, hogy mi provizióról nem beszéltünk. Ezt a szót itt ki nem ejtettük, mi a költségmegtérítést bíráltuk. Ha Őméltósága ezer levélpapírért 900 koronát és egy kiküldött egy napi kosztjára 1000 koronát számít, akkor drágán számol. Ha alapul veszi, hogy egy írógép 48.000 korona, akkor mondja meg nekem, hány billentyű esik egy írógépből 1 vagon gabonára és mennyi az Árúforgalmi többi üzleteire? Egy vagon kamatjára 1800 koronát számít, pedig én 70.000 koronás átlagon 40 napi futási idő mellett a kamatokat 500 koronáért vállalom. De ha alapul veszem Őméltósága összes számításait, akkor is azon időponthoz mérten, amikor mi a HT-nek 2 koronáért dolgoztunk, 11% az emelkedés, kérdem, hányszoros az emelkedés a költségmegtérítésben?

A politikát méltóztatott említeni. Rossz napon, mert ma, a parlament megnyitása napján Szijj Bálint, a kilences bizottság tagja, a legélesebben interpellál a rekvirálások ellen és Tankovits János, a molnárvezér-képviselő sürgősen a szabad forgalmat kéri.

Igyekeztem birálatomnál a magam szempontjait is érvényesíteni és így minden eméleti fejtegetést mellőzök. Új szempontokat sem viszek a vitába. Csak kettőt emelek ki: szabad forgalom kell, hogy ezáltal lehetővé váljon a rendszeres termelés folytonossága. Szabad kereskedelem kell, hogy a fogyasztóközönség lisztellátása tisztességes kereskedelem útján biztosítható legyen, okos politikával való okos árszabályozó politika érvényesülésével.

Ötödik nap, 1920. február 4.

Elnök: Matlekovits Sándor.

Elnök: A tárgyalást megnyitom és felkérem Dr. Pátkai Béla urat, sziveskedjék előadását megtartani.

Dr. Pátkai Béla: Méltóságos Elnök Úr, mélyen tisztelt Szakértkezlet! Gazdasági talpraállásunk lehetőségének előfeltétele, hogy a termelő munkát minden vonalon és a rendelkezésre álló összes erők igénybevételével felvegyük. Alkalmaznunk kell ezt legelső sorban a mezőgazdasági termelésre, mert hiszen agrár-állam vagyunk és a fennálló anyagihiány még ezen üzemágnál akadályozza legkevésbé a teljes termelési munka felvételét.

A mezőgazdasági termelés sokban különbözik egyéb termelésektől, mert ennél csak a munkafelmerülés és befektetés biztos, míg ellenben az eredmény az időjárástól, — tehát hatalmunkon kívül álló természeti erőktől függ, s így ezen üzemág különben is bizonytalan eredményeit nem szabad fokoznunk egyéb mesterségesen teremtett bizonytalanságokkal.

A kötött forgalom rengeteg energiát, időt és munkaerőt köt le improduktív módon, melytől azért is szabadulnunk kell, hogy ezen improduktív energiákat a további produktív munka szolgálatába foghassuk. A forgalom kötöttsége és a maximális árak folytán pedig már ott tart a gazda, hogy csaknem minden lélekzétvételhez hatósági engedélyre van szüksége. Hogy ezen a hatóságnál való eljárások, kijárások és kieszközlések mennyi munkát és időt igényelnek, azt csak az tudja megítélni, aki mindezt 6 éven át végigcsinálta. Méltóztassék elképzelni azt a vidéki gazdát, akinek bejelentéseit és kérelmeit a több órányi távolságra fekvő hatóságokhoz kell nap-nap után eljuttatni és aki már belefáradt, sőt kimerült abba a sok munkába és utazásba, amit ezen hatósági eljárások igényelnek, mert hisz ezek miatt több időt kell kocsin és vasuton töltenie, mint amennyit gazdasági üzemének vezetésére fordíthat.

Mindezek mellé sorakozik azután még az a tömérdek lealázó zaklatás, mellyel bennünket a requiráló és ellenőrző közegek tömegei molesztálnak egész éven át.

Ily körülmények között természetesen, hogy a kötött forgalom melegágya a korrupciónak és protekciónak, egyenesen megmételjezi az erkölcsöket és már-már Balkánná alakítja át azt az országot, amely eddig intézményeiben Nyugoteurópához számíthatta magát.

Ezenfelül a kötött forgalom és a maximális ár egyenesen üldözi az ezt betartó és erkölcsi alapon álló termelőt, mert hiszen csak az erkölcsi alapokon állók kénytelenek termékeiket a maximális áron forgalomba hozni, míg ellenben a másik rész, a sokkal jobban fizető zúgforgalomban értékesítheti árúját.

És itt hangsúlyozva kell rámutatnom arra, hogy a forgalmi kötöttség és a maximális ár, amíg egyik oldalon az erkölcsi alapon állókat sújtja, addig a másik oldalon lévőeknek — mint igen lényeges áremelő tényező, — lehetővé teszi, hogy terményeiket *sokszorta magasabb áron* értékesíthessék, mint amilyen árat ezekért a szabad forgalomban, a kereslet és kínálat törvényei alapján elérhetnének.

Mi, becsületes erkölcsi alapon dolgozó magyar gazdák, nem bírjuk tovább elviselni ezen állapotokat, amelyek ma már úgy fizikumunkat, mint idegeinket letörték. Inkább megszüntetünk, — a saját szükségletünkön felül, — minden további termelést, sem hogy tovább viseljük az ország terheinek ilyen egyoldalú és igazságtalan ránk háritását, hogy tovább viseljük a kötött forgalomnak bennünket károsító, önérzetünket megalázó és idegeinket megölő zaklatásait. Ez okból vissza nem utasítható követelményként állítjuk be azt, hogy a szabad forgalom, mint a becsületes munka és erőkifejtés támasza és jutalmazója minél előbb visszaállíttassék.

Egyébként is a kötött forgalom és egyenlő adagelosztásnak, csak a háború idején lehetett értelme, amidőn az import lehetősége elvileg is ki volt zárva, és amidőn olyan tömegeket kellett élelmeznünk, amelyeknek teljes szükségletét a rendelkezésünkre álló lisztmennyiségekből másként kielégíteni nem tudtuk volna. A mai csonka Magyarország liszt-szükségletét légheljebb is katasztrófálisan rossz termés nem fedezné. Mely esetben viszont a kisebbadagolás folytán úgyis igénybe venné, legalább is a fizetőképesebb osztály, — az importot. — Még közepesen gyenge termés is kell, hogy lisztszükségletünket teljesen fedezze. Így tehát, ha határainkat elvileg lezárjuk és ez országból csak akkor és annyit engedünk ki, amennyi a belszükséglet fedezése után fennmarad, akkor teljesen céltalan a kötött forgalom, mert hiszen a szabad forgalom és áralkulás mellett az egyes gabonaneműeknek, de sőt minden élelmiszernek az ára egymáshoz viszonyítva, arányosan fog kialakulni és így senkinek sem lesz oka arra, hogy kenyérgabonáját a szabad forgalom és emberi fogyasztás elől elvonja.

Ami pedig a szétosztás kérdését illeti, senki sem tudja a kenyér-gabonát olcsóbban magához a fogyasztóhoz eljuttatni, mint a legális szabadkereskedelem, amely keresetét a konkurrencia folytán természet-szerűleg a legminimálisabbra fogja megszabni.

Nem teljesen helytálló különben a szabad forgalom ellenzőinek ama egyetlen érve sem, mely szerint félő, hogy a szabad forgalomban az árak oly abnormis magásra szöknének fel, hogy azt a katonaság, köztisztviselők, keresetképtelenek ellátására hivatott állam megfizetni nem tudná, és így ezen társadalmi rétegek mérhetlen nyomorba jutnának.

Minden munkaadó, tehát az állam is tartozik alkalmazottainak oly fizetést adni, amely mellett azoknak mindenkori tisztességes megélhetése biztosítva van. Ez a munkaadónak nemcsak erkölcsi kötelessége, de önző szempontból is egyedül helyes álláspontja. A megélhetés gondjaival küzdő alkalmazott teljesítőképessége legyengül, amint ezt ma az államhivatalokban demonstrálva látjuk és ahol bizonyos hivatalnoki rétegek alig dolgoznak valamit, mert minden idejüket és gondolatukat a legszükségesebb élelmiszerek előteremtésének nehéz gondja köti le.

Maga az állam jönne tehát ki jobban, ha hivatalnokait nagyobb fizetéssel a gondoktól mentesíteni tudná, mert hiszen Magyarország agrár-állam, fenntartásának alapjait is túlnyomóan az agrárjövedelmek képezik, mi sem természetesebb tehát, hogy amennyivel esetleg többet kapnánk szabad forgalomban agrárterményeinkért, abból bőségesen fedezhető volna az adótöbblet, amibe viszont állami alkalmazottaink tisztességes eltartása kerülne.

A szabad forgalom és áralakulásból tehát, — mi mezőgazdák, — az állami alkalmazottak lisztszükségletének fedezésén, — az esetleg magasabb árak révén, — nem nyereszkedni akarunk, csak azt kívánjuk elérni, hogy ezen közteherben arányos mértékben a többi társadalmi osztályok is résztvegyenek.

Ha azonban mélyebben tesszük vizsgálat tárgyává az áralakulás kérdését, akkor rá kell jönnünk arra is, hogy a szabad áralakulás — gyengébb termés esetén, esetleg a határok lezárása mellett, — nem is eredményezne akkorra áremelkedést, ami valami túlságosan eltérne attól az ártól, amibe egyesek teljes lisztszükségleteinek kielégítése a valóságban, a kötött forgalom mellett is, kerül.

Mindenekelőtt legyünk tisztában azzal, hogy az az ú. n. fejadag az egyesek ellátására nem elegendő. Emellett még mindenki kénytelen szükségletének egy részét a zugforgalomban horribilis áron beszerezni és ezen beszerzésnél megfizetni azt a munkatöbbletet, időtöltést, büntetés rizikót, amivel ezen zugforgalmi lisztnak forgalombahozatala jár.

Méltóztassék szemügyre venni egy hosszú személyvonatot, mely a

batyuzók és még a kijáró gazdák tömegét szállítja a városokba. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a kijáró gazdák és batyuzók kiküszöbölésével vasuti személyforgalmunk túlszofaltsága is megszűnne. Ily személyvonaton legalább 150 ember hozza batyujában azt a lisztmennyiséget, amennyit a legális szabad forgalomban minden kísérő nélkül *egyetlen teherwaggon* szállítana a városba. Ennek a 150 embernek munkáját kell busásan megfizetni annak, aki ebből a zugforgalom útján városba kerülő lisztből vásárol.

Ha pedig ezt a horribilis magas árat hozzá adjuk a maximális áron, — de még mindig időveszteséggel, ácsorgással és költséges hivatali apparátus útján, — beszerezhető fejadag árához, akkor a teljes liszt-szükségletre egy olyan átlagárat fogunk kapni, ami aligha lesz alacsonyabb a legális szabad forgalomban kialakulható árnál.

Mindazonáltal állami ellátásra szorulóknak megnyugtató és biztonsága, továbbá az alább megjelölendő célok megvalósítása érdekében magam is szükségesnek tartom arról gondoskodni, hogy a szabad forgalom és áralakulás mellett, — a vagyonosabbak előrelátható és eleinte jelentkező mohósága, az államnak mint legnagyobb vásárlónak nagy kereslete és végül a spekuláció fellépése folytán, — az árak túlságosan fel ne hajtassanak és hogy az államnak, mint legnagyobb vásárlónak ne kelljen ily abnormis magasra szökhető árak mellett beszerezni mindazoknak liszt-szükségletét, akiknek ellátására ő hivatott.

De szükségesnek tartom gondoskodni arról is, hogy ezen állami szükséglet mindjárt a cséplés után biztosítva is legyen.

Mindezek a kérdések véleményem szerint a szabad forgalom mellett is megoldhatók a következő módszer szerint:

Előre bocsátom, hogy én e módszernek csak a vázát ismertetem, ami részleteiben kidolgozásra szorulna.

Mindenekelőtt csökkenteni kell azoknak a számát, akiknek ellátására az állam hivatott. Ezek közé véleményem szerint nem tartozhatik más, mint a köztisztviselők, a katona, a keresetképtelenek, de ezek közül is kikapcsolandók azok az egyedek, akik az államtól nyert fizetésükön kívül egyéb és oly nagy jövedelmekkel rendelkeznek, hogy az állam gondoskodására nem szorulnak. Ugyancsak mellőzhetőnek vélem a kisiparosok és esetleg az ipari alkalmazottak csoportját is. Mellőzhetőnek vélem pedig először azért, mert ezek mint szabadfoglalkozású egyének, munkadíjaikat a megélhetés határáig mindig emelhetik, amint a múltban ezt be is bizonyították, — másodsor pedig gondoskodhatnak róluk esetleg maguk azok a vállalatok, amelyeknek szolgálatában állanak. Ha a bányák és más iparvállalatok képesek a munkásaik részére a sokkal drágább zsírt, húst és ruhaneműeket beszerezni, akkor semmi aggodalmam

nincs aziránt, hogy az egy ember évi szükségletét képező, mintegy 120 kgr, lisztgabonának beszerzéséről ugyancsak gondoskodni tudnak.

Azt a gabonamennyiséget pedig, melyre ezen szűkre szabott kategóriák jó ellátása végett az államnak szüksége lenne, három forrásból merítheti.

1. A malomgabonából.

2. Jobb termés esetén a gabonában bekövetelhető export illetékből.

3. És végül mindjárt a cséplés után beszédhető, az egyes vidékek átlagos terméseredménye és az egyes gazdaságok szántóföld területe arányában kivetendő terméshányadból, ami véleményem szerint gyenge termés esetén sem lenne több az ösztermelés 10 %-ánál.

Fizessen pedig az állam mindezen három forrástól beszerzett gabonáért oiy árat, amely átlagár abban a forgalmi évben a piacon, — a kínálat és kereslet szabályai alapján, — kialakulni fog. Az átvételkor fizessen érte egy alaparat, a differenciát pedig egy megállapítandó időpontban fizesse ki, vagy esetleg az illető adójába tudja be.

A beszerzés e módjának előnyei a következők:

1. E rendszer az államot, mint legnagyobb vásárlót, ezen mennyiség erejéig a piacról kiküszöböli és így a kialakuló szabadforgalmi árakban az ő nagy vásárlásának árfelhajtó hatása nem érvényesülhet, ami véleményem szerint igen fontos.

2. Ezenfelül az állam ilykép mindjárt a cséplés után egy nagyobb tömegű árú tulajdonosává válik, amellyel egyrészt csaknem teljes szükségletét feltétlenül biztosította, másrészt pedig ennek egy részét, árszabályozás céljából bármikor a piacra is dobhatja, mert hisz valószínű, hogy ugyanolyan áron helyette a piacon további mennyiségeket bármikor be is szerezhet.

Ezen módszer szerint az állam egy féket kap kézhez, amellyel az abnormis árkilengéseket nemcsak megakadályozhatja, hanem az áralakulásokat, becsületes módon, egyenesen irányíthatja. Aki ismeri a kereslet és kínálat áralakító hatásait, az el tudja bírálni azt is, hogy az állam, amely a kiviteli illeték és vámszabályozás kérdését is kezében tartja és hozzá még ily tömegű árú felett is rendelkezik, az áralakulásnál micsoda eredményeket érhet el.

Ha azután az állam ezen becsületes szabadforgalmi eszközzel el tudja érni a lisztárak mérséklését, az ilykép elért alacsonyabb árból egész gazdasági életünkre kiható óriási előnyök keletkezhetnek. A kenyérmag-árak illetén lecsökkentése természetesen eredményezné az ipari munkabérek csökkenését is és így minden vonalon eljuthatnánk az annyira óhajtott egészséges árcsökkenési irányzathoz, amely árcsökkenési irányzat végeredményben ránk gazdákra is igen nagy előnyt jelentene,

mert hisz mi nem drága, hanem szükségleti cikkeink árával arányos árakat akarunk elérni.

Természetes azonban, hogy az állam ezen üzemének dirigálásához gyakorlott és szakértő közegekre lenne szüksége és a megfelelő eredmény elérhetésének előfeltétele, hogy az állam ezen üzemének élére megfelelő és kiváló szakerő állíttassék.

Ahhoz pedig szó sem fér, hogy a szabadforgalmi átlagár kötelezése mellett, minden gazda és minden malomtulajdonos szívesen és készségesen szolgáltatná be a rá kivetett quantumot és így a kényszerítő eszközök alkalmazása és ennek nyomában járó elkeseredés is kikapcsolódnék.

E módszer kiegészítéséhez tartozik, hogy az ország határai elvileg zárt területet képezzenek és a kivitel, — nem állami kezelés, — de állami ingerentia alatt tartassék és addig, míg alapos tájékozás után a belfogyasztás fedezett volta meg nem állapítható, — a kivitel megtiltassék.

Ez volna tehát az a szabad forgalom és áralakulás, melynek keretében az állam az áralakulásra oly befolyást gyakorolhat, hogy végeredményben a szükségletét olcsóbban, vagy legalább is nem drágábban szerezhetné be, mint amennyire ennek árát a mai viszonyokhoz képest maximálhatná.

Végül foglalkozni kívánok még a főváros mélyen tisztelt képviselőjének itt elhangzott egynémely kijelentésével. Azt mondta a főváros igen tisztelt képviselője, hogy mi gazdák szívesen adhatjuk kenyérgabonánkat önköltségi áron alul is a közellátásra szorulóknak, mert hiszen egyéb terményeinknek, főleg a husnak magas árában, e veszteség javunkra busásan megtérül, vagyis gazdasági üzemünk összeredménye még így is túlságosan kedvező.

Mi gazdák a szabad forgalmat és áralakulást az egyenlő elbánás, az egyenlő teherviselés és a gazdasági igazság elvei alapján követeljük. Nem kívánhatja tehát az állam, hogy mi bármely terményünket veszteségre adjuk át egy másik társadalmi rétegnek csak azért, mert üzemünk egy másik produktumán esetleg keresünk. Nem kívánhatja ezt tőlünk az állam ép úgy, mint nem kívánhatná a börgyáraktól azt, hogy a katonaság részére veszteséges áron szállítsanak bakkancsokat csak azért, mert a polgári közönség részére készült cipőiken, vagy általuk gyártott más cikkeken, bekereshetik e veszteséget.

Ettől eltekintve azonban a főváros igen tisztelt képviselőjének az a megállapítása, hogy a mi gazdasági üzemünk összeredménye busás nyereséget biztosít még ma is, — a valóságot nem fedi.

A nagy állattenyésztő Erdély és felvidék az ő nagy legelőgazdaságaival és állattenyésztésével, ránk nézve, — bár reméljük, hogy csak

átmenetileg, — de elveszett. Megmaradó gazdaságaink legnagyobb részének üzemberendezése szerint, főjöveldelmi forrását a gabonatermelés képezi. Erre pedig, valamint a tejtermelésre is, köztudomású, hogy az egész háború alatt folyton ráfizettünk. Gazdasági üzemünknek túlnyomóan állattenyésztési üzemre való átalakítása pedig, ép az emberi táplálkozásra elvont abrak-takarmány hiánya miatt, igen lassan haladhat. A szükséges igásállatokat, melyeket eddig Erdélyből kaptunk, magunknak kell nevelnünk. Az az állatszaporulat tehát, ami évente eladásra kerülhet, — ha magas is az ára, — oly csekély, hogy ebből e gabonatermelés veszteségeit nem igen fedezhetjük. Viszont törzsállatállományunkat pedig, — ha csak üzemünket megbénítani nem akarjuk — el nem adhatjuk, miért is ezek árának emelkedése ránk nézve jövedelmet nem jelent. Ilykép világos, hogy bevételeink nem is állhatnak arányban azzal a kiadási többlettel, melyet nekünk a fantasztikus árakon beszerezni kényszerült iparcikkek árai okoznak.

Sajnos, e téren ma már odáig jutottunk, hogy gazdasági üzemünk, összjövedelmünk figyelembevételével sem rentabilis. — Ezt nemcsak saját gazdaságomban szerzett tapasztalatból állíthatom, de állíthatom azon tapasztalataim alapján is, melyeket, mint a budapesti kir. Itélőtábla haszonbérfelemlési vegyes birói tanácsának egyik tagja, szereztem, amidőn itt módomban állott igen sok nagy gazdaság számadásaiba beletekinteni.

Méltóztassék megtekinteni a budapesti nagy bankoknak, cukorgyáraknak, valóban intenzíven kezelt nagygazdaságait, melyekben a bevételek és kiadások a legmegbízhatóbb pontossággal könyveltetnek és abból megméltóztatnak győződni arról, hogy ezen intenzíven vezetett gazdaságok az utolsó években vagy semmit, vagy igen keveset jövedelmeztek, de van több közöttük olyan is, amely üzemére tetemesen ráfizetett.

Amidőn tehát mi gazdák az iparcikkárak horribilis eltolódásával szemben a szabad forgalmat és áralakulást követeljük, egyrészt, hogy a korlátolt forgalom által megbénított munkaképességünket felfokozzuk, másrészt, hogy a termény és iparcikkárak arányos kialakulásával, legalább némileg megszabaduljunk az egyoldalú és igazságtalan megterheléstől, akkor azt hiszem, hogy a kormány e kérelmünk elől el nem zárkozhatik.

Annak az államnak gazdasági léte nyugszik biztos pillérekben, ahol az állam közérdeke összhangban van polgárainak jól felfogott becsületes magánérdekével. Egyenesen naiv feltevés pedig az, mintha valamely állam gazdasági létét tartósan lehetne polgárainak önzetlenségére felépíteni.

A kötött forgalom gazdasági hazugság, mely kihívja a korrupciót és a kijátszást, és büntetéssel sújtja a becsületességet. Szüntessük meg a hazugságot és állítsuk helyébe a becsületesség uralmát, a gazdasági igazságot és a szabadságot.

Katona Zsigmond a Gizella gőzmalom igazgatója: A szaktanácskozmány során a résztvevők túlnyomó többsége a gabonaforgalom szabaddátétele mellett volt, gazdáktól és gabonakereskedőktől eltekintve mégis alig akadt valaki, aki a szabad forgalom mellett nyíltan állást foglalt volna. Ennek magyarázata az, hogy noha majdnem mindenki lelkileg és a teóriában híve a szabad forgalomnak, de fázik annak megvalósításától. Nézzük tehát meg, mily természetűek ezek az aggályok, melyek kormányképviselőket, malmosokat, sőt fogyasztókat is arra ösztönöznek, hogy legalább egyelőre a kötött vagy részben kötött forgalom mellé álljanak.

A mumus, amelytől mindenki fél, az a bizonyos nagy áremelkedés, mely számos előadó szerint múlhatatlanul bekövetkezik, ha a kenyérgabonaforgalom felszabadul. Hallottunk igen tanulságos fejtegetéseket az import- és exportparitásról — ezek legalaposabb ismerője, Bacher vezérigazgató úr is kénytelen volt azonban megállapítani, hogy ez lényegileg valutakérdés, melyről nehéz megjósolni, hogy nyárára mi lesz — ő is számol azonban a dollár visszaesésével. Szerintem is az új aratásig a mi saját államháztartásunk javulásával, melyre pénzügyminiszterünk most teszi meg az első céltudatos lépéseket, várhatjuk a magyar pénz értékének megerősödését, de még többet várhatunk attól, hogy Amerika és a nyugati államok, ha túl akarnak adni árúfölségeiken, maguk lesznek kénytelenek túlmagasan álló valutájuk lefaragásán közreműködni. Ebből csak azt a következtetést vonom le, hogy tévednek azok, akik azt hiszik, hogy még szabad forgalom esetén is az új aratáskor valami mamutárakra lehetne számítani, mert ez a hiú remény a gazdák kebelében még keserves csalódásokat is okozhat. Másrészt elvitathatatlan tény, hogy a kenyérmagvaknak eddig megállapított hatósági árai a jövőben fenn nem tarthatók, főleg mert alig fedezik a termelés önköltségét és ha a kötött forgalom továbbra is fennmaradna, akkor is lényegesen magasabb árakat kellene a kormánynak koncedálni, ha csak valamelyes sikert kíván elérni a gabonagyűjtés terén. Ha most hozzáadom azt az ankét során mindenki által elfogadott megállapítást, hogy a szabad forgalom főelőnye a termelés fokozása és a termelt árúnak hatványozott mértékben való piacra kerülése és hogy kötött forgalom esetén a fogyasztó közönség egy jelentős része szükség

letének egy részét jóval magasabb áron illegális úton kénytelen beszerezni, akkor mindezekből csak azt kívánom deriválni, hogy nem várható az a nagy árkülönbözet szabad vagy kötött forgalom esetében. Vegyük azonban annak a nem várt esetnek bekövetkezését, hogy a forgalom felszabadulása esetén a termelők visszatartó taktikája folytán átmenetileg tényleg nagyobb áremelkedés beállana — én még ezt sem tartom oly félelmetesnek, ellentétben a szaktanácskozmány során felhangzott aggályokkal. Vegyük azt az esetet, hogy a kenyérliszt ára, mely tudvalevőleg helytelenül lényegesebben olcsóbban volt megállapítva, mint a nyersgabona ára — egy állapot, mely amúgy sem tartható fenn szabad forgalomban — kilónként 30 koronára szöknék fel, ez havi 10 kiló fogyasztást fejenként alapul véve, egy háromtagú munkás-családnál havi ca. 800 korona több kiadást jelent, ami viszont havi 200 munkaórát számítva, négy koronás órabéremelésnek felel meg. Ez a méregfoga a dolognak. Erre azután azt mondják a szakértők, hogy ebből a kenyérdrágulásból kifolyólag jön azután a többi cikkekre a nagy drágulási hullám, mely valamennyiünket eltemet. Nos hát — én ettől nem tartok — nincs meg az a szoros nexus az egyes cikkek árfejlődése között, amint azt a teória szereti feltüntetni. Dacára annak, hogy gabona- és még jobban lisztáraink évek során mesterséges úton az önköltségi ár alá lettek szorítva — a többi gazdasági és ipari cikk azért nem úszott az olcsósági hullámon, hanem vígan fickándozott a legmagasabb régióig és ép azért nem hinném, ha tyúkjaink szorgalmasan tojnak, hogy a tojás ára csak azért emelkedjék, vagy ha a szövet ára a külföldön hanyatlik, úgy, hogy a gyáros mindenáron vevőt keres, a szövet nálunk csak azért dráguljon, mert a kenyérgabonának meg van a maga becsületes ára.

Hagyjuk ám ezt a vitás kérdést és koncedáljuk, hogy a kenyérárak emelkedése folytán a munkás órabérét tényleg néhány koronával és a tisztviselő fizetését ennek megfelelően emelni kell. Ennek bekövetkeztétől én meg egyáltalában nem félek, mert amúgy is túlságosan alacsonyak munkabéreink és tisztviselői fizetéseink és mert a néhány kiváltságos szakmától eltekintve, mögötte maradnak a megélhetési minimumnak és messze visszamaradnak a külföldön fizetett bérek mögött. Ezzel a kérdéssel egyszer nyíltan kell szembe nézni. Egész gazdasági, sőt állami existenciánk alapköve, hogy a munka kellőleg megbecsültessek és a jó munkáért megfelelő térítés járjon. Persze nem gondolok itt túlzásokra, de mindaddig, amíg a munkás és tisztviselő béréből nem tud még szűkösen sem megélni, nem lehet gazdasági életünket reálisan megalapozni. A fő oka, hogy

a dolgok oly lehetetlen állapotra süllyedtek, pénzünk katasztrófális elértéktelenedése és ezen remélhetőleg a pénzügyminiszter nagyszabású terve segíteni fog — de az sehogy se járja, hogy addig is míg e reformok eredményei láthatók lesznek, a munkaadó, legyen az most az állam, a város, vagy a magánember, a bevételi forrásoknál a hirhedt zürichi kurzusok alapján számoljon, ha pedig a munkáért nyújtandó ellenértékről van szó, akkor jó, ha a békeérték húszszorosával fizet. Tudom, sok mindent lehetne e vonatkozásban felhozni, de azért az a sarkigazság elvitázhatlan, hogy a tisztességes munka ma a legfőbb vagyonunk és az csorbítja annak értékét, ki bármely oknál fogva hátráltatja a létminimumon alapuló munkabér fejlődését.

Ezen felfogásból kiindulva ellenzek mindennemű természetbeni térítést, vagy a lehetetlen bérek fenntartását, természetben nyújtott kárpótlással, mert ezek csak nyomor ellen alkalmazott injekciók és hátráltatják a tiszta pénzügyi helyzet kialakulását.

A mondottak után önként következik, hogy a gabonaforgalom felszabadításának feltétlen híve vagyok és ha ezekhez még hozzáfűzöm, hogy mily óriási adminisztratív megtakarítással jár a kötött forgalom felhagyása és hogy fellélekzik majd termelő és fogyasztó egyaránt e lidérnyomás alól való felszabadulás folytán, azt hiszem, nem kell habozni a szabad forgalom életbeléptetésével az új aratás megjelenésekor. Igen fontos azonban, hogy a kormány magát erre már május hónapban elhatározza, mert a lefolyt évek gabona-rendeleteinek egyik fő hátránya volt, hogy igen későn jelentek meg és ezáltal lehetővé vált a kenyérgabonának elvonása a közélet elől. Azon aránylag csekély mennyiségeknek beszerzése, amelyekre az államnak jóléti szempontból szüksége volna, nem okozhat különösebb nehézséget.

Egy igen fontos dolgról kell még beszélnem: A tervbevett gabona- és őrlési adóról. Az előadottakból önként következik, hogy ennek határozott ellensége vagyok. Igaz ugyan, hogy az államnak nagy szüksége van mindennemű bevételekre — de a gabona, vagy mint a magyar ember helyesen mondja: az élet előtt meg kell állnia a fiskális szempontoknak. Ez az adó a legnagyobb mértékben anti-szociális volna és nem szabad, hogy az állam legyen a mindennapi kenyér megdrágítója. Niincs is arra szüksége, mert az esetleges kivitelből kifolyólag találhat nem megvetendő bevételi forrásokat.

Nem említettem még és azért most különös hangsúllyal kiemelem, hogy a szabad forgalomnak csak a belföldi viszonylatban vagyok feltétlen híve. Ez oknál fogva feltétlenül szükséges, mint ezt már

többen hangoztatták, hogy a kormány idejekorán állapíttassa meg a bevetett terület nagyságát és igyekezzünk lehetőleg gyorsan megállapítani a termés számszerű adatait, ami, ha a gazda tudja, hogy vége a rekvirálásoknak és ura termésének, sokkal könnyebben, megbízhatóbban lesz megállapítható. Ezzel kapcsolatban az államhatalom védje meg határait, ne engedjen ki az országból egy szem gabonát, egy csöpp lisztet és törje le a legnagyobb szigorral a túlon túl elterjedt csempészkedést.

A terméseredmény megállapításánál meghatározandó az a mennyiség, mely a lakosság bő kenyérellátásához szükséges, a vetőmag, konvenciók, stb.-hez szükségelt mennyiségek tekintetbe vételével esetleg mutatkozó felesleg álljon a kivitel rendelkezésére.

Talán nem szükséges felsorolni a gazdasági okok tömegét, amelyek mellett szólnak, hogy gabonát lehetőleg csak feldolgozott állapotban lehessen kivinni és ezen kiviteli haszonból az állam vegye ki a maga részét. Ennek keresztülvitelére többféle mód kínálkozik, amelyek taglalásába rövid felszólalásom keretében nem akarok kitérni, csak egy megjegyzésem van. Amennyiben örleményekről volna szó, természetesen a legpraktikusabb, ha az állam a malmok közreműködését veszi igénybe, amelyek háború előtti organizációjukkal és összeköttetéseikkel nagy hasznára lennének közigazdaságunknak

Jutassy Ödön az orsz. molnáregyesület titkára: Nagyméltóságú Elnök úr! Tisztelt Szakértekezlet! Könnyű bármely intézkedést gáncsolni, sőt azt komikusnak föltüntetni, de nehezebb a valóságos életben megálló konkrét javaslatokkal előállni. A konszolidáció egyik lépcsője a gabona- és lisztellátás terén a kényszergazdálkodásból való kibontakozás, a monopólszerű mai ügykezelésből az egyedül helytálló *üzleti* fölfogásra és gyakorlatra való áttérés. De hogyan? És itt a történelmi hűség kedvéért meg kell állapítani, miképen jutott gabonafölslegekkel rendelkező országunk a lerongyoltság azon fokára, mely szükség-szerűvé teszi, hogy erről most egyáltalán diskurálni kell.

A forgalom szabadságát korlátozó első rendelet a háború első napján: 1914 aug. 1-én jelent meg, az 5738/M. E. számú, amely megtiltotta a gabona és hüvelyesek kivitelét, aug. 5-én ez a tilalom mindennemű lisztre kiterjesztett. *Valamennyi* érdekeltség ugyanakkor azt várta, hogy a határok megnyiljanak az importra. Nem áll az, hogy a gazdaközönség kicsinyes okokból ellenezte volna a behozatali vámok fölfüggesztését, mert az Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület 1914. aug. 15-iki igazgatósági ülésén kérte a határok azonnali megnyitását. Ugyanakkor a kereskedők és malmok gyors

és egyes elhatározásokkal tömeges gabonaajánlatokat produkáltak. A délorosz kikötőkből elindított, de a középtengeri angol őrhajóktól tartó rakományok, Románia buza- és árpafeleslege itt kerestek elhelyezést, olasz és holland kikötőkben tároló és oda később befutó amerikai árú bővében volt, sőt az Unió kötelezte magát Gyurgyevóig a Dunán saját zászlaja alatt, onnan vasuti átrakodással behozni a buzát. De a tartaléknak szánt gabona az osztrák katonai copf miatt nem jöhetett be és amikor Genuán át valamit óriási költséggel behoztunk 1915-ben, akkor ennek már nem volt árszabályozó hatása, Romániából pedig 1915 őszén parasztkocsikon kellett az árpát és kukoricát becsempészni az ojtozi, gyimesi szorosokon át, amiért aranyunk kivándorolt. Az érdekeltségek — ezt le kell szögezni — 1916 ápriliséig hasztalanul ostromolták a kormányt a határok megnyitása ügyében.

1914 aug. 2-án az első zavar után megnyílt a gabonatőzsde, a malomváltók megszűntek a 3 havi hitellel együtt, a határidőüzlet kikapcsolatott, *csak készárú* volt forgalmazható. Egy heti forgalom ekkor már csak 12000 mm-t tett ki, buza 29 K, de volt 31·50 is, rozs 21—22 K, aug. 28-án eléri a 76 kilós buza a 34 koronás árat. Aug. 11-én a kormány fölhívást intéz a gazdákhöz, hogy *ne tartsák vissza a gabonát*, de annak nem lehetett foganatja, amikor a katonai kincstár garasoskodása miatt mélyen a piaci ár alatt foglalta le a közraktári készleteket (buzáért 28·50, rozsért 22—, zabért 19·50 K-t térített meg). Ez a visszatartás olyan fokú, hogy szept. 12-én a fővárosi és vidéki nagy malmok buzahiány miatt részleges üzemkorlátozást léptettek életbe. Megállapítható, hogy a háború eleje óta a mindenkori kormány kitartott azon hamisnak bizonyult közgazdasági dogma mellett, hogy a *gabonaárakhoz alkalmazkodnak a többi életszükségleti cikkek árai* és azért a fokozatosan dráguló termelési költségeket nem akarta meglátni, a gabonaárakat irreálisan állapította meg, takarékoskodni akart és az életet olcsóbbá tenni a városi lakosságnak, de ezzel ellenkező célt ért el, mert a termelők *egyéb árúikon* aránytalanul magasabban adtak túl, behozva a gabonának kényszer árait.

1914 nov 28-án a 8682/M. E. számú rendelet az első árumaximálás. Természetesen a malmoknak szól, amikor elrendeli, hogy alapul véve az 1914 okt. utolsó két hetének átlagos gabonaárát, ehhez főzõlisztnél 57·7 %-ot, kenyérlisztnél 17·4 %-ot, sima (egyszerű) lisztnél, 22, rozslisztnél 35·3, árpalisztnél 57·8, tengerilisztnél 45 %-ot szabad hozzáadni. 1915 jan. 19-én jelenik meg az első korpamaximálás, a 305. M. E. sz. rendelet, mely megszabja, hogy az Orsz.

Gazdasági Bizottságnak átadandó buza- és rozskorpa 13 K, árpa-korpa 15 K, tengerikorpa 9·50 K. A teljesség kedvéért itt megemlítem, hogy az *ipari munka maximálásának* első példája az 1750/1916 M. E. sz. rendelet szintén a malmokra vonatkozik, amikor annak 12. §-ában kimondja, hogy az őrlési vám a behozott gabona 10 %-ánál magasabb nem lehet. Mindig a malmokat akarták és akarják ma is megrendszabályozni, abban a hitben, hogy ez a minden bajt megszüntető panacea, pedig ezzel csakis a nincstelen fogyasztó sújtatik.

A bpesti Kereskedelmi és Iparkamara már 1914 aug. 11-én fölajdul az igaztalan elbánás ellen és Hazai Samu honvédelmi miniszterhez beadványt intéz, melyben többek között azt mondja: Bpest malmai az egész hadsereg és a polgári lakosság szükségletét képesek fedezni, mert termelőképességük 60 %-os kihasználása mellett is 1910-ben 7,722.000, 1911-ben 7,402.000, 1912-ben 7,747.000, 1913-ban 7,714.000 mm *buzát* őröltek föl. A hadvezetőség náluk 28·50 K-ás buzaár alapján foglalja le a 0-ás lisztet K 42·20 áron, holott annak piaci ára 52— K. Azt kéri a kamara: hagyja a hadvezetőség rendszeresen dolgozni a malmokat, ne foglaljon le, mert a hadiszolgáltatási törvényt nem kell alkalmazni, *szabad kézből* vegye a lisztet, *de a megtérítési árak a mindenkori tényleges viszonyoknak megfelelően* állapíttassanak meg.

Az események további folyamán 1915 május 3-án megjelenik az 1559/1915. M. E. számú rendelet, amely felhatalmazza a kormányt, illetve a ressortminisztereket, hogy bármely közszükségleti cikk árát meghatározhatják. *Innen* kezdődik a drágulás és drágítás *circulus vitiosus*. Egy héttel előbb: ápr. 26-án a Gazdasági Egyesületek Orsz. Szövetsége végrehajtó-bizottsági ülésén Rubinek Gyula, az Omge akkori igazgatója bejelenti, hogy ha a kormány bármely indokolt esetben megkötné a forgalmat és maximálná a gabonaárakat, ez úgy történjen, hogy július – aug.-ban lényegesen *magasabb*, szeptemberben és a többi hónapokban alacsonyabb legyen. A gyakorlatban ennek ellenkezője történt és a házfias, lelkiismeretes gazdák vagononkint pl. ma is 30,000 K-val károsodnak, késedelmes és spekuláló gazdák ugyanennyi jutalmat kapnak. Azt is lehetne mondani, hogy aratáskor 500 K többet ért, mint ma 800, de viszont a a késedelmeskedőknek pénzből az állam nem foglalt le. A szépen megírt felhívásoknak végeredményben a gyakorlat ellentmondott és a gabonaelrejtés, gabonaeltitkolás hivatalos részről indokolást kapott, ha nem is mentséget.

A gabonaáraknak túlalacsony maximálásai okozták azt is, hogy

az Ausztriában magasabban maximált árakkal kiegyenlítődést keregett és 1914. óta a csempészet nemes mestersége annyira fölvirágzott.

A mai lisztszükének másik oka a *túl magas kiírlési arány*. Az 1916 május 19-iki országos molnárkongresszusból intézett fölterjesztésünkben megmagyaráztuk a kormánynak, hogy az akkor már 73 kg-os hektolitersúlyúra lecsökkent búzából csakis 73 kg. emberi gyomornak emészthető lisztet lehet kivonni, egy grammal sem többet. A buza a legerélyesebb kormányrendelet dacára sem tud magából több lisztet kiadni, mint amennyi benne van. Az 1916 dec. 2-iki, 1917 ápr. 24-iki és a következő orsz. molnárkongresszusok mind foglalkoztak e tárggyal és valóban önzetlenül, tisztán szakszempontokból rámutattunk arra, hogy az emberi gyomor által meg nem emészthető, 10—15 % korpával kevert liszt mint nem embernek való, odajut a különben jó liszttel együtt, ahova csak a korpának szabadna jutni: az állatok föletetéséhez. Így is történt és a lisztek, valamint a nemesgabona föltakarmányozásához az első lökést a *kormányrendeletek* adták meg. Erre mondta *Szterényi József* a parlament 1915 május 5-iki ülésén: „A bürokrácia fölött a háború nyomtalanul elmegey“ és ezért kellett már 1915 tavaszán kukorica-kenyeret enni.

A gabona- és lisztszükség harmadik okozója a volt monarchia hadügyminiszterének soha helyre nem hozható hibája volt, hogy az 1914-iki általános mozgósításkor *a szénbányászokat is bevonultatta* frontszolgálatra. A kevés és rossz szén már 1915. ápr. havában jelentkezik hatásaiban. Amikor a teherárúfelvétel szünetelt, akkor a malmok valamely géprész pótlása vagy üzemanyaghiány miatt hetekig szüneteltek, de a posta és a vasut is vígan szállította a kézimalmokat „mezőgazdasági gép“ deklarációja alatt és az eleinte a malmok megállása folytán mozsárra utalt, majd megfőtten evett búzára utalt falusi közönség örömmel vette ezeket a gabonaeltüntető gépecskéket, amiből némely faluban 100 darabon felül van, a gabonát valahogy összetörte vele, 15—20 % lisztet gyúrnivalónak kiszitált, a többit megette az állat. A szabad forgalomban ezeknek a gépeknek nincsen létjogosultságuk. A szénkérdés megoldása — mint látjuk — szervesen összefügg a gabonaellátással.

A *fejadagot* először a 4586/1915. M. E. rendelet állapítja meg decz. 27-én 1916. jan. 10-iki érvénnyel, mely szerint az őstermelők 400 gramm, a testi munkások 300, mások 240 gr. napi lisztmennyiséget fogyaszthatnak. Senki ebben az országban (a betegetek kivéve) a fejadagból sem akkor, sem mostanában ki nem jött, a hiányt

illegális úton kellett pótolni, amikor a közvetítő rizikóját is meg kell fizetni és összesen többbe kerül, mint a legféltelenebbül felszökő szabad kereskedelmi ár.

Az első rekvirálás 1915. decz. 25-én kezdődött, amikor a fölös készleteket a Hadi-Termény r.-t. bizományosainak kellett bejelenteni. Tulajdonképpen erre nem volt szükség, mert a H.-T. úgy beszervezte magát, hogy 1915. aug. 1-től dec. 31-éig 14 millió mm. gabona forgalmát közvetítette.

Az 1916. jul. 1-én megjelent 2117./M. E. rendelet beszél először a lakosságnak gabonával és liszttel való hatósági ellátásáról, ugyancsak a vásárlási igazolványokról és őrlési tanúsítványokról a vámmalmokban, a terményfeleslegek bejelentéséről. Az államnak az új. n. ellátatlanokról való gondoskodása szülte a legnagyobb visszaéléseket. A termelők egy része eladta a gabonáját, januárban jelentkezett ellátatlannak. Aki tehetett volna, az sem vette a fáradságot, hogy vásárlási igazolványa alapján vidéken megvegye a gabonát, amikor kényelmesen helyébe hozta a hatóság az olcsóbb lisztet. A duplán és triplán ellátottak kereskedtek a liszttel. Szerintem ellátatlan csak az, aki semmi körülmények között sem tudná beszerezni lisztjét. De ha az 1920. évi 44.000. Ké. M. rendelet szerint a termelő bármely mennyiségű gabonát megőrltethet, aminek folytán a lisztkereskedés a termelő kezébe csuszott át, miért nincsen elegendő lisztje mindenkinek? Mert az eladás tiltatik, tehát csak rejtett módon jöhet létre. Másrészt a gabonaelrejtés azért is divatos, mert a háború elején az arany- és ezüstpénzzel együtt eltűnt a buza nagyrésze is. A háború minden évében haladványszerűleg több és több rejtőzött el, a következmények megmutatták, hogy azoknak volt igazuk, akik a jövőre is gondoltak. A hazai cementgyárak 1918 óta sem tudnak elég cementet produkálni, mind megveszi a falu az 1½ colos deszkákkal földalatti raktáraik kiépítésére. És hasztalan mondta Vass József dr. közlelmezési miniszter, hogy szuronyhegygel fogja kipiszkáltatni, mert a falu felelete az volt: Majd mélyebbre ássuk, hogy a szurony el ne érje.

Az elrejtés technikáját fejlesztette a sok rekvirálás és a velük járó zaklatás. A mostani parlamenti kiscigák azzal a jelszóval lettek megválasztva, hogy nem lesz több rekvirálás. Egy népszerű miniszter 1920 tavaszán kijelentette: „amíg én miniszter leszek, addig nem engedek több rekvirálást.” És mégis engedett. Csak-hogy most igénybevételek és a gazdaság elszámoltatásának hívják a gyermeket.

Tartozom az igazságnak néhány megjegyzéssel föntiekkel kapcsolatban: 1915. jun. 1-én, tehát 1^{1/2} évvel előbb, semmint Sedlmayer nevét hallottuk, Ipolyi-Keller Gyula a termelők részéről beszolgáltatandó fix kontingenseket ajánlott a földművelésügyi miniszterhez küldött memorandumában és ezt mondta: „A gazdák örömmel fogadnák ezen módot, mert megszabadulnának a korlátozásoktól, amelyeket a szükség által parancsolt rendeletek nagy száma reájuk rótt. A megállapított kontingensen felül gabonájukat szabadon értékesíthetnék.“ – 1918. május 8-án a régi képviselőházban megtartott orsz. molnárgyűlésen Kovács Mihály békéscsabai gőzmalomtulajdonos „az 1918. évi termés fölosztásáról és földolgozásáról“, Tankovics János kaposvári gőzmalomtulajdonos „A vámmalmok gabonamegajánlása az ország közélémezése számára“ címen tartott előadást. Ebből a kettőből és a kormánynek 1919 év végén észlelt hajlandóságából indult ki a gondolat, hogy 1919. dec. 30-án az Orsz. Molnárregyesület vállalta 5.000 waggon gabonának ápr. végéig való beszállítását. Formális szerződés kötött minden egyes malommal, garantált kötbér és a budapesti árú- és értéktőzsde választott bíróságának illetékesség-kikötésével. Az ügyet én vettem kezembe. 1920. jan. 6-án kezdődtek a vármegyék székhelyén a molnárok gyűlései, ahol egymásra a járásokban megválasztott molnárok vetették ki a kontingenst. Jan. 25-én jelentettem, hogy az önkéntes megajánlás 5163·8 waggon gabona, tehát több, mint a kikötött mennyiség, amelynek alapján az őrl. tan. eltörlése beigértetett. T. i. mi az elrejtett gabonákat akartuk a szabad forgalommal előcsalni, a kontingenst ebből tudtuk volna előállítani. Amint hire terjedt, hogy az őrl. tan., népies nyelven: cédula eltöröltetik, az összes malmok telve voltak őrlni valóval, a föld dobta ki magából a buzát. Így történhetett, hogy Pestmegye pl., ahol a vörösök kiszívták a vidéket, ahol a románok kétszer keresztül mentek, 1000 waggon vámgabonát ajánlott föl 4 havi beszállításra, míg a legjobb termésű években a hivatalos szervek 12 hónap alatt 880 waggonnal tudtak beszédni. A határszéli Sopronmegye a kicsempészés dacára 336 waggonnal (azelőtt 12 hónapban 263 w.), Vasmegeye 360 w. (azelőtt 12 hónapban 280 w.), Zalamegye 297 w. (azelőtt 12 hónapban 401 w.), Somogy megye 600·2 w. (azelőtt 12 hónapban összes járásaival 911 w.), Hevőmegye 307 w. (azelőtt 12 hónapban összes járásaival 340 w.), Borsodmegye 244·5 w. (azelőtt 12 hónapban összes járásaival 297 w.), Nógrádmegye 108 w. (azelőtt 12 hónapban, 3 járás teljesen, 2 részben megszállva, 122 w.), Veszprémmegye 307 w. (azelőtt 12 hónapban, 3 járás teljesen,

2 részben megszálva, 270 w.), Tolnamegye 310 w. (azelőtt 12 hónapban, 3 járás teljesen, 2 részben megszálva, 280 w.) ajánl föl és mégsem került kivitelre, ennek igazi okát ma sem tudjuk. Az akció eredménye, hogy naponta 100 w.-nál több vámgabona fut be, febr. 9-én 125 waggon. Baranyamegye két járása jan. 24-én jelenti, hogy a kontingentált 80 waggon helyett, 88 waggon elszállítására kész, jan. 29-én a kis Mosonmegye 150 waggont jelent és mégis *Huszár* Károly miniszterelnök febr. 29-én — ő sem tudja, milyen alapon — azt mondja a parlamentben: „Száz és száz waggon liszteket rejtenek el milliókat kereső vállalatok, de mi az *akasztásig* is elmegyünk, hogy a készleteket kihozzuk.“

Az 1920-iki aratás előtti ankéton az Orsz. Molnár Egyesület tagjai kontingensül 1,200.000 mm gabonát ajánlottak föl. Minden malom teljes vagyonával garantál és a renitensnek üzeme beszüntetendő. Akkor a kormány országos *egyetemleges* garanciát, t. i. hogy minden egyes a másik 5000-ért szavatoljon és mm-ként 2.800 K-kat kért. Ebbe nem mehettünk bele, mert hisz mit garantál a termelő és vajjon az anyaföld is be lesz zárva, ha nem adja ki azt?

Az 1921-es aratási évre az *ellátatlanok* fogalmának hozzáértők által való tisztázása után annak igazolására, hogy a magyar molnárság sem nem kapzsi, sem nem lelkiismeretlen, sőt az áldozatkész-ségben és hazafiasságban senkitől tanítást nem fogad el, följajánljuk a következőt:

Nemes gabonából (búza, rozs, kétszeres) és kenyérlisztnak alkalmas árpából összesen a kötelező 15% örl. és 12% darát vám mellett beszolgáltatunk 1,200.000 mm vámgabonát *üzemköltségi ár + 20%*. Feltétel: az örlési tanusítványok eltörlése és a belföldön a *szabad gabona- és lisztforgalom*, mert a falut és várost ez hozza újra össze.

Ezenkívül 20%-át a malmaink által a szabad forgalomban bevásárlandó gabonának, vagy az ennek megfelelő lisztet *önköltségen* átengedünk a kormánynak. Szállítási határidő 1921. dec. 31. E két tétel együtt — hacsak a termés nem katasztrófális — minimum 3 millió mm-t kitesz, ami a megrostálandó ellátatlanok fejkvótáján kívül jelentékeny *stock*-ot (rezervát) is jelent, amellyel a kormány árszabályozóan operálhat. Tévhit, hogy az árak túl magasba nőnek. Az árpa ma a szabad forgalomban 1.400 K, ha a többi szemes termény nem volna zárva, csak kevesebb lehetne. Ha van bőven gabona és liszt, akkor alábbhagy a hörcsög-természet és leszállanak az árak.

A termelők szabadon rendelkezhetnek gabonájukkal, még a *tavaszi vetés előtt* törvény volna erről hozandó, nem rendelet. *Rész-*

Ieges szabad forgalomtól mentsen meg termelőt, fogyasztót az Isten. A szigorú határozat a kényszergazd. jelenlegi hivatalnok szervezete foganatosítsa. Ugyancsak mielőbb törvény útján bűnbocsánat (amnesztia) volna biztosítandó az elrejtett gabonáknak, hogy azokhoz sem a Gok, sem a katonaság, sem a finánc, de még Hegedüs Lóránt sem nyúl hozzá. 1917. ápr. 24-én kértük már ezt. Akkor derogált, most valutajavítási szempontból tegyük meg. A bpesti gabonatőzsdén a határidőüzlet megengedettetik.

Hogy legyen-e exportálás, nézetem szerint erről ma korai beszélni. Az idegen gabona importparitása is theoretikus, mert Csonkamagyarország relative is olcsóbban él. Velem szemben egy igen okos ember arcképe függ: Wahrmann Móriczé, aki azt mondta: „Akármi történik, Magyarország helyén soha sem lesz egy lyuk, hanem szántóföldek, amik évről-évre teremnek“. Vele együtt magam is optimista vagyok. És mert soha sem a pesszimisták vitték előre a világot, ennek a beteg kényszerforgalomnak ne adjunk injekciókat, hanem vigyük ki az éltető szabad levegőre, a szabad forgalom levegőjébe.

Langfelder Ede, az I. budapesti gőzmalomi r.-t. vezérigazgatója: „Az ország gabonával való ellátásának biztosítása“ a discussio tárgya, de tulajdonképen a vita azon kérdésekről folyt:

1. vajjon kívánatos-e a gabonakereskedelem szabaddá tétele?
2. eljött-e már ennek az ideje?
3. vagy kell-e továbbra is a kötött forgalom mellett maradnunk, miért és meddig?

És ez természetes is, mert az ország gabonával való ellátása biztosításának problémája csak ezen kérdések helyes felfogásában és megítélésében találhat helyes megoldást.

Én a magam részéről a legszabadabb és a legkorlátlanabb kereskedelem és forgalom híve vagyok, tehát nem is vitatkozom a szabad kereskedelem szószólóival — hisz egyetértek velük — és nyugodtan mondom én is: *Igenis kívánatos a gabonakereskedelem szabaddá tétele.* Ezt áhítozza a gazda, a molnár és a kereskedő, kik mindnyájan most 7 éve viselik a kötött forgalom kellemetlenségeit, lehet mondani túrhetlenségeit.

A hézagos, hibás rendeletek a sokszor hozzá nem értő és azonkívül nem mindig jóindulatú közegek kezelésében sok visszásságot idéztek elő, melyekre egyenkint ki nem térek és ellenszenvenné tettek azután *minden* rendelkezést a közéletmezés terén, akár szolgálta a célt, akár nem. A kötött forgalom behozatala alkalmából ugyan intéző köreink

maguk nem egyszer hangoztatták azt, hogy ilyen rendeletet *jól* megcsinálni nem lehet, de hiba volt, hogy ezen felfogás ugyszólván dogmává vált nálunk, úgy hogy tényleg többnyire meg nem felelő rendeleteket adtak ki, rendszerint azokat is elkésetten, holott tények igenis bizonyítják, hogy könnyen érthető, világos, könnyen kivihető, mindent magába foglaló rendeleteket is megjelenttettek — különösen ha meghallgatták a gyakorlat embereit és figyelembe vették tanácsaikat — és ilyenek idejében való kiadása sok bajt elháríthatott volna.

Hiba volt, hogy a rendeletek kezelésében sok esetben kevésbé a lényeg felfogására és elérésére törekedtek, hanem inkább fősúlyt fektettek a rendőri szempontok érvényesülésére, ami hatálytalanította őket ugyszólván már a megjelenésük napján.

Tehát ismételtén, a gazdák, molnárok, kereskedők, sőt a fogyasztók is egyaránt már torkig vannak a kötött forgalommal és kívánatosnak tartják a szabad forgalom behozatalát. És ebben egyetértenek mindnyájan, még a nm. kormány és a székesfőváros i. t. képviselői is. Ha mindennek dacára azt tapasztaljuk, hogy ezen hivatalos előadók végkövetkeztetésükben a kötött forgalom további fenntartása mellett foglalnak állást, ha azt látjuk, hogy a gazdák és kereskedők a teljes szabad forgalmat kívánják — az egyik szabad forgalmat a gabonára, és kötöttet a lisztre — és ha végül konstátáljuk, hogy a malomipar egyik fővárosi kiváló tagja a kötött, vidéki collegája pedig a szabad forgalmat propagálja, akkor ebből megállapítható, hogy a helyzet annyira feje tetejére van állítva, annyira kaotikus, hogy senki nem tud semmit és hogy akár jobbra, akár balra fordulunk, csak új bizonytalanságnak megyünk elébe. Jó magam ép úgy vagyok ezen kérdésekkel és nem arrogálom magamnak állítani: csak az vezethet jó véghez, amit én ajánlanék. A jelen pillanatban, hol még nem tudjuk, sőt nem is sejtjük, hogy az új campagne mit rejt számunkra, ezen kérdésekhez kiki csak érzése alapján szólhat hozzá, mely ugyan tudásából, tapasztalataiból és a helyzet mérlegeléséből fakadt,

És az én érzésem, annak dacára, hogy én is áhítozom a szabad forgalmat, azt mondja, hogy *még nincs itt a szabad forgalom ideje*. A szabad forgalom, a kereslet és a kínálat árszabályozó, nivelláló egészséges érvényesülése csak egészséges viszonyok és előfeltételek mellett történhetik, de ha egész gazdasági életünk beteg, nagyon beteg, ha azon veszélynek nézünk elébe, hogy a lisztellátás körül a szükséglet mennyiségileg nem találja fedezetét, tehát a kereslet és kínálat erőjátéka csak egyetlen egy irányban találhat kilengést és pedig felfelé, akkor *szabad forgalomról még szó nem lehet és meg kell maradnunk a kötött forgalom mellett*.

Nézzük csak a közelmúltat és akkor meg kell emlékeznünk arról,

hogy mult év májusában és júniusában a kedvező, sőt igen kedvező terméskilátások hatása alatt nagy propaganda folyt a lisztexport felvételére és pedig annak a körülménynek kihasználásával, hogy korán arató ország vagyunk, hogy legalább 3 millió q liszt lehet az exportfeleslegünk, melyet lehetőleg gyorsan helyezzünk el a külföldön a világparitási magas áron, mielőtt az importra utalt államok máshol fedezik szükségletüket.

A gazdák erre a képviselőházban erélyesen óvást emeltek az ellen, hogy az állam az ő gabonájukból akar export útján a közszükségletek fedezésére, a valuta javítására, az ő kárukra üzletkebe bocsátkozni és azóta a világparitási árak elérése él a magyar gazdák fantáziájában. Hisz csak minap hallottuk ezen teremben a gazdák hivatott képviselőjétől, hogy 9 milliárdba kerül a gazdáknak az ellátatlanok ellátása persze világparitási alapon, az alacsony zürichi kurzuson kiszámítva, holott mérvadó gazdák egész őszintén és nyíltan bevallják, hogyha a mult évben nem 500 koronával állapították volna meg az adógabona maximális árát, hanem 800 koronával, — amint azután a malmok szabad vásárlásban fizették a búzát — nagyon meg lettek volna elégedve, mert ezen ár alapján bőven megtalálták volna számadásukat. Kötött forgalom és a velejáró kiviteli tilalom mellett végre nincs értelme annak, hogy a *belföldi fogyasztás világparitási alapon* fedezze szükségletét, mely világparitási ár a külföldi gabonaárak koronákra való átszámításából, egy mesterségesen és igazságtalanul leszorított koronaárfolyam alapján adódik, hozzá még a drága hajó és kontinentális vasuti fuvarok és egyéb szállítási költségek beszámításával, ez utóbbiakat megint csak külföldi drága valutában átszámítva a leszorított koronakurzus alapján. Ennek a felfogásnak, mint mondtam, sem értelme, sem jogosultsága nincsen és ennek érvényesülnie nem szabad. Mert végre a *föld az országé*; ha ez berendezéseivel biztosítja az egyeseknek egyes földrészek nyugodt megdolgozását és az abból folyó haszon élvezését, *követelheti*, hogy ezen munkából elsősorban az ő életfenntartásának összes szükséglete találja kielégítését és amíg ez biztosítva nincs, addig szabad tetszés szerinti egyéni rendelkezésről, szabad értékesítésről és szabad exportról nem lehet szó.

Némely oldalról azt is hallottuk, hogy a *szabad forgalom olcsóbban szerezhetné be* a mindennapi kenyeret, mint a kötött forgalom. Ez igenis áll *bő termés* esetén, de addig, míg ilyenekkel nem számolhatunk, ilyen biztosítva nincsen és nincs reményünk, hogy az esetleges *belföldi hiány előnyös gabonaimportok útján*, melyekre sajnos ezidő szerint kilátásunk nincsen, fedezetet nyerhetne, addig a szabad kereskedelem olcsóbbodást nem hozhat, minthogy a folyton fennálló nagy kereslettel csak egy meg nem felelő, ki nem elégítő kínálat állna szemben. Tehát igenis érvé-

nyesülne a belföldi fogyasztás terhére a világparitás, azaz a fogyasztás megdrágulna, hogy hányszorosával a mainak, azt még ma megmondani nem lehet.

Csak most tudjuk megítélni, milyen kára lett volna az országnak, ha a múlt évben a sokat dicsért exportot tényleg lekötöttük volna; az exportált mennyiségek utánpótlása sokkal több áldozatba került volna, mint az akkor talán elérhető volt valutajavulás összege.

Most felmerül a kérdés, hogy a belföldi fogyasztás várható nagymérvű megdrágulásáért a szabad forgalom esetén ki vállalná a felelősséget. Mert hogy az általános visszatetszést, sőt felzúdulást szülne, az a mai nehéz életviszonyok mellett kétség elen.

A termelő eladná a lehető legdrágábban a búzát a kereskedőnek, kik mindketten lelkesednek a szabad forgalom mielőbbi behozataláért, a kereskedő persze most a belföldi malomnak akarná tovább adni a búzát, lehetőleg haszonnal, mert anélkül dolgozni nem lehet. A malom pedig kell, hogy számot vessen magával, vajjon vállalhatja-e a liszt — tehát a mindennapi kenyér — nagyfoku drágulásáért az ódiumot, mert hogy az ő reá hárulna egyesegyedül, afelől tisztában lehet mindenki.

Nos hát a malom nem vállalhatja az ódiumot! Már azért sem, mert tulajdonképpen *nem ő okozója* a drágulásnak, *csak* utolsó sorban *kifejezője* és mégis *csakis ő ellene* zúdulna fel a közvélemény, a néphangulat, melynek a hatóságnak végre mégis engedni kellene és következnek a malmok drága áron vett készleteinek olcsóbb áron való lefoglalása és *ujból megint csak a kényszergazdálkodás bevezetése*. Ez így van, és ezért a malmok bizonytalan helyzet közepette nem is vállalhatják a rizikót, hogy a várható drága árakon készleteket szerezzenek be és raktározzanak be. Mert pl. egy naponta 3000 q búzát őrlő malom — ha állandóan csak 4 hétre akarja magát ellátni, kisebb időre a mai közlekedési viszonyok mellett nem is lehet — mondjuk csak 1200 koronás buzaáron, hell, hogy 90 milliót fektessen be. Ebből a malom rizikója könnyen megállapítható és álláspontja eléggé magyarázható,

Tehát megint csak az államra hárulna az ellátás feladata, minek hát ily hiábavaló és veszélyes kísérleteket kockáztatni, mint most minden áron a szabad kereskedelem bevezetése a gabona- és lisztforgalom terén?!

A malmoknak nincs okuk, hogy lelkesedjenek a túl magas lisztárakért, a malmok békeidőben is igen szerény polgári haszonra dolgoztak és nincs okuk a kormányt gáncsolni azért, hogy a kenyérliszt árát túlolcsóra szabta volna. Ez nézetem szerint nem is volt hiba, mert az az összehasonlítás, hogy Jugoszláviában a kenyérliszt ára 12 jugoszláv korona, a mai 3.60 K-ás árfolyam mellett 43 magyar korona, nem helytálló, amint ezt Strasser dr. úr már igen nelyesen magyarázta. Mások ott a viszonyok,

ott j. s. K-t keres a fogyasztó és j. s. koronát költ és a j. s. K. ép úgy mint a magyar K. vásárló ereje a belföldön nem a zürichi jegyzés szerint alakul.

Hibának tartottuk a 0-ás liszt árának 40 K-ban való megállapítását, mert a 25 K-ás lisztár is teljesen megfelelt volna akkor ahhoz, hogy az állam a buzalisztra rá ne fizessen, és hibának tartottuk a rozslisztból csak egyféle lisztet a kenyérliszt árán kiörölni és a rozskalkuláció deficitjét a buzalisztár feleslegéből fedezni. Két rozsliszt nem előállítás a rozskalkulációt is aktívra tette volna, mint ezt annak idején a kilences bizottság előtt bőven ki is fejtettem kalkulációk betérjesztése mellett. 25 koronás 0-ás lisztár mellett a belföldi fogyasztás szívesen felvette volna az egész 0-ás lisztprodukción is és átlagban olcsóbban és mindenestre nem drágábban jutott volna a mindennapi kenyérhez, mint az előző évben. Ez mind áll az 500 koronás buzaár mellett, melynek emelése magától értetődőleg maga után vonná az összes lisztárak aránylagos emelését is.

Ha már a kötött forgalom mellett maradunk, annak hivatalos kijelentésével ne várjunk augusztus 1-ig, hanem tegyük ezt mielőbb, hogy tiszta helyzetet teremtsünk, hogy a termelő és fogyasztó közönség nyugtalanságát eloszlassuk és hogy mindenki tudja, hogy az idén hányadán lesz. A rendeleteket a kötött forgalomra adjuk ki szintén mielőbb, hogy ne ismétlődjék meg az, ami a múlt évben történt, hogy már nagyban vágták a búzát, a rozst és még senki nem tudta, hogy és mint lesz. És a rendeletek kiadása után ne tétessenek hivatalos, mérvadó oldalról oly kijelentések, hogy a rendeletek ilyenek és olyanok és hogy minden másképp lesz. Ilyen jelenségek eleve lehetetlenné teszik az elvállalt feladatok megoldását. Hanem igenis csináljuk meg a rendeleteket a legnagyobb gondossággal, világosan és minden kételyt kizáróan, a gyakorlati szakemberek bevonásával, mert végre most már nyolcadszor lépünk be a kötött forgalomba, és fel kellene tételeznünk, hogy már mesterek lehetünk a szükséges rendszabályok megteremtésében és nem gyakorlatlan tanoncok!

Mindenekelőtt a termelőnek terményeiért megfelelő ár adandó, mely fedezi nemcsak összes önköltségeit, hanem kielégítő polgári hasznot is biztosít számára, mely esetben azután nem kellene félnünk attól, hogy a gazda termelését csökkentené, még kötött forgalom fenntartása mellett sem.

A kötött forgalom legyen általános, egységes: nem adógabona és szabadgabona, mert akkor minden gazda várni fogja, hogy a szomszédja szolgáltatassa be az adógabonát, ő maga majd a szabad gabona elhelyezésével fogja szolgálni a hazát. Nem tehető különbség a gabona és liszt között a lekötöttség tekintetében, ép úgy ne lehessen privilegizálni egyes gabonaneműeket, hogy pl. a buza és rozst kötött, az árpa, zab és tengeri

pedig szabad forgalom tárgyát képezze, hanem az *összes gabona hivatalos lefoglalása kimondandó*. Még bevonnám a *burgonyát* és a *hüvelyesekeket*, esetleg még más cikkeket is. A lefoglalást, illetve az *összegyűjtést, a szétosztást is egy kézbe adnám*, mert csak így lehet helyesen és igazságosan az élelmiszereket elosztani és odajuttatni, hol szükség van. Hol pl. sok a burgonya, kevesebb kenyérliszttel is beérik, ha a termésből nem futja.

Az összes termények egy kéz által való összegyűjtése és szétosztása alkalmat adna megint a *hivatásos kereskedelem beillesztésére*, amire főszlyt fektetek és ami helyes előkészítője volna a szabad kereskedelemre való átmenetnek.

A hivatásos kereskedelem beillesztése sokkal több és biztosabb alkalmat nyújtana azon, a hadseregből kilépett értékes elemeknek a kereskedelemben való áthelyezésére, mint azt teheti az Áruforgalmi r.-t. egynéhány szövetkezettel csak nagyon kis mérvben.

Az általános *egységes* lefoglalása minden terménynek akkor is fogatosítandó volna az idén, ha véletlenül jó tavaszi termés kilátásaink volnának — mert a jó kilátás még nem jelent termést — de fogatosítandó akkor is, ha a termés tényleg jól sikerül. Jó termés esetén a fejkvóta ne legyen 3.60, 6, vagy 7.20 kg. csak fejenként, hanem bőven kimérve legalább 16 kg. gabona havonta és fejenként, ami 12.80 kg. lisztet jelent. És akkor nem kell különbséget tenni városi és falusi lakos, termelő és nem termelő, a ma úgynevezett ellátatlan és ellátott, szegények és gazdagok, bankigazgatók és magántisztviselők, köztisztviselők és kereskedők között, mert mindnyájunknak meg kell élnünk. A lakosság ilyképeni osztályozását úgysem lehet helyesen keresztül vinni és a gazdagabb amúgy is másképp adózik az államnak és a köznek. És ha a fejkvóta mindenki számára kielégítően van megszabva, *mindenki adja ide egész termését, gabonából álló egész járandóságát*, ebből előbb biztosítandó a jövő évi vetőmag, a többi pedig előrelátással és pazarlás nélkül osztassék fel.

Ha azután a jövő tavasszal, 1922. májusában majd látjuk, hogy az ország szükséglete fedezetet nyert, akkor sem engedném meg a felesleg kivitelét, hanem ezzel a felesleggel átmennék az új 1922-23. évadba. Ha 1922-ben azután jó termés lesz, akkor mehetünk át a teljes szabad kereskedelemre, szabad kivittel, anélkül, hogy árdrágulástól kellene félnünk, hisz a fennálló kereslet szemben találja magát elegendő kínálattal. De a gazdát „károsító” *árcsökkenéstől* sem kell tartanunk, még a gabona vámmentességének fenntartása mellett sem, mert a szomszéd országok a földreform következtében évekig nem fognak jelentékeny exportfeleslegeket produkálni, melyek árnyomasztólag hatnának *nálunk*,

különben pedig a produkció, a szállítási költségek annyira megdrágultak, hogy ezen drágulás egymagában felér egy erős beviteli vámmal.

Ha pedig 1922-ben, ments Isten, rossz termésünk volna, az 1921. évi termésű felesleg meg fog szünni feleslegnek lenni.

Hogy a szükséges rendszabályok megtéessenek, már most kellene hozzáfogni a lakosság, illetve a termelők felvilágosításához és erre Vass miniszter ur Ö^o Excellenciája és Térfi államtitkár ur Ö^o méltósága már megmutatták a követendő helyes utat. Személyesen kellene velük érintkezésbe lépniök a mérvadó tényezőknek és itten a papság, a tanítók, a jegyzők nagy szolgálatot tehetnének az ügynek.

Minden statisztika és elméleti felfegyverzés nélkül alkottam meg véleményemet, mert annyi statisztikát és theoriát találunk fel nekünk minden kérdésben, hogy már nem tudjuk hová legyünk vele. Aplikálnám ezekre egy hirneves német humorista mondását az idegen szavak használatára vonatkozólag: „Hüte dich vor dem Gebrauche der Fremdwörter, du kannst nie wissen, was sie bedeuten.“ Óvakodjunk attól, hogy a gyakorlati kérdéseket a statisztikák és theoriák alapján akarjuk elintézni, mert soh'sem tudhatjuk, hogy hova fejlődnek a dolgok.

Én csak a gyakorlati életből vontam le a konzekvenciákat, melyeket önök előtt el akartam mondani és köszönöm, hogy türelemmel meghallgattak.

Térfi Béla: Igen tisztelt Szakértekezlet! Csak röviden kívánok reflektálni a vita során felhangzottakra és ezzel kapcsolatban esetleges félreértések kikerülése végett hangsúlyozni kívánom, hogy itt ebben a teremben jelenleg csak a saját egyéni felfogásomat fejtem ki s nem a Közélelmezési Miniszteriumnak álláspontját képviselem, mely a jövő évi gabonaellátás kérdésében még állást semmilyen irányban sem foglalt.

Gaál Gaszton képviselő úr annak a nézetének adott kifejezést hogy a kormánynak az a ténykedése, mellyel az ellátatlanok szükségletének fedezéséről a termésnek aránylag olcsó áron leendő hatósági igénybevétel, útján gondoskodik, nem jogos, illetve nem törvényes, nem szociális és sem termelési, sem közlelmezési szempontból célhoz nem vezet.

Ami a jogi, illetve törvényes helyzetet illeti, hivatkozom az 1916. évi IV. t. c. 1. §-ára, mely kimondja, hogy: „A Miniszterium abból a célból, hogy a lakosságnak közszükségleti cikkekkel való ellátását biztosítsa és azok árainak felhajtását meggátolja, e cikkeknek előállítását, forgalombahozatalát, közérdekből szükséges igénybevételét és árát, valamint fogyasztását a háború idejére kivételes

intézkedésekkel szabályozhatja és e tekintetben a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is állapíthat meg.“ – Ez a törvénycikk tehát már kifejezetten jogot ad arra, hogy ezeket az intézkedéseket nemcsak a hadsereg ellátása, hanem a lakosságnak közszükségleti cikkekkel való ellátása érdekében megtehesse. Joga van tehát a közszükségleti cikkek árát maximálni, annak egy részét igénybe venni stb.

Ami pedig azt a conclusiót illeti, hogy ezek a kényszerintézkedések ingatták meg a lakosságban a magántulajdon szentségébe vetett hitet és mintegy készítették elő a proletárdiktatura talaját, ezt csak akkor tudnám magamévá tenni, ha valaki beigazolná, hogy a diktatura a kényszerintézkedések által sujtott gazdatársadalomban tört ki s hogy a rekvirálás áldásait élvező ipari munkásság attól teljesen távol tartotta magát.

Ami továbbá azt a nézetet illeti, hogy nem szociális a gazdasági cselédtől elvenni gabonájának azt a részét, melyért ő egyéb szükségleti cikkét akarja beszerezni, csak azért, hogy ebből ellássák a városok gazdag polgárait is, vagy hogy a munkásnak adjunk 25 kg.-ot, ez így túlozva megállja helyét, de viszont ha úgy állítjuk be, hogy a mezőgazdától a havi 20 kg.-on felüli felesleget vesszük el azért, hogy száz- és százezer nem termelőt legalább havi 7 kg. liszttel elláthassunk, erre nem lehet ráfogni, hogy antiszociális álláspont.

Arra pedig a kormány sohasem gondolt, hogy a gazdáktól olcsó áron elrekvirált gabonát külföldön drágán értékesítse. Tény, hogy az akkori kormány egyes tagjai túlzott optimizmussal ítélve meg a helyzetet, akként nyilatkoztak a lapokban, hogy termésünkből esetleg néhány millió métermázsa kivitelre fog kerülni, de arról, hogy ezt a készletet a gazdáktól rekvirálás útján gyűjtsük egybe, egyáltalán szó sem volt.

Hogy az állami ellátás közélélmezési szempontból nem váltotta be azokat a reményeket, melyeket az ellátatlanok hozzá fűztek, az tény, de a panasz mindig csak arra irányult, hogy a quantum, amit az államtól kapnak, kevés s ők nem az állami ellátás *helyett* kérték a szabad forgalmat, hanem az állami ellátáson felül igyekeztek még bizonyos készleteket megvásárolni és pedig rendszerint azokat a készleteket, melyek az állam részére már le voltak foglalva s melyeket azok tulajdonosa aránylag olcsó áron, de természetesen még a maximális árnál még mindig drágább áron szívesen adott el bárkinek.

Ami Gaál Gaszton képviselő úr negyedik érvelését, a termelési szempontot illeti, ebben sajnos teljes mértékben igazat kell adnom, valamint abban is, hogy a falusi lakosság s általában a gazda-

társadalom szükségletének kielégítése iránt sokkal kevesebb történt, vagyis a gazdatársadalom így közvetve sem kapott rekompenzációt azokért a terhekért, melyeket a városi lakosságnak és a munkásságnak gabonával való ellátásával magára vett. Ennek azonban magyarázatát valószínűleg abban kell keresnünk, hogy ezen cikkek, mint a petróleum, vas, textilárúk, stb. főként hazánk jelenlegi megcsonkítása folytán nem tűrik a maximálást, a hatósági igénybevételt, mert legnagyobb részben csak külföldön szerezhetők be s így csak a szabad forgalom az, mely ezeket, ha drágán is, de mégis eljuttatja a reá szorultakhoz.

Abban az összes felszólalók megegyeztek, hogy a szabad forgalom, még a belföldi szabad forgalom is egy, a mai gabonárakhoz viszonyított abnormis drágulást idézne elő, legfeljebb abban tértek el egymástól, hogy ez a drágaság körülbelül a mai áraknak hányszorosát fogja kitenni.

Bacher vezérigazgató úr szerint 400 koronás dollár árfolyam mellett exportparitás alapján a főzõliszt 43, a kenyérliszt pedig 33 koronába kerülne. Importparitás alapul vétele mellett természetesen még drágább lenne.

Hogy azonban mi exportparitásról beszélhessünk, ehhez exportálandó gabona is kell, vagyis kell, hogy buza- és rozstermésünk a 18 millió q-át meghaladja. Erre azonban számítanunk s így élelmezési programmunkat erre felépítenünk nem szabad, legalább is nem addig, míg nincs adatunk arra nézve, hogy a búzával és rozssal bevetett terület a 3 millió kat. holdat meghaladja, vagy legalább is eléri. Export esetén tagadhatatlanul módjában van a kormánynak a belföldi árakat szabad forgalom mellett is szabályozni s egy nagyon jó termés esetén a kivitel betiltása vagy túlságos természetbeni illeték kirovása által le lehetne nyomni az árakat akként, hogy a belföldi szabad forgalom már katasztrófát nem idézhetne elő. De vajjon ez érdekében állana az államnak? A feleslegeknek illetlen visszatartása, a kivitel meggátlása nem sokkal nagyobb kárt okozna az államnak, sőt magának a termelőnek is annál, mintha a termésnek egy részét az ellátatlanok részére leadná, a feleslegét export céljaira is eladhatná?

Ha pedig nem terem 18 millió q búzánk és rozsunk, úgy a belföldi forgalom teljes felszabadulása esetén a multkor már vázolt tényezők közrehatásaként oly magasra szöknének fel az árak, hogy ennek határát már nem az export-, hanem az importparitás szabná meg.

Le kell tehát szögezmem, hogy a felszólalások nem tudtak meg-

győzni ebben a tekintetben, hogy a gabonának teljesen szabad forgalma katasztrófát jelentene az ellátatlan lakosságra s így közvetve az államra.

Viszont azonban ez a jelenlegi helyzet sem tartható fenn. Szíves készséggel hivatkozom én is gróf Tisza Istvánnak ama szavaira, melyeket Gaál Gaszton képviselő úr idézett: „Hát van ember, ki ezt a háborús gazdálkodási rendszert csak egy nappal is tovább akarja fenntartani, mint okvetlen szükséges? És kijelentem, hogy az lesz a feladatunk, hogy megkeressük a lehető leggyorsabb átmenetet az önmagát automaticæ szabályozó gazdasági élethez.“ Itt legfeljebb tehát abban a tekintetben lehet nézeteltérés, vajjon kötött forgalmunk legalább részbeni fenntartása még szükséges-e? Viszont pedig úgylátszik gróf Tisza is veszedelmesnek tartotta a kötött forgalomról a szabad forgalomra való átmenet nélküli áttérést, mert kifejezetten egy átmenetet keresett az önmagát automaticæ szabályozó gazdasági élethez. Sajnos az én felfogásom szerint a jelenlegi gazdasági életünk automatikusan nem tud még szabályozódni, kereslet és kínálat örök törvényei jelenleg nem tudnak kellően érvényesülni.

Bacher vezérigazgató úr szerint ez az időpont akkor fog bekövetkezni, ha koronánk annyira megjavul, hogy az amerikai búzának most szinte alacsonynak mondható ára koronában kifejezve nem jelentené a mai árak többszörösét, vagyis ő is egyedül az importparitásban látja az árak emelkedésének gátját. Ezt én is aláírom s ily feltételek mellett a szabad forgalmat aggály nélkül fogadnám, feltéve, ha valaki tudná garantálni, hogy ez az állapot aratásig be fog következni és hogy azután állandosulni is fog. El tudok ugyan is képzelni olyan helyzetet is, mely a külállamok nagy részét arra bírja, hogy minél több búzát vásároljon esetleg tartalékok céljaira is, mely körülmény viszont a most alacsonynak mondható külföldi piaci árat fogná emelni; viszont az sem tekinthető kizártnak, hogy koronánk bizonyos mérvű javulása után bármely okból visszaesik, amíg azután a behozatal lehetőségétől s így a külföldi búza árszabályozásától fosztana meg bennünket.

Azt az álláspontot az összes felszólalók úgyszólván helyesnek fogadták el, hogy az ellátatlanokról vagy azok egy részéről az államnak gondoskodnia kell, kivéve Lamm mérnök urat, ki a tisztviselők fizetésének oly mérvű emelését tartja kívánatosnak, hogy szükségleteiket ők is a szabad forgalomban szerezhessék be.

Vajna tanácsnok úr az összes ellátatlanok, illetve a főváros összes ellátatlanjairól kívánna gondoskodni, mert a lakosságnak kategórizálása szinte lehetetlen; kb. ebben a gondolatkörben mozog

Bacher vezérigazgató úrnak az a javaslata is, hogy az állam mindenkit lásson el gabonával, de különböző áron s az ehhez szükséges gabonát is különböző áron vegye át a termelőtől. Amellett, hogy ez az utóbbi megoldási mód szintén szükségessé teszi az ellátatlanok kategorizálását, mert ha azt nem is kell eldöntennem, hogy ki kapjon állami ellátást, de azt igen, hogy ezt az ellátást ki milyen áron kapja, a gazda sem lenne ezzel megelégedve, mert ő csak azt látná, hogy egész gabonafeleslegét az állam egy bizonyos áron átveszi s megfosztja őt az azzal való szabad rendelkezéstől, melyet egyes esetekben nem is a nagyobb anyagi haszon kedvéért vindikál magának.

Ezt az álláspontot nem oszthatom, a részbeni szabad forgalmat mint átmeneti intézkedést életbe kell léptetnünk, mert a termelés további visszafejlődését nem tudjuk meggátolni s amellett már csak a békeszerződésre való tekintettel is kell legális szabad forgalmat étesítenünk, nehogy a kötött forgalmi gabona árát akarja az entente irányadónak tekinteni az esetleges exportálásnál is.

Épp így sajnálatomra nem oszthatom Vajna tanácsnok úrnak azt az álláspontját, hogy a főváros lakosságát foglalkozásra való tekintet nélkül lássuk el. Nem tudom ugyanis megindokolni, hogy a fővárosi kereskedőt, iparost, ügynököt miért részesítem kedvezőbb elbánásban, mint a miskolci, szombathelyi, győri stb. kereskedőt, iparost, ügynököt és így tovább. Azonban elismerem, hogy a lakosságnak ez a kategorizálása a végrehajtás során szinte lehetetlen feladat elé fogja állítani egyes esetekben a hatóságot, de meg kell csinálnunk, mert a teljesen kötött forgalmat tovább fentartani nézetem szerint nem lehet.

Épp így nem tudom magamévá tenni azt a javaslatát sem, hogy városi lakosságunk 6 évi nélkülözés után legalább havi 9 kg liszt biztosíttassék, az ipari munkásság részére biztosított fejadag többlet további fenntartásával. Nem pedig azért, mert 18 millió q-ból ez nem futja. A termelő ugyanis terméséből legalább havi 20 kg, évi 240 kg gabonát fogyaszt el, ami 3 és $\frac{1}{2}$ millió embernél 8·4 milliót tesz ki, ha most a 4 millió ellátatlant évi 150 kg gabonával vesszük számításba, az újabb 6 millió q, a vetőmag 3 és $\frac{1}{2}$ millió, ami már cca 19 millió q-át tesz ki, feltéve, hogy a hadsereg, ipari munkásság stb. pótagját a vámbevétel fedezi. De nem is indokolt, hogy az idei fejkvótánál bárki is magasabb fejkvótát élvezzen, mert módjában lesz a szabad forgalomban esetleges többletszükségletét beszerezni.

A többi felszólalók az állam által ellátandónak tartják a

nemzeti hadsereget, a közszolgálati alkalmazottakat és keresetképtelen hadiözvegyeket, árvákat, rokkantakat sőt egy részük az ipari munkásságot is. Én az ipari munkásság ellátását állami érdekek tekintem, mert a munkabéreknek evvel kapcsolatos nagymérvű emelkedése minden téren elképzelhetetlen drágaságot idézne elő, az más kérdés, hogy ennek terhét miként lehet legalább részben áthárítani a munkaadóra? Teljes áthárításról már csak azért sem lehetne nézetem szerint szó, mert akkor tényleg előfordulhatna — amit Vajna tanácsos úr felhozott, — hogy a nagyobb családú munkásokat a munkaadók elbocsájtják s a munkás szó-szoros értelmében ki lenne szolgáltatva munkaadójának, ami a jelenlegi egyébként is nehéz helyzetünkben még beláthatatlan zavaroknak lenne szülőanyja.

Mint hogy nagy általánosságban az a felfogás alakult ki, hogy a fenti kategóriákról az államnak gondoskodni kell, most már csak arra kell kiterjeszkednem, hogy az ehhez szükséges gabonamenyiség miként szereztessék meg?

Az ellen nem merült fel észrevétel, hogy ennek egy része a malmok vámgabonájából fedeztessék, vagyis a malmok által felőrölt gabona egyrésze az állam részére visszatartassék és pedig úgy a vámmalmoknál, mint a kereskedelmi, tehát eladásra őrlő malmoknál. Azt azonban, amit Bacher vezérigazgató úr ajánl, hogy t. i. a vámmalmok ne 15 % gabonát, hanem 15 % fehérlisztet adjanak be az állam részére, nem tudom magamévá tenni. Az a gabona, amit a termelő a malomba visz s az abból származó őrlemény, a termelő tulajdona és nem a molnáré. A termelő pedig arra aligha kapható, hogy ő 1 q. gabona megőrléséért 15 kg. fehérlisztet fizessen, amikor szabad forgalom esetén már a 15 kg. gabona értéke is meghaladja a végzett őrlési munka értékét. Ha pedig csak a végzett munkával arányban álló őrleménymennyiséget tartunk vissza, annak a közfogyasztás vallja kárát. Téves nézetem szerint az ehhez fűződő megokolás is, mert mi a vámbevételt nem akarjuk külföldre vinni, hanem arra belföldi fogyasztás céljaira van szükségünk, ha pedig kivisszük, megköszöni az a külföldi vevő, akinek az ország különböző kis malmaiban összegyűjtött s így minőségére majdnem zsákonként különböző típusú lisztet kínálunk megvételre. Ily intézkedés csak azt eredményezné, hogy a termelő szívesebben adná el gabonáját s vásárolná meg a boltban a saját háztartása céljaira szükséges lisztet. Ép így nem lehet nézetem szerint arról sem szó, amit Lamm mérnök úr javasolt, hogy a vámmalmok ezt a 15 %-ot ingyen vegyék el a termelőtől és adják be az államnak, vagyis

hogy magáért az őrlésért, vagy készpénzben fizetendő díjat vagy további 10 % gabonát szedjenek.

Mint mult felszólalásomban már kimutattam, ily úton cca. 1 és $\frac{1}{2}$ millió q gabonát remélhetünk, habár be kell ismernem, hogy a szabad forgalom ennek az összegyűjtését is igen kedvezőtlen mérvben fogja befolyásolni, és pedig nemcsak azért, mert a molnároknak inkább lesz alkalmuk a szabad forgalomban a vámból őrlött lisztet a jelenleginél is magasabb áron értékesíteni, hanem azért is, mert az ellátatlanul hagyott falusi lakosság s ezek érdekében a hatóságok is igen gyakran reá fogják magukat vetni az ott összegyűlt vámkészletekre, azzal a megokolással, hogy a lakosságot éhínségnek kitenni s ezzel zendülést előidézni nem engedhetik meg.

A még hiányzó $1\frac{1}{2}$ millió q-ra vonatkozólag Gaál Gaszton képviselő úr részben az adónak gabonában leendő fizethetését, részben a kereskedők által szállítani kívánt árú egy bizonyos részének leadását, részben a kivitelre kerülő árú egy hányadának visszatartását javasolja. Az elsőt csak facultative javasolja s így megközelítőleg sem tudhatják, hogy az mennyit eredményezne, ez mindenesetre attól fog függeni, hogy az átvételi ár miként alkalmazkodik a szabad forgalmi árhoz, ha bármily csekéllyel alatta marad, nem kapunk semmit, ha pedig azt meghaladja, esetleg még az is gabonát fog adni adóban, aki nem is termelt gabonát.

A kereskedők által vásárolt készlet lyeteni megadóztatását magam részéről nem javasolnám, mert célhoz nem vezet, a szabad forgalmat pedig igen erősen gátolja. Évi termésünkben a termelőnek kell közel $8\frac{1}{2}$ millió q, vetőmagnak $3\frac{1}{2}$, tehát 16 milliós termés esetén legfeljebb 4 millió q cserél gazdát. Ennek is azonban közel fele sem kerül vasuton vagy hajón elszállításra, mert megvásárolják ott a helybeli ellátatlanok, vagy tengelyen viszik be a városok piacaira, malomba, úgy hogy hajón, illetve vasuton legfeljebb 2 millió q kerül elszállításra, azután pedig nem lehet 3000 vaggonnál többet összeszedni, sőt esetleg annyit sem. Ezért pedig az egész forgalmat megbénítani akkor, mikor magának az országnak is igen vitális érdekei fűződnek ahhoz, hogy közvetlen aratás után a termés egy része lehető leggyorsabban kerüljön be a malomba, s liszt alakjában ki a piacra, nem tartanám megengedhetőnek. De nem is ellenőrizhető, mert hacsak a gabonára terjesztjük ki ezt a leadási kötelezettséget, lisztre pedig nem, úgy a gabonát a termelő vagy esetleg maga a vevő is a közeli vámmalomban fogja megőrölni s liszt alakjában adja, illetve szállíttatja el, ha pedig a lisztre

is ki lenne terjesztve a leadási kényszer, úgy esetleg meg lenne adóztatva ily úton az a liszt is, melynek gabonája után ez az adó már be lett szolgáltatva akkor, mikor az a malomba került. Fenti aggályaim természetesen arra az esetre vonatkoznak, ha az átvételi ár a szállítás idejében érvényben levő forgalmi árnál alacsonyabban állapíthatnák meg, mert ha magasabban, úgy esetleg az ideoda fuvaroztatással az egész felesleg is az állam kezébe kerülhet. Csak azért hivatkozom erre a másik végre, mert a mindenkori forgalmi árak megállapítása igen nehéz, az főként első hetekben vidékek szerint és hétről-hétre változni fog.

Ami végül a kivitel után természetbeni leadást illeti, azt természetesen én is szükségesnek tartom, de erre alapítani élelmezési programunkat nem lehet, legalább is nem addig, míg termésünk nagyságával nem vagyunk tisztában.

De ezektől a nehézségektől eltekintve, nem látom azt, hogy miért kelljen ezekhez a módokhoz folyamodnia az államnak, ha fennmarad az az alaptétel, melyet Gaál Gaszton képviselő úr hangsúlyozott, hogy a gabonát akár adóban vesszük át, akár malomban tartjuk vissza, akár a kereskedők, illetve exportőrök adják le, soha sem limitált, hanem a magyar közgazdasági életben kialakult napiáron kell átvenni.

Ha ezt az alapelvet elfogadjuk, akkor a fenti igazán körülményes módozatok helyett sokkal egyszerűbb magát a szükséges gabonamennyiséget a szabad kereskedelem útján ugyancsak a magyar közgazdasági életben kialakult napiáron megvásárolni.

Ez az a javaslat, mely a gazdatársadalom és a kereskedők körében a legszimpatikusabb. Én örömmel jelentem ki, hogy közlélelmezési szempontból nekem ezen javaslat ellen semmi észrevételem nincs, ha a pénzügyminiszter úr az ehhez szükséges pénzüsszeget rendelkezésre bocsátja. Igaz ugyan, hogy ha ma azt kérdeznék tőlem, hogy ez mibe fog kerülni, arra nehezen tudnék pozitív választ adni.

Egyelőre hagyjuk figyelmen kívül azt az ezzel kapcsolatos javaslatot, hogy az így drágán megvásárolt gabonából örölt lisztnek a kedvezményezettek részére olcsón leendő kiszolgáltatásához szükséges pénzüsszeget elő lehet-e teremteni adó alakjában és miként? Nézzük csak azt, hogy mit jelent az, ha az állam 3 millió q-át akar a belföldi termelésből megvásárolni, azért maradok 3 milliónál, mert a Gaál Gaszton-féle javaslat szerint a vámmalmokban összegyűlt gabona is napiáron lenne átveendő. Nézzük először azt, hogy ehhez mennyi pénz kell? Minthogy a gabona szabad forgalmi árát most

meghatározni nem tudom, kiindulok Gaál Gaszton képviselő úr megállapításából, hogy a gazdaközönség a jelen gazdasági évben, hacsak 3 millió q gabonát vesz tőle az állam igénybe, 9 milliárddal károsodik, vagyis ő q-ként 3000 koronában számítja a veszteséget s így a buza árát a jelenlegi 500, illetve 800, tehát átlag, mondjuk 600 koronás árral szemben 3600 koronában véli helyesen megállapíthatónak. Ha feltételezzük, hogy az lesz a gabona értéke aratás után is, úgy az államnak közel 11 milliárdot kell közvetlen aratás után erre a célra fordítani, hogy miből, az már a pénzügyminiszter gondja.

Abban az esetben azonban, ha az állam is beáll a vásárlók közé, úgy kérdés, vajjon az árak itt meg fognak-e állni? A számtalan érdekltség, mely mind akar gabonát vásárolni, részben saját szükségletre, részben eladásra az, árakat annyira fel fogja szöktetni, hogy a pénzügyminiszter úr nem fogja győzni bizonyosainak a limiteket emelgetni, s ismerve állami adminisztrációt, szinte elképzelem, hogy mire hozzájárulását megadja a mondjuk 2000 koronás átvételi árhoz, a buza ára már 2300 korona lesz, és így tovább fog az állam a magánvásárlók után kullogni, mindaddig, míg az ellátatlanok százezrei lisztért nem szorongatják, akkor pedig esetleg rendzavarásoktól tartva szinte nyakló nélkül fogja a vásárlási megbízást adni. Az árak azt hiszem körülbelül az importparitásnál fognak megállni. Én a magam részéről az államnak ezt a vásárlását kénytelen vagyok helyteleníteni és eredeti javaslatomnak egyik fő előnyéül tudom be azt, hogy az állam mintegy 2 millió ember ellátásáról más úton gondoskodván, ezeket a vásárlási túlkedésemből kikapcsolja s ezzel már magában szabályozza leginkább a belföldi árakat.

Hisz ennél akkor szinte helyesebb, ha kizárólag csak az állam vásárol egy megfelelően magas áron, mert akkor legalább konkurrensitől megszabadul. Igaz ugyan, hogy akkor is kénytelen lesz az árakat hétről-hétre emelni, vagy külföldről bizonyos tartalékokat importálni, vagy ami szintén előfordulhat, később mégis rekvirálni.

Gaál Gaszton képviselő úr szerint az államnak módjában van meggátolni, hogy a szabad forgalmi ár túl magasra ne emelkedjék. Én sajnos ezt a módot — az exportlehetőséget nem véve számításba, — nem igen látom, mert mindennemű erőszakos belenyulás a szabad forgalmat már meggátolja s a kereskedelemben oly óriási bizonytalanságot teremt, hogy ez a bizonytalanság s az üzleti tevékenységnek ezzel járó megbénítása még jó termés esetén is liszt-hiányt idézhetne elő. Erre való tekintettel nem tartom elfogadhatónak

Frey Kálmán felszólaló úrnak ezt a javaslatát sem, hogy a malmok az általuk vásárolt gabonából őrlött kenyér- és főzölisztet 3 hónapról 3 hónapra megállapított irányáron legyenek kötelesek rendelkezésre bocsájtani. Ilyen intézkedés a szabad forgalmat csak akkor nem gátolja, ha az irányár magasabb vagy legalább is akkora, mint amekkora eladási árat a malom már eredetileg kalkulált; ha ennél kisebb, tartózkodik a vételtől, megindul a deputációzás az ár felemelése érdekében s mire az ár fel lesz emelve, már időközben a gabona ára ismét emelkedett, nem várva be azt a 3 hónapot, amikor e terv szerint emelkednie szabad lett volna.

A szabad forgalom nézetem szerint nem tűr ilyen korlátokat. Termelőre, kereskedőre is előnyösebb, ha a termés egy kis része az állam részére méltányos áron igénybe vétetik s a többi azonnal az igazi szabad forgalomnak adatik át, mintha az egész termés névleg szabad forgalomba kerül ugyan, de a szabad forgalmat mindenféle aprólékos állami beavatkozás gátolja. Meg vagyok afelől győződve, hogy ha az állam a teljesen szabad forgalom alapjára helyezkedik is, a kereskedők még mindig Demokles kardként éreznék fejük felett azt az eshetőséget, hogy az aratás után egy-két hónap múlva a kormány ismét kénytelen lesz a termést vagy annak egy részét zár alá helyezni.

Mindezek a nehézségek, melyek az állami vásárlással kapcsolatosak, természetesen fennforognak akkor is, ha az állam az abból reá háramló ráfizetést adóban akarja kivetni, sőt akkor részben újabb nehézségekkel találkozhat.

Feltétlenül igazságos az az elv, hogy az olcsó kenyér terhét ne kizárólag a gazdatársadalom vállára rakja az állam, hanem osztozzanak meg a teherben az összes teherbíró kategóriák. Szándékosan használok ezt a kifejezést, mert azt hiszem, hogy aki olcsó kenyeret kap, azt nem lehet ezen a címen adóval sújtani, tehát ebből a teherviselésből a fixfizetésű osztály, a tisztviselő, a munkásság kiesnék.

Ez a mintegy évi 8 milliárdnyi új adó tehát csak a gazdákat, iparosokat, kereskedőket, szóval az önálló foglalkozásukat sújtaná. Azért mondom 8 milliárdot, mert a 11 milliárd kiadásból körülbelül 3 milliárd az, amit a kedvezményezettek még megfizetni képesek. Most hirtelen nem tudom, mennyi az ország egyenes adója s így nem tudom, hogy az adókat ezeknél a kategóriáknál hányszorosan kellene emelni, hogy 8 milliárd fedezetet találjon? Amellett azonban állandó lenne a panasz a gazdatársadalom részéről, hogy míg ő a földterület után, tehát el nem titkolható alapon fizeti adóját, addig

a többi ágazatok ez alól részben kihúzzák magukat. De vegyük figyelembe azt is, hogy az adó mikor fog befolyjni s ennek tényleges beszedéseig mennyi lenne az államnak kamatvesztesége az aratás után kifizetett 11 milliárd korona után. Aligha hiszem, hogy lenne egy pénzügyminiszter, ki ennek a tervnek keresztülvitelére vállalkozhatnék.

Ha már az egyenlő teherviselés elvét akarjuk ennél a kérdésnél megvalósítani, úgy sokkal helyesebb a minimális szükségletet a gazdáktól aránylag nem magas áron igénybevenni s a kedvezményezett osztályok által fizetett liszt ára által nem fedezett különbözetet – most már a gazdák kikapcsolásával – kizárólag a többi teherbíró kategóriáktól adó alakjában beszélni. Így kevesebb pénz kellene a gabona átvételéhez, még kevesebb lenne számszerűleg az adó, mely e címen behajtandó lenne, a teheráthárítási elv pedig így is teljes mértékben érvényesülhetne.

Volna egy másik fedezet, melyet szintén hallottam teilemlíteni, ez az őrlési adó. Ez mindenkit a tényleges fogyasztás arányában sújtana, de oly magasra semmiesetre sem emelhető, hogy a fenti kiadást ebből fedezni lehessen. Az őrlési adó tulajdonképpen burkoltan már meg van akkor, ha a vám címén szedett gabona értéke meghaladja a tényleges őrlési költséget, vagyis azt az összeget, melyet a molnár az ő végzett munkájáért tényleg kap. Ez abban a pillanatban már bekövetkezik, amint a szabad forgalom ki lesz mondva, mert akkor a 15% gabona értéke többszörösen felülmúlja a tényleges őrlési díjat. Úgy, hogy ezt a százalékot emelni vagy pedig a gabonát az állam részére egyszerűen adóban elvenni s emellett az őrlési díjat az őrletővel külön megfizettetni igen végzetes lépés lenne, mely a gabona nagy részét a kézidarálókba kergetné a közérdek óriási hátrányára.

Körülbélül ezekben vélem összefoglalhatni a felszólalásokra tett megjegyzéseimet. Be kell vallanom, hogy dacára annak, hogy a felszólalóknak úgyszólván egyike sem osztotta az én álláspontomat, vagy talán éppen azért, mert nem osztotta, úgy sejtem, hogy helyes úton járok. Nehogy ez a nyilatkozat elbizakodottságnak tünjék fel, meg is okolom:

Ha a főváros állott volna mellém, önkéntelenül az a gyanú ébredt volna fel bennem, hogy egyoldalúan a fogyasztók érdekeit tekintettem, ha pedig a gazdák helyeselték volna álláspontomat, attól kellett volna tartanom, hogy reájuk való tekintettel a fogyasztók érdekeit elhanyagoltam. Így azonban minthogy senki sincs javaslatommal megelégedve, azt kell következtetnem, hogy sikerült az

objektív középúton haladnom. A kérdést jól megoldani igen nehéz, de nem lehetetlen, ha minden faktor kivétel nélkül nemcsak a saját egyéni érdekét tekinti, hanem figyelembe veszi ennek a szerencsétlen országnak helyzetét is.

Ne tartson vissza minket az a szintén hallott felfogás, hogy az elszakított országrészek lakossága nem fog hozzánk visszakiváncozni, ha gabonáját itt nem tudja egész mennyiségében a szabad forgalomban értékesíteni. Ez az argumentum különben is kétélű fegyver, talán visszatart néhány bácskai termelőt, de viszont megszerzi Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Ruszkakrajna, Erdély s az egész Felvidék éhező lakosságának vágyódását. De hisz az integritásunk visszaállítása nem ezen fog múlni, megszerzi azt nekünk a geográfiai helyzet, az elszakított országrészek gazdasági egymásra utaltsága, mind olyan természeti erők, melyeket gonosz kézzel megbolygatni boszúlatlanul nem lehet.

Frey Kálmán: Tisztelt Szakértekezlet! Tekintettel arra, hogy a tegnapi ülésen dr. Strasser Imre és Hajdu Zsigmond urak a kereskedők álláspontját tolmácsolták itt igen helyesen, mai felszólalásomban csupán egy pár megjegyzésre kívánok szorítkozni.

A kötött forgalom hívei két szempontból kívánják a kötött forgalmat fenntartani. Elsősorban azért, mert a szabad kereskedelemnek majd nem áll módjában a megfelelő mennyiséget beszerezni, másodsorban pedig azért, mert így az árak túl magasak lennének.

Ami a mennyiség kérdését illeti, azt hiszem meg lehet állapítani, hogy a lefolyt évben, illetőleg a most folyó kampányban az Áruforgalmi által összegyűjtött mennyiség messze mögötte marad annak a várakozásnak, amelyet a fogyasztás vele szemben maga elé tűzött. Ha jól emlékszem a számra, amelyet a lapokban az Áruforgalmi közlése folytán köztudomásúvá tettek, az összegyűjtött gabona 1·8—2 millió métermázsát tesz ki.

Térft Béla: Összesen 2·7 millió métermázsa.

Frey Kálmán: 2·7 métermázsa ügyebár az a mennyiség, amely hat hónap után most, amikor a kereskedelem teljesen ki volt zárva, összegyűjtetett. Nos én azt merem állítani, hogy olyan rosszul a gabonakereskedők nem dolgozhatnak, hogy ezt a mennyiséget egy középtermés esetén ne tudnák összegyűjteni, hogyha ehhez még hozzászámítjuk, hogy árpában és tengeriben is bizonyos mennyiség a kenyérszükséglet pótlására szolgál.

Ami pedig az árakat illeti, ez a mostani ár tulajdonképpen nem más, mint egy fikció. Ha azt mondjuk, hogy ötszáz korona a buza

ár, és ez abban a pillanatban, amikor ezt mondjuk, a fogyasztó kenyér-szükségletét fedezi – helyesen mondanánk; de ez az én nézetem szerint óriási tévedés. Olyan kis mennyiségű liszt bocsáttatik a fogyasztók rendelkezésére, hogy az nem elegendő arra, hogy szükségleteiket tényleg fedezhessék. Tehát mindenki, akár munkás, akár a legszegényebb ember is az illető, mindegyik abban a kényszerhelyzetben van feltétlenül, hogy sokkal drágább árban kénytelen magának a pótlását beszerezni, mint a maximális ár. Ezenkívül elhangzott itt a kötött forgalom hívei részéről, hogy lehetetlenség a gazdáknak a jövő termésért ugyanolyan térítési árat bocsátani a rendelkezésükre, mint a mostani ár. Szóval a térítési árat is lényegesen fel kell emelni. Ha pedig számításba vesszük, hogy sokkal magasabb árat kell megállapítani s hogy magasabb árú, csempészúton szerzett liszttel kell a fogyasztóknak szükségletüket fedezni, akkor én már a szabad forgalom esetén sem tudok elképzelni egy olyan óriási „abstand“-ot, amely katasztrófális lehessen a fogyasztás szompontjából. Szóval ezt az érvet sem lehet komolyan venni és komolyan elfogadni.

Én természetesen, mint kereskedő abszolút híve vagyok a szabad kereskedelemnek. Láttuk ugyebár még a malmoknál is, hogy a budapesti malmok egyik igen kiváló képviselője, Katona úr szintén a szabad kereskedelem hívei közé állott, sőt láttuk, hogy a vidéki malmok uni szonó ugyanezen az állásponton voltak; dacára ennek, én nem tudom elképzelni, hogy annyi gondolkodó fej megállapítása után a kötött forgalom annyira rossz legyen, hogy most mi áttérjünk a szabad forgalomra.

Én magam úgy állítottam be első előadásom alkalmával, hogy a szabad forgalomra való áttérés a mostani évek során át tartó kötöttség után bizonyos ugrást jelent a sötétbe, amely ugrás esetleg káros következményekkel járhat. Ez indított tulajdonképen arra a propozícióra, hogy azt mondjam, hogy erre a kötött forgalomra szükség van; hogy szükség van valaminemű megkötöttségre, amely megkötöttséget nemcsak a gabonánál, de a két fő lisztfélénél, a főző- és a kenyérlisztnél is meg kell csinálni s meg kell cselekednünk azt is, hogy az árat valamiképen maximáljuk.

Ámde nem azért mondtam én ezt, mint hogyha ezt tartanám abszolút jónak. Az én meggyőződéselem tulajdonképen az, hogy más, mint a szabad forgalom nem tudja az ellátást biztosítani. Mert, igen tisztelt szakértekezlet, ne méltóztassanak elfelejteni, hogy termelésünk, mióta nálunk ármaximálások vannak, évről-évre csökkent s

ha továbbra is fenntartjuk ezt a kötöttséget, akkor erre már égető szükség nincsen s akkor evvel direkt elriasztjuk a termelőket. (Úgy van, úgy van!) Evvel mi tulajdonképen arra kényszerítjük őket, hogy kevesebbet termesszenek.

S ha valamiképen ki lehet emelni ezt az országot ismét ebből a kátyúból, amelybe került, akkor erre a mód csak az lehet, hogyha termelésünket minél magasabb fokra emeljük s hogyha minél nagyobb mennyiség lesz az, ami egyrészt a belföldi célokra szolgál, másrészt a kivitel céljait elégíti ki.

Az elhangzott ellenvetésekre ezeket kívántam előterjeszteni. Nagyon sajnálom, hogy Ipolyi-Keller Gyula öméltósága éppen ma nincs itt. Távollétében nem akarok olyan megjegyzést tenni, mint hogyha itt lenne. Most pedig köszönöm az urak szíves figyelmét.

Elnök: A tárgyalás folyamán két felfogás küzdött egymással. Az egyik a kötött forgalom, a hatósági ellátás rendszerének — esetleg módosított alakban leendő fenntartását, — a másik a szabad forgalom visszaállítását tartja megfelelőnek.

A kötött forgalom védői ezt azért tartják még fenntartandónak, mert a saját termeléssel nem rendelkező lakosságot, az „ellátatlanokat“ a szükséges gabonamennyiséggel a háború óta fennálló viszonyok közt csak hatósági támogatással lehet anyagi nagy sérelmük nélkül ellátni. Az ellátatlanok sorába tartoznának a hadsereg, az állam és hatósági tisztviselők, a rokkantak, a hadiözvegyek, a munkanélküliek, sőt némelyek szerint a főváros összes lakossága és esetleg az ipari munkások. Mindezek el nem viselhetnék a szabad forgalom esetében beálló áremelkedést, mely a mai megszabott árnak esetleg négyszeresére is rúghatna.

Ezzel szemben a szabad forgalom hívei mindenekelőtt utalnak azokra a visszásságokra, melyeket e kötött forgalom közgazdaságunk és közállapotainkban okozott. Általános elégedetlenség mutatkozik az élelmezés terén; a formaságok egész láncolata foglal helyet, a vásárlás óriási időpazarlással jár, ácsorgás, sorbaállás, várakozás bosszantja a beszerzőket. A kötött forgalom mellett a fogyasztók nagyrésze kénytelen szűkre szabott járandóságain felül különböző utakon vásárolni; ez teremti és táplálja a láncolást és csempészetet és a kereskedés egyéb fattyúsarjait. A termelőnél ez a rendszer a legnagyobb ellenszenvet kelti; a termelés bevallásánál hamis ada-

tokat ad; termését eldugja, állataival megeteti, szóval igyekezik a hatóság intézkedéseit kijátszani; legnagyobb baj mindazáltal az, hogy a gabonatermeléstől elveszi kedvét s így veszélyezteti az ország termését és közgazdasági felépülését. A kötött forgalom óriási hivatalos készletet kíván, túltengés jelentkezik a bürokráciában és a formaszerűségekben; a sok felvétel, jegykiosztás, engedély, stb. óriási költség és időpazarlással jár. Mindez nagy erkölcsi károsodással jár; a hatósági közegek tekintélye süllyed, kivált az intézkedések gyakori megváltoztatása folytán; a közönség folytonos figyelme arra irányul, hogyan lehet a hatósági intézkedéseket kijátszani; mindenki többé-kevésbé vétkezik a hatósági rendeletek ellen; a törvény szentsége elveszti jelentőségét, a kormány elveszti tekintélyét, a közerkölcsök meglazulnak.

A szabad forgalom védői az árképződésre nézve nem tartják igazságosnak azt, ha az összehasonlítás alapjául a kötött forgalomban meghatározott ár vétetik. A fogyasztás ennél rendszerint sokkal magasabb összeget adott. Fogyasztásának egy részét csempészet útján fedezte, tehát nagyobb árakat kellett fizetnie. De ezenkívül a termelő sok terményt állatjaival etetett meg, s akkép elvonta a termény egy részét az emberi élelmezéstől, elvonta a piactól, kisebb lett a kínálat, megdrágult a csempészarú. Mindezekből következik, hogy a fogyasztó már ma is drágábban él, mint a maximális árak szerint kellene élnie, s így az árak emelkedése nem mérendő össze a maximális ár alapján.

Az árak alakulását előre ugyan nem lehet jósolni, de a forgalom mai alakulásából következtetést lehet vonni. Mindenesetre kedvező jelenség az, hogy a nyugati országokban erős árcsökkenés jelentkezik és ez a hullám hozzánk is el fog jutni. Argentína, Ausztrália bő gabonatermással dicsekszenek, Amerikában a buzaárak nagy csökkenést jeleznek; a hajófuvarok hanyatlanak. A valuta viszonyok javulását reméljük. Mindez oknál fogva a leendő áralakulásnál biztos, hogy szabad forgalom esetére nem lesz túl magas gabonaár.

Országunk, még a mai csonka állapotában is, gabonakiviteli ország, mely lakosai számára elegendő élelmet ad. Csonka-Magyarország rossz-, közepes termésnél is annyi búzát és rozst ad, hogy lakosainak kenyérszükségletén kívül még kivitelre jut gabona. Ily körülmények közt a belső fogyasztás számára oly árképződés lehetséges, mely vagyoni viszonyainknak megfelel. A belföldi ár mérsékelt magasságának biztosítására a gabonakivitel korlátozni, sőt megtiltani is lehetne.

A szabad forgalom védői mindazáltal hangsúlyozzák azt, hogy amidőn az állam beavatkozását a forgalom szabaddátételénél megszüntetendők tartják, az államnak a kereskedelmi és gazdasági politika terén erélyes közreműködését követelik. Mindenekelőtt szükséges, hogy az ország termelési politikája pontos felvételek által rendszeresen biztosíttassék. Csonka-Magyarország bevetett területét ismerni kell, a termési kiiátások időszakonként közlendők, a termés eredményei elég jókor fölveendők és ekkép megbízható közlések alapján a gabonaellátás alapföltételei köztudomásra jussanak. Gondoskodni kell továbbá a vasuti és hajózási közlekedésnek oly rendszeréről, mely a gabonamennyiségnek rendelkezésre állásakor a szállítás akadálytalan lebonyolítására képes. Az áralakulás szempontjából mulhatlanul arra kell törekedni, hogy a Bánság és Bácska ismét hozzánk juttassák feleslegeiket és ez okból a szomszédos államokkal a szabad forgalmat biztosító kereskedelmi szerződéseket minél előbb meg kell kötni és a rendszeres kereskedelemi forgalom akadályait — a kiviteli tilalmakat, a kiviteli vámokat, a csempészetet — meg kell szüntetni. Ugyancsak a belföldi árak mérséklése szempontjából, de különben malmaink őrlőképességének jobb kihasználása végett a külföldi gabonának behozatalát őrlésre meg kell engedni, esetleg azzal a kikötéssel, hogy a kenyér- és főzőliszt az országban kerüljön eladásra. Az őrlési forgalomnak illetén berendezése nagy előnyökkel járna. Végül a gabonakivitelnek áralakulás szempontjából való szabályozása is állami feladat, melynél esetleg pénzügyi szempontok — illetőleg kiviteli vámok szedése is érvényesíthetők.

Fontos feladat vár az államra a korlátolt forgalom megszüntetésekor és a szabad forgalom visszaállításakor, nehogy az átmenet túlerős zökkenéssel járjon gazdasági életünkben. A gabonaforgalom szabályozásánál a kormány rendeletei eddig mindig igen későn tétettek, politikai befolyás nyomása alatt gyakran módosították, úgy hogy a gazdakörökben épúgy, mint a fogyasztóknál a bizonytalanság érzete uralkodott. Elég jókor meg kell határozni a szabad forgalom időpontját és addig is sorba le kell dönteni a belső forgalom akadályait, első sorban a szállítási engedélyeket, meg kell akadályozni a kiviteli csempészetet. Ha lehetséges, az új termésig készletről kellene gondoskodni s e célra talán a malmok és a gabonakereskedők közreműködését igénybe venni.

A szabad forgalom hívei rámutattak arra, hogy a termelés, a gabonakereskedés és a malomipar — országunk nagy termelési ága — új lendületet nyer a kötött forgalom megszüntetésével.

Már pedig ily hatalmas tényezők jóléte első sorban a fogyasztók kielégítésében találja alapját s így önként magában bírja a fogyasztók érdekének biztosítását.

Hátra van még, hogy társaságunk nevében is őszinte köszönetemet fejezzem ki az előadó uraknak, akik nehéz időket élő hazánk emez egyik legfontosabb gazdasági kérdését minder oldalról kimerítően megvilágították, nemkülönben nagyszámu hallgatóságunknak, mely valóban közérdekű tanácskozmányunkat mindvégig kitartó érdeklődéssel kísérte s ezzel a Magyar Közgazdasági Társaság gabonaellátási ankétját bezárom.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Ankét Magyarország gabonaellátásáról.

Közgazdasági életünk legaktuálisabb problémájának szakszerű megvitatását és minden oldalról való megvilágítását tűzte ki célul az a nagyszabású tanácskozmány, melyet Matlekovits Sándor v. b. t. t. elnöklete alatt 1921. január 27-től február 4-ig a Kereskedelmi és Iparkamara dísztermében tartottunk. A tanácskozmányon mindvégig rendkívül nagyszámú közönség volt jelen, köztük politikai és gazdasági életünk számos kiválósága. A felszólalásokat teljes egészükben közöljük a Közgazdasági Szemle jelen számában.

Felolvasó ülések.

1921. február 25-én *Dálnoki Kováts Jenő* tartott előadást: „A megélhetés drágulása a háború alatt“, március 4-én *Feleki Géza*: „Entente-tervek Középeurópa felsegítésére“ címen. Március 11-én *Andor Endre* olvasta föl tanulmányát: „A munkaközvetítés és a munkanélküliség elleni biztosítás Angliában“. 18-án pedig *Foltényi Róbert* értekezett „Magyarország és a transitó-kereskedelemről“. Az előadásokat szép számmal megjelent tagjaink nagy tetszéssel fogadták.

Igazgató-választmányi ülés.

Igazgató-választmányunk 1921. március 18-án Matlekovits Sándor v. b. t. t. elnöklete alatt ülést tartott, melyen jelen voltak: Exner Kornél, Gerlóczy Béla, Neumann Károly, Bud János, Mutschenbacher Emil, Kovács Gyula, Somogyi Manó, Bossányi Endre, stb. Az elnök előterjesztésére a választmány elhatározta, hogy a Közgazdasági Szemle nyomását a „Magyar Lap- és Könyvkiadó r.-t.“ végezze s

hogy a Szemle kéthavonként átlagos 6 ívnyi terjedelemmel jelenjék meg. Ezután felvették a társaságba belépni óhajtó új tagokat, akiknek névsorát legközelebbi számunkban fogjuk közölni. Végül a választmány elfogadta az elnök indítványát, hogy a Közgazdasági Társaság tegye megbeszélés és vita tárgyává a közgazdaságtannak és szociológiának a középiskolákban elrendelt oktatását. Előadóul felkérte Méhely Kálmán egyetemi tanárt.

Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1921. május hó 5-én, Áldozócsütörtökön d. e. 10 órakor tartja meg közgyűlését a Magyar Folyam- és Tengerhajózási R.-T. palotájának dísztermében (V., Mária Valéria u. 11. I. em.).

Napirend:

1. Elnöki megnyitó.
2. Heller Farkas műegy. tanár előadása:
A pénzülmélet fejlődése.
3. Az igazgató-választmány 1920. évi jelentése.
4. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1920. évi számadásokról.
5. Az 1921. évi költségvetés megállapítása.
6. Az elnökség és igazgató-választmány kiegészítése.
7. Indítványok. (Az alapszabályok 9. §. értelmében a közgyűlés elé viendő minden önálló indítvány legkésőbb három nappal a közgyűlés előtt benyujtandó az elnökségnek.)

Pénzügyi és közgazdasági közlemények.

A Magyar-Olasz Bank váltóüzlete (V. Nádor-utca 18. sz.) elfogad: takaré- és folyószámlabetéteket, átvesz tőzsdei megbízásokat, foglalkozik értékpapírok, külföldi pénznemek vételével és eladásával, megszerez külföldi átutalásokat, kiállít csekkeket, hitelleveleket, bevált szelvényeket, továbbá foglalkozik sorsjegyek vételével, eladásával és biztosításával, valamint kisorsolt értékek beváltásával.

A Magyar-Olasz Bank váltóüzlete V. Nádor-utca 18. szám alatt Lindner Sándor cégjegyző vezetése mellett már megnyílt.

Az Unió bányászati r. t. végleges részvényei. Az Unió bányászati és ipari r. t. deiglenes részvényeit mult hó hó 29-től kezdve a Magyar-Olasz Bank értékpapir pénztáránál végleges részvényekre cserélik át.

Belvárosi Takarékpénztár r.-t.-nak április 2-án tartott közgyűlése az 1920. évi osztalékot 40 K-ban állapította meg és egyuttal elhatározta az intézet alaptőkéjének felemelését 36 millió koronáról 60 millió K-ra. A részvények kibocsátási módzatait az igazgatóság a közgyűléstől nyert felhatalmazás alapján külön hirdetményben fogja megfelelő időpontban közzétenni.

Közgazdasági helyzetünk.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1921. május 5-iki közgyűlésén
tartott elnöki megnyitóbeszéd.

Visszapillantást vetve a lefolyt év közgazdasági viszonyaira, a háború előtti állapotokhoz képest *még mindig súlyos* helyzetet látunk, ha mindjárt a rendes viszonyok előjelei határozottan mutatkoznak is.

A háborúval és azután beállott visszásságok közt a jog rendes állapota megingott; maga a nemzetgyűlés szükségesnek találta azt, hogy a béke életbeléptetése utáni egy év időtartamára a kormánynak továbbra is felhatalmazást adjon a háború idejére szükségeseknek jelzett *kivételes intézkedésekre*. Ekkép továbbra is fenntartották az *állam beavatkozását a közgazdasági élet legfontosabb ágai-ban*. A kötött forgalom, az ármegszabás, a jegyrendszer, a behozatali és kiviteli tilalmak, a szállítási engedélyek, az útlevélkényszer, a táviratok cenzurálása és számos hasonló intézkedés léptenyomon gátolják a termelés és a kereskedés rendes menetét és akadályul szolgálnak közgazdaságunk fejlődésére.

A közvélemény ma már erősen megnyilatkozott ezen rendszer ellen és minden oldalról hangos követelések kívánják a szabad forgalmat minden téren. Legerélyesebb hangok kerültek ki a mezőgazdák köréből, és a gabonaellátásról tartott tanácskozmányunkban a hangulat a szabadság mellett nyilatkozott meg, erős érvek hozattak fel a korlátolt forgalom ellen és ma a gabonaforgalom nagyjában felszabadult az eddigi rendszer alúl.

Hogy a szabad forgalom és vele kapcsolatban a közgazdaság terén az erők szabad versenye visszaálljon, ehhez azonban *nemcsak az ország belsejében kell* megszüntetni az akadályok egész láncolatát, de nemzetközi téren is rendet kell teremteni. A háború előtt az összes mívelt államok a vám- és kereskedelmi szerződések szoros hálózatával egy világgazdasággá voltak összeszöve; a kereskedés szabad volt, mindenféle vámok önkéntes felemelésétől, nem kellett félni, tilalmak nem gátolták. A háború nemcsak megrendítette ezeket a nemzetközi megállapodásokat hanem 1916 április havában az entente közgazdasági konferenciája a nemzetközi forgalom számára a *háború után gazdasági háborút* határozott. A gyűlölet

magja keserű gyümölcsét megteremtette a békeokmányban, ahol a nemzetközi szabad forgalom egyik alapelve, a kölcsönös legnagyobb kedvezés helyett a *legyőzött nemzetek kénytelenek a legnagyobb kedvezést szolgáltatni, de nem kapnak viszont kedvezést*. Szomszéd államaink célszerűnek látják velünk szemben az autokrácia teljes súlyát éreztetni, filalmakkal és nagy vámokkal gátolják forgalmunkat, úgy hogy teljes vámháborúban élünk és ezt nevezik békének, ezt tűrik a nagyhatalmak, mintha a vámháborúk a nemzetközi világkereskedésre előnyösek lehetnének. A nemzetközi forgalom terén mutatkozó nehéz viszonyok közt megfogamzott nálunk a *külföldi kereskedelmi kamarák eszméje* és keletkeztek egymás után a lengyel, olasz, svájci, német és francia kamarák. Föl akarják venni az összeköttetés fonalait ott, ahol azokat a háború és vele járó gyűlölködés eltépte, keresik a régi nyomon az ismét megindítható kereskedelmi összeköttetéseket. A kereskedés útján föl akarják éleszteni az egykori barátság érzését, hogy annak alapján a politikai viszonyok összhangja ismét megvalósítható legyen. Messze vagyunk még a céltől, de nálunk legalább a nemzetközi forgalom rendbehozatalára a törekvés első jelei mutatkoznak.

Az állami beavatkozás szelleme közgazdasági téren a nemzetgyűlés törvényhozási működésében is erősen jelentkezik. A birtokreform és a vele kapcsolatos, munkásházak építésére vonatkozó törvények erős állami beavatkozást honosítanak meg. Azon fejlemények után, melyek a háború alatt a harctéren vitézül szolgált katonáink megjutalmazását követelték, melyek továbbá a forradalmi kormány birtokreformjára vezettek, és melyek a proletárdiktatura alatt beállt erőszakos foglalásokban gyakorlati kifejezést találtak: ez a beavatkozás bizonyos tekintetben már mellőzhetetlen volt, és ha e törvények minden oldalról áldozatteljes odaadással hajtának végre, egy régóta állandó függő kérdés mintegy nyugvópontjához jut. Ezekén a reformokon kívül a törvényeknek egész sorozata az állami mindenhatóság és beavatkozás szellemét hordja magán. Így a pénzügyi központ, melynek egyik szakasza miatt, egy lényegileg szalmaszálnak jelentkező akadályon bukott meg Korányi Frigyes báró a pénzügyminiszteri székből; az Országos Központi Hitelszövetkezet, az árdrágításról szóló törvények erősen fejlesztik az állami beavatkozás rendszerét. Az a politikai irányzat, mely a nemzetgyűlés többségénél uralkodik, a kormányt határozottan az állami gyámkodás terére szorítja s ez meglátszik azokon a törvénytervezeteken, melyek egyes minisztériumok kebelében készülnek, így az ipartörvényjavaslaton, a munkások betegség elleni biztosításán.

Meglátszik különösen abban a törekvésben, mely a *szövetkezeti ügy* fejlesztésében megnyilatkozott. Kétségtelen, hogy a szövetkezetek — elsősorban a hitelszövetkezetek és a fogyasztási szövetkezetek — egy nemzet életében nemcsak gazdasági szempontból, de főképp erkölcsképző tekintetben felette előnyös alakulatok és nagyon helyes volt az, hogy nálunk, ahol a gazdasági téren a kezdeményezés szelleme hiányzik, az állam anyagi és erkölcsi támogatása által a szövetkezetek alakulását és fejlődését előmozdítja. Ámde minden gazdasági intézménynek megvan a maga természetes hatásköre és feladata, melyen túlfejlesztve elveszti jellegét és hatáskörében többé nem előnyös, hanem kártékony a közgazdaságra. Amidőn mindenféle üzletekkel kaptak a kormánytól megbízásokat, mikor különösen a lefolyt évben a szövetkezetek a gabonakereskedés szervezésére lettek rendelve és a gabonakereskedés a kereskedők kezéből kivételt, a kormány oly intézkedést tett, mellyel a szövetkezeteknek nem használt és mely az ország gabonaellátására ártalmas volt. *Nálunk általában sajátságos fogalom uralkodik az altruizmusról.* Van altruisztikus bankunk, vannak altruisztikus részvénytársaságaink és altruisztikus kereskedelmi vállalataink, vannak altruisztikus intézményeink, melyek bankokkal közös üzletekben dolgoznak, szóval nálunk föltalálták az altruisztikus kapitalizmust vagy a kapitalisztikus altruizmust, amiképp egyik közgazdasági tanárunk értekezést irt az egoaltruizmusról (fából vaskarika). A szövetkezeti eszme előnyére nem válik az, ha minden gazdasági ténykedést hatalmába akar vonni; erre képtelen; a szövetkezet hivatása tagjai anyagi érdekeit előmozdítani, de nem világforgalmi célokat elérni. A kormány hivatása a szövetkezeti szellemet a szövetkezet természetére szerint fejleszteni és terjeszteni, nem pedig álutakra vezetni és téves vágányokra terelni.

Közgazdaságunk egyik legnagyobb baja, amely a háború és az utána következő zavaros közjogi alakulatok folytán nagyra nőtt: *pénzünk elértéktelenedése.* Társaságunk múlt év május elején nagy tanácskozmányban tüzetesen foglalkozott ezzel a tárggyal; utalt arra, hogy valutánk javulására mulhatatlanul szükséges: állami háztartásunk egyensúlyba hozatala, a hadi szükségletek miatt felszaporodott adósságok rendezése és a bankjegyáradatnak meggátlása. Tárgyalásainkban kifejezésre jutott ez a meggyőződés, hogy az állam pénzügyeinek rendezése erősen igénybe fogja venni a nemzet adózási tehetségét; egyúttal ki lett fejtve az, hogy a nemzet feláldozó közreműködése nélkül a pénzügyek terén nem lehet eredményt elérni. Tárgyalásaink Teleszky János szavai szerint hivatva voltak

arra, hogy felrázzák a közönséget abból a nemtörődömségből, mellyel addig ezt a kérdést mindig és mindenütt felfogták. Nemzetünk szerencsés csillaga Hegedüs Lórántban, társaságunk egyik legrégebbi tagjában megtalálta azt a pénzügyminisztert, ki szaktudásával, hazafiságával és erős akaratával kezébe veszi országunk pénzügyi rendezését; mult december végén a nemzetgyűlés és az egész nemzet helyeslésével felállítja programját és azóta törvény törvény után készül és lép életbe, mindannyi sarkalatos építőanyag pénzértékünk javulására és országunk pénzügyeinek rendezésére.

A pénzügyminiszter pénzügyi programjával és tervezeteivel társaságunk nem foglalkozott. Még pedig két okból nem; először is azért, mivel nagy pénzügyi tanácskozásunkban a reform elvei és irányai minden oldalról kellő felvilágosítást nyertek és bátran mondhatjuk, hogy Hegedüs reformjának eszméi tanácskozmányunkban megokolásukat találják.

Követeltük az *államháztartás egyensúlyának helyreállítását takarékoság és az állami bevételek fokozása útján*; — a reform megteszi az első lépéseket a takarékoságra, megszüntet több minisztériumot, politikai államtitkárságokat. a külföldi képviselőkben a legnélkülözhetetlenebb állásokra szorítkozik, a költségvetésben törléseket tesz stb. — az állami bevételek fokozására meghonosít számos újabb adónemet, addig is, míg a jövedelmi adó gyökeres rendezésére kerül a sor. Követeltük *a jegyáradat megszüntetését és a függő államadósságok rendezését*, és ebből a célból az egyszeri nagy vagyoadó vagy vagyondézsma eszméje képezte erős ellentétes nézetek kifejtését. A pénzügyi reform egyik sarkalatos tényezője erre az ügyre vonatkozik és a vagyondézsma eszméjét elejtve a rendkívüli állami bevételeket szerencsés alakban, a vagyonsváltás alakjában hozza érvényre. A vagyonsváltás tárgyi ismérvek alapján rendeli el, miáltal a vagyondézsma járó nehézkes értékelést mellőzi és gyorsabban — ha talán nem oly eredménnyel és elméleti igazsággal — vél célt érni. Követeltük *a pénzértékének végleges rendezését* — ez a reformban a frank rendszerre való áttérés és magyar jegybank felállítása útján a messze jövőben, illetőleg a trianoni béke által kialakulandó viszonyok ködjében van kilátásba helyezve. De nem foglalkoztunk a reformtervezetekkel azért sem, mert Hegedüs pénzügyminiszter *erősen dolgozik a suggestió módszerével*. Ez a módszer a politikában abból áll, hogy a vezető államférfi az ügyeket nagy nyilvánossággal kezeli, a közvetlen érdekelteket meghallgatja, velük mindent megbeszél és a dolgokat úgy rendezi, hogy mindenki abban a véleményben van, mintha

az intéző államférfi nem az ő, hanem a közvélemény akarata szerint intézkednék. Nem mulik el hét, melyen a pénzügyminiszter kétszer-háromszor nem beszélne valamely együletben vagy nagyobb társaságban pénzügyi helyzetünkről, ne oktatná ki hallgatóit nehéz pénzügyi problémákról és újabb törvénytervezetekről; a napilapok telvék a pénzügyminiszter működésének minden egyes részleteivel; a szakegyletek képviselői szombatoként megjelennek a pénzügyminiszteriumban, nekik ott előterjesztik a készülő törvénytervezeteket; mezőgazda, iparos, kereskedő, bankember tájékoztat egyesülete útján nyer a készülőkről, megbeszélük az ügyeket, és küldötteik útján a legközelebbi szombaton vagy szükséghez képest előbb is előterjesztik észrevételeiket, szóval a közvélemény állandóan együtt van a pénzügyminiszterrel, tudja mi történik és a szuggesztió hatása alatt tapsol pénzügyminiszterének mindannyiszor, ahányszor a nemzetgyűlés egy-egy reformjavaslatot elfogad. Társaságunk a pénzügyi reformnál elérte célját, tájékoztatta a kérdés nagy horderejéről és jelentőségéről az országot és most, midőn látja, hogy a közvélemény állandóan foglalkozik a pénzügyekkel és a nemzet egyik fő feladatát a rendezés szükséges voltában látja, nyugodtan várja a fejleményeket.

Egyelőre örömmel megállapíthatjuk, hogy a pénzügyi reform *nagyjában jó kerékvágásban halad és eredményeiben is kedvező jelenségeket mutat.* Az az erős akarat, mellyel Hededüs terveit keresztülvinni törekszik és azok a józan elvek, melyeket reformjában felállít, bizalmat keltettek, nemcsak nemzetünkben, hanem a külföldön is. Ennek a bizalomnak eredménye, hogy *pénzünk vételereje nagyobbodik* és hogy valutánk javul. Téves volna az a felfogás, mintha ez a javulás kizárólag az eddig pénzügyi téren tervezett intézkedéseknek lenne tulajdonítandó; nem vonunk le Hegedüs érdemes működéséből semmit, ha utalunk arra, hogy a világgazdaságban beállt nagy jelentőségű viszonyok, elsősorban Amerika Egyesült Államaiban jelentkező túltermelés, a hajófuvar erős csökkenése, Nagybritánia törekvései Oroszországgal szemben és más világgazdasági jelenségek közgazdasági állapotainkat nem hagyták érintetlenül. Mindez támogatta a mi helyzetünket is és erősítette törekvéseinket, melyekkel pénzügyeinket javítani akarjuk. Ennek hangsúlyozásával mindenestre elsősorban *Hegedüs* érdeme az, hogy közgazdaságunkat a nyugoti államok méltatják és bizalommal tekintik.

A valutajavulással kapcsolatban *a drágulás nehéz kérdése is fordulópontra jutott.* A drágaság okai: az árúhiány, a pénz értékének

csökkenése és a szubjektív felfogásnak érvényesülése az árképződésnél. Az árúhiány a termelés és a forgalom akadályában találja alapjait. A termelés fokozására kellene törekedni s e részben a külföldi szénnek behozatalára rendszeres intézkedések szükségesek. A forgalom megakadása még fokozza az árúhiány nagyságát. Nemcsak az, hogy a *közlekedési eszközökben* erős rendetlenség uralkodott, nemcsak az, hogy egyes *országok határai* részint a kivitel, részint a behozatal előtt elzárkóznak, hanem különösen azok a hatósági rendszabályok, melyek az ország belső forgalmát megbénítják és a kereskedésellenes hangulat megteremtették a csempészüzletek egész rendszerét, úgy hogy ma legtöbb árú a csempészet útján jut megdrágultan a fogyasztó kezébe. Legjobban éreztük az árdrágításnak ezt az okát a proletárdiktatura alatt, midőn a kereskedés teljes eltiltása legtöbb árút a piacról egészen kipusztított. A drágulás megszüntetésének egyik fő eszköze a kereskedésnek teljes hatáskörébe való visszaállítása. *A szabad kereskedésnek a feladata a most már rendszerre vált csempészkereskedést legyőzni*, és ha ezen küzdelmében egy ideig saját maga lesz kénytelen árdrágítással dolgozni, vagyis ha a szabad kereskedés mellett a mai árak még nagyobbodni fognak, ezt el kell tűrnünk, mert különben a csempésztől, a láncos kereskedőtől nem szabadulunk. Minden átmeneti idő kellemetlenséggel jár, a drágulás megszüntetése is esetleg rövid ideig még a drágaság fokozását hozza magával, de ezután elérkezünk a közgazdaság tengerén ahhoz az állapothoz, melyben az árak hullámzása már nem lesz oly tornyosuló és veszélyes, hanem az érdekek egyensúlyba jutásával kellemes érzést idéz elő.

Közgazdasági viszonyaink a lefolyt évben határozott javulásnak indultak. Messze vagyunk ugyan még a háború előtt élvezett helyzettől és még sok a teendő a kormány, társadalom és minden egyes részéről, hogy a jólétnek abba a fokába jussunk, melyet 1867 óta folytatott közgazdasági politikánk a liberális irányzat által megteremtett. De ez az ország és népe megmutatta, hogy annyi balszerencse és viszontagság után is, melyet 1918 október óta át kellett szenvednie, fog erőhöz jutni, meg fog élni és visszakerzi a multja által övének vallott országot. *Haladásunknak eddig egy nagy akadály az, hogy a békekötés nem lépett életbe*, vagy inkább, hogy az igazságtalan békekötés reánk nézve sujtó határozatainak nagyobb részét erőszakkal kárunkra életbe léptetik és az előnyöknek azon morzsáit, melyek benne lelhetők, javunkra igénybe vennünk nincs mód és alkalom. 1918 november óta húzódnak a világbéke ügyében folytatott tárgyalások, 1920 júniusban

aláírtuk a trianoni igazságtalan szerződést és mai napon még gondolkoznak a magukat győzőknek hívők azon, mikép szigorítsák vagy nehezítsék a reánk rakott terhek súlyát. *Az életben semmi sem súlyosabb a bizonytalanságnál.* A politikai rendezkedésben majdnem lehetetlen állapot az, melyben a szerződő feleknek egy része tetszésszerű önkénnyel intézkedhetik, míg a másik türelemmel kénytelen várni jogainak rendezésére. Pénzügyeink rendezése, az elfoglalt területeken élő hazánkfiainak sorsa, az úgynevezett kisebbségek védelme, az osztrák-magyar bank likvidálása, egy magyar jegybank felállítása, belső jogvédelmünkre szükséges véderő szervezete és számtalan más kérdésben a béke életbelépése nélkül határozni nem tudunk.

Ha közgazdasági politikánk ettől a bizonytalanságtól felszabadul, ha határozott tényezőkkel tudunk számolni minden téren, ha a gazdasági erők szabad fejlődésének tért engedve a termelés fokozását alkalmas eszközökkel előmozdítani törekszünk és a pénzügyek terén a reformot a megkezdett irányban keresztül vesszük: közgazdaságunk fejlődése biztos.

A pénzelmélet fejlődése.

I.

Knapp állami pénzelmélete valóságos forradalmat idézett elő a közgazdák körében. A pénz szerepére és osztályozására vonatkozólag az eddig nem ismert megkülönböztetések egész sorát állította fel és oly mély meggyőződéssel jelentette ki, hogy a pénz jelenségének eddigi magyarázata, melyet metallistikusnak bélyegzett, téves úton járt és a pénz valódi lényegét nem is érintette, hogy a mű megjelenése után úgy látszott, hogy az elmélet eddig valóban nagy mulasztásokat követett el a közgazdaságtan egyik legfontosabb problémájával, a pénzproblémával szemben és hogy a pénz lényegét eddig a pénz anyagától nem sikerült fogalmilag különválasztani. A megdöbbenés annál nagyobb volt, mert a metallismus képzetei az elmélet és a gyakorlat emberei agyában valóban a pénzről alkotott felfogás háttérében lappangtak.

Az elmélet újabban tényleg elhanyagolta a pénz problémáját és a legtöbb író beérte azzal, hogy a pénz jelenségének magyarázata helyett hoszadalmas leírást nyújtott arról, hogy a történelem folyamán milyen javak látták el a pénz szerepét. A közgazdaságtan irodalma, mely oly behatóan foglalkozott egyes elméleti problémák irodalmának feldolgozásával, elmulasztotta a pénzelmélet fejlődését vizsgálatnak alávetni és csak így történhetett az, hogy a közgazdaságtan irodalmában oly járatos író, mint *Schumpeter*, úgy nyilatkozhatott, hogy pénzelmélet eddig még nem is volt.*) E nagy tájékozatlanság közepette jelent meg *Knapp* műve, mely hirtelen felrázta az elmélet embereit abból a hitből, hogy a pénzelmélet problémája már meg van oldva és oly gondolatokat tolt ismét a pénz lényegére vonatkozólag előtérbe, melyekről mindenki azt hitte, hogy örökre el vannak intézve. E mellett éppen a pénzelmélet fejlődésének elhanyagolása, valamint *Knapp* egészen új és

* V. ö. Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie, Leipzig 1918. I. 286. old.

mélyen megalapozott terminológiája folytán úgy látszott, hogy *Knapp* egészen új, eddig járatlan úton keresi a pénz tüneményének magyarázatát.

Ha a pénzelmélet újabb fejleményeinek megértésére a helyes látószöveget akarjuk megtalálni, nem érhetjük be *Knapp* ama kijelentésével, amely azzal tör pálcát az eddigi pénzelmélet felett, hogy az metallistikus volt és így a pénzt az azt megtestesítő érméktől ~~nem~~ nem tudta megkülönböztetni. Annál kevésbé elégedhetünk meg *Knapp* elmarasztaló ítéletével, mert hiszen ő maga, mint munkája előszavában be is ismeri, elmulasztotta a pénzelmélet fejlődését átvizsgálni*) és saját kutatásait a régebbi kutatások távlatába állítani. Mihelyt azonban erről az oldalról igyekszünk a pénzproblémát megközelíteni, arra a feltűnő eredményre jutunk, hogy a pénz problémájának nemcsak, hogy van irodalma, hanem az igen bőséges is és az emberi gondolkozás legrégebbi idejére nyúlik vissza. *Schumpeter* kicsinylő állítása tehát egészen helytelen és az irodalomnak csak felületes szemlélése is meggyőzhet mindenkit arról, hogy a pénz problémájával nagyon is komolyan és mélyremerően foglalkozott már a régi irodalom is.

A közgazdaságtannak kevés problémája van, mely az emberi elmét oly régóta foglalkoztatná, mint éppen a pénz jelensége. Már *Platon* és *Aristoteles* is foglalkoznak vele. A pénz figyelmüket abban az irányban ragadja meg, hogy az emberek hajlandók értékes javakat oly ércdarabokért, az érmékért cserébe adni, amelyek legtöbbször részükre semmiféle közvetlen hasznot nem nyújtanak. Amint megfigyelték, hogy a javakat javakért, az árúkat árúért cserélik ki, ebben nem láttak különösebb magyarázni való tüneményt, mert hiszen az érthető, hogy valaki azt, amiből feleslege van, szívesen odaadja olyan javakért, amelyekben hiányt szenved. Kevésbé érthetőnek látszott azonban az, hogy az emberek minden jószágot hajlandók pénzért odaadni, melynek pedig közvetlen hasznát nem veszik. A magyarázatot úgy *Platon*, mint *Aristoteles* abban keresték, hogy a csere nehézségeit áthidalandók az emberek megegyeztek abban, hogy az ércdarabokat, illetőleg érméket, forgalmi eszköz gyanánt használják fel. A pénz lényegét tehát az emberek *közös megegyezésében* vélték felfedezhetni, amely önmagukban véve értéktelen vagy kisebb értékű tárgyakat értékkel ruházott fel a csere megkönnyítése érdekében. Ezt az elméletet, amely hosszú ideig tartotta magát, *conventiós elméletnek* nevezték. Magyarázatának súly-

*) V. ö. Staatliche Theorie der Geldes. Leipzig 1905. az előszóban VII. old.

pontja azon van, hogy a pénz nem természetes, hanem emberi alkotás és mesterséges eszköze a cserének. A pénz értéke e felfogás szerint önkényes alapon nyugszik, tehát mesterséges érték, vagyis valor impositus, mint a középkori írók mondták, vagy valeur arbitraire, amint a francia irodalom nevezte.

Tudjuk, hogy a középkor bölcséletében *Aristoteles* tekintélye milyen nagy volt, és így a pénzülmélet is egészen megmaradt az általa jelzett úton. E tárgynál minden munka ő reá hivatkozik és felfogására támaszkodik. Így p. o. *Aquinoi szent Tamás* az értékről és az árról adott fejtegetéseiben egészen a conventiós elmélet hívének vallja magát, és az első pénztheoretikusok, *Davanzati* és *Montanari* szintén egészen ezen a talajon állanak. *Locke* is kifejezetten közmegállapodásból vezeti le a pénz értékét. *)

A conventiós elmélet kétségtelenül a pénz egyik jellemvonalát emelte ki. Élesen elválasztotta és szembenállította a pénzt az árukkal és felismerte azt, hogy a pénznek azoktól különálló természete van. Felismerte azt is, hogy az államhatalomnak a pénzre nagy a befolyása és ezt könnyen meg tudta magyarázni, mert hiszen szerinte a pénz emberi alkotás és így az emberi akaratnak, első sorban pedig az emberi akaratok irányítójának, a fejedelemnek, hozzáférhető intézmény. Ha a pénzt mesterséges úton hozták létre, akkor az mesterséges úton módosítható és változtatható is. E felfogásnak annál inkább kellett, hogy talaja legyen a középkorban, mert a fejedelmek maguknak követelték a pénzrendszer változtatásának jogát, melyet a conventiós elmélet érvelésével támogatott.

Az a nézet, hogy a pénz az áruk ellentéte és más úton nyeri értékét, mint az áruk, annyira földni látszott a pénz igazi lényegét, hogy a conventiós elmélet még a XIX. században is talált hívőkre. Így kiemelhetjük *Hoffmann***), ki 1838-ban és *Chevalier****) aki a hatvanas években is még az emberek megegyezésére vezeti vissza a pénzt; igaz, hogy *Chevalier* annak értékét már másképpen magyarázza mint a régié. Az elmélet helyes érzéssel a pénznek a javak között való különállásához erősen ragaszkodott és ez támasztotta oly sokáig a conventiós elméletet.

*) V. ö. The works of John Locke in nine volumes. 12. kiadás, 4. kötet. London 1824. A 2. kötetben foglalt: „Further considerations concerning the value of money“ c. értekezésében mondja: „The intrinsic value of silver considered as money, is the estimate which common consent has placed on it.“ 139. old.

**) Die Lehre vom Gelde. 1838. I. 10. old.

***) *Chevalier*: Cours d'économie politique. 2. kiad. Páris. 1866. I. 5. old.

A conventiós elmélet legtisztább megtestesítése a pénz ama magyarázatainak, amelyeket *Mises**) *akatallaktikus elméleteknek* nevez. Nem az értékelés tüneményében keresik a pénznek magyarázatát, hanem attól egészen különállóan. Hiszen a pénz értéke szerintük nem természetes, hanem mesterséges. Forrása tehát nem a gazdasági élet, amelyből általában minden értékelés kinő, hanem csupán az emberek megegyezése, illetőleg a fejedelem akarata.

A fejlődő közgazdasági elméletet ez a magyarázat sehogy sem elégíthette ki, mert a pénz, mintegy idegen test volt a gazdasági tünemények épületében, holott nyilvánvaló, hogy a gazdasági életnek egyik legfontosabb eleme. Azonban a tények is erősen ellene mondtak annak az álláspontnak, amelyet ezek az elméletek elfoglaltak. A fejedelmek abban bizakodva, hogy a pénz értéke valóban az ő akaratuktól függ, a *lucrum camerae* kedvéért ugyancsak derekasan hozzáláttak a pénz rontásához, a pénznek egyre kisebb nemesfém-tartalommal való kiveréséhez. A forgalom sehogy sem akarta, ellenkezés nélkül túrni emez eljárást és a jó pénz félrevonulásával, valamint az árak emelésével felelt a pénzrontásra. Így már korán fel kellett ismerni azt a törvényszerűséget, melyet később *Gresham* törvénynek neveztek, hogy t. i. a rossz pénz kiszorítja a forgalomból a jó pénzt. Nem azt bizonyította-e mindez, hogy a pénz mégsem olyan mértékben hozzáférhető az emberi és a fejedelmi akaratnak, amint azt a régi pénztheoretikusok gondolták? Ha a fejedelem akarata a pénzrontásnál annyira beleütközik a forgalom ellenállásába, vajjon nem azt bizonyítja-e ez, hogy a pénz mégsem állhat annyira az értékelés általános törvényein kívül? És a pénzrontás kapcsán megfigyelt tényekből nem az tűnik-e ki, hogy a pénzdarabok, az érmék értéke mégsem lehet egészen közömbös?

II.

E kérdések, melyeket az élet támasztott a pénz magyarázatával szemben, a figyelmet arra kellett, hogy fordítsák, hogy a pénzt megtestesítő érmék értékelése mégsem lehet egészen független azok beltartalmától, a *valor intrinsicustól*, ahogy azt a középkor nevezte.

Menger szerint *Law*-tól származik annak felismerése, hogy a pénz nem tiszta állami intézmény** vagy mesterséges alkotás, hanem arra az érmék árútermészetének is befolyása van. *Menger* ebben

*) *Mises*: Zur Klassifikation der Geldtheorien. Archiv für Socialwissenschaft und Sozialpolitik. XLIV. köt. 199., 201. old.

**) V. ö. Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. I. Th. Wien 1871. a 258. old. jegyzetében.

éppen úgy téved, mint ahogy tévednek azok, akik *Oresmiusra* vezetik vissza e megismerést. Az ugyanis még ennél is régebbi, és amint *Kaulla* kimutatta,* már *Buridan* tisztában volt ezzel és *Oresmius* az ő tanítványa volt. *Buridan* már határozottan azt tanítja, hogy a fejedelem nem állapíthatja meg tetszése szerint a pénz értékét, mert az érmék nemesfémből vannak és a nemesfém értéke is attól függ, hogy milyen fokban elégíti ki az szükségleteinket. Szerinte módjában áll ugyan a fejedelemnek azt megállapítani, hogy mi legyen az államban forgalomban lévő érmék elnevezése, nem áll azonban módjában annak meghatározása, hogy az érméket a forgalom milyen mértékben fogadja el. *Buridan*-nál tehát már határozottan mutatkozik az, amit *katallaktikus pénzelméletnek* nevezhetünk, t. i. annak felismerése, hogy a pénz sem nyeri mintegy kívülről értékét és értéke önkényesen meg nem állapítható, mert értékelésének alapja éppen úgy az emberi szükségletekkel való összefüggés, mint más egyéb javaknál.

Buridan és *Oresmius* még nem fordulnak kifejezetten a conventiós elmélet ellen, csupán azt igyekeznek bizonyítani, hogy a pénz értéke nem állapítható meg önkényesen, hanem az embereknek a forgalomban érvényre jutó értékelésétől függ. Hatásuk sem volt mélyremenő, mert hiszen, mint tudjuk, a conventiós elmélet ezután is erősen tartotta magát. Az az ellen közvetlenül irányított támadások tudomásom szerint csak a XVIII. században indultak meg és e téren úgy látszik, valóban *Law* volt egyike az úttörőknek, mert 1720-ban már francia fordításban megjelent munkájában egyenesen *Locke* ama felfogása ellen fordul, hogy közmegegyezéssel önkényes értéket állapítottak volna meg a pénz számára arra való tekintettel, hogy a nemes fémek különösen alkalmasak a pénz feladatainak ellátására.** Hogyan lehetséges az, kérdi e munkájában, hogy a különböző nemzetek egymás között arra nézve megegyeztek volna, hogy mily önként választott értéket tulajdonítsanak a pénznek? Hogyan volna lehetséges továbbá az, hogy idegen nemzetektől, azok részéről teljesen önkényesen megállapított értékben fogadják el más nemzetek a pénzt, és hogyan tartható fenn a pénzegység önkényesen megállapított értéke? Ezek majdnem ugyanazok a kérdések, amelyeket néhány évtizeddel később *Galiani* vet fel, aki úgylátszik olasz elődein kívül csak kevés idegen íróval volt

* Der Lehrer des Oresmius. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft LX. évf. 1904. v. ö. 453—461. old.

** Considerations sur le commerce et sur l'argent. Traduit de l'Anglois A La Haye. MDCCXX. l. a 11. old.

ismerős, és aki már éles gúny alakjában fordul a conventiós elmélet ellen. * *Law* már tisztában volt azzal is, hogy *a nemes fémek árúminőségükben kezdték azt a pályafutást, amely azután pénz gyanánt való használatukra vezetett*, és hogy ennél fogva *azok értéke is a rájuk irányuló szükséglet nagyobb vagy kisebb foka szerint igazodik*. *Law* már azt is felismerte, amit később *Condillac* szintén erősen kiemelt, hogy a nemesfémek értéke a pénzhasználat által emelkedett, mert hiszen ezáltal, amint *Condillac* kifejezi, új használatot és új hasznosságot nyert a nemesfém. ** Ugy *Law*, mint *Condillac* kiemelik azt, hogy a nemes fémek azáltal, hogy azokat pénz gyanánt használják, nem szűntek meg továbbra is árú lenni. *Condillac* szerint nem is lehetne pénzminőségükben értékük, ha nem maradna meg továbbra árúértékük. Csak természetes, hogy *Condillac* ezután kereken visszautasítja azt a felfogást, hogy a nemesfémek az értékeknek önkényesen választott tiszta jelképei volnának, és hogy értékük az emberek megegyezéséből származnék. A physiokraták közül különösen *Turgot* az, aki a fémpénz árúminőségét hangsúlyozza. Szerinte „az arany és az ezüst nem értékjegyek, mint sokan képzelték, hanem maguknak is van értékük” és „tisztán megegyezésen alapuló pénz lehetetlenség.” *** A német irodalom valamivel később jutott el erre a megismerésre, de már *Hufeland* határozottan ezen az állásponton áll.

Azzal az állítással tehát, hogy a közmegegyezés teremti meg a pénzt, és alapozza meg annak értékét, mindjobban az a felfogás helyezkedik szembe, hogy a pénz nem a gazdasági törvényektől független és azoktól különálló alapokon keletkezett, hanem hogy az árúk sorából emelkedtek ki a pénzhasználatra különösen alkalmas javak, melyek azután árúértéküket megtartották és csupán annyiban mentek keresztül értékváltozáson, amennyiben a pénzminőségük új használati lehetőségeket teremtett számukra. Ebben az erősen térfoglaló irányzatban *a pénz használati értéke domborodik ki erősen* és feltűnő az, hogy éppen azok az írók úttörők a pénzelmélet terén, akik a használati értékre nagyobb súlyt helyez-

* *Galiani*: Della moneta. 1750-ben névtelenül jelent meg először. Az idézeteket a „*Scrittori classici italiani di economia politica Parte moderna. Tomo III. Milano MDCCCIII.*“ a c. kiadásból vettem. L. a 110—111. old.

** L. *Oeuvres de Condillac. Le Commerce et le Gouvernement. Paris 1798.* I. 121. old., továbbá 222. old.

*** L. *Quesnay és Turgot munkáiból. Fordította Fenyvessy Adolf. 2. kiadás. Budapest 1899.* v. ö. a 82. és 80. oldalakat.

nek. Áll ez határozottan *Buridan*-tól egészen *Hufeland*-ig az összes említett írókra.*

A classicus íróknak a pénzre vonatkozó nézetei megtartják azt a színvonalat, melyre az előbbieken említett írók a pénzelméletet felemelték. A nemesfémek árúminőségét pénz szerepükben teljesen méltányolják, bár nem mulasztják el arra hivatkozni, hogy a nemesfém igen drága forgalmi eszköz, mert a használatától vonja el emez értékes javakat. *Knapp* nyomán *Smith*-nek és *Ricardo*-nak is szemére vetették, hogy metallisták voltak. *Mises* helyesen mutatott rá arra, hogy e szemrehányás alaptalan.** Ők távolról sem állították azt, hogy a nemesfémtartalom feltétlenül a pénz lényegéhez tartozik, csupán arra helyeztek súlyt, hogy a pénz értéke a pénz árútermészetére alapítva keletkezik, és hogy annak nemesfémtartalma értékére nem lehet közömbös.

III.

Az igazi metallismus későbbi keletű és inkább a classicus iskola álláspontjának további kifejlesztéséből származott. Határozottan megtaláljuk már *Sismond*i-nál, aki egyébként nem egy irányban a classicus iskolával szembehelyezkedett. Szerinte a pénz az összes javaknak nem csak jelzője és képviselője, hanem megéri is azokat. A pénz is munka által termeltetett és ebből származik értéke, amely sohasem fog messze távozhatni előállítási költségeitől.*** A pénz magyarázatánál tehát *Sismond*i] is megtartja az értékelméleti alapot, de azt már a classicus tan által táplált munkaelmélet útjára vezeti át. Erősen kidomborítja ezt *Stuart Mill* is,**** akinek nézete szerint a pénz is olyan árú, mint a többi és értékét a nemesfém értéke szabja meg. Ez az érték nagyjában a fémek termelési költségei színvonalán kell, hogy maradjon, mert hogy ha a pénz értéke e fölé emelkedik, a tőke az arany és ezüst-bányászat felé fordul és szaporítja a javak mennyiségét, ha pedig e fémek értéke termelési költségeik alá süllyedne, akkor a tőke bányászatuktól elfordul és kínálatukat csökkenti. *Senior* álláspontja ebben a kér-

* A subjectiv értékelmélet kialakításában *Law*, *Galiani* és *Condillac* szerepét behatóbban méltányolta *Zuckerlandl*.

** V. ö. Zur Klassifikation der Geldtheorie, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 44. köt. 206—207. old.

*** L. *Sismond*i: A nemzetgazdaságtan újabb elmélete Ford. Enyedi Lúkács. II. köt. c. kiadás Budapest 1899. I. 4. és 5. old.

**** L. *Stuart Mill*. A nemzetgazdaságtan alapelvei. Az angol eredeti 6. kiadása után fordította Dapsy László. III. köt. Budapest 1875. I. 103. és 105. old.

désben még határozottabb. A pénz értékét megalkuvás nélkül a nemesfémek termelési költségeiben látja és határozottan visszautasítja azt a felfogást, hogy a termelési költségeken kívül más, a pénz természetével összefüggő tényező, mint akár a pénz forgási sebessége, akár pedig a pénz mennyisége annak értékét befolyásolhatná. Szerinte az egész világot oly közületnek tekinthetjük, amely az aranyat és az ezüstöt használja a pénzverés céljaira és a többi árú értékét az arany és ezüst termelési költségein méri.* Bár nem a termelési költségek tanával kapcsolatban és nem is oly mereven, mint az említett írók, a német irodalomban *Knies* képviseli ezt az álláspontot azt hangoztatva, hogy a pénznek okvetlenül használati jószágnak kell lennie és hogy a pénz mint árú a súly szerint benne foglalt fémérték alapján mértéke az értéknek.** Hogy *Knies* ezek után minden olyan felfogást visszautasít, amely a pénzt tisztán értékjegynek tekinti, avagy a pénz értékének az állam által való megállapíthatóságában hisz, az magától értetődik. Szerinte ez az állítás épp oly képtelen, minthogy ha valaki azt mondaná, hogy az állam parancsára egy mértékegységből tízet, avagy ólomból ezüstöt lehet csinálni.

A pénz árútermészetének *Buridantól* egészen a XVIII. század francia és angol írói részéről való hangoztatása tehát végeredményben tényleg elvezetett ahhoz az állásponthoz, amelyet a ma már általánosan elfogadott terminológiának megfelelően *metallismusnak* nevezhetünk. E felfogás lényegét abban kell látnunk, hogy csakis oly pénzt tart lehetségesnek, amelynek árúértéke is van, és hogy a pénzt árútermészetéből kifolyólag tartja az értékek mértékének. A pénz árúértékét, mint láttuk, a metallismus sem magyarázza egységesen, mert míg *Sismondi*, *Stuart Mill* és *Senior* az objectiv értékelméletre, a munkaelméletre támaszkodnak, addig *Knies* határozottan a subjectiv értékelmélet felé hajlik.*** Mégis a metallismus

* L. *Senior*: Three lectures on the value of money. London 1840. Németre fordítva *Diehl* és *Mombert*: Ausgewählte Lesestücke zum studium der politischen Ökonomie. I. Bd. Zur Lehre vom Geld. 2. kiad., Karlsruhe 1912. I. különösen a 118—119. old.

** L. *Knies*: Das Geld. 2. kiad. Berlin. 1885. I. 201. és 208. old.

*** Ebből azonban nem következik, mint *Mises* állítja, hogy *Knies* nem volt metallista (v. ö. előbb említett cikkét 210. old.) Ezzel szemben *Altmann*. Zur Geldlehre des XIX. Jahrhunderts (Die Entwicklung der deutschen Volkswirtschaft im XIX. Jahrhundert. Leipzig 1908.) c. értekezésében (I. 24. old.) *Knies* metallistának jellemzi, *Diehl* és *Mombert* pedig egyenesen a metallismust kimagasló képviselőjének tartják őt. L. az e. i. munkájuk bevezetését 18. old.

minden képviselőjében közös az a vonás, hogy a pénz árúértékére helyezi a súlyt és hogy nem a gazdasági életen kívül álló tényezőkből magyarázza a pénz értékét, hanem az általános értéktörvényekből. Ebben áll az a haladás, amelyet a pénzelmélet, ha nem is közvetlenül a metallismusnak, hanem inkább a metallisták elődei-nek köszönhet. Határozottan téves ugyanis mindazokat metallistáknak bélyegezni, akik a pénz árútermészetét hangsúlyozzák. A metallisták köre sokkal szűkebb és *Sismondin, Stuart Millen, Seni-oron*, valamint *Kniesen* kívül az előbb felsorolt írókat aligha lehet jogosan ebbe a táborba sorolni, mert magában véve az, hogy a pénz árújellegét hangsúlyozzák, még nem teszi őket metallistákká. Így, hogy a metallismus előfutárai közül csak egyet említsek, *Law*-ról ismeretes, hogy ő nem is volt híve a fémpénznek. A classikusok közül *Ricardo* tesz célzást arra, hogy papírral is el lehetne látni a forgalmat. Az, amit tehát ezek az írók, a néhány igazán metallista felfogású írón kívül állítottak, inkább a pénz keletkezésére, a fémpénz árújellegének eltüntetésére és arra vonatkozik, hogy a pénz értéke nem lehet önkényes és az államtól tetszés szerint megállapított. E tételek felismerése az, amivel a metallisták elődei gazdagították a pénzelméletet. *Főérdemük tehát az, hogy az elméletet megtisztították attól a felfogástól, hogy a pénz értékét az állam tetszés szerint megállapíthatja.*

IV.

A pénz árútermészetének túlságos hangsúlyozása, amint az különösen a metallisták álláspontjában jutott kifejezésre, nem maradhatott visszahatás nélkül. A pénz ugyanis az így teremtett távlatban már csaknem teljesen a többi árukkal egyenlő árúnak tűnt fel, melyet azoktól csupán általános forgalom képessége és csereeszközül való elfogadása különböztet meg. A pénz a legforgalomképesebb áru. Így hangzott körülbelül az a felfogás, amely a pénz árútermészetének felismerésével magának utat tört. Míg tehát a régi elmélet, a conventiós elmélet áthidalhatatlan ellentétet látott a pénz és az árúk között, addig, a *Buridannal* kezdődő irányzat annak árútermészetét túlozta és már-már megfeledkezett arról, hogy a pénz mégis igen lényegesen különbözik az áruktól. Érthető tehát, hogy a pénz pénzminőségének erősebb hangsúlyozása nem várakoztathatott sokáig magára.

Már *Smith* egyik kortársánál, *James Stewart*-nál megtaláljuk az első lépést ebben az irányban. *Stewart* mindjártazzal kezdi a pénzre vonatkozó fejtegetéseit, hogy a pénz és az érme nem azonos dol-

gok. Fejtegetéseiben majdnem visszaesik a régi elmélet hibáiba, mert szerinte a pénz, mellyel számolunk, a money of account önkényes mértéke az értéknek, melyet az árúba bocsájtott javak mérésére találtak fel. Sőt annyira megy, hogy e mértéket az emberek közmegegyezésére vezeti vissza. A nemesfémeknek az érték mértékéül való fölhasználása szerinte nem azt jelenti, hogy ezek árúminőségükben, tehát fémtartalmuknál fogva mértékei az értéknek és utal az amsterdami bank valutájára, melynek nem felelnek meg érmék, és amely mégis mértéke az értékeknek.

Amint látjuk, *Stewart*nál a pénznek az árúktól való különválasztása oda vezet, hogy az olasz és a francia pénzelmélet eredményeit elejti és erős hajamot mutat a régebbi téves felfogásba való visszasülyedésre. Nem állitható ugyanez *Hufeland*ról, aki, bár hivatkozik *Stewart*ra, de mégis már sokkal tisztultabb nézeteket fejt ki. A pénz nem érme és az érme nem pénz, ezzel a kijelentéssel kezdi *Hufeland* is fejtegetéseit.* Ő azonban nem esik abba a hibába, hogy a pénz árútermészetét teljesen elfelejtse és valami önkényesen megállapított értékre gondoljon. Értéktelen jószág szerinte nem lehet pénz, de igen helyesen és finom megfigyeléssel, valamint elméleti érzéssel arra utal, hogy az értéknek nem kell feltétlenül használati értéknek lennie.** Szerinte a pénznek, mint olyannak csupán csereértéke van, mert hiszen a pénz feladata a csere lebonyolítása, tehát az, hogy kézről-kézre forogjon. Éppen ezért nem szükséges használati józágnak lennie; hiszen a pénznél nem gondolunk arra, hogy azt közvetlenül felhasználjuk. *Hufeland* szerint a pénznek a közvélemény adja értékét, ami alatt úgy látszik, forgalomképességét érti. Attól a tévedéstől, hogy a pénznek önkényesen is lehet értéket biztosítani és hogy ezt az államhatalom megteheti, *Hufeland* teljesen mentes marad. Határozottan kijelenti azt, hogy az állam akarata csak arra terjedhet ki, hogy mit fogadjanak el pénz gyanánt, de arra az államnak már nincs befolyása, hogy a forgalom mily értékben fogadja el a pénzt. Ha az állam elrendeli azt, hogy az, ami eddig egy fél forintot ért, ezentúl egy egész forintot érjen, e rendelkezése egészen hatástalan marad, amennyiben csak azt érheti el, hogy az árak a duplára emelkednek.*** *Hufeland*nál tehát már határozottan haladást észlelhetünk a pénz lénye-

* *Hufeland*: Neue Grundlegung der Staatwirtschaftskunst II. köt. Wien 1815. I. 9 old.

** U. o. 11, 12. 17. old.

*** U. o. 73. old.

gének megismerésében, mert ő már nem tagadja azt, hogy az érmék árútermészete azok pénz gyanánt való forgására befolyással van, visszautasítja azonban egyúttal az érme és a pénz azonosítását és a pénz árúminőségének túlzását. Azokat az eredményeket, amelyeket a pénz árúminőségének kidomborítása felszínre hozott, mintegy összeegyezteti a régi pénzelmélet amaz eredményével, amely a pénz különleges jellegének hangsúlyozásában áll. Az eszköz, mely őt egy a pénz különleges jellegét teljes mértékben elismerő és mégis katallaktikus pénzelmülethez vezette, a pénz csereértékének erős kidomborítása volt. Amit *Hufeland*nak nem sikerült megoldani, az a pénz csereértéke keletkezésének kérdése, amelyet ő egyszerűen az általános közvéleményre vezetett vissza. Ha ekképp attól a tévedéstől meg is tudja magát óvni, mely a pénz értékét teljesen önkényesnek tekinti, mégis elég közel került állításával a régi conventiós elmülethez.

Az a gondolat, hogy a pénz lényege a csereközvetítésben van és az árúktól való különállása evvel a szerepével függ össze, *Hufeland* óta is tovább foglalkoztatta a tudományt. A pénz és az árúk közötti ellentétek abban való felismerése, hogy az árú a forgalmazott, a pénz pedig a csereforgalom közvetítője, oda vezetett, hogy a pénz különböző szerepkörei közül a csereközvetítői szerepet ismerték fel elsődlegesnek, melynek csak következménye annak értékmérő szerepe. Elősegítette ezt a pénz különböző szerepköreiből a taglalása, melyet már *Knies*nél és *Jevons*nál megtalálunk. Különösen egy amerikai író, *Walker* domborítja ki erősen ezt az álláspontot. Szerinte a pénz elsősorban csereközvetítő és minden, ami ezt a szerepet ellátja pénznek tekintendő. Igen helyesen látja *Walker* azt, hogy *a pénz lényegét tisztán el kell attól választani, jól, vagy rosszul látja-e el valamelyik csereközvetítő a pénz szerepét.* Szerinte a rossz pénznek a pénz fogalmából való kirekesztése nem kisebb logikai tévedés, mint hogy ha a szeszt nem tekintenők italnak, csak azért, mert a szesz élvezetre ártalmas is lehet. Nem is habozik *Walker* kimondani, hogy ő a papírpénzt is pénznek tekinti, ahogy azt egyébként már *Hufeland* is tette. Az, hogy a pénz az értékek mérőjéül is szolgál, *Walker* szerint nem elsődleges szerepe a pénznek, hanem csereközvetítői szerepének következménye. Ő egyébként a szoros értelemben vett értékmérést nem is tartja lehetségesnek, hanem szerinte a pénz csupán érték kifejező, az értékek közös nevezője. (Common denominator.)

V.

A pénz különleges, az áruktól lényegileg eltérő szerepének kidomborítása természetesen kereste az érintkezést azzal a pénzelmélettel, amely legelőször ismerte fel azt, hogy a pénz és az áru szerepkörükben lényegesen különböznek egymástól. Ez az elmélet, amint tudjuk, a conventiós elmélet volt. Mint láttuk *Stewart*-nál és *Hufeland*-nál, bár gyengén, de mégis érezhető az ama nézet felé hajlás, hogy közmegegyezés és közös megállapodás hozza létre a pénzt. A conventiós elméletnek azonban mindig megvolt a hajama arra, hogy az államnak a pénz terén jelentős szerepet tulajdonítson. Nem is késhetett tehát sokáig ennek a gondolatnak a további kiépítése. Azt sem tulajdoníthatjuk véletlennek, hogy ennek Németországban kellett megtörténnie, ahol az állam szerepét háttérbe szorító angol természetjogi államfelfogással szemben az organikus államelmélet bontakozott ki. Maga *Fichte*, az organikus államelmélet egyik megalapozója volt az, aki a pénzelméletet az állam szerepkörével szorosabb kapcsolatba hozni igyekezett. Igaz, hogy *Fichte* inkább a megvalósítandó természetes rend szempontjából vizsgálja a pénzt és nem a pénz fejlődésére, valamint fennálló állapotára vonatkoztatja vizsgálatait. Ő a „geschlossener Handelsstaat“ szempontjából veszi vizsgálat alá a pénz jelenségét, tehát a pénz eszméjét, annak eszményi lényegét keresi és ezt abban látja, hogy az állam akarata teszi lehetővé annak forgalmát és biztosítja azt, hogy a pénzt mindenki szívesen fogadja, egyszerűen azért, mert azt tovább adhatja.* *Fichtenél* is a pénz csereközvetítői szerepe áll tehát a középpontban, de már sajátos formában, mint az állam akaratnyilvánításának kifolyása. Szerinte a pénz magában semmi, csupán az állam rendelkezéséből kifolyólag lesz az értékke és az állam mindenből pénzt teremthet, amiből azt helyesnek látja. *Fichte* azonban tisztán látta azt, hogy e tétel megvalósításának határozott feltételei vannak és hogy az, amiben ő a pénz valódi lényegét látja, csak bizonyos feltételek fennforgása esetében valósítható meg. E feltételek közül a legfontosabb maga a „geschlossener Handelsstaat“, a külföldtől elzárt állam, melynek polgárai nem kereskedhetnek szabadon a külfölddel, hanem amelyben a külföldi kereskedelmet az állam maga végzi. Így jut el *Fichte* az országos pénz és a nemzetközi pénz fontos megkülönböztetésére, amely éppen a mai viszonyok között is oly jelentőségre jutott. *Fichte*

* V. ö. Der geschlossene Handelsstaat. Reclam-féle kiadás 48. oldal.

felfogásánál elmosódottabb az, amelyet *Müller Ádám** képvisel és amely mindenekelőtt elejti azt a fontos feltevést, amelyhez *Fichte* országos pénzének keletkezését köti. *Müller* szerint a pénz az emberek közötti közlekedés legfőbb eszköze és lényege abban áll, hogy az emberek és a javak között állandó kapcsolatot teremtsen. *Müller* szerint tehát a társas kapocs teszi a pénz igazi lényegét és e kapocs legfőbb létesítője maga az állam. Így jut *Müller* is az állami pénzelméletre, amely természetesen nem helyez súlyt a pénz belső értékére, hanem a pénz lényegét az összekötő kapocs szerepében látja. *Müller* ennek megfelelően nemcsak habozás nélkül fogadja el a papírpénzt valóságos pénznek, hanem egyenesen abban látja a pénz eszmei megvalósítását. *Müllernél* egyébként *Fichte* országos pénze, már mint nemzeti pénz szerepel és éppen úgy a nemzeti kapcsolatok megtestesítője, mint ahogy a fémpénz, mint nemzetközi pénz a nemzetközi kapcsolatokat valósítja meg.

A *Stewart* nyomán meginduló pénzelméletet az *utalványelméletnek* (Anweisungstheorie) nevezhetjük, mert a pénzben nem lát árút, hanem mintegy árúkra szóló utalványokat. A régi pénzelmélettel keresi az érintkezést, amidőn a pénznek a különleges, az árúkkal ellentétes jellegét domborítja ki. A régi elmélettől mégis már lényegesen eltér, amennyiben a pénz értékét már a közmeg egyezés helyett inkább annak csereértékében és főszerepét csere szerepében keresi. Ezért lát benne árúkra szóló utalványt, mert hiszen a pénz csereszerepe abban áll, hogy az árúkért kicseréljük. A maga tisztaságában a régebbi német írók közül *Schmalz* képviseli e felfogást.

VI.

Fichte és *Müller* kevésbé gazdasági, mint inkább politikai és sociológiai alapon domborítják ki azt a szerepet, mely szerintük a pénz terén az államnak jut. E gondolatmenetnek gazdasági irányban való tovább szövése és az állami pénzelmélet közgazdasági alapon való első kidolgozása *Heyn* műve.** Kiindulásában *Heyn* felveszi *Hufeland* és *Walker* fonalát, mert a pénz igazi szerepkörét ő is a csereközvetítésben látja. Ez a szerepkör és nem az érmék

* Úgy *Fichte*, mint *Müller* pénzelméletét bőven tárgyalja *Pályi*: Die romantische Geldtheorie című cikkében az Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 42. kötet, 89—118. old.

** *Heyn*: Papierwährung mit Goldreserve für den Auslandsverkehr. Berlin 1894.

belértéke biztosítja *Heyn* szerint a pénz értékét. A pénz értéke szerinte ugyanis egyrészt használati érték, mert szükségletkielégítést tesz lehetővé törvényes fizetési eszköz mivoltánál fogva; másrészt a pénznek tulajdoni értéke (*Besitzwert*) van, mert elvesztése költséget okoz, vagyis hasznokról való lemondást von maga után. Az utóbbi érték is meggyőződése szerint törvényes fizetési eszköz jellegéből származik. *Heyn* tehát szintén a forgalomból származtatja a pénz értékét, de evvel kapcsolatban és pedig gazdasági alapon egyúttal az állam szerepét domborítja ki, mert az állam biztosítja a pénz fizetési erejét. A pénz belértéke tehát *Heyn* szerint is mellékes, mert a pénznek törvényes fizetési eszköz szerepéből kifolyólag akkor is van értéke, ha az nem készül értékes anyagból. E tételét azzal igyekszik bizonyítani, hogy az esetben, ha valóban a fémnek belértéke adná meg annak forgalmi értékét, akkor a nemes fémek értékének emelkedésével vagy süllyedésével egy irányban kellene a pénz értékének is változnia. Azt igyekszik bizonyítani, hogy ez nem így történik.* Ha ugyanis az arany értéke emelkedik, akkor az aranypénzeket beolvasztják és csupán az érmék hiánya folytán emelkedik azután a pénzérték; viszont az ezüst értékének süllyedése nem rántotta magával az ezüstpénzeket és a német tallér, valamint az osztrák ezüst forint belértéküknél jóval nagyobb forgalmi értéket értek el. Csak természetes ezek után, hogy *Heyn* határozottan azt állítja, hogy a papírpénznek is önálló értéke van, mert törvényes fizetési erejénél fogva azt mindenki használhatja fizetések céljaira és elvesztése haszonvesztést jelent.

Miként *Heyn*, úgy *Knapp* sem sociológiai alapon keresi a pénz lényegét. De *Knapp* nem is követi *Heyn* módszerét, amely közgazdasági basisra állítja a pénzelméletet, hanem mindjárt közvetlenül jogi alapra helyezkedik. Könyvének első mondatában azt mondja ki, hogy a pénz a jogrend alkotása.** A forgalmi eszközök szerinte kétféle szükségletkielégítést nyújthatnak. Lehet az egyrésztől reális, vagyis oly jószág nyújtása, amely közvetlen szükségletkielégítésre is alkalmas és lehet az szorosabb értelemben véve forgalomgazdasági, *Knapp* szerint *circulatorius kielégítés*, amidőn nem feltétlen szükséges az, hogy közvetlen szükségletkielégítésre is alkalmas jószágot nyerjünk a forgalomban, mert ebben az esetben az a lényeges, hogy a pénzt teljes értékében tovább adhassuk. A *circulatorius kielégítés*, mely szerinte a pénz igazi lényegét kiteszi, a

* V. ö. e. i. m. 28. oldal.

** L. *Knapp*: Staatliche Theorie des Geldes. Leipzig 1905. az 1. oldalon.

jogrend folyamánya. Annak, hogy a jogrend kénytelen a pénzt szabályozása körébe vonni, az az oka, hogy mindenkor az előbbi pénzre szóló adósságok állanak fenn. A jogrendnek az állam legfőbb bírói szerepéből kifolyólag gondoskodnia kell arról, hogy az idők folyamán bekövetkező pénzrendszerváltozások alkalmával miképpen lehet az adósságokat törleszteni. Ezért történelmileg kell az új pénzegységet definiálnia, azaz körül kell írnia azt, hogy az újonnan bevezetett pénzrendszer a régivel milyen viszonyban van. Addig, amíg az új pénz ugyanabból az anyagból van, mint a régi, az reális kielégítést is nyújt ugyan, de mihelyt az állam más anyagból készíti a pénzt, az előbbi pénzegységhez való csatlakozás folytán a pénzérték nem marad többé reális, hanem *nominálissá* válik, vagyis függetlenül a pénz anyagának értékétől és tisztán névlegessé lesz. Senki sem azt nézi ezentúl, hogy mi van a pénzben, hanem csak azt, hogy a régihez képest hogyan viszonylik az. Érvénye ehát nem nyugszik többé a pénz anyagán, hanem tisztán az állam kijelentésén, vagyis *proclamatorius*sá válik. A forgalomban nem vizsgálják ezentúl, hogy milyen belértéke van az érmének, hanem azt, hogy milyen annak érvénye a régi, az előtte forgalomban volt pénzhez hasonlítva, mert hiszen az értékek átszámítása az állam által meghatározott arány szerint történik. A pénzrendszer ezáltal egyúttal *chartalissá* lesz, ami annyit jelent, hogy csak az állam által hitelesített okmány vagy jel teljesítheti ezentúl a pénzfunkciót. E jelkép továbbra is készíthető fémből, ami azonban nem változtat azon, hogy érvényét tisztán a rávert állami bélyegző határozza meg. Mert hiszen csak azt kell pénz gyanánt elfogadni, amit az állam ilyenek bélyegez és úgy a pénz anyagának megválasztása, mint a pénzegység nevének megállapítása, valamint annak a régi pénzhez való viszonyának megszabása az állam elhatározásától függ.

Knapp szerint tehát háromféle pénz lehetséges. Az első az, melyet még csak jószágminőségben fogadtak el és melyet rendszeren mérlegelés kísért (ez *Knapp* szerint a *pensatorius* fizetés). Ezt a fizetési eszközt *Knapp* a pénz fogalmából kirekeszti. Pénz szerinte igazán csak akkor keletkezik, amidőn a fizetés chartalissá válik, vagyis amikor nem az a lényeges többé, hogy fizetés fejében használati jószágot kapjunk, és amidőn az állami bélyegző folytán a mérlegelés feleslegessé válik. Akár értékes anyagból, akár érték nélküli anyagból van a chartalis fizetési eszköz, annak lényege mindig az állami bélyegzőben és a proclamatorius érvényben fekszik. A fizetési eszközök harmadik csoportja a giralis fizetés, mely a legmagasabb fokot képviseli, mert itt a pénzegységnek már testi-

ségének sem kell lennie, hanem az egyszerű számítási egységgé lesz. Az ami a pénz érvényét ebben az esetben biztosítja, *Knapp* szerint a fizetési közösség (*Zahlungsgemeinschaft*), mely magánmegállapodások révén is létrejöhet, de az állam maga is ily fizetési közösségnek tekintendő, miért is minden igazi pénz a fizetési közösség szüleménye. A fizetési közösség lényege éppen a számítási egység közös voltában fekszik, amely azonban mindig a jogrendet tételezi fel, mely egyedül képes oly állapotokat teremteni, hogy *circulatorius* kielégülés lehetségessé válik és ne kelljen fizetés fejében dologi kielégítést, azaz közvetlenül is felhasználható jószágot követelni.

VII.

Knappal valóban a pénzelméletnek újkorszaka veszi kezdetét. Nem mint hogyha ellentmondás nélkül maradt volna felfogása és azt az elmélet a maga szerkezetében általánosan a magáévá tette volna. De *Knapp* művének megjelenése óta az általa felszínre hozott kérdések állanak a pénzelmélet középpontjában és a pénz lényegének kérdése a metallismus és nominalismus kérdésévé hegyeződt ki. Már közvetlenül megjelenése után *W. Lotz* jelentékeny kifogásokat tett *Knapp* pénzelméletével szemben és *Diehl* is erősen szembe helyezkedett vele. Mindketten éppen úgy, mint *Lansburgh* a metallismus álláspontját képviselik továbbra is és *Knapp* érvelését elvetik. Az állami pénzelméletet a maga teljességében tudomásom szerint csupán *Bendixen* és *Dalberg* fogadták el, bár *Federn*, *Gothein* és *Sering* is egészen közelállanak ahhoz. Leglelkesebb híve mindig *Bendixen* marad, ki ugyan visszautasította azt, hogy ő *Knapp* tanítványa volna, de mégis teljesen az állami pénzelmélet terén áll.* Dacára annak azonban, hogy a maga egészében az állami pénzelméletet csak ily kevesen fogadták el és a metallismus hívei is megmaradtak a maguk álláspontján, mégis a pénz és árú forgalmának éies szembeállítása, melyet a régi pénzelmélet képviselt, *Knapp* nyomán új erővel éled fel és utat tör magának a pénz eszményi fogalma, mely elválik a pénz eredetétől és annak tisztán pénzszerpeéhez tapad. *Knapp* nyomán az elméleti kutatás legfényesebb ne-

* V. ö. *Schumpeter*: Das Sozialprodukt und die Rezhempennige. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. XLIV. kötet 629. oldalon 2. jegyzetét, melyben *Schumpeter* visszavonja azt az állítását, hogy *Bendixen* *Knapp* tanítványa volna. Egyébként *Bendixen* is gazdasági irányban tovább fejlesztendőnek tartja az állami pénzelméletet és azt írja: „die wissenschaftliche Theorie des Geldes beginnt, wo *Knapp* aufgehört hat“. (Währungspolitik und Geldtheorie) 86 old.

vei elismerték, hogy a pénz és az érme fogalmát élesen el kell választani és hogy a pénz mint értékegység nem azonos az érmékben foglalt árú értékével.

Azokkal az ellenvetésekkel, amelyeket *Knapp* tételeivel szemben gyakorlati szempontból hoztak fel és amelyekkel azt akarták bebizonyítani, hogy a nem értékes anyagból készült pénz, tehát a papírpénz rossz pénz, nem kell foglalkoznunk. Ezeket voltaképpen már *Walker* elintézte, amidőn már ő a pénz fogalmát a jó és rossz fogalmi köréből kivonta és a pénz elméleti lényegét a valutapolitikától elválasztotta. *Knapp* ezt még élesebben tette és pedig annak teljes teljes elismerése mellett, hogy a papírpénz ma célszerűtlenebb fizetési eszköz, mint a fémpénz. A pénzelmélet oly nagy tekintélye, mint *Lexis* elismerte azt,* hogy a pénz elméleti fogalma függetleníthető a célszerűségi megfontolásoktól. Teljesen igazat kell tehát adnunk *Altmannak*, aki a német pénzelmélet fejlődéséről irt szép tanulmányában világosan felismerte azt, hogy *Knapp* elméletét teleológikus alapon nem, hanem csupán logikai alapon lehet megcáfolni.** Foglalkoznunk kell azonban azokkal az ellenvetésekkel, melyeket logikai alapon hoztak föl *Knapp* ellen.

Ezek között első helyen az a kifogás áll, hogy az állami pénzelmélet túlságosan szűkkörű, sőt bizonyos irányban egészen téves azért, mert a pénz jogifogalmát állítja a pénz gazdasági fogalmának helyébe. Ezt a kifogást már *Knapp* egyik első bírálója, *Lexis* is fölhozza. Szerinte *Knapp* pénzelmélete nem téves ugyan, de túlságosan szűkkörű. Figyelmen kívül hagyja a pénz dinamikai problémáját, mialatt *Lexis* is voltaképpen a pénz gazdasági értékének elhanyagolását érti. Hasonló irányban bírálja *Liefmann* is az állami pénzelméletet***, bár ő inkább azt veti *Knapp* szemére, hogy pénzfogalma túlságosan materialis, mert még mindig a pénz testi megjelenéséhez tapad, holott *Liefmann* szerint a pénz fogalmát teljesen abstract értelemben kell venni.**** Szerinte a pénz tiszta elvont számítási eszköz, amelynek az azt megtestesítő tárgyakhoz semmi köze sincsen. *Wieser* is azt kifogásolja *Knapp* felfogásán, hogy tisztán jogilag magyarázza a pénz lényegét. Szerinte *Knapp*

* *L. Lexis*: Eine neue Geldtheorie. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. XXIII. köt. (1906.) I. 574. old.

** V. ö. *Altmann*: e. i. m. 33. old.

*** *Liefmann*: Geld und Gold. Stuttgart und Berlin 1916. I. 117. old. „Es ist natürlich ein fundamentaler Irrtum, wenn Anhänger der „Chartaltheorie“ glauben, dass auch der „Wert des Geldes“ ein Geschöpf der Rechtsordnung sei.

**** *Liefmann*: Unser Geldwesen nach dem Weltkriege Leipzig 1918. I. 2. o.

akkor járt helyes úton, amidőn a fizetési közösség gondolatát domborította ki és csak ott hibázta el elméletét, amidőn a fizetési közösséget tisztán jogintézménynek tekintette, holott az voltaképpen egy gazdasági alapon nyugvó közösség.* *Wieser* szerint ez a gazdasági közösség adja a pénznek igazi lényegét, melyben *Wieser* azt a forgalmi eszközt látja, amelyet a tömegmegszokás, tehát nem az államhatalom hoz létre. Azt azonban *Wieser* is koncedálja, hogy az állami közösség is egyúttal fizetési közösséget hoz létre. És *Lotz* is — metallistikus kifogásain kívül — nem azt hibáztatja *Knapp* elméletén, hogy az állami pénzelmélet, hanem azt, hogy nem gazdasági elmélet.**

Ezzel a pénzelmélet voltaképpen *Menger* álláspontja felé közeledik. *Menger* volt ugyan egyike azoknak, akik legélesebben keltek ki *Knapp* ellen, mégis az ő álláspontja nem egy irányban érintkezik *Knapp*-ével. Azt, hogy a pénz állami intézmény, avagy csupán jelkép volna, épp oly erősen tagadja *Menger*, mint azt, hogy a kényszerárfolyam a pénz lényegéhez tartóznék. Szerinte valamely pénznemnek kényszerárfolyammal való ellátása nem tökéletesítése a pénznek, mint azt *Knapp* felfogni látszik, hanem ellenkezőleg azt pénzjellegéből inkább kivetkőzteti.*** A pénz lényege ugyanis szerinte csereközvetítői szerepében van, amely nem a jogrendnek szüleménye, hanem a gazdasági élet fejlődésének következménye. Ezzel *Menger*, *Hufeland* és *Walker* gondolatainak fonalát veszi ismét fel és az utóbbihoz abban is hasonlít, hogy a teleológikus mozzanatot, azt, hogy valami jól vagy rosszul látja-e el a pénz szerepét, kirekeszti annak forgalmából. A pénz csereközvetítői szerepének hangsúlyozása azonban már igen közel vezet ahhoz, amit *Knapp* és *Wieser* fizetési közösségnek neveznek. Sőt *Menger* álláspontja abban is közeledik *Knapp*-éhoz, hogy a pénz gazdasági lényegét nem értelmezi metallistikus elvek szerint, amennyiben elismeri azt, hogy a pénzt rendszeren nem arra való tekintettel szokták forgalmi eszközül használni, hogy az azt megtestesítő érméknek belső értékük is van.**** Ami *Menger* elméletében metallistikus izű az csupán, a pénz gazdasági lényegének hangsúlyozásával függ össze és csupán abból a helyes törekvésekből fakad, hogy az elmélet el ne vesse magától

* *Wieser*: Grundriss der Sozialökonomie. Tübingen 1914. I. 301—305. és 321. old.

** V. ö. *Lotz* G. F. Knapps neue Geldtheorie (Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. XXXIII. 12226. old.

*** V. ö. *Menger* alapos cikkét: „Geld“ a Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 3. kiad. IV. kötet 604—605. old.

**** U. o. 566. old.

azokat a vívmányokat, amelyeket *Buridan* óta a pénz katallaktikus jellegének felismerésével oly nehezen kellett kiküzdenie.

A második kifogás, amelyet *Knapp* ellen bírálói felhoztak, az hogy a pénzürtéket *Knapp* minden tartalmától megfosztotta, mert amidőn kimutatta, hogy nem az érmék nemesfém-tartalma határozza azt meg, ennek helyébe semmi mást nem állított. Ez éppen elmélete gazdasági megalapozása hiányának következménye, mert hiszen éppen azért *Knapp* nem is kereste a pénzülméletnek az értékelmélettel kapcsolatba hozatalát. E kérdés mindjárt közelebbről fog bennünket foglalkoztatni.

Mindezek az észrevételek az ellen irányulnak, hogy *Knapp* teljesen kikapcsolja elméletéből a pénz gazdasági lényegéből folyó törvényszerűségeket és azért nem tudja megmagyarázni azt, hogy az állam akarata a pénzforgalom terén miért nem tud feltétlenül keresztülhatolni. Az állami pénzülméletből azt kellene következtetni, hogy az állam teljesen souverain a pénz terén és így akaratának e téren mindenképpen érvényt is tud szerezni, holott ezt a pénzültörténelem határozottan megcáfolja. Ezzel *Knapp* valóban a pénzülmélet nehezen kiküzdött vívmányait ejti el, mert *Buridan*-tól kezdve fáradságos munkával kellett az elméletnek bizonyítania, hogy a pénz gazdasági természete sikeresen száll szembe az állam akaratával, ha az állam a pénz terén olyan intézkedést akar kierőszakolni, amely a pénz gazdasági természetével ellenkezik. Már *Hufeland* és mások rámutattak arra, hogy az állam dönthet abban a kérdésben, milyen pénzüegységet választ, nincsen azonban befolyása arra, hogy milyen lesz a pénzüegység értéke, mert ezt a gazdasági élet törvényei határozzák meg.

VIII.

A subjectiv értékelmélet melyről *Helfferrich** és *Altmann*** sőt a subjectiv értékelmélet oly hive, mint *Wicksell**** ist azt állították, hogy a pénzülmélettel szemben felmondja a szolgálatot, sohasem szünt meg ezzel a kérdéssel küzdeni és már *Lauv*, valamint *Condillac* és később pedig *Walras***** rámutattak arra, hogy az érméül használt nemesfémek értékelése változáson megy keresztül, mihelyt azokat pénzüítés céljaira használják fel. Mert a pénz céljaira való

* L. *Helfferrich*: Das Geld. 2. kiadás. Leipzig 1910. I. 543.

** *Altmann*: Zur deutschen Geldlehre des XIX. Jahrhunderts. A. Schmoller, Festgabeban. Leipzig 1908. I. a cikk 48. old.

*** *Wicksell*: Geldzins und Güterpreise. Jena 1898. I. IV. old.

**** *Walras*: Theorie de la monnaie. Lausanne 1886. I. 39—40 old.

felhasználás új használatot nyit számukra és ezáltal értéküket emeli. Csak a régi fonalat kellett tehát az elméletnek felvenni akkor, amidőn *Knapp*-nak azt vetette szemére, hogy a pénzérték kérdését elhanyagolta és ezért nem tudta megmagyarázni azt, miért nem mindenható az állami akarat a pénzzel szemben. Különösen *Mises** és *Schumpeter* igyekeztek ezt a fonalat megragadni és bebizonyítani azt, hogy a pénzérték történelmileg az érmék anyagi értékére vezet vissza, de a fémeknek pénzítés céljaira való felhasználása óta ebből a használatból kifolyólag új tényezők nyertek befolyást a pénzértéknek alakulására, melyek a pénz anyagértékének befolyását háttérbe szorítják.

Ezek a magyarázatok a pénz értékének alakulását az érmékben foglalt fém árúértékének képzetétől oly módon igyekeztek megszabadítani, hogy szerintük az érmék fémértéke csak a pénz pályafutásának kezdetén közvetlen tényezője a pénz értékének; később e tényező háttérbe szorúl és helyét a pénz forgalmi szerepéből kifolyó értékelés foglalja el. Nem a nominalistikus felfogás tehát az, amely ellen *Knapp* bírálói fordultak. Úgy *Wieser*, mint *Schumpeter*, *Liefmann* és *Altmann* egyaránt nominalistáknak vallják magukat, csak hogy távolról sem abban az értelemben, mint *Knapp*. *Altmann* találta meg a helyes kifejezést ennek az álláspontnak a megjelölésére, amidőn *gazdasági nominalismus*-nak nevezte *Knapp* állami nominalismusával szemben az új irányt**. A pénz értékének a fémértéktől való függetlenítése tehát, az úgynevezett metallitsák körén kívül osztatlan elismerésre talált és az, amit ez az irány egyhangúlag visszautasított egyedül, *Knapp* chartalismusa a maga következményeivel.

Amint azt már fent jeleztük, ezáltal azonban az elméletben egy nagy hiány állott be. A metallista számára a pénzérték egyértelmű az értékben foglalt fém értékével. A nominalismus ezt az alapot visszautasította és legalább is *Knapp* ennek helyébe nem állított semmit. Az így előállott hiányt a gazdasági nominalismus minden híve érezte, csupán *Knapp* közvetlen követője, *Bendixen* jelentette ki, hogy a pénz elvont értékegység és az elvont értékegységnek magának nem lehet értéke. Szerinte ez logikai szükségszerűség és a pénz értéke után kérdezni metallistikus atavismus.** A gazdasági nominalismus hívei nem tudták osztani ezt az álláspontot és keresték azt, mit lehet a pénz fémértéke helyett a pénzérték alapjának

* *Mises*: Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel. München und Leipzig 1912. I. 108—109. old.

** L. i. munka 34. old.

tekinteni. Igyekvésük tehát a pénzürték tartalmának felismerésére irányult. *Mises* előbb említett kísérlete csak a pénzürték ősi alakját illesztette be a pénzürték magyarázatába, egyébként azonban az általános értékelési törvényekre utalt.

Ezt *Wieser* oly módon kísérlete meg, hogy a közgazdaság egységes voltában és a fizetési közösségben a rendelkezésre álló árúk és jövedelmek kapcsolatából igyekezett a pénzürték fogalmát tartalommal megtölteni. Követte őt ezen az úton *Schumpeter*. Ő is a jövedelemeloszlás folyamatából igyekszik a pénz értékét levezetni olyképpen, hogy a pénzt, mint a jövedelmi egység megtestesítőjét tekinti, amelynek szerinte magában véve sem használati értéke, sem pedig csere értéke nincsen, hanem az lényegileg a jövedelmi egység vásárló erejével egyértelmű.* Az a törekvés, amely ezekben a kísérletekben megnyilvánul, annak bebizonyítására irányul, hogy a pénz értéke nem függhet sem az érmékben foglalt fém értékétől, sem pedig a pénzdarabok számától. Különösen ezt az utóbbi gondolatot igyekszik *Liefmann* kiragadni, amidőn materialistikusnak bélyegzi még *Knapp* elméletét is. Szerinte nem a reális fizetési eszközök vásárolják az árúkat, hanem a jövedelmek, amelyek pedig a pénzürtékben kifejezett elvont számítási egységek.** A pénzürték kérdésében legmélyebben *Zwiedineck-Südenhorst* szánt.*** Ő elfogadja *Knapp* állítását, hogy a pénz az esetek túlnyomó többségében abstract értékegységek tisztán proclamatorius alapon nyugvó kifejezése. A pénzelmélet egyik fő hibáját ő is abban látja, hogy a nemesfémekből kiindulva a fizetési eszközök kisebb vagy nagyobb számában keresik a pénzürték irányítóját, holott *a pénzürték lényege ma értékek feletti rendelkezésben áll*, amelyek a piacon találhatóak. Nemcsak a pénz tényleges birtoka, hanem jogigények azok, amelyek az egyes egyének vásárló erejét és így közvetlenül általában a pénz vásárló erejét befolyásolják. Éppen ezért szerinte elhibázott, minden oly megoldás, amely a pénz anyagával vagy mennyiségével kapcsolatban akarja megoldani a pénzürték kérdését, mert az végeredményben mégis csak elvont jogigények következménye, tekintet nélkül arra,

* V. ö. *Schumpeter*: Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige. Glossen und Beiträge zur Geldtheorie von heute. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. LXIV. köt. 627—715.

** L. *Liefmann*: Unser Geldwesen nach dem Weltkriege. Leipzig 1918. I. 2. old.

*** *Zwiedineck-Südenhorst*: Die Einkommengestaltung als Geldwertbestimmungsgrund. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. XXX. évf. 666 old.

megtestesültek-e azok a pénz alakjában vagy nem. *Zwiedineck-Südenhorst* arra az eredményre jut, hogy a pénz belső értéke végeredményben a jövedelmek vásárló erejéből származik. Ha e megoldás értelmét keressük, mely egyébként *Wieser*éhez nagyon hasonló, azt abban fogjuk megtalálni, hogy a pénzérték a közgazdaságban a jogrend alapján támadó jövedelmi igények és a piacra kerülő árúk arányától függ és ezen arány változásával egyformán változik. Ilyen formán a pénzérték elméletének subjectiv alapon való továbbépítése nemcsak helyesbítette *Knapp* elméletét, megtartva nominalismusát, azt gazdasági alapra helyezve, hanem egyúttal pótolta azt a hiányt is, amelyet *Lexis* szemére vetett *Knapp*-nak, t. i. azt, hogy a pénz dinamikai problémáinak teljesen kitért. A pénzérték új magyarázata önmagától átvezet a pénz dinamikai problémáinak középpontjába.

Ha a pénzelmélet újabb kutatásait áttekintjük, feltétlenül meg kell állapítanunk, hogy *Knapp* alaposan felkeverte a pénzelmélet régi ellentétét, melyet ő illetett először a metallismus és nominalismus elnevezésével. Kétségtelen az is, amit már *Lotz*, egy megcsontosodott metallista is loyalsan elismert, hogy *Knapp* a metallistáknak kemény diókat talált föl és hogy az újabb irodalom erősen hajlik a nominalismus felé bár túlnyomó részben nem a *Knapp* által képviselt irányban.

IX.

Minden elmélet próbaköve az élet tényeiben van és azt az elméletet kell a legtökéletesebbnek tartanunk, amely az élet jelenségeit a legsímábban és a legátfogóbban tudja megmagyarázni. Ebből a szempontból kell a metallismus és nominalismus kérdését vizsgálalt alá venni.

A metallistikus elmélet a pénz jelenségeinek legnagyobb részét nagy könnyedséggel képes megmagyarázni. Könnyen megmagyarázta már azokat a kellemetlenségeket, amelyeket az európai pénzrendszerekben a középkori pénzrontás előidézett és éppen e kellemetlenségeknek köszöni keletkezését. Könnyen meg tudta magyarázni a metallismus azt az árforradalmat is, amelyet az amerikai nemesfémek Európába özönlése a XVI. században felidézett. Nagyobb nehézség nélkül elvezetett a váltóárfolyam alakulásának magyarázatához is, és fényes magyarázatot nyújtott a papírpénz elértéktelenedésére vonatkozólag.

Knapp állami pénzelmélete csak mesterséges úton és nagy nehézségekkel tud magyarázatot nyújtani e jelenségekkel sz

és nehezen tud választ adni a Lotz által felvett ama kérdésre, miért kell a papirvalutás országoknak gyakran fémpénzben való kamatozást kilátásba helyezni államadóságaiknál, ha az állam valóban parancsszavával eldöntheti a pénz értékét.

E nehézségek azonban megszűnnek, mihelyt elhagyjuk *Knapp* állami pénzelméletét és a gazdasági nominalismus álláspontjára helyezkedünk. Az újabb nominalisták nagy mulasztásokat követtek el e téren, mert nem vetettek elég súlyt arra, hogy megmutassák, mily mértékben lehet a nominalismus szempontjából a metallistikus alapon könnyen megmagyarázható jelenségek magyarázatát nyújtani. Kivált a pénzrontás hátrányos következményeinek magyarázatával tudtom szerint nem igen foglalkoztak. Azt hiszem azonban, hogy e jelenségnek nominalistikus szempontból való magyarázata aligha ütközik nagyobb nehézségekbe. A nominalismus sem vonja ugyan kétségbe, hogy addig, amíg fémpénzt használunk, annak belső értéke vagyis árúértéke csak akkor függetleníthető annak névértékétől, vagyis tulajdonképpeni pénzértékétől, ha azt valóban csak a forgalom által szükségelt mértékben bocsátjuk ki, és hogy ha az érmék árúértéke nem emelkedik azok pénzértéke fölé. Mihelyt ugyanis az utóbbi feltevés bekövetkezik, az érméket beolvasztják, és azok eltűnnek a forgalomból. De ezeken kívül még egy fontos feltevése is van annak, hogy a pénz árúértéke háttérbe szoruljon és tisztán névértékük érvényesüljön a piacon és ez az, hogy az érmék egymás között valóban helyettesíthetők legyenek. Mihelyt a forgalomban azonos névértékkel különböző fémtartalmú érmék vannak egymás mellett, nem ugyan a nagyközönség, hanem azok, akik hivatásszerűen foglalkoznak a fémek ipari felhasználásával, avagy, valutaspekulációval, árúértékük szerint kezdik értékelni az érméket és ezáltal helyettesíthetőségük a nagyforgalomban is elenyészik, mert a jelezett elemek keresletet támasztanak a nagyobb fémmértékű érmék iránt. A pénz árútermészete tehát ismét előbújik, a pénzrendszer régebbi tökéletlen színvonalára süllyed le és ez okozza azokat a kellemetlenségeket, amelyeket a pénzrontás fölidézett. A nominalistának is el kell tehát ismernie azt, hogy a fémpénz csak bizonyos előzmények teljesítése után láthatja el zavartalanul a pénz szerepét és ezek az előzmények azok, amelyeket más helyen metallistikus praemissáknak neveztem.* Ez azonban távolról sem mondja azt, hogy a nominalista nem tudná megmagyarázni az állami pénzrontás által felidézett hátrányokat, mert hiszen a

* V. ö. *Heller*: Közgazdaságtan. I. köt, Budapest 1919. l. 147. old.

fémpénz sohasem tudja egészen levetkőzni árúminőségét és ez az árúérték előbújik, mihelyt az érmék a pénz legfőbb követelményét, az egységek helyettesíthetőségét nélkülözik, vagy pedig az érmék belértéke névértékük fölé emelkedik, mert ilyenkor az árúgyanánt való felhasználás nyújt nagyobb előnyt. Ennek felismerése éppen a metallisták elődeinek nagy érdeme.

Sokkal kevesebb nehézséget okozott a nominalismusnak a nemesfémek szaporodása által előidézett árforradalmak magyarázata. Hiszen a nominalismus sem vonja kétségbe azt, hogy a pénz által megszemélyesített vásárló erő szaporodása kihat a pénz értékre és azt, bár nem oly közvetlenül, mint a mennyiségi elmélet hitte, hanem a jövedelemeloszlás folyamatán keresztül lenyomja. Sőt a nominalistikus elmélet e kérdésben határozottan fölényben van a metallistikus felett, mert ugyanazzal az elvvel tudja megmagyarázni a papírpénz infláció hatásait, amellyel az ezüst és aranybányák felfedezésének hatásait megfejtí. Az egyik, mint a másik esetben végeredményben a vásárló erő szaporodása áll be és ez okozza a pénz értéksülyedését. Sőt a nominalistikus elmélet még ezen túlmenőleg is magyarázatot nyújt a pénzérték sülyedésére minden olyan esetben, amidőn a közgazdaság termelékenységére bármely szélesebbkörű keresletnek örvendő jószág terén növekedett, mert mindezek a vásárló erő szaporodását is jelentik és ezáltal a pénz értékét az árúkkal szemben sülyeszítik.

A fémpénz agiójának keletkezése sem okozhat nagyobb nehézséget a nominalistikus elméletnek. A fémpénz ugyanis a circulatorius kielégítésen kívül dologi kielégülést is nyújt. Ezt maga *Knapp* is, de minden józan nominalista elismeri. Ha tehát gazdaságilag bizonytalan idők állanak be, mint p. o. háború esetén, akkor a fémpénzt magasabban kell értékelni, mint a papírpénzt mert a reális kielégítésre ilyenkor mindenki súlyt helyez. Ez az oka annak, hogy a fémpénz gyorsan eltűnik a forgalomból és már csak felpénz ellenében kapható. Érthetővé teszi ezt azonban az is, hogy a papírpénz szaporításával a jövedelemeloszlási eltolódások folytán a papírpénz circulatorius értéke sülyed, míg a fémpéznek dologi kielégítési ereje megmarad, sőt a papírpénz sülyedő értékéhez viszonyítva még emelkedik is úgy, hogy azt a forgalom többre kell, hogy becsülje. Nem áll tehát az, hogy a nominalismus képtelen volna a papírpénzgazdálkodás hátrányainak megmagyarázására, mert távolról sem állítja azt, hogy a fémpénz hátrányait nélkülöző papírpénz a maga lényegéből kifolyólag nem nyujtana alapot más irányú hátrányokra.

A külföldi váltóárfolyam alakulását a nominalismus szintén könnyen meg tudja magyarázni. Világpénz abban az értelemben, mint nemzeti pénz nincsen; az ezüst vagy az arany tisztán árúminőségéből kifolyólag látja el ezt a szerepet és csak ebből a minőségéből kifolyólag támaszthatja a váltóárfolyamot is, azaz szoríthatja azt a felső és alsó aranypont korlátai közé. A nominalismusnak tehát távolról sem kell osztania *Knapp* ama felfogását, hogy aranyvalutás országok között sincsen természetes paritás. Ilyen igenis van, csak hogy nem az arany pénz természetéből, hanem annak árú természetéből kifolyólag. Ezt legjobban az a tény bizonyítja, melyre egyébként *Knapp* is hivatkozik, hogy aranyvaluta nélkül is fenn lehet tartani az érmeparitáshoz közelálló váltóárfolyamot, akár célszerű devisapolitikával, amint azt az Osztrák-Magyar Bank példája mutatja, akár más eszközökkel, amint azt Oroszország példája mutatta a háború előtt.

A nominalismus azonban ezenkívül a pénzforgalom oly jelenségeit is meg tudja magyarázni, amelyek magyarázata a metallismusnak nagy nehézségeket okoz. Ilyennek látszik már az is, hogy a papir fizetéseszközök egyre növekvő szerepet játszanak a pénzforgalomban. Itt természetesen nem a háborús papírpénz kibocsátásra gondolunk, hanem arra, hogy már a háború előtt is a pénzforgalom legnagyobb része papírpénzben, vagy legalább is jóval névértéken alul kivert érmékben nyert lebonyolítást. A metallista nehezen tudja ezt megmagyarázni akkor, amidőn lényegileg mégis mindig a reális kielégítésre helyezi a pénzforgalomban a súlyt, míg a nominalista a pénz főjelentőségét annak circulatórius szerepében látva játszva megmagyarázza e jelenséget. Nem kis nehézséget okoz a metallistának, a spanyol és az indiai valuta jelenségeinek megmagyarázása. Spanyolország ugyanis 1875—1899. időközben az állam számlájára 900,000.000 pesetas értékben 5 pesetasokat veretett, melyeket azért, hogy csak a forgalomban megkívánt mennyiségben bocsájtotta annak rendelkezésére, sikerült megóvnia attól az értéksülyedéstől, amelyben az ezüst ezidő alatt részesült. Az arannyal szemben az ezüst peseta agiót mutatott ugyan, de csupán 25%-ot, amíg, mint azt *Lexis* megállapítja, ennek az agiónak az érték ezüstértékét tekintve 100%-on felül kellett volna mozognia. Amióta azután Spanyolország az állam számlájára sem veret többé ezüst érméket, az arany agiója még jelentékenyen csökkent. Hasonló jelenségeket mutatott az indiai rupia is. A metallista egészen tanácstalanul áll e jelenséggel szemben, mert az ezüst értéksülyedésével, ha valóban beltartalmuk szerint értékeljük az

érméket és igazán a fém értéke határozza meg azok pénzértékét is, az ezüst pesetasok értékének nem lehetett volna belértékük fölé emelkednie és az arannyal szemben legalább is 100%-nál magasabb agiót kellett volna mutatni. Helyesen mutatott rá *Heyn* arra, hogy akkor, ha valóban a fémérték határozza meg a pénzértéket, a fémérték emelkedésével a pénzértéknek is emelkednie kellene és nem szabadna az oly érméknek a forgalomból eltűnniök, amelyeknek árúértéke magasabb, mint azok névértéke. Az élet pedig határozottan az utóbbit mutatja és a metallismus alapján erre magyarázatot találni nem lehet. A legnagyobb nehézséget azonban a metallistáknak ama jelenség magyarázata okozza, hogy az osztrák ezüst forintos nemcsak hogy nem követte a hetvenes évek után az ezüst érték süllyedését, hanem a forgalomban ismét feltűnt az ezüst és az a papirforintos mellett zavartalanul meg is maradt a forgalomban, mihelyt pedig a forgalom belenőtt a kibocsátott papirpénz kereteibe, ennek az értéke állandóan emelkedett, úgy, hogy végeredményben a valuta rendezéséig a papirpénz támasztotta az értékében erősen süllyedt ezüst forintos értékét. A metallismus erre nem képes választ adni, míg a nominalismus a pénz circulatorius szerepére utalva könnyen megmagyarázza azt, hogy a papirpénz értéke forgalmi szerepéből kifolyólag növekedett akkor, amidőn a közgazdaság teljesítőképesége is növekedett.

Feltétlenül helyes és megdönthetetlen elmélet nincsen és a nominalismust sem lehet ilyennek tartanunk. Azt azonban aligha lehet kétségbe vonni, hogy a pénzforgalom terén fellépett jelenségeket általánosabb alapon és simábban magyarázza meg, mint a metallismus. De csak a szorosabb értelemben vett metallismus az, amely felmondja a szolgálatot ezekkel a kérdésekkel szemben, mert mindaz, amit *Buridantól* a classikusokig a pénzelmélet tanított, nincsen ellentétben a gazdasági nominalismussal és a gazdasági nominalismus csupán az új értékelmélet vívmányainak a pénzelmélet terére való átültetését jelenti. Ily módon mintegy kiegészíti azt, amit a fémpénzre vonatkozólag már a régiek tanítottak. És pedig kiegészíti oly irányban, amely a pénz elméletet még sokkal nagyobb mértékben helyezi katallaktikus alapra, mint az ő munkáik. A pénzelmélet katallaktikus irányban való továbbfejlesztése, melyet a nominalismus nyújtott, csak folytatja tehát azt a munkát, amelyet a XVIII. és XIX. század pénztheoretikusai oly gyümölcsözően indítottak meg. A józan nominalista nem állítja tehát, hogy a papirpénz feltétlenül jobb fizetési eszköz, mint a fémpénz. Nem állítja azt sem, hogy a fémpénz forgalomban tartásánál nem kellene az államnak

mindazokat a feltételeket megvalósítani, melyek az értékelés egységes voltának törvényeiből az érmék egyenlősítése és egyéniségüktől való megfosztása érdekében szükségesek. Azt sem állítja a nominalismus, hogy nem kellene törekednünk a fémforgalom mielőbbi helyreállítására. De vigasztalást nyújt abban az irányban, hogy a belföldön a megfelelő feltételek között kibocsátott papírpénz egészen jó és használható fizetési eszköz lehet. Jól vezetett jegybank, ügyes devisapolitika, melynek persze megfelelő külforgalom az alapja, no meg a fizetési mérleg kiegyenlítésére szükséges arany, és ismét türhető viszonyokat teremthetünk pénzforgalmunk terén.

Heller Farkas.

A magyar hivatalos statisztika ünnepe.

A magyar királyi központi statisztikai hivatal ez év április havában ünnepli – azon szűk keretek közt, ahogy ma ünnepelni lehet – fennállásának ötvenedik évfordulóját.

A Közgazdasági Szemle, amely ez időszak alatt egy évtizedig édes lánya volt a statisztikai hivatalnak, s füzetei e hivatal belső műhelyéből repültek szét az olvasó közönség felé, bizonyára hajlandó némi helyet szentelni az 'évfordulóra' szánt ünnepi elmélkedésnek, s talán elfogadja e sorokat annak a kezéből, aki a Közgazdasági Szemléhez igen közel állt egy időben, a statisztikai hivatal küzdelmes ötven évének pedig közel felét e hivatal gárdájában élte le.

Ma minden ünneplés csak a benső megilletődöttség ünnepe lehet, külső díszre alig vagyunk hangolva. A kultúrának és tudománynak az ünnepei azonban különösen alkalmasak erre a benső megilletődöttségre, mert, mint hetven évvel ezelőtt, újraerősödésünkhöz az önbizalmat a szellemi erő kifejtésre kell alapoznunk.

Mennyi értékes szellemi energia áradt szét félszázad alatt a statisztikai hivatal műhelyéből! S mennyire összeforrott ez a hivatal – úgy, mint semmi más közintézményünk sem – az ország vajúdó, vívódó törekvéseivel az előrehaladás felé. Ötven esztendeig nemcsak a leltározó becsületes munkáját végezte, hanem különösen az utolsó évtizedekben a politikai és gazdasági élet legfontosabb reformjainak az előkészítésében lényegesen résztvett. Igen szerény kezdetekből, amikor csak a hivatal főnöke volt igazán tisztában az egész szervezet nagy koncepcióival, hamar odafejlődött, hogy nemcsak a személyzetben is egyre több kiválóság akadt, hanem a tudomány és közszolgálat egyéb ágainak is mindig bővebben engedhetett át szellemi erőinek tartalékából.

A háborús évek nehézségei, s a mostani kényszerű összébb húzódás formailag újabban a statisztikai hivatalnál is, mint a legtöbb közintézménynél, a fejlődő hullámvonal némi megakadását mutatják. Mennyiben és mily határig helyes ez, azzal érdemes kissé behatóbban is foglalkoznunk, mert hiszen nem egyszerű hivatalról

van szó, amelynek sorsáról a pénzügyminiszteri költségvetések dönthetnek, hanem olyan tudományos intézményről, amelynek jövő fejlődése az egész ország kulturális és gazdasági érdeke.

Hogy azonban a mai kényszerű stagnálást és a jövő feladatait kellően értékelhessük, kissé messzebbről kell kezdenünk, s azokat a mulasztásokat is szemügyre vennünk, amelyeket az állami igazgatás már jóval korábban, évtizedekkel előbb követett el statisztikai hivatalunkkal szemben.

Nálunk az állami statisztikai szolgálatnak a kialakulása nem a differenciálódásnak azon ismert folyamata szerint ment végbe, mint a korábban is önnálló közigazgatással bíró nyugatibb államokban, hogy az egyes szolgálati ágakban felgyülemelő statisztikai teendők lassanként külön munkaerőt, külön szakértelmet, külön szervezetet vettek igénybe. Mikor 1848-ban, majd 1867-ben önnálló közigazgatást kezdtünk, mind a két alkalommal már kiérve találták – s igyekeztek nálunk is megvalósítani – a külön statisztikai szervezet gondolatát. Az 1848-iki kísérletek ezen a téren sem lehettek maradandók; az 1867-ben létesült statisztikai szervezet a kezdet sok nehézsége mellett is hamar meg tudott gyökerezni. S mert a közigazgatás egyéb ágai is csak oly vadonatújak voltak, mint a statisztikai szolgálat, hatásköri összebonyolódás ekkor, s tudunkkal az első évtizedekben is alig volt, jóllehet a fiatal statisztikai szolgálat teljesítőképessége ekkor még természetszerűen nem lehetett nagy.

Annak a legideálisabb munkabeosztásnak tehát, hogy külön szervezet végezze az egész statisztikai szolgálatot, a közigazgatás egyéb ágai pedig legföljebb kívánjanak statisztikát ettől a szervezettől, de maguk ne avatkozzanak bele a munkájába, az 1867-iki szervezéssel már meg volt vetve az alapja, s így a statisztika központosítása elvben és gyakorlatban egyaránt megvolt már ekkor nálunk, ha talán nem is fejezték ezt ki precizen.

Hogyan van az, hogy a statisztikai hivatalnak ötven éves multja alatt mégis annyi energiát kellett elpazarolni a központosítás elvének megvédése, s annak a gyakorlatban lassú keresztülvitele körül, s hogyan van az, hogy még most is százezreket költenek el olyan felvételekre, amelyek vagy közvetlenül megszerezhetők a statisztikai hivatal anyagából, vagy fele költséggel és tízszer akkora szakértelemmel elintézhetők volnának az arra hivatott statisztikai organum útján?

A bürokratizmus természetrajzát kell ismernünk, hogy az ily fonákságoknak az okával tisztába jöjjünk. A mi bürokratizmusunk

maga is 1867-ben született, kicsiny, vézna jószágnak, de mint minden ország bürokratizmusa, azzal a rendeltetéssel, hogy mihamar nagyra nőjön és mindent átfogjon szervezetének egyre nyújtható karjaival. A bürokratizmus nem tud egy bizonyos magasabb ponton megállapodni, hogy onnan nagy területet áttekintsen, hanem végig árasztja inkább az egész területet a maga szerveivel.

Nem e sorok írója az első, aki a magyar bürokratizmus túlterjeszkedését kifogásolja, de magának is volt alkalma tapasztalnia, hogy nőtt ki néhány rokontermészetű aktából egy külön referens, mint vált annak az ügyköre oly fontossá, hogy segítő munkatársra lett szüksége. A hol pedig már két ember együtt dolgozik, ott a kettő közül egyiknek följobbvalónak kell lennie, így születik a külön osztály, amely gyarapszik, s fontosságának érzetében csakhamar arra a meggondolásra jut, hogy az immár bonyolulttá vált ügykört leghelyesebb kettéválasztani, az egységesség érdekében azonban a két főnök fölé egy harmadikat állítani. Természetesen nem megy ez a folyamat oly gyorsan végbe, mint ahogy itt pár szóval jeleztük, de kétségtelen, hogy a bürokratizmus terjeszkedésének nagyjában ez volt az útvonala. És ezen az úton a magyar bürokratizmus beleesett azokba a kezdetleges állapotokba, amelyekben egyéb közigazgatások sínlődtek, amikor még nem volt külön statisztikai szolgálatuk. Új tervekhez, új gondolatokhoz kellett valami konkrét alap. Ennek felkutatása fáradságos dolog, de hiszen arra való a rendezés joga: néhány soros, hiányos utasítás megy ki a vármegyék alispánjához, hogy ilyen és ilyen adatokat szerezzen be. Az alispán a lökést tovább adja alsóbb szerveihez, a főszolgabírákhoz, ők tolmácsolják, a falunak, s — mesemondó Mikszáth nem egyszer megírta (magunk pedig nagyon jól elképzelhetjük) — milyen bizonytalan, felületes, gyakran még a tréfálkozó kedvtől is áthatott válaszok érkeznek az ily homályos utasításokra. S hány eltévesztett kormányintézkedésnek lett kiinduló pontja az ilyen szakszerűtlen, hozzá nem értő adatfelhalmozás! A magyar bürokratizmus tehát — ezt nem szabad elhallgatnunk — sűrűn beleesett más államok igazgatásának abba a gyermekbetegségébe, hogy a statisztikát valami járulékos közigazgatási segédteendőnek tekintette, azonban már oly időben — s ez a legnagyobb hibája — amikor már igen jól szervezett statisztikai szolgálata volt. Kuruzslást végzett értéktelen házi szerekkel, holott a szomszéd ajtón ki volt függesztve a szakértő orvos cégtáblája.

De hiszen Debreczenben mindenki orvos, mondotta valamikor Csokonai, s a statisztikát valóban úgy tekintik nálunk, hogy ahhoz

mindenki ért, ha megvan a lehetősége vagy összeköttetése rá, hogy statisztikát csináljon. S ebben a vonatkozásban a magyar bürokratizmus — nagy anyagi kárára is az államnak — egy másik hibába is beleesett, szintén teljesen ellentétben a külföldi igazgatásoknak egyre tisztuló differenciálódó fogalmaival. Amíg ugyanis másutt az volt a fejlődés útja, hogy az egyes igazgatási ágaknál különvált ugyan a statisztikai szolgálat, de azután igyekezett egymás felé közeledni, mert a centralizációban látta biztosítva nem csak a nagyobb szakszerűséget, a technikai gyorsabb és olcsóbb lebonyolítást, hanem a jobb munkamegosztást is, a fölösleges parallel fölvételek kiküszöbölését stb.; addig nálunk megvolt a centralizáció elvben kezdettől fogva, de ennek az egységes épületét később egyéni ambíciók kikezdték, s különböző tárcáknál fiók statisztikai hivatalokat állítottak föl. Az állam védte közben a fogorvosokat a fogtechnikusok kontár versenyétől, de arra nem gondolt, hogy mennyi hiába való költség pazarlódik el, az adatszolgáltatóknak mennyi fölösleges zaklatást okoz, s végeredményében mily kevés haszonnal jár, sőt gyakran a hozzáértés hiánya miatt pozitív kárral is az ilyen kontár kísérlet a statisztika terén.

Országunk agrár jellegénél fogva a mezőgazdasági statisztika tervszerű kiépítése rendkívül fontos érdek lett volna, s a statisztikai hivatalból sohasem hiányzott a jóakarát, hogy ezt megtegye: de a földművelésügyi igazgatásnál sűrűn akadtak egészen laikus elemek, amelyek a maguk hatáskörébe akarták vonni a mezőgazdasági statisztikát, úgy hogy végeredményben a magyar mezőgazdasági statisztikának a története nem sokkal több, mint folytonos küzdelem azért, hogy azt a keveset, amit komolyan végezhetett a statisztikai hivatal, megmentse a hozzá nem értőktől.

Munkásstatisztikánknak tervei több mint egy negyedszázad óta készen állanak, de az egész idő alatt labdái voltak mindenféle, külön szervezetre vágyó törekvésnek s a sok hozzáértő szakács úgy háttérbe szorította a statisztikai hivatalt, hogy a leves csakugyan máig sem főtt meg.

És legnehezebb volt szatirát nem írni akkor, mikor a háborús összeomlás után kezdett derengeni előttünk, hogy túl vagyunk árasztva hivatali szervezetekkel. Ekkor nőtt ugyanis legmohóbbra a hajlandóság az új szervezetek tenyésztésére s maga a kereskedelemügyi tárca, amelynek szolgálatában ötödik évtizede ott volt a statisztikai hivatal, tisztességes segítő munkát nyújtva minden kereskedelmi szerződéshez, vám tárgyaláshoz, iparfejlesztő akcióhoz, szociális törvényalkotáshoz — ekkor vette észre, hogy szüksége

van külön gazdaságstatisztikai osztály létesítésére, mert ez az ág eddig el volt hanyagolva, mint később egyik képviselőjelölt kortesbeszédében ezt újra hangoztatta is. Hogy a proletárdiktatura még messzebb ment s bürokratikus lázámaiban gyártotta a statisztikai szervezeteket, miközben magát a statisztikai hivatalt össze akarta roppantani, azt talán fölösleges is mondani; ez a korszak csakugyan fénykora volt a rubrikázásoknak és összeírásoknak.

Végül még egy nagy hibáját kell fölemlítenem a magyar bürokratizmusnak, amely szintén hozzájárult ahhoz, hogy a statisztikai hivatal ötven éves munkája nem járt az országra annyi haszonnal, mint ahogy azt e munkának becsületes törekvése és értékes volta után várni lehetett volna. Ez a nagy hiba a magyar természetből ered, amely nem szeret olvasni s különösen fél a számoktól. A statisztikai hivatal kiadványai, bármily gondosan voltak szerkesztve, inkább olvasatlanul részesültek dicséretben, mintsem olvasás után kritikában. Ez a helyzet bizonyos extenzív termelésre kényszerítette a statisztikai hivatalt: kötelességszerűen igyekezett adatgyűjtéseinek eredményeit a nyilvánosságra hozni, egy-egy elmélyedő tanulmányban megkísérelte a figyelmet fölhívni az eredmények tanulságos voltára, de — mert ezek a figyelmeztetései komoly visszhang nélkül maradtak — kénytelen volt tovább haladni s a további részletekkel maga sem bibelődhetett. Pedig mennyire nem ökonomikus eljárás ez az állam szempontjából! Fizetni a fölvétel drága költségeit, viselni a földolgozásnak, kinyomatásnak anyagi terheit — és emellett sajnálni a vesződséget s a már aránytalanul csekély több költséget attól, hogy az igazgatásra, sőt törvényalkotásra legfontosabb további részletek kimélyíttessenek s a gazdasági vagy népességi politika csakugyan irányítást is vegyen az adatok tanulságaiból!

Munkaközben hányszor kellett csüggedten letennünk a tollat: vajjon miért is csinálunk statisztikát, miért tárjuk föl a gazdasági élet harmóniátlanságait, ha az arra illetékesek nem foglalkoznak vele?

Ha akadt elvértve egy-egy mélyebbre néző államférfi (mert szerencsére időnkint akadt), aki alkotó munkájához a statisztika segítségét akarta igénybe venni, akkor látszott csak meg igazán, hogy a statisztikai hivatalnak több évtizedes rendszeres munkájából, különböző felvételeinek összehasonlításából mennyi becses okulást lehet meríteni s mennyire nélkülözhetetlen minden politikai alkotáshoz a részleteiben is megvilágított, az okokat és eredményeket egyaránt kifürkésző statisztika. Ezt nyújthatja a statisztikai hivatal

mindig, adatainak kéziratgyűjteményeiből: azt persze nem lehet várni tőle, hogy az esetről-esetre szükséges részletekre előregondolva, kiadványait még nagyobb terjedelemben bocsássa közre.

Még egy fontos tanulságot kell kiemelnem a statisztikai hivatal ötven éves történetéből, mielőtt a végső következtetésekre áttérnék. A statisztikai munkakör a maga természeténél fogva igen jó nevelő iskola, hiszen állandóan fegyelmezett gondolkodást kíván, szabatosságra törekvést, minden adatnak s így minden fölmerülő jelenségnek a gondos, sokoldalú bírálását. S minthogy ezenkívül a statisztikai hivatal régebbi évtizedeiben elsőrendű mesterek neveltek a tehetséges tanítványokat (Keletire, Jekelfalusyra, Vizaknaira kegyelettel gondolva, szembe kell helyezkednünk a mai is élő mester ismert szerénységével, s utalnunk Vargha Gyulának ebben a tekintetben is elsőrangú érdemeire), a statisztikai hivatalnak mindig több és több jeles munkatársát vették igénybe a közszolgálat egyéb ágaiban is, ahol szinte kivétel nélkül méltó elismerést szereztek maguknak, s az őket első kiképzésben részesítő statisztikai hivatalnak.

Rendjén van is ez így, s ha most a hivatal ötven éves jubileumát statisztikusból lett kereskedelemügyi miniszter fennhatósága alatt ünnepli meg, ez is egyik örvendetes jele annak, mennyi tehetséget tudott maga köré gyűjteni ez a hivatal s mennyi tehetséget szétosztani a közszolgálat többi ágai részére is. Külföldön is nem egy példa van erre és statisztikai hivatalunk valóban szinte arra van teremtve, hogy előiskolája legyen a másutt is érvényesülésre hivatott tehetségeknek.

Ám a statisztikai hivatal zavartalan termelőképesége szempontjából komolyabb háttére is van ennek a kérdésnek. A folyton zsarolt föld végre is terméktelenné válik; s ha azt az anyát, aki gyors egymásutánban hozza a világra életerős szülőtteit, nem táplálják eléggé, satnyább új nemzedéket szül, vagy egészen meddő lesz. Bármily büszkén tekinthet is vissza a statisztikai hivatal más élethivatásokban érvényesülő jeles munkatársaira, azt nem tagadhatja, hogy ezeknek a távozását legtöbbször egy és ugyanaz ok idézte elő: az, hogy a szűken dotált, mostohán kezelt statisztikai hivatalban nem látták maguk részére biztosítva azt a jövőt, amelyre más szolgálati ágakban sokkal nagyobb valószínűséggel számíhattak. S mint a Vergilius méhei, a statisztikai hivatal kereste, gyűjtögette a friss tehetségek mézét, de nem tudta megtartani magának: az értékesebb elem egy része mindig elkiváncozott jobb érvényesülési lehetőségek felé. Innen van az, hogy a statisztikai hivatalban

az állandó munkatorlódás valóságos over-workingot okozott a valóban értékes szellemi erőkre nézve, kihasználva ezeknek önképzésre és pihenésre való idejét is, s innen van az is, hogy — különösen az utóbbi időkben, amikor az állami tisztviselői pálya egyébként sem kecsegtető — az új nemzedékből alig tud megfelelő pótlást kapni.

E sok mulasztás felsorolása után, amit a magyar bürokratizmus ötven éven át egyik legjobb intézménye, a statisztikai hivatal ellen vétett, emlékezzünk meg néhány szóval arról, micsoda főbb pontokban kellene a múlt hibáit helyrehozni,

A statisztikai központosítás elvét nem szabad megsérteni semmiféle egyéni ambíció és külön alkotóláz kedvéért. Az állam mostani pénzügyi helyzetében különösen veszedelmes az egyes szolgálati ágak statisztikai műkedvelő szerepe, mert igen nagy pénz és papírpoecsékolással jár, és csak bizonytalan laikus eredményeket hozhat létre.

Ha a számvevőszégi szolgálatot egyöntetűség és takarékoság szempontjából az egész vonalon egyesítették, épp úgy meg lehet hagyni, (illetőleg csak fölfrissíteni a rég meghozott törvényes rendelkezéseket), hogy adatfölvételekkel semmilyen fórum ne zaklasson külön senkit addig, a míg a statisztikai hivataltól fölvilágosítást nem szerzett arról, nem teszi-e fölöslegessé a fölvételt egészben vagy részben valamely, már meglévő összeírás, elég szabatos, félre nem magyarázható-e a tervezett formula, s ha csakugyan szükség van az új felvételre, nem lehet-e hozzá mindjárt olyan kérdéseket is fűzni, amelyek ugyanazon költséggel begyűjthetők, s esetleg későbbi újabb kérdezősködés megtakarítására szolgálnak.

A statisztikai hivatal igen nagy adatkincsét kormányzati és törvényhozási célokra mindig ki kell használni. Némi túlzással azt mondhatnám, hogy ötven esztendő folytonos investíciója van elraktározva a statisztikai hivatalnál, érdeklődők hiányában kiaknázatlanul. Közben készülnek rendeletek, törvények annak az életnek, annak a valóságnak ismerete nélkül, amit a statisztikai hivatal bármikor szem elé tudna tárni, megfigyeléseinek régtől fogva megalapozott és folyton felrissülő gyűjteményéből. Statisztikát gyűjteni és tanulságait nem gyümölcsöztetni: az túlságosan extenzív és nem jövedelmező gazdálkodás.

Most nemcsak a statisztikai hivatalnak kezdődik új ötven esztendeje, hanem államunk gazdasági és közigazgatási reorganizálásának az ideje is; a statisztikai hivatal tapasztalatai s a kormányzati ágak cselekvő akciója közt az összhangot most végre meg kell teremteni.

Igaz, hogy mindezek magára a statisztikai hivatalra új munkatöbbletet jelentenének. Ez a munkatöbblet azonban oly hasznos lenne az országra, hogy ennek fejében a hivatal életképessége érdekében nyugodtan lehetne áldozatot hozni. Említettem fentebb, mekkora vérveszteség a statisztikai hivatalra az, hogy egyes tehetségei másutt keresnek jobb érvényesülést, de mekkora haszon is ez egyúttal más szolgálati ágakra. A statisztikai hivatalt képessé kell tenni arra, hogy a szolgálatába lépés vonzó legyen a fiatal tehetségekre. képessé tenni arra, hogy értékesebb személyzetének kettős irányú — tudományos és adminisztratív — munkásságát megfelelően díjazhassa, és képessé tenni arra is, hogy a más szolgálati ágak számára kinevelt munkaerői helyett mindig maradjon megelégedett, s előmenetelében biztosított törzskara. Így eleget tehet a hivatal annak a nagyon fontos hivatásnak, hogy még fokozottabban előiskolája legyen más életpályák jeleseinek, de egyúttal pótolhatja is mindig a veszteségeket, mint a jól gondozott gyümölcsfa, amely évről-évre szétosztja termését, de mindig friss virágokat hajt utána.

A statisztika a fegyelmezett gondolkodásnak, az önismeretnek, magunkbaszállásnak az eszköze.

Amelyik ország magát fegyelmezni, viszonyait alaposan megismerni, s tőle telhetőleg megjavítani akarja, annak nagyon meg kell becsülnie a statisztikai hivatalát.

Buday László.

A románok birtokpolitikája a Magyarországtól elszakított területeken.

Mióta a vihéghatalmak egy meggondolatlan és megokolhatatlanul kegyetlen csapással oda juttatták hazánkat, ahová Lengyelországot annak idején hármass felosztása sem tudta lesújtani, amannak vergődései közt elsősorban hívta ki a közfigyelmet az a minden józan felfogást s elemi méltányosságot kicsúfoló úgynevezett birtokreform, mellyel az oláhok Erdélyt és a hozzácsatolt részeket agyonboldogítják. Abban persze nemcsak közgazdasági, hanem főleg egyéb politikát is kell látni, melyet semmi sem jellemezhet jobban, mint az az elbeszélés, melyet egy Bukarestből még 1918 őszén visszatért jeles hazánkfiától hallottunk. Egy évvel korábban győztes hadainkkal ő is hosszabb ideig tartózkodott ottan, hogy figyelmesebben körültekintsen és behatóbb tanulmányokat folytasson. Egy alkalommal szállást adó háziasszonya nagyon szemrehányóan panaszkodott neki, hogy a bukaresti béke során a kegyetlen magyarok határmenti hegyeiket elveszik. Tudvalevőleg azokat tisztán stratégiai okokból követeltük, az eredetileg nekünk jutandó terület 80-0/0-át azonban lealkudták s a megmaradt 20-0/0 sem volt értékes, hanem nagyjából lakatlan kopár hegyvidék. Midőn hazánkfia azok csekély értékére és jelentőségére utalván, vigasztalni akarta háziasszonyát, s azt kérdezte, hogy az esetre, ha ők győznek vala, vajon beérték volna-e ily mértékű annexióval, az asszony kigyúlt arccal azt felelte: „Oh, akkor mi az önök szeméit is kivettük volna, hogy természetesen tetemes veszteségeik miatt ne is sírhassanak.“

De most nem erről a politikáról, hanem arról a bizonyos birtokreformról kell beszélnünk. Sok mindenfélét olvastunk és hallottunk róla. Annak korábbi alapjai, az egyes még el nem fogadott törvényjavaslatok is kezeinkbe kerültek, de a végleg megállapított törvényes rendszabályokat nem volt egyszerű dolog megszerezni, hiszen keleti határaink sokáig valóban hermetice el voltak zárva. Különben ezek magukban még nem is nyújtanak kellő felvilágosítást. Ahhoz a végrehajtási utasítások ismerete is szükséges, hatásukat pedig csak akkor lehet megállapítani, ha arról az illetékes helyi érdekképviselők nyilatkozatait és beható bírálatait is szemünk előtt tartjuk. Most már abban

a helyzetben vagyunk, hogy mindezek birtokában a szóban levő állapotokról hiteles adatok alapján összefoglaló tárgyilagos ítéletet mondhatunk, s nem csupán a mi megcsúfolt jogi felfogásunk és vérig sértett nemzeti érzésünk szüleménye a belőlük önmagától kialakuló rettentően sötét életkép. Ennek feltüntetéséhez elég, ha a hivatalos okmányokat áttekinthetően állítjuk össze. E munkálat bemutatásának célja nem is a hangulatkeltés. Igaza van külügyminiszterünknek, hogy jogosan felháborodott érzésünk leküzdésével réalpolitikát kell minden téren és minden irányban folytatnunk, mert hazánkfiainak keserves bajain az erőszakkal meghúzott határvonalakon innen is, túl is csak a tényleg létező viszonyok és azok követelményeinek bölcs, nyugodt, de céltudatosan okos figyelembe vételével enyhíthetünk. A lehető legnagyobb objectivitással kívánunk tehát eljárni, hogy a magyar közvélemény, annak erélyesebb megnyilatkozása után pedig a bel- és külföldi illetékes tényezők a birtokok elvétele és feldarabolása nyomán keletkező tarthatatlan helyzeten javítani általános közérdekben sürgős feladatuknak legyenek hajlandók tekinteni. Hogy ezt elérhessük, mindenk felett csupán kétségbe vonhatatlan tényekre szabad és kell hivatkozni. Minden egyéb nemcsak felesleges, hanem talán a jelzett cél szempontjából káros is lenne.

A birtokszabályozásokra vonatkozólag a mai román királyságban nincsenek egységes törvényes rendelkezések. Erdélyre, a Bánságra és a csatolt magyar területekre vonatkozólag eddig két úgynevezett rendelet-törvény jelent meg, de kilátás van több ilyenre a jövőben. Az első a Monitorul Oficial 1919. évi szeptember 12-iki, a másik 1920-ik évi június 12-diki számában látott napvilágot. Azokat kombinálva, az érvényben levő részeket az Erdélyi Gazdasági Egyesület az ottani gazdák tájékozása végett egy füzetben adta ki. Megjelent egy végrehajtó rendelet, majd a birtokszabályozások rëssortjának főnökéé is, mely a kisa-játításokat megelőző stádiumról, a kényszerbérletek ügyéről rendelkezik. Ma csupán ezek a tételes jogforrások állanak rendelkezésünkre; azokon nyugszik e meglehetősen bonyolult anyag tömör és lehető világosságra törekvő következő ismertetése.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a rendelet-törvények előzetesen nem mennek át a törvényhozás retortáin, hanem csak a minisztertanácson s a szentesítésre következő utólagos jóváhagyás végett mutattatnak be a törvényhozó testületnek. Ilyen rendelet-törvény az új aquisitorok általános viszonyainak rendezése céljából mindjárt az occupatió kezdetén, 1918-ban adatott ki. Ennek ötödik cikkében felhatalmazás foglaltatik az iránt, hogy a román lakta magyar területek állítólag összes románjainak meghatalmazott képviselői által a gyulafehérvári nemzetgyűlésen hozott határozat harmadik cikkének ötödik pontjá-

val összhangban külön rendelet-törvényben mondassék ki és szabályoztassék az új államnak a birtokok kisajátítására vonatkozó joga. Ennek célját, mértékét és feltételeit a már jelzett kelettel a következőkben állapították meg: Célja a birtokkisajátításnak a falusi parasztbirtokok szaporítása, kiegészítése és tökéletesítése; továbbá a falusi gazdálkodás belterjesebbé tételének előmozdítása, új középbirtokok és mintagazdaságok létesítése által. Célja még az ipar részére oly területek biztosítása is, melyek annak fejlesztését előmozdíthatják. Városokban, továbbá bányá-, ipari és fürdőtelepeken a munkások részére kisgazdaságok alapítása. E végből bizonyos termőterületek a maguk egészében *kisajátítandók*, mások pedig *kisajátíthatók*. Teljes egészükben elsősorban ki fognak sajátítani az idegenek összes ingatlanai jogi természetre és kiterjedésre való tekintet nélkül. Az idegenek lehetnek ilyenek akár származásuknál, akár házasságuknál fogva. A kiegészített Romániának olyan lakosai is idegenek, akik idegen állampolgárságot fognak opcionálni, de ezek birtokai csak annyiban esnek kisajátítás alá, amennyiben ez nem fog az Ausztriával és Magyarországgal kötött békeszerződésekben foglaltakkal ellentétben állani. Ez a rendelkezés utalást képez a trianoni békeszerződés 63-dik cikkelyére, a hol kimondatik, hogy mindazok a 18-dik életévüket betöltött egyének, akik a 61. cikkely értelmében magyar állampolgárságukat elvesztvén, a békeszerződés hatályba léptétől számítandó egy éven belül azon ország állampolgárságát opcionálják, melynek kötelekébe tartoztak, mielőtt az átcsatolt területek állampolgárságát megszerezték volna. A férj választása maga után vonja a feleségnek, a szülőké a 18-dik életévüket még be nem töltött gyermekek állampolgárságát is. Mindazok, akik e joggal éltek, tartoznak 12 hónapon belül állandó lakásukat azon állam területére áthelyezni, amelynek állampolgárságát választották. Jogukban fog állani, hogy megtarthassák azon ingatlanaikat, melyeket amaz államterületen bírnak, ahol megelőzőleg állandó lakhelyök volt. Mindennemű ingó javaikat magukkal vihetik s azokért sem beviteli, sem kiviteli vámmal vagy illetékkel nem terhelhetők. Az opció iránti nyilatkozat határidejének kezdete akkor áll be, midőn Magyarország s még három szövetséges nagyhatalom a békeszerződést ratifikálta.

Itt azonban egy nagyobb hézagra akadunk a tulajdonjog biztosítása tekintetében, mely a fennebbi kikötés mellett a szövetkezett nagyhatalmak szándékában sem állhatott. Felmerül ugyanis az a kérdés, hogy az a magyar állampolgár, akinek az elszakított részekben birtoka van, de ő maga nem oly községben lakik, mely ma már nem áll magyar kormányzat alatt, szintén bír-e azzal a joggal, hogy az elszakított részekben maradt ingatlanait megtarthassa? Ez szerintünk öt méltányo-

san és jogosan épp úgy megilleti, mint ha elszakított községbeli illetőséggel bírna. Ezt a kérdést a magyarságra való óriási fontosságánál fogva nemzetközileg okvetlenül tisztázni kell, mert különben következményei az adott viszonyok közt beláthatatlanok. Egyébiránt mivel az opció jogának határideje még meg sem kezdődött, nem hogy lejárt volna, világos, hogy a most ismertetett birtoktörvény, a maga egészében végrehajtva, Magyarországra nézve koraisága miatt is nagyon sérelmes.

Folytatva az ismertetést, megállapítható, hogy a szóban levő rendelet-törvények értelmében kisajátítandók továbbá a jogi személyek és alapítványok összes ingatlanai, ha székhelyük nem fekszik a kiegészített Románia területén és pedig jogi természetűekre való minden tekintet nélkül. Ugyanígy kisajátítandók azok az ingatlanok is, melyek tudományos szempontból különös jelentőséggel bírnak. Most már a második kategória következik. Kisajátíthatók egész kiterjedésükben mindazon birtokok, melyek 1917-dik évi november 1-e után kerültek jelen birtokosaik tulajdonába és pedig a magyar kormánynak az ingatlanok szabad forgalmának korlátozása tárgyában kiadott rendeletei alapján. E rendeletek tudvalevőleg első sorban a hadi uzsorások felburjánzott földösszevásárlásai és némely bankok nagy mértékű parcellázásai ellen irányultak. A nemzetiségi szempont azoknál alig jött tekintetbe. Az átruházás minden esetben megengedett, ha visszaélés esetének gyanúja nem merült fel. Most pedig annak ürügye alatt számtalan családi és helyes birtokátruházás fölé Damokles kardot függesztettek, mely alatt a teljes jogbizonytalanság állapotában fognak maradni hosszú ideig. Ilyenbe jutnak az összes jogi személyek is, még ha székhelyük a kiegészített Románia területére esik, vagy oda tétetett is át. Kivételt birtokosokkal csak akkor csinálnak, ha minden kétéget kizáró módon be tudják bizonyítani, hogy azok valamely különleges tudományos, művészi, egészségügyi, kegyes, vagy pedig nemzetgazdasági célt szolgálnak. Az ily célokat utólag még szaporítani is lehet.

A közlegelőkre és erdőkre nézve bizonyos, sok oly feltételhez kötött kivétel statuáltatik, melyek ezek értékét nagyon alább szállítják és a melyek felsorolása hosszú s a birtokpolitika anélkül sem tiszta képét csak még jobban megzavarni volna alkalmas. Megemlítendő azonban, hogy egyházi célokra 32, javadalmazási célokra pedig 16 kataszteri hold mentesítetik, de e részben is vannak megszorító rendelkezések.

Kisajátíthatók azután az összes 20 kataszteri holdat meghaladó oly mezőgazdasági ingatlanok, melyek a háború kitörése után kerültek korábban gazdálkodással nem foglalkozó egyének tulajdonába, kivéve, ha törvényes örökösödés útján jutottak hozzájuk. De tekintet nélkül erre, falusi községekben minden 30, városokban minden 10 kataszteri holdon

felüli összes mezőgazdasági ingatlanok kisajátíthatók, ha 1900-tól 1918-ig 12 egymást követő esztendőn keresztül haszonbérbe, vagy részművelésbe voltak adva. Kivételt csak bizonyos esetekben tesznek a kiskorúakra nézve, de ez a kedvezmény is erős megszorításnak van alávetve.

Általános, de szintén sok megszorító kivétel által áttört rendelkezés az, mely szerint a birtokok mezőgazdaságilag megművelhető részéből kisajátítható lesz, bárki legyen az ingatlan tulajdonosa és bármilyen legyen annak jogi természeté, az 500 kataszteri holdon felüli rész. Azonban e minimumon alul is folytatható a fokozatos arányos kisajátítás 20%-os kulcs alapján. Ez az operáció 200 kataszteri holdig ismételtető lesz. A kisajátítással mindazáltal itt sem állanak meg, mert a rendelet-törvény kimondja, hogy az eredetileg 200 holdon felüli birtokoknál az agrár-bizottság előzetes hozzájárulása alapján e mérték alá is lehet szállani, ha a falusi parasztbirtokok szaporítása, rokkantak, bizonyos mezőgazdasági munkások, hadiözvegyek és családtagjaik, akár családtagok a rokkantak, akár nem, földdel ellátandók lesznek. Az ily földdel ellátandók azután a kiegészített Románia bármely részéből valók lehetnek. Ezenkívül még akkor is elvehető a birtok, ha ipari célokra, vagy bánya- és ipari munkások kisgazdaságainak alakítására válik szükségessé.

A városokban az ipari vállalatok területei csak 50 holdig sajátíthatók ki. Mindkét esetben a régi birtokosnak kilátásba helyeztetik, hogy másutt lehetőleg hasonló területtel kárpótoltatik. Neki jogában lesz kiválogatni a mentesítendő birtokrészt, de úgy hogy a falusiaknak maradó rész gazdasági szempontból célszerűen hasznosítható legyen. Bizonyos megszorítással megengedtetik, vagy ha képzett gazdaszfiak vannak, még egy-egy kisajátítás alul mentes birtokrészt tarthassanak meg részökre.

Ugyanannak a földbirtokosnak több község határában fekvő birtokai egységnek tekintetnek. E részben a felek alkudozásainak sok lehetősége merül fel, melyekről megegyezés hiányában mindkét félre nézve az agrárbizottság határozata döntő. Ennek megállapításánál figyelem fog arra fordíttatni, hogy az agrár-reformakció kijátszásának célzata nem forog-e fenn? Részletesen, de meglehetősen homályosan szabályoztatnak a tulajdonos társak egymásközi jogviszonyai. Van intézkedés az épületek kisajátításáról is. Szőlők, veteményes kertek, gyümölcsösök, gyümölcsös- és komlós-kertek nem esnek kisajátítás alá és nem számíttatnak bele a kisajátítás alá eső területbe. Loyalis magyarázat szerint azokat tehát az idegenektől sem volna szabad elvenni. Ha azonban közlegelők kiegészítéséről van szó, nem ugyan a szőlők, de zöldségskertek, gyümölcsösök és komlós-kertek is kisajátíthatók 5 ka-

taszteri holdig. Diszkeretek és magánparkok városokban s bánya-, ipari és fürdő központokban 2 kataszteri holdig kisa átithatók. Vannak rendelkezések a lakások szaporítására szükséges területek, a házhelyek kisajátításáról is. Az így nyert házhelyeken 3 év folyama alatt elvesztés terhe alatt építeni kell. Ime dióhéjban — a lényegtelen részletek elhagyásával — a kisajátítást szabályozó rendelet-törvények anyagi része.

Ha már erre nézve is megállapítható, hogy a jogbizonytalanságnak elemei uralkodnak benne, a kisajátítási eljárásról szóló fejezet mellett az valóságos remeke a méltányos szabatosságának és világosságának. Itt ugyanis az eligazodás merőben lehetetlen. A közigazgatás és bírói eljárás szervei csak névleg vannak külön felemlítve, de azok csaknem célzatosan összekeverve jelentkeznek. Az instantiák nem alúlról felfelé, hanem megfordítva vannak építve, illetőleg egymás mellé hanyva. A bírói és közigazgatási fellebbezési fórumokról mellékesen van ugyan szó, de azok jogkörének megállapítását hiába keressük a rendelkezések között. Hogy minderről valamelyes képet mégis adjunk, a szétszórt részek összekeresgélése után az együvé tartozó szerveket három kategóriába oszthattuk be: vannak tisztán közigazgatási, tisztán bírói, végül vegyes szervek. Mint bírói szervekről, de csak odavetőleg, szó van a járásbíró-ságokról, törvényszékekről és a tábláról. Tisztán közigazgatási szerv az agrár-bizottság. Vegyes szervek a helyi, a megyei bizottságok és a legfőbb agrár-reformtanács, mely Kolozsvárott székel. Ez három osztályban működik, melyek egyikének hatásköre Erdélyre, másika a Bánságra, harmadika pedig a többi eiszakított magyar területekre terjed ki. A legfőbb agrár-tanácsba a tuzetesen megismertetett agrár-bizottságnak egy osztálya rekesztetett be, mely ennek a bizottságnak egy kiküldöttjéből és a legfőbb agrár-tanács kebeléből kiküldött két meghatalmazottból áll. Ez a szakosztály nagyon fontos funkciókkal bízott meg, mert az intézi a törvény alkalmazásának és végrehajtásának egész közigazgatási részét. Talány azonban, hogy ily kevés résztvevő mellett hogyan dolgozhat „az egyes szolgálati ágak specialis szakai szerint.“ Az alaprész képező fejezet telve van zavaros rendelkezésekkel. Kimondja, hogy a kisajátítást az egész szóban levő területen egyszerre kell megkezdeni. Az illető összes földtulajdonosok kötelesek egy meghatározott időpont után harminc nap alatt jelentkezni a megfelelő járásbírósnál és nyilatkozatot tenni. A járásbírósnak csatolja a beadott nyilatkozatokhoz a telekkönyvi kivonatokat s azokat a helyi bizottságok rendelkezésére bocsátja.

Ezekben helyet foglalnak a járásbírósnak, ilyen híjában a szolgálbírósnak kiküldötte, a jegyző, a megyei gazdasági tanácsos, a falusiak és a földtulajdonosok képviselői. A iegutóbbiakat azonban egy későbbi

rendelet innen kihagyta. A falusiak bejelentett igényei itt jegyzőkönyvileg tárgyalatnak. Megkísértik az egyezségeket, ezek nem sikerülte esetén az összes nyilatkozatok áttételnek az illető megyei bizottsághoz. Abban ül egy törvényszéki bíró is, aki elnököl, továbbá két gyakorlatilag szakképzett gazda és a megyei gazdasági tanácsos. Ez a bizottság állapítja meg az igényjogosultak jegyzékét. Az van hivatva megbecsülni az élő és holt leltárt s a földek értékét. De ha a földeket nem lehet mindjárt átadni az igényjogosultaknak, a kisajátított területnek végleges birtokbavételéig az agrárbizottság a megyei gazdasági hatóságok útján a kisajátított földeket a falusiaknak akár egyéni, akár társas birtokába rögtön átbocsátja. Elképzelhető az ebből természetszerűen keletkező amabilis konfuzió. A vételár megállapítása bármily erre alkalmas tényező figyelembevételével történhetik. Köztük van a szakértői becslésen kívül a földadó és az 1913. évi földár is. A kisajátítási ár nem haladhatja meg, bármily legyen is a terület, a földek közönséges értékét. Az arra nézve a fellebbezés a táblához megy, melynek döntése végleges. A haszonbéri szerződések minden kártérítés nélkül szűnnek meg. A földek felosztását és az igényjogosultak közt netán szükségesnek mutakozó sorshuzást a megyei bizottság eszközli. Az igényjogosultság a 33. szakasz tíz pontjában van felsorolva és pedig tisztán román hadi érdeme-sültség szempontjából. Nem részesíthetők földben, akik a román állam iránti hűség ellen vétettek, vagy e tekintetben nem teljesen megbízhatók, avagy erkölcsileg kifogásolhatók s a bizottság titkos döntése szerint méltatlanok. Erészben, úgy gondoljuk, minden kommentár felesleges. Az ilyenektől elvett földek a kisajátítási alapra háramlanak.

Külön fejezet intézkedik a kisajátítási ár fizetéséről. Eszerint a birtokok megvásárlója és a kisajátítást szenvedett birtokosok kártalanítása a román állam által külön rendelet-törvény útján alakítandó „Agrár-Bank“ révén fog történni. Ennek eszközei az ingatlanok vásárlására szolgáló, legfeljebb 50 év alatt törlesztendő s évi 5⁰/₀-ot kamatozó állami kötvények lesznek, melyek tíz évre zároltatnak. A jogosítottak azokat csak a kisajátítási ügy teljes lebonyolítása után személyesen vehetik át, ha magukat közjegyzőileg igazolják. Ha azonban, ami vajmi gyakori eset, az ingatlant jelzálogos kölcsön terheli, akkor az átadás időpontja csak újabb bonyolult és hosszadalmas eljárás után következhetik be. Az ingatlanok általában először az állam tulajdonába mennek át s az bocsátja azután a falusiak birtokába.

A kegyúri terhek tökésítettvén, a nagyon valószínűleg igen szűkös-sen kimért kisajátítási árból leszámíttatnak. A falusiak által fizetendő ár pedig az összes költségek arányában fog megállapíttatni. Hogy azonban ők túl ne terheltessenek, az állam 25 millió lei kamatmentes kölcsönt

bocsát az „Agrár-Bank“ rendelkezésére és 35%-os részesedést vállal a falusiaknak kiosztandó földek vételárából, ha ők a gazdálkodás megkezdéséhez szükséges anyagi eszközökkel nem rendelkeznek. Ugyaníly részesedést vállal az állam a telepítéseknél is. Messze vezetne, ha mindez intézkedések végrehajtásának magában a rendelet-törvényben és a főleg az alakszerűségeket tartalmazó utasításban foglalt részleteire is kiterjeszkednénk. De az előbbiben olvasható némely végrehajtási szabályt mégis ki kell emelni. Bizonyos jóakaratszamba mehetne a jogbizonytalanság megszüntetése tekintetében a kisajátítások időtartamának meghatározása, ha a további rendelkezések nem tennék azt is nagyon kétségessé. Kimondatik ugyanis, hogy azok a területek, melyek a rendelet-törvény kihirdetésétől számított 6 év alatt nem sajátították ki, ilyen eljárás alá később akkor sem esnek, ha kiterjedésük a kisajátítás alól mentes maximumot meghaladná is. Azonban mindjárt hozzátételek, hogy hadirokkantoknak, földdel nem eléggé ellátott más a 4. szakaszban felsorolt igényjogosultak javára, ha azok jelentkezni fognak, ami pedig valószínű, a kisajátítás 12 évig folytatható. De mindennek felteszi a koronáját az a kijelentés, mely szerint az előadottakat a végrehajtási utasítás fogja nemcsak megmagyarázni, de ki is egészíteni. Az adott helyzetben és annak szellemében ez a kisajátításoknak voltaképpen megörökítését jelenti, ami az elszakított területek nem román lakosságára nézve igen vigasztalónak alig mondható. De azok jelenét is már csaknem türhetetlenné tette Garoflid C. román államminiszternek 1920. évi november 5-én kelt rendelete a kényszerbérletekről. Ő az agrárbizottság elnöke, akire a rendelet-törvény végrehajtása bízott. Ez a megdöbbenő rendelet a következő pluralis majesteticusszal kezdődik: „Mi, a földművelési bizottság elnöke és államminiszter elrendeljük, hogy miután egyes vármegyei bizottságok csak azokat a földbirtokokat helyezték kényszerbérlet alá, melyeket a falusiak már kértek, tekintetbe véve, hogy a kényszerbérleti eljárás a kisajátítási eljárás szükségszerű előmunkálatát képezi, kényszerbérlet alá veendő a kisajátítás alá tartozó összes földterületek, legelők és rétek, tekintet nélkül arra, hogy sikon, avagy hegyen fekszenek-e. A kényszerbérlet 200 holdig fog terjedni, de ott, ahol szüksége mutatkozik, az agrár comité engedélyével e mértéken túl is“. Ez elv kegyetlenségének megfelelő a kényszerbérletbevételi eljárás szabályozása is. A vármegyei bizottságok határozatai sem a területek elosztása, sem a megállapított ár tekintetében nem fellebbezhetők. A vármegyei bizottságok határozatait az agrár comité szervei hajtják végre. Azok 1921. évi február hó 21-ig tartoztak a kényszerbérletre vonatkozó összes műveleteket befejezni. A vármegyei földművelési hivatal pedig 1921. évi március hó 1-éig a szóban levő területeket jelzett ren-

deltetésöknek át fogják adni. A volt tulajdonosok érdekeinek megvédéséről azonban szó sem foglaltatik e rendeletben. Hát íme, ez az a rettenetes torzkép, mely az elszakított részek nem román földbirtokos osztályai elé mered. Az elsősorban érdekelték is ilyennek látják azt. Ennek bizonyítékai azok a románok által szigorúan cenzurázott jelentések, melyek a magyarok, székelyek és szászok illetékes gazdasági egyesületeinek az elnyomatás ellenére is igen harsányhangú feljajdulásairól szólnak.

Legelső volt az érdekképviseltek közül a 73 év óta fennálló Erdélyi Gazdasági Egyesület, mely ismételve felszólalt az úgynevezett agrárreform visszásságai tárgyában. Először 1920. évi augusztus 28-án nyújtott be memorandumot Garoflid miniszternek s miután arra választ nem kapott, október 22-én újból megokolt kérésekkel fordult hozzá. Mellözve ezúttal az agrárreform kimerítőbb tárgyalását, csupán néhány fontos életbevágó teendőre hívja fel annak figyelmét. Kiemeli a különbséget a régi királyságbeli és az újonnan szerzett területeken alkalmazott eljárás közt. A régi királyságban a megyei bizottságban két taggal képviselve van a birtokosság, a volt magyar területeken pedig nincs. A kisajátítási árak is hasonlíthatatlanul méltányosabban állapítatnak meg amott. Nagy sérelem, hogy a kisajátítás szempontjából a haszonbérbe adott birtokokkal egy kategóriába soroztatnak a részes művelés által hasznosított területek. Egész Erdélyben, a házilag kezelt birtokoknál is, majdnem kivétel nélkül szokásos úgy tengerinél, mint a természetes és mesterséges takarmánytermelésnél, de a kalászosoknál is a részes művelési rendszer. Ha ez a rendelkezés fennmarad, nem lenne kisajátítás alól mentes egyetlen birtok sem Erdélyben. Azután a végrehajtási utasítás a törvény ellenére kisajátítandóknak jelent ki birtokokat, melyek ebben csak mint kisajátíthatók szerepelnek. Az utasításban más hasonló önkényességek is fordulnak elő. Ilyformán az utasítás a rendelet-törvény fölé helyezkedik, midőn azt a birtokosság kárára módosítja. Az agrár comité kolozsvári, osztálya. augusztus 1-én elrendelte, hogy a kényszerbérösszegek közigazgatási úton szedendők és hajtandók be, legkésőbb szeptember hó 15-éig. Ennek ellenére október hó 22-éig sem történt meg eme összegek behajtása, sőt az azt sürgető birtokosok közül sokakat polgári perre utasítottak. Ahol mérnöki munkálatok váltak szükségessékké, azok költségeivel a birtokosokat terhelik meg, ami égbekiáltó igazságtalanság mert a birtokosokat a tőlük elvett földekért névleg is csak nevetségesen alacsony haszonbérekre utalták. A rendelet-törvényben a kisajátítás céljai közt a katonai sehol sem fordul elő és Háromszék megyében a kisajátítás mégis ily célzattal történt meg.

A memorandum átadása alkalmával a román miniszter egy ujságíró

előtt úgy nyilatkozott, hogy Erdélyben a román parasztok türelmetlenek és alig várják, hogy földhöz jussanak, főleg mivel a legújabb képviselőválasztásoknál a demagógok nagyon is kihasználják a parasztok szavazatait.

Hasonló szellemben tárgyalta az agrárreform kérdését a Kisküküllő-megyei Gazdasági Egyesület közgyűlése is. Ott a következő határozatot hozták: „a közgyűlés a széleskörű demokratikus földbirtokreformot elodázhatatlan követelménynek tekinti, de e reform érdekében követeli, hogy ez a kérdés törvényhozási úton az egész országra nézve egységesen szabályoztassék. Tiltakozik az ellen, hogy a törvényhozás döntése előtt Erdélyben a tendenciózus, igazságtalan és fogyatékos szövegezése miatt mindennemű visszaélésre és félremagyarázásra alkalmat nyújtó rendelet-törvény erőszakolt és elsietett végrehajtása által a birtokososztály földönfutóvá tétessék. Tekintettel azokra a végtelenül elszomorító tapasztalatokra, melyeket a birtokososztály elszenvedni kénytelen s amelyek a jogrendet, a gazdasági termelést, a tulajdon elvét s a közéletmezést egyaránt teljes felforgatással fenyegetik, a közgyűlés ünnepélyesen óvást emel azon közegek ténykedése ellen, akik még a jelen rendelet-törvények intézkedéseiben is messze túl menve, azokkal homlok-egyenest szembehelyezkedtek. Követeli, hogy a törvénytörések, jogtalanságok és visszaélések elkövetői felettes hatóságaik által felelősségre vonassanak s az okozott súlyos károk megtérítésére köteleztessenek.“ Két más hasonló tárgyú határozati javaslatot is fogadtak el akkor.

Igen jellemző volt az említett alkalommal két felszólalás. Egy kisgazda, ifjú László János, felemlítette, hogy nagyatyja 6 holdas földet hagyott fiára, az ő atyja ezt 100 holdra szaporította, ő maga pedig még 95 holdat szerzett hozzá. Három nemzedék megfeszített verejtékes munkájának gyümölcse 195 hold, mely alul van a legkisebb minimumon. Nem kiáltó jogtalanság-e, hogy midőn ő négyévi harctéri szolgálat után hazatér, akkor elvegyék tőle kisbirtokának háromnegyed részét? Ő is követelte, hogy a rendelet-törvény végrehajtását higgadt, szakértő, pártatlan tisztviselőkre bizzák.

A második felszólalás dr. Konnerth Fritz országgyűlési képviselőtől származott, aki mint az Erdélyi Szász Gazdasági Egyesület igazgatója kért szót. Annak előre bocsátásával, hogy az agrárreform oly platform, melyen a szászok és magyarok érdekei találkoznak, vázolta a maguk akcióját s az eljárás rendén elkövetett visszaélések szakadatlan sorozatát, melyek érthető izgatottságban tartják a békés szász nép különben igen nyugodt lelkületét. Ezen szász egyesület 1918—1920. évekről szóló jelentésében egyébiránt többek közt az alábbiak olvashatók az erdélyi agrárreformról. „Az idevágó rendelet-törvény nagyon túllépi a

csupán gazdasági és szociális szempontok tekintetbe vételét. Oly alapelveket alkalmaz, melyeket gazdasági és jogi szempontból egyaránt el kell ítélni. A szászok földbirtokállománya, dacára hogy az túlnyomólag parasztbirtokból áll, csökkenni fog. Sőt a városokban is földet veszítenek egyházaik, mely földek hozadéka eddig vallási és iskolai célokra fordítatott. Az egyházi és közlegelők kisajátítása a szász parasztság súlyos kárára a haladó gondolkodás' és becsületes igyekezet megbüntetését jelenti“.

Méltóan egészítik ki az e nyilatkozatokban rejlő megsemmisítő tárgyilagos bírálatot az elszakított magyarországi területek érdekképviselő testületeinek emlékiratai. Ezek közül egy 1920. évi november hó 10-én kelt s egyenesen a bukaresti kormányhoz van intézve. Az is kiemeli a különbséget, melyet az agrárreformnál a régi és új területek kisajátításainál tesznek. Míg a régi királyság területén a nagy- és középbirtokokból fokozatosan növekvő skála szerint sajátítanak ki a földnélküliek részére földet, addig Erdélyben és a Bánságban a közép- és nagybirtokokat majdnem teljesen kisajátítják. Ezzel sok száz millió értékű befektetést és fölszerelést semmisítenek meg, s velök véget vetnek a városok ellátását is biztosítani hivatott mezőgazdasági termelésnek. Ezt az igényjogosultak névjegyzékével akarják megokolni, de abba bevettek boldogtoboldogtalant, a község egész férfilakosságát a 18-ik évtől fölfelé korhatár nélkül. Arra sem néznek a legtöbb esetben, hogy az illetőnek magának, szüleinek, nejének vagy gyermekeinek van-e már 5—40 hold földje. Ily labilis kulcs mellett Erdélyben és a Bánságban alig fog egyetlen birtok maradni, melyet az efajta szükségből teljesen ki nem fognak sajátíthatni, ha nem ma, hát holnap. Ismételve rámutattak korábban, hogy a rendelet-törvényjavaslata nem volt egyéb, mint csekély módosítással rossz fordítása a magyar forradalmi kormány által 1919. évi február havában XVIII-ik néptörvényként oktrojált Buza Barna-féle agrárreform-tervezetnek, mely azonban egyetlen részében sem valósítatott meg. Hiába emelték fel óvó, intő szavukat. Most az utolsó órákban ismét figyelmeztetik a kormányt, hogy ha agrárreformját keresztül akarja hajtani, nemcsak a nagy- és középbirtokban rejlő nagy gazdasági és kulturális tényezőt semmisíti meg, hanem tönkreteszi az egész nyerstermelést, ipart és kereskedelmet is. Adatokkal mutatják ki, hogy „eddig exportáló területek gabonabehozatalra fognak szorulni. Az állattenyésztés is elpusztul. A törvény végrehajtása nyomán be fog következni s részben már be is következett a termelés óriási csökkenése, az exportálható termékek hiánya, a behozatal növekedése, a valuta folytonos rosszabbodása, a városi lakosság élelmezésének folytonos nehezülése, a terményárak emelkedése, a tej és tejtermékek hiánya. Kereske-

delmi növényeket nem fognak előállítani. A zsír és húsneműek a bel-szükséglet fedezésére elégtelenné fognak válni. Az ipari nyersanyagok hiánya és az ipari munkásság megélhetésének súlyosbodása által az általános drágaság fokozódik. Az állam haladni fog a gazdasági csőd felé. Mindennek természetes következménye az általános elégedetlenség úgy a városi, mint a mezei munkásság körében. A városi lakosság a falusiakban, ezek viszont a városiakban látják majd kiuzsorázó ellenségeiket, holott egyformán áldozatai lesznek az általános nyomorúságnak.“

Ez a jóslat a maga teljességében készül beválni. Minden jelenség, adat és jelentés erről tanuskodik. Egy oly kaosz kezd uralkodóvá lenni, melynek következményei minden irányban beláthatatlanok. A helyzet javulásának egy tényezője sem működhetik hatályosan, mert a gazdasági élet a maga organikus természetével nem tűr erőszakot és szabályszerűségei érvényesülésének parancsolni semmiféle külső hatalmi erőnek nem adatott. A felhalmozódó és egyre fokozódó bajokon csak okos gazdasági politikával lehetne enyhíteni, mely azonban a dolog lényege szerint a természeti viszonyoknak és az összes életfeltételeknek megfelelő, bölcs, megértő, higgadt és ha kell, áldozatkész általános kül- és belpolitika nélkül merőben lehetetlen.

Sz. K

Új magyar közgazdaságtan.

1. A közgazdaságtannak nemzetközileg művelt tudományában alapos teoretikus tudást szerezni csak beható és önfeláldozó munka árán lehet. Hazai közgazdászaink közül, sajnos, nagyon kevésről mondhatjuk el, hogy alapos teoretikus. Ha a magyar nyelven megjelent rendszeres közgazdasági kézikönyveket nézzük, akkor *Heller Farkas* közgazdaságtana, melynek két kötete jelent meg eddig (I. Elméleti gazdaságtan, 1919. Budapest, Németh József könyvkiadóvállalata. 380 lap és II. Közgazdasági politika 1920. u. o. XVI + 500 l.) jelentős gazdagodását jelenti nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi szakmabeli irodalomnak is. Különösen elméleti közgazdaságtanáról, — mellyel ezúttal foglalkozunk — mondhatunk ilyen véleményt. Heller ugyanis a vonatkozó irodalomnak alapos ismeretével és felfogásának erős kritikájával és önállóságával nemcsak „műveli“, hanem mélyíti és továbbfejleszti is a közgazdaságtan elméletét. Hazai főiskoláink aktív előadói között kimagasló helyet foglal el Heller Farkas az ő hangyaszorgalmú munkásság árán sok esztendőn át összehozott rendszeres és alapos nemzetközi irodalomismeretével, azt teljesen megemésztő és feldolgozó kritikájával és erős gazdaságfilozófiai adományával. Igen nagy és előnyös különbség van közte és a bizonytalan készültségű közgazdasági professzorok típusa között, mert őt nem a konjunkturák ügyes megragadása, hanem alapos, európai értelemben vett, mély tudású készültsége és tehetsége predesztinálta pályájára s azok közé tartozik, kik bármely német egyetemen becsületet szereznének tudásukkal hivatásuknak.

Annyira lelkiismeres és alapos tudásnak és tanulmánynak eredménye Heller elméleti közgazdaságtana, hogy azt méltányolni csak az tudhatja, ki maga is komolyan foglalkozott teoriával.

Mindenekelőtt ki kell emelnünk, mielőtt részleteit beszélnők meg, szerzőnk könyvéről annak következetesen harmonikus voltát. Értjük alatta, hogy következetesen végiggondolt elmélettel állunk itt szemben, melynek részletei pontosan beleillenek az egésznek logikai keretébe. Egy ilyen elméleti gazdaságtant csak az tud megírni, aki önállóan a saját magától elgondolt rendszerben és egyénivé

forrott alapfelfogásban tudja is azt kifejtteni. Heller teóriája tehát nem a tankönyvkompilátorok másoló munkája, mely pusztán átvesz és beilleszt egyes részeket a maga keretébe, hanem magasabb tudományos igénnyel fellépő és mélyebben átgondolt elmélet, mely a saját szempontjából következetes kritika rostáján bocsátja először át azt, amit felhasznál.

Bevezetésében tárgyának anyagával, módszerével és fejlődési áttekintésével foglalkozik. Nagy súlyt helyez itten a gazdaságtan fejlődésének olyan beállítására, mely megtalálja és mindig szem előtt tartja a fejlődés egységes vonalát, kölcsönhatását és összefüggését. Ellentétben az olyan irodalomtörténeti áttekintésekkel, melyek egymásutánban sorolják fel a merkantilistákat, fiziokratákat, a klasszikusokat, szociálistákat stb. anélkül, hogy nagyobb gondot fordítanának annak figyelemmel követésére, hogy a különböző irányok mennyiben fejlődtek egymásból, s mennyiben volt az egyik okozója a másik kialakulásának stb. stb.: szerzőnk, hogy a fejlődés logikusabb részét nyujtsa, nem annyira az irodalomtörténeti, mondjuk bibliografikus, adatok felsorolására helyezi a fősúlyt, hanem inkább az elméleti fejlődés kölcsönhatásainak felfedezésére. Így a klasszikusok deduktív általánosításainak visszahatásaként látja a német történeti iskolát kialakulni. Ily visszahatást képvisel Sismondi, az etikai irány, sőt az elméleti szocializmus is. A gazdaságtan fejlődésében is megnyilvánulni látja szellemi életünk ama jelenségét, hogy az emberi elme mindig vissza-visszatér a teóriához s a kor-szellem mindig bizonyos teoretikus eszmék uralmát tükrözi vissza.

Heller most vázolt szemléletének részletesebb bizonyításához, vagy cáfolatához természetesen sok irodalom és kortörténeti belemélyedésre volna szükség, hogy az általa megállapított szellemi egymásból-következéseket a gazdaságtan irányainál konkrétebben megállapíthassuk vagy elvethessük. Általánosságban e szemlélete mindenesetre sok valóságos erőt és logikai erőt képvisel, mely a gazdasági eszmék fejlődését nem egy spekulatív történeti materializmus szuggesztíóján keresztül látja, mint igen sokan öntudatlanul is azok közül, kik az irodalomtörténetből nemcsak adatokat, hanem kész kritikákat is kölcsönöznek, ahelyett, hogy a merített adatokhoz a saját kritikájukat mellékelnék.

2. Elméletének beosztása a következő: A gazdasági számítás elmélete c. első részben az értékről, az árról és a pénzről szól. A második részt a jövedelemelosztás jelenségei, a harmadik részt a „nemzetgazdaság lényege és főbb jelenségei“, a negyediket pedig a gazdasági szervezkedés elmélete foglalják le. E felosztásból azt

vesszük ki, hogy szerzőjük elméletében kizárólag gazdaságteoretikus kérdéseket akar tárgyalni és a nem szorosan elméleti problémákat a közgazdasági politika c. második részbe utalja át. Ezáltal szabadulni törekszik — úgy látjuk legalább — attól a sok közhelyszerű ballaszttól, melyet (dacára annak, hogy voltaképpen nem teoretikus problémákat, hanem főleg üzemi vagy háztartási általános leírásokat tartalmaznak) főleg a termelés és fogyasztás elmélete c. fejezetek alatt gyakran látunk a közgazdaságtanok elméleti részeiben elhelyezve. A gazdasági teóriának kétségtelenül az érték-, ár-, pénz- és jövedelemelméletek a legkiműveltebb területei, más kérdés, hogy vajjon a teoretikus kimélyítést nem kellene-e más részletekre is hasonlóan kiterjeszteni? Ilyenféle törekvést lehetne felfedezni az ismertetett munkának a gazdasági szervezkedés elmélete c. részében.

Nézzük most már gondolatmenetét közelebbről. Az értékről írt fejezeteiben a határhaszonelmélet gondolatvilágát követi, melyet kitűnően ismer és megért. Aki ma modern érték- és jövedelemeloszlási elmélettel kritikailag akar foglalkozni, annak lehetetlen a határhaszonelmélet finoman felépített anyagát figyelemmel nem kísérnie, mert hiszen az érték- és jövedelemeloszlási elmélet itt nyerte legtudományosabb és legmodernebb kimélyítését. Heller azonban a határhaszonelméletnek nálunk legalaposabb specialistája is, még pedig olyan specialistája, aki nemcsak alaposan ismeri, hanem itt-ott tovább is fejleszti annak finom s épp ezért csak komolyabb tudású teoretikus által méltányolni tudott eszmemenetét. A gazdaságteóriában kevésbé tájékozott olvasó elolvashatja Heller érték- és árelméletét, anélkül, hogy valami különösét fedezne fel benne s anélkül, hogy meg tudná ítélni, hogy rutinos olvasottsága mellett van-e valami eredetiség is abban. Pedig van és ezért rá is kell mutatnunk arra, mert nálunk — sajnos — a teoretikus gazdaságtannak olyan kevés a művelője, hogy az eredeti a sablonossal szemben ezen a téren ugyan hiába vár önmagától méltánylásra. Rá kell mutatnunk éppen ezért arra a körülményre, hogy míg a modern értékelmélet, jelesen a határértékelmélet is többé-kevésbé nem méltányolta eléggé a termelési technika hatását az értékelésre s főleg inkább a fogyasztását vette figyelembe, addig Heller a termelési technikai tekintetek értéktani jelentőségét kidomborítani és ezt a határhaszonelmélet stíljébe beledolgozni igyekszik, miáltal joggal sorozhatjuk őt ennek az elméleti iránynak kimélyítői közé. Ezt a kimélyítést rövidesen a „*termelési kapacitás*“ fogalmának, mint értékelési koefficiensnek a határértéktan gondolatmenetébe való beállításában jelölhetjük meg.

A határhaszonelmélet ugyanis nem egy csapásra fedte fel az értékelés összes nevezetesebb pszichológiai alapjait, hanem mélyen-szántó, szorgalmas vizsgálódások során tapogatta ki azokat. E kitapogatás helyessége, találó volta különféle lehet, de azért a gazdasági értékelés lélektani rúgóinak mindig jobban való megismerésére mégis ez az út.

A gazdasági értékelés törvényeit felfedezni sokkal nehezebb, mint a gyakorlatban a szükséges ily értékelést elvégezni, éppen úgy, mint sokkal könnyebb valamely nyelven beszélni, mint annak a nyelvnek grammatikai szabályait megállapítani. Jól beszélhet pl. magyarul egy hároméves gyermek is, anélkül, hogy tudatában volna a nyelv grammatikai szabályszerűségeinek. Jól és nagy haszonnal értékelhet a gyakorlatban a legsimplexebb árdragító is, anélkül, hogy az értékelés pszichológiai szempontjairól fogalma volna. Így vagyunk a Heller-féle termelési kapacitás fogalmával is. A termelő, az üzleti ember a gyakorlati életben lépten nyomon levonja a maga üzleti számításaiban a termelési kapacitás szempontjainak következményeit, anélkül, hogy ennek az értékelési szempontnak a realitása határozott alakba öltözött fogalomként jelennék meg előtte, mert szempontjai eltűnnek az előtte maguktól értődő dolgok tág kategóriájában. A gazdaságfilozófusnak tehát fáradságos szorgalommal kell ezt kitapogatnia. A termelési kapacitásnak értéktényezői szerepe, ha annak magyarázatát egyszer elolvastuk, igen természetes dolognak fognak feltűnni. Ennek dacára a határhaszonelmélet nem emelte ki és nem értékesítette ezt a gondolatot, holott az egymást kiegészítő (complementair) javak, értékelésbeli szerepére oly nyomatékosan felhívta a figyelmet, pedig igen kézenfekvő dolog az olyan okoskodás, hogy nemcsak a termelési javak hanem a termelési *módok* alkalmazásának lehetőségei is kell, hogy szereppel bírjanak. Ennek oka, utólag következtetve, abban az egyszerű körülményben van, hogy a határhaszonelmélet túlságosan a fogyasztási oldalról nézi a javak értékelését, dacára annak, hogy a termelési szemponttal — szinte circulus vitiosus gyanánt való, — összefüggést lefeketlen volt meg nem látnia. Heller gondolatmenete részben egyébként röviden a következő:

Habár a termelési javak értékelési alapjául a határhozadékot jelölhetjük meg, a termeléstechnikai vonatkozás is figyelembevételt igényel. Az a körülmény, hogy mily hosszú az előállítási folyamat, hogy továbbá melyik fogyasztási jószág előállításánál használható ki a termelési technika természetéből folyólag a legjobban az illető jószág s hogy a technika mily mennyiségű kihasználást tesz lehetővé, mindez szintén nem mellőzhető értékelésünkben. A nyers-

anyagok eredményesebb kihasználását lehetségesítő termelési folyamatok pl. okvetlenül befolyásolják a termelési javak értékét. A termelési folyamat továbbá a rendelkezésre álló mennyiségek, tehát a készlet nagyságának is egyik főtenyezője. Minthogy pedig a legtöbb fogyasztási jószág tervszerű termelési folyamat eredménye, a termelési és fogyasztási javak értékalakulása egymással szoros összefüggésbe kerül. A hasonló termelési javakból előállított fogyasztási javak egymáshoz való viszonyát termelési rokonságnak szokták nevezni. A termelési javak értéke ennek folytán a termelési rokonság határterméke szerint alakul. (56.)

A termelési rokonság, de még inkább a complementair javak szempontja a mennyiségi tényező merevségét mintegy kitolja. De még inkább kitolódik a mennyiségi tényező merevsége, ha figyelembe vesszük a Heller által erősen hangsúlyozott szempontot, hogy t. i. a termelési javak kihasználási lehetőségének útján elsősorban a termelési technika alakulása befolyásolja a mennyiségi tényezőt. Egy adott vas- vagy szénkészlet a fogyasztási javak igen különböző mennyiségét jelenti aszerint, amint egy fejlett, vagy kevésbé fejlett technikával bíró közgazdaságról van szó. A technikai eljárások fejlődése a termelési javak kihasználási lehetőségének növelésével a fogyasztási javak mennyiségét növeli és így azok értékét csökkenti. Éppen fordított a hatása a termelési javak értékalakulására. Ezeknél ugyanis – és e tény jelentősége csak itt domborodik ki – nem egyszerűen a határtermék haszna, hanem ennek a termelési jószág egy egységéből előállítható javak mennyiségével való szorzata adja az értékelés alapját. A termelési javak egy egységéből előállítható jószágmennyiségnek megfelelő arányt *termelési kapacitásnak* nevezhetjük. A termelési kapacitás a határtermék határhazna mellett a termelési javak értékelésénél szintén figyelembevételre igényel, úgy, hogy azok értéktörvényét ennek tekintetbevételével oda kell módosítanunk, hogy *a termelési javak értékét a határtermék és a termelési kapacitás határozza meg.* (Az érték tehát a termelési kapacitás és a határhozadék szorzatának felelne meg.) (V. ö. 53–56. l.)

3. Nagy súlyt helyez Heller az árelméletre s itt ismét igen figyelemreméltó a gazdaságteoretikus szempontjából az ő felfogása. Felfogásának érdekes voltát csak akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy Hellernek árelméleti álláspontja a kereslet és kínálat egymásra gyakorolt hatásának magyarázatánál voltaképpen a I. B. Clark *Essentials of Economic Theory* (1907.) c. művében kifejtett gondolatok kritikai leszűrése.

Kezdi a piac elméletével. Piac alatt nem külsőségeket ért, nem a formát, a cserélni óhajtók találkozási helyét, hanem a cserélési lehetőségek bizonyos körét és a cserélni óhajtóknak *a közös szándék által egybefűzött csoportjait* tekinti piacnak. A piac ennél fogva nála bizonyos gazdasági érdekeltségi kör *a cserélési érdek által összefűzöttök köre* (73. l.), amint hogy a közgazdaság fogalmánál is a csereviszonylatok által való összefűzöttséget találja jellemzőnek (366.). A piacot egyrészt tömegjelenség-félének veszi, mely felfogása végigvonul egész árelméletén, másrészt pedig a piac azáltal, hogy a szükségletkielégítésnek mintegy egyéni szűkkörű lehetőségein túlmenve az összállapot képét nyújtja, az értékhelyesbítésnek a színhelyévé lesz. A piac tömegjellege — úgymond — úgy nyilvánul meg, hogy ott nem egy-egy fél gazdasági helyzetére történik a támaszkodás, mint az izolált cserénél, hanem a piacon lévő mennyiség egységesen és összpontosítva lép fel s gyakorolja a maga hatását s így a mennyiség mintegy önálló létet nyer (75. l.). Az, hogy a piacon a szükséglet a kereslet, a mennyiség pedig a kínálat alakjában tömegjelenség gyanánt lép fel, oda vezet — úgymond — hogy a piac mintegy a társadalmi szükségletkielégítés képét rajzolja meg annak illusztrálását nyújtja, hogy a társadalom szükségletkielégítésének milyen menete lehetséges az adott viszonyok alapján. Csak a piacon jön rá az ember, hogy valamely tárgynak helyes értéket tulajdonított-e vagy sem stb., stb. (u. o.)

A piacnak, illetve piaci kereslet-kínálatnak ilyen felfogásából folyik aztán Hellernek egész árelmélete, melynek következetes és teoretikusan kiépített voltát nagy elismeréssel kell megállapítanunk. Csak közvetőleg hozom fel tehát, hogy a magam részéről a piac jelenségeit bizonyos tekintetben más szemüvegen át nézem, illetve nekem más oldalról való szempontok bukkannak elő* s hogy úgy fejezzem ki magamat, nem vagyok olyan nagy véleménnyel a piac értékhelyesbítő, vagy értékobjektíváló szerepéről. Szerintem is természetesen minél szabályszerűbb, fejlettebb, szervezettebb a piac, annál egységesebb az áralakulás. Csakhogy ezzel szemben nagyon sokat leront az a körülmény, hogy előre meghatározott törvények szerint a legegységesebb piacon sem lehet az áralakulást előre kiszámítani (már pedig az igazi szigorú szabályosságnak ez volna a követelménye) mert hiszen az *áralakítás* itt is emberi szellemi tevékenység, melynek indulatait és jövőbeli hangulatait törvényszerű képletbe foglalni nem lehet. Mondhatjuk, hogy a legszabályo-

* V. ö. A pénz csereértéke. 1917. II. r. Az áralakulás 77—131. l.

sabb piacon is túlságosan sok ismeretlen koefficiens áll előttünk ehhez képest. A tőzsdei áralakulásnak az elméletben oly sokak által kiemelt egységességére és szabályosságára nézve pedig csak azt jegyzem meg, hogy e szabályosság alatt az azonos árú árainak ugyanabban az időpontban való egyenlőségét kell értenünk s nem pedig a különböző időpontokban való hullámzásának kiszámítható s bizonyos törvényszerűséggel előre megállapítható voltát.

De kövessük Heller gondolatmenetét tovább. A határhaszon-elméletnek erősen szemére vetették a kritikusai, hogy a kínálatot túlságosan szubjektív elemekre vezeti vissza. Heller meggyőzően fejtegeti, hogy ez nem tévedés, mert a termelésre vonatkozó objektív tények a kínálat értékelésén keresztül szubjektív alakban lépnek fel. A kínálat értékelése eredetileg az önállóan értékelés benyomását kelti (csereértékelés), növeli ennek benyomását az a körülmény, hogy a kínáló pozitív termelési költségeket kénytelen befektetni, melyek mintegy merev elemeivé válnak az árak s amelyeknek meg kell térülniök s így az ár alsó határát állapítják meg. A termelési költségek tehát szilárd alapot adnak a kínáló értékelésének, de ez korántsem tölti még ki egészen a kínálat értékelését, hanem annak mintegy alsó természetes határát adja meg csupán. Ezzel szemben ott vannak még a kereslet kihasználhatóságának lehetőségei, ahol a kínáló értékelésének szubjektív elemei már sokkal nagyobb kilátásokkal juthatnak érvényre. Ide kapcsolja be azután az ú. n. növekvő és csökkenő termelékenység törvényeinek szempontjait, valamint érvényesíti fejtegetéseiben az amerikai írók által gyakran hangoztatott keresleti és kínálati *rétegződés* fontos tekinteteit is. Helyesen mutat rá arra is, hogy az eladó (a vállalkozó) értékelése sokkal jobban támaszkodik a piacra, mint a vevőké, mert az eladó vállalkozók (tehát a piacra termelők) értékszámításának tulajdonképeni alapja a piaci ár. Kár, hogy ebbeli gondolatmenetét tovább nem viszi a szerző, mert felfogásom szerint innen kiindulva igen fontos következtetéseket építhetünk ki. Ezen az alapon találhatjuk meg ugyanis szerintem — amint azt A pénz csereértéke c. munkámban kifejtani is próbáltam (160—178. l.) — a pénz csereértéke következetes csökkenésének, illetve a másik oldalról nézve: a következetes drágulásnak hosszú korszakok átlagában megfigyelhető pénzgazdasági jelenségét, abból indulva ki, hogy a vállalkozó a saját ártényezőjeként átvett előző árhoz (termelési költség) következetesen mindig bizonyos nyereséghányadot számít hozzá.

A kereslet és kínálat egymásra hatása c. fejezetben Heller a

Clark-féle eszmemenetet s elsősorban azt a kérdést tisztázza tanulságos módon, vajjon az árúknak a piacra kerülő mennyisége önkényszerű-e? Gyakorlatilag abban áll a kérdés súlypontja, hogy mily fokú szabadságot élvez a kínálat a piacra kerülő mennyiség megállapításában. Ha a piacra kerülő mennyiség önkényszerű, illetve a kereslet és kínálat tényezőin kívül álló valami volna, akkor ezekkel szemben a mennyiség külön önálló ártényezőként kellene, hogy szerepeljen. A termeléssel összefüggésben találjuk meg a feleletet erre a kérdésre. A piacra kerülő mennyiség ugyanis összefügg azzal, hogy a termelők a termelési javakat az egyes termelési ágak között miképpen osztják fel. Ha most már ezek a termelési javak a termelési ágak között a Gossen-féle törvény szerint volnának föloszthatók (úgy t. i., hogy minden szükségletkielégítési ágban egyenlő határhasznot érjünk el) akkor ilyen ideális esetben előállított, illetve piacra kerülő jószágmennyiséget *normál* mennyiségnek nevezné Heller (u. az a Clark-féle natural-quantity). Csakhogy a Gossen-féle törvény a-való életben korántsem tud érvényesülni, mert útját állja ennek nemcsak a piac egyénileg át nem tekinthető volta, hanem a monopóliumoknak különféle rendű és rangú serege stb. stb.

A monopólium fogalmának tisztázására nagy súlyt helyez és szembeszáll az úgynevezett természetes monopólium fogalmával. Hangsúlyozza, hogy a monopóliumnál piacra kerülő mennyiség sem önkényszerű, mert a keresleti skála és a termelési költségek befolyásolják. Ha a keresleti skála merev, vagyis nem korlátozható, akkor a monopólium az áralakításban szinte korlátlan úr stb. Ugyancsak több helyen hangsúlyozza a régibb elmélet ama nézetének téves voltát, hogy a gazdasági feltételek érvényesülésének következtetésén csak egyetlen ár keletkezhetnék a piacon, mert a gazdasági feltételek *nem egyetlen árat, hanem csak két árhatárt* állapíthatnak meg. (Ezt a szempontot az amerikai írók erősen hangsúlyozták, jelesül Hobson Seager).

4. Pénzelmélete szintén harmonikusan illeszkedik bele teoretikus keretébe, főleg annak folytán, hogy a főszólyt arra helyezi, hogy ezt is értékelméletéből vezesse le, hogy t. i. a pénzelmélet az értékelmélet folyománya legyen és osztozik több újabb teoretikusnak abbéli kifogásában (pl. Mises, Schumpeter), hogy az érték és pénzelmélet között való oksági összefüggés elhanyagolása nagy hiánya a gazdaságtani elméleteknek. Nézzük tehát Hellernek erre vonatkozó gondolatmenetét.

Szerinte a pénz lényegében csereérték. Általános csereeszköz, de nem értékmérő. A megfelelő pénznek egységes számolási rend-

szert kell reprezentálnia, még pedig *egyéniség nélküli* számítási rendszert. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a pénzdarabok egyéniség nélkül valók. Ez az egyéniség nélkül valóság (oszthatóság, helyettesíthetőség stb.) pedig a legtökéletesebben a fémpénznél léphet fel.

Belérték nélküli pénz lehetséges, sőt jobban testesíti meg a pénz ideáját. Mindazonáltal a belérték nélküli pénz csak akkor állhatja meg a helyét, ha benne is teljesezésbe mentek a *metallisztikus premisszák*, t. i., hogy a pénz a maga *árútermészetéből* kifolyólag is egyenlő és osztható darabokból álljon. Enélkül hiába parancsolja meg az állam az értékegyenlőséget.

A fémpénznek eredetileg használati értéke van. Amint általános csereeszközzé válik, csereértéket nyer és ez lép előtérbe. Ha a használati értékre nem emlékeztetődik már a forgalom s a pénz csereértéke nagyobb annak használati értékénél, akkor a metallisztikus premisszák teljeseznek és a pénz voltaképen már csak reflexévé válik a kicserélési aránynak. Voltaképen ekkor mint igazi csereértéknek nincsen is már *saját* értéke.

Ennél az erősen nominalisztikus magyarázatnál önkénytelenül s G. F. Knappra gondolunk. Ha azonban szemügyre vesszük a dolgot, nyilvánvaló, hogy Heller nominalizmusa nem azonos a Knappéval, mert az utóbbié tisztán jogi alapú nominalizmus, míg a Helleré a pénznek, mint következetesen csereértéknek felfogásából folyik.

Amikor Heller a pénzt csereértéknek, vagyis itt objektív természetű gyanánt szereplő értéknek tünteti fel, felbukkan az a kérdés is, hogyan lehet a voltaképen mindig szubjektív eredetű értéket konkrét számbeli alakban objektíválni. Ezt a kérdést szerzőnk másként úgy is fejezi ki, hogy hogyan állhatnak elő a szubjektív értékítéletből az árak, melyek tiszta számbeli objektív eredmények? Ez az a paradoxonszerű problemá, melyet K. Elster az absztrakt ár-problema névvel illet. Heller a megoldás módjaként a következő gondolatmenetet adja elénk: A gazdasági értékelés módja más (pl. etikai, művészi stb.) értékelésektől főleg a tárgya által különbözik. A gazdasági értékelésbe jellegzetes mennyiségi viszonyok kerülnek be oly módon, hogy itt fajlagos, osztható és helyettesíthető részekre bomló javakról van szó.

A használati és hozadéki értéknél sem közömbös a mennyiség, azonban itt nem játszik még az *döntő* szerepet. Tehát a használati és hozadéki értéknél a mennyiség a javaknak éppoly egyik viszonylata, mint pl. a jóság, tartósság, szín, íz stb. stb. *Máskép van ez a*

csereértéknél. Itt főleg arról kell döntenem, hogy *mennyit* kívánok valamely más tárgyból. A csereügyletnek tehát a mennyiségi viszony egyik legfőbb konstitutív fogalma, mely mint *absztrakt* dolog egyedül objektíválható. A mennyiség tehát a cserénél mindig *lényeges* alkotórész gyanánt tűnik elő s ezért minden számokban kifejezett érték csereérték a gazdasági életben. A mennyiség ekként döntő elem a csereértéknél, kivált a *pénzhasználat terén*, melynek az egyéniség nélkül valóság a fő tulajdonsága.

Amikor elismeréssel kell megállapítanom e pénzülméleti eszmenet következetességét és értékelméleti kiindulásával való harmóniáját, ugyanakkor nehéz megállanom, hogy e szépen fűződő észmenettel polémiába ne bocsátkozzam a saját pénzülméletem nézőpontjából. Térszűke miatt azonban csak rövid megjegyzést engedhetek magamnak.

Szerintem fontos teoretikus követelmény, hogy az *érték* és az *ár* közötti különbséget jól megjegyezzük s a kettőt egymással soha ne azonosítsuk. Míg az *érték* vélemény a javak becseről, hasznosságáról, gazdasági jelentőségéről stb., tehát gondolatbeli kategória, addig az *ár* a javaknak az a mennyisége, melyért egy más jószágot megszerzünk, vagyis az adásvételi jogügylet tárgyának, tartalmának egyik része. Az ár tehát jószág jogi- és gazdasági, azaz vagyoni jogi értelemben. Árjóságok lehetnek materiális-technikai javak: élelmiszerek, fegyverek, állatok, ékszerek stb. éppúgy, mint immateriális jogi javak: követelések, pénzösszegek stb. és különféle fizetési hatalmat adó jogosítványok. Szóval mindaz a jószág, mellyel fizetni, venni tudunk, lehet árjóság és szerepelhet árként, legyen az fizikai vagy vagyoni jogi léttel bíró jószág, de nem változhatik árrá sohasem az érték, mert ez véleménynél, szubjektív gondolatműködésnél nem egyéb. A mindig szubjektív létű értéknek tehát az árrá való objektíválódása is csak metafora, paradoxon marad. Az ilyen ármagyarázat tehát dialektikus is azért némileg énszerintem.

Mi az összekötő híd azonban az érték szubjektív és az ár objektív fogalma között? Nem egyéb, mint a kettőnek *megmérési módja*.

Tulajdonképen csak az árat tudjuk lemérni azáltal, hogy az árjóság nagyságát, mennyiségét megállapítjuk. Az értéknek, ennek a szubjektív véleménynek, gondolatbeli kategóriának lemérésére eszközünk nincs. Ezért az érték nagyságbeli fogalmának kifejezésére gondolkodásunk (mert hiszen az *értékkel* mint gondolati kategóriával mindent csak gondolatban tehetünk) hasonlatot keres és leg-

egyszerűbben az árat mérő egységeknek gondolatbeli csoportosításával fejez ki gondolatbeli értékösszegeket. Ha például azt mondom, hogy egy lónak az értéke tíz birka, akkor tíz birka fogalmának gondolatbeli csoportosításával fejezem ki a ló értékét. Ha ellenben tíz birkáért egy lovat veszek, akkor a ló árát nemcsak gondolatban, hanem fizikailag is, mennyiségileg is le tudom mérni, mert az árjóság így megmérhető. E cseregazdaságbeli példában az összekötő híd az érték (csereérték) és árfogalma között az árról absztrahált mértékfogalom, vagyis *az árjóság nagyságának, mennyiségének elgondolt mértéke*.

Az árjóság mennyiségének mértékét használjuk fel gondolatban a szubjektív érték kategória nagyságbeli viszonylatainak kifejezésére és ezáltal az az illúziónk támad, mintha az értéket, ezt a szubjektív véleményt is mérni tudnók. Így keletkezik a csereérték képze.

A gazdálkodó ember egyre jobban megszokta aztán mindig elvontabban, mindinkább a pusztá gondolatbeli mennyiséggel fejezni ki az árméreteket s ez a gondolatbeli árméretfogalom nevezhető annak, amit csereértéknek tartunk.

A csereérték tehát absztrahált árméret, helyesebben árjóság-méretfogalom.

A pusztá számbeli mennyiséggé való absztrahálást különösen a pénzgazdaság tette megszokottá e fogalmakra nézve, főleg amikor nem fizikai, hanem vagyoni jogi, tehát immateriális hatalmi viszonybeli létű pénzösszegek töltik ki az árjóság tartalmát. (Amikor tehát az árjóság nem tíz birkából, nem is tíz darab aranyból, hanem pl. egy 1000 koronás csekkkel ránc utalt pénzösszegeből áll).

Következtetésünk összefoglalása tehát az, hogy *a)* az ár és érték, a fizikai, vagy vagyoni jogi valóság és az ezekről alkotott fogalmi absztrakció viszonyában állanak egymáshoz. *b)* Az érték-mérés illúzióját a csereérték fogalma, — mely az árjóságok méreteinek absztrakciójánál nem egyéb — kelti bennünk és *c)* az ú. n. érték-mennyiségek nem egyebek az árjóság-méretek absztrakciójánál, melyek különösen a pénzgazdaságnál lépnek fel alkalmas alakban, mint számolási értékek.

Ha tehát a szubjektív eredetű érték objektiválásáról beszélünk, ezt csak az említett megkülönböztető szempontok kiemelésével, — tehát nem egészen szószerinti értelemben — tehetjük.

5. A jövedelemeloszlás elméletében Heller azt a kérdést tartja elsősorban tisztázni valónak, vajjon tisztán értékelméleti probléma-e a jövedelemeloszlás, — amint azt pl. a klasszikus és a határhaszon-elmélet elgondolta, — vagy sem? Igen helyesen szerintem, arra a

következtetésre jut, hogy nem, minthogy a jövedelemeloszlás alakulásánál sociális és dinamikai elemek is gyakorolnak erős befolyást és hogy ezek folytán a jövedelemeloszlás problémája nem az érték, hanem az árelméletbe kapcsolandó be. Minthogy a magam jövedelemeloszlási teóriájának kifejtésénél (L. A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában Bp. Eggenberger 1913. 656. l.) már előbb részben rokonvonásokat, részben azonban különböző felfogást tartalmazó eredményekre jutottam, kétszeresen érdekesek rám a Heller jövedelemeloszlási nézetei, annál is inkább, mert a teoretikus gazdaságtannak ez az a középponti problémája, melynél az író logikai rendszerét a legfontosabb téren bocsátja próbára. A jövedelemeloszlásnak konkrét, mindnyájunk húsába-vérébe vágó mezején bírálhatja meg a kritika is leginkább az elmélet következetességét, találó voltát és tudományos elfogulatlanságát.

Az uralkodó modern jövedelemeloszlási teória az egyes jövedelemágakat a termelési tényezők árainak tekinti többnyire, akár úgy, hogy ezeknek árai mint a termelési költség alkotórészei adják ki az egyes jövedelemfajtákat (klasszikus felfogás), akár oly módon, hogy a vállalkozó az árból kiszámítja az egyes termelési tényezőkre jutó hányadokat s így osztja szét azok között az árösszeget (határhaszonelmélet, Wieser-féle „Zurechnungstheorie“). E felfogás szerint az egyes jövedelemágak mennyiségi alakulása teljesen az említett értékelési folyamatokkal esik egybe. Az írók egy másik csoportja, különösen a szocialista oldalról valók, ezzel szemben az egyes jövedelemágakat a különféle társadalmi osztályok hatalmi helyzetének folyamányaként előálló osztozkodási hányadoknak tüntetik fel. Így áll tehát a jövedelemeloszlás elméletében a két véglet egymással szemben.* Szerintem mind a két felfogás erősen túlzott, de mind a kettőben vannak a valóságban igazán érvényesülő szempontok is. Hogyan kapcsolja bele Heller a két irány közé a saját jövedelemeloszlási elméletét? Érdeműl kell itt is felemlítenünk, hogy bár a határhaszonelméletnek alapos ismerője és követője, kritikai érzéke megóvjá őt, hogy azt mindenütt vakon kövesse. Így a jövedelemeloszlás terén is látja annak általánosításait, illetve tévedéseit, főleg pedig, hogy az áralakulás nem marad meg pusztán gazdasági folyamatnak a valóságban, mint ahogy azt a határhaszonelmélet teoretikusai többnyire (bár beszélnek dinamikus befolyásokról is) általánosítva feltételezik; ellenkezőleg, Heller szerint ez a tisztán gazdasági (mintegy statikai) áralakulás csak egy ilyennek

* Lásd erről bővebben „A jövedelemeloszlás főágai“ című könyvem utolsó függelékét i. m. 622. lap.

megfelelő gazdasági-társadalmi állapotban volna elgondolható, ott t. i., ahol teljesen szabad verseny mellett az árat a termelési költségekkel vesszük egyenlőnek s ahol az osztályhelyzetek dinamikája nincsen meg. (173. l.). A jövedelemeloszlás, társadalmi körülményektől is befolyásolt jelensége tehát önála nem pusztán értékelési, hanem áralakulási, folyamat (174. l.) miért is az árelméletbe kapcsolandó be. A magam részéről osztom ennek a nézetnek a kritikai lényegét, főleg abban, hogy a jövedelemeloszlás tana nem lehet egyszerűen része és folyománya az értéktannak, osztom az áralakulás és modern jövedelemeloszlás szoros összefüggéséről szóló nézetet, hiszen magam is abban látom a kapitalisztikus jövedelemeloszlás történésének mikéntjét, hogy a bruttó vállalkozói nyereség (t. i. az eladó vállalkozó árbevételeinek összessége) mint hasad szét munkabérre, járadékra, kamatra, adóra stb. — de azért a jövedelemeloszlás tanát mégsem tartom egyszerűen az árelmélet részének. Helyesebbnek vélem ugyanis más irányból indulni el a jövedelemeloszlás vizsgálatánál. Abból, hogy a különböző jövedelemágak egymástól a jövedelemhárulás társadalmilag kialakult jogcímei, tehát a vagyoni jogi rend szerint különböznek. Ezt kétségbevonhatatlanul el kell ismerünk s minden más, ami e mögött van, már *circulus vitiosus*. *Kétségtelen*, hogy a mai társadalmi rend kiforrott jogcímeiken juttat egyeseket vállalkozói nyereséghez, másokat kamathoz, munkabérhez stb. s *kétségtelen*, hogy egy esetleg megváltozott társadalmi rend is ugyancsak a maga megváltozott jogcímein juttatná az egyeseknek a maga jövedelemfajtáját. E kétségtelen körülmény mögött van az áralakulásnak folyamata, mely *circulus vitiosus* abban a tekintetben, vajjon az értékelés-gazdasági, avagy a társadalom-dinamikai szempontok predominálnak-e benne? Minthogy inkább mondhatnók szerintem, hogy a kialakult mindenkori vagyoni jogi rend keretében történik az áralakulás, mint azt, hogy az áralakulás keretében alakul ki a vagyoni jogi rend, ezért gondolom helyesebbnek a jövedelemeloszlás magyarázatát a jövedelemeloszlási jogcímeik megállapításával kezdeni, a jövedelemágak tartalmának, a pénzübeli jövedelmeknek s ezek közt a fizetéshatalmi jogoknak magyarázatával folytatni s az áralakulásnak ebből a szempontból vizsgált tanát, ennek a jövedelemeloszlástannak részévé tenni, mint megfordítva, habár ezáltal sokkal inkább szembehelyezkedem is az uralkodó elméleti irány szokásával, mint most ismertetett kiváló szerzőnk.

Ami most már jövedelemelméletének az árelméletbe való bekapcsolását illeti, ezt Heller főleg a Wieser-féle beszámítási és a

J. B. Clark-féle határtermelékenységi elmélettel való polémia kapcsán csinálja meg.

A Wieser-féle — lényegében értékelési jelenséget mutató — beszámítás a termelési tényezők javára a modern jövedelemeloszlás valóságos képét Heller szerint nem nyújtja, minthogy az áralakulásra társadalom-dinamikai tényezők is hatnak. Ebbeli nézetét fentebb már jeleztük. De elhibázottnak mondja s azt hisszük elég joggal, Clark határtermelékenységi elméletét is (mely az egyes jövedelemágak részesedését az egyes termelési tényezők határtermelékenysége szerint alakulónak veszi). Clark eme jövedelemeloszlási elméletével szemben Heller kritikája kiemeli, hogy a Clark-féle elmélet tulajdonképpen csak a keresleti oldalt nézi, továbbá, hogy a pénzgazdaság korában a jövedelemeloszlás folyamata, ha azt behatóbban vizsgáljuk — két piacon bonyolódik le, ú. m. a termelési és a fogyasztási javak piacán, amely két piac, ha összefügg is egymással, nem tekinthető ugyanegynek. E két piacon veszi aztán sorra az egyes jövedelemágakat abból a szempontból, hogy vajjon — mint Clark feltételezi — valóban a határtermelékenység elvét lehet-e megállapítanunk nagyságuk, illetve részesedési arányuk kialakulásánál. Az eredmény, melyre a Clark-féle jövedelemeloszlási elmélet kritikájában jut, igen rövid összegezésben a következő:

Minthogy a piacon mindkét fél értékelése találkozik, mindkét fél becslésének befolyása van az árra. Mint minden áralakulásnál, így van ez a jövedelemeloszlásnál is. Csak a jövedelemeloszlásnak egyszerű értékelési folyamatként való felfogása és a vállalkozónak a termelési javakkal, mint akarat nélkül való tárgyakkal szembeállítása vezethet a piac lényegét mellőző olyan felfogáshoz, mely a vállalkozó értékelése mellett a másik fél becslését elhanyagolja. Ezért téves a Clark-féle felfogás is, mely a határtermelékenység szerint véli igazolni a jövedelemágak alakulását. Ez a felfogás tulajdonképpen csak a keresleti oldalt látja. Hogy a valóságot helyesen állapítsuk meg ezzel szemben, számolnunk kell a *kínálat oldalán* álló feleknek, a munkásnak, a tőkésnek és a földbirtokosnak értékelésével s ezek értékelését kell behatóbban vizsgálnunk.

Csak felületes feltevással mondhatnók azonban, hogy ezek értékelésére nézve is a határhozadék, illetve határtermelékenység volna irányadó. A termelési javak piacán például a munkabér nem a határtermelékenységhez igazodik, mert alakulásába úgy a kereslet, mint a kínálat beleszól. A kereslet pedig a termelési piacon a vállalkozó. A munkabérre tehát befolyással bír az is, hogy a vállalkozó mit akar, mit kénytelen érte fizetni. A *kínálati* oldalon pedig a mun-

kásnak az értékelése munkájának árúbabocsátása tekintetében még kevésbé indulhat ki abból a határtermelékenységből, melyet munkája egy gyárban képvisel. Ránézve, aki idegen eszközökkel és anyaggal dolgozik s kinek munkatermékét más értékesíti, nem realitás az ő munkájának határhozadéka, vagy határtermelékenysége.

Ránézve az a realitás, hogy mennyiből kell megélni, hogy munkájával milyen megélhetést tud biztosítani a maga számára. Munkájának árát tehát az abból való megélhetés szempontjai szerint fogja értékelni s nem aszerint a határhozadék szerint, melyet az a vállalkozónak nyújt. Irányadó ekként a munkásra nézve, mint alsó határ a létminimum lesz, a vállalkozóra nézve pedig a legprimitívebb termelés hozadéka.

A tőkésre nézve szintén nem tőkájének határtermelékenysége lesz áralakításában a realitás, mert a tőkés is tőkéből élni, abból minél több jövedelmet húzni akaró lény. Reá tehát ugyancsak az lesz az irányadó realitás, hogy miképen tud tőkéből minél jobban megélni s minél több jövedelmet biztosítani, nem pedig tőkájének határtermelékenysége. Megjegyzendő mégis, hogy a tőke áralakulásánál a határtermelékenység fontosabb tényező, mint a munkabérenél, mert a tőkések egy részénél megvan az elvi lehetőség arra, hogy maga vállalkozik, amennyiben megfelelő kölcsönre nem tudja tőkét elhelyezni. Csakhogy ez a lehetőség meglehetősen korlátolt, mert számos személyi és tárgyi akadály állja útját annak, hogy minden tőkével bíró ember maga vállalkozzék. A vállalkozáshoz ugyanis bizonyos rátermettség, alkalmas egyén, ismeretek, kedvező körülmények is szükségesek a tőke birtokán kívül.

A határtermelékenység tényezőjét még a földbirtoknál látja szerzőnk legjobban érvényesülhetni. Megállapítható tehát, hogy a legkülönbözőbb egyéni, társadalmi viszonyok a termelés lehetőségével kombinálva nagy befolyással bírnak a vállalkozóval szembenálló felek értékelésére és értékelésüket a legtöbb esetben a határtermelékenység mértéke alá szállítják. (V. ö. 174—177.)

6. A jövedelemelosztás egyes ágaira vonatkozólag csak nagyon rövid megjegyzésekre vállalkozom. Örömmel állapítom meg, hogy a jövedelemágak felosztására Heller a magaméhoz hasonló felosztási alapot talál az egyes jövedelemágak jogcímeiben. A munkabérenél a logikai magyarázat szempontjából fontosnak tartom annak felismerését, hogy a munka árának értékelésénél semmiféle logikai kapcsolat nincsen a munka termelési kapacitása és a munkás létminimuma között s ennél fogva a munka termelékenységéhez igazodó vállalkozói becslés és a munkásnak a megélhetési színvonal körül

mozgó értékelése között nagy űrnek kell maradnia (187.). Ennek a szempontnak megértésével megértjük azt a logikai megtévesztést, melyet a marxizmus használ az ú. n. többletérték fogalmával való operációiban. Ez a többletérték ugyanis, mely csak a vállalkozó szempontjából vett értékelésben szerepelhet mint kategória, nem használható fel a munkás szubjektív érdekeinek és értékelésének eleme gyanánt, mert hiszen az a munkás értékelésében nem irányadó szempont. *Ránézve* az nem érték, tehát azt tőle „elvenni“ sem lehet. Viszont a vállalkozó részéről logikai abszurdum az olyan termelés, amelynél a munka termelékenysége a vállalkozó számítása szerint ne legyen nagyobb, mint a munkáért fizetett munkabér. A munkabérnek a munkás oldaláról és érdekeiből kiinduló értékelése tehát a munkás érdekörményeiből és megélhetési viszonyaiból kell, hogy merítse mértékadó szempontjait, nem pedig a vállalkozónak az ő termelő vállalkozására vonatkozó határhasznai szempontjából. Ezzel éppen nem akarjuk a munkásnyúzó vállalkozást védeni. Ellenkezőleg a munkás méltányos életszínvonala szerint szeretnők a munkabér alakulását látni, de a, viszont marxi értéktöbblet-elméletnek jelentőségét is nem annak valamely tudományos igazságában, vagy objektivitásában fedezzük fel, hanem a forradalmi elégedetlenséget terjeszteni hivatott s ebből a szempontból nagyjövőjű szuggesztív, — bár hamis — doktrinának kieszelésében.

A tisztviselői fizetésről írt fejezetben helyeselnünk kell a szellemi munkapiac különlegességeinek kiemelését, bár ez a fejezet egyébként az előbbinél kevésbé látszik sikerültnek.

A járadékjövödelmeknél a földjáradék és kamat lényegében azonos természetű tulajdoni járadékjellegét találóan állapítja meg. Ugyancsak találóan jelöli meg az osztalékféle jövedelmek helyét a tőkejáradékok között. Egy tévedésére azonban figyelmeztetnünk kell a szerzőt itten. A tulajdoni járadékot ugyanis akként állítja szembe a vállalkozói nyereséggel, hogy még az előbbi szerződésen alapuló jövedelem, az utóbbi nem az (197. l.). Úgy hiszem, ha közelebbről nézzük a magángazdasági jövedelemágakat, csakhamar megállapíthatjuk, hogy valamennyi szerződéses jogcímen alapul: a munkabér munkabérszerződésen, a földjáradék hasznbéri, a kamat kölcsönszerződésen és a vállalkozói nyereség adásvételi szerződésen, értve itt a vállalkozóknak az egyes eladási ügyletekben óránként elért konkrét bevételeit, mely bevételeknek összegeként jelentkezik a bruttó vállalati nyereség. A netto vállalkozói nyereség, mely a vállalkozó tiszta hasznaként megmarad a többi áralkatrészek levonása után, pedig ennek az adásvételi reálszerződésen, mely t. i. nem

okvetlen írásbelileg, hanem a reális átadás tényével perfektuálódik, alapuló brutto vállalati jövedelemnek a reziduuma.

A földjáraadékról szóló rövid fejezetet elméleti szempontból sikerültnek tartjuk. Helyesen állítja itt előtérbe annak tulajdoni járadék-természetét különbözőzeti járadékszerűsége mellett.

A tőkejáradékot a vállalkozói nyereségtől fogalmilag különválasztva mutatja be Heller s tőkekamatról csak a pénztőke tulajdoni járadékaként beszél. Ez szerintem is a leghelyesebb álláspont, mint azt máshelyen bővebben kifejteni igyekeztem.* Az ú. n. burkolt (t. i. nem kikötött) kamatjövedelem hárulási jogcíménél és társadalomgazdasági természeténél fogva is más lapra tartozik nemcsak az élet gyakorlatában, hanem szerintem az elméletben is.

Kiemeli szerzőnk a tőkekamatnak egyik főjellemvonásaként annak mozgékonyágát és alkalmazkodó voltát a földjáraadékkal szemben, amely tulajdonság a pénztőke fajlagosságán és pusztá számszerűségén nyugszik. Innen a tőkepiac érzékenyebb és összpontosítottabb volta, ami a pénztőkék hozadékainak kiegyenlítését nagyban elősegíti. E részben a modern hitelszervezet, a tőzsde és bankok a főtényezők.

Különösen nagy súlyt vet a tőkepiac elemzésére s megállapítja, hogy (dacára annak összpontosítottabb voltára minden más piacokkal szemben) tulajdonképpen mégis kettéválk az is, még pedig főleg annak folytán, hogy a tőke használatát a tőkés és a vállalkozó között a bankok és a tőzsde közvetítik. Ennek folytán a *tőkefelszívás* és a *tőketovábbadás* jelenségét látjuk egymás mellett. A tőkefelszívás kamatlába az, melyet a bankok a betevőknek, a pénzüket náluk elhelyezőknek fizetnek. A tőketovábbadás kamatlába pedig a bankoktól, a tőkésektől a főleg vállalkozási célokra kölcsönvett összegek kamatja. A kettő alakulása között jelentékeny a különbség. A bank ugyanis szétforgácsolt, üzletileg többnyire nem képzett felekkel áll szemben, a tőkefelszívás kamatját illetőleg. A betevők ugyanis kevésbé érzékenyek és szervezettek a hitelező vállalkozóknál. Ezért a betéti kamatok bizonyos stabilitást, egyhangúságot mutatnak, melyet főleg a bankok versenye befolyásol. Annál eleve-nebb képet mutat a kamatláb alakulása a másik oldalon, ahol a bank szedi a kamatot a vállalkozótól. Itt mind a két részről kereskedelmileg és piacilag iskolázottabb felek állanak egymással szemben. A tőkepiacnak ez a része tehát sokkal érzékenyebb és a konjunkturák szinte ideges befolyása alatt áll.

*A jövedelemeloszlás főágai. 1913. I. a tőkejáradékkamatról szóló X. fejezetet.

A vállalkozói nyereség magyarázatánál sikerülten polemizál azzal a felfogással, mely a vállalkozói nyereség lehetőségét az ú. n. statikai gazdaság állapotában tagadja s annak frikciós, vagy dinamikai szükségszerűségét vitatja (Clark, az amerikaiak, Schumpeter). Az a körülmény, hogy az áralakulás a piacon az árhatárok között mozog s ezek között a vállalkozó rendszerint jobban tud elhelyezkedni, mint a fogyasztó, valamint a termelési és fogyasztási javak piacának a valóságban nem egységes volta, a gazdasági élet rendes menetében is lehetségessé teszi a vállalkozói nyereséget. Kétségtelen azonban szerzőnk szerint is, hogy a gazdaságdinamikai tényezők nagyon alkalmasak a vállalati nyereség fokozására.

Végül a vállalkozói nyereség és a tiszta tulajdoni járadékok közti különbséget állapítja meg. Vállalkozói nyereséget hűz pl. a saját maga gazdálkodó birtokos, a birtokát haszonbérbe adóval szemben stb. Szerintem erre vonatkozólag is a háruási jogcímek vizsgálata adja meg a legtisztább megkülönböztetést: t. i. az árbevételek (eladási árbevételek) összege vállalkozói nyereség, a haszonbér és kamatjövedelem tiszta járadék. *

Az egyes jövedelemágak leírásának befejeztével Heller igen helyesen emeli még ki, hogy a pénzgazdaság folytán a termelési javak piacán a jövedelemeloszlásnak még folytatása van. A jövedelmet ugyanis minden viszonyok közt pénzösszegekben, azaz fizetési hatalomban kapjuk, azonban a termelési javak piacán keresett pénzösszegeket egyesek előnyösebben, mások kevésbé előnyösen tudják felhasználni a fogyasztási javak piacán. A jövedelemeloszlás hű képét ekként csak úgy adhatjuk, ha megvilágítjuk azt az összefüggést, mely a termelési és fogyasztási javak között a pénz közvetítésével fennáll s ebben az összefüggésben nem kisebb jelentőségű ténytet kell felismernünk, mint a kereset és a fogyasztás egymásra hatását. — Kritikai szempontból örömmel kell üdvözlönnünk szerzőnknek ezt a megállapítását, annál is inkább mert itt azt a szempontot érinti, melyet jövedelemeloszlási elméletemben a kapitalisztikus jövedelemeloszlás legjellegzetesebb sajátóságaként helyeztem én is homloktérbe, t. i. a fizetési hatalom, tehát immateriális vagyoni jogi jövedelmek megoszlásának megkülönböztetését a fizikai jószágok megoszlásától. E kettő parallel folyamat, mely szorosan összefügg, de nem fedí egymást teljesen. E most megállapított körülménynek következményeit Heller az általános árszínvonalnak, mint jövedelemeloszlási tényezőnek vizsgálatában vonja le. Tehát e mintegy foly-

* L. i. m.

tatólagos jövedelemeloszlásvizsgálat is következetesen árelmélet ōnála. Tartalmilag pedig lényegében a drágulási probléma. A magam részéről a fizetéshatalmi jogok természetének vizsgálatára helyeztem különös súlyt s így nálam a jövedelemeloszlási elmélet gerincévé a fizetéshatalmi jogoknak, vagyis szerintem a tőkének elmélete vált. Mindennek dacára két különböző szemüvegen bár, de azonos problémát láttunk meg Hellerrel a jövedelemeloszlásban, mert álláspontjaink általánosságban nem ellentétesek egymással, csupán más-más oldalát rajzoljuk meg élesebben a problémának. Ezért különös öröömre szolgált ennek a nemcsak sok irodalmi tudással, hanem teoretikus rátermettséggel és szigorú következetességgel megírt jövedelemtannak a tanulmányozása.

7. A nemzetgazdaság lényege és főbb jelentőségei c. III. részben az érték és ár elemeit a nemzetgazdaság egészére próbálja alkalmazni. Új dolog itten a társadalmi jövedelem nemzetközi, t. i. az egyes nemzetgazdaságok közötti megoszlásának kiemelése s főbb szempontjainak körvonalazása, ami a jövedelemeloszlás elméletébe eddig alig van még beállítva.

Igen érdekes még szerzőnknek a gazdasági szervezésről való elmélete is. Rámutat arra, hogy a forgalmi gazdaság korántsem meríti ki a gazdasági elmélet tárgyát, mert nem vet semmiféle világot arra a fontos körülményre, hogy a szervezés minden társadalom gazdasági életének is a leglényegesebb eleme. A gazdasági számítás és a gazdasági küzdelem mellett — ugymond — harmadik alapvető tényező a gazdasági szervezkedés tényezője. Végig vezet röviden az olvasót azon a koron, melyben nincs *tisztán* gazdasági szervező erő — s itt Bücher hatására ismerünk —, majd azon a koron, ahol a munka mint szervező erő tűnik már elő a gazdasági életben, egyenrendű, később különrendű munkamegoszlás mellett. Ez a korszak a kézműben kulminál. A harmadik korszak a tőkének, mint szervező erőnek a korszaka. Az előbbi üzemformáknál, ahol a munka a fő szervező erő, a személyi ügyesség a fő éltető, miért is bizonyos kisméretűség kapcsolódik hozzájuk. Ez a kézműnek is egyik fő jellemvonása.

Az ismertetett munkának ebben a részében különösen a tőkének magyarázata érdekel, már csak azért is, mert elméletemben erre magam is külön súlyt helyeztem a szokásos magyarázatokkal való szembehelyezkedés árán is. Felfogásom azonban itt már kevésbé találkozik a Hellerével, dacára, hogy ő is határozottan szakít azokkal a nézetekkel (melyeket materiális tőkefelfogásnak nevezhetünk), amelyek a tőkét egyszerűen a termelési anyagokban látják, sőt a

pénzgazdasági kategóriát a tőke lényeges ismérvének tartja. Szerinte a tőke a pénzgazdaságba bekapcsolt készletekben lappangó gazdasági erő. Lényegét tekintve gazdasági rendelkezési hatalom, gazdasági erő, mialatt elsősorban a szervező erőt érti és tartja a leglényegesebbnek (316), aminthogy máshelyütt a tőkét tárgyi termelési javakra támaszkodó gazdasági szervező erőnek definiálja. (323) — Nézetem szerint azonban ez a tőkefogalom még dialektikus természetű. Azt mondhatnók, hogy ez a fogalmazás a tőkének társadalmi hatalmi kategóriaként való felismerését jelenti már, de az a bizonyos „gazdasági” fogalom, melyet a definícióba belehelyez, bizonytalanná teszi ezt és zavarólag hat rá. Másrészt pedig az a benyomásom, hogy az amerikai írók dualisztikus és szerintem dialektikus tőkemagyarázata hatást gyakorol Hellerre is. Nézetem szerint az elméletnek a tőkére vonatkozólag minél élesebb és pontosabb megállapításra van szüksége. Ehhez pedig szerintem csak a jogtudománynak a társadalmi viszonyok és hatalmi viszonybeli kategóriák megkülönböztetésében évezredek gyakorlata és fejlődése által kifejlesztett tiszta körvonalú fogalmai vezethetnek el. Ez a rendelkező hatalom a társadalomban nem lehet más, mint vagyoni jog alanyi értelemben véve, azaz vagyoni jogosítvány, mely nemcsak magában foglalja, hanem élesebben körvonalazza a „gazdasági” fogalmat is. Annak pénzgazdasági természete pedig e jogosítványnak olyan természetét jelzi, mellyel pénzgazdaságilag élni, vagyis *fizetni* lehet. Tehát a tőke fizetési hatalmat, lehetőséget adó alanyi jog. *Olyan jog azonban, melynek tulajdonképpeni szankciója, effektív volta ennek a jognak, tehát a társadalmi hatalmi viszonyok értékelésében is keresendő (mondhatnók: *ius imperfectum*). Fizetni pl. csak addig tudunk valamely folyószámla követelésünkkel, váltóval stb., ameddig ezt „jó”-nak ítéljük.

Ugy hiszem, hogy a tőkének ilyen, a jogi kategóriák sorában lévő világos feltüntetésével jobban megközelítjük az elméleti megmagyarázás feladatát, hogyha már azt társadalmi és nem fizikai kategóriának vesszük. A gazdasági életben ugyanis erőt, hatalmat vagy fiziko-technikai, vagy társadalmi úton fejthetünk ki. A társadalmi úton és viszonyokban való erő- és hatalomkifejtés pedig rendezett társadalomban kizárólag csak *jogok* kreálása, szerzése és gyakorlása által történhetik. A tőke tehát mint gazdasági szervező erő s mint rendelkezési hatalom sem nyilvánulhat meg másként, mint jogok, még pedig a magántulajdon rendjében vagyoni jogok, a pénzgazdaság korszakában pedig pénzhasználati vagyis elsősorban fizetési jogok formájában. S ha megfigyeljük a való életet, látnunk

kell, hogy a pénzbeli, pénzösszegbeli tőkék használata, k eálása és szerzése a fizetés hatalmát adó vagyoni jogok gyakorlásában, szerzésében és megalapításában áll. Ezért gondolom pontosabb meghatározásnak, ha a tőkét *fizetéshatalmi jogok összességének* (nem pedig fizetési *igazolványnak*, mert ez csupán a fizetési jogot kifejezésre hozó külső eszköz, pl. a pénz, csekk stb.) mondjuk.

A tőke egyes megnyilatkozási formáinak, a pénzgazdaság magasabbrendű tőkealakjainak méltatására különös súlyt helyez szerzőnk a tőke szervezési szerepének feltüntetése szempontjából. Vizsgálat alá veszi az értékpapírok közgazdasági hatását s a pénztőke hiányait éppen a gazdasági szervezés szempontjából. Következtetései ebben a tekintetben is nagyon érdekesek; teoretikus szempontból éles megfigyelést és kritikát árulnak el.

Ügyes dolog pl. a vállalkozó fogalmának meghatározása, mely meghatározás szorosán beleillik a gazdasági szervezkedés elméletébe, hogy t. i. vállalkozó az, aki a tőke szervező erejével gazdasági gondolatot valósít meg (324.). Ez a vállalkozó a termelési oldalról nézve, ami természetesen nem zárja ki szerintem, hogy a vállalkozó fogalmát a jövedelemeloszlási oldalról is ne vizsgáljuk. Szerintem erről az oldalról a vállalkozó az, aki a piacon elad, vagy továbbad s ennek folytán vállalati jövedelemre tesz szert.

A tőke szervezési folyamatának kifejlődése is igen érdekesen és didaktikai szempontból nagyon tanulságosan van leírva, kapcsolatban a pénztőke megjelenési és társulási formáinak feltüntetésével. Nagy gondot fordít az értékpapírok szerepének és közgazdasági hatásának méltatására is.

Mindent egybevetve Heller közgazdaságtanát rendszeres, következetes elméletnek s emellett igen tanulságosan megírt könyvnek, szóval kiváló tudományos szolgáltatásnak kell mondanunk.

Balás Károly.

A megélhetés drágulása a háború kitörése óta.

Az egyes szükségleti tárgyak árának nagymértékű emelkedése egyike azoknak a tényeknek, amelyek a közvéleményt leginkább foglalkoztatják, minthogy az egyes gazdasági alanyoknak életkörülményeiben a legmélyrehatóbb változásokat idézte elő. Azoknak a kísérleteimnek eredményeiről számolok [be, amelyeket ezeknek az árváltozásoknak meghatározása céljából végeztem. Előre kell bocsátanom már most, hogy ki akarom kapcsolni teljes egészében az ár teóriáját, s ennél fogva magának a drágaságnak tudományos definíciójától is eltekintek. Különösen pedig nem fogok kitérni a pénz vásárlóereje csökkenésének teoretikus taglalásába, s nem fogom keresni, hogy a drágaság okának mily része keresendő a pénz oldalán, mily része pedig az árú oldalán. Csak arra akarok rámutatni, hogy nem valószínű, hogy a kvantitativ pénzteória leegyszerűsített formájában alkalmas volna arra, hogy a drágaság problémájának kulcsát megadja, mert hisz a drágaság szociális fontossága és szomorú aktualitása éppen abban rejlik, hogy egyrészt az árúk különféle csoportja nem egyforma mértékkel szerepel, másrészt pedig az, hogy a jövedelmek emelkedése egyáltalán nincs összhangban a szükségleti cikkek árának emelkedésével. Minthogy e fejtegetéseimben kizárólag a megélhetési viszonyok változását akarom kutatás tárgyává tenni, nem annyira az egyes cikkek drágulásának mértékét igyekeztem meghatározni, mint azt a szerepet kikutatni, amelyet az egyes árucikkek a megélhetés mostani krízisére gyakoroltak. Még meg kívánom jegyezni, hogy összeállításaimnak, előre is kijelentem, nem óhajtom a statisztika elnevezést adni, mivelhogy a statisztika egyik legalapvetőbb törvényének, a nagy számok törvényének bizonyosságát nem volt módomban megszerezni, s így összeállításom inkább inkább jellegével bír, amelynek helyességét más-más szempontból történt összeállítások útján igyekeztem ellenőrizni. Ezek az összehasonlítások részben azt is bizonyították, hogy a mérlegelt mutató számoknak (weighted index numbers) fontossági koefficienseinek pontos meghatározása a mostani hatalmas drágulásnál nem bírnak döntő fontossággal és csupán a

jelentékenyebb irányelvek nagyjában való respektálása is megközeleltően egyöntetű képet ad.

Drágaságról, mint abszolút fogalomról sem most, sem máskor nem beszélhetünk, csupán viszonylagos drágulásról, ha valamely időpontban érvényben volt árakhoz viszonyított emelkedés mértékét állapítjuk meg. Az árelmélet tudományos oknyomozó kutatóit az egyes cikkek viszonylagos árhullámozása kétségtelenül érdekelheti, de tény az, hogy az árak hullámozása a megélhetés tekintetében teljesen közömbös volna, ha az árak színvonalának változásával egy időben a szolgáltatások értékelése is teljesen azonos arányban változna, vagyis, ha minden egyén gazdasági tevékenységéért a szükséglete kielégítésére szolgáló javak áremelkedésével teljesen azonos arányban emelkedő ellenértéket kapna. Heller Farkas találó hasonlata szerint, ha a viszony, amelyben az egyes javak egymással kicseréltetnek, állandó marad és csupán az árak színvonala változik, akkor egészen hasonló eset áll elő, mintha egy zenedarabot valamely más, magasabban, vagy alacsonyabban fekvő hangnemben játszunk el. Tudjuk azonban, hogy ez a viszony sohasem állandó, mert egyrészt időbe telik, míg valamelyik árú- vagy szolgáltatáscsoport értékelésének megváltozása továbbterjed az összes árukra és szolgáltatásokra, másrészt kétségtelen, hogy mennél lazább az egyes áruk vagy szolgáltatások kapcsolata a megváltozottan értékelt áruval, vagy szolgáltatással, annál kevésbé símul a változáshoz, vagyis annál korlátoltabb keretek között hárul át a változás. Főként pedig az egyének szerepét véve figyelembe a gazdasági életben, az egyén fogyasztói minőségében mindig védtelenebb az emelkedésekkel szemben, mint termelői minőségében, amikor a reá terhes változást könnyen, gyakran hatványozottan háríthatja tovább. Az áruk és szolgáltatások értékelésének a változása, a változások áthárítására való igyekvés, az áthárítás terhei ellen való védekezés a gazdasági életben állandó, úgy hogy teljes harmóniáról, a harcok megnyugvásáról sohasem beszélhetünk. Viszont ez az állandó forrás, ez az állandó támadó és védekező harc adja egyrészt a gazdasági élet lüktetését és másrészt a folytonos, de apró átértékelések mentesítenek egyes társadalmi rétegek életszínvonalának katasztrófálisan hirtelen és nagyfokú megváltozásától. Amint azonban a változás egy társadalmi réteget tartósabban nyom, minthogy a változást egyáltalán nem, vagy csak korlátoltan tudja továbbhárítani, az érintett társadalmi réteg jövedelme és a szükségletének kielégítésére szolgáló javak közötti viszony megváltozik. És minél nagyobb a változás az érintett társadalmi réteg hátrányára, annál

inkább nyomja életszínvonalát, tehát annál nagyobb az érintett társadalmi réteg szempontjából a drágaság. Hasonlóképpen, mennél szélesebb társadalmi réteget érint a drágaság, annál általánosabb drágaságról beszélhetünk. A drágaság tehát relativ és individuális. Relativ, mert abszolút drágaság, amely egyaránt mindenkit sújt, el nem képzelhető és individuális, mert az árak emelkedése nem lévén az egész vonalon egyenlő, az egyes cikkek egyéni fontosságához mérten más-más mértékben befolyásolja az egyes egyén, vagy társadalmi réteg életszínvonalát.

A háború kitörése az egyensúly átmenetnélküli erős zökkenéssel való felborulását eredményezte, a viszonylagos egyensúlyhelyzetbe való visszajutás belátható időpontjának ismerete, sőt a gazdasági életnek a zökkenőre való mikénti reagálásának is teljes ismerete nélkül. Emlékeztetek a háború első napjainak zavaraira, amelyek csak a fogyasztónak a termelővel szemben való védtelenségéről tett állításunkat igazolják, egyébként minden nemzetgazdasági törvénnyel látszólag homlokegyenest ellenkező eredményeket mutattak fel. Arra a csaknem általános jelenségre célok, amikor annak dacára, hogy a mozgósítás a munkaerő kínálatát csökkentette és a hadsereg megnövekedett szükséglete a termékek iránti keresletet növelte, a munkaadók a szellemi és testi munkások fizetését felére redukálták. Igaz ugyan, hogy ez csupán a pánik első heteiben volt érvényben, de durva kézzel nyomta le igen jelentékeny társadalmi réteg életszínvonalát. Az azutáni események már egészen szabályszerűen követték egymást. A háború egyre fokozódó arányai egyre több munkaerőt vontak el a termelőtől, viszont a korlátozott termelés eredményeire a hadsereg egyre nagyobb igényt tartott. Mindez a kereslet és kínálat egymástól való egyre nagyobb mérvű eltávolodását és ennek folytán az árak ugrászerű emelkedését eredményezte. Minthogy pedig a katonai behívások egyre több munkertől vontak el a termelőtől, magától értetődően a munkáskereslet és ennek következtében a munka díjazása is emelkedett. Az emelkedés azonban nem tartott lépést a szükséglet kielégítésére szolgáló javak áremelkedésével, aminek oka a fogyasztói védtelenségen kívül főként lélektani motívumokra vezethető vissza. A hadszíntéren szenvedők helyzete az itthonlevőket is igényeinek korlátozására készítette, ezenkívül a harcszíntér életveszedelméhez viszonyítva az itthoni nyomott életszínvonal annál még mindig aránytalanul nagyobb értékű volt. A katonai szolgálat alól való mentesség értékességét a szellemi és testi munkások béremelési igények támasztásával nem merték veszélyeztetni, de egyébként is

a háború érdekében a hatóság minden bérmozgalmat csirájában elfojtott. Közben a közszükségleti javak egyre fogytak, a csekély készletek jelentékeny hányadát fegyvertársainkkal megosztani voltunk kénytelenek, majd egyre érezhetőbbé vált az ellenséges hatalmak gazdasági blokádjá, a körülrárt vár kiéheztetése, amelyen a készletek igazságos szétosztását célzó, de a baj okának gyógyíthatatlansága miatt a természetes okozatot büntető kormányintézkedések sem tudtak segíteni. Ellenkezőleg! Elriasztva a legális kereskedelmet a közszükségleti cikkek elhelyezésétől, azok forgalmát illegális kezekbe kergették, a büntetés ellenértékével is emelve az amúgy is drága közszükségleti cikkek árát. Végül az összeomlás, a forradalmak következtében az amúgy is elégtelen termelés további csökkenése, társulva a harctérről hazaérők munkanélküliségével és az általuk megnövekedett kereslettel, az egyes társadalmi rétegek tökéletes összekavarodása, ezek azok a legjelentékenyebb momentumok, amelyek az életfenntartáshoz legszükségesebb cikkek árát a hihetlenségig fokozták és a szolgáltatások megfelelő értékelésének elmaradása következtében a legszélesebb társadalmi rétegek életstandardját annyira lenyomták. Minderre valutánk leromlása már csak a koronát tette rá.

Az árak alakulásának mérése, mint tudjuk, leghelyesebben az ú. n. indexszámok útján történik, amelyek lehetővé teszik a legkülönbözőbb súlyú, minőségű és alapárú árúk áralakulásának összehasonlítását és átlagosítását. Ez esetben 100-zal egyenlősítjük a kiindulási alapul szolgáló időpont árait és a további évek árait százalékokban fejezzük ki. Newmarch kezdeményezéséből az angol „Economist” huszonkét cikk indexszámait [közli az 1848—50 évi átlagárhoz viszonyítva. Ismerjük Sauerbeck 48 nyersanyag árát felölelő indexrendszerét, amelynek alapjául az 1867—77. évek átlagárai szolgálnak. Hasonlóképpen ismeretes Jankovits Béla b. t. t. értékes összeállítása is, amely a Sauerbeck-módszer alapján ismerteti a monarchia ártörténetét. E magánkezdeményezések után csaknem valamennyi állam megkezdte a hivatalos árstatisztikai adatok gyűjtését, így 1913-ban a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal is hatalmas anyagot felölelő árstatisztikát tett közzé, különös gondot fordítva az áradatoknak különböző indexrendszerben való feldolgozására is és azoknak a külföldi adatokkal való összehasonlítására. Tekintettel azonban arra, hogy az említett rendszerek elsősorban a pénz objektív csereértékének változásai tanulmányozása szempontjából készültek, az életszínvonal változásáról azonban nem adnak képet, bennünket különösebben érdekelhetnek az angol és

amerikai munkaügyi hivatal indexei, amelyek nem csupán a nyersanyagok árváltozásait tüntetik fel, hanem a fogyasztási javakéit is és ezenkívül a munkabérek indexét is közlik, úgyszintén a francia Statistique générale de la France adatgyűjteményei, amely a munkabérekéről és lakbérekről is közöl adatokat.

Kétségtelen, hogyha az áralakulás általános irányáról, nem pedig a pénz értékingadozásáról akarunk tájékozódni, akkor a fogyasztó által fizetett árakra kell figyelemmel lennünk és pedig a megélhetés szempontjából legfontosabb fogyasztási javak árára. Minden részletre kiterjedő ily adatok egybegyűjtése magánúton teljesen lehetetlen, sőt nagyjában egyensúlyhelyzetben levő gazdasági élet mellett, ahol az áringadozások gyakran évek alatt alig néhány százalékra rúgnak, még a hivatalos statisztika is nehéz feladat előtt állana, annál is inkább, mert a kiskereskedelmi árúcikkek minőségbeli és árbeli sokfélesége nem nyújt biztos alapot megbízható statisztikai adatok felvételére. Más azonban a helyzet, ha a háború kitörése után bekövetkezett és még egyre tartó drágulásról kívánunk tájékozódni. A háborúalatti áremelkedések ugyanis olyan nagyarányúak, hogy eléggé helyes képet nyerhetünk még abban az esetben is, ha a felhasznált adatok egy része nem feltétlenül megbízható is. Megkönnyíti továbbá a drágaság nagyságának mérését az a körülmény is, hogy az árak emelkedése csupán a városi lakosság jelentékeny részére nézve jelentett életszínvonsülyedést. Ha tehát figyelembe vesszük, hogy az ország lakosságának csaknem egy ötöde Budapesten lakik, a Budapesten hivatalosan felvett statisztikai adatok eléggé megbízható alapot adnak a drágaság fokának megmérésére, kiegészítve a natóságilag megállapított árakra vonatkozó rendeletek adataival, továbbá néhány cikkre nézve előkelő cégek lelkiismeretesen összeállított kimutatásaival.

Az említett körülményekre való tekintettel addig is, míg a hivatalos statisztika a háborús ártörténetet feldolgozza és közzéteszi, részben hivatalos statisztikai adatok felhasználásával megkísérlem a háború kitörése óta 1920 év végéig a budapesti drágaságot legalább hozzávetőlegesen megmérni, különös tekintettel a drágaság áthárítására legkevésbé képes szellemi és testimunkás megélhetése szempontjából.

Mint már előbb említettem, a drágaság nagyságának mérésére az indexszámok a legalkalmasabbak. A megélhetés drágulásának mérésére szolgáló külföldi rendszerek azonban hazai viszonyainkra nem alkalmazhatók. Minden külföldi rendszer átültetése nélkül tehát a háztartási költségek legjelentékenyebb tételeiből választottam ki

huszonkettőt, kellő gondot fordítva arra, hogy a kiválasztott 22 tétel a normális kispolgári háztartás összes költségeit is reprezentálja, továbbá, hogy lehetőleg olyan reprezentatív cikkek vétessenek fel, amelyek áradatai az aránylag csekélyebb minőségbeli különbségek folytán a valószínűség határain belül legkönnyebben és legmegbízhatóbban megállapíthatók. A felvett cikkek árhullámzását indexszámokban állítottam össze, alapul a háború kitörése előtti 1913–14. békeév átlagárait véve és azokat 100-zal egyenlősítve. A további években már nem átlagokat, hanem évvégi napi kiskereskedelmi árakat vettem figyelembe, mert hiszen az állandóan emelkedő irányzat mellett évi átlagárak hű képet a drágaság nagyságáról nem adnak. Azoknál a cikkeknel, amelyekre nézve hatóságilag megállapított árak voltak érvényben, ezeket vettem figyelembe, jóllehet kétségtelen, hogy a legális úton beszerezhető mennyiségek a szükséglet fedezésére csak ritkán voltak elégségesek. Német számítások szerint a felnőtt embernek szükséges 3500 kalóriát tartalmazó ételmiszerből a háború közepén csupán 1300 kalória értékű ételmiszer volt legális úton beszerezhető. Amennyiben bizonyos cikkek a kötött forgalom alól részben mentesítettek, vagyis a jegyekre kapható mennyiségeken kívül a szükséglet szabad kereskedelem útján beszerezhető volt, úgy az árak megállapításánál a békebeli életstandard figyelembe vételével az illető cikkekre eső mennyiségből a jegyre kapható volt mennyiség és a szabadon beszerezhető mennyiség arányában a hatóságilag megállapított ár és a szabad kereskedelem ára kombináltatott, pl. a sertészsírnál és a cukornál. A szabad kereskedelem útján beszerezhető cikkekre vonatkozó áradatokat, amennyiben hatósági ármegállapítások voltak érvényben, a hivatalos lapból, amennyiben pedig hatósági ármegállapítás nem történt, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal havi füzetéből, a Vásárcsarnok igazgatóságától és tekintélyes cégektől szereztem be. Minden cikknél a tömegcikkek árát részesítettem előnyben, így a marhahúsnál a másodosztályú levesthúst, a ruházati cikkeknel a másodrendű konfekció-árút, a kötöttárúnál a másodrendű pamut férfizoknit, a fűtésnél a hazai aknaszenet, a dohánynál a magyar pipadohányt, a színháznál a mozgóképszínházak második helyének árait.

Az indexszámok alapjául szolgáló 22 reprezentatív cikk a következő: 1. *Élelmezés*: Kenyér, bab, burgonya, zöldség, tojás, marhahús, sertéshús, sertészsír, cukor. 2. *Ruházat*: vászon, kötöttárú, férfiruha, nőiruha, cipő. 3. *Lakás*: fűtés, világítás, lakbér. 4. *Különfélék*: Dohány, szappan, villamos, újság, színház. E tételek

átnézésekor bizonyára feltűnik a háztartásban oly nagy szerepet játszó tej és tejtermékek figyelmen kívül hagyása. Erre nézve szolgáljon magyarázatul az a körülmény, hogy a háború alatt rendes táplálkozás céljaira még jegyre sem volt tej beszerezhető, a lánc-kereskedelem útján forgalomba hozott tej ára pedig sokkal nagyobb ingadozásnak volt alávetve, semhogy megbízható árak megállapíthatók lettek volna. Ugyancsak kénytelen voltam a gyarmatárúk hiánya folytán azok figyelembe vételétől is eltekinteni. A figyelembe vett háború előtti alapárak egyébként a következők: Kenyér: K 0'28, burgonya: K 0'12, bab: K 0'40, zöldség: K 0'20, tojás: K 0'06, marhahús: K 2'—, sertéshús K 2'—, sertészsír: K 1'60, cukor; K 0'88, vászon: K 0'74, férfiruha: K 60'—, nőiruha: K 50'—, kötöttárú: K 0'70, cipő: K 12'—, fűtés: K 1'30, világítás: K 0'06, dohány: K 0'16, szappan: K 0'80, ujság: K 0'08, villamos: K 0'16, színház: K 0'40.

Az ezek alapján összeállított indexszámok alakulását nézve látjuk, hogy (l. táblázat 271. old.) legelőbb a cipő drágult, ami a hadsereg nagy lábbeliszükségletében leli magyarázatát. Példáját követte a tojás. Jelentékenyebb emelkedést mutat a kenyér, a bab, és a zöldség. 1916. év végén a sertészsír vezet, nyomában halad a szappan, a cipő, a tojás, 1916. év végén a vezetőhely a tojásé. Említésre érdemes a cipő, marhahús, szappan, férfiruha, sertészsír áremelkedése, 1917. év végén a cipőé a vezetőhely kerekén 25-szörös békebeli árral. Lényeges a kötöttárú emelkedése, továbbá a férfiruha, a marhahús, nőiruha és tojás drágulása. 1918. év végén a vezetőhely ismét a cipőé 50-szeres áremelkedéssel. Nyomában halad a vászon 22-szeres, nőiruha 16-szoros és tojás 15-szörös emelkedéssel. 1919. év végén a tojás veszi át a vezetőszerepet több mint 122-szeres áremelkedéssel. Jelentékeny ezenkívül a vászon, cipő, és kötöttárú drágulása. 1920. év végén az első helyen a vászon ára áll 162-szeres áremelkedéssel, utána következik a tojás, cukor, sertészsír, szappan.

Ha viszont figyelemmel kísérjük, hogy mely cikkek tartották meg legtovább békebeli színvonalukat, úgy látjuk, hogy 1914. év végén még változatlan a cukor, vászon, férfiruha, kötöttárú, fűtőanyag, világítás, lakbér, dohány, villamos és színház ára. 1915. év végén már csak a világítás, lakás és villamos ára változatlan és elég jelentéktelen a fűtőanyag áremelkedése. 1916. év végén az előbb említett három cikk ára még mindig változatlan; eléggé alacsony még a cukor, ujság és színház ára. 1917. év végén már a békebeli színvonallal egyik cikk sem dicsekedhetik. Legkevésbé

	Kenyér	Burgonya	Bab	Zöldség	Tojás	Marhahús	Sertéshús	Sertézsír	Cukor	Vászon	Férruha	Nőruha	Kötöttaru	Cipő	Fűtés	Világítás	Lakás	Dohány	Szappan	Újság	Villamos	Színház	Átlag	
1913—14.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1914. XII.	188	101	175	153	200	124	110	142	100	100	100	150	100	250	100	100	100	100	110	150	100	100	100	130
1915. XII.	171	151	140	210	367	305	242	477	120	132	250	200	214	417	115	100	100	138	425	150	100	125	211	211
1916. XII.	188	190	200	156	667	565	420	587	137	188	500	360	357	583	154	109	100	188	525	150	100	150	150	293
1917. XII.	200	319	200	257	750	820	500	587	270	400	833	800	2143	2500	230	117	114	250	525	225	125	250	250	546
1918. XII.	257	504	400	658	1500	900	650	1000	391	2200	1167	1600	4285	5000	500	183	121	563	630	375	188	500	500	1072
1919. XII.	743	2494	3750	3760	12.220	2700	3700	4000	2900	9730	2000	3000	5714	8333	2077	583	146	1563	3000	1250	625	1000	3286	3286
1920. XII.	1250	3750	5000	2500	13 333	5800	7000	13 000	13 523	16 200	6417	5500	10 714	10 000	5000	1000	180	3125	12 500	1662	1875	1500	6401	6401

emelkedett a lakbér, továbbá a világítás és villamos ára. 1918. évben hasonlóképpen ezek vannak legmélyebben. Utánuk a kenyér jelzőszáma következik. Ez a sorrend megmarad 1919 végén is, míg 1920 végén alacsonyság tekintetében a sorrend a következő: lakbér, világítás, kenyér, színház, ujság és villamos. Látjuk tehát, hogy a legnagyobb karriert a vászon futotta meg, a békebeli ár 162-szeresére emelkedve, a legkevésbé pedig a lakbér emelkedett, alig 80%-kal haladva meg a háború előtti színvonalat.

A figyelembe vett négy csoport csoportonkénti áremelkedéséről az alábbi táblázat ad képet:

	Élelmiszer	Ruházat	Lakás, fűtés, világítás	Kultúra, szórakozás stb.
1913 – 14	100	100	100	100
1914. XII.	138	137	100	109
1915. XII.	263	236	102	157
1916. XII.	404	409	106	186
1917. XII.	513	1096	127	254
1918. XII.	720	2223	165	457
1919. XII.	3578	4505	384	1266
1920. XII.	6933	8215	755	2699

Az áremelkedést az élelmiszer kezdte. 1916. év végén a ruházati cikkek kerülnek felül, bár lényegtelenül, amennyiben e cikkek jelzőszáma 409, az élelmiszerek 404 jelzőszámával szemben. 1917. év végén a ruházati cikkek jelzőszáma már kétszerese az élelmiszerek jelzőszámainak. Ez az eltávolodás 1918-ban fokozódik, amikor az élelmiszerek indexszáma 720, a ruházaté 2223, vagyis az előbbinek több mint háromszorosa. 1919. év végén az élelmiszerek ára is

igyekeznek a ruházati cikkek nyomába jönni. Az 1920. év végén a ruházat drágulása 82-szeres, az élelmiszereké 69-szeres. A lakás, fűtés, világítás átlagos áremelkedése legenyhébb, amennyiben a fűtőanyag drágulása folytán 1920. év végén a drágulás csak hét és félszeres. A vegyes kiadások csoportja, amelyben a kultúra és szórakozás is bennfoglaltatik, szintén nem mutat jelentékeny emelkedést. 1920. év végén a drágulás huszonkétszeres. Általában mind a négy csoportnál a legnagyobb fokú emelkedést 1918. év végétől 1919. év végéig tapasztaljuk, amikor az élelmiszerek ára az előző évhez viszonyítva mintegy ötszörösére, a ruházaté kétszeresére, a lakás, fűtés, világításé szintén kétszeresére, a különféle kiadásoké háromszorosára emelkedett. Végeredményben a legnagyobb az emelkedés a ruházati cikkeknel, ahol 1920. év végéig nyolcvankétszeres drágulást látunk. Az élelmiszerek átlagos emelkedése hatvankilencszeres, a lakás, stb.-é hét és félszeres, a vegyes kiadásoké huszonhétyszeres. Az összes cikkek áremelkedésének nyers átlagát véve, az emelkedés már 1915. év végén kétszeres, 1916. év végén háromszoros, 1917. év végén öt és félszeres, 1918. év végén több mint tízszeres, 1919. év végén harmincháromszoros, 1920. év végén hatvannégyszeres.

Kétségtelen, hogy a nyers átlag a drágulás mértékéről hű képet nem adhat, minthogy a jövedelem felhasználása szempontjából az egyes cikkek más-más jelentőségűek. Így tehát hamis képet nyerünk, ha egyenlő értéket adunk a drágulás mértékének megállapításánál pl. a kötöttárúnak, amely a háztartások kiadásainak alig 2%-át teszi, áremelkedése pedig 107-szeres és a lakbérnek, amely 20—30%-ára rúg az összes kiadásoknak, emelkedése pedig alig 80%. Minthogy pedig éppen a lakás bérének emelkedése legcsekélyebb, érthetően igen jelentősen befolyásolja a megélhetés drágaságának alakulását.

Indexszámaimmal tehát a kívánt eredményt nem értem el, mert táblázatomban az egyes cikkek áremelkedése nem érvényesülhet a megélhetés szempontjából mutatkozó jelentőségükkel arányosan. A bensőbb arányosításra törekedtem tehát, amikor az Országos Ipar-egyesület támogatásával írásos ankétet rendeztem, amelynek eredményéről és a beérkezett anyag feldolgozásáról a következőkben számolok be:

Elteltekintve attól, hogy a háború előtt általános volt a drágaság miatti panasz, egyelőre alig hiszem, hogy a legmerészebb óhaj is túlterjedne a háború előtti megélhetési viszonyok mielőbbi bekövetkezésének kívánásán. Ha tehát az ideál a háború előtti állapot, úgy

a drágaság mérésére is ezt az időpontot kell választanunk. A háború előtti 1913—14. évből tehát háztartási költségvetéseket igyekeztem egybegyűjteni, hogy a közszükségleti cikkek fontosságának mértékét megállapíthassam. Figyelemmel továbbá arra, hogy a városi lakosságból a szabad foglalkozásúak egyrésztől könnyebben védekezhetnek, legalább túlnyomó részben, a drágaság ellen, életszínvonalukat tehát a drágaság nem érintette olyan mértékben, mint a fixfizetésűeket, akik családtagjaikkal együtt Budapesten az 1910. évi népszámlálás adatai szerint meghaladták a 600.000-et, másrésztől pedig a szabad foglalkozásúak jövedelme alakulásának felmérésére semmi elfogadható alapunk nincs: a fixjövedelmű testi és szellemi munkások háztartási költségeinek megállapítására törekedtem, még pedig a középosztály alsó rétegéből és az alsó néposztály felső rétegéből, ahol, különösen Budapesten az életszínvonalban lényeges eltérés nincs, mivel a két osztály határai teljesen egybeforrnak. Kellő körültekintéssel, vállalatok és hivatalok vezetői útján 50 kérdőívet helyeztem el, még pedig 25 darabot jobb ipari szakmunkásoknál és 25 darabot tisztviselőknél, hangsúlyozva, hogy *tényleges* egykorú feljegyzések alapján közöljék kiadásaikat. Természetesen eleve számolnom kellett azzal, hogy hiányos feljegyzések is akadnak, sőt azzal is, hogy többen tisztán emlékezetből becsléssel fogják háztartási kiadásaik kimutatását összeállítani. A kérdőívben tehát közöltem tájékoztatólag a fontosabb cikkek háború előtti egységárait. A beérkezett kimutatások egy részét tényleg ki is kellett selejteznem és csupán 32 kimutatást dolgozhattam fel, még pedig 19 tisztviselő- és 13 munkáscsaládét. A kimutatások szerint a háztartási kiadások havi végösszege K 180.— és K 320.— között váltakozott. Minthogy különösen az élelmezési és ruházati cikkekre fordított összegek nagyságát lényegesen befolyásolja a család létszáma, az *Engel*-féle quet-rendszer szerint a költségvetéseket közös nevezőre hoztam, négytagú normálcsaladot véve alapul, amely férj, feleség, egy serdülő és egy kis gyermekből áll, az apát 3,5, az anyát 3, a serdülő gyermeket 2,5, a kisgyermeket 1 egységgel, az egész családot tehát tíz egységgel értékelve. A beérkezett kimutatásokban készpénztőkésítés nem fordult elő, ami nem jelenti azt, hogy a kiadások egy része nem fordított beruházásokra.

A feldolgozás további meneteként az egyes háztartások kiadásait a jelzőszámok összeállításának ismertetésénél már említett négy csoportba ú. m.: élelmezés, ruházat, lakás, vegyes kiadások, osztottam fel. Bár úgy a munkások, mint a tisztviselők költségvetéseit az átlagok megállapításánál a budgetek csekély számára való

tekintettel egyesítettem, külön is vizsgálat alá vettem a két társadalmi réteg között átmenetet képező számadások kihagyásával a jellegzetesen munkás és jellegzetesen középosztályi költségvetéseket és megemlíthetem, hogy a két osztály életmódja tekintetében eléggé szabályszerű eltérések tapasztalhatók. Általában, ha a jövedelem magasabb is, a jövedelem felhasználása csaknem változatlanul azonos arányban történik, vagyis a munkás jövedelmének csaknem ugyanolyan hányadát költi élelmezésre, mint azelőtt, csupán a minőséget javítja. A testi munkás pl. jellegzetesen nagyobb hányadot fordít élelmezésre, mint a szellemi munkás. Hangsúlyozom, hogy *aránylag* fordít többet, de számos cikkben számszerűleg is túlhaladja a szellemi munkást. Viszont a ruházatnál a szellemi munkás vezet. A lakásnál aránylag is, de egyenlő jövedelem mellett tényleg is egy színvonalon vannak, a vegyes kiadások csoportjánál szintén. Míg azonban a tisztviselő kulturára aránylag többet költ, addig a munkás inkább a szenvedélyeknek (dohány, ital) áldoz.

Nem terjeszkedem ki ez alkalommal külön-külön a munkás és tisztviselő jövedelme mikénti felhasználásának részleteire, csupán megemlítem, hogy — mindenkor csak a beérkezett adatok eredményeiről szólva — a munkás jövedelme 37°/_o-át fordítja élelmezésre, 18°/_o-át ruházkodásra, 26°/_o-át lakásra, 19°/_o-át vegyes kiadásokra. Ezzel szemben a szellemi munkás jövedelemfelhasználása a következőképpen oszlik meg: élelmezés 26°/_o, ruházkodás 24°/_o, lakás 30°/_o, vegyes kiadások 20°/_o. Az összes beérkezett háztartási költségvetések adatait átlagosítva, a jövedelemfelhasználás arányai a következők: élelem 29°/_o, ruházat 23°/_o, lakás 28°/_o, vegyes kiadások 20°/_o. Az egyes csoportokon belül az összes fogyasztási cikket felvenni technikailag lehetetlen lenne, miért is csupán a már ismertetett 22 reprezentatív cikk figyelembe vételéről lehetett szó, amelyekben a rokoncikkek költségei is bentfoglaltatnak. Azoknak a kiadásoknak az összegei, amelyek egyik cikkel sem voltak kapcsolatba hozhatók, aránylagosan a csoport összes cikkei között szétosztattak. A reprezentatív cikkekre kiadott költségeknek a rokoncikkekkal való emelése a következőképpen történt. A „kenyér“ rovatba nem csupán a kenyér, hanem a liszt, sütemény, dara, makaróni, tarhonya stb. árát is belevettem. A „bab“ rovatban benne van az összes szárazfőzelék, a „zöldség“ rovatban a hagymán, zöldségfőzeléken stb. kívül a gyümölcs, a „marhahús és sertés-hús“ rovatban az egyéb husok és húsfélék (hideg ételek, szárnyas, stb.), a „zsír“ rovatban a szalonna, vaj, a „vászon“ rovatban mindenféle fehérnemű, a „férfi- és nőruha“ rovatban felöltő,

öltöny, pongyola, blúz, kalap stb., a „kötöttárú“ rovatban harisnya, kesztyű, sál, sapka, nyakkendő, stb. a „dohány“ rovatban az esetleg fogyasztott italok is, a „szappan“ rovatban a mosás, vasalás, az „ujság“ rovatban a könyvek és egyéb kulturális kiadások, a „színház“ rovatban a szórakozásra kiadott összes költségek. Az ily módon összeállított összegek a költségvetésekben, egy-egy kirívó abnormális tételtől eltekintve, nagyobb eltérést nem mutatnak. Jelentékenyebb csupán a „dohány“ rovat kilengése, ahol a maximum 150%-kal, az ujságé, ahol 123%-kal, a babé, ahol 120 %-kal tér el az átlagtól,³ mind a négy esetben érthető okokból. A szenvedély, a szórakozás és a kultúra honorálása sokkal egyénibb, semhogy e kilengéseken csodálkozni lehetne. A „bab“ rovat kilengése a testi munkások nagy főzelékfogyasztásában leli magyarázatát. A minimum jelentékenyebben eltér az átlagtól a szappannál (85%) és a zöldségnél (80%), egyébként a többi cikkeknel átlag 50% a maximum és 48·8% a minimum kilengése.

Ilymódon megállapítva az egyes reprezentatív cikkekre, illetve azok neve alatt a rokoncikkekre, az összes kiadásokból eső hányadot, az így nyert százalékszám adja az egyes cikkek arányosítási tényezőjét. Ha az egyes cikkek jelzőszámát az arányosítási tényezővel szorozzuk és valamennyit összeadva százzal osztjuk, mint-hogy az arányosítási tényező nem egyéb, mint százalékszám, megnyerjük az arányosított átlagot.

A feldolgozás anyagául vett 22 közfogyasztási cikk értékelése százalékban a következő:

Kenyér	4	Sertészsír	3	Világítás	2
Burgonya	1	Cukor	2	Lakás	23
Bab	1	Vászon	3	Dohány	3
Zöldség	2	Férfiruha	7	Szappan	2
Tojás	2	Nőiruha	8	Ujság	3
Marhahús	7	Kötöttárú	2	Villamos	3
Sertéshús	7	Cipő	3	Színház	9
		Fűtés	3		

Ez az arányosítás több szempontból bírálható; még pedig jogosan, mert hiszen társadalmi osztályonként és az egyes társadalmi osztályok keretén belül is a jövedelem szerint, de egyének szerint is a jövedelem felhasználása igen nagy eltérést mutat. Tényként megállapíthatjuk azonban, hogy mennél alacsonyabb társadalmi rétegről, illetve mennél kisebb jövedelemről van szó, minden más csoport háttérbeszorulásával annál fokozottabb szerephez jutnak az élelmiszerek, mert hiszen az önfenntartási ösztönnel szemben a ruházkodás, lakás, különösen pedig a szórakozás és

kultúra csak jelentéktelenebb szerepet játszik. Amint azonban a létminimumon felüli jövedelemről van szó, a lakás is egyre nagyobb szerephez jut, sőt az európai viszonylatban hazánkban békében mutatkozott lakásmizériák figyelembe vételével és főként tekintetbe véve azt, hogy azok az alsó társadalmi rétegek, amelyek éves lakásról nem gondoskodhattak, heti- vagy napibérletet voltak kénytelenek igénybe venni, megállapíthatjuk, hogy az alsóbb társadalmi rétegek nemcsak aránylag, de gyakran tényleg is többet költöttek lakásra, mint azok a konszolidáltabb viszonyok között élő, tehát jobban szituált szakmunkások és szellemi munkások, akik éves lakásról gondoskodhattak. A ruházati cikkek a testi munkásoknál jelentéktelenebb szerepet játszanak, mint a szellemi munkásoknál, sőt ez utóbbiak jövedelmük bizonyos hányadát, sokszor a táplálkozás rovására is, társadalmi állásukhoz mért ruházkodásra költik. A különféle cikkek csoportja az, amely egyéenként a legnagyobb ingadozást mutatja. Számos esetben minden más csoportnál többet költ szerénykeresetű testi munkás is szórakozásra, (italra), viszont számos esetben takarékos egyéneknél a szórakozás és kultúra teljesen figyelmen kívül marad. Jól tudom tehát, hogy minden egyénre illő, helyes arányosítás el nem képzelhető. De egyrésztől támaszkodva arra a körülményre, hogy az arányosítást nem becslés alapján végeztem, hanem *tényleges* háztartási költségvetések alapján, másrészt pedig hivatkozva a munkásság szakszervezeti tanácsának hivatalos közlönyében ez év elején a fixkeresetű alkalmazottak életszínvonaláról közzétett háztartási kimutatással történt összehasonlításra, az arányosítás eredménye valószínűen helyesnek fogadható el. Az utóbb említett kimutatás ugyanis az általam lefektetett arányosítással összehasonlítva csaknem azonos eredményt mutat. Míg ugyanis a Szakszervezeti Értesítő említett cikkének kétségtelenül célzatos számítása szerint 43-szoros drágulás mutatkozik, addig az én összeállításom szerint 47-szeres drágulást látunk. Egymaga az eltérés csekélysege elégséges volna arra, hogy arányosításom helyesnek fogadtassék el. De figyelembe veendő az a körülmény, hogy míg én testi és szellemi munkások háztartási statisztikájának átlagát vettem számításom alapjául, az említett cikk pedig csupán a testi munkás háztartási költségeit vette figyelembe, ez a csekély eltérés is magyarázatot lel. Miként ugyanis már előbb említettem, mennél alacsonyabb társadalmi rétegről van szó, jövedelmének annál nagyobb hányadát költi élelmiszerekre. Ha tehát meggondoljuk, hogy az élelmiszerek drágulása kisebb mértékű volt, mint a ruházati cikkeké, viszont, mint már említettem, a szellemi munkás éppen

ruházati cikkekre aránylag sokat költ, akkor a két kimutatás közötti csekély különbség is magyarázatot lel. De magyarázza a különbséget az is, hogy míg a Szakszervezeti Értesítő öttagú családdal számol, addig én négytagu családdal számoltam. Kétségtelen, hogy a legkisebb emelkedést mutató lakásnál eggyel több családtag nem játszik szerepet, ez is tehát némi felvilágosítást ad a különbségre nézve. Végeredményben tehát mennél alacsonyabb társadalmi osztályról van szó, a háztartási költségeket véve alapul, annál kisebbfokú drágulásról beszélhetünk, mert az élelmezési költségek annál nagyobb szerepet játszanak, az élelmiszerek áremelkedése pedig kisebbfokú, mint a ruházati cikkek áremelkedése. Ha fejlettebb társadalmi rétegről van szó, a ruházati költségek nyomulnak előtérbe és minthogy ezek drágulása nagyobb mérvű, ezek a társadalmi osztályok jobban érzik a drágaságot. A másik két csoport (lakás és vegyes kiadások csoportja) a drágaság mértékének megállapítása tekintetében nagyobb ingadozásokat az egyes társadalmi osztályoknál nem mutat. Nagyobb eltolódás csupán abban az esetben észlelhető, ha a kereset jelentékenyen felülmúlja azt az összeget, ami elégséges a normális kispolgári háztartás költségeire. Itt már a háztartási költségekben egyre kisebb százalékkal szerepel a lakbér. Minthogy pedig a lakbér mutatja a legkisebb emelkedést, ez az eltolódás jelentékenyen befolyásolná a drágaság mértékét. Ez a társadalmi osztály azonban szociális szempontból vizsgáldásunk folyamán nem érdekelhet bennünket.

Az összes beérkezett budgetek figyelembevételével megállapított arányosítás szerint mutatkozó eredmény helyességének ellenőrzésére külön megállapítottam a munkások és külön a tisztviselők költségvetései szerint az arányszámokat, amelyek a részletekben a legnagyobb eltéréseket mutatják és mégis a végső arányosított átlag a munkásoknál 4437, a tisztviselőknél 4770, az összes költségvetésekből megállapított arányszámok felhasználásával kimutatott 4696-tal szemben. Az eltérés tehát aránylag minimális úgy, hogy az arányosítás nagyban-egészen feltétlenül helyes eredményre vezet a drágaság mérésénél.

Az arányosított átlagokat figyelve, vagyis helyesnek fogadva el az arányosítást, 1920. év végén a békével szemben tehát 47-szeres drágulást látunk. A drágulás 1915. év végén alig kétszeres, (190), 1916. év végén háromszoros (278), 1917. év végén csaknem ötszörös (487), 1918. év végén nyolc és félszeres (858), 1919. év végén több, mint huszonnégyszeres (2435). A drágaság tehát 1919. év alatt az előző évnek csaknem háromszorosára emelkedett. (l. táblázat.)

	Arány- szám	1914. XII.	1915. XII.	1916. XII.	1917. XII.	1918. XII.	1919. XII.	1920. XII.
I. Élelmiszerek:								
Kenyér	4	188	171	188	200	257	743	1250
Burgonya	1	101	151	190	319	504	2494	3750
Bab	1	175	140	200	200	400	3750	5000
Zöldség	2	153	210	156	257	658	3760	2500
Tojás	2	200	367	667	750	1500	12200	13333
Marhahús	7	124	305	565	820	900	2700	5800
Sertéshús	7	110	242	420	500	650	3700	7000
Sertészsír	3	142	477	587	587	1000	4000	13000
Cukor	2	100	120	137	270	391	2900	13523
Átlag	29	138	263	404	513	720	3578	6933
II. Ruházat:								
Vászon	3	100	132	188	400	2200	9730	16200
Férfiruha	7	100	250	500	833	1167	2000	6417
Nőiruha	8	150	200	360	800	1600	3000	5500
Kötöttárú	2	100	214	357	2143	4285	5714	10714
Cipő	3	250	417	583	2500	5000	8333	10000
Átlag	23	137	236	409	1096	2223	4505	8210
III. Lakás stb.:								
Fűtés	3	100	115	154	230	500	2077	5000
Világítás	2	100	100	100	117	183	583	1000
Lakbér	23	100	100	100	114	121	146	180
Átlag	28	100	102	106	127	165	384	755
IV. Vegyes kiadás:								
Dohány	3	100	138	188	250	563	1563	3125
Szappan	2	110	425	525	525	630	3000	12500
Ujság	3	150	150	150	225	375	1250	1662
Villamos	3	100	100	100	125	188	625	1875
Színház	9	100	125	150	250	500	1000	1500
Átlag	20	109	157	186	254	457	1266	2699
Nyersátlag	100	130	211	293	546	1072	3286	6401
Arányosított átlag	100	121	190	278	487	858	2435	4696

Ha az előbbieken ki is mutattuk a drágulás fokozódását, meg kell állapítanunk, hogy az eredmény teljesen relativ és ha a jövedelmek is aránylagosan emelkedtek volna, mint bevezető soraimban említettem, úgy drágaságról nem lehetne beszélnünk. A drágaság nagyságát tehát nem csupán az árak emelkedésének színvonala, hanem a jövedelemhez való aránya adja meg. A kép tehát csak akkor lesz teljes, ha a fogyasztási cikkek indexével együtt a jövedelem indexét is megfigyeljük. Összeállítottam tehát három testi munkáscsoport és három fixfizetésű középosztálycsoport jövedelmének indexszámát. Az előbbinél *a napszámos, a gyárimunkás és kézműipari szakmunkás* béradatait vettem figyelembe. Az első két csoportra nézve a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete statisztikai kimutatását vettem alapul. E statisztika ugyanis mintegy hetven gyár több mint 40.000 munkásának tényleges keresetét dolgozza fel nagy lelkiismeretességgel és pontossággal, adatai tehát feltétlenül helytállóak, sőt minden más statisztikával szemben egyedül megbízhatók és tárgyilagosak. A kézműipari szakmunkás béradatairól szólva, mellőzni kívántam az elfogultság látszatát, tehát egyrészt igyekeztem olyan iparágat választani, amely nem volt konjunkturális, mint amilyen pl. a ruházati és élelmezési ipar, de nem volt pangásra sem kényszerítve, mint pl. az építőipar. A szakszervezetek statisztikai kimutatásában is körülbelül közepes helyet elfoglaló asztalosipar béradatait vettem tehát figyelembe, még pedig az asztalosipar-testület rendelkezésünkre bocsátott kimutatása alapján, amelyet több asztalosipari cég adataival ellenőriztem és részben lényegtelenül módosítottam.

Tekintettel arra, hogy mint ismét elérendő ideál, a háború előtti életszínvonal szolgált indexszámaim alapjául, nem a hetikereseteket, hanem az órabéreket vettem figyelembe. Az a körülmény ugyanis, hogy a heti munkaidő a háború kitörésétől máig 57 órától 48 órára szállított le, feltétlenül lényeges viszonylagos életszínvonal-emelkedést jelent, ha tehát az életszínvonal változásairól hű képet akarunk nyerni, a munkaidő változásával is számolnunk kell. Ha ugyanis a munkaidő megrövidülésének figyelmen kívül hagyásával a heti keresetet hasonlítjuk össze a megélhetés drágulásával, akkor a munkaidő leszállítása folytán keletkezett életszínvonal-emelkedés nem érvényesül. De egyébként is a munkaidő napi nyolc órában való megállapítása csupán azt jelenti, hogy az azon túl eső munkaidő túlóráként számoltatott el, tehát erre az időre a munkás a rendes órabéren felül még túlórapótlékban is részesült. Ha nem is általánosítunk, nyugodtan állíthatjuk, hogy a munkások zöme ma

is a régi időtartamon át dolgozik, vagyis túlórázik. Tényleges keresetéről tehát téves képet nyernénk, ha órabérét heti 48 órával megszorozva állapítanók meg hetikeresetét.

A szellemi munkások jövedelmének változásairól szólva, az egyöntetűség kedvéért szintén három csoportot vettem figyelembe, arra törekedve, hogy a fixfizetésű középosztály legkülönbözőbb rétegei képviselve legyenek. E három csoport: a *köztisztviselő*, a *magántisztviselő* és a *katonatiszt*. Ez utóbbi csoport felvétele kifogás alá eshetik, annál is inkább, mert hiszen különösen a háború elején a katonatisztek jövedelme konjunkturális emelkedést mutat, 1917. év végén azonban az időközben bekövetkezett drágaság ezeket az előnyöket letompította és a katonatiszt keresete is egy színvonalon mozgott a köztisztviselő és magántisztviselő keresetével. Mindenesetre érdekesebb lett volna a nyugdíjasok jövedelmének figyelemmel kísérése, ez azonban a nagy szélsőségek folytán nehezen lett volna keresztülvihető, másrészt pedig a nyugdíjas állapot nem foglalkozási ág.

A köztisztviselők jövedelmének megállapításánál az átlagot leginkább megközelítő IX. rangosztályban levő tisztviselő illetményeit vettem figyelembe, négytagú családot tételezve fel, felszámítva a törzsfizetésen kívül a családi pótlékot, háborússegélyt, drágasági segélyt, lakbért és a természetbeni ellátás ellenértékét, tehát az összjövedelmet. A katonatisztekénél szintén mint közép-arányost a IX. rangosztályt vettem figyelembe, még pedig annak 1. fizetési fokozatát, szintén összjövedelmet véve fel, három családtaggal. A magántisztviselők fizetésének megállapításánál nem egyes egyének fizetésemelkedését vettem figyelembe, hanem a munkakört, alapul 300 koronával dotált tisztviselőt véve. Az adatokat három nagy vállalat adatainak átlagosításából nyertem. Első pillanatban az látszanék helyesnek, ha a vizsgálódás anyagát képező hat és fél év alatt valószínű rangemelkedéssel is számolunk. Ez azonban teljesen téves képet adna, mert hiszen a rangemelkedés békeidőben is bekövetkezett volna. Így tehát az életszínvonalnak a háború folytán való eltolódásáról nem nyernénk helyes képet. Külön felhívom a figyelmet arra, hogy mindhárom csoportnál átlagos fizetésemelkedést vettem alapul. Ha tehát pl. tízszeres fizetésemelkedést mutatok ki, ez nem jelenti azt, hogy ez abban a foglalkozási ágban minden egyénre vonatkozik. Tudjuk nagyon jól, hogy az alacsonyabb rangú tisztviselők fizetése aránylag nagyobb mértékben emelkedett, viszont a magasabb rangúaké kisebb mértékben. A magántisztviselőknél pl. a tisztviselők fizetésemelkedése 15–20-szoros, a főtiszt-

viselőké 5—6-szoros. Minthogy azonban pontosan megadtam, hogy mily rangú tisztviselő fizetését vettem figyelembe, az átszámítás fölötté egyszerű. A vizsgálódás alapjául vett foglalkozási ágak jövedelememelkedését a következő táblázat — a háború előtti jövedelmet itt is 100-zal egyenlősítettük — mutatja:

	Napszámos	Kézműipari szakmunkás	Gyári szakmunkás	Katonatiszt	Köztisztviselő	Magán- tisztviselő
1913—14.	100	100	100	100	100	100
1914. XII.	105	105	100	185	100	100
1915. XII.	120	135	122	185	163	111
1916. XII.	138	203	155	185	163	126
1917. XII.	247	473	281	185	163	175
1918. XII.	397	810	458	271	183	282
1919. XII.	735	946	648	444	313	453
1920. XII.	2919	2703	2253	896	921	970

Ezekből az adatokból világosan láthatjuk, hogy a testi munkások fizetésemelkedése csupán 1916. év végéig halad együtt a középosztályéval, míg innen különválva, lényegesen magasabb lendületet véve, messze túlszárnyalják a középosztály fizetésemelkedését.

Lássuk azonban, hogyan aránylanak a jövedelmek a drágasághoz? Ha párhuzamot vonunk a drágaság jelzőszámai és a jövedelem jelzőszámai között, úgy látjuk, hogy a katonatisztet kivéve, sehol sem tart lépést a jövedelem a drágasággal. A katonatisztnél is csupán a háború elején látunk 53%-os standardemelkedést, később azonban a jövedelmet itt is túlszárnyalja a drágaság. Ha a

békebeli életszínvonalat, illetve az annak biztosításához szükséges cikkek áremelkedését, vagyis a drágasági jelzőszámokat a vizsgálat tárgyát képező teljes időn át 100-nak vesszük, vagyis, ha kiszámítjuk, hogy a kereset jelzőszáma hány százaléka a drágasági jelzőszámoknak, úgy megkapjuk az életszínvonal süllyedését. Az egyes foglalkozási ágban az életszínvonal süllyedését a következő táblázat mutatja:

	Napszámos	Kézműipari szakmunkás	Gyári szakmunkás	Katonatiszt	Köztisztviselő	Magán-tisztviselő
1913—14.	100	100	100	100	100	100
1914. XII.	86·8	86·8	82·6	153	82·6	82·6
1915. XII.	63·2	71—	64·2	97·4	85·8	58·4
1916. XII.	49·5	73—	55·8	66·5	58·6	45·2
1917. XII.	50·5	97·1	57·7	38—	33·5	36—
1918. XII.	46·2	94·4	53·4	31·6	33—	32·9
1919. XII.	30·2	38·9	26·1	18·2	12·9	18·6
1920. XII.	62·6	57·5	47·9	19·1	19·6	20·6

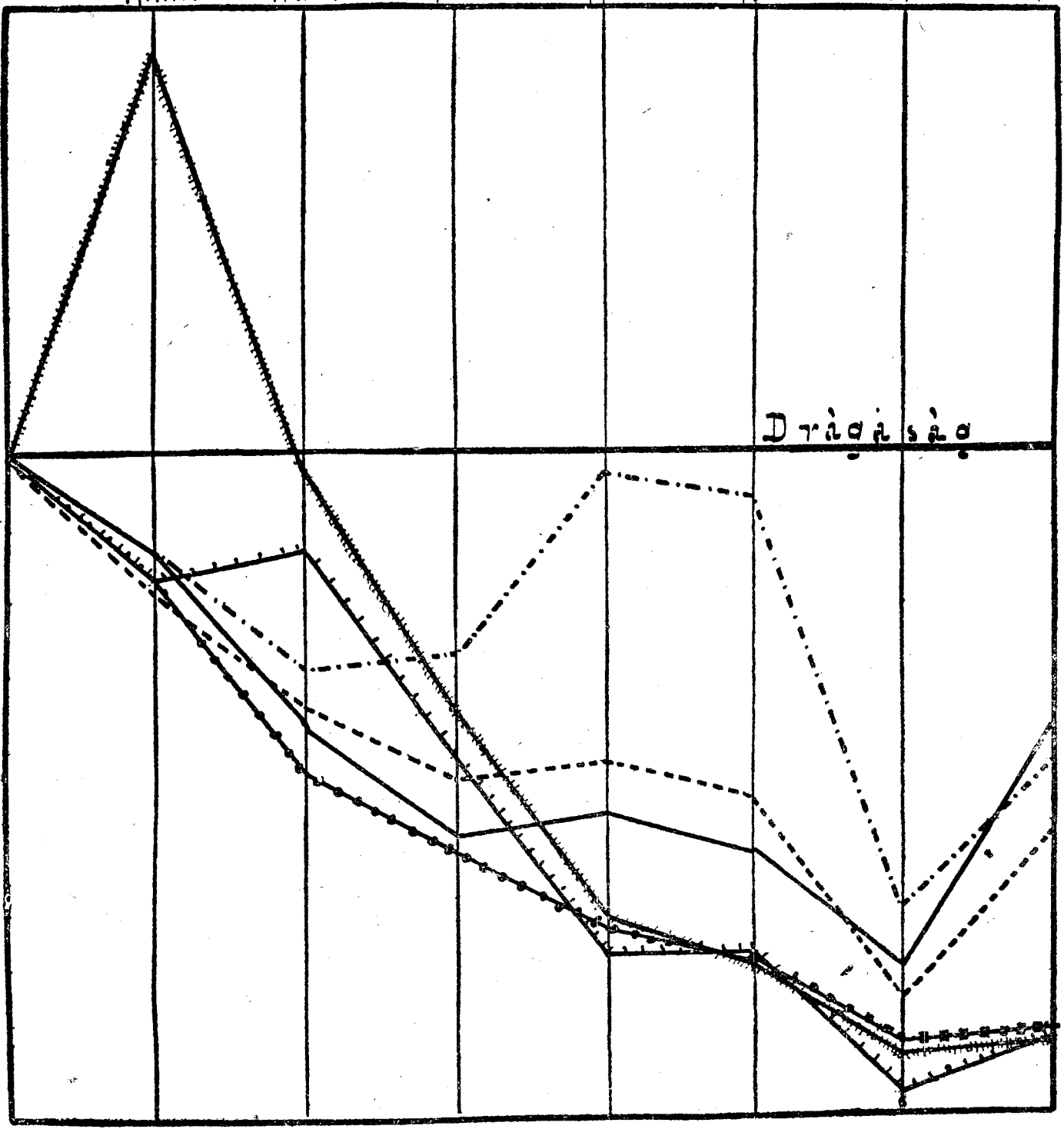
A napszámos életszínvonala már 1914. év végén 13·2%-kal süllyedt, 1916. év végén 50·5%-kal, 1917. év folyamán 1% emelkedés tapasztalható, 1918 és 1919-ben azonban további süllyedésről ad számot. A legalacsonyabb az életstandard jelzőszáma 1919. év végén, amikor az a békebeli életszínvonalnak 30·2%-a. Az 1920. év több mint 100%-os emelkedést hoz, úgy hogy a napszámos az év végén már elérte békebeli életstandardjának 62·6%-át. A kézműipari szakmunkás életszínvonalának süllyedése is egyre tart egészen

1916 év végéig. 1917. év hirtelen emelkedést jelent, mert ebben az időben már teljes mértékben érezhető volt a munkáshiány és akkorra tehető a panaszbizottságok felállítása is. Ekkor a kisipari szakmunkás csaknem eléri a békebeli életstandardot. Természetesen számos konjunkturális iparágban ebben az időben az életszínvonal lényegesen felül is múlja a békebeli életszínvonal magasságát. Ettől kezdve azonban az egyre nagyobb arányokat öltő drágaság itt is süllyeszti az életszínvonalat, úgy hogy 1919. év végén az életszínvonal jelzőszáma már csak 38·9. 1920. év végére a jelzőszám fel-emelkedik 57·5-re, vagyis a kézműipari szakmunkás elvesztette békebeli életszínvonalának 42·5%-át. A gyárimunkás életszínvonalának süllyedése természetesen jelentékenyebb arányú, bár 1917. év folyamán itt is némi javulás észlelhető. Az életszínvonal legalacsonyabb 1919. év végén, amikor annak jelzőszáma 26·1, vagyis a békebeli életszínvonalnak alig $\frac{1}{4}$ -e. Az 1920. év itt is javulást hoz, amennyiben a jelzőszám 47·9-re emelkedik fel, vagyis a gyáriipari szakmunkás életszínvonala alacsonyabb, mint a békebeli életszínvonal fele. A köztisztviselő életszínvonala állandóan évről-évre süllyed és a legalacsonyabb színvonalat szintén 1919. év végén éri el, 12·9 jelzőszámmal, tehát a békebeli életszínvonalnak alig több, mint $\frac{1}{8}$ -ával. Némi javulás észlelhető a természetbeni ellátás folytán 1920. év folyamán, amelynek végén a jelzőszám 19·6, tehát a békebeli színvonal $\frac{1}{5}$ -e. A katonatiszt életszínvonala miként már említettem, a háború első évében 53%-kal emelkedett. A drágaság növekedése folytán azonban 1915. év végére kissé a békebeli életszínvonal alá esik. Ettől kezdve állandóan zuhan 1919. év végéig, amikor az életszínvonal jelzőszáma 18·2, vagyis kevesebb, mint a békebeli $\frac{1}{5}$ -e. 1920. év folyamán alig egy százalékos javulás tapasztalható. A magántisztviselő életstandardja szintén állandóan süllyed, 1919. év végéig békebeli életszínvonalából 81·4%-ot veszítve, 1920. év 2% javulást eredményez. Az egyes foglalkozási ágakban az életszínvonal süllyedéséről szemléltető képet ad a túloldali grafikon, amelyen szembeötlő a háború elején a katonatiszt életszínvonalának felszökkenése, később az összes foglalkozási ágak vonalának azonos iránya, majd a kézműipari szakmunkás vonalának kiválása, azután az 1917. évi általános emelkedés, legalább is az esés irányának enyhülése, végül pedig 1919. vége óta az életszínvonal általános emelkedése, főleg pedig külön a három testi munkáscsoport és külön a három középosztálycsoport vonalának jellegzetesen egy csomóban haladása, csaknem egybeolvadása.

A három testimunkás- és három szellemi munkáskategória

A drágaság és jövedelem viszonya.

1914. XII. 1915. XII. 1916. XII. 1917. XII. 1918. XII. 1919. XII. 1920. XII.

—————	Napszamos	—————	Katonatiszt
	Kémipari munkás	—————	Köztisztviselő
-----	Gyári szakmunkás	●●●●●●	Magántisztviselő

életszínvonalának jelzőszámait összevonva a következő átlagot kapjuk:

	Testimunkás	Szellemi munkás
1913—14.	100	100
1914. XII.	85·4	106
1915. XII.	66·1	80·5
1916. XII.	59·4	56·7
1917. XII.	68·4	35·8
1918. XII.	64·7	32·5
1919. XII.	31·7	16·6
1920. XII.	56·—	19·7

A testimunkás életszínvonala tehát 1916. végén kerekedik a középosztályé fölé és ebben az évben emelkedő irányzatot mutat. 1918. évben mindkettő süllyed, de a legyenyhébben. A legnagyobb a zuhanás 1919. év végére, amely időponttól kezdve a drágaság nagy fokozódásának dacára is, úgy a testi, mint a szellemi munkás életszínvonala emelkedést mutat. *Végeredményben a testimunkás békebeli életszínvonalának csaknem felét veszítette, a szellemi munkás pedig több mint $\frac{4}{5}$ -ét.* Örverdetesnek kell mondanunk mindkét kategóriában 1919 óta az általánosan emelkedő irányzatot, ami azt jelenti, hogy a fizetések a drágulásnál nagyobb arányban emelkedtek.

A képet zavarná, ha a kommunizmus alatti jövedelmek indexszámát is figyelembe vettük volna az előbb ismertetett összeállításnál, annál is inkább, mert hiszen a hamisított bankjegyekért nem lehetett vásárolni, a fokozódott kereset tehát alig jelentett életszínvonalemelkedést. A történeti hűség kedvéért azonban mégis szükségesnek tartjuk, hogy külön felsoroljuk a kommunizmus alatti fizetések és az életszínvonal indexszámait:

	Jövedelem	Élet- színvonal
Napszámos	1151	134·1
Kézműipari szakmunkás ...	1150	134·—
Gyári szakmunkás ...	927	108·—
Köztisztviselő ...	780	90·9
Katonatiszt ...	763	88·9
Magántisztviselő ...	918	106·9

Tehát csaknem mindenütt a békeviszonyokhoz hasonlítva életszínvonalemelkedésről számolhatnánk be, ha, mint már előbb említettem, a keresmény a szükséglet fedezésére felhasználható lett volna. Mindenesetre érdekes, hogy e körülmény figyelmen kívül hagyásával a legalacsonyabb társadalmi osztályok életszínvonalának

emelkedése volt a legnagyobb mértékű és általában valamennyi kategória elméletben megközelítette a békebeli életszínvonalat, vagy legalább is, mintha tudatosan lett volna kiszámítva, vonala a háború előtti színvonal körül mozgott.

Ha az 1920. évi drágaságot feltüntető jelzőszámot, valamint az életszínvonal süllyedését feltüntető jelzőszámokat helyeseknek fogadjuk el, akkor a következő fizetésemelkedések volnának elég-ségesek a békebeli életszínvonal elérésére: napszámosnál 59·7⁰/₀, kézműipari szakmunkásnál 73·9⁰/₀, gyári szakmunkásnál 108·8⁰/₀, köztisztviselőnél 410·2⁰/₀, katonatisztnél 423·5⁰/₀, magántisztviselőnél 385·4⁰/₀, mindenkor a vizsgálódás alapjául vett fizetési osztályról szólva. Vagyis, ha a napszámos órábéré békében 37 fillér, a kézműipari szakmunkásé 74 fillér, a gyári szakmunkásé 71 fillér, a IX. f. o. családos köztisztviselő évi fizetése 4000 korona, a családos I. o. századosé 4916 korona, a magántisztviselőé 3600 korona, akkor a napszámosnak 17·40 korona, kézműipari szakmunkásnak 34·80 kor., gyári szakmunkásnak 33·40 korona órabért kellene ma fizetni. A IX. rangosztályba tartozó köztisztviselő évi fizetése 188.000 korona, tehát havi 15.700 korona, a századosé évi 231.000 korona, tehát havi 19.250 korona, a közepes, békében 300 koronával dotált magántisztviselőé 169.200 korona, tehát havi 14.000 korona kellene hogy legyen.

Ha a megélhetés drágaságához viszonyítva a mai jövedelmeknek békebeli értékét keressük, a következő eredményre jutunk: A napszámos 1920. év végi órabére a megélhetés szempontjából 23 fillérnek, a gyári szakmunkásé 34 fillérnek, a kézműipari szakmunkásé 42·5 fillérnek, a három családtaggal rendelkező I. oszt. százados havifizetése 78·30 koronának, a IX. rangosztályban levő családos köztisztviselőé 65·30 koronának, a jó közepes magántisztviselőé 61·80 koronának felel meg. Ha pedig az 1919. évvégi eredményeket vizsgáljuk, amikor minden foglalkozásban a jövedelem színvonala leginkább távolodott el a drágaság színvonalától, a fizetések békebeli értéke a következő volt: napszámosnál 12 fillér, gyárimunkásnál 18·5 fillér, kézműipari szakmunkásnál 29 fillér órabér. A családos százados havifizetése 74·60 korona, a IX. rangosztályú családos köztisztviselőé 43 korona, a békében 300 koronával dotált jó magántisztviselőé 55·80 korona békebeli fizetésnek felel meg.

A gyári szakmunkás tehát ma kevésbé fedezheti jövedelmével szükségleteit, mint békében a napszámos, a kézműipari szakmunkás mai jövedelme azonban nemcsak túlhaladja a napszámos békebeli standardját, de már erősen közeledik a gyári szakmunkás

akkori életszínvonalához. Sőt, ha nem a vizsgálódásaim alapjául szolgáló szakmákat veszem figyelembe, megállapíthatom, hogy számos ipari szakmában a munkás már elérte, sőt túl is haladta azt a jövedelmet, ami elégséges békebeli életszínvonala biztosítására. A bányában dolgozó vājár mai havijövedelmét, négytagú családot tételezve fel, a kedvezményes áron nyújtott élelmiszerek és egyéb természetbeni szolgáltatások átértékelésével, cca. 6000 koronára tehetjük, míg békében cca. 150 korona volt havi jövedelme, életszínvonalánál jelzőszáma tehát 85. A cipőipari szakmunkásé 120, a bőripari szakmunkásé 85, a nyomdai szakmunkásé 48, a csiszolóé 127.

Viszont fixfizetésű szellemi munkásoknál ilyen kiugrásokat egyes csoportokra nézve keresve sem találunk, legfeljebb lefelé, amennyiben a köztisztviselők közül a nőtlenek nem részesülnek családi pótlékban és megfelelő természetbeni járandóságban, jövedelmük tehát mélyen az átlag alatt van. Így például egy nőtlen főiskolai docens 10 éven felüli szolgálattal alig keres annyit, mint amennyi békében havi 25—30 koronának felelt meg. De visszatérve az átlagra, a szellemi munkások felvett három typusa egyikének jövedelme sem elég a közepes napszámos békebeli életszínvonalának megszerzésére, mert hiszen a napszámos békében évente cca. 1200 koronát keresett, a családost, IX. rangosztályú köztisztviselő mai évi összjövedelme pedig még 800 koronát sem ér, ez az összeg pedig mélyen a létminimum biztosítására szükséges jövedelem alatt van. Ezt különben eléggé szomorúan igazolja az a körülmény, hogy a középosztály nem csak hogy teljesen felhagyott a békében szokásos beszerezésekkel, de a békében összegyűlt apró ingóságait is elkótyavetyélni kénytelen. Vigasztaló, hogy 1919. vége óta a jövedelem színvonala a szükségleti cikkek árának színvonalához közeledő irányzatot mutat. Ha azonban a közeledés tempója ugyanez maradna, akkor a testmunkás másfél év múlva érné el a háború előtti életszínvonalát, a szellemi munkás azonban csak 27 év múlva. Ezt természetesen csak kuriózumképpen említem meg, mert hiszen a jövedelmek és az árak jövőbeni mikénti alakulására prognosztikont adni komolytalan volna és ez nem is tartozik feladatomban körébe.

Végeredményben visszatérve bevezető szavaimra, tekintettel arra, hogy a drágaság relativ és individuális, számításaim azt mutatják, hogy a városi testi- és szellemi munkások szempontjából a közszükségleti cikkek áremelkedése a háború kitörésétől 1920. év végéig körülbelül 47-szeres. Minthogy pedig a drágaság mérvét az szabja meg, hogy a változott viszonyok mennyire érintik az egyén életszínvonalát, a drágaság a testmunkások szempontjából átlag

mintegy 100%-os, mert hiszen életszínvonala a felére süllyedt, a szellemi munkás szempontjából pedig, *mindenkor a vizsgálódás alapjául vett átlagot véve figyelembe*, 400%-os, mert mai jövedelmének 400%-kal kellene emelkednie, hogy a háború előtti életszínvonalát ismét elérje. A kis tisztviselőnél természetesen kisebb, a magasabb-rangúnál pedig nagyobb az életszínvonal süllyedése. Kétségtelen azonban, hogy a testmunkás általában aránylag eléggé kedvező helyzetben van, különösen, ha a középosztály helyzetével hasonlítjuk össze sorsát és ha arra gondolunk, hogy vesztett háború és forradalmak terhei nyomják az egész országot, tehát annak minden egyes polgárát is. Az eredmény ma azt mutatja, hogy úgy a háború alatt, mint a háború után, a terhek egyenlőtlenül oszlanak meg, elsősorban a fixfizetésű középosztály, nem pedig a testi munkásosztály rovására.

Ismételten hangsúlyozom, hogy csak megközelítő mérést végeztem, amikor súlyosan beteg széles társadalmi rétegek lázának körülbelüli magasságát igyekeztem megállapítani, mintegy durva arasszal mérve meg, milliméter pontosságú mérőeszközök hiányában, a távolságot a megélhetés költségei és a jövedelem között. Ha jeles orvostudósok a lázt okozó baj gyógyításánál dolgozatom adatait itt-ott felhasználják, vagy annak hibáiból okulva helyesebb és pontosabb módszerre tanítanak bennünket, úgy munkám nem volt teljesen hiábavaló.

Dálnoki-Kováts Jenő.

Jegyzet: A vizsgálódás tárgyául szolgáló idő alatt a megélhetés drágaságának jelzőszámai állandóan emelkedő irányzatot mutatnak. Az 1920. év őszén megkezdődött gazdasági világválság, társulva a magyar valuta javulásával, csak 1921 elején kezdte éreztetni hatását és azóta a sokat emlegetett olcsó áru hullám hozzánk elérkezett fódrai az áruk eddigi emelkedő irányzatával szemben a süllyedő irányzatnak adtak helyet. A kép teljessége tehát megkívánja, hogy az 1920. év vége óta május végéig mutatkozott olcsóbbodást feltüntető jelzőszámainkat pótlólag közöljük, hangsúlyozva azt, hogy a jelzőszámok kiinduló pontja változatlanul a háború előtti áruk színvonala. Az egyes hónapok végén mutatkozott áruk figyelembevételével összeállított jelzőszámaink a következők:

	Arány- szám	1821. I.	1921. II.	1921. III.	1921. IV.	1921. V.
I. Élelmiszerek.						
Kenyér	4	1250	1250	1250	1250	1250
Burgonya	1	3750	4167	3750	2500	3333
Bab	1	4750	4000	3750	2000	2500
Zöldség	2	3000	2500	2500	5000	5000
Tojás	2	8333	6667	5000	5000	4666
Marhahús	7	5000	5000	3500	2800	2700
Sertéshús	7	7000	6000	4250	4500	3600
Sertészsír	3	12133	10625	7813	6000	4222
Cukor	2	13000	13000	12000	12000	10500
Átlag	29	6295	5737	4455	4107	3723
II. Ruházat :						
Vászon	3	18920	16200	13000	9460	9460
Férfiruha	7	6666	6000	5400	5000	5000
Nőiruha	8	6600	6600	6000	4000	4000
Kötötturú	2	10714	10714	9000	8500	7500
Cipő	3	12500	12500	10000	7500	7500
Átlag	23	9355	8797	7513	5865	5777
III. Lakás stb. :						
Fűtés	3	8000	8000	10000	10000	9540
Világítás	2	1000	1666	1666	1666	1666
Lakbér	23	180	180	180	220	220
Átlag	28	1076	1124	1338	1371	1322
IV. Vegyes kiadás :						
Dohány	3	3125	3125	4062	4062	4062
Szappan	2	13000	12000	9500	7000	5500
Ujság	3	2500	2500	2500	2500	2500
Villamos	3	1875	1875	1875	1875	1875
Színház	9	1800	1960	2500	2500	2500
Átlag	20	3235	3206	3340	3090	2941
Nyers átlag	—	6595	6206	5431	4765	4595
Arányosított átlag	100	4945	4643	4063	3542	3366

A megélhetés drágasága tehát 1921 január végéig még fokozódott, ettől az időponttól kezdve azonban állandó olcsóbbodást látunk, amennyiben a január végén mutatkozott több mint 49-szeres drágasággal szemben május végén a drágaság már csak 33.66-szoros. Az olcsóbbodás 31.7%. Az egyes csoportokat nézve legelőbb az élelmiszereknél kezdődött az árak lemorzsolódása ahol már

január végén jelentékeny árcsökkenést látunk. Végeredményben az élelmiszerek ára 46,3%-kal csökkent. A ruházati cikkek árának csökkenése január végén kezdődött és átlag 38,3%-ot tesz ki. A lakás stb. ára emelkedő irányzatot mutat, a vegyes kiadások pedig állandóan ingadoznak, végeredményben lényegtelen változással.

Miután az olcsóbbodással egyidőben a testi munkások bérét nem szállították le, sőt figyelemmel a szellemi munkások jövedelmének aránytalan alacsonyágára, az utóbbi társadalmi osztály jövedelme még emelkedett, a megélhetés olcsóbbodása folytán az életszínvonal úgy a testi, mint a szellemi munkásoknál lényegesen javult, úgy hogy a tanulmány alapjául felvett hat foglalkozási ágban az életszínvonal jelzőszámai a következők:

Gyári szakmunkás	---	---	---	---	---	---	---	66.9
Kézműipari szakmunkás,	---	---	---	---	---	---	---	80.3
Napszámos	---	---	---	---	---	---	---	89.7
Katonatiszt	---	---	---	---	---	---	---	32.—
Köztisztviselő	---	---	---	---	---	---	---	30.3
Magántisztviselő	---	---	---	---	---	---	---	28.8

Mint látjuk, általában a testi munkások életszínvonala jelentékeny javulást mutat, sőt egyes szakmákban (cipész, szabó, bányász stb.) ma már felülmúlja a háború előtti életszínvonalat. Az ily módon kiugrott bérek fokozatos leépítésére kétségtelenül előbb-utóbb sor kerül, amint az olcsóság stabilizálódik, vagy az olcsóbbodás folytatódik. A szellemi munkások életszínvonala azonban az eléggé jelentékeny javulás dacára is még mindig messze van a háború előtti életszínvonalától. Különösen a magántisztviselőé, minthogy fizetése egyáltalában nem emelkedett, ellenben igen fontos közszolgáltatások ára (lakás, világítás) magántisztviselők részére elég jelentékenyen nagyobb lett.

Minthogy a háborús drágaság szoros kapcsolatban áll valutánk leromlásával, különösen a mi a csaknem kizárólag külföldről érkező ruházati cikkeket illet, összehasonlítás céljából érdemesnek tartjuk drágasági jelzőszámaink mellett az arany árfolyamát feltüntető jelzőszámokat is a következőkben közölni:

1914 XII.	a drágaság jelzőszáma:	121	az arany jelzőszáma:	115
1915 XII.	"	190	"	150
1916 XII.	"	278	"	225
1917 XII.	"	487	"	405
1918 XII.	"	858	"	630
1919 XII.	"	2435	"	3000
1920 XII.	"	4686	"	8700
1921 I.	"	4925	"	9250
1921 II.	"	4643	"	9000
1921 III.	"	4063	"	5700
1921 IV.	"	3542	"	4250
1921 V.	"	3366	"	3600

A jelzőszámok természetesen a két csoportban nem azonosak, mert hiszen minden közszükségleti cikk árát befolyásolja egyenlő mértékben és közvetlenül a valuta állása. Az azonban kétségtelenül megállapítható, hogy a drágaság és valutánk leromlása között szoros okozati összefüggés van. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a fent adott két jelzőszámsor ha nem is azonos, de teljesen hasonló lendületű ívet ad és mindkét csoport kulminációja január végére esik. Az arany árfolyamának jelzőszámai a ruházati cikkek árának jelzőszámaival összehasonlítva ezt a tényt még szembeötlőbben bizonyítják.

Végül annak bizonyítására, hogy az egyes közszükségleti cikkek jelentősége a háztartások költségvetése szempontjából a háború kitörése óta mennyire eltolódott, az alábbiakban adunk a jelzőszámaink alapjául szolgáló 22 reprezentatív cikk figyelembevételével összeállítva költségvetést arról, hogy békében egy három tagú polgári család havi 300.— korona összegből háztartási költségeit hogyan fedezte és ezzel szemben hogyan fedezné ma, ha a teljesen azonos életszínvonalat akarná biztosítani és erre a célra a drágaság jelzőszámainak figyelembevételével havonta 10.000.— korona állana rendelkezésére.

		Békében: 1921 május végén:	
kenyér	12.—	K	150.—
burgonya	3.—	"	100.—
bab	3.—	"	75.—
zöldség	6.—	"	300.—
tojás	6.—	"	280.—
marhahús	21.—	"	567.—
sertéshús	21.—	"	756.—
sertészsír	9.—	"	380.—
cukor	6.—	"	630.—
Élelmezés összesen	87.—	"	3238.—
vászon	9.—	"	751.—
fénfiruha	21.—	"	1050.—
nőiruha	24.—	"	960.—
kötöttárú	6.—	"	450.—
cipő	9.—	"	675.—
Ruházat összesen	69.—	"	3886.—
fűtés	9.—	"	858.—
világítás	6.—	"	100.—
lakbér	69.—	"	152.—
Lakás stb. összesen	84.—	"	1110.—
dohány	9.—	"	366.—
szappan	6.—	"	330.—
ujság	9.—	"	225.—
villamos	9.—	"	170.—
színház	27.—	"	675.—
Vegyes kiadások összesen	60.—	"	1766.—
	300.—	"	10000.—

A következtetések levonását ez alkalommal mellőzzük, csupán utalunk a nagy eltérésekre, amelyek közül különösen megragadja figyelmünket pl. az, hogy míg a lakbér ma az összes kiadások alig $1\frac{1}{2}\%$ -át teszi, addig békében a háztartási költségek 23% -a lakbérre ment. Ma kisebb százalékot költ a kispolgár lakbérre, mint villamosköltségekre. Míg háború előtt a kiadások 23% -a esett a ruházatra, addig ma csaknem 39% , viszont míg a lakás stb. békében 28% -kal szerepelt, ma csupán 11% -kal szerepel.

A kétszeres adóztatás ellen.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1920 október 15-iki tanácsközmányán tartott előadás.

A háború az egész világra a bajok özönét zúdította. A szerencsétlenségek és károk igazi nagyságukban azonban csak a háború után léptek előtérbe, amikor úgyszólván az egész emberiségnek, a győzőnek és a legyőzöttnek egyaránt, fájdalmasan kellett tapasztalnia, hogy emberéletben, egzisztenciákban, erkölcsi és anyagi javakban mily beláthatatlan pusztulás következett be. Közvetlenül a háború befejezése után, amikor a háborús ellenfeleknek lelkét csakis az egymás iránti vak gyűlölet uralta és amikor a legyőzött államokban elkerülhetetlenül bekövetkezett társadalmi és állami forradalmi rázkódtatások háttérbe szorítottak mindent, amikor az elkeseredés és bosszúvágy minden józanságot és megfontolást legyűrt: még nem lehetett gondolni az újjáépítés égető feladataira és arra a tervszerű nyugodt munkára, amelyet a romok eltakarítása, a bajok fokozatos orvoslása és a szenvedések lassú gyógyítása megkíván.

Innen-onnan két év mult el a központi hatalmak 1918. évvégi nagy összeomlása óta, és egy év azóta, hogy szerencsétlen hazánknak a bolsevizmus őrületét és a román megszállás istencsapását kellett megszenvednie s utána sok forradalomszerű jelenséget és extrém kilengést átélnie. De ma már — úgy látszik — bekövetkezett az az időpont, nálunk is, és a háborús ellenfeleként egymással szembenállott külföldi országokban is, amely megérleli azt a meggyőződést, hogy a győzőknek és a legyőzötteknek közös érdeke minél sürgősebben és minél őszintébb együttműködéssel és kölcsönös támogatással a regeneráció nagy munkáját előbbre vinni.

A pénzügyek reális területén látjuk legelsősorban érvényesülni a belátás és a kényszerűség parancsolta nemzetközi szolidaritás megnyilatkozásait. A *brüsszeli konferencia*, amely e napokban fejeződött be, volt az első komoly alkalom, amely a győző és a legyőzött államok kiválóságait mint egyenrangú tanácskozó feleket összehozta, hogy tudományos objektivitással megtárgyalják és megtalálják azokat az utakat és módokat, amelyek az államok beteg

pénzügyeit és valutáit meggyógyíthatnák. Tizenegy tizenketted része a konferenciára meghívott államoknak nyög az állami költségvetési deficit nyomasztó súlya alatt és mivel a győzőknek és a legyőzötteknek betegsége közös, az összes résztvevőkben megvolt az az őszinte, mellékgondolatok és mellékcélok nélküli igyekezet, hogy a közös bajok orvosszere megtaláltassék.

Olyan határozatok, amelyeknek nyomában konkrét nemzetközi jellegű és egyöntetű cselekvések következnének be, ugyan nem hozattak, de főképp erkölcsi tekintetben mégis óriási eredménye van a konferenciának. *Dr. Popovics Sándor* a konferencián Magyarországnak egyik legillusztrisabb delegátusa, a napisajtóban is megjárt nyilatkozatában azt így jellemezte: „A konferencia főeredménye az, hogy közöttünk és a világ többi része között ismét helyreállott bizonyos kapcsolat, amelytől oly hosszú időn át nemcsak anyagi tekintetben, hanem szellemi blokádnál is el voltunk választva. Bebizonyosodott, hogy a világ egy *nagy gazdasági közösségben él*, amelynek mesterséges felbontása felette káros és amelynek meggyógyítása közös feladat. Bebizonyosodott, hogy az újjáépítés csak valamennyi érdekelt fél kölcsönös és együttes munkájával lehetséges.“

Ezen legilletékesebb nyilatkozat is ékesen bizonyítja azon tétel helyességét, hogy az újjáépítés világérdekű problémája csak úgy oldható meg, ha a nagy gazdasági közösség egyes tagjainak, az államoknak *pénzügyei szanáltak* és hogy immár kialakult olyan nemzetközi hangulat, amely mellett a kölcsönös támogatás elvi hajlandósága minden illúzió nélkül is immár remélhető.

Az állami pénzügyek szanálásának — a kiadások lehető mérséklése mellett — legfőbb előfeltétele az, hogy az állami bevételek minél intenzívebben fejlesztessenek és konszolidáltassanak. Az állami bevételek sorában pedig egyik legjelentősebb szerep jut az adóbevételeknek, amelyeknek eredménye egyfelől az adózók teherviselő képességétől, másfelől az adókat szabályozó anyagi és alaki jogszabályok helyességétől és hatályosságától függ.

E téren azonban szinte kaotikus viszonyok állanak fenn. Mindegyik állam, — és itt főképpen a felbomlott osztrák-magyar monarchiából keletkezett utódállamokra és Németországra gondolok, mert az ántánt-államok adóztatási viszonyai csak kevéssé ismertek előttem — úgylátszik legfőbb feladatának azt tekinti, hogy minél bőségesebb adóbevételekre tegyen szert. Anélkül, hogy kellően méltányoltatnék az adóalanyok és adóforrások kimélésének, mint a termelésre leginkább serkentő motívumnak jelentősége, az új nem-

zeti államok pillanatnyi nagy eredmények érdekében többé-kevésbé *túladóztatást*, úgynevezett Übersteuerungot honosítanak meg. Ez egyfelől a régi adók kulcsainak és tételeinek jelentékeny emelésében, másfelől egészen új adónemeknek behozatalában nyilvánul meg és pedig anélkül, hogy az egyes államok tekintettel lennének egymásra és egymás adózóira.

Ez az állapot a zomban tarthatatlan. A gazdasági élet száz szála kölcsönösen nyúlik át a szomszédokhoz és a távolabbi államokba is, és minden állam mezőgazdaságának, kereskedelmének és iparának versenyképessége szorosan összefügg azzal a kérdéssel, hogy annak milyen és mekkora közterhekkel kell megküzdenie. Kölcsönös vitális államérdek ezért az, hogy egyfelől az adóztatási rendszerekben minél nagyobb legyen az egyöntetűség, másfelől az, hogy az egyes államok támogassák egymást abban, hogy saját adószabályaik minél hatályosabban érvényesüljenek: vagyis, hogy minél teljesebb legyen közöttük a *kölcsönös viszonyosság és a jogsegély*. Ettől az ideáltól az azonban a reális valóság szörnyen eltávolodott és ez legnagyobb részben kérhetetlenül természetes következménye a háború gyászos befejezésének, amely a régi Ausztria széthullását és a történelmi Magyarország majdnem kétharmad részének idegen megszállás alá jutását eredményezte.

Mielőtt rátérnék a dogmatikusan fennálló adózási jogállapot ismertetésére, egy rövid *elméleti kitérést* kell tennem. Az adóalanyiság kérdése kétféle módon oldható meg és pedig: 1. a *személyiségi* elv (Personalitätsprinzip) alapján, 2. a *területiségi* elv (Territorialitätsprinzip) alapján. Az első az adóalany személyiségéből, legfőképpen állampolgárságból indul ki, míg a területiségi elv az állampolgárságot figyelmen kívül hagyja és csak az egyes személyek lakóhelyére, vagy tartózkodóhelyére, illetve a jövedelemforrások vagy vagyontárgyak létezési helyére van tekintettel. Ha már most az egyes államok nem egyöntetű szabályozást valósítanak meg törvényeikben, hanem az egyik csak a személyiség, a másik csakis a területiség alapján oldja meg az adóalanyiságot, illetve az adókötelezettséget, úgy könnyen megeshetik, hogy az az adóalany, akinek a jövedelemforrása, vagy vagyona más állam területén van, mint amely államnak állampolgárságát bírja, ugyanazon jövedelem, illetve vagyon után két, esetleg több ízben is meg lesz adóztatva, ami az adóalanyok, illetve adótárgyak hosszú időre való konzerválásának és bölcs kímélésének közérdekű szempontjára való tekintettel egyik államnak sem lehet érdeke.

A régi *Ausztriával* a kétszeres adóztatás elkerülését célzó pénz-

ügyi egyezményünk állott fönn, amely az 1908. évi XIV. t.-c.-be, illetőleg az 1907. évi december 30-iki osztrák törvénybe volt foglalva. Az egyezmény az akkor fönnállott egyenes adókra, tehát csakis a *hozadéki adókra* vonatkozott és a következő főbb intézkedéseket tartalmazta: Ha egy vállalatnak, — természetes személynek, vagy társaságnak — mindkét állam területén vannak üzlettelepei, ezeket önállóan, az üzlettelep helyén kell megadóztatni; a tantüemeket abban az államban kell megadóztatni, amelyben a fizetést teljesítő társaságnak székhelye van, a telekkönyvileg biztosított követelésekből, vagy fönnálló jogszabályok folytán az egyik államterülethez kötött vagyonból származó jövedelmek abban az államban vonandók adó alá, ahol a jövedelemforrás van. Az egyezmény az 1917. évi 116108. számú pénzügyminiszteri körrendelettel ki lett terjesztve a *jövedelemadóra és a hadinyereségadóra* nézve is, és az itt ismertetett jogelvéknek a jövedelemadóval való alkalmazása mellett kimondotta azt, hogy jövedelemadóval adóztatni „egyebekben” csakis abban az államban és csakis annak az államnak törvényei szerint lehet, amelynek területén az adókötelesnek lakóhelye van, vagy ahol az adóköteles lakóhely hiányában tartózkodik. Ha pedig az adókötelesnek mind a két állam területén van lakóhelye, akkor abban az államban adózik, melynek állampolgárságát bírja. Olyan személyekkel szemben pedig, akik úgy osztrák mint magyar állampolgárok, vagy sem az egyik, sem a másik állampolgársággal nem birnak és mind a két államban lakóhelyük van: a kétszeres megadóztatás lehető elkerülése céljából szükséges intézkedéseket a két pénzügyminiszter kölcsönös egyetértésben esetről-esetre teszi meg. A rendelet a természetes személyek hadinyereségadójáról vonatkozóan is megfelelően volt alkalmazandó, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatokat terhelő hadinyereség tekintetében pedig az 1908. évi XIV. t.-c.-ben foglalt adóügyi egyezmény rendelkezéseit értelemszerűleg kellett alkalmazni. Ez az egyezmény nagyjában kielégítette az igényeket és megakadályozta a kétszeres adóztatást, mert az adóalanyiságra, illetve adókötelezettségre vonatkozó anyagi jogszabályok az osztrák és magyar törvényekben úgyszólván teljeségükben megegyeztek, és ha az adóköteles beigazolta, hogy a külföldről, vagyis a másik államból folyó jövedelmek, illetve vagyona után a jövedelemadót, vagy ennek megfelelő adót a külföldön már fizeti, az adóztatás elmaradt, mert a viszonyosságot külön bizonyítani nem kellett.

Az egyezmény a régi Ausztriának megszűnésével önmagától hatályát veszítette és csak Németausztria tekintette hallgatólagosan

továbbra is fennállónak. Csehország, amely egyébként általában átvette az osztrák adórendszert, az egyezményre nincsen tekintettel, Jugoszláviával, Romániával és Lengyelországgal pedig sohasem volt egyezményünk, és ezért ez a három állam egész önállóan jár el, kizárólag saját törvényei alapján.

A magyar pénzügyi kormányzat hivatalos álláspontja a régi Ausztria megszűnése óta nem volt kifejezetten ismeretes, aminek hiánya az 1918-ik év vége óta túlságosan nem volt érezhető, mert az azóta bekövetkezett forradalmi események és egyéb bizonytalan állapotok miatt a rendszeres adókvetés elmaradt. Néhány hét óta azonban a bizonytalanság megszűnt. Megjelent ugyanis a pénzügyi kormány 1920 szeptember 13-án kelt 18109. számú körrendelete, amely határozottan kimondotta, hogy a magyar szent korona országai és a volt birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyminiszterei között a működésüket mindkét államra kiterjesztő vállalatok kétszeres megadóztatásának elkerülése végett, valamint az egyenesadók körébe tartozó némely más ügy iránt létrejött egyezmények 1918 november 3-iki hatállyal megszűntek és a szabad pénzügyi politikai helyzetnek megfelelően egyedül és kizárólag a vonatkozó magyar adótörvények rendelkezései alkalmazandók. Külön utasítja a rendelet a pénzügyi hatóságokat, hogy a netán függőben tartott ügyeket azonnal intézzék el, illetve az utólagos adókvetéseket azonnal rendeljék el. Ez a rendeleti intézkedés különben okszerűen következik a legújabb adónovellából is, a szeptember 4-én kihirdetett 1920: évi XXIII. t.-c. 43. §-ból, amely az 1909: X. t.-c.-ben foglalt jövedelemadó törvénynek az üzletüket úgy Magyarország, mint Ausztria területére kiterjedő vállalatoknak eltérő adózásáról szóló 8. §-át hatályon kívül helyezte érdekes módon anélkül, hogy az 1909: X. t.-c. idevágó 7. §-ának utolsó bekezdését, amely az 1908: XIV. t.-c. hatályosságáról szól, is hatályon kívül helyezte volna.

Az előbbi intézkedések intenciójából táplálkozik a pénzügyminiszter okt. 10-én kelt és a hivatalos lap október 13-iki számában kihirdetett 89900 VII. a. 1920. sz. rendelete is, amely hivatkozással az 1920: XXIII. t.-c. 64. §-ára elrendeli, hogy legkésőbb 1920 nov. 4-éig a magyar állam területén lakó adókötelesnek, aki 1916. évi október 17-ike óta ellenérték nélkül, vagy visszteher mellett olyan ingóvagyonot szerzett, vagy ezután szerez, amely Magyarország területén kívül kerül rendelkezésre és amelyet a szerzés után kint hagyott, illetőleg az kinnmaradt: köteles ezt a vagyon a pénzügyminisztériumnak írásban bejelenteni. A bejelentési kötelezettség,

amely tulajdonképen megisméltése, illetve kiterjesztése az 1916 október 17-ike előtt már megszerzett vagyona vonatkozó annak idején már statuált bejelentési kötelezettségnek, kiterjed a takarékbetéti könyvekre, kölcsönkötvényekre, záloglevelekre, részvényekre, más értékpapirokra, pénzre, az életbiztosításra, vagy életjárandósági könyvekre egyszersmindenkor esedékes díjul fizetett összegekre, továbbá azokra az életbiztosítási vagy életjáradékkötvényekre teljesített tartozatlan befizetésekre, amelyek az esedékesség előtt több mint egy évi időre fizetettek, valamint azokra az életjáradékokra, amelyeket az adózó átengedett ingatlan vagyontárgyak fejében élvez.

Mivel ezen bejelentési kötelezettségnek bizonyára adóztatási célja is van, a helyzet ma az, hogy a magyar állampolgárok, akik a magyar szent korona országainak területén laknak, vagy itt rendes lakással bírnak, továbbá a külföldiek, akik a magyar szent korona országaiban laknak, vagy egy évig egyfolytában itt tartózkodnak, vagy csupán jövedelemszerzés céljából tartózkodnak itt: összes, tehát külföldi jövedelmük és vagyonuk után is itt tartoznak adózni, tekintet nélkül arra, hogy külföldön meg vannak-e adóztatva, vagy sem. Ugyanez áll természetesen azokra az itt lakó magyar állampolgárokra, illetve itt lakó külföldiekre is, akiknek vagyona, vagy jövedelme nem a szorosabb értelemben vett külföldön, hanem a történeti, nagy Magyarországhoz tartozott és most megszállott területeken, illetve a trianoni békeszerződés értelmében elszakítandó területeken van.

Tudvalévő azonban, hogy mindezek a nem Csonka-Magyarországhoz tartozó területeken a minden adónemre kiterjedő igen súlyos adóztatás az ott lévő jövedelmük illetve vagyonuk után a területiség elve alapján részben már megtörtént, részben még folyamatban van, a Csonka-Magyarországon lakó magyar állampolgárok és külföldiekkel szemben is, és ezáltal olyan állapot következett be, amelynek kihatásai katasztrofálisak lesznek, sőt az itt jelzett kategóriához tartozó érdekeltek tönkretételével fognak járni, ha csak e részben a legsürgősebben a megfelelő intézkedések megtételni nem fognak.

Az 1920. évi XXIII. t.-c.-ben foglalt legújabb adónovellánk előkészítése során az érdekeltek részéről a segítséget sürgető panaszok hangosan és ismételten megnyilvánultak, de ezek eredményeként a törvény 40. §-a csak ki nem elégítő félrendszerabályt hozott be. Ezen szakasz szerint ugyanis a pénzügyminiszter felhatalmazta, hogy a nem magyar közigazgatás alatt álló (megszállott) területekről származó jövedelemnek, valamint az ilyen jövedelmet ter-

helő kiadásoknak, úgyszintén a megszállott területeken lakó adózót a magyar közigazgatás alatt álló területekről megillető jövedelemnek, valamint az ilyen jövedelmet terhelő kiadásoknak miként leendő számbavétele és megadóztatása tekintetében az általános szabályoktól eltérő és az adózókra nézve kedvezőbb rendelkezéseket tehessen. Ez a törvényhely tehát egyrésztől csak jogot ad a pénzügyminiszternek bizonyos eltérő, kedvezőbb rendelkezések megtételére, de nem kötelezi őt azokra, — hogy vajjon a kétszeres megadóztatás elkerülését célzó rendelkezések vannak-e gondolva, arra nincs is támpont, — másfelől nyitva van az a kérdés is, hogy vajjon az érintett adókötelesnek minden egyes esetben kell-e ezen kedvezőbb rendelkezések megtételéért külön folyamodnia, vagy pedig a pénzügyminiszter ezeket a felmerülhető eseteket általános érvényű rendeletekkel fogja-e szabályozni, vagy fogja-e szabályozhatni.

A kérdés határozott és megnyugtató megoldásának azonban óriási jelentősége van és pedig főképpen a megszállott területekre való tekintettel. A szlovák területeken az 1918. év végéig meghozott összes magyar adótörvények változatlanul hatályban vannak és alkalmaztatnak és ezek értelmében az ott lakó magyar állampolgároknak, akik az ottani jog szempontjából külföldieknek tekintetnek, Csonka-Magyarországon levő vagyona, illetve innen folyó jövedelme szintén adótárgy. Azonkívül érvényesülnek az 1918. év vége óta meghozott úgynevezett csehszlovák törvények is. Ugyanaz a helyzet a békeszerződés értelmében Jugoszláviához és Romániához tartozandó területek tekintetében is és mindenütt a legnagyobb intenzitással és eréllyel történik az adóztatás, sőt értesüléseim szerint igen sok helyen, főképp Jugoszláviában és Romániában visszamenőleg az 1918. év vége előtti időkre is.

Látnivaló mindebből, hogy elodázhatatlan, egyik legfontosabb kötelessége pénzügyi kormányzatunknak az, hogy ezen tarthatatlan állapotok megjavítása érdekében mindent megtegyen, illetve az utódállamoknál és a tágabb értelemben vett külföldi államoknál is szükség esetén még kezdeményezőleg is lépjen fel a szükséges adóegyezmények minél gyorsabb megkötése iránt.

Németausztriánál a közeledés nemcsak, hogy akadályokkal járna, hanem még örömmel is üdvözöltetnék. Az 1920. évi július 23-iki legújabb osztrák jövedelemadónovellának VI. cikke hatalmazza fel az osztrák pénzügyminisztert arra, hogy az ujonnan bekövetkezett köz- és közigazgatási jogi berendezkedésekre, illetve az azután meghozott, vagy hatályon kívül helyezett előírásokra való tekintettel a szükséges rendelkezéseket megtehesse. Ezen felhatal-

mazás alapján az osztrák pénzügyminiszter a szükségesnek mutató pénzügyi egyezményeket is megkötethetné. Csehszlovák országgal, Jugoszláviával és Romániával a trianoni békeszerződés ratifikálása után bizonyára szintén megkötethetők lesznek az egyöntetű szabályozást biztosító, megfelelő pénzügyi egyezmények, ha a mi részünkről meglesz az a józan megfontolás és nyugalom, amely a hazafias fájdalom időleges elnyomása és a teljesen kiküzdendő integritás ideáljának csak a lelkünk mélyében való megőrzése mellett ezen egyezmények megkötéséhez szükséges.

A megkötendő egyezményeknek a megszünt osztrák egyezmény kereteinél tágabbaknak kell lenniök. Az egyezményeknek nemcsak a kétszeres megadóztatás elkerülését célzó anyagi szabályokra és az azok végrehajtása céljából meghozandó eljárási szabályokra, (amelyekre a fent hivatkozott 1917. évi 116108. számú pénzügyminiszteri rendeletnek 8-ik cikke utal) kell kiterjeszkedniök, hanem magukban kellene foglalniök a kölcsönös teljes jogsegély biztosítását az egyes államok részéről azon adók kivetése és behajtása érdekében is, amelyek a szerződő államoknak csak egyikét is kizárólagosan illetik. Az adóztatási apparátusok minden államban lassan működnek és kellő éberség, illetve hatályos jogsegély nélkül éppen a legnagyobb jövedelmekre könnyen szert tevő elemek, amelyek a konjunkturák és alkalmak ügyes felhasználásával, gyorsan jutnak el az egyik államból a másikba, könnyen ki fognak siklani az adóztatás elől, még mielőtt az illető állam pénzügyi igazságszolgáltatása őket utólérhetné. Ha azonban az egyes államok az egymás megkeresésének, melyek az adókivetést és az adóbehajtást is szolgálják, egyezményszerű kötelezettség alapján eleget fognak tenni, úgy kisebbek lesznek a Schiebertum magángazdasági sikerei, de nagyobbak lesznek azok az adóbevételek, amelyek az egyes államokat jogszerűen megilletik és amelyeknek tényleges felhajtása egzisztenciális érdekük.

A még mindig bizonytalan külpolitikai helyzet mellett nem tudjuk, hogy a sürgősen kívánatos pénzügyi egyezmények az új államokkal mely időpontban fognak valósággal megkötettni. De addig is – szerény nézetem szerint – bőkezűen és liberálisan kellene élnie a mi pénzügyi kormányunknak az 1920. évi 23. t.-c. 40. §-ának lefektetett és fent már részletesen ismertetett abbeli felhatalmazásával, hogy úgy az itt lakó magyar állampolgárokat, mint a megszállott területeken lakó hű és hazafias adózó polgárságot, amelyre mint irredentánk legerősebb reménységére, nemzeti ideáljaink megvalósításánál nagy szerep vár, a kétszeres megadózt-

tatás elviselhetetlen terheitől már most megóvjá. Ez nemcsak a méltányosság és igazságosság követelménye, hanem azon okos politikai cselekedeteknek egyike lesz, amelyek szükségesek ahhoz, hogy Magyarország ismét boldog, nagy és erős legyen.

Függelék.

A Közgazdasági Társaság kezdeményezésére a gazdasági érdekvépviseletek és a szakirodalom figyelmét fokozottabban fordította a kettős adóztatás problémájára. Ennek tárgyában végre *Hegedüs Lóránt* pénzügyminiszter úr 112767/920. szám alatt (Budapesti Közlöny 1921. évi február 21.) rendeletet bocsátott ki, amely azonban az idevágó égetően fontos kérdéseket megnyugtatóan szintén nem oldja meg.

A rendelet első hat bekezdése kizárólag a természetes személyeknek van szentelve és azt a főszabályt tartalmazza, hogy az adó-kivetéseket a fennálló (régi) szabályok figyelembevételével kell foganatosítani a kivető hatóságnak, ha pedig a fél a kivetett adóknak vagy azok egy részének függőben tartására esetleg kérelmet terjeszt elő, úgy azt „megfelelő javaslatokkal határozathozatal végett fel kell terjeszteni a pénzügyminiszterhez“.

Ezen intézkedés a gyakorlatban nem lehet kielégítő. Eltekintve attól, hogy nincs meg az objektív támpont arra, hogy a függőben tartásra irányuló kérelmek miként fognak elintéztetni az egyes esetekben, igen nagyok az adminisztratív nehézségek is. A „függőben-tartásra irányuló kérelmek“, amelyeknek tulajdonképpen jogorvoslati jellegük van, — úgylátszik — csak birtokon kívül terjeszthetők elő, mint minden egyéb jogorvoslat. S míg az adóztatási iratok felkerülnek a pénzügyminisztériumhoz, és ott minden jó szándék mellett tényleges elintézésben fognak részesülni: addig a végrehajtó az adózónak bizonyára már többszörösen elhúzta a nótáját. . .

A rendelet arra hivatkozik, hogy az 1920 : XXIII. t.-c. 40. §-a csak 1920-tól adott felhatalmazást a pénzügyminiszternek a kedvezőbb rendelkezésekre. Ebből az látszik következni, hogy az 1918, illetve 1919. évekre még az itt jelzett, bármily problematikus értékű könnyebbségek ezen évekre nem fognak érvényesülni, bár kétségtelen, hogy az utódállamok az ottani jövedelmekre és vagyonokra, úgy az 1918. évre, mint az 1919. évre is igen keményen végrehajtják ugyanezt az adóztatást, amely nálunk ezen évekre igen kemény kivitelben éppen most van folyamatban. Mivel itt tulajdonképpen kivetési eljárási szabályról van szó, az 1920. évi XXIII. t.-c. 43. §-a

értelmében semmi legális indoka nem lehet annak, hogy a kivetett adók függőbentartása az 1918, illetve 1919. évekre is ne foglalhasson helyet.

A külföldi közvélemény szempontjából viszont nagyjelentőségű a pénzügyminiszternek a rendeletben foglalt azon elvi kijelentése, hogy ő hajlandó a kettős adóztatások elkerülése céljából mindazokkal a külállamokkal megállapodásokat létesíteni, amelyek az adóztatásokból folyó súlyos méltánytalanságok kiküszöbölésére készek. (A megindult magyar-cseh tárgyalások során a pénzügyminiszter konkrétan is megismételte ezt a készségét). Sőt igen lojálisan kijelenti azt is, hogy amennyiben valamely utódállam a saját adóztatási jogkörében *de facto* nem adóztatja meg azokat a jövedelmeket, amelyek a békeszerződésben körülhatárolt Magyarország területéről folynak, és azokat a vagyonokat, amelyek Magyarország területén vannak, úgy a magyar állam sem fogja a maga részéről jövedelemadó, vagy vagyonadó alá vonni magyarországi adóalanyoknak az illető állam területéről folyó jövedelmét, illetve az ott levő vagyont, még direkt egyezmények nem létezése esetén sem.

Ezen pénzügyminiszteri nyilatkozat gyakorlati értékét azonban leszállítja az a hallgatóságos, természetyszerű követelmény, hogy az utódállamok adóztatási kíméletét az érdekelt feleknek külön kell bizonyítaniuk minden konkrét esetben. A mai rendezetlen viszonyok között azonban az egyes intézkedések tekintetében egységes gyakorlat úgyszólván még egy államban sem létezik és könnyen lehetséges, hogy az egyik adózónak ez a bizonyítás sikerülni fog, a másiknak nem és ebből elkerülhetetlenül újabb visszáságok és nyomasztó igazságtalanságok fognak keletkezni.

A nyilvánosan számadó vállalatoknak a külföldről, illetve az utódállamokból folyó jövedelmeinek megadóztatására vonatkozóan a rendelet csak azt az egy intézkedést tartalmazza, hogy a pénzügyminiszter minden egyes esetben külön fog határozni arról, hogy mily kedvezőbb rendelkezések alkalmaztassanak. Ez a szabályozás a bizonytalanságoknak és huzavonáknak beláthatatlan sorozatára fog vezetni. Kielégítő csak az a megoldás lehetne, amelyet a GYOSz. a pénzügyminiszterhez már régebben beterjesztett felterjesztésben javasolt és kérelmezett, hogy t. i. a magyar pénzügyi kormányzat a megszállott területeken levő telepek üzleti eredményét a magyarországi adókivetésnél teljesen figyelmen kívül hagyja. A GYOSz. érintett felterjesztése még tovább is megy. A kiharított és nacionalizálásra kényszerült telepek és az anyaintézetek közötti kapcsolat fenntartása érdekében ugyanis oly koncepció megvalósítását kívánja,

amelynek révén lehetőségessé válnék, hogy az elszakított területeken levő vállalatok személyi és anyagi érdekeltségeik szerint csoportosítva magyarországi központi szervezetekbe, ú. n. *holding-társaságokba* tömörülhessenek, amelyekre Svájc és Anglia számos példát nyújt. Ezek a holding-társaságok a megszállott területeken levő vállalatok részvényeit tárcájukban tartják, üzleti tevékenységet nem folytatnak és a megszállott területeken levő vállalatok működésére csak a legfőbb irányítást gyakorolják. E társaságok jövedelme kizárólag a más részvénytársaságoknak már megadóztatott jövedelmeiből származó osztalékjövedelmek és erre való tekintettel csak minimális, mintegy 1—1.5%-os adókulccsal volnának megróhatók. Ezeknek a megoldásoknak a magyar közgazdaság jövődjé fejlődésén felül még oly óriási politikai kihatása is volna, hogy amellet bizonyos adóbevételek elmaradásának amúgy is kicsinyes szempontja teljesen eltörpülne.

Klug Emil.

Közlemények és ismertetések.

A megcsonkított Magyarország.

Buday László: A megcsonkított Magyarország. A magyar tudományos akadémia Lévy-díjával kitüntetve. Pantheon-kiadás, 298 l.

A statisztikai hivatal főnöke, az akadémia által kitüntetett mű, a megcsonkított Magyarország statisztikája: – ez magában véve elegendő arra, hogy a munka jelentőségét, hasznosságát és megbízhatóságát jellemezzük.

A munka végig megy az ország minden egyes viszonyán. Előtünk megjelenik: a föld, még pedig területe és népsűrűsége, a megmaradt részek, az elszakított vidékek és a föld művelési ágai. A nép tárgyalásánál szól a népesség anyanyelvéről, a magyar nyelv elterjedtségéről, a belső vándorlás jelentőségéről, a hitfelekezetekről. A népesedés feltüntetésekor foglalkozik az elmaradt születésekkel, a jövő nemzedék hiányával, a háborús halottakkal, tárgyalja a népbetegségeket és a vándorlást. A népességi és szociálpolitika címe alatt a munkás-osztály, a tisztviselő-osztály, a néperő gondozása, a közéleti politika, harc a tudóvsz ellen és küzdelem a születési szám emeléséért, képezik a statisztikai feldolgozás anyagát. A birtokviszonyoknál olvassuk a birtokmegosztást 1898-ban, a birtokforgalmat, a szántóföld megosztását 1918-ban, a birtokos népességet, a gazdasági cselédek és munkások viszonyait. A mezőgazdasági termelés, a birtokreform, a mezőgazdasági politika, a bányászat, a szénválság, az ipar, a kereskedelem, a közlekedés, a tőkeszervezet, az állam pénzügyei vázoltatnak. Ezen elsőrendű gazdasági tárgyakon kívül foglalkozik szerzőnk az egyház és iskola ügyvel, az értelmiséggel és munkássággal, a város és falu jellegéből következtethető viszonyokkal.

Ezen, mintegy tartalomjegyzékből kivehető anyagból látjuk, hogy a könyv felöleli az országunk közállapotára vonatkozó összes viszonyokat. Az előadás módszere az, hogy minden anyagnál meg-

találjuk az egész országnak a háború előtti adatokból merített állapotát, megtaláljuk, hogy abból mennyi esik a Csehszlovák, Román és Jugoszláv foglalásra, mennyire vágyakozik Németausztria és mennyi esik Fiuméra; megtudjuk, mennyi az összes követelés, melyet a trianoni diktátum tőlünk elvon és végül mennyi az, ami megmaradna a megcsonkított Magyarországnak; mindez abszolút számokban és százalékban kifejezve. A számokat azután szerzőnk bő magyarázattal kíséri és mindegy szemléltetőkké varázsolja.

Olvasó közönségünk számára közöljük a legfontosabb viszonyokra vonatkozó adatokat; talán szellemi lopást követünk el ezzel a közléssel, de az anyag mindenikünkre oly fontos, hogy szerzőnkkel szemben bátran elvállalhatjuk ezt az irodalmi merényletet.

	Magyarország összes	Megcsonkított Magyarország	Cseh m e g	Román s z á l l i á s	Jugoszláv	'Osztrák köve- telés
Terület	282.870 km ²	32.2 %	22.2 ⁰ / ₀	36.4 ⁰ / ₀	7.4 ⁰ / ₀	1.8 ⁰ / ₀
Néesség	18,264.000	41.0 "	19.6 "	28.7 "	8.2 "	2.2 "
Szántó föld	22,304.000 hold	42.9 "	17.4 "	26.6 "	11.2 "	1.9 "
Kert	662.000 "	25.0 "	19.5 "	48.3 "	5.6 "	1.6 "
Rét	4,550.000 "	25.1 "	23.5 "	46.2 "	3.4 "	1.8 "
Szőlő	546.000 "	68.4 "	4.4 "	14.8 "	10.3 "	2.1 "
Legelő	5,755.000 "	30.5 "	21.7 "	39.9 "	7.0 "	0.9 "
Erdő	12,642.000 "	14.3 "	32.4 "	49.8 "	1.6 "	1.9 "
Nádas	88.000 "	54.0 "	4.1 "	8.0 "	20.0 "	13.9 "

Bevetett terület:

búzával	5,752.000 "	45.7 "	9.7 "	27.2 "	15.9 "	1.4 "
rozssal	1,880.000 "	62.9 "	20.0 "	10.8 "	2.5 "	3.8 "
árpával	1,929.000 "	47.3 "	34.3 "	11.4 "	4.0 "	2.9 "
zabbal	1,869.000 "	32.2 "	23.8 "	29.6 "	12.2 "	2.2 "
tengerivel	4,287.000 "	35.0 "	5.1 "	37.8 "	21.4 "	0.7 "
burgonyával	1,079.000 "	39.1 "	42.7 "	11.6 "	3.3 "	3.3 "

Az 1911—15 évek termésátlaga

búza	41,018.000 q	48.6 "	9.4 "	23.6 "	16.9 "	1.5 "
rozs	12,444.000 "	64.6 "	19.4 "	9.7 "	2.4 "	3.9 "
árpa	15,116.000 "	47.1 "	34.9 "	10.3 "	4.4 "	3.3 "
zab	12,588.000 "	34.9 "	19.8 "	27.5 "	15.3 "	2.5 "
tengeri	42,119.000 "	35.8 "	4.2 "	30.6 "	28.7 "	0.7 "
burgonya	51,673.000 "	62.4 "	44.9 "	10.7 "	3.4 "	3.4 "
bortermés	3,243.000 hl.	61.9 "	5.2 "	18.5 "	12.0 "	3.3 "
bor értéke	143,743.000 K	61.6 "	6.1 "	17.6 "	10.3 "	4.4 "

Erdőterület:

tölgy	3,393.000 hold	32.2 "	20.0 "	45.4 "	1.3 "	1.1 "
bükk és lomb	6,375.600 "	13.4 "	30.0 "	54.0 "	1.8 "	0.8 "
fenyő	3,100.000 "	2.6 "	40.8 "	52.4 "	1.0 "	3.2 "
összes	12,858.000 "	15.7 "	30.0 "	51.3 "	1.5 "	1.5 "

Állatok:

szarvasmarha	6,184.000 drb.	34.7 "	22.0 "	32.4 "	7.2 "	2.7 "
magyarfajta	1,873.000 "	34.6 "	6.6 "	48.9 "	9.8 "	0.1 "
sertés	7,311.000 "	51.0 "	10.0 "	22.9 "	14.3 "	1.8 "
ló (1918-ban)	1,597.000 "	40.7 "	12.5 "	21.9 "	17.8 "	0.1 "
juh	6,577.000 "	27.6 "	15.1 "	47.5 "	9.6 "	0.2 "

Bányászat:	Magyarország	Megesonkított	Cseh	Román	Jugoszláv	Oszták
	összes	Magyarország	m e g s z á l á s			köve- lelés
bányanép	210.400	„ 40·0 0/0	20·0 0/0	37·7 0/0	0·1 0/0	1·6 0/0
Ipar:						
iparral foglalkozás	1,287.000	„ 50·9 „	17·7 „	20·6 „	7·0 „	3·0 „
gyári vállalat... ..	4.244	„ 47·8 „	19·3 „	21·9 „	7·1 „	3·1 „
motorok lóereje ...	798.000	„ 50·0 „	21·7 „	19·3 „	5·0 „	1·8 „
munkás	445.000	„ 49·3 „	22·0 „	20·8 „	3·5 „	2·5 „
munkabér	367,754.000	K 42·5 „	18·1 „	16·8 „	2·3 „	2·0 „
termelés értéke ...	3.396,050.000	„ 44·4 „	18·2 „	18·1 „	4·4 „	1·5 „

A gyáripari termelés.	Magyarországon	Megmaradt	Csehorsz.	Románia	Jugoszláv.	Ausztria
	összes	magy. orsz.	f o g l a l á s a			követelése
vas- és fémipar ...	501,703.000 K	50·3 0/0	26·9 0/0	22·2 0/0	0·1 0/0	0·5 0/0
gépgyártás	305,445.000 „	82·1 „	4·1 „	8·3 „	0·8 „	0·4 „
kő- agyag stb. ipar	120,630.000 „	41·0 „	22·1 „	13·2 „	3·8 „	1·9 „
fa- és csontipar	186,268.000 „	22·2 „	24·3 „	48·2 „	4·0 „	1·0 „
bőr- és bőrárúipar	78,189.900 „	57·6 „	32·0 „	9·0 „	0·4 „	0·8 „
fonó- és szövőipar	192,977.000 „	40·8 „	36·4 „	12·8 „	3·5 „	6·4 „
ruházati ipar ...	32,320.000 „	74·7 „	6·1 „	14·4 „	4·8 „	— „
papír ipar	49,542.000 „	21·6 „	56·9 „	15·4 „	— „	1·8 „
élelmezésiipar ...	1.650,283.000 „	57·3 „	14·0 „	17·2 „	7·0 „	1·8 „
vegyészetiipar ...	230,564.000 „	54·7 „	18·7 „	17·8 „	1·3 „	3·1 „
sokszorosító ipar	48,159.000 „	88·4 „	2·0 „	7·0 „	0·8 „	1·2 „
összesipar	3.396,091.000 „	55·6 „	18·2 „	18·1 „	4·4 „	1·5 „

Közlekedési eszk.

vasút	19·722 km.	42·2 „	19·5 „	26·6 „	9·3 „	2·4 „
utak	43·629 „	39·7 „	21·7 „	28·6 „	6·9 „	2·9 „

Hitelintézet.

a) bank és takp.	1·78.000 K	37·7 „	160 „	33·7 „	10·5 „	1·8 „
saját tőkével	2,164.400.000 „	70·1 „	7·0 „	18·0 „	3·9 „	0·5 „
idegen tőkével	12,086.500.000 „	79·0 „	5·9 „	11·2 „	2·6 „	0·8 „
váltótárca ...	2,988.300.000 „	62·4 „	9·7 „	21·1 „	6·2 „	0·5 „
jelzálogkölcson	4,551.900.000 „	82·8 „	4·8 „	9·9 „	1·1 „	1·1 „
értékpapirtárca	1.811.100.000 „	78·4 „	5·5 „	11·6 „	2·7 „	1·1 „
b) hitelszövetkezet	2.992.000 „	39·4 „	14·6 „	33·0 „	8·5 „	2·4 „
saját tőkével	280.000.900 „	68·6 „	7·1 „	13·6 „	7·2 „	2·6 „
idegen tőke	753.000.000 „	64·1 „	7·3 „	17·6 „	8·8 „	2·1 „
váltó tárca	157.300.000 „	51·2 „	8·5 „	25·4 „	12·6 „	1·9 „
jelzálog kölcsön	125.900.000 „	51·9 „	6·4 „	18·1 „	17·0 „	6·6 „
értékpapír tárca	50.300.000 „	53·6 „	7·9 „	20·0 „	8·8 „	4·4 „
ipari részvénytár- társaságok alap- tőkéje	1.059.300.000 K	78·2 „	9·5 „	8·8 „	1·5 „	1·3 „
vagyona	3.326,900.000 „	79·4 „	9·9 „	6·9 „	1·3 „	1·1 „

Állami adók.

egyesadó	170,368.000 K	51·3 „	16·2 „	19·3 „	11·9 „	3·9 „
fogyasztási adó...	295,252.000 „	51·0 „	22·0 „	19·3 „	4·5 „	2·3 „
jövedelmi adó	25,450.000 „	69·0 „	11·6 „	10·3 „	4·6 „	3·3 „

És most, hogy a számok száraz tömegén áthatoltunk és a munka jelentőségét rideg adataiban ismertettük, szóljunk szerzőnk előadási modoráról, gazdasági és politikai felfogásáról.

A munka nem száraz adathalmaz, nem untató statisztika és nem egyszerű kézikönyv, hanem hazafias lelkesedéssel, a tények keserű megnyugvásával és a jövő reményétől telt felfogásával írt vonzó olvasmány. Az előszó első mondata mindjárt hazafias érzést kelt az olvasóban: „ez a könyv nem megnyugvást jelent, sőt bízic abban, hogy a földrajzi tényezők örök törvényei, a gazdasági erők vonzása nem marad gyöngébb fél a békeokmány papirosával szemben.“ És a mű reményteljes utolsó mondata: „s minden tanulság arra mutat, hogy ez egészséges nép . . . megtalálhatja azt, amit most elvettek ugyan tőle, mint részleteiben nem egyszer, ami azonban mégis visszakerül hozzá, mert őt illeti meg az idők végezetéig“ oly szép szavak, melyek alap gondolatgyanánt az egész művet átszövik és átlengik.

A statisztikai munkáktól legtöbb olvasó irtózik, bennük csak biztos adatokat keres, de élvezetet nem igen mer remélni. Szerzőnk munkája ez utóbbit meghazudtolja. Egész költői ihletséggel szól például akkor, mikor a földterület száraz adataival kell foglalkozni, és így vezeti be a statisztikai tényállást: „fölfakadtak újra a nemes magyar nemzet sebei, kesereghetünk Rákóczival, mikor Magyarország s a békeszerződés által lekapcsolt részei között a politikai összefüggés erős pántját mesterségesen meglazítani látjuk.“ És amidőn a győzelmi mámortól ittas entente szétdarabolási műveletét jellemzi, ezeket a sorokat olvastuk: „a karzat mámoros tapsa, a páholyok önfeledt rózsái a győztes torreadort illetik, aki a bikát halálra sebezte, de már a nemes vad testén falánk kis ragadozók osztozkodnak,“ maradjunk csak leterített nemes vad, kiszolgáltatva azoknak, akik soha le nem győztek volna és Gulliverként megkötözve vagyunk kénytelenek nézni, hogy a törpék hogyan szaladgálnak rajtunk s emelgetik kíváncsi szemérmelenséggel könnyben úszó szempilláinkat.“ Az országnak megcsonkítását népünk szempontjából ezzel a költői mondattal állítja szemeink elé „mint hosszú, véres úszályt hordozzák fonákul szabott új köntösükön a szomszéd államok azt a negyedfél millió megtépett, hontalanná tett magyart, akit mohó meggondolatlansággal magukhoz kapcsolnak.“ — Szépen fejezi ki szomszédaink helyzetét, midőn mondja: „legyőzve, megcsúfolva, szétdarabolva, még mindig olyan erőseknek, vagy oly megbizhatatlanoknak látszunk-e, hogy az új szomszédállamok, amelyek vetélkedve hízlalták magukat agyon a mi testünkből leszaggatott értékes darabokkal, kénytelenek csoportosulni és szövetséget alkotni ellenünk?“

De nemcsak virágot, költői fordulatokat és hazafiassággal eltelt szólamokat találunk szerzőnk statisztikai művében, hanem átgondolt

és megokolt közgazdasági politikai értekezéseket. Utalunk elsősorban a népesség és közegészségügy, továbbá a népesség és szociálpolitika című kis fejezetre, hol a háboru által okozott veszteség súlyos következményei, a későbbi években a munkaképes korban megcsökkent korosztályok fenyegető veszélyt jelentenek. A születési arány csökkenésének gazdasági szempontból való következményei a számok szigorú logikája alapján fel vannak tüntetve, a szükséges óvintézkedésekre a közfigyelem felhivatik. A birtokreform és a mezőgazdasági politika című fejezetben a földéhség fokozatos fejlődését velős szavakban vázolja, a napjainkban történt intézkedéseknek a termelésre bekövetkező hatását jelzi és élelmezési viszonyaira való tekintettel a korlátolt és a szabadforgalom eshetőségeit megbeszéli.

Nem folytatjuk a példázgatást. Az eddigiekből a munka statisztikai és közgazdasági politikai jelentősége eléggé kitűnik. Ez a munka nem hiányozhat közgazdasággal foglalkozó ember dolgozó szobájából. Termelő, mezőgazda, iparos, bányász, kereskedő — mindennemű irodalmi ember minden pillanatban belőle veheti megsonkított országunk és elrabolt országrészeink adatait s belőle meritheti veszteségünk nagyságának számszerű bizonyítékait; de benne is találhatja meg a jövőben bekövetkezendő javulásra a nyomokat szerzőnk hazafias és lelkes szavaiban.

(—vits)

Békeszerződés és Munkaügy.

Dr. Papp Dezső : Békeszerződés és Munkaügy. Budapest, 1920. 60. l.

A tanulmány írója, h. államtitkár a kereskedelmi minisztériumban, alapos ismerője a munkásügynek s így a békeszerződés munkaügyi részének általa nyújtott ismertetése igen tanulságos.

Előszavában hangoztatja azt, hogy minden eszközt fel kell használni a társadalmi osztályellentéteknek mérséklésére. Közmeggyőződéssé kell tennünk, hogy a munkásság emelkedésének előmozdítása, az emberséges, bölcs munkaügyi politika nem egy osztálynak, hanem az egész társadalomnak érdeke, létfeltétele.

A békeszerződés a nemzetszövetséget létesítette és nemzetközi munkaügyi egyezményt teremtett meg. Szerzőnk vizsgálat tárgyává teszi azt, hogy mennyiben szolgál szilárd alapul a nemzet-

szövetség a nemzetközi munkaügyi egyezménynek. A világ népességének négyötöde tartoznék ugyan a nemzetszövetségbe, de szervezete és létrejöttének okai jövőjét nagyon kétségessé teszik. „Tartani lehet attól, hogy azok, akik ezt a szövetséget létrehozták, abban a humanizmus hangoztatása mellett oly szervet kívántak megalkotni mely tényleg csak nekik szolgál. Tartani lehet tőle, hogy a szövetség bölcsőjénél nem az emberiség egyetemlegességének géniusza, hanem bosszú, kapzsiság, félelem és álszenteskedés virrasztottak.“ „A nemzetszövetségnek saját érdekében egymással megbékült, erős tagokra lett volna szüksége. A gyűlölet, mely tagjaiban él, a gyengeség, amelyre egyes tagjai mesterségesen kárhóztatva vannak, a nemzetszövetségnek létét fenyegető passzivumai.“

A nemzetszövetségnek a nemzetközi munkaügyi szervezettel való összekapcsolása azon előzményekben találja okát, melyek a munkaügy nemzetközi szervezetét már régebben kezdeményezték és akkor, midőn a békeszerződés tárgyalásai folytak, 1919 február 3-án a Bernben összeült nemzetközi szocialista konferencia a nemzetszövetség „elutasíthatlan és legsürgősebb feladata gyanánt a nemzetközi munkásvédelemnek megalapozását és keresztülvitelét“ követelte. A munkásügynek nemzetközi rendezése céljából II. Vilmos császár még 1890-ben hívott össze egy tanácskozmányt. Ezzel az üggyel foglalkozott 1897-ben a zürichi és a brüsszeli kongresszus. 1900-ban Millerand miniszter tartott e tárgyban kongresszust, melynek határozata folytán jött létre Bernben a nemzetközi munkásügyi hivatal, mely azóta rendszeresen készíti elő a nemzetközi munkásügyi kongresszusokat. Ezek voltak 1901-ben Baselben, 1902-ben Kölnben, 1904-ben Baselben, 1906-ban Genfben, 1908-ban Lunzernben, 1910-ben Luganóban, 1912-ben Zürichben. Az 1914-re tervezett összejövetelt a háború tette lehetetlenné. A békés idő bekövetkeztével a munkások ügyük nemzetközi rendezése céljából ismét több helyen (Leedsben, Bernben, Buffalóban, Párisban) tartottak összejöveteleket.

A nemzetközi munkaügyi egyezmény kiegészítő része a párisi békekötéseknek s így a trianoni magyar békeszerződésnek is. Ezen egyezmény által egy állandó munkaügyi szervezet létesül. Tagjai a nemzetszövetségnek minden tagja; ez a szervezet közgyűlésében, mely évenként legalább egyszer tartatik, dönt elvi ügyekben. Minden tag négyképviselőt küld ki, két kormányképviselőt, egy munkaadó és egy munkavállaló képviselőt. A közgyűlés székhelye Genf, a közgyűlés $\frac{2}{3}$ szavazattal más helyet is jelölhet. A szervezet folyó ügyeit a munkaügyi hivatal végzi Genfben. A hivatal áll 24 igazgatósági tagból és pedig 12 kormányképviselőből és 6 munkaadóból és 6 munka-

vállalóból. A 12 kormányképviselő közül 8-at a legnagyobb jelentőségű iparral bíró államok neveznek ki. A szervezet határozatait két alakban hozza, ajánlás vagy egyezmény alakjában, aszerint amint bizonyos intézkedés meghonosítását tanácsolja, vagy meghonosítását szükségkép kívánja. Ezeket a határozatokat minden állam köteles törvényhozása elé terjeszteni és annak döntését létrehozni. Az így elintézett ügy a hivatalnak bejelentendő. Amennyiben a szervezet határozatainak valamely állam nem felelne meg, a nemzetközi munkáshivatal, esetleg nemzetközi bíróság elé viszi az ügyet.

A nemzetközi munkásügyi szervezet eddig is már 1919-ben Washingtonban, 1920-ban Genfben tartotta közgyűlését és 1921-ben Genuában fogja ülését tartani.

A „nemzetközi munkaügyi egyezmény méltatása“ című fejezetben megismerkedünk azokkal a kifogásokkal, melyeket a németek és az osztrákok az egyezmény ellen tettek. Ezek szerint a munkásság befolyása egészen jelentéktelen a saját ügyeikben hozandó határozatoknál; a határozatok elfogadására és végrehajtására vonatkozó szabályok nem elég szabatosak, sőt elmosódottak és nyújthatók, úgy hogy a szociálpolitikailag elmaradt országok továbbra is kivonhatják magukat hatásaik alól; anyagi szabályokat kellett volna megállapítani, nemcsak irányelveket közölni; végül magukat az irányelveket is hiányosaknak mondják. Szerzőnk ezeket a kifogásokat részletesen megcáfolja; nem tartja ugyan teljesen hibátlan alkotásnak az egyezményt, de azt „saját jól felfogott érdekeink szempontjából is örömmel üdvözölhetőnek“ mondja, melynek „fenntartását elő kell mozdítanunk“.

Legérdekesebb része a munkának az utolsó fejezet, melynek tárgya „a nemzetközi munkaügyi egyezmény várható hatása nemzeti munkaügyi politikánkra“. Szerzőnk itt egyenként foglalkozik azokkal az irányelvekkel, melyeket az egyezmény mintegy programul tűz ki a legközelebbi teendőkre nézve és ez alkalommal elmondja nézetét arra nézve, mennyiben felelt meg már törvényhozásunk az illető irányelveknek és mennyiben lehető közgazdasági helyzetünkben ezeket az elveket megvalósítani; nagyjában az a nézete nyilvánul meg, hogy törvényhozásunk szociálpolitikai téren nagyon is elmaradt és hogy az irányelvek érvényesülése a társadalmi béke előmozdítása szempontjával kívánatos.

Az első irányelv, melyet jövőben követni kell, az, hogy „a munka nem tekinthető csupán árúnak, vagy kereskedelmi cikknek“. Szerzőnk ezt minden munkaügyi intézkedésnek alap gondolatául tekinti és ennek az elvnek következetes keresztülvitelét magának

a munkaügyi politikának mondja. A 2-ik elv a szabad szervezkedés joga minden törvényes célra, úgy a munkások, mint a munkaadók részéről. E tekintetben nálunk még nagy a hiány; az egyesülésjog egészen a miniszteri önkénytől függ. A 3-ik elv a munkások díjazása oly munkabérrel, amely számukra tisztességes életmódot biztosít. Ezen nagyon is nehezen megoldható kérdésnél szerzőnk utal a különböző bérfizetési rendszerekre, a munkaszabályszerződés jelentőségére, a munkabérminimumra, a bérkérdések megoldása céljából szükséges döntőbiróságokra. A 4-ik elv a 8 órás munkanap, vagy a 48 órás munkahét. Ez az elv időközben a forradalom óta nálunk erőszakos alkalmazást nyert, habár iparunk nem igen akar vele megbarátkozni. Mindenesetre rendezésre vár a kérdés. Ezt az elvet a Washingtonban tartott közgyűlés már egyezmény alakjában elfogadta s így törvényhozásunknak legközelebb foglalkoznia kell vele. Az 5-ik elv, hogy hetenkint legalább 24 órás munkaszünet legyen, amennyire csak lehetséges, a szünet a vasárnapot foglalja magában. Ez az elv nálunk már törvényileg életben áll. A 6-ik elv a gyermekmunka megszüntetése és mindkét nembeli fiatalok munkájának oly korlátozása, amely nevelésük folytatását és kellő testi fejlődésüket biztosítja. E részben törvényhozásunk az ipartörvény óta nem tett megfelelő intézkedéseket. A washingtoni közgyűlés e kérdésre nézve egyezményt állapított meg s így ezzel az üggyel legközelebb foglalkoznunk kell. A 7-ik elv szerint a férfiak és nők egyenlő értékű munkáért egyenlő munkabért kapjanak; törvényeink eddig a munkabérrel általában nem foglalkoztak, annál kevésbé a női munkabér egyenlősítésével. A 8-ik elv a külföldi munkásoknak méltányos gazdasági elbánást óhajt biztosítani; eziránt eddig már folytak nemzetközi tárgyalások, a kérdés megoldása mindazáltal sok nehézséggel jár. A 9-ik elv a munkásvédelmi törvények végrehajtását kellő állami felügyelet által kívánja ellenőriztetni. Erre nézve törvényhozásunk már is a gyárokra vonatkozóan az ipari felügyelők intézményével megtette a szükségeseket.

A most felsorolt elveket az egyezmény nem tartja kimerítőnek és véglegeseknek; és tényleg a washingtoni közgyűlés már a munkanélküliség leküzdésére, a munkásnőknek a lebetegedés előtt és után való foglalkoztatására készített egyezményt.

Szerzőnk a munkásügyre nézve befejezésül azt a nézetét nyilvánítja, hogy nemzetünk egyik legfontosabb ügyét szolgáljuk, ha becsületes akarattal és munkával hozzájárunk ahhoz, hogy munkáságunk létszínvonalát az eddiginél magasabbra emeljük. „Tisztában kell lennünk azzal, hogy a békés fejlődés érdekében a munkaügy

nem hagyható meg tovább kizárólag a közvetlenül érdekeltek, a munkaadók és az alkalmazottak magánügyének. A nemzet egészének boldogulása érdekében kötelessége a közhatalomnak beleszólni a viszonynak alakulásába.“

Amily igazak ezek a szavak, épp oly nehéz a feladat, amely előtt állunk és ha a munkásügy nemzetközi rendezése bizonyos mértékben előnyösnek tetszik, úgy amint ezt a békeszerződés követeli, alig lesz keresztülvihető. Ha a békeszerződés még úgy kilátásba helyezi is, hogy az egyes országok sajátosságait a munkásügy részleteinél figyelembe kell venni: alig lehetséges, hogy nemzetközileg egységes rendezést elérjünk. A nemzetek szelleme, erkölcse, műveltségi foka, az országok klimája, népesedési viszonyai annyira eltérők, hogy gazdasági téren az uniformitást elérni nem fogjuk. És mindahhoz hozzájön, hogy a békekötés nem a béke szellemétől, hanem a bosszú ármányától kapja irányát s így az általa létesített intézmények magukban hordják bomlásuk csíráját.

(—vits.)

Magyar Közgazdasági Társaság Igazgató-választmányi ülés.

Az igazgató-választmány f. é. április 27-én tartott ülésén a május 5-i közgyűlés előkészítésével foglalkozott, elfogadta a közgyűlés elé terjesztendő jelentéseket s megejtette az üresedésben levő választmányi helyekre a jelöléseket. Elhatározta továbbá a választmány egy külön elméleti szakosztály felállítását s a többtermelési szakosztálynak a társaság egészével való szorosabb összeműködését.

Az igazgató jelentése a Társaság 1920. évi működéséről.

A háborús és forradalmi évek után az 1920. év volt az, a midőn Társaságunk rendszeres munkásságát megkezdhette és folytathatta. A Társaság feladatához és hivatásához híven figyelmét elsősorban azokra a kérdésekre irányította, amelyek gazdasági életünk újjáéledését legközvetlenebbül érintik. Ezért két nagy ankéttal indította meg működését, amelyek közül az egyik 1920 április 21—26-ig a földbirtokreformmal, a másik pedig április 28-tól május 12-ig pénzügyeink rendezéseivel foglalkozott. Mindkét tanácskozáson nem-

csak legjelesebb szakférfiaink vettek részt, hanem a tárgyalásokat állandóan a gazdasági és politikai világ legélénkebb érdeklődése kísérte. Még egy ankétot rendezett a társaság az év folyamán, a melynek tárgya a kettős adóztatás volt, amely úgy a saját, mint a körülöttünk levő államok új adótörvény hozásával kapcsolatban nagyon közletről érinti gazdasági életünket.

Több előadás tartatott ezenkívül az 1920. évben, mindig nagy súlyt helyezvén arra, hogy a gyakorlati élet problémái nyerjenek tudományos alapon kellő és pártatlan megvilágosítást. Így május hó 26-án Klug Emil tartott előadást „A német, osztrák és cseh jövedelmi adóról, vagyoadóról és vagyonszaporulati adóról,“ június hó 19-én Exner Kornél „Az egyenesadók reformjáról“, június 23-án Lengyel Géza „A külkereskedelmi forgalom mai helyzetéről“ és végül december 6-án Ferenczi Izsó „Németausztria közgazdasági viszonyairól.“

Az élet lüktető pezsgése jellemezvén a Társaság működését, kifejezésre jutott az nemcsak abban a nagy érdeklődésben, amely a tárgyalásokat és előadásokat kísérte, hanem abban a nagy tagmegszaporulásban is, amely a múlt évet jellemezte. Az elnökség renkívül nagy agilitása folytán ezidőszert nem kevesebb, mint 32 alapító és 677 rendes tagot számol a Társaság. Ez tette csak lehetővé azt, hogy a mai nagy drágaság mellett a Közgazdasági Szemle az adott viszonyokhoz képest eléggé széles terjedelemben megjelenhetett és beszámolhatott úgy az ankétok eredményeiről, mint alkalmat adhatott, ha szűkebb keretek között is, egyes kérdések tudományos megvilágítására.

Elénk munkásságot fejtett ki a Társaság többtermelési szakosztálya is Lukács György v. b. t. t. vezetése mellett. Hantos Elemér: „Termelés és valuta“ és „A pénzrendszer jövője“, Dénes Árpád: „A valuta helyreállításának szükségessége a termelés szempontjából“. Habekost Alajos pedig: „A burgonya permetező öntözése“ címen tartott előadást. A szakosztály a többtermelés okfejtő történetének megírására pályázatot is hirdetett, amelyen 4 vázlat vett részt s a bírálóbizottság az 1000—1000 korona díjat Zigány Zoltán főv. gazdasági iskolai igazgatónak és dr. Sigmund Elek műegyetemi r. tanárnak ítélte oda.

Meg kell említenünk, hogy épp a megváltozott gazdasági viszonyokra való tekintettel, kellő anyagi erők álljanak rendelkezésre, szükségessé vált a Társaság alapszabályainak, főként a tagok anyagi hozzájárulására vonatkozó részeinek megváltoztatása. A belügyminiszter úr az új alapszabályokat 1920 június hó 16-án

36815/920. VII. sz. alatt hagyta jóvá. A Társaság taglétszámváltásairól s pénzügyi eredményeiről a mellékelt zárszámadási munkálatok és a számvizsgálóbizottság jelentése számolnak be. Ezek és a vagyonkimutatás az előírt módon felülvizsgáltatván, kérjük az elnökség részére a felmentés megadását. Ugyancsak kérjük az 1921. évi költségvetési előirányzat elfogadását.

Az igazgató-választmány 1921 április 27. üléséből.

Közgyűlés.

Társaságunk 1921 május hó 21-én tartotta évi rendes közgyűlését tagjaink rendkívüli érdeklődése mellett. Matlekovits Sándor v. b. t. t. elnök megnyitó beszédében közgazdasági életünk aktuális kérdéseivel foglalkozott. Azután a közgyűlés elfogadta az igazgató-választmánynak a társaság 1920. évi működéséről szóló jelentését, valamint a bemutatott zárszámadásokat. Az igazgató-választmányban üresedésben lévő négy helyre egyhangúlag megválasztottak: Gróf Hadik János, Krausz Simon, Balás Károly és Scitovszky Tibor. Végül Heller Farkas műegy. tanár tartott előadást „A pénzelmélet fejlődése“ címen.

I. A Magyar Közgazdasági Társaság tag- és tagdíjforgalma az 1920 évben.

A) Tagforgalom:

Taglétszám 1920. I. 1.-én.

			Törítés halálozás vagy kilépés miatt.	Uj belépés	Tényleges szaporulat	Taglétszám 1920 XII. 31.-én.
Alapító tag	à 5000 K	4	—	+	24	28
" "	" 10000 "		—	+	2	2
" "	" 20000 "		—	+	1	1
" "	" 25000 "		—	+	1	1
Fővárosi "	" 50 "	478	19	+	109	568
Vidéki "	" 50 "	96	1	+	7	102
Az alapszabályok						
5. § 7. §	pontja szerinti					
tag	à 200 K	7	—	+	46	53
"	" 300 "		—	+	1	1
"	" 400 "		—	+	1	1
"	" 500 "		—	+	3	3
"	" 600 "		—	+	1	1
"	" 2000 "		—	+	1	1
Összesen:		585	20	+	97	177
						762

B) Tagdíjak nyilvántartása. 1920.

	1919.	1920.	Be kellett volna folyni.	Tényleg befolyt.	
Alapító tag á 5000 K	4	+	24 = 28	120000 K Alapító tagdíjból 180000 K	
" " " 10000 "	—	+	2 = 2	20000 „ Régi hátralékra 2160 „	
" " " 20000 "	—	+	1 = 1	20000 „ 1920 évi tagdíra 27370 „	
" " " 25000 "	—	+	1 = 1	25000 „ 1921 évi tagdíjra 520 „	
Fővárosi „ „ 50 „	478	+	109 = 587	29350 „ 1922 évi tagdíjra 90 „	
Vidéki „ „ 50 „	96	+	7 = 103	5150 „ 1923 évi tagdíjra 20 „	
Az alapszabályok				Ismeretlenlől bejött 220 „	
5. §, illetve 7.				Összesen: 210380 K	
§. 2. pontja					
szerinti tag á 200 K	7	+	46 = 53	10600 K	
" 300 "	—	+	1 = 1	300 „	
" 400 "	—	+	1 = 1	400 „	
" 500 "	—	+	3 = 3	1500 „	
" 600 "	—	+	1 = 1	600 „	
" 2000 "	—	+	1 = 1	2000 „	
Összesen		585	+	197 = 782	234900 K

C) Tagságidő hátralék.

a.	b.	c.	d.	e.
Hátralék 1919. XII. 31.-én	Előirányzat 1920-ra	Hátralék törítés 1920-ban	Befizetés régi hátralékra	Befizetés 1920-ra
15.572	234.900	1420	2160	207.370
250.472		210.950		
korona				
Különbözet		39.522		

II. A Magyar Közgazdasági Társaság

Tételszám	B E V É T E L	Összesen	
		K	f
1	Befolyt tagsági díj „ Rendes tagsági díj 30.380 K Alapító „ 180.000 „ Összesen : 210.380 K	210.380	—
2	Segélyek	2.600	—
3	Kamat és nyereség Kamat 411.6 K Szelvény 224.50 „ Összesen : 36.12 K	636	12
4	Térítmény „Kiadványok“ számláinak	1.854	—
5	Vissza érkezett	94	—
6	Pénzmaradvány 1919 dec. 31.-én	27.93	—
	Főösszeg	243.501	12

Budapest, 1920. évi

Matlekovits Sándor s. k.,
elnök.

Gerlóczy Béla s. k.,
pénztárnok.

Ezen zárszámadást tételenként megvizsgáltuk és a vonatkozó okmánymentvény megadását ajánljuk.

Budapesten, 1921. évi április hó 27-én.

A számvizsgáló-

Beck Dénes s. k.

Schóber Béla s. k.

1921 évi zárszámadása.

Tételszám	K I A D Á S	Összesen	
		K	f
1	„Közgazdasági Szemle“ szerkesztői tiszteletdíj	1.500	—
2	„Közgazdasági Szemle“ írói tiszteletdíj	6.448	—
3	„Közgazdasági Szemle“ nyomdaköltség	89.269	—
4	Magy. Tkpt. központi jelzalogbankja	8.184	—
5	Anket költség:	8.981	60
6	Irodai költség	5.840	—
7	Felszerelési, pósta és egyéb költség	1.608	52
8	Pénztármaradvány 1920 XII. 31.-én	121.720	—
	Főösszeg	243.501	12

december hó 31-én.

Bud János s. k.,
igazgató.

Baumgarten Nándor s. k.,
ellenőr.

nyokkal összehasonlítván, helyesnek találtuk; miért is az elnökség részére

bizottság:

Székely Ferenc s. k.

Zsengery Manó s. k.

III. A Magyar Közgazdasági Társaság

Tételszám	V A G Y O N	Összesen	
		K	f
1	Pénztári maradvány 1920 XII. 31-én	121.720	—
2	Értékpapírok:		
	Magy. Tkpt. Közp. bankja záloglevél à 100 K = 10000 K		
	6% II. zárolt hadikölcsön „ 50 „ = 2500 „		
	6% III. „ „ „ 50 „ = 2500 „		
	6% májusi „ „ 50 „ = 2500 „		
	6% februári „ „ 50 „ = 5000 „		
	22500 K	2.500	—
3	Hátralékos tagsági díj	39.522	—
		183.742	—

Budapesten, 1920. évi

Matlekovits Sándor s. k.,
elnök.

Gerlóczý Béla s. k.,
pénztárnok.

Ezen vagyonskimutatást tételenként megvizsgáltuk és a vonatkozó
Budapest, 1921. évi április hó 27-én.

A számvizsgáló-

Beck Dénes s. k.

Schóber Béla s. k.

1920 december 31-iki vagyonkimutatása.

Tételszám	T E H E R	Összesen	
		K	f
1	Hátraléktartalék	39.522	—
2	Egyletívagyon : vagyon többlet	144.220	—
<hr/>			
<hr/>		183.742	—
<hr/>			

december hó 31-én.

*Bud János s. k.,
igazgató.*

*Baumgarten Nándor s. k.,
ellenőr.*

okmányokkal és könyvekkel összehasonlítván, helyesnek találtuk.

bizottság.

Székely Ferenc s. k.

Zsengery Manó s. k.

TÁRSADALOMGAZDASÁGTANI BIBLIOGRAPHIA 1921 JANUÁR-ÁPRILIS

30 Szociológia

*

Below, G. Soziologie und Hochschulreform. WeltwirtschArch. 1921. 16, 4, 512—527. p.

31 Statisztika

Hübner's geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde. 66. Jhg. Neubearb. u. abgeschlossen im Dezember 1920. von Juraschek u. Schullern. Wien: Seidel 1921. XV, 158. p.

*

Kovács A. Hogyan hamisították meg a románok a magyar statisztikát a békekonferencián? Társadalomtud. 1921. 1, 1, 147—160. p.

312 Demográfia

*

Döring, C. Die Bevölkerungsbewegung der englischen Kolonien vor und in dem Weltkriege. ArchSozHyg. 1921. 14, 2, 97—144. p.

Grieshaber, H. Beitrag zur Berufsmorbidität. ZVersicherungswiss. 1921. 21, 1, 64—72. p.

Maiaré, F. Zur Statistik der Sterbefälle in München während des letzten Friedensjahrfünfts und der drei ersten Kriegsjahre. II. ZStaatswiss. 1920. 75, 4, 411—453. p.

Szekeres, I. Magyar népesedési politika a háboru után. Aurora. 1921. 2, 2, 104—114. p.

Wolff, G. Der Menschenverlust im Weltkrieg. SozialistMh. 1921. 27, 56, 1, 13—21. p.

325 Gyermekpolitika. Telepítés

*

Mächler, M. Wie ist das Siedlungsproblem zu lösen? SozialistMh. 1921. 27, 56, 5—6. 222—227. p.

Schippel, M. Deutsches Kolonialschicksal und Völkerbund. SozialistMh. 1921. 27, 56, 1, 8—13. p.

33 Szociálpolitika

Heller, F.: Szociálpolitika. Rp.: Németh, 1920. 123. p.

Neuhäus, F. A társadalmi kérdés. Bp.; Dick (1921). 222. p.

*

Brauer, Th. Um Ziel und Inhalt der Sozialreform. SozPrax. 1921. 30, 17, 425—429. p.

Francke, E. Die Sozialpolitik im Volksstaat. SozPraxis. 1921. XXX. Jhg. 1. Nr. 1—6. p.

Günther, A. Grenzen der Sozialpolitik. SozPrax. 1921. 30, 15, 369—374, 16, 410—418. p.

Mehring, R. Zur Metaphysik der Sozialreform. SozPrax. 1921. 30, 16, 402—9. p.

Simon, H. Sozialpolitik und Armenwesen. RArbBl. 1921. 1, (N. F.) 10, 425*—428.* p.

Stein, Ph. Finanzlage und Sozialreform. SozPrax. 1921. 30, 7, 161—4.; 8, 190—4. p.

331 Munkiskérdés

Pap Dezső: Békeszerződés és munkáügy. Bp.: M. Lap- és Könyvkiadó R.-T. 1920. 60. p.

Gesellschaft für Soziale Reform. Die Berufserziehung des Arbeiters. Jena: Fischer, 1921. 128. p.

*

Francke, E. Die II. Allgemeine Arbeitskonferenz des Völkerbundes. WeltwirtschArch. 1921. 16, 3. Ch&A. 271*—282.* p.

Gaebel, K. Der Vorentwurf eines Hausgehilfengesetzes. SozPrax. 1921. 30, 13, 313—319. p.

Herring. Die praktische Berufsausbildung der ungelerten Arbeiter. SozPrax. 1921. 30, 6, 129—134. p.

Mombert, P. Aus der Literatur über die soziale Frage und über die Arbeiterbewegung in Deutschland in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. ArchGeschSozialismus. 1921. 9, 169—236. p.

Payen, E. Les retraites ouvrières et paysannes pendant la guerre. Economiste Franç. 1921. 49, 1, 9, 261—4. p.

Potthoff, H. Zur Klärung arbeitsrechtlicher Begriffe. Arbeitsr. 1921. 8, 1, 18—23. p.

Stern, E. Psychologische Berufsberatung. SozPrax. 1921. 30, 17, 445—7. p.

Wygodzinsky. Die Ideenwelt der Landarbeiter. SozPrax. 1921. 30, 2, 33—35. p.

331. 11 Munkas erzödés

*

Németország. Der Entwurf eines Arbeitstarifgesetzes. SozPrax. 1921. 30, 15, 387—388. p.

Németország. Reichsarbeitsministerium. Entwurf eines Arbeitstarifgesetzes. RArbBl. 1921. 1, (N. F.) 13, 491—7. p.

Potthoff, H. Das künftige Arbeitsvertragsgesetz. SozPrax. 1921. 30, 15, 383—6. p.

Schöps, P. Tarifvertrag und Akkordarbeit. SozPrax. 1921. 30, 9, 217—222. p.

Zimmermann, W. Zum Entwurf des deutschen Arbeitstarifgesetzes. SozPrax. 1921. 30, 17, 434—439. p.

331. 15 Egyeztetés és békítetés

Sitzler, Fr. Die Schlichtung von Arbeitsstreitigkeiten nach den Verordnungen vom 23. Dezember 1918 und vom 12. Februar 1920. Erläutert von —. Berlin: Vahlen, 1921. 170. p.

*

Asch, A. Bedeutung, Inhalt und Form des Schiedsspruches des Schlichtung-

ausschusses. Arbeitsr. 1921. 8, 2, 40—42. p.

Manlte, Fr. Über den Entwurf eines Arbeitsgerichtsgesetzes. Deutsche WirtschZtg. 1921. 17, 2, 25—27. p.

Sitzler, Fr. Der Entwurf einer Schlichtungsordnung. SozPrax. 1921. 30, 17, 452—455. p.

331. 2 Munkabér. Munkaidő

Südekum, A. Kapital und Gewinnbeteiligung als Grundlage planmäßiger Wirtschaftsführung. Berlin: Springer, 1921. 38. p.

*

Fehlinger, H. Gleitende Lohntarife in Grossbritannien. JBNationalök. 1921. 116, 1, 79—85. p.

Herrmann, K. Teuerung und Lohn. SozPrax. 1921. 30, 3, 57—61.; 4, 85—87. p.

Kulemann, W. Zur Reform des Entlohnungssystems. Recht&Wirtschaft. 1921. 10, 2, 29—32. p.

Kulemann, W. Zur Reform des Entlohnungssystems. SozPrax. 1921. 30, 16, 414—417. p.

Németország. Achtstundentag. Plutus. 1921. 18, 5, 74—77. p.

Oertmann, P. Arbeitsgesellschaften? Arbeitsr. 1921. 8, 1, 11—18. p.

Simmersbach, B. Die Abnahme der Arbeitsleistung. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 13, 289—292. p.

331. 4 Női es gyermekmunka

*

Lüders, E. Das Zweischichten-System für jugendliche und weibliche Arbeiter. RArbBl. 1921. 1, (N. F.) 424*—425*. p.

331. 61 Munkanéküliség. Munkashiány

*

Dolleschel, H. Die Behebung des Arbeitermangels in der Landwirtschaft. SozPrax. 1921. 30, 12, 289—294. p.

Kassowitz, T. Die Arbeitslosigkeit in England. ÖstVolkswirt. 1921. 13, 19, 331—333. p.

Levy, H. Lebenshaltung und Arbeitslohn in England. Das Arbeitslosenproblem. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 9, 193—4. p.

331. 68 Munkaközvetítés

*

Kaufmann, E. Die Form öffentlicher

- Angestelltenvermittlung. SozPrax. 1921. 30, 6, 147—153. p.
Wilden, I. Die Gemeinden und das Arbeitsnachweisgesetz. RArbBl. 1921. 1, (N. F.) 417*—419*. p.

331. 823 Munkásbalesetek

*

- Bender, A.* Die Beschränkung der gewerblichen Gefahren durch die Betriebsräte. SozPrax. 1921. 30; 6, 136 8. p.

331. 88 Szakszervezetek

- Németország. Gesamtverband der christlichen Gewerkschaften.* Jahrbuch der christlichen Gewerkschaften für 1921. Köln: Christl. Gewerkschaftsverlag, 1921. 220. p.
Zwing, K. Gewerkschaftliche Probleme. Stuttgart: Dietz, 1921.

*

- Brauer, T.* Zur Charakteristik der modernen Gewerkschaft. SozPrax. 1921. 30, 5, 113—116. p.
Briefs, G. Kritisches zur Gewerkschaftsfrage. SozPrax. 1921. 30, 7, 169—171. p.
Giesberts. Franz Hitze und die katholischen Arbeitervereine. SozPrax. 1921. 30, 11, 285—8. p.
Kroppenberg, W. Die russische Gewerkschaftsbewegung. Konjunktur. 1921. 12, 17/18, 98—101. p.
Lederer, E. Die Gewerkschaftsbewegung 1918/19. und die Entfaltung der wirtschaftlichen Ideologien in der Arbeiterklasse. ArchSozWiss. 1920. 47, 1, 219—269. p.
 A londoni szakszervezeti kongresszus. SzakszervErt. 1921. 18, 1, 4—6. p.
Schippel, M. Gewerkschaften, Arbeiterparteien und Frankreichs Wiederaufbau. SozialistMh. 1921. 27, 56, 334—338. p.
 Visszapillantások. A szakszervezetek jelentése 1920. évről. SzakszervÉrt. 1921. 18, 1, 1—4. p.

331. 89 Sztrájk

*

- Beer, M.* Der Kampf in der britischen Kohlenindustrie Neue Zeit. 1921. 39, 2, 5, 102—107. p.
Kassowitz, T. Die Weltkrise im englischen Kohlenbergbau. Österr-Volksw. 1921. 13, 28, 509—511. p.
Wernecke. Der „französische Eisenbahner-Ausstand im Mai 1920. SozPrax. 1921. 30, 3, 66—69. p.

333. 32 Lakáskérdés

- Pongrácz J.* Az 1921 ápr. 10-től érvényben levő lakásügyi jogszabályok. Összeáll. és magyarázatokkal ell. — Bp.: Népszava, 1921. 104. p.
Szöllösy A. (etc.) A kommunizált házak jogviszonyai. A volt „Országos lakásbiztosság“ felszámolása. A von. rend. összeáll. magy. ell. — Bp.: Schenk, 1921. 88. p.
Túry S. K. A lakásügy rendezéséről szóló 2300/1921. M. E. sz. rendelet... Összeáll. és magyarázta — Előszóval ell. Térfy Gy. Bp.: Ordo, 1921. XIX, 192. p.

*

- Brix, Dr.* Vorschläge zur schnellen Schaffung neuer Wohnungen. EuropStaats&WirschZtg. 1921. 6, 1, 677—680. p.
Guske, W. Freie Bodenwirtschaft und Wohnungswesen. NeueZeit. 1921. 39, 2, 2, 34—39; 3, 64—68. p.

334 Szövetkezetügy

*

- Bernát, Gy.* A húszéves finn szövetkezeti mozgalom. OKHÉrtesítő. 1921. 23, 8, 151—2. p.
Bikkal, D. Az olasz munkavállaló és termelő szövetkezetek. OKHÉrtesítő. 1921. 23, 8, 152—154. p.
Crüger, H. Zur Revision des Genossenschaftsgesetzes. Recht&Wirtsch. 1921. 10, 4, 69—72. p.
Deumer, R. Umwandlung von Kreditgenossenschaften in Aktiengesellschaften. Bank. 1921. 3, 137—145. p.
György E. Nemzetközi szövetkezeti politika OKHÉrtesítő. 1921. 23, 7, 123—125. p.; 8, 146—149. p.
Maier, K. H. Die charakteristischen Grundsätze des Genossenschaftsrechts. Neue Zeit. 1921. 39, 2, 6, 125—131. p.
Müller, H. Gedanken zur Neugestaltung des Genossenschaftsrechts. SozialistMh. 1921. 27, 56. 5—6. 233—239. p.
Schloesser, R. Die berufsständische Bedarfsgüterversorgung. SozPrax. 1921. 30, 13, 321—324. p.

335 Szociálizmus

*

- Kelsen, H.* Sozialismus und Staat. ArchGeschSozialismus. 1920. 9, 1, 1—129. p.
Kolnai A. A liberális szociálizmus társadalomtudományi kiinduló pontjai. Aurora. 1921. 2, 3, 208—222. p.

Kranold, A. Marxismus und Kritizismus. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 20, 478—484; 21, 499—506. p.

335. 75 Keresztényszocializmus

*

Pieper, A. Die geschichtliche Stellung Franz Hitzes in der katholisch-sozialen Bewegung. SozPrax. 1921. 30, 11, 273—6. p.

335. 86 Kommunizmus. Bolsevizmus

Fraccaroli, A.: Magyarors. ág a bolsevizmus alatt. (Olaszból). Bp.: Athenaeum, 1920. 142. p.

Gratz G.: A bolsevizmus Magyarországon. Bp.: Franklin, 1921. XXII, 861. p.

Hoschiller, M.: Le mirage du soviétisme. Paris: Payot, 1921, 252. p.

Sándorffy K. és Vajda Á. Szovjetkövetelések és szovjettartozások. Bp.: Wodianer, 1921. 99. p.

Schostakovsky, P.: Deux ans et demi an pays des bolcheviks. Paris.: Hemmerlé, 1920. 165. p.

*

Conrady, A. Die Pariser Kommune. Neue Zeit. 1921. 39, 2, 1, 9—16. p.

Cunow, H. Die Zersetzung des Bolschewismus. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 26, 609—614. p.

Cunow, H. Der Bankrott des Bolschewismus. Neue Zeit. 1921. 39, 2, 4, 73—80.

Grünberg, C. Die Londoner Kommunistische Zeitschrift und andere Urkunden aus den Jahren 1847—1848. ArchGeschSozialismus. 1921. 9, 2—3. 249—341. p.

Hirschberg, M. Bolschewismus. Arch-SozWiss. 1920. 48, 1, 1—43. p.

Olberg, P. Bauernrevolution und Bolschewismus. (Die Agrarfrage in Russland.) ArchSozWiss. 1921. 48, 2, 361—418. p.

Raffalovich, A. La grande illusion Bolchevique. Le bilan communiste. Economiste Franç. 1921. 49, 1, 2, 35—37. p.

Schiff, V. Der Kommunismus in Frankreich. Neue Zeit. 1921. 39, 2, 4, 80—83. p.

339. 83 Szabad szellemi foglalkozások

*

Leichter, O. Klassenmässiger Zusammenschluss der geistigen Arbeiter? ÖstVolkswirt. 1921. 13, 24, 422—425. p.

Olden, R. Der klassenmässige Zusammenschluss der geistigen Arbeiter. ÖstVolkswirt. 1921. 13, 23, 403—405. p.

Potthoff, H. Anwendbarkeit des Arbeitsrechtes auf freie Berufe. Arbeitsr. 1921. 8, 2, 33—39. p.

339. 85 Alkalmazottak

*

Adler, E.: Die Reform des Angestelltenrechtes in Österreich. RArbBl. 1921. 1, (N. F.) 10, 390*—394*. p.

Grünberg, Dr. Die Reform des Handlungsgehilfengesetzes. ÖstVolkswirt. 1921. 13, 21, 363—367. p.

Winters, F. Entwicklungstendenzen in der Beamtenbewegung. SozPrax. 1921. 30, 14, 351—3. p.

339. 9 Proletariátus

Sorel, G.: Matériaux d'une théorie du prolétariat. 2. Ed. Paris: Rivière, 1921. 455. p.

*

Heichen, A. Die Arbeiterklasse und die Pariser Konferenzbeschlüsse. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 22, 513—518. p.

34 Jogtudomány

*

Emge, A. Über den Charakter der Geltungsprobleme in der Rechtswissenschaft. ArchRechts&Wirtschaftsphil. 14. Bd. 2—3. 146—171. p.

341. 38 Békekötés. Békeszerződés

Ausztria. Békeszerződés. Der Staatsvertrag von St. Germain samt Begleitnote vom 2. Sept. 1919 u. einem alphabetischen Nachschlagverzeichnis. Wien: Goldschmiedt, 1919. X, 250, IV, 77. p.

Bocskay-szövetség. A magyar-román békeszerződés magyarázata. 1921.

Keynes, J. M. Der Friedensvertrag von Versailles. Berlin: Verl. f. Politik&Wirtsch. 1921. 52. p.

Magyarország. Békefeltételek. Condition de paix avec la Hongrie. 15. Janvier 1920. (Paris): 1920. IV, 174. p.

Magyarország. Békefeltételek. A magyar békefeltételek. Bp.: Táltos, 1920. 194. p.

Magyarország. Békeszerződés. A magyar békeszerződés és a becikkelyező törvény szövege és magyarázata. Jegyz. ell. Alkér K., Ambrózy

Gy., Danilovics P. (etc.) Bp.: Ordo, 1921. VIII, 333. p.

*

Lersner, Frh. v. Das Friedensdiktat von Versailles. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 5, 97—99. p.

341. 385 Hadikárpótlás

*

Hertz, Fr. Kriegsentschädigungen und internationales Recht. OstVolksw. 1921. 13, 27, 479—482.; 28, 499—503. p.

Klinger, H. Die Entschädigung der infolge des Krieges im Ausland geschädigten Deutschen. Dtsche. WirtschZtg. 1921. 17, 8, 40—48. p.

Stolper, G. Das Reparationsproblem. I. Die Schuldfrage. ÖsterrVolksw. 1921. 13, 29, 519—522. p.

Stolper, G. Kriegsentschädigung. OstVolkswirt. 1921. 13, 24, 419—421. p.

342. 728 Egyesülési szabadság

*

Flatow, G. Koalition und Koalitionsfreiheit. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 24, 567—573; 25, 595—599. p.

36 Jótékonyság. Szegényügy

*

Becker, Dr. Der Reichsjugendwohlfahrtsgesetzentwurf. SozPrax. 1921. 30, 17, 429—433. p.

Ferenczy I. A budapesti lakósság helyzete és a külföldi segítség. Aurora. 1921. 2, 2, 122—129. p.

Hoffmann, P. 25 Jahre ländlicher Wohlfahrtsarbeit. SozPrax. 1921. 30, 13, 333—5. p.

Lehmann, H. Zum Entwurf des Reichsjugendwohlfahrtsgesetzes. SozPrax. 1921. 30, 8, 201—4. p.

Michels, R. Dogmengeschichtliche Beiträge zur Verelendungstheorie ArchSozWiss. 1920/21. 47, 1, 122—153; 2. 457—499. p.

Ott. Die Kapitalabfindung der Kriegsbeschädigten und Kriegshinterbliebenen. RArbBl. 1921. 13. 502*—6*. p.

Polligkeit, W. Reichsgemeinschaft der Hauptorganisationen der Deutschen Wohlfahrtspflege. SozPrax. 30, 12, 307—309. p.

Polligkeit, W. Zur gesetzlichen Reform der öffentlichen Armenpflege. SozPrax. 1921. 30, 4, 100—104. p.

Simons, G. Entwicklungstendenzen der Wohlfahrtspflege. SozPrax. 1921. 30, 4, 81—85. p.

3S Kőzgazdaság

Amonn, A. Die Hauptprobleme der Sozialisierung. Lpzg.: Quelle&Meyer, (1921.) 111. p.

Eppich, E. Die philosophischen Grundlagen der Nationalökonomie. München: Rösl, 1921. 138. p.

Heller, W. Die Grundprobleme der theoretischen Volkswirtschaftslehre. Lpzg.: Quelle&Meyer. 1921. 104. p.

Jahn, Georg: Grundzüge der Volkswirtschaftslehre. Lpzg.: Teubner, 1921. 123. p.

Kerschagl, R. Die Lehre vom Gelde in der Wirtschaft. Wien: Manz, 1921.

*

Argentarius. Güterumlauf und Geldumlauf. Bank. 1921. 2, 73—78. p.

Below, G. Die wirtschaftsgeschichtliche Auffassung W. Sombarts. Schmollers JB. 1921. 45, 1, 237—261. p.

Brandt, O. Gegen die Kommunalisierung. DtscheWirtschZtg. 1921. 17, 5, 94—97. p.

Cunow, H. Produktionsweise und Produktionsverhältnisse nach Marx-scher Auffassung. Neue Zeit. 1921. 39, 1. 17, 403—409; 18, 426—430. p.

Hedemann, I. W. Beziehungen zwischen Recht und Volkswirtschaft. Recht&Wirtsch. 1921. 10, 1, 13—18. p.

Köhler, Fr. Zur Frage des Zinses. Bank. 1921. 2, 67—72. p.

Krafft, L. Privatwirtschaftslehre und nationalökonomisches Studium. JBNationalök. 1921. 116, 2, 148—159. p.

Liefmann, R. Zur psychischen Wirtschaftstheorie. (III). ArchRechts & Wirtschaftsphil. 14. Bd. 1, 48—61. p.

Mitscherlich, W. Skizze einer Wirtschaftsstufentheorie. II. Weltwirtsch. Arch. 1921. 16, 3, 348—373. p.

Neurath, O. Ein System der Sozialisierung. ArchSozWiss. 1920. 48, 1, 45—73. p.

Roche, Dr. Der staatswissenschaftliche und volkswirtschaftliche Schulunterricht. VolkswirtschBl. 1921. 20, 1—6. 5—9. p.

Sachs, M. Planwirtschaft und Sozialisierung. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 19, 448—453. p.

Schumpeter, J. Sozialistische Möglichkeiten von heute. ArchSozWiss 1921, 48, 2, 305—360. p.

Vogel, E. H. Die Sozialisierungsgesetzgebung Deutsch-Österreichs

und ihre Volkswirtschaftliche Bedeutung. ArchSozWiss. 1920. 48, 1, 74—147. p.

Voigt, A. Die Ökonomik des Geldverkehrs. Sozialwiss. 1921. 12. 1—2. 21—50. p.

380. 35 Válságok

Günther, A. Krisis der Wirtschaft und der Wirtschaftswissenschaft. Dresden: Sybille-Verlag. 1921. 160. p.
Internationales Arbeitsamt. Einleitende Denkschrift zur Erhebung über die Produktion. Genf: 1921. 214. p.

Surányi-Unger T.: A gazdasági válságok történetének vázlata 1920-ig. Bp.: Szt. István-társ., 1921. 160. p.

*

Cunow, H. Die Weltwirtschaftskrise. Neue Zeit 1921. 39, 1, 20, 465—472. p.
Edwards, W. H. Internationale Konsumkrisen. DtscheWirtschZtg. 1921. 17, 3, 48—50. p.

Federn, W. Weltwirtschaftskrise. Öst-Volkswirt. 1921. 13, 19, 323—326.; 20, 339—342.; 21, 359—363.;

Fenyő M. A gazdasági válság. MGyár-
ipar. 1921. 11, 7—8. 1—5. p.

Haist, G. Die Geldkrise der Märzrevolution. ÖstVolkswirt. 1921. 13, 31. 562—566. p.

Lansburgh, A. Weltkrisis. Bank. 1921. 1, 1—19. p.

Liesse, A. Vues sur le crédit dans la crise actuelle. Économiste Franç. 1921. 49, 1, 5, 129—131. p.

Az OMKE. olcsósági ankétja. OMKE. 1921. 5, 15, 139—141.; 16—17. 151—3. p.

Schippel, M. Die Krisis der gemeindlichen Gasversorgung. SozialistMh. 1921. 27, 56, 5—6. 228—232. p.

Schippel, M. Weltwirtschaftskrisis und internationaler Wiederaufbau. SozialistMh. 1921. 27, 56, 2, 78—83. p.

Schwab, I. Englische Wirtschaftskrisis und Londoner Konferenz. Europ. Staats&WirtschZtg. 1921. 6, 5, 107—110. p.

Zadow, Dt. Die Krise in der Weltwirtschaft. Weltwirtsch. 1921. 11, 3, 36—38.; 4, 46—48. p.

380. 8 Gazdasági leír s

Buday, L.: A megsonkitott Magyarországnak. Bp.: Pantheon, 1921. 298. p.

Hellauer, I.: „China“ Wirtschaft und Wirtschaftsgrundlagen. Berlin: Gruyter, 1921. 281. p.

Pokorny, Fr. & Selver, P.: The Czechoslovak republic, its economical, industrial and cultural resources.

Prague: Soc. l'effort de la Tchécoslovaquie, 1920. 84. p.

Koch, D. P. Polnische Wirtschaft. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 15, 337—9. p.

Kronholz, R.: Wirtschaftsverhältnisse in Bulgarien. Handelsmus. 1921. 36, 4, 49—51. p.

Payen, É. La Finlande. La situation économique et financière. Économiste Franç. 1921. 49, 1, 16, 485—7. p.
Die politische und wirtschaftliche Lage der russischen Sowjetrepublik. Konjunktur. 1921. 12, 25/26. 150—2. p.

Quaatz, R. Die deutsche Finanz- und Wirtschaftslage. BankA. 1921. 20, 11, 153—4. p.

Raffalovich, A. Quelques aspects économiques et financiers de l'Allemagne. Économiste Franç. 1921. 49, 1, 12, 356—8. p., 16. 483—5. p.

381 Gazdaságpolitika

Keynes, I. M.: A béke gazdasági következményei. (The economical consequences of peace. 1919.) Ford. Biró és Sárkány. Bp.: Révai, 1920. XVI. 186. p.

*

Bogdánfy Ö. Gazdasági politikánk új útjai. Új MagySz. 1921. 2, 2, 1, 68—77. p.

Cohen, M. Die Lage nach der Londoner Konferenz. SozialistMh. 1921. 27, 56, 7, 281—287. p.

Cohen, M. Zur Londoner Konferenz. SozialistMh. 1921. 27, 56, 4, 172—178. p.

Cunow, H. Die Pariser Konferenzbeschlüsse. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 21, 489—495. p.

Heichen, A. Die Konzentration in der Montanindustrie. Neue Zeit. 1920. 39, 1, 14, 326—332., 1921. 39, 1, 16, 375—381. p.

Lehnhoff, Fr. Deutschlands wirtschaftspolitische Möglichkeiten in Amerika. EuropStaats & WirtschZtg. 1921. 6, 8, 174—183. p.

Magyarország. Kongresszus. A II. szegedi kereskedőikongresszus. OMKE. 1921. 5, 16—17., 167—184. p.

Quessel, L. Das Zahlungsprogramm für die Wiedergutmachungsschuld. SozialistMh. 1921. 27, 3, 125—131. p.

Schippel, M. Der Kampf um gewerkschaftlich geschlossene und offene Betriebe in Amerika. SozialistMh. 1921. 27, 56, 3, 132—6. p.

Sommerfeld, H. Die Betriebsbilanz. DtscheWirtschZtg. 1921. 17, 6, 110—113. p.

381.54 Üzemek szocializálása és kommunizálása

- Neurath, O.* Die Betriebsräteorganisation als Wirtschaftsorganisation. Wien: „Neue Erde“, 1920. 8. p.
Stier-Somlo, Fr. Kommentar zum Betriebsrätegesetz vom 4. II. 1920. Berlin: Vossische Buchhdlg. 1921. XXVIII., 248. p.

*

- Betriebsrat und Aufsichtsrat. Konjunktur. 1921. 12, 1920. 109—111. p.
Flatow. Ein Jahr Betriebsrätegesetz. RArbBfl. 1921. 1, (N. F.) 10, 380*—384.* p.
Gestaldio. Die Sozialisierung des Kohlenbergbaues. Schmollers JB. 1921. 45, 1, 185—206. p.
Jahn, G. Die Sozialisierungsprojecte im Kohlenbergbau. JBNationalök. 1921. 116, 1, 58—72. p.
Müller. Kann über den Einspruch eines entlassenen Arbeitnehmers (§ 84 des Betriebsrätegesetzes) sein Gruppenrat stets endgültig entscheiden? SozPrax. 1921. 30, 12, 299—302. p.
Naphiali, F. Die neuen Aufsichtsräte. Plutus. 1921. 18, 6, 92—4. p.
Stolper, G. Betriebsrätepraxis. Öst. Volkswirt. 1921. 13, 26, 459—463. p.

381.6 Élelmezés. Drágaság

*

- Federn, W.* Staffelung der Lebensmittelpreise. ÖstVolkswirt. 1921. 13, 18, 306—309. p.
Kalmár, S. E. Drágaság és szabadforgalom. Aurora. 1921. 2, 2, 141—150. p.

382 Bányászat

*

- Berner, L.* Französische Kohlenfragen. Handelsmus. 1921. 36, 8, 115. p.
Fehér, M. A két legújabb bányajogi kormányrendelet. BányKohL. 1921. 54, 5, 65—68., 6, 81—87. p.
Finkey, J. A megcsonkított Magyarország széngazdasága. BányKohL. 1921. 14, évf. 1. sz. 10—13. p.
Heinrichstauer, A. Die Lage der deutschen Kohlenversorgung. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 7, 145—6. p.
Sauer, O. Die Mineralschätze Deutschösterreichs. Handelsmus. 1920. 35. Bd. 49. Nr. 529—31. p.; 1921. 36. Bd. 1. Nr. 1—3. p.; 6. Nr. 81—4.; 9. Nr. 130—3.; 11. Nr. 154—6.; 15. Nr. 202—3.; 17. Nr. 226—7. p.
Schultze, E. Chinas Kohlenproduktion. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 9, 198—9. p.

383 Mezőgazdaság

*

- Hennet, L.* Die Entwicklungsmöglichkeit unserer Landwirtschaft. Vergleich mit der Schweiz. ÖstVolkswirt. 1921. 13, 25, 442—444. p.; 26, 463—466. p.; 27, 482—5. p.

383.1 Földbirtokpolitika

- Neubauer, F.* Az 1920. évi XXXVI. t.-c. a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről. Magyarázta: —. Bp.: Ordo, 1921. 148. p.

*

- Czettler, J. A.* birtokreform. MGazdákSz. 1921. 26, 3—4., 212—227. p.

383.3 Földmívelési termékek

*

- Magyar Közgazdasági Társaság.* Magyarország gabonaellátása. KözgazdSz. 1921. 45, 63, 1—4., 1—187. p.

383.9 Halászat

*

- Marzynski, S.* Die Fischwirtschaft, ein Beispiel deutscher Wirtschaftspolitik. SozialistMh. 1921. 27, 56, 3, 136—144. p.

384 : Iparpolitika

*

- Fodor, M. V.* Anglia ipari átalakulása a világháboruban. MChemikusokL. 1921. XII. évf. 1—2. sz. 1—2. p.
Peterffy, E. Die Entwicklung der amerikanischen Industrie. JBNationalöe. 1921. 116, 1, 44—57.; 2, 113—147. k.
Teltscher, R. Die tschechoslowakische Republik als Industriestaat. Öst. Rdsch. 1921. 17, 7, 368—375. p.

384 Egyes iparágak

*

- Michel, H.* Die hausindustrielle Weberei Deutschlands. Entwicklung, Lage und Zukunft. Jena: Fischer, 1921. VII, 144. p.
Fehlinger, H. Entwicklung der Erdölindustrie. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 22, 522—529. p.
Floderer, S. A mezőgazdasági ipar kilátásai. MGazdákSz. 1921. 26, 3 4., 282—301. p.
Fürth, B. Die Zündholzindustrie Deutschösterreichs im Jahre 1920. Handelsmus. 1921. 36, 10, 144. p.

Gottlieb, L. R. L'industrie de la soie : les Etats-Unis et le Japon. *Jl Économistes*. 1921. 80, 2, 163—177. p.

Ratzersdorfer, H. Die österreichische Messingindustrie. *Handelsmus.* 1921. 36, 7, 97—99. p.

385 Közlekedésügy

*

Wiederaufbau des deutschen Verkehrs wesens. *Konjunktur*. 1921. 12, 13—14., 75—78. p.

385.3 Postaügy

*

Frey-Schlesinger, A. Die volkswirtschaftliche Bedeutung der habsburgischen Post im 16. Jahrhundert. *VjSoz Wirtschaftsgesch.* XV. Bd. 399—465. p.

385.5 Vasutügy

*

Leyen, van der A. Die Eisenbahnpolitik der Vereinigten Staaten von Amerika bis zum Ende des Weltkrieges. *SchmollersJB.* 1921. 45, 1, 121—164. p.

Liesse, A. Le projet sur le nouveau regime des chemins de fer. *Économiste Franç.* 1921. 49, 1, 16, 481—3. p.

Wernecke. Die englischen Eisenbahnen nach dem Kriege. *WeltwirtschZtg.* 1921. 6, 2, 25—27. p.

385.6 Hajózás

*

Herlt, G. Die Schifffahrt auf der Donau. *Handelsmus.* 1921. 36, 16, 215—7. p.

Levy, H. Die Depression in der englischen Seeschifffahrt. *Weltwirtsch. Ztg.* 1921. 6, 17, 385—6. p.

386 Kereskedelmi politika

Kiel. Die Handelskammer zu —. 1871—1921. Herausg. anlässlich des fünfzigjährigen Bestehens der Handelskammer. *Kiel*: 1921. 84. p.

OMKE. Kereskedők évkönyve. 1921. Előszóval ell. *Sándor Pál.* Bp.: Orsz. magy. keresk. egyesülés 1921. 592. p.

*

Cohn, L. M. Preispolitik und Messen. *WeltwirtschZtg.* 1921. 6, 8, 171—2. p.

Crohn-Wolfgang, H. F. Die baltischen Randstaaten und ihre handelspolitische Bedeutung. *Schmollers JB.* 1921. 45, 1, 207—235. p.

Jähnl, W. Die österreichische Ausstellung auf der Leipziger Frühjahrsmesse 1921. *Handelsmus.* 1921. 36, 14, 190—1. p.

Levy, H. Die handelspolitischen Irrwege der Pariser Konferenz. *WeltwirtschZtg.* 1921. 6, 6, 121—122. p.

Plaut, Th. Die Bedeutung des Dumping für die gegenwärtige englische Handelspolitik. *WeltwirtschArch.* 1921. 16, 3, 389—412. p.

Pollák, R. Der Entwurf eines Handelsagentengesetzes. *ÖsterrVolksw.* 1921. 13, 28, 503—506. p.

386.2 Külkereskedelem

*

Braum, Harald E. Der Handel Deutschlands mit Syrien. *Handelsmus.* 1921. 36. Bd. 2. Nr. 18—20. p.

Cousin, I. Le commerce extérieur de la France pendant l'année 1920. *Économiste Franç.* 1921. 49, 1, 13, 387—9. p.

Cousin, I. Le commerce extérieur de la Grande Bretagne pendant l'année 1920. *Économiste Franç.* 1921. 49. 1. 16. 487—9. p.

David, H. Das Missverhältnis von Aus- und Einfuhr. *WeltwirtschZtg.* 1921. 6, 1, 3—4. p.

Heichen, A. Ausfuhrabgabe und Handelsbilanz. *Neue Zeit.* 1921. 39, 1, 26, 614—619. p.

Rodeck, F. Handelsmöglichkeiten zwischen Österreich u. Palästina. *Handelsmus.* 1921. 36. Bd. 2. Nr. 20—22. p.

Schippel, M. Der Wiederbeginn einer deutschen Handelspolitik. *Sozialist Mh.* 1921. 27, 56, 4, 178—182. p.

Schwab, I. Frankreichs Wirtschaftsbilanz 1920. *EuropStaats & Wirtschaftsztg.* 1921. 6, 4, 89—92. p.

Schwab, I. Der englisch-russische Handelsvertrag. *EuropStaats & Wirtschaftsztg.* 1921. 6, 7, 160—167. p.

386.3 Vámpolitika

*

Fiesel, L. Zur Entstehungsgeschichte des Zollgeleits. *VjSoz Wirtschaftsgesch.* XV. Bd. 466—506. p.

Kassel, R. Zollgesetz und Güterarmut. *ÖsterrVolksw.* 1921. 13. Jhg. 15. Nr. 249—252. p.

Trott-Helge, E. Schutzzoll und weltwirtschaftlicher Wiederaufbau. *EuropStaats & Wirtschaftsztg.* 1921. 6, 3, 60—67. p.

387 Pénz és hitelügy

Sonnenschein, L. Die Kreditgeschäfte und ihre Zukunft. Wien: Hölder, 1921. 39. p.

*

Der Geldmarkt im Januar 1921. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 7, 148. p.

Göppert, H. Börsenfragen. BankA. 1921. 20, 10, 139—140. p.

Holzappel, E. Aus Österreich-Ungarns Nachfolgestaaten. BankA. 1921. 20, 11, 162—4. p.

Der internationale Geldmarkt. WeltwirtschZtg. 1921. 6, 11, 245—6. p.; 16. 364—5. p.

Jones, J. H. The international Financial Situation. WeltwirtschArch. 1921. 16, 4, 473—484. p.

Kovács, M. Leszámolásra kötött tőzsdéi értékpapírügyletek és tőzsdébirósági hatáskör. Jogáll. 1921. 20, 2, 75—79. p.

Liesse, A. Sur la nécessité pressante d'une ferme politique financière. Économiste Franç. 1921. 49, 1, 2, 33—35. p.

Sztankovits, Ph. Die in Österreich geltenden Beschränkungen im Zahlungsverkehr mit dem Auslande. BankA. 1921. 20, 14, 203—206. p.

Weisbart, Dr. Vom Rechte des Devisenhandels. BankA. 1921. 20, 12, 165—168.; 13, 196—198. p.

Yves-Guyot. Le pouvoir d'achat fictif et le pouvoir d'achat réel. JI Economistes. 1921. 80, 4, 3—16. p.

387. 1 Bankügy

*

Federn, W. Die Liquidation der Österreichisch-Ungarischen Bank. Öst-Volkswirt. 1921. 13, 16, 263—267. p.

Frisch, W. Stadtbanken. BankA. 1921. 20, 11, 151—2. p.

Kaulla, Dr. Der bargeldlose Kleinverkehr und die Banken. BankA. 1921. 20, 9, 130—1. p.

Koch, A. Ist die Aufnahme der Bankwissenschaft in den Lehrplan der deutschen Universitäten erforderlich und wer sind ihre berufenen Lehrer? BankA. 1921. 20, 9, 127—129. p.

Die Liquidation der Österreichisch-Ungarischen Bank. Bank. 1921. 3, 173—4. p.

Les opérations de la Banque de France pendant l'année 1920. Économiste Franç. 1921. 49, 1, 14, 425—428.; 15, 457—458.; 16, 489—490.

Die Pariser Verhandlungen über die Österreichisch-Ungarische Bank. ÖsterrVolksw. 1921. 13, 28, 507—9. p.

Weinberger, O. Die Rechte der Notenbesitzer der Österreichisch-Ungarischen Bank. Bank. 1921. 4, 197—203. p.

Weinberger, O. Die Vorschläge zur Neugestaltung des Österreichischen Notenbankwesens. Recht & Wirtsch. 1921. 10, 2, 32—35. p.

387. 4 Pénz. Valuta

Dalberg, R. Valutadumping. Berlin: Heymann, 1921. 44. p.

Diehl, K. Über Fragen des Geldwesens und der Valuta während des Krieges und nach dem Kriege. 2. Aufl. Jena: Fischer, 1921. VI, 204. p.

Elster, K. Die deutsche Not im Lichte der Währungstheorie. Jena: Fischer, 1921. V. 124. p.

Fenyő Miksa. Mi lesz a pénzzel? Valutapolitikai tanulmány. Bp: M. lap-és könyvkiadó r.-t. 1920. 47. p.

Steiner, F. Die Währungsgesetzgebung der Sukzessionsstaaten Österreich-Ungarns. I. Bd. Wien: Verband österr. Banken. 1921. 366. p.

Wolf, J. Valuta und Finanznot in Deutschland. Stuttgart: Enke, 1920. 75. p.

*

Engliš, K. Die wirtschaftliche Theorie des Geldes. ArchSozWiss. 1921. 47, 2, 271—336. p.

Lansburg, A. Die Umlaufgeschwindigkeit des Geldes. Bank. 1921. 4, 183—197. p.

Lorenz, Dr. Aufhebung und Abänderung von Inlandsvalutaverbindlichkeiten nach dem Reichsausgleichsgesetz. BankA. 1921. 20, 10, 141—4. p.

Neuregelung des Valuten- und Devisenhandels in Jugoslawien. Österr. Volksw. 1921. 13, 29, 531—2. p.

387. 5 Papirpénz

Gerber, F. A devalváció. Bp.: Toldi, 1921. 96. p.

Heyn, O. Über Geldschöpfung und Inflation. Stuttgart: Enke, 1921. 79. p.

*

Elster, K. Zum Begriffe der „Devaluation“. JBNationalök. 1921. 116, 2, 160—171. p.

Kerschagl, R. Das Wirtschaftsproblem der Inflation und Deflation. Österr. Volksw. 1921. 13. Jhg. 15. Nr. 246—9. p.

Kerschagl, R. Deflationsversuche in England. *ÖstVolkswirt.* 1921. 13, 26, 471—2. p.

Raffalovich, A. Pour la déflation contre le défaillement monétaire. *Jl Économistes.* 1921. 80, 4, 20—34. p.

387. 7 Hitelügy

Prion, W.: Die Finanzierung und Bilanz wirtschaftlicher Betriebe unter dem Einfluss der Geldentwertung. Berlin: Springer, 1921, 73. p.

*

Güssefeld, W. Das Abkommen über die schweizerischen Goldhypotheken und gewisse Arten von Frankenforderungen. *BankA.* 1921. XX. 7, 89—92. p.

Wallich, P. Devisentermingeschäft und ausländische Kredite. *BankA.* 1921. 20, 10. 141. p.

388 Biztosításügy

*

Kersting, D. Vorschriften für die Auszahlung von Summen auf Lebensversicherungsverträge. *ZVersicherungswiss.* 1921. 21, 1, 46—59. p.

Mittermüller, E. Die private deutsche Lebensversicherung nach dem Kriege. *JBNationalök.* 1921, 116, 1, 1—43. p.

Nádas N. A német életbiztosítások eredményei a háborús években 1915—1919-ig. *BiztKözgL.* 1921. 27. évf. 1. sz. 3—4. p.

388. 4 Munkásbiztosítás

Bernhard, E. Die gesetzliche Regelung der Arbeitslosenversicherung im Ausland. Berlin: Hobbing, (1921). 24. p. Beilage zum *RArbBl.* 1921. 1, (N. F.) (Nr. 11.)

*

Bernhard, E.: Das Problem der Arbeitslosenversicherung und seine Lösung im In- und Ausland. *ZVersicherungswiss.* 1921. 21, 1, 36—45. p.

Husvéth J. A munkásbiztosítók államosítása. *KathSzemle.* 1921. 35. k. 1. sz. 37—42. p.

Kollwitz, K. Gemeinschaftsarbeit der Ärzte und Krankenkassen. *SozialistMh.* 1921. 27, 56, 4, 187—192. p.

Kuffler, O. Zum Neuhau der Sozialversicherung. *SozPrax.* 1921. 30, 8, 185—190. p.

389 Állami pénzügy

Heller, F. Pénzügytan. I. k. Bp. Németh, 1921. 280. p.

Nádas L. A magyar államadóssági címletek nostrifikálása tárgyában megjelent rendeletek gyűjteménye. Bevezetéssel és magyarázatokkal ell. — Bp. Athenaeum, 1921. 79. p.

*

Balassa A.: Az államadósságok és a biztosítók. *BiztKözgL.* 1921. XXVII 6, 1. p.

Bräuer, K. Die Finanzlage des Deutschen Reiches und die deutsche Geldverfassung, *ZSozialwiss.* 1921. 12, 11—2, 51—69. p.

Devčić, K. Die Finanzpolitik in der Tschechoslowakischen Republik. *ÖstRdsch.* 1921. 17, 7, 375—386. p.

Edwards, W. H. Finanzreform. *DtscheWirtschZtg.* 1921. 17, 2, 21—23. p.

Girault, A. La réforme des budgets départementaux et communaux, *Economiste. Franç.* 1921. 49, 1, 11, 326—8. p.; 14, 420—422. p. 17, 516—7. p.

Grünwald, D. Die deutsche Finanzreform 1919—1920. *Österr. Volkswirt.* 1920. 13. Jhg. 12 Nr. 13. Nr. 1921. 13. Jhg. 14. Nr. 227—31. p.

Hegedüs L. A pénzügyi exposé-MGyáripár. 1921. 11, 1—2. 2—13. p.

Hegedüs, L. Die ungarische Finanzreform. *ÖstVolkswirt.* 1921. 13, 20, 346—349. p.

Heichen, A. Französische Finanzen und Finanzpolitik. *Neue Zeit.* 1921. 39, 1, 23, 541—545. p.

Holzapfel, E. Aus Oesterreich-Ungarn's Nachfolgestaaten. *BankA.* 1921. XX. 7, 103—106. p.

Jahn, I. Wirtschaftswissenschaftliches Material zur Brüsseler Finanzkonferenz. *JBNationalök.* 1921, 116, 2, 179—182. p.

Liesse, A. Le budget de 1921 au Sénat. *Economiste Franç.* 1921. 49, 1, 33, 385—387. p.

Liesse, A. A propos des budgets de 1921. *Economiste Franç.* 1921. 49, 1, 11, 321—3. p.

Lotz, W. Die Brüsseler internationale Finanzkonferenz von 1920. II. *SchmollersJB.* 1921. 45, 1, 165—184. p.

Merores, M. Die ältesten venezianischen Staatsanleihen und ihre Entstehung. *VjSozWirtschaftsgesch.* XV. Bd. 381—398. p.

Moll, Br. Brauchen wir eine „neue“ Finanzwissenschaft? *WeltwirtschaftArch.* 1921. 16, 3, 374—388. p.

- Németausztria.* Das innere Ausgleichsgesetz. ÖsterrVolksw. 1921. 13, 27, 486—490. p.
- Respondek* Die Finanzpolitische Lage Polens, WeltwirtschZtg. 1921. 6, 6, 124—5. p.
- Schranil, R.* Zur Neuordnung der autonomen Finanzen in Österreich. ZStaatswiss. 1920. 75, 4, 478—487. p.
- Strutz, G.* Die Wirksamkeit des Reichsfinanzhofs. BankA. 1921. 20, 8, 107—115. p.

389. 2 Adók és illetékek.

- Grünwald, P.* Die einmalige grosse Vermögensabgabe. Wien: Manz; 1921, 298. p.
- Terhalle, Fritz:* Steuerlast und Steuerkraft. Jena: Fischer, 1921. 64. p.
- *
- Baumgarten, N.* A vagyonsváltás-javaslatok jogorvoslati rendszere. Adó. 1921. 9, 3—4. 87—91. p.
- Becker, D.* Die Novelle zum Einkommensteuergesetz. BankA. 1921. 20, 13. 187—189. p.
- Benedek, S.* A célok az új adónovellában. Adó. 1921. 9, 1, 3 8. p.
- Berniken, Dr.* Bezugsrecht, Gratisaktie und Kapitalertragsteuer. BankA. 1921. 20, 14, 219—222. p.
- Brückmann, H.* Die Organisation der Steuer-Syndikate. Europ Staats & WirtschaftsZtg. 1921. 6, 3, 54—60. p.
- Geiler, Dr.* Besteuerung der Kartelle. DtscheWirtschaftZtg. 1921. 17, 4, 73—4. p.
- Helferich, Dr.* Die Neugestaltung der Reichseinkommensteuer. BankA. 1921. 20, 13, 189—196. p.
- Hoffmann, A.* Der Gerechtigkeitsgedanke in der Reichseinkommensteuer. ZSozialwiss. 1921. 12, 1—2. 1—20. p.
- Karger, A.* Steuerlast und Gesellschaftsform. Plutus. 1921. 18, 9, 145—6. p.
- Keil, W.* Das Fiasko der Besitzsteuern. Neue Zeit. 1921. 39, 1, 21, 495—499. p.
- Klug E.* A „megmérgezett“ harmad osztályu keresetiadó. Adó. 1921. 9, 1, 9—12. p.

- Klug E.* A kettős adóztatás ellen. Adó 1921. 9, 3—4. 101—102. p.
- Koepfel, Dr.* Die steuerliche Behandlung der Auslandskonten. BankA. 1921. XX. 7, 97—102. p.; 8, 120—122. p.
- Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége.* Szövetségünk előterjesztése a vagyonsváltás ügyében. MGyáripar. 1921. 11, 5—6. 6—11. p.
- Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége.* Szövetségünk előterjesztése a hadiváltásról szóló törvényjavaslat ügyében. MGyáripar. 1921. 11, 13—15. p.
- Matlekovits S.* A pénzügyi reform. Adó. 1921. 9, 3—4. 61—63. p.
- Megszállott területről eredő jövedelmek megadóztatása Adó. 1921. 9, 2, 42—44. p.
- Németausztria.* Die Einkommensteuernovelle. ÖsterrVolksw. 1921. 13, 29, 529—531. p.
- Németausztria.* Abänderung der Einkommensteuer. ÖsterrVolksw. 1921. 13, 27, 490—1. p.
- Országos Iparegyesület.* A fényüzési forgalmi adó. MIPar. 1921. 42, 1, 1—5. p.
- Proszvimmer, B.* A betétváltás. Adó. 1921. 9, 3—4. 64—78. p.
- A részvénytársaságok vagyonsváltásáról szóló törvényjavaslat. Magy. Gyáripar. 1921. 11, 7—8. 5—9. p.
- Riebesell, P.* Die neuen Reichssteuer-tarife vom mathematischen Standpunkt aus. ZStaatswiss. 1920. 75, 4, 469—477. p.
- Stier-Somlo, Dr.:* Die Reichssteuergesetze und das Versicherungswesen. ZVersicherungsweiss, 1921. 21, 1, 1—20. p.
- Szászy Gy.* A külföldi pénznemek és értékpapírok vagyonsváltása. Adó. 1921. 9, 3—4. 83—86. p.
- Tihanyi L.* A részvényváltás terve. Adó. 1921. 9, 2, 36—39. p.
- A vagyonsváltás. Adó 1921. 9, 2, 33—36. p.
- Vargha I.* Törvényjavaslat a hadiváltásról. Adó. 1921. 9, 3—4. 92—99. p.
- Vargha I.* Az adócsalás. II. Jogáll. 1921. 20, 1, 15—26. p.

Pénzügyi és közgazdasági közlemények.

A Magyar-Olasz Bank június hó 8-án megtartott első rendes közgyűlésen elfogadta az igazgatóság által előterjesztett és 78.197.894.60 korona nyereséget felmutató mérleget. Az osztalék részvényenként 15 korona ($7\frac{1}{2}\%$), mely folyó hó 10-től kezdve folyósítatik.

A Magyar agrár- és járadékbank r.-t. június 8-án megtartott évi rendes közgyűlésén elfogadta az igazgatóság által előterjesztett és 7.018.494 kor. nyereséget felmutató mérleget. Az osztalék részvényenként 30 korona ($7\frac{1}{2}\%$), mely f. hó 10-től kezdve folyósítatik.

A Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat június 6-án tartotta XXIX. évi rendes közgyűlését Berzeviczy Albert dr. titkos tanácsos elnöklésével. Vida Jenő vezérigazgató előterjesztette az évijelentést melyet a közgyűlés egyhanguan elfogadott. A javasolt tőkeemelést a közgyűlés egyhangulag elhatározta és felhatalmazta az igazgatóságot annak végrehajtására. A 90 koronában megállapított osztalékot e hónap 8-ától kezdődően fogják kifizetni a szokásos helyeken. Az igazgatóságba bevásztattak: Fené Monod (uj) (Genf) és Ranzinger Vince; a felügyelő-bizottságba; Günter Ferenc, Davidsohn Horace, Szájbély Kálmán és Szász János dr. A közgyűlést követő igazgatósági ülésen elnökké Berzeviczy Albert dr.-t, alelnökké Bisteghi Rudolfot és Ullmann Adolf bárót választották meg.

A Nemzeti Hitelintézet Részvénytársaság (Budapest, VI., Vilmos császár-ut 25.) első (csonka) évi rendes közgyűlése a 120 millió korona befizetett alaptőke 240 millió koronára való fölemelését határozta el. Az erre vonatkozó részvénykibocsátási hirdetmény már meg is jelent. Az eddigi részvényeseknek joguk van minden darab régi részvény után egy új részvényt, előveteli jog alapján az eddigi 200 kor. névérték és 20 korona kibocsátási költség mellett, összesen 220 korona árban átvenni. Új részvényesek 230 korona árfolyami érték és 20 korona kibocsátási költség mellett, összesen 250 korona áron jegyezhetnek részvényt. Tekintettel az intézet kedvező mérlegére, mely szerint 6%-os osztalékot juttat részvényeseinek, a fölemelt alaptőke mielőbbi elhelyezésére a kilátások igen biztatóak.

A Hungária Bank r.-t. május 30-án tartotta rendes évi közgyűlését: az 1920. évi nyereség 3.378.196.54 K összeget tesz ki, amelyből osztalék címen részvényenként 28 korona (7 százalék, a tavalyi 6 százalékkal szemben) kerül kifizetésre.

A Magyar-Olasz Bank siófoki kirendeltsége. A Magyar-Olasz Bank siófoki kirendeltsége működését június hó 15-én újból megkezdte. A kirendeltséget Schück Emil a bank főtitosztviselője vezeti, akit a közönség már multévi működéséből előnyösen ismer.

Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság közli, hogy júniusban megtartott rendkívüli közgyűlése a társulat alaptőkéjének 100 millió koronáról 124 millió koronára való felemelését és azt, hogy az új részvényeket a Salgótarjáni Köszénbánya Részvénytársulatnak adja át 75.000 darab Salgótarjáni Köszénbánya Részvénytársulati részvény átvétele ellenében, egyhangulag elhatározta. Dr. Heinrich Dezső részvényes meleg szavakkal méltatta a tranzakció közgazdasági kihatásait. Az igazgatóság új tagjaiul megválasztottak id. dr. Chorin Ferenc, dr. Gratz Gusztáv, Reimann Lázár és dr. Chorin Ferenc. A közgyűlést követő igazgatósági ülésen az igazgatóság elnökévé id. dr. Chorin Ferencet, alelnökévé pedig Popper-Artberg Bernát és Weiss Fülöpöt választotta meg.

A Magyar Vasuti Forgalmi r.-t. legutóbbi igazgatósági ülésében Stöger-mayer Károly a Wiener Bankverein alelnökét a társaság első alelnökévé, Urbán Adolf udvari tanácsost pedig második alelnökké választotta meg. A társaság eddigi alapszabályszerű szervezetében és az ügyvezetésben ezáltal semmi változás nem állott be, nevezetesen a társaság ügyvezetését úgy mint eddig Gergely Vilmos, a társaság igazgatója látja el.

A Földhitelbank közgyűlése. A Földhitelbank r.-t. tizedik rendes évi közgyűlését június 20-án tartotta, melyen dr. Paupera Ferenc vezérigazgató előterjesztette az igazgatóság jelentését és az évi mérleget. Az üzletév 11,630.177 korona tiszta nyereséggel zárult. A közgyűlés részvényenként 60 korona osztalék fizetését határozta el, mely a közgyűlést követő naptól kezdve kerül kifizetésre. A közgyűlés dr. Paupera Ferenc vezérigazgatót alelnökké Walder Béla és Zala Lajos igazgatókat pedig az igazgatóság tagjaivá választotta meg.

A Wiener Bankverein június 21-én tartotta Bécsben rendes közgyűlését, mely elhatározta, hogy osztalék fejében részvényenként 12% = 48 K fizetessék. Az alaptőke 300,000.000 K-ról 500,000.000 K-ra emeltetett fel s ennek keresztvitelével és a módosítások megállapításával az igazgatótanács bizatott meg.

A Magyar országos biztosító intézet r.-t. (a Phönix biztosító társaság és a Münchener Rückversicherungsgesellschaft alapítása) 5 millió K névleges és 2 millió korona befizetett alaptőke és 6,947.873 korona bruttó díjbevétel mellett 103.000 korona tiszta nyereséggel zárul, az előző évről áthozott 55,084 korona felesleg betudásával.

A Szent-István tápszerművek rt. (a Kőbányai polgári serfőző rt. vállalata) június 30-iki közgyűlésén az igazgatóság javasolni fogja a 8 millió K alaptőkének 16 millió K-ra való felemelését. A vállalat az 1920. évben 8,567.753 K nyersjövedelem mellett 1,039.141 K tiszta nyereséget ért el. Osztalék 20 K = 10% lesz.

A Magyar élet- és járadék biztosító intézet m. sz. 1920. évi mérlegét 685.500 K részjegytőke és 6,929.632 K bruttó díjbevétel mellett 61,848 K tiszta nyereséggel zárja.

Az Országos Iparbank r.-t. most teszi közzé az 1918. és 1919. évekre vonatkozó egyesített mérlegét és az 1920. évi zárszámadását. Az intézet az 1918—1919. években 5 millió K alaptőke mellett 644,830 K tiszta nyereséget ért el, míg 1920. évi mérlege 919,596 K tiszta nyereséggel zárul. A július 3-iki közgyűlésen az igazgatóság az alaptőke felemelését fogja javasolni.

A Salgótarjáni kőszénbánya részvénytársulat közli, hogy ma megtartott rendkívüli közgyűlése Zelovich Kornélnak a tranzakció nagy jelentőségét méltató felszólalása után egyhangulag elfogadta az igazgatóságnak a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársasággal létesítendő érdekközösségre vonatkozó javaslatait és igazgatósági tagokul megválasztotta Popper-Artberg és dr. Biró Pál urakat.

Az „Atlantica“ Tengerhajózási Részvénytársaság június 20-án igazgatósági ülést tartott, melyen elnökének tiszasülyi Polnay Jenő, volt közlelmezési miniszter indítványának megfelelően elhatározta, hogy a f. évi július 7-én tartandó közgyűlésnek részvényenként 100 K osztalék fizetését fogja javasolni.

Az Első Magyar Iparbank Munk Péter elnöklete alatt június hó 14-én tartotta meg 56. évi rendes közgyűlését. Salamon József Tivadar vezérigazgató által beterjesztett zárszámadások elfogadása után a közgyűlés úgy határozott, hogy az osztalékszervény beváltására részvényenként 30 korona (10 százalék) fordíttassék. Az intézet igazgatóságába idősb Földiák Vilmos (uj), Pollák Ferenc (uj) és Glatz János József, míg a felügyelőbizottságba Simontsits Elemér (uj) és báró Kazy József (uj) választottak be.

Külföldi vasutak a háború után.

A külföld közgazdasági intézményeinek tanulmányozása, noha az objektív tanulmányozót csakis a megismerés vágya sarkalja, az emberi lélek berendezésénél fogva, — amely a megismerést a megkülönböztetés segítségével végzi, — önkéntelenül a külföldi és a hazai viszonyok összehasonlítására vezet. Ahhoz képest, hogy az összehasonlító mennyire tudományosan objektív, mennyire lelkesül a honi intézmények iránt, mennyire őszinte és hogy milyen az általános világfelfogása, majd irigyléssel fogadja a külföld haladását, újabb-újabb panaszokban tör ki, hogy mennyire el vagyunk maradva a külfölddel szemben, majd büszkeséggel vagy kárörömmel állapítja meg, hogy mi vezetünk, vagy végre kétféle világításban szemlélve a viszonyokat, rózsásban a hazaiakat, sötétebben a külföldieket vagy megfordítva: megállapítja, hogy a kettő között nincs lényeges különbség.

Amikor egynehány külföldi állam vasutainak háború utáni helyzetét nagy vonásokban bemutatni igyekezünk, az összehasonlításból eredő hibákat kerülni óhajtjuk és tisztán a külföldi helyzet leírására és az abból netalán levonható általános jellegű következtetések megállapítására fogunk szorítkozni; ellenben mellőzzük a hazai viszonyokkal való összehasonlítást. Végezze el ezt kiki saját maga. Csak egyet ajánlunk az összehasonlítás kedvelőinek szíves figyelmükbe: ne feledjék el az összehasonlítás megtételénél azt, hogy a külföldi államok közül még a forradalmakat átélt államoknak vasútai sem mentek át húzamosabb ideig tartó bolsevista uralmon, utána román megszálláson és pusztításon és, hogy a külföldi vasutak egyikét sem fosztották meg oly mértékben a vasút legfontosabb szükségleti cikkeinek: a szénnek, vasnak és fának hazai termelési forrásaitól és a szükségleti cikkeket előállító vasúti és önálló ipartelepektől, mint a mi vasutainkat. Egyetlen országnak sem roncsoltatott szét jobban vasúti hálózata, egyetlen vasúti hálózat sem fosztatott meg jobban évtizedeken keresztül tervszerűen fejlesztett berendezéseitől, mint Magyarország és a magyar vasúti hálózat. Ha az összehasonlító ezeket figyelembe veszi — bármilyen legyen is különben felfogása mai vasúti viszonyainkról — meg-

győződésünk szerint lesz bőven oka a szomorkodásra, de nem lesz oka a szégyenkezésre. Objektív előadást ígértünk és ezért nem akarunk többet foglalkozni hazai vasútainkkal bármily csábító volna is régi dicsőségünkre rámutatni. Ehelyett konstatáljuk egyszerűen, hogy a mi vasutaink is megfeleltek a háború előtt annak a feladatkörnek, amelynek teljesítése magyarázza a vasutaknak óriási közgazdasági hatását. Ezt a hatást reudesen annak szokás tulajdonítani, hogy a vasutak biztosították a szállítás tömegességét, rendszerességét, biztonságát, gyorsaságát és olcsóságát, a nagy távolságok leküzdését és emellett mint kereső nagy vállalatok és nagy adóalanyok és végre mint nagy fogyasztók, saját üzemükben is igen fontos tényezőivé váltak az ország termelésének, pénzügyeinek és fogyasztásának. Ez többé-kevésbé mindenütt állt, ahol fejlődött vasúti hálózat létezett. A külföldi vasutak háború utáni helyzetének tanulmányozása talán meg fogja mutatni, hogy ezek a tényezők még most is így hatnak, illetőleg, hogy a háború hatásukat mennyiben változtatta meg?

Szerény értekezés keretét messze meghaladná, ha ennek kimutatása céljából minden jelentékenyebb külföldi állam vasúti viszonyainak ismertetését megkísérelnők. Nem is tekintve azt, hogy az adatok megszerzése ma gyakran leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik, az ilyen kimerítő leírással — még ha lehetséges volna is — talán nem is jutnánk sokkal közelebb ahhoz a célhoz, hogy a vasutak állapotában és ezekből folyólag a közgazdasági állapotokban háborús következményként beállt változásokat bemutassuk, mint amennyire ezt a legfontosabb államok vasutainak tárgyalásával elérhetjük. Éppen ezért az alábbiakban azt a módszert követeljük, hogy a helyzetet a győző, — a legyőzött, — az újonnan alakult vagy más államoktól elszakadt területekkel lényegesen kibővült és a semleges államok sorából vett jellemző példák segítségével igyekezzünk megvilágítani. Előre is várható, hogy e négy típus mindegyikén belül hasonló jelenségekkel fogunk találkozni, míg a négy típus egymással összehasonlítva ellentéteket fog mutatni. Előre várható talán az is, hogy a semleges vagy a győző államok vasutainak helyzete a legkedvezőbb, a legyőzötteké a legkedvezőtlenebb. Nehogy abban az esetben — ha az eredmény nem fog minden tekintetben e várakozásunknak megfelelni — a dolgok egyoldalú vagy mesterségesen színezett előadásának jogos szemrehányásával találkozhatunk, a győztes államok csoportjában több példát fogunk ismertetni, mint a többi csoportban, noha éppen ezeknek az adatoknak a feldolgozását a hiányos hírszolgálat megnehezíti.

Mindezeket figyelembe véve talán eléggé áttekinthető képet fogunk kapni, ha a következő államok vasutaival foglalkozunk. A legyőzött államok sorából nézzük a Németbirodalom és Ausztria vasutait, a semleges államok közül Svájcnak szövetségi vasutait mint az államvasúti rendszernek típusát, Németalföld vasutait mint a magánvasúti üzem példáját és a vegyes rendszernek hódoló Svédország államvasutait. A győztes államok közül Anglia, Franciaország, Olaszország, az Amerikai Egyesült-Államok vasutait fogjuk személyre venni, egy pillantást vetve Belgium vasutaira is, míg — divatossá vált kifejezéssel élve — az utódállamok közül a Csehszlovák köztársaság és Románia vasutairól lesz szó.

Adataink, a dolog természete szerint, nem lehetnek kimerítőek, de igyekezni fogunk a vasutak szervezetében — berendezési — felszerelési viszonyaiban, forgalmában — pénzügyi — és díjszabási helyzetében beállott lényegesebb momentumokat ismertetni, azoknak a közléseknek a nyomán, amelyek vagy hivatalos kiadmányokban, az Archiv für Eisenbahnwesen és a Zeitung des Vereins Deutscher Eisenbahnverwaltungen című és egyéb, adatainak pontos és megbízható voltáról ismeretes olyan, főleg német szakfolyóiratokban megjelentek, amelyekben a hírek vagy az illető országban élő vagy a szakirodalomban elismert hírű munkatársaktól eredtek. Rövidség okáért a fővasutakra fogunk szorítkozni.

A kiszemelt államok közül a fővasutak a Németbirodalomban kizárólag az egyes német államok kezében voltak és Ausztriában is az államvasúti rendszer volt túlsúlyban; míg a győztes államok közül kiválasztott országok fővasutai Olaszország és Belgium kivételével úgyszólván egészen magánvasúti kezelésben voltak a háború előtt, mert hiszen Franciaország fővasutai közül az alárendelt jelentőségű államvasúti vonal és a Nyugati vasútnak tulajdonképpen az államvasúti rendszerbe még teljesen be nem illesztett vonala akár az összhálózat nagyságát, akár annak forgalmi vagy közgazdasági jelentőségét nézzük, alig játszottak szerepet.

A győztes és legyőzött államok vasúti rendszerének ez az ellentéte már egymagában is érdekes, mert a tapasztalat azt mutatta, hogy a győztes államoknak a háború alatt a legteljesebb mértékben sikerült úgy a hadi, mint a polgári forgalom egységes és zavartalan lebonyolítását magánvasutaikon is biztosítani olyan kivételes intézkedések segítségével, amelyek az összes fővasutaknak egységes, központosított, vezetését, az állami akaratnak mintegy automatikus érvényesülését tették lehetővé. Ez az eredmény gondolkozóba kell hogy ejtse azokat, akik az államvasúti rendszernek

egyik legfőbb előnyeképen azt hangoztatták, hogy az államvasút háború esetén megbízhatóbb, jobban van kézben, teljesítőképesebb a magánvasutaknál. Ennek az eredménynek tudható be az, hogy a győző országokban a háború előtt többé-kevésbé hangosan megnyilvánult államosítási propaganda, amely a háború utáni agitációban egyideig a vasutak centralizálásának vagy szocializálásának neve alatt tovább pislogott, lassankint megszűnt, vagy kialudt, amint azt az alábbiakban tüzetesebben látni fogjuk.

Érdekes és talán nem csupán a hadiállapotnak a békeállapotra való visszavezetésével járó nehézségekkel magyarázható tünet az is, hogy a két leghatalmasabb ellenség Nagybritannia és Németország a háború után, a vasutak szervezetében bekövetkezett nagyjelentőségű átalakulások dacára is, a vasutak békés adminisztrációjának élére Sir Eric Geddes-t illetőleg Gröner tábornokot helyezte: ezt a két férfiút, aki a háború alatt a hadiforgalmat teljhatalmú megbízottként vezette. Mindenesetre ritka példája a közéletben megnyilvánuló hálados elismerésnek.

Az a jelenség, hogy a német hadiforgalom vezetője ma Németország polgári közlekedésügyének élén áll még az angol példánál is meglepőbb, mert a vesztes államok közt, de talán valamennyi államot tekintve is, *Németország* vasútügye sőt egész állami és társadalmi szervezete ment át a legnagyobb átalakuláson a háború befejezése óta. Az arisztokratikus szövetséges állami szervezetre és a katonai uralomra alapított birodalomból lett egységes birodalmi köztársaság, katonát helyezett az újonnan megteremtett egységes birodalmi közlekedésügy élére, akkor amikor óvatosan eltávolította az exponált helyekről a katonákat és a nemességet, akkor amikor a porosz államvasutaknál mintaszerűnek tekintett katonai fegyelem megbomlott és nemcsak, hogy nem volt átültethető az újonnan alakult birodalmi vasutak testébe, hanem amikor ennek az új testnek új tagja nőtt, az igazgatásban is résztvevő és munkásokból alakított üzemi tanácsok (Betriebsräte) alakjában.

De lássuk közelebbről a *németországi* vasúti viszonyokat.

Amint ismeretes a háború előtt a németbirodalmi alkotmány 4. és 41—47. cikkei értelmében a birodalom az elszász-lotharingiai vasutakat közvetlenül mint birodalmi vasutakat kezelte, ellenben a többi vasutakra befolyást csak az egységes építés-felszerelés, a fuvarozási jog és tarifa felügyelet, a forgalmi utasítások, a katonai érdekek védelme szempontjából gyakoroltatott és emellett még figyelembe kellett vennie Bajorország külön jogállását is. Az államvasúti rendszer általánossá vált ugyan, de a részállamok tulajdo-

nosai maradtak vasutaiknak és mindenik a saját rendszere szerint kezelte őket, élvezve saját pénzügyi politikájának gyümölcseit, amelyek oly különbözők voltak, hogy a befektetési tőke kamatoztatása normális időkben, csak a *Württemberg* és a kis *Oldenburg* által képviselt végleteket említve 3·18 és 8·51 százalék közt váltakozott. A vasutak ügyeinek egységes vitele némely téren, kisebb-nagyobb területen és az igazgatási ágak egyik-másik részében, főleg a porosz-hesseni államvasutak vezetése alatt az Eisenbahnzentralamt közreműködésével a vasutak közti megállapodáson és nem kényszerítő rendszabályon alapúlt. A porosz vasutak államosítása alkalmával 1876-ban felmerült ugyan az a gondolat, hogy az államosítandó magánvasutakat a birodalom részére kellene megszerezni, ez a terv azonban nem vált valóra és az államvasutak birodalmosítására irányuló, egyidőben igen élénk agitáció lassankint ellenyhult úgy, hogy a háború előtt az irodalomban úgyszólván v. Kirchhoff maradt egyedüli tekintélyesebb, de érveiben gyakorta megcáfolt szószólója.

A forradalom az egységes németbirodalmi köztársaságot mintegy egy csapással megvalósította és hirtelen keresztülvitte először csak elvileg, 1920. évi április elseje óta pedig tényleg is, az összes németországi fővasutaknak birodalmi vasutakká való átalakítását, anélkül, hogy a birodalmi vasutak szervezetét megoldották volna. A pénzügyi felségjognak a birodalomra történt átruházásából folyó ez az esemény úgy ment végbe, hogy megalkották a Reichskverkehrsministeriumot, az egyes államok közül a főbbeknek közmunkaministeriumát és vezérigazgatóságait ez alá helyezték, az államvasutakat kártérítés alapján a birodalom részére a személyzettel együtt átvették és megállapították, hogy az összes német államvasutak egységes hálózatként, *egységes műszaki, adminisztratív elvek és pénzügyi programm szerint kezelendők a birodalmi gyűlés utasítása szerint*. Az ideiglenes szervezet folytonos változásoknak van alávetve, azonban nagyjában a porosz államvasutak igazgatásának mintáján alapszik, bár papiron a bürokratizmus csökkentése és a hatáskörének decentralizációja van elvül kimondva. A gyakorlatban azonban gyakran ennek ellenkezője történik. A szervezetben eddig két elvi újítás történt. Az egyik a minisztérium mellé rendelt szakértő tanács létesítése, amely 12- a birodalmi tanács, 12- a Reichswirtschaftsstrat-ból kiküldött és 14 a miniszter által kinevezett tagból áll, kik közül négy tagot a személyzeti szakszervezetből kell venni. A tanács feladata a pénzügyi helyzet megjavítása és a végleges szervezet előkészítése. A második újítás az üzemi tanácsok szervezése. Ez három fokú. Helyi, járási tanácsokból és a központban

működő Hauptbetriebsrat-ból áll. A főtanácsban Porosz- és Bajorországoknak némi különállásuk van. E tanácsok feladata a jogforrás szerint „*a munkások gazdasági érdekeinek megóvása a vasútigazgatással szemben és az igazgatás támogatása az üzemi célok elérésénél*“. Hatáskörük úgy az üzemi, mint a műhelyi munkásokra kiterjed; a kétféle teendőt azonban külön osztályokban látják el. Nemcsak munkásügyekkel, hanem az üzemmel összefüggő adminisztratív ügyekkel is foglalkozik és ezekben is felelősnek van helye, az igazgatás és a tanács meg nem egyezése esetén, a felsőbb fórumhoz. Ezzel gyakran meg van akasztva az adminisztráció és a központi akarat érvényesülése. Létezik még vitás munkáskérdések elbírálására egy az igazgatóságoknál rendszeresített Schlichtungsausschuss és minisztériumnál rendszeresített Hauptstchlichtungsausschuss is. Míg a tanácsok tiszta munkásszervezetek, az utóbbiak pártatlan elnök vezetése alatt paritásosan a vasút és a munkások képviselőiből vannak összeállítva. Nem állíthatni, hogy a vasutak birodalmi kezelésbe vétele általános megnyugvást keltett volna. Szakemberek, köztük Hoff volt miniszter, éles kritikával illetik és a vasútügy visszafejlődését jósolják. Az kétségtelen, hogy az új rendszer nagy pénzügyi gondokat okoz a birodalomnak. Ennek alapoka az, hogy a birodalom a vasutak átvételéért 40—43 milliárd márkát fog fizetni, mert az államoknak (választásuk szerint) az 1920 március 31-én befektetett tőkét vagy az 1909—1913. évek hozadékának számtani középarányos szerint megállapított értéket, ezenfelül pedig számos hadiberendezést és háborús hiányt lesz kénytelen megtéríteni. Az utóbbiakra és az egyes államvasutak változó jövedelmezőségére való tekintettel ugyanis nem lehetett az egyes államokkal szemben egyöntetűen eljárni. A kiadások óriási emelkedése folytán, a bevételek megfelelő emelkedése mellett is nagy a deficit. Stieler államtitkár február közepén az 1920. évi hiányt 10, az 1921. évre várható hiányt 14 milliárd márkára becsülte. Újabb adatok szerint az 1920. évi hiány 14,4 milliárdra emelkedett, a tarifaemelés tekintetbevételével ellenben az 1921. évi hiányt kilenc milliárdra teszik. Az 1921. évi budgetben, noha a személyzet 1920-szal szemben 5%-ka csökkent, a rendes személyi kiadások előirányzata 405 millióval több, mint az előző évben és meghaladja a milliárdot. Nem valószínű, hogy a személyi kiadások előirányzatánál teljesen figyelembe van véve az új munkabérszerződés hatása, amelyet — bár a kormány a munkások vezetőivel több ízben megegyezett — a munkások, vezetőik ellenére két ízben felforgattak. Egyáltalában úgy látszik, hogy a különféle hatalmas munkásszervezetek tagjai vezetőik

befolyása alól kisiklanak. Az ismeretes sztrájkok, bérmozgalmak, a Kapp-féle puccs után bekövetkezett forgalombeszüntetések, a legutóbbi kommunisztikus mozgalmak mellett, főleg a műhelyi munkások közt állandó a forrongás. Ez 1920-ban több műhely bezárására, a műhelyügy alapos tanulmányozására, majd a bérszerződések újabb megállapítására, a műhelyek és tanoncügy átszervezésére, a munkapsychológia beható gyakorlati alkalmazására és számos más intézkedésre vezetett, amelyek közül itt csak a szakértők által tartott műhelyi előadásokra utalunk, amelyekben a munkásokat felvilágosítani igyekeznek az iránt, hogy munkabeszüntetéssel, a szolgálat hanyag teljesítésével a birodalomnak és közvetve maguknak is minő kárt okoznak.

A porosz államvasutak híres fegyelme és megbízhatósága a mult emléke. Nemcsak az üzembe való önkényes beavatkozások fordulnak elő — mint például a lengyeleknek szánt hadianyag továbbítása alkalmával történt —, hanem a lopások és a küldemények kifosztása és az úgynevezett Fahrgeldentziehung is óriási mérvet öltött. 1920-ban a porosz államvasutak volt vonalain 238.975 lopás fordult elő. A kártérítés összege meghaladta a 12 millió márkát és a megállapított tetteseknek 51%-a vasúti alkalmazott volt. A szaklapok tele vannak a védekezés furfangos módjait javasoló cikkekkel, a bíróságok fuvarjogi döntései pedig a „drágaságok“ fogalmának meghatározásával.

A műhelyekről még csak annyit, hogy javítási állaguk 1914-ben 19% volt, 1920-ban 44%. Hátralékaik igen nagyok. Nem csoda tehát, ha a vasutak kocsis- és mozdonyhiánnyal küzdenek és a teljesítmény csökken és drágul. Egy személykocsitengely-kilométer költsége a háború óta 11'4 fillérről 132-re nőtt és a teljesítmény 9 millióval csökkent. A teherkocsitengely-kilométereknél a költség 7'1 fillérről 82'5-re nőtt és a teljesítmény 10 millióval csökkent. El kell ismerni azonban, hogy a németek a forgalom javításán igen nagy erőfeszítésekkel dolgoznak és különösen a személyforgalom terén — noha még nagyon távol vannak a háború előtti állapottól — igen szép eredményeket értek el a fővonalakon. A nemzetközi forgalomtól távoleső vonalakon nem ilyen kedvező a helyzet. Erőlködésüket jellemzi, hogy a f. évben 1706 mozdony 2324 személyszállító és 19938, teherkocsi beszerzése van tervbe véve. Más kérdés, hogy a beszerzés tényleg sikerülni fog-e? Az 1920. évi valamivel nagyobb program lebonyolítása körül — hír szerint — nehézségek mutatkoztak és a járművek szállítása állítólag nincs befejezve.

Az elhanyagolt pályák karbahelyezése, kiegészítő építkezések,

pályaudvarbővítések, vágányszaporítások folynak. A legnagyobb súlyt a műhelyek átépítésére helyezik. A békeszerződés új költséget okozott új határpályaudvarok építését tevén szükségessé. A lakáshiány enyhítésére pedig 1920-ban 180 milliót fordítottak. A Berlin körüli és városi forgalmat nem tekintve, az elektrifikálás óvatosan és lassan halad. A vasúti viszonyok szanálása körül kifejtett nagyszabású akció és a szociálpolitikai viszonyok okozta költségek óriási megnövekedésével Gröner miniszter beszéde szerint tekintettel arra, hogy a személyi kiadások csökkenése az áresés dacára sem várható, úgy akarnak számolni, hogy a szükséges többkiadást egy és kétharmadarányban díj-, illetve adóemeléssel fedezzék.

Ami a személydíjzabásokat illeti, azok — adójellegű emeléstől eltekintve — a háború óta 1920 végéig kétszer emeltettek még pedig, egyszer az egyes osztályokban egyenlőtlenül (kevésbé az alsó, jobban a magasabb osztályokban) másodszor egyenletesen 100%-kal. Az összemelés 1920 végével az egyes osztályokban 200—250%-ra rúgott. Az államilag kezelt városi vasutaknál a f. év elején fel emelték az egységtételt. Egész irodalom keletkezett napi- és szaklapokban a személydíjzabás korszerű reformjáról. Főleg annak a felfogásnak vannak szószólói, hogy a kormány által mellőzhetetlenek jelzett díjemelés kapcsán a távolsággal csökkenő egységtételek rendszere a személydíjzabásban is keresztülvitessék és az üzleti célokra szolgáló és egyéb gyakori utazások kedvezményben részesüljenek.

A minisztérium folyó évi június hó 1-re új személydíjzabást kíván életbeléptetni, amely a személyvonatoknál a békeárakkal szemben a 4. és 3. osztályban 550%, a 2-ban 662% és az 1-sőben 735% díjemelésnek felelne meg, a fix egységtételek régi rendszerén alapszik és a gyorsvonatokon az eddigi 3. zónában szedett gyorsvonati pótlékokat lineárisan emeli.

Az árúdíjzabások 1920 végéig a 7% forgalmi adón kívül 1920 végéig négyszer emeltettek és a békebeli állapot hatszorosára nőttek. A lineárisan keresztülvitt emelések tarthatatlanokká váltak. Az árúosztályozás átdolgoztatott, a 4 kocsirakományi-osztály egy 5-ikkel bővítettetett, amely a régi nyersanyag- és trágyatarifának felel meg. A normálraksúlyt 15 tonnában állapították meg. A drágább osztályokat és a rövid távolságot terheltek meg; az olcsó cikkeket és a nagy távolságot kimélték.

A kormány átlag 75% díjemelést kívánt. Az érdekeltekkel való tárgyalás után 65%-ban állapodtak meg. Ezt a törvényhozás azonban csak egy évre engedélyezte, mert az általános árcsökkenéssel szá-

molt. A Reichswirtschaftsratban máris javaslatot tettek, hogy a mostani díjemelés 1922 után semmi esetre se tartassék fenn és az árúdíjszabás minden év tavaszán az újabb kiadási adatok alapján revízió alá vétessék.

Németország a nemzetközi forgalomba — ott ahol a francia megszállás nem akadályozta — közvetlen-forgalmak és díjszabások létesítése által is igyekszik újra bekapcsolódni. Részt vett a barcelonai tárgyaláson, amely a népszövetség égisze alatt, a nemzetközi forgalom jövő alapjainak lefektetésére és az árúfuvarozásra vonatkozó berni nemzetközi egyezmény legközelebbi sorsának eldöntésére is hivatott.

Az összkép óriási áldozatokat és azokkal arányban alig álló eredményeket mutat. Ennek okai az elhamarkodott birodalmi kezelésbe vétel és a követett szociálpolitika. *

Ausztriában a forradalom után a szociálista párt kerülvén uralomra intézményesen áthatalta a maga elveivel a vasutakat. Ez elsősorban a heti 48 órás munkaidő behozatalában, a bérek óriási, újabb és újabb címeken megismétlődő felemelésében, a munkás és tisztviselői szervezeteknek a vasútigazgatásba való behatolásában és végre abban nyilvánult meg, hogy a munkástanácsok a végrehajtó szolgálat lebonyolításába forgalombeszüntetések rendezése, egyes politikai okokból nekik nem tetsző küldemények továbbításának megakadályozása, az utasoknak az egyes tartományok határain való ellenőrzése útján és más hasonló módokon állandóan beavatkoztak. A zürzavarból kialakult szövetségi közlekedési minisztérium, amely mellé most készül a törvényhozás és az érdekképviselőkből alakult tanácskozótestületet szervezni, erős igyekezetet tanúsít a rend meghonosítására. A vaúti főfelügyelőség megszűnt. Azt az eljárást követik, hogy formailag eleget tesznek ugyan a szakszervezetek kívánásainak; lényegben azonban a régi rendszert törekszenek folytatni. E tekintetben eléggé jellemző az új illetményszabályzat. Ez elvileg kimondja, hogy az előképzettség különbsége nem akadály arra, hogy az alkalmazott a legnagyobb fizetést vagy állást elérje, hogy az összes alkalmazottak csak két kategóriába tartoznak. Vagy tisztviselők vagy tisztviselőjelöltek. 19 díjosztály létezik. Az illetmények 3000 K-tól 23,000 K-ig változnak, két-két évenként 10—10%-kal nőnek mindaddig, míg az alkalmazott 35. szolgálati évét eléri. Magasabb osztályba belépés a szolgálati állás változtatásával jár, lejjebbhelyezés is lehetséges, de az illetmények változtatása nélkül. A véglegesítés kétévi szolgálat után történik. De ha közelebbről nézzük az alkalmazottak beosztását az egyes osztályokba például azt látjuk,

hogy az 1. osztályba a világitással, tisztogatással, irathordással, a bejáratok felügyeletével, egyes kis telefonállomások kezelésével foglalkozó személyzet, a 12-be a nehezebb állomási pénztári szolgálat, a végrehajtó szolgálatra, felügyelő, az oktató, a számosztályfőnöki szolgálat, az államvasutaknak csatlakozó állomásokon való képvisellete és a kiképzés alatt álló főiskolai képzettségű alkalmazottak szolgálata; a 19-be pedig a minisztérium osztályfőnökeinek szolgálata tartozik. Nyilvánvaló, hogy jóllehet az 1. osztályba sorozott alkalmazottak most már nem szolgák és altisztek, hanem tisztviselők — belőlük mégsem lesz Sektionschef, hogy ezek az állások a szolgálatukat a 12. osztályban megkezdő, kvalifikált alkalmazottak közül fognak betölteni és hogy a 12—19 osztályok nagyon hasonlítanak a régi rangosztályokhoz. Nem egészen őszinte eljárás az sem, ha a szakminiszter a költségvetés tárgyalásánál azt mondja, hogy a személyi kiadások az előző évvel szemben az összkiadások 63%-áról 53%-ára csökkentek és röviddel rá oly óriási drágasági pótlékokat és előleget ad a nyugtalankodó alkalmazottaknak, hogy ezen a címen a f. év elején történt tarifaemelés után újból díjemelést kér. Pedig ha a dolgot objective nézzük az 1920/21-es üzleti év *3^{1/2} milliárd és 100 millió* (kötvényszolgálati) *hiánnyal zárul*, a hálózat csökkenése dacára *5 milliárd* a személyi kiadás és az anyagárak és iparcikkek emelkedésében (amelynek a miniszter a hiányt tulajdonítja) is a munkabérek játsszák a legnagyobb szerepet. A miniszter kijelentése szerint egy tonna szén a békés 17 K 30 f-nyi árhoz képest 3140 K-ba, egy vágánykilométer felépítmény 27,000—30,000 K helyett 2·8—3·1 millió K-ba kerül. A járművek közül a mozdonyok és szerkocsik 37·4 illetve 60-szor, a teherkocsik 51·2-szer és a személyszállító-kocsik is 37·4-szer annyiba kerülnek mint békében. A műhelyekben létesített új kollektívszerződés és a túlórák folytán a nagyon elmaradt járműjavítás némileg javult. Az új járműbeszerzés 300 személyszállító és 3200 teherkocsit tesz. Ezenkívül nagyobb számú (300) kocsit bérel az osztrák államvasút és a Compagnie Auxiliaire-től is szerzett egynéhány száz szenes-kocsit. Az elektrifikálási munkák, a melyekhez oly nagy reményeket fűztek, lassan haladnak, mert a költségek oly módon emelkedtek, hogy folyó évre előirányzott 500 millió K helyett ugyanaz a munka 1200 millióba kerül.

A forgalom időnként — állítólag mert a csehek késedelmesen szállítják a szenet — korlátozások alá esik. A nyárra a máris létesített közvetlen járatokat szaporítani óhajtják. A nemzetközi vonatokban kiadott helyjegyek Platzkarte a legnagyobb üzérkedés tárgyai. Lopások és a küldemények kifosztása elég gyakori. A vasúti

visszaéléseknek egész különös nemével is dicsekedhetik Ausztria. Megtörtént ugyanis, hogy több államvasúti kocsis cégjelét lengyel cégjelre változtatták át és így egész kocsikat loptak el. A fegyelem a fővasutakon nem állt teljesen helyre és a folyó évben történt meg az az eset, hogy a Délivasúton, az utasok kényszerítették a vonat továbbítására a mozdony személyzetet, amely útközben megállította a vonatot és vonakodott azt továbbvinni. A személyzet újabban is nagyon jelentékeny pótlékokat kapott, a baleseti járulékok törvényerejénél fogva felemeltettek mindenféle pótlékokban, beszerzési és intézeti kedvezményekben részesül és mégis elégedetlen. Újabban a hivatalnokok képviselője egynéhány esetben a munkástanácsok ellen foglalt állást. A személyi kiadások óriási emelkedése és a hálózat csökkenése az alkalmazottak számának csökkentését parancsolja, de a kormány nem igen tudja ezt a kérdést erélyesen megfogni.

Díj szabási téren legutóbb is még a személydíj szabásoknál a háború óta ismételten alkalmazott lineáris díj emeléssel dolgoztak, az árú díj szabás újabb felemelése azonban már rendszeres átdolgozással történt, melynek kapcsán újabb emelés következett be. Az élelmiszerek, építőanyagok és szén, valamint egyes kivételes díj szabások csekélyebb mértékben, más árúk 25 %-kal, mások 50 %-kal is felemeltettek és most megint rendszeres díj emelés lép életbe. Az igazgatói értekezletet feloszlatták, a monarchia volt államaival való forgalomban a berni egyezményt léptették életbe. Egyes kötelező díj szabásokat is létesítettek, így Trieszt-tel való forgalomban az élelmiszerbehozatal megkönnyítése érdekében. Igen nevezetes a német-osztrák új kereskedelmi egyezménynek némely díj szabási intézkedése, amely az egyenlő elbánás tekintetében eddig is fennállott szabályokat aképpen egészíti ki, hogy a viszonyosan biztosított egyenlő elbánásnak a feltétele nem az árú osztrák vagy német származása, hanem annak Ausztriában, illetőleg Németországban történt feladása. Ezáltal az egyenlő elbánás a kereskedelem által nacionalizált árúkra is ki van terjesztve. Alkalmazandó az elv olyan árúkra is, amelyek nem vasúton lépték át a határt, de az utat vasúton folytatják. Hatálytalan az olyan kikötés, amely valamely díj szabály vagy kedvezmény alkalmazását ahhoz a feltételhez köti, hogy az árúnak belföldi származásúnak vagy akként kell megjelölnie, ahogy a másik állam hasonló árúja nem jelölhető meg, például schwechati sör. Semmis továbbá a helybeni feladás kikötése is, kivéven ha hajón vagy alsóbbrendű vasúton érkezett vagy ezekre átmenő árúkról van szó, valamint inség idején. Végre semmis az a kikötés, hogy a küldemény előállításához szükséges nyersanyagot vagy fél-

gyártmányt egészben vagy részben belföldi vonalon kell szállítani. Ez olyan helyzetet teremt, amely Ausztriának iparát támogató vasúti politikájában a megszokott eszközök alkalmazását lehetetlenné teszi.

A semleges államok közül *Svédországban* vegyesen államvasúti és magánvasúti a rendszer. A legfontosabb vonalak az állam kezében vannak és a magánvasutak, amelyeknek hossza 1918-ban 9824 km-t tett az 5441 km államvasúttal szemben, az államvasutak politikáját követni igyekeznek. Svédország, mely a háború alatt amerikai támogatással az Oroszországgal való forgalomban fontos kikötőket nagy mértékben kiépítette és felszerelte és amely a háborús szénszükség hatása alatt a vasutak villamosítását is nagymértékben megindította, az ezekhez az intézkedésekhez fűzött várakozásokban csalódott. A svéd vasutak a béke alatti forgalmi teljesítményre nem képesek, új kereskedelmi forgalom nem igen fejlődött. A vonatok száma és menetsebessége csökkent. A drága áron, hosszú időre előre létesített szénkötéseken az amerikai szénárak csökkenése folytán az államvasutak veszítettek és még jelentékenyen veszítenek most is. Minthogy a forgalom várt növekedése elmaradt és a szénárak csökkentek, az elektrizálás most már alig gazdaságos és a 73. millióra tett befektetés szolgálatát nem képes biztosítani az elérhető megtakarítás. A svéd államvasutak bizonyos munkákat csak a munkahiány enyhítése céljából voltak kénytelenek kiírni. A 8 órás munkaidő behozatala, az időnként fellépő munkásmozgalmak az államvasutakat óriási kiadási többletekbe vitték bele. Az illetmények ma az 1914. évi illetményeknek átlagban *négyszeresére* rúgnak. Egy irnok ma 306–324, egy kezdő mérnök 441, egy irodafőnök 442–473 svéd koronát kap havonta. Csak ilyen áldozatokkal voltak a svéd államvasutak képesek az alkalmazottakat megnyugtatni. A magánvasutak sztrájk és szocializálási fenyegetések hatása alatt, melyek egy ideig igen komoly helyzetbe hozták a vasutakat, választott bírósági döntés alapján szintén lényegesen emelték az illetményeket. Ezek mégis az államvasutiak alatt maradnak. Az összes svéd vasutak *takarékossági rendszabályokat* léptettek életbe. Ezek közül kiemeljük, hogy új forgalmi eszközök beszerzése helyett kölcsönös kocsis- és mozdonyhasználati egyezményt kötöttek, mivel a forgalmi eszközök kihasználása igen egyenlőtlen volt és a forgalom zöme Kelet-Svédországból Nyugat-Svédországba helyeződött át. Megtakarítás céljából, de a forgalomcsökkenés következtében is a svéd vasutak sok alkalmazottat kénytelenek elbocsátani. Az áruk összerakását sikeresen erőltetik és megtakarítást okoz a gyorsvonatok számának és sebességének csökkentése is.

A svéd államvasutak 1919-ben *11·1 millió svéd korona veszteséggel* dolgoztak, a megtakarítások és a tarifaemelés folytán már az 1920 év *29·6 millió svéd korona üzleti felesleggel* zárul, ha az ércvasutak veszteségeitől eltekintünk. 1921-re *31·5 millió üzleti feleslegre* számítanak, mely az államvasutak befektetési tőkéjét az ércvasutak nélkül éppen, hogy kamatoztatná. Legújabb hírek szerint a forgalom csökkenése folytán ez nagyon kétéssé vált. Az egyes vonalak jövedelmezősége igen eltérő, fontos vonalak sok milliós veszteséget mutatnak, noha azelőtt jövedelmezők voltak. A díjemelés a személyszállításnál az I. osztályban 200, a II-ban 150, a III-ban 100⁰/₀-ot, az árúszállításnál 200⁰/₀-ot tett, noha a pénz vásárlóereje nőtt. Csak így lehetett az államvasutak háztartásában az egyensúlyt helyreállítani és a díjemelést az élénk agitáció ellenére is fenn kellett tartani, mert az egyensúly labilis és a személyzet minduntalan újabb igényekkel lép fel.

Hollandia vasúthálózata (a közúti jellegű városi vasutakat kihagyva) kereken 3690 km. A háború alatt, a semlegesség megőrzése céljából, az államnak a vasutak feletti egységes rendelkezési jog megszerzésére volt szüksége. A két fővasúti társaság az államvasutakat bérlet- és a hollandi vasúttársaság katonai teljesítményeiért az állam a háború alatt jelentékeny pénzügyi kötelezettségeket vállalt magára. A háború alatti együttműködés tapasztalatai és a két nagy társaság hol egyikével, hol másikával szemben a munkások részéről támasztott és a munkabérek folytonos felhajtására és a munkateljesítmény csökkenésére vezető követelmények, előbb a két nagy társaságot, majd a központi vasutat és az északbrabanti vasutat is közös üzemvitelre tömörítették össze. A társaságok szervezete átalakulás alatt áll. A cél egyfelől az, hogy az állam hathatósabb befolyást szerezzen a társaságok működésére és hogy a vasúti üzlet keretében a sociálpolitikai szempontok is érvényesüljenek, másfelől a társaságok egyesített pénzügyi helyzetének konszolidációja.

Pénzügyi tekintetben ugyanis az üzemközösségre lépett társaságok noha az üzemi számlán még 1919-ben is *13³/₄ millió forint* üzleti felesleget értek el mégsem voltak kedvező helyzetben, mert ha a társaságok financialis terheit is számba vesszük, amelyek közt a legnagyobb tételek a bérösszegek és adóssági kamatok, számadásszerűen *14¹/₂ millió forint veszteség* áll elő. Ezt a két nagy társaság részvénytőkéje arányában viseli és csak úgy volt képes 3⁰/₀ osztalékot fizetni, hogy az államtól az előző évek katonai teljesítményéért jelentékeny térítványeket kapott. Másfelől az állam a háború alatt szerzett befolyását legalább részben szeretné meg-

tartani, hatni akar a társaságokra úgy tarifapolitikai tekintetben, mint abban az irányban is, hogy a munkások követeléseinek is fokozottabb mértékben tegyenek eleget. Egy vegyes bizottság ugyanis azt javasolta, hogy az egész személyzet — a műhelyi nélkül — 15 bérosztályba, a műhelyi személyzet pedig 5 bérosztályba osztassék be *egységesen* az egész országban, e mellett *bértanács* rendszeresített, melynek állandósítását követeli a személyzet. Ez a tanács a bérek igen jelentékeny emelése iránt tett javaslatot, amelybe a vasutak kedvezőtlen pénzügyi helyzetükben nem hajlandók belemenyugodni. A vasutasok ezenkívül a szervezett személyzetnek a vasuti igazgatásban való részvételét, — a képzett személyzet hiánya folytán — teljesen keresztül nem vitt 8 órai munkaidő végrenajtását és a pihenőidők fokozását követelte. A nehézségek megoldásának terve az, hogy a társaságok részvénytőkéje az eddigi arány fenntartásával felemeltessék, az új részvényeket az állam venné át, a régi részvények után 5%-ot biztosítania, azután 1% az államé, majd a többletben az állam és a társaságok egyformán osztozkodnak, míg a társaság a régi részvények után $6\frac{1}{2}\%$ -ot ér el. A többnyereségben az állam és a társaságok 4:5 arányban osztozkodnak. Az igazgatótanácsba az állam saját és az alkalmazottak képviselői közül 6 illetőleg 3 tagot nevezhet ki, akik az ügyvitelbe befolyanak. A tarifákra az állam befolyást kap, azok csak kormányhatósági jóváhagyással módosíthatók. Jóváhagyást igényelnek az új építkezések is. A társaságok a csatlakozó mellékvonalakat kezelni tartoznak. Az egyezmény a társaságok részéről felmondhatatlan volna.

Amint látjuk a vegyes: kapitalisztikus, állami és szociális gazdálkodásra készülnek a nehéz szociálpolitikai és gazdasági versenyviszonyok hatása alatt. A háború óta a vasutak személydíjszabásait 75, árúdíjszabásaikat 70—140%-kal emelték és bekövetkezett 1919-ben az, hogy Hollandiában először haladta meg az árúszállítási bevétel a személyszállításból eredőt, mert korábban Németalföld szolgáltatta azt a vasúti gazdálkodásban ritka példát, hogy a személyszállításból eredő bevétel alkotta az összbevételnek túlnyomó részét. A díjemelés dacára a kikötők versenyét, melynek éle a német kikötők és Svájjal való forgalomban Genova ellen irányul, mindenféle díjleszállításokkal támogatják.

E kitűnő valutával bíró, gazdag államban, amely semlegessége folytán a háború alatt igen sokat keresett és talán leghamarább állította helyre a békeelőtti személyforgalmat, sem rózsásak a vasúti viszonyok. A raktárak eladhatatlan drága áruval vannak

megettömve, az árúforgalom csökkenőben van, az általános árhanyatlás dacára a munkabérek nőnek, a munkateljesítmény csökken és az emelkedő költségek mellett itt is foglalkoznak az elektrifikálás panaceájával.

Ha már Hollandiában, a tiszta magánvasúti üzem nehezen bírja a terheket, milyen lehet a másik semleges államban, Svájcban, a legjobb valuta hazájában, a demokratikusan szervezett államvasúti üzem szülőföldén a vasutügy helyzete? Ha valahol, Svájcban lehet népuralomról beszélni, ha valahol úgy itt nem követett a szövetségi államvasút osztálypolitikát, ha valamelyik vasút volt jó értelemben — már régebben — szocializált vasútnak tekinthető, úgy a szövetségi vasút volt az. Lássuk tehát elsősorban ennek a helyzetét.

Noha a szövetségi vasutak 1919. évi üzleti számlája 50·8 millió frank nyereséget mutat, e vasutak, ha a nyereség- és veszteségszámlát is figyelembe vesszük *30·8 millió frankkal passzivad* voltak. Ez a passzivum 1920-ban mindenesetre még nőtt, mert az eddig közzétett ideiglenes adatokból látjuk, hogy *az üzleti számla 1919-cel szemben nem egészen 10 millióval romlott*. Emellett a hegyi vasutak nagy része súlyos veszteséggel dolgozott, egyrésztük beszüntette az üzemét. A svájci összhálózatban az üzleti számla 1913-ban 89·7 millió frankkal *1919-ben* csak 69 millió frankkal aktív. Míg 1913-ban a nyereség-veszteségszámla *2·6 millió felesleget* mutat *1919-ben*, több mint *39 millió veszteséggel* zárul. Az összes svájci vasutak pénzügyi helyzete tehát kedvezőtlen. A háború előtt nagy erővel megkezdett villamosítási munkálatok új 6%-os pénztárjegyek kibocsátását tették szükségessé.

Ha ezzel szemben azt látjuk, hogy *a vonatszemélyzet teljesítménye 9·5%* személyzetcsökkenés mellett 1913-ról 1919-re fejenként évi 20.000 km-rel vagyis *$\frac{2}{5}$ -del csökkent* — míg ugyanakkor a személyzeti kiadások *49·7%*-ről *60·29%*-ra nőttek, a drágasági pótlékok pedig 1919-ről 1920-ra 44 millió frankkal emelkedtek, megtaláljuk a kedvezőtlen pénzügyi helyzet egyik okát. A másik okot az anyagáremelkedés, a harmadikat pedig a svájci valuta helyzete szolgáltatta, amely az idegenforgalmat nagymértékben csökkentette. Jóllehet a svájci személyforgalom most is kényelmes és pontos, a vonatok száma kisebb, mint a háború előtt volt. Bizonyos nemzetközi átmenő vonatösszeköttetések pedig az ántánt gazdasági politikája következtében szenvedtek, vagy nem is állították helyre. Francia- és Olaszország ugyanis a Gotthard-útiránnyal szemben, egyrészt a Páris—Nancy—Belfort—Löttschberg, másrészt a

Páris—Simplon és Mont-Cenis útirányt erőlteti. Az áruforgalomban a Gotthard-útirány a valutaviszonyok folytán a Brenner-útirány versenye alatt szenved és így Svájc szövetségi vasutainak egyik legfontosabb vonala veszített régi jelentőségéből.

A szövetségi vasutak személydíjszabásának 100%-os és árúdíjszabásainak 180%-os átlagos emelkedése nem hozta meg a várt eredményt, mert a kiadások növekedése felemésztette a bevételek emelkedését. A takarékoság lett- tehát a jelszó. Az igazgatást egyszerűsítik. A műhelyek és az anyagbeszerzés ügye a vezérigazgatóságnál összpontosított; ellenben egyes kantonok ellenzik a helyi vasútigazgatási szervek megszüntetését. A magánvasutak külön felügyeletét végző szerv megszűnt. A heti 48 órás munkaidő behozatalának ellenére a személyzetet csökkentik. Ezt célszerűbb szolgálati beosztás és egyes állások (például a kapusi állás) megszüntetése és a vonallelenőrzőszemélyzet redukciója útján akarják elérni. Az építkezések lassítatnak és a vonatforgalomban is kerülnek minden felesleges kiadást.

Íme a harmadik szemügyre vett semleges állam vasutainál az állami gazdálkodás és a jó valuta dacára kedvezőtlen viszonyokkal találkozunk és nagyon kétségesnek látszik, vajjon a megtakarítások képesek lesznek-e ellensúlyozni a kiadások emelkedését, amelyek közül az anyagköltség ugyan csökkenő irányt vesz, míg a személyi kiadások tovább is emelkednek, noha a pénz vásárlóereje változatlan.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a háborúban részt nem vett államok vasútügye — a várakozás ellenére — nem kíméltetett meg azoktól a gazdasági és szociálpolitikai hatásoktól, amelyek a háború következményeinek tekinthetők.

Nézzük már most a győztes államokat. Ezek közül *Olaszország*, noha az államvasúti rendszer híve volt, a háború előtt nem fejlesztette vasutait oly tökéletesen, mint más államvasúti rendszert követő államok. Különösen a forgalom szabályossága és rendessége és a díjszabások tekintetében sok panaszra volt ok a háború előtt is. Ellenben különösebb, hirtelen bekövetkező szervezeti változtatások nélkül lehetett az egész hálózatot a katonai célok szolgálatára felhasználni. A háború után a békebeli szervezet nagyrészt helyreállt. Az olasz vasúti hálózat a háború folytán mintegy 1500 km.-rel megnövekedett. A pénzügyi helyzet kedvezőtlen. Az államvasutak az 1919/1920. üzleti évben *860 millió veszteséggel* dolgoztak. Nem tudjuk ellenőrizni, hogy mennyiben helyes Burachi-nak az a becslése, hogy ez a hiány a folyó üzletévben 1500 millió koronára fog

emelkedni. Annyi bizonyos, hogy a vasútigazgatás az 1920. évi súlyos sztrájk letörése dacára sem volt képes a kiadások emelkedésének gátat vetni és a személyzet részére hozott, folyvást növekedő áldozatok dacára folyvást megismétlődő újabb sztrájkoknak elejét venni. Pedig nemcsak hogy a nagy sztrájk izgatóit el nem bocsátották, és tartama alatt a sztrájkolók illetményeit a munkáspénztárba befizették, hanem a nyolcórás munkaidő folytán személyzetüket 25%-kal szaporították, az illetményeket pedig az ötszörösre emelték, úgy hogy a személyzeti kiadások jelenleg az 1919/1920. évi összkiadások $\frac{2}{3}$ -át teszik. Mindezek dacára a részleges munka- és forgalom-beszűntetések ismétlődnek, a vonatforgalom rendetlen, késések, az áru- és podgyásküldemények — néha virtuóz módon, a záruk érintetlenül hagyásával — történő megrablása napirenden van, a járművek le vannak rongyolódva. A forgalmi eszközök száma és minősége teljesen elégtelen. A baj oka az, hogy amíg a teherkocsik száma 1913 óta egy harmaddal szaporodott, a mozdonyok száma egy ötöddel csökkent, a szállítmányok átlagos útja nőtt, a javítási munkában a hátralék nagy, a műhelyek képezvén a munkásagitáció központját. A vállalatba adott javításokra a kormány nem adott előleget, hanem csak a kész munkát fizeti és a lira rossz árfolyama mellett az anyagbeszerzés drága.

A sztrájkok hatása, noha azokban a magasabbrangú állomási személyzet és a katolikus szervezetek tagjai nem vettek részt, a személyzet körében a fegyelmet nagymértékben megbontotta és főleg a pénz- és árúkezelés tekintetében igen megrontották a már korábban sem tökéletes megbízhatóságot.

A pénzügyi bajok következménye a díjemelések egész sorozata. Az előbb 40, majd 100 és utóbb 180%-os lineáris fuvardíjemelést 1920-ban szénre, élelmiszerek és más fontos cikkekre 200, egyéb árúkra 300%-os fuvardíjemelést követte, míg a személydíjszabást 60—120%-kal emelték. Most elkészült az új árúdíjszabás tervezete, mely az érték alapján való árúosztályozást átdolgozta, úgy hogy most 28 gyors- és 47 teherárúosztályt vettek tervbe, viszont az árúk lajstroma 4300-ról 5600 tételre nőtt. Az egységtételek a távolsággal csökkenők. A fuvardíj kiszámításánál most először veszik figyelembe a kocsikihasználást és a teljes kocsirakomány minimális súlyát. A mellékilletékek 180%-kal nőttek. A német, belga és hollandi kikötők elleni versenyt és a Brenner-útirányt az olaszok díjszabási intézkedésekkel favorizálják. A kikötők közül Genovára fektetik a súlyt.

A villamosítás folyik, azonban a munka a tervezettnél lassúbb tempóban halad.

Ime egy győztes állam képe, amely vasúti téren hátrányosabb helyzetben van mint a háború előtt, noha a vasutak gazdája maga a győztes állam.

Áttérve azokra a győztes államokra, amelyeknek a háború alatt, magánvasúti rendszerüket a hadvezetés érdekében az állam kezébe kellett összpontosítaniok, foglalkozzunk először *Franciaország* vasutaival. Ezek a vasutak a háború kitörésekor, az 1883-ban az állammal kötött egyezmény értelmében, minden zökkenés nélkül állami kezelésbe vétettek és részben amerikai segítséggel bámulatos teljesítményeket végeztek. Csak példaképen említjük meg, hogy 114 munkanap alatt 88 km kétvágányú, állomásokkal, távirdavonalakkal és vízvételi berendezésekkel teljesen felszerelt üzemképes pályát építettek és hogy a francia vasutak teljesítménye a háborúban átlagban a béketeljesítménynél 50%-kal, az északi vasuton. noha vonalai megrövidültek, 200%-kal volt több és hogy 1918. év október havában a nap minden percében 7 embert, 2 lovat, és 7 tonna árút szállítottak partra az amerikaiak és ezeknek gyors elszállításáról kellett a vasutaknak gondoskodniok. A háború tehát rendszerváltoztatásra nem adott okot. Ámde az 1883-ban vállalt pénzügyi terhek kezdtek elviselhetetlenné válni. Amíg 1913-ban a nagy vasutak közül az északi és a Páris—Lyon—Méditerranée vasút a garanciát] egyáltalán nem és a Keleti vasút csak jelentéktelen mértékben vette igénybe, 1919-ben ezeknek a vasutaknak a mondott sorrendben 14, 36 $\frac{1}{2}$ és 371 milliót fizetett az állam és ugyanakkor a páris-orléansi és a francia Délivasutnak már 1913-ban is járó kamatgarancia majdnem megkétszerezedett úgy, hogy az összes garanciateher a mondott években 617 millió frankról 1496 millióra nőtt. 1920-ban a francia vasutak üzemi veszteségét. már 3100 millió frankra és a folyó évben napi 8 millióra becsülik. Ha az utóbbi számok, amelyek a szenátus becslésén alapulnak, magasaknak látszanak is, az bizonyos, hogy a személyzeti kiadások már 1920 végéig 2—3 milliárd frankra emelkedtek. Ilyen körülmények között bizonyos, hogy az 1883-ban a nagy vasúttársaságokkal kötött és a 30 év múlva bekövetkező szállományig fennálló szerződések az államot pénzügyileg tönkretették volna. Legközelebb feküdt az állammosítás gondolata. A állam már az 1920. évben a páris—lyon—földközítengeri vonalon kitört sztrájk előtt ki is dolgozott egy ilyen tervezetet, de noha a februári és májusi sztrájkok bérkövetelések mellett a vasutak nacionalizálásának jelszavával dolgoztak, az állammosítást senki sem vette komolyan, mert a kormány nacionalizálási tervét a szakszervezetek még tárgyalni sem akarták. A kormányok

pedig visszariadtak attól a gondolattól, hogy hosszú időn át legalább is 684 millió frank évi járadék fizetésével és a háborús állami tartozások kiegyenlítésével vagy kereken 3 milliárd frank tőkével megszerezzék azt a 3.759,000 drb részvényt és 39.797,000 drb kötvényt, amely túlnyomólag kisemberek tőkebefektetését képezi. Az 1920. évi májusi vasutassztrájk letörése után, amely a vezetők megbüntetésével végződött, két szanalási terv merült fel. Loucheur miniszter (akkor képviselő) az összes vasutaknak az államvasutakat is beleértve fél milliárd tőkével egységes társasággá való egyesítését és azt javasolta, hogy a személyzet szövetkezeti alapon tömörülve munkásrészvényeket kapjon és ilyenformán a nyereségben részt vegyen. Ehelyett a képviselőház a kormány tervét fogadta el. Ennek a lényege az, hogy az állami garancia szűnjön meg, a vasutak közt érdekközösséget kell létesíteni, amely – ha kell – jelentékeny tarifaemelések segítségével is biztosítsa, hogy a vasutak állami áldozatok nélkül is megélhessenek. Az állam megszabadulna a kamatgaranciától, elengedné a társaságoknak az előlegezett 5 milliárd frank visszafizetését, ellenben átvinné a társaságoknak Németországgal szemben fennálló követeléseit és az államvasuttakkal is belépne az érdekközösségbe. Ennek az az alapja, hogy a jobb vasutak feleslegei a rosszabb vasutak hiányát kiegyenlítsék. Az összes fővasutak az állampénztárban őrzött¹ fonds commun-t alkotnának, amelyből egyrészt a kiegyenlítésre, egy másik hányad a teljesítmény fokozására és $\frac{1}{3}$ a személyzetnek jutalmazására szolgálna. A vasutak praemiuma, amely az átlagos minimumnál jobb osztalék fizetésére képesítené a vasutakat, fordított arányban állna az üzleti koefficienssel és egyenes arányban a teljesített tonnakilométerek számával. Az igazgatást a conseil superieur des chemins de fer vezetné, amelyben a vasutak igazgatósága 48 taggal, a személyzet 42 taggal és a gazdasági érdekképviseletek 30 taggal volnának képviselve. Határozatait a miniszter jóváhagyását igénylik. Elnöke a minisztérium vasuti osztályának főnöke. Vannak emellett bizottságai is, amelyekben a kormány szintén képviselve van. A szenátus bizottságában azt hangsúlyozták, hogy addig is amíg a vasutak szervezetének bárminő reformja végrehajthatnak sürgősen változtatni kell a munkaviszonyokon. Egyrészt többet kell dolgozni, másrészt a legnagyobb szigorral meg kell szüntetni az alkalmazottaknak nyújtott kivételes kedvezményeket.

A francia vasutak építési és üzemi állapota jó. Az Északi és a Keleti vasút hálózatából elpusztított 7000 km (a hálózatnak $\frac{1}{3}$ része) 1510 híd, 12 alagút, 590 épület és 150 vízszolgáltatási beren-

dezés teljesen helyre van állítva. A forgalmi eszközök száma szaporodott. A járművek jó karban vannak. A forgalom a háború előttitől jóformán csak abban különbözik, hogy a gyorsvonatok száma és tehetsége valamivel kisebb.

A németektől elvett' elzász-lotharingai államvasutak sorsa bizonytalan. Vita folyik a körül, hogy a Páris—Lyon—Méditerranée vagy a Keleti vasutnak adassanak-e bérbe? A közvélemény inkább a második vasutföldrajzilag is helyét helyes megoldás mellett szól, az míg első módozatot az támogatja, hogy a második társaság pénzügyileg Franciaország legerősebb vasútja.

A háború előtt is már magas árúdíjszabások átlagban 140°/_o-kal, a személydíjszabások osztályonként 70—80°/_o-al emeltettek, mihez még 1921 végéig 25°/_o pótlékot vetettek ki. A tervezett átszervezés újabb és szükség esetén többször megismételhető díjemelésekhez van kötve. Mind a mellett a kivitel emelésére 10—25°/_o díjmérséklések engedélyeztettek. A francia hosszabb nemzetközi útvonalakat és kikötőket támogató tarifapolitikára törekvés jelei mutatkoznak; így például Elzász-Lotharingiának tengerentúli forgalmát igyekeznek Antwerpenből elterelni és a francia-olasz forgalmat a Svájctól függetleníteni.

A francia vasutakkal szemben az *angol* vasutak abban a hátrányban voltak a háború kitörésekor, hogy a magánvasutakat minden előzetes megállapodás nélkül az államkormányzat rendelkezése alá kellett helyezni. E célból a vasutak egyesítettek és az állam magára vállalta, hogy a vasutaknak biztosítja egészen 1921 *augusztus 15-éig az 1913. évi osztalékot, új beruházásaik 5°/_o-os kamatoztatását és a háború által elmulasztott anyagbeszerzések és pótlások, fenntartások utólagos megtérítését.* Az ügyeket egy miniszteri állásban levő kormánybiztos vezette egy mellérendelt vegyes bizottsággal. A szervezet akadálytalanul működött. 1919-ben a vasutügyek az új közlekedési minisztérium alá kerültek és egyúttal a board of tradenél fennállt felügyelőség megszűnt. A minisztérium évi budgetje 1—4 millió font és feladata, az ügyek vezetésén kívül, a vasútügy jövő szervezetének előkészítése, melynek f. évi augusztus hó közepéig a törvényhozás útján el kell döntenie. A minisztérium mellett 12 vasútigazgatóból és 5 munkásdelegáltból álló tanács működik. A vasutak egymás közt bizottságot szerveztek, amely a minisztériummal érintkezik. Ez ígéretet kapott a minisztertől, hogy tudta nélkül a részvényesek érdekeit csorbító intézkedések nem fognak tétetni. Munkabérekérdésekben a minisztérium az általános bérhivatallal (National Wages Board) egyetértve dolgozik. A minisz-

térium működése ellen súlyos panaszokat hallani. Drágálják, rosszalják, hogy a munkások bérét túlságosan emelte és ezzel az állami garanciaterhét növelte. Működését lassúnak tartják. Ennek példájaképpen felhozzák, hogy a vasutak díjemelési kérelmeit oly késedelmesen tárgyalta, hogy közben a deficit bekövetkezett. A Times szerint megszűnését senki sem fogja megsiratni.

A vasútügy végleges rendezésére a vasúti munkásszindikátust képviselő Thomas az alsóházban tett javaslatot. Ebben a vasutak szociálizálását kívánta azon az alapon, hogy az állam az összes részvényeket vegye meg és azokat háború előtti, utolsó forgalmi értéküknél 30%-kal alacsonyabb értékben, 5%-os és 60 év alatt törlesztendő állami kötvényekkel cserélje ki. Az igazgatást egy 7 tagú bizottság intézze, melyben 3 munkás vesz részt. Az alsóház hangulata erősen a terv ellen nyilatkozott és a közvélemény azt hangoztatta, hogy a vasutak maguk erejéből bontakozzanak ki mostani helyzetükből. A közlekedési miniszter emlékiratában viszont azt a tervet vetette fel, hogy a vasutak adassanak vissza a társaságoknak, de kényszer vagy szabad megegyezés útján 5 csoportba osztassanak be, amelyek egységes elvek szerint kezeltessenek. Az egyesülés feltételeit szükség esetén bíróság állapítaná meg. Minden csoport ügyeit egy 21 tagú board of management vezetné, amely a részvényesek, a vezető hivatalnokok és a munkások képviselőiből állana. (A részvényesek képviselői többségben volnának, de két annyi volna a munkástag mint a tisztviselő.) A díjszabásokat törvény úgy állapítaná meg, hogy egy-egy csoporton belül minden vasút legalább annyit hozzon, mint egy fix, háború előtti időpontban hozott; a több-bevételeben az állam részesednék. Ebből alap képeztetnék elhanyagolt vidékek forgalmának fejlesztésére. A létesítendő tarifabizottság segítségével, változó tarifapolitika útján állandóan biztosítani kell a vasutak közti *verseny kizárását és a bevételek és kiadások közti egyensúly fenntartását*, mert állami segélyezés a jövőben ki van zárva. A közönségnek tarifális felszólamlásai, ha a minisztérium a közbenjárást megtagadja, a bíróság előtt volnának érvényesíthetők. A bérhivatalok állandósítása a törvényben leköttenék. Az államnak joga volna a forgalom rendje, biztonsága és fejlesztése érdekében — a bírói panaszjog fenntartásával — rendelkezni, egységes építési és üzemi szabályokat kidolgozni. Tőkeemelés és annak módja, tartalékolások állami jóváhagyást igényelnének, úgyszintén mindenféle díjszabási intézkedés is. Az állam biztosítaná a vasutak együttműködését a forgalom és a péagejog terén a kocsipark és a műhelyek kölcsönös használatát és a bevételek együttes

kezelését. A társaságok, noha bizonyos együttműködéstől nem zárkoznak el, ezt a javaslatot, mint quasi államosítást, erősen bírálják, főleg a szociálpolitikai terhektől, a verseny kizárásától és a díj-szabási cselekvési szabadság korlátozásától tartanak és a vasutak további fejlesztésének lehetőségét féltik. Az államosítástól különben is idegenkedő angol közönség, a sztrájkokból szerzett tapasztalatok hatása alatt, a vasutak pártjára áll.

Az 1919. évi nagy forgalmi sztrájk után, melyet a társadalom önfeláldozása sikeresen leküzdött, csak kisebb sztrájkok merültek fel és legutóbb is elkerülhető volt az általános sztrájk és a vasúti forgalom teljes beszüntetése. Viszont a munkások igen nagy béremeléseket értek el. Az emelés a háború előtti bérekhez képest 100%, Irlandban ennél is több, mert a National Board of Wages a fizetéseket és béreket az egész országban egyenlősítette, megállapította, hogy az alapilletmény nem lehet kevesebb, mint a háború előttiének kétszerese; azonban ha a hivatalos indexszámok alapján megállapított általános drágulás csökken, a bérek minden öt pontnak megfelelően egy shilling-gel leszállíthatók. A bérekről fogalmat adhat az, hogy egy nőtlen, fiatalabb pályamunkás hetibére három font tiz shilling; több mint amit jelenleg Angliában egy latiniskolai tanár keres. E béremelések és a nyolcórás munkaidő a kormányt a garancia révén, újabb póthitelek kérésére, a vasutakat pedig, melyeknek üzleti bevételeit a forgalomcsökkenése is érezhetően apasztja, újabb munkások és egyéb alkalmazottak elbocsátására kényszerítette annál is inkább, mert az építési munka is megakadt és még a Northwestern-vasútnál megkezdett villamosítási munkák sem folytattatnak serényen. Nem lehet csodálkozni azon, hogy ilyen viszonyok és a mindjárt ismertető pénzügyi helyzet mellett a kormány említett terve nem talál nagy rokonszenvre a középosztály részéről sem. Ez különben mint részvényes is erősen érdekelt fél, mert például a Délkeleti vasút 28.190 részvényese közül több mint a felének, a kaledoniai vasút 37.000 részvényese közül 29.000-nek részvénybirtoka 500 fonton alul marad.

Az angol vasutak forgalmi eszközeit a háború nagyon megviselte; különösen a mozdonyokat és a teherkocsikat. A háború megszűnése után a munició- és fegyvergyárak azonnal mozdonyjavításra tértek át. A járművek helyreállítása lassabban halad. A háborúban használt magánkocsikat a tulajdonosok már visszakapták. A kocsik pótlása és új beszerzése folyik, noha az eleinte igen nagyméretű árúforgalom a konjunktúra rosszabbodásával csökkent. E forgalom a háború után azért nőtt meg, mert a vasutak

olcsóbbá váltak a hajóknál. A legutolsó üzletévben azonban a tarifae-melés után, 59 millió tonnával csökkent, míg az ugyancsak megdrágult személyforgalom jelentékenyen nőtt. A személyforgalom rendes. A menetrendek mutatják, hogy a vasutak a háború alatt megtanulták az együttműködés előnyeit és a társaságok most már karöltve járnak el, ami a háború előtt elég ritka volt. A régi gyors közlekedés azonban még nem állt helyre teljesen. A régekte leggyorsabb menet (Darlington-York) óránként 99·3 km-ről 83·7 km-re esett. Most a leggyorsabb menet 91·1 km (Woodford-Leicester) a nagy középponti vasúton. Azelőtt 96 km-rel járt. A london—liverpooli leghosszabb megállás nélküli menet 3 óra 28 perc 89·4 km sebességgel nincs helyreállítva. A London környéki munkásforgalom 1913-ban 255·6 millió volt és most 411·9 millióra nőtt, pedig a menetdíjakat emelték. A nyolcórás munkaidő folytán ez a forgalom a munka megkezdése előtt és befejezése után 2—2 órára szorul össze és sok bajt okoz a vasutaknak. A balesetek száma csekély. Az árúforgalomban több a baj. A lopások és a kocsik megrablása egyes vidékeken gyakori, habár csökkenőben van. De még 1919-ben ilyenekért 28.144 esetben nyújtott kártérítést az északangliai vasút-társaság, amely 1913-ban csak 861 esetben volt érdekelve. Napi 100 font kártérítést fizettek egy vasúton egy ideig whisky-szállít-mány megrablásáért, míg végre sikerült a dolognak véget vetni. 1917 júniusától f. évi március elsejéig a kormány a versenyt kizárta, úgy hogy minden csomópontpár közt csak egy útirány bonyolította le a forgalmat. Most a szabad verseny helyreállt, de még nem érte el a régi méreteket. A kiadások borzasztó növekedése ellenére az angolok folyton halasztották a díjemeléseket. A közvélemény ellenzése folytán talán Anglia volt az összes államok közt a legutolsó, amely ehhez az eszközhöz nyúlt. Jellemző, hogy amikor 1920 folyamán a háború előtti személydíjszabásoknak 50%-os emelése az államnak súlyos garancia megterhelése és nagy üzleti hiányok miatt elkerülhetetlenné vált, Bernard Shaw, a drámaíró a Daily News hasábjain élesen megtámadta Sir Eric Geddest és hosszú cikkében többek közt olyanokat írt: „hogy ha tovább így haladunk, csak a milliomosok fogják a vasutat használni, a többiek gyalog fognak járni és ha már a milliomosok is ki lesznek használva, a vasút ugyan többet fog hozni, mint a háború előtt, de az angol nép olyan közlekedést fog élvezni, aminő Mesopotámiában van. Pedig ha mindenki ingyen utazna, ez a vasútnak csak 230 millió fontjába kerülne. Jobb volna, ha ahelyett, hogy ezt az összegeket felesleges kiadásokra használja, a menet- és fuvardíjakat mérsékelné, mert az általános díj-

emelés az ország elszegényedésére és nyomorára fog vezetni és akkor meg fog változni az a közvélemény, hogy Sir Eric jó üzletember.“ Bámulatos, hogy egy angol nagy lapban ez a dramatikus nonszensz megjelenhetett.

1921 január 1-én végre az árúdíjszabást is fel kellett emelni. Ez a díjemelés a közlekedési miniszter mellett működő tarifatanács meghallgatása után történt, amelynek véleményéhez egyébként a miniszter nincs kötve. A díjemelés igen kíméletesen ment végbe és egyrészt a szénnél 25%-os, más árúknál 40—60%-os lineáris emelésből és másrészt fix tonnánként és árunemenként 3 pennytől 2 shillingig terjedő pótdíjból áll. A személyvonatokkal szállított csomagok fuvardíját 50%-kal, a tehervonatokon szállítottakét 100%-kal emelték, hogy a teherforgalom kiscsomagoktól mentesíttessék, amelyek igen felzaporodtak. A szállítmányozási szolgálat 100%-kal drágult. A vasutak szállodai és egyéb üzemeit az állam a háború kitörésekor nem vette át. Ezek mentek maradtak a díjemeléstől. Kímélték a mezőgazdasági cikkeket és a nyersanyagokat és a kiviteli cikkeknek egy részét. Azóta a tarifatanács a vasutakkal egyetértve új árúosztályozást létesített, mely a régi 9 osztály helyett 21-ből áll és a 4 és 2 tonna, valamint kisebb mennyiség feladása esetére más-más díjszámítást enged meg.

Az az ok, amely Angliában a vasutakat az árúdíjszabás nagymérvű felemelésétől visszatartja az érezhető hajó- és teherautóverseny. Az utóbbi az angol rövid távolságok mellett nagyon versenyképes és ezt akkor látták be, amikor a nagy vasúti sztrájk alkalmával a tehermotorok pótolták London és a vidék, valamint a kikötők közti forgalomban a vasutakat. Az angol vasutak számos díjszabási különlegessége most is megmaradt, például a vasutakat nagy szállítmányokkal felkereső felek kedvezményes jegyei ú. n. traders-ticket-ek. Ezek árát valamint az egyéb kedvezményes menetjegyek árát is, — bár az általános díjemelésnél kisebb mértékben — felemelték.

Ilyen körülmények között nagy érdeklődéssel várhatjuk a szervezeti kérdés megoldását, amely iránt tárgyalások, agitációk és újságpolemiák folynak és amely az angol államra minden egyébtől eltekintve pénzügyi szempontból igen nagy jelentőségű. A jelenlegi pénzügyi helyzet ugyanis igen kedvezőtlen. Az angol fővasutak befektetési tőkéje a háború alatt csak 20 millió fonttal emelkedett ugyan, de annál jobban nőttek kiadásai. Ezek 1919 óta folyton fokozódnak. Azóta az emelkedés 43³/₄ millió font, melyből 24·8 millió font személyzeti kiadásokra esik. 1919-ben a bevételek emelkedését annyira lerontották a fokozódó kiadások, hogy az egész

üzleti felesleg 434 ezer fontot tett, úgy, hogy a vasutak csak állami 36 millió hozzájárulással tudtak átlag 4·4⁰/₀ osztalékot fizetni. Az 1920/21-es üzletévre a kormány 22 milliós póthitelt kért. Ebből az alkalomból igen erős megtámadtatásban volt része, pedig a megszavazott póthitel és eredeti hitel együtt 44 millió font, holott a *vasutak üzleti hiányát*, amelyet az államnak kell megtérítenie már 1920. végén *54 1/2 millió fontra* becsülték. A költségek azóta emelkedtek és a személyi kiadások túltengése mellett az anyagár némi csökkenése számot sem tesz. Emellett az állam a háború alatt elhalasztott anyagbeszerzés és fenntartás címén a társaságoknak *140—400 millió fonttal tartozik* és eddig *300 milliót fizetett* garancia címén. Az államnak tehát elsősorban az érdeke, hogy a vasúti terhektől szabaduljon. A társaságok pedig az állami befolyástól és elsősorban a bérhivataloktól akarnak szabadulni. Egy nagy társaság forgalombeszüntetéssel is mert fenyegetőzni, ha a dolgok meg nem javulnak.

Látjuk, hogy az angol vasutak helyzete sem a legfényesebb és Angliában is felhangzik az elhanyagolt viziutak és a partihajózás fejlesztésére irányuló óhaj. Amikor a múlt század elején az angol csatornák üzlete virágzott és a vasutak őseit legfeljebb egyes szénbányákban lehetett látni, ahol a csilléket többnyire fasíneken mozgatták, valaki a legnagyobb angol csatornatulajdonosok egyikének, Bridgewater hercegnek szerencsét kívánt csatornavállalatának fényes sikeréhez. A herceg erre azt mondta, hogy igenis jól megy az üzlet, de hozzátette „but I dont like the look of those tramroads, there is mischief in them“ de nem szeretem ezeket a síneket, azokból még bajok származhatnak. Ez a jóslás a vasutak történetében híressé vált és azt úgy értelmezték, hogy a herceg a vasutak nagy sikereit látta előre, most a jóslás pythai jellegét ölt, mert most talán inkább azt az értelmet fogják a herceg bámulói a jóslásnak tulajdonítani, hogy a jósló előrelátta, hogy minő bajokat fog a vasút az angol államnak okozni.

Mielőtt az Egyesült Államokra rátérnénk, vessünk egy pillantást a németek által elpusztított *Belgiumra*. Az összes győztes államok közül ez állította leggyorsabban helyre a rendet vasutain. Igen sok német kocsinak és mozdonyoknak és az igen nagy német hadi vasúti hálózatnak birtokába jutott. Az államvasúti igazgatás a békebeli alapon újra megkezdte működését. A munkásság e sokat szenvedett országgal szemben elnézőbb, mert a 8 órás munkaidő még nincs teljesen végrehajtva. A vonatforgalom rendes. A bevételek fokozatosan emelkednek. A 100, egyes cikkeknel 120⁰/₀-os díj-

emelésből egyes esetekben, mint például a vasipar érdekében és a Luxemburgon át vezető nemzetközi útirány versenyképessége érdekében számba vehető díjmértékléseket nyújtanak. A legtöbbet szenvedett állam előnyösebb helyzetbe jutott.

Ezzel szemben a legkevesebbet szenvedett *Amerikai Egyesült-Államok* vasútügye ment keresztül talán a legnagyobb változásokon. A háború előtt csak az államközi forgalom díjszabási része és a kartellügy volt az Interstate Commerce Act-ban kevésbé kielégítő módon szabályozva, majd a társasági pénzügyek, a vasutak egyesítése esett állami ellenőrzés alá. Gyakran szólalt meg a társaságok óriási hatalmának megtörésére, az államosításra irányuló törekvés és a panasz, hogy nem lehet tűrni azt, hogy úgyszólván 4 milliárdér tartsa kezében azt a gigantikus hatalmat, amelyet egy 411,000 km-nyi az európai vasutakat mintegy 65,000 km-rel meghaladó hálózat, az ahhoz tartozó óriási melléküzemekkel együtt, mint a forgalomi rányítója, mint fogyasztó és mint ipari termelő képviselt.

Amerikának háborús beavatkozása kapcsán törvény alapján az Egyesült-Államok a vasutak kezelését 1917 december hó 28-ától kezdve saját számlájukra átvették és 1920 március 1-ig így is vitték. A felhatalmazási törvény egyúttal módot nyújtott arra is, hogy a béke helyreálltával az állami kezelést az államosítás váltsa fel. A vasútügy vezetését a háború alatt egy vezérigazgató és a mellé rendelt bizottság intézte. A vezetését Wilson eleinte vejére Mac-Adoo-ra, majd Hines-re bízta. A vasutaknak az állam a háború előtti utolsó 3 évi átlagos tiszta nyereségét biztosította. A tisztviselők részben volt vasúti alkalmazottakból, részben az Interstate Commerce Act végrehajtására hivatott hatóságtól vétettek. A vezérigazgatóság 8 osztályban működött és mindjárt kezdetben elvül mondta ki, hogy minden nem hadi célra szükséges építkezést abban kell hagyni, új járműveket csak állami engedéllyel szabad beszerezni, az irodákat egyesíteni kell, a személyzeti ügyet egységesen kell kezelni, a katonai érdek megelőzi a polgári forgalmat, a legnagyobb takarékossgal kell eljárni, a terület díjszabási szempontból 3 csoportba osztatik be, az államközi és a helyi díjszabások egyesítendőek. Ma már meglehetősen áttekinthető a 26 hónapig tartott állami üzletvitel eredménye. Azt röviden így jellemezhetjük: Nem állíthatni, hogy a hadiállapot mentes volt a zökkenésektől és rázkódtatásoktól. Az említett bizottságban, amelyben a vasúttársaságok is képviselve voltak, nézeteltérések merültek fel és noha Mac-Adoo 1919 elején büszkén mondta, hogy ügyvezetése a munkásokat megnyugtatta és jóllehet tényleg igen nagy áldozatokat

hozott az állam a munkások érdekében, 33 újabb sztrájk eset fordult elő. Emellett az anyagilag elhanyagolt főhivatalnokok elégedetlenek voltak és lanyhán dolgoztak. A pályák meglehetősen elhanyagoltak. Az állam mindössze 100,000 teherkocsit és 2000 mozdonyt szerzett be, tehát jóval kevesebbet mint amennyit a társaságok beszerezni szoktak, ellenben jobban használta ki a meglévő járműveket. A kocsihány nagyobb volt még a legutolsó állami üzletvitel alatt elmúlt hónapokban is mint a magánüzemben. A személyforgalom 20%-kal, az árúforgalom csak 2%-kal nőtt. Ezért a bevételek 31%-os növekedésével a kiadások 61%-os növekedése áll szemben. A tarifa 25%-ról 40%-ig emelkedett és parlamenti jelentés szerint 904 millió dollárt fizetett rá az állami üzemre. Nem csoda, hogy nem volt nagy a lelkesedés az államosítási eszme mellett. Még a munkások propagandája is csak lanyha volt, mert sokan közülök azt találták, hogy a társaságokat könnyebb áldozatokra bírni, mint az államot. Ilyen körülmények közt nem meglepő, hogy az államosítás iránt 5922 ujságban intézett körkérdés 83% nemleges választ eredményezett és a törvényhozás is a vasutak visszaadását határozta el. Egyúttal azonban az 1920 február 28.-i Transportation Act nagyszabású reformot vitt keresztül. E reform alapja a senatus Cummins bill-jének és a képviselőház Esch és Pomerence billje szigorúbb intézkedésének összeegyeztetése.

A vasutak a társaságok tulajdonába visszakerültek, követeléseiket az államtól megkapták, szükséges beszerzésekre és létesítményekre 5 éven át 6% mellett állami előleget élveznek és tartozásaikat, amelyek a hadi évekből származnak, 10 éven belül törleszthetik. Az új törvény alapján az egyenlő rendszerű és egy irányban haladó vasutak csoportosítása iránt a birodalmi vasúti hivatal tartozik tervezetet kidolgozni olyformán, hogy a verseny meg ne szűnjön, míg saját elhatározásukból a vasutak csak kormányjóvá-hagyás mellett egyesülhetnek csoportokká. Cummins szenátor 20–35 csoportnak 7 év alatti létrehozására gondolt. A szövetségi vasúti hivatal 11 tagból áll, de bérviták eldöntésére külön decentralizált bizottságokat kell felállítani. A vasutak tulajdonát fel kell becsülni, mert egyik vasútnak sem szabad ennél a megállapítandó értéknél nagyobb értékben címleteket kibocsátania. Egyelőre a díjszabások változatlanul maradnak és azokat csak oly mértékben szabad emelni, hogy a vasutaknak megfelelő jövedelmezőséget biztosítsanak. Az első két évre ez $5\frac{1}{2}\%$ -ban van megállapítva, de ott ahol a pálya javítása és forgalmi eszközök beszerzése szükséges, 6%-ra emelhető fel. A 6%-ot meghaladó tiszta haszonból

a vasúti tulajdon 5⁰/₀-a erejéig a vasutaknak tartalékalapot kell alkotniok, míg a többlet szövetségi tartalékalapba folyik, melyből gyengébb vasutaknak a fonds perdu hozzájárulást, kölcsönt vagy olcsó járműbérletet, sőt ingyen szolgáltatásokat adhat a szövetség. A díjzabásügy szabályozása alakilag csak az államközi forgalomra vonatkozik, de úgy van megalkotva, hogy a belső forgalomra is vissza kell hatnia. A szövetségi hivatalnak nemcsak tarifajóvá-hagyási joga van, de panasz esetén, sőt saját elhatározásából 2 évre maximális tarifákat is diktálhat a vasutaknak. Ha a vasutak ellentmondanak a végrehajtás 120 napra — és ha ez alatt a vasutakkal való tárgyalás be nem fejezhető — további 30 napra felfüggesztetik. Ezután újabb határozatot kell hozni. Ez az eljárás díjtételekre, árúosztályozásra és szabályzati határozmányokra egyaránt alkalmazandó. Új címletek kibocsátása a hivatal engedélyétől függ, melynek megadását a szükségességre, a kibocsátás mértékére és várható sikerére vonatkozó vizsgálat előzi meg. Nevezetes még, hogy egy égyén ezentúl csak egy vasútnak lehet igazgatója.

Az állami üzemvitel megszűnése óta a takarékoság lett az amerikai vasutak jelszava. A vasutak arra törekszenek, hogy az új törvényben méltányosnak megjelölt 5¹/₂⁰/₀, illetőleg 6⁰/₀ kamatoztatást elérjék. Ez nem lesz könnyű feladat, mert a vasutak költségei emelkedtek és sok új kiadás előtt állanak. A bérek 1913 óta például 1·4 milliárddal, vagyis átlagban 757-ről 1500 dollárra emelkedtek, a munkateljesítmény pedig a 8 órai munkaidőn belül is csökkent. Sok nem teljesített munkát kell megfizetni. A forgalmi eszközöket szaporítani, a nagymértékben lerongyolódott járműveket karbahelyezni, az emelkedési és kanyarulati viszonyokat — a gondatlan építésnek — az üzemet terhelő e következményeit kiküszöbölni igyekeznek. 1920-ban 50.000 teher- 1000 személyszállító kocsik és 1500 mozdony a szaporulat. A mozdonyokat önműködő tüzelésre alakítják át, ami hír szerint a tüzelőanyagfogyasztását emelte, de személyi kiadásokban jóval nagyobb megtakarítást jelent. A forgalom érdekében a vasúttársaságok a kereskedelem és ipar képviselőiből kocsielosztóbizottságokat alkotnak s igyekeznek több-kevesebb sikerrel megközelíteni azt az eléggé szerény célt, hogy a teherkocsik naponta átlag 30 mérfölddel (48·3 km) fussanak be és 30 tonna átlagos megterhelést érjenek el. A munkafeltételeket egységes alap helyett, a helyi viszonyok szerint állapítják meg. A teljesítmény némileg javul, sőt bérleszállításokról is van szó.

Az alkalmazottak és a munkaadók közti viszony jobb, mint az állami üzem alatt volt, gazdasági alapon megértik egymást.

Erdekes, hogy egy amerikai bank azt javasolja a munkásoknak, hogy keresményük 5%-át vasúti részvények vételére fordítsák az ekképen keletkező 180 millió dollárból egy év alatt megvehetnék az egész New-York Centralvasutat és így lassanként megoldhatnák a vasutak szocializálásának kérdését. Az alkalmazottak, noha illetményeik 100%-kal (életszükségleteik ára pedig csak 85%-kal) nőtt, erre egyelőre kevés hajlandóságot mutatnak.

A kormány kilátásba vette, hogy a vasutaknak további 28%-os tarifaemelést javasol, azonban az árcsökkenés mellett kérdéses, hogy ez a díjemelés be fog e következni? Az összbenyomás az, hogy az új törvény megnyugtatta ugyan a kedélyeket, azonban a vasutak helyzete súlyosbodott és a régi amerikai felületesség és nagyszabásúság helyett az amerikai vasutak is a kontinentális, gondos eljárási módszerekre és a krajcároskodásra lesznek kénytelenek rátérni. Enélkül a vasutak nem képesek megbirkózni a megnövekedett forgalmi igényekkel. E tekintetben jellemző, hogy a vasutak maguk járnak közbe a hajófuvarok leszállítása érdekében, hogy a forgalomnak egy részét a hajóútra tereljék át.

Egyebekben az új törvény végrehajtásáról még keveset tudunk. Ellenben legújabbán vett hír szerint a kongresszus új törvényben a vasutakra nézve kimondta a sztrájk tilalmát és szénbányák, vasútkocsigyárak és vasutakkal összefüggő egyéb üzemekre nézve törmozdonyok és vénytelennek mondott ki minden munkabeszüntetésre irányuló fenyegetést és erőszakot. Ezzel szemben békéltető-bíróságokról szóló szövetségi törvény megalkotását sürgetik a munkások.

Az úgynevezett utódállamokra áttérve nézzük először is a *Cseh-Szlovák* köztársaság vasúti viszonyait. Ez az állam már megalakulása idején kedvező viszonyokat talált. Egyszerűen elvette az osztrák állam vasutaknak dédelgetett, kitűnő karban levő morva- és csehországi vonalait, a Máv-nak jól kezelt és a háború alatt is aránylag legjobban fenntartott vonalait és azokat egységes cseh államvasúti hálózattá egyesítette vasúti minisztérium vezetése alatt, melynek vezetője is a volt osztrák minisztériumnak egyik osztályfőnöke. Ezt a szervezetet utóbb egy építészeti igazgatósággal és egy központi és több kerületi vasúti tanáccsal egészítették ki. A központi tanács, melynek évente legalább kétszer kell üléseznie, az érdekeltség által választott 69 rendes és ugyanannyi póttagból áll, kikhez még a miniszter által kinevezett 12 rendes és 12 póttag járul. Ez a szervezet nem munkás és munkaadói, hanem általános közgazdasági érdekképviselő, amely külön-külön bizottságokban

foglalkozik szervezeti, menetrendi, díjszabási, üzletszabályzati kérdésekkel és az építési programmal, míg az egyes igazgatóságoknál létesített kerületi tanácsok a helyi érdekek képviselőjére vannak hivatva. A szocialisztikus befolyás nem a végrehajtó szolgálatban, hanem a parlamentben érvényesíti érdekeit, az igazgatás tehát szakszerű, sőt sok tekintetben mintaszerű, amin nem lehet csodálkozni, ha arra gondolunk, hogy a régi osztrák vasúti felsőbb adminisztráció szervei közt sok volt a cseh, akik most is nagyrészt régi állásaikat vagy azoknál is fontosabbakat töltenek be.

Az új szervezkedéssel kapcsolatban a törvényhozás felhatalmazta a minisztert, noha erre nem volt mindenütt jogalap az engedélyokiratokban, hogy a három nagy magánvasutat úgymint a kassa-oderbergi a buschtehradi és az aussig-teplitzi vasutat állami kezelésbe vegye. E felhatalmazással a kormány egyelőre a csak a kassa-oderbergi vasutat illetőleg élt, a vasúttársasággal összes címleteinek cseh valutára szóló papirokkal leendő kicserélése iránt megkötötte, a mi napilapjainkban részletesen ismertetett egyezményt. E vasút teljesen az államvasutak részeként kezeltetik, mert az ú. n. „szlovák” területtel való közvetlen forgalomra a legnagyobb súlyt helyezik. A cseh-szlovák belső, a cseh-osztrák és cseh-német személyforgalmat a békebelinél alig rosszabb összeköttetésekkel látják el; ellenben a magyar-cseh és magyar-osztrák forgalmat mesterségesen akadályozzák, így például Szobbon át Nyitra megye vagy Bécs felé nincs közvetlen összeköttetés. Egyébként vonataik rendesek, tiszták, pontosan járnak és régi értelemben vett gyorsvonataik kifogástalanok. Az áruforgalmat a berni egyezmény alapján a legtöbb irányban felvették. Különösen gondozzák a kiviteli forgalmat. A cseh és „szlovák” vidék, a délfelé vezető és a békeszerződésünkben érintett korridorvonal kihasználása a prágai állomások bővítésére, a teschenkarwini szénforgalom jobb lebonyolítása érdekében 1921—1924-re 6¹/₂ milliárd cseh korona költséget igénylő építési programot dolgoztak ki, melyből 1920-ra 943 millió volt előirányozva. Ez a nagy program annyival meglepőbb, mert a pénzügyi eredmény nem volt kielégítő. Az 1920. év több mind 270 millió cseh korona üzleti veszteséggel zárult. A csehek azonban a nagy forgalomban az észszerű üzletvitelben és a takarékoságnak a vasúti üzemben való érvényesítése alapján a helyzet javulására számítanak. Az államvasutak folyó évi előirányzata már 265 millió üzleti felesleggel zárul, amely azonban még a befektetési tőke kamatoztatására nem elégséges. A továbbra is magánvasútként kezelt pályák közül az aussig-teplitzi vasút már tavaly 5⁰/₁₀₀ osztalékot fizetett, noha 1919-ben erősen passzív volt,

míg a buschtehradi vasút 50 éve óta először volt passzív, bár csekélyebb mértékben. Ennek a vasútnak a forgalma és bevételei azóta jelentékenyen emelkedtek úgy, hogy szakemberek nyilatkozata szerint a pénzügyi kilátások kedvezőek. A bevételek emelkedése csak csekélyebb részben köszönhető a tarifaemelésnek, amely 1920. közepén lépett életbe és átlagban az árúforgalomban 100, a személyforgalomban 50%-ot tett, míg az árúforgalom tervezett további 50%-os emelése nem volt keresztülvihető. Az emelés, mely a hadiadóval kiegészített és azon kívül is már felemelt osztrák államvasúti tarifához járult, kiméletesen, számos kivételes díjszabás fenntartásával történt. Ugyancsak erősen mérsékelt köteléki díjszabást létesítettek Trieszt felé és a Skandináv államokkal is. Az adriai tarifa 55 kivételes díjszabást tartalmaz, amelyhez a részes többi vasutak is mérsékléseket bocsátottak rendelkezésére. Ez a díjszabás lirára szól és az árfolyamváltozások kihirdetett kiegészítő tételek hozzáadása vagy levonása útján egyenlítőnek ki. Újabban az összes államvasúti vonalakon beleértve a magyarországi megszállott területen levőket is, továbbá a kassa-oderbergi vasutak és egyes állami kezelésben levő helyi érdekű vasúton az állami díjszabást átszámítják. Ez a távolsághoz képest változó, egyes viszonylatokban egészen 40%-ig terjedő díjmérséklést eredményez.

A cseh vasúti hálózat, amint látjuk teljesen akcióképes és még a gazdasági politikai támogatás eszközeként is használható, amikor más államvasutak a mindennapi megélhetés és a napi minimális forgalom fenntartásának folytonos gondjai közepette tengődnek. Expanzív forgalmi politikájuknak sikerre kell vezetnie, takarékosági és üzleti ösztönüknek diadalmaskodnia kell a tagadhatatlanul ott is fennálló nehézségeken. Könnyű nekik, ölükbe hullott a jó vonalak tömege ingyen és hinc, aki a zsákmányt visszaadja azoknak, akik azt a hálózatot becsülettel alkották és szeretettel gondozták és akiknek gazdasági nyomorát tetézi az, hogy a jelenlegi birtokos e vonalakat kész az alkotó nemzet gazdasági érdekei ellen kihasználni. De bármennyire égeti szívünket a bennünket ezen a téren is ért igazságtalanság, bármennyire megvetjük is a módszert, mely vonalainkat a csehek kezébe adta, el kell ismernie azt a szakavatottságot, amellyel az idegen vasúti testet a többivel összeolvasztották. Hiszen 3249 km. magyar vonalat kellett az osztrákoktól elvett, de korábban is cseh területen levő és túlnyomólag cseh hivatolnokok által kezelt hálózattal egyesíteni.

Románia vasutairól igen nehéz ezidőszert, megbízható adatokat szerezni. Annyi bizonyos, hogy azt az 5100 km-nél nagyobb

vasuti hálózatot, amelyet Románia a magyar hálózatból elsajátított nem sikerült törzshálózatába beolvasztani és hogy az ő saját törzshálózatukat a háború után nem sikerült rendbehozni. Nagy érdekelletétek mutatkoznak közgazdasági okokból is Erdély és Románia közt. A személyzet követelési és sztrájkjal való fenyegetése, noha tudtunkkal a 8 órás munkaidő még nincs teljesen végrehajtva, igen nagy költséget okoz, melyet az állam részben a vasutakat használó közönségre igyekezik áthárítani. A kedvezőtlen állampénzügyi viszonyok felvetették azt a gondolatot, hogy a vasutak külföldi kézbe adassanak. Ebben a kérdésben szenvedélyes viták folytak. A műhelyek egy része a forgalmi eszközök helyreállítása érdekében egy angol-francia érdekeltségnek adatott át. A tőlünk erőszakosan elvitt nagymennyiségű forgalmi eszközök, melyeknek jórészt a békeszerződés értelmében vissza kell kapnunk, nem segítettek a forgalmi eszközökben mutatkozó hiányon. Német források szerint a nagyobb állomásokon tucatszám hevernek a használhatatlan mozdonyok. Ez az oka annak, hogy noha az állomásokon elég a jókarban levő kocsi, nehéz használható tehervonatokat összeállítani és a személyforgalmat az igényeknek megfelelően helyreállítani. A járóvonatok többnyire sérült kocsikból állanak és a csak ideiglenesen helyreállított szükséghidak is szomorú képét nyújtják a közlekedésnek. A helyreállítást igénylő mozdonyok számát 5000-re, a teherkocsikét 30,000-re és a személyszállításra szolgálókat 3000-re teszik. Az egyes magáncégek mozdonyokat szereztek, amelyeket egyes esetekben a vasútigazgatás kisajátított. Ez azt az eszmét érlelte meg, hogy ne csak maga a vasútigazgatóság szerezzon be a Skodagyáraktól és Amerikából állítólag 130 db mozdonyt, hanem különböző állami, járási, községi közigazgatási szervekkel és társaságokkal olyan megállapodásokat létesítsen a vasútigazgatás, amelyek szerint ezek maguk szerezzenek az államvasúti típusoknak megfelelő mozdonyokat vagy ilyenek beszerzésére előlegeket adjanak az államvasutaknak. A vételárát vagy előleget azután három év alatt fuvardíjakban törleszteni a vasút és a nem törlesztett összeg kifizetésével a mozdonyokat tulajdonul megszerezheti. Nagy bajok lehetnek azok, amelyek a vasútigazgatást ily kevésbé gazdaságos eljárásra készítik.

Az üzemi veszteségek enyhítésére szolgál a f. év elején életbe lépett, általában 100%-os tarifaemelés. Ehhez járul a 100%-kal felemelt fuvardíjak után beszedett 25% illeték, amely az államvasutak munkáspénztára javára folyik be.

Románia példája mutatja, hogy az a rettenetes kár, amelyet

egyik állam a másiknak okozott, nem válik mindig hasznára a kárt okozónak és, hogy oly vonalak és vasúti berendezések, amelyek összefüggő rendszer keretében nagy pozitív értéket képviseltek, olyan rendszerbe illesztve, amellyel nem állanak organikus összefüggésben súlyos passzívummá válnak. Az élő szervezetből erőszakosan elszakított csontdarab nem táplálja az elszakítót, mert megemészthetetlen, míg a megcsontkított szervezetnek támasztója volt.

A vasutak helyzetének képe, amelyet csupán nagy vonásokban igyekeztünk megrajzolni, semleges, győztes és legyőzött államokban egyaránt azt mutatja, hogy a vasutak teljesítménye csökkent, szolgáltatásuk ára rendkívül emelkedett és pénzügyi eredményük ki nem elégítő. Azok a tényezők, amelyeknek segítségével a vasutak a gazdasági és a kultúréletet annak idején oly előre nem látott arányokban fejlesztették, ma nem érvényesülnek. A vasutak olyanok, miht a tompa szerszám elernyedte kézben, izmot erőltető súlyosan érzett teher, amely sem gazdasági, sem mások részére nem termel. Az államvasút az állam pénzügyeit terheli meg. A magánvasút önként vagy állami kényszer hatása alatt lemond az individuális vállalkozás előnyeiről és jó gazdálkodásának gyümölcseit rosszul gazdálkodó versenytársainak kénytelen átengedni, hiszen ez a különböző alakban tervezett vasútcsoportosítások alapelve. A vasút nem támogatja sem a többi termelési ágakat, sem a fogyasztók nagy tömegét, mert díjszabásai oly magasak, hogy a termelési költségeket jelentékeny mértékben emelik és ezáltal megdrágítják a fogyasztást. Másfelől pedig a díjemelések az árúcserét is megdrágítják és a csere lehetséges eseteinek számát csökkentik. Ez újból megdrágítja a fogyasztást. Ezért még mindig elégedetlenek a munkások is, akiknek bére emelkedett és az árak csökkenése dacára sem száll alá; fáradtságuk munkateljesítményük pedig csökkent. Nem élvezhetik a szociálpolitika által kivívott előnyöket, mert a díjdrágítás fokozza az élet drágulását, csökkenti a mezőgazdaság és az ipari munka esélyeit, a termelés redukciójára, munkátlanságra és nyomorra vezet.

És ha kérdezzük, hogy mi az oka annak, hogy a vasutak többé-kevésbé alkalmatlan gazdasági eszközökké váltak, nem elég az alapokra, a háborúra rámutatni, mert hiszen a semleges, a háborúnak csupán előnyeit élvező államokban is ugyan olyan bajokkal küzdenek a vasutak. Mintha az egész világra találó volna az, amit erről a kérdéstről Franke nyug. porosz államtitkár, a német vasutak szempontjából a múlt év végén írt, amikor megállapítja, hogy a szocializálnak tekinthető német vasutaknál mik a ható okok. Az

egyik a személyzet felszaporodása, a másik a teljesítmény csökkenése. A személyzet egy része vasúti szolgálat helyett mindenféle politikai jellegű teendőt végez. A munkabérek egyenlősítése, az akkordbérek megszüntetése, vagy korlátozása, a vasúti üzem természetével össze nem egyeztethető 8 órás munkaidő, a nem teljesített munkának megfizetése, a testmunka túlfizetése, amely az anyagok és fogyasztási cikkek árában is kifejezésre jutt, az okai Franke szerint annak, hogy a vasút feladatának ellenére kénytelen a forgalmat a teljesítmény leszállításával és a szállítás megdrágításával megnehezíteni ahelyett, hogy azt megkönnyítené. A béremelkedés és a díjemelés végnélküli csavar, amely a kiadások és bevételek egyensúlyba helyezkedését lehetetlenné teszi. Kétségtelenül sok az igazság ebben. Kétségtelen azonban az is, hogy van egy pont, ahol a külföldi vasúti alkalmazottak is be kell hogy lássák, hogy a politikai eszközökkel — gyakran a vasúti üzem hátráltatásával a maguk javára elért előnyök — rosszabbítják más termelési ágakban alkalmazott munkások helyzetét, mert a díjemelések az élet megdrágítására és közvetve a termelés korlátozására vezetnek. Amerikai üzemi alkalmazottak egyesülete mutat rá legújabbán arra, hogy a vasúti bérek leszállítandók, mert példákkal igazolja, hogy az árú mai szállítási díjából a munkabér többet tesz, mint amennyi 1917-ben az egész fuvardíj volt. A vasúti alkalmazottaknak be kell látniok azt is, hogy van egy határ amelynél forgalomcsökkenés áll be a termelés-csökkenés folytán és akkor a vasúti bevételek már nem lévén fokozhatók, vagy az üzemet kell korlátozni, vagy a béreket leszállítani, mert a vasút még akkor is gazdasági vállalat és a gazdasági törvényeknek engedelmeskedik, ha gazdája az állam, vagy ha szocializálva van is, ha a gazdálkodásban döntő szó illeti is meg a testmunkát végzőket. Ha ez a pont bekövetkezik — pedig például Svédországból az a hír jó, hogy a forgalomcsökkenés folytán a bér- és díjleszállítás elkerülhetetlennek látszik — a vasút újra hasznos eszköze lesz a közgazdaságnak. Ha nem látják be a vasutak ügyeit intézők, hogy a vasút csak akkor hasznos, ha biztos, megbízható és olcsó közlekedési eszköz és hogy ilyen csak akkor lehet, ha a vasutak kiadásai nem emésztik fel a bevételeket, a leghatalmasabb külföldi vasutak sem tarthatók fenn. A vasút csak abból élhet meg amit szállít, a vasúti alkalmazott pedig csak abból amit a vasút keres. Az állami támogatás csak injekció, amely csak ideig-óráig késlelteti a halált, de a beteget nem menti meg. Az állami vasutaknak pedig nincs is aki injekciót adjon. A szervezet azonban megél, ha minden része — az izomzat, a test munkásserege is —

normálisan dolgozik és nem fogyaszt több éltető anyagot, mint amennyit munkájával termel.

Az új fejlemények a vasútügy terén is csak azt bizonyítják, hogy Shakespeare Menenius Agrippa-jának egyszerű logikája helyesebben ismeri fel a gazdasági élet igazságait, mint a modern államok számos vezető férfja a sella curulis-on, vagy a katedrán.

Dr. Neumann Károly.

A földbirtokreform.

Az 1920. évi XXXVI. t.-c. „A Földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről“ 1920. évi december hó 7-én életbe lépett. A törvényt egy hosszabb, mondhatnók, évtizedekre visszanyúló társadalmi mozgalom zárókövének tekinthetjük, vagy legalább is oly törvényhozási intézkedésnek, melynek jelentős caesurát kell alkotnia a földbirtokmegoszlás reformálására irányuló mozgalomban. Hogy tényleg nyugvóponthoz juttatta-e ezt a kérdést, a jövő fogja megmutatni. A földbirtok megoszlásának mind társadalmi, mind gazdasági kihatásai rendkívül fontosak s jó megoldás csak az lehet, amely mind a két szempontot oly mértékben veszi figyelembe, amily mértékben ezek a szempontok fontosságuknál fogva a figyelembevételt megkövetelik. Az 1920. évi XXXVI. t.-c. célja, hogy a magyar földbirtok megoszlását helyesebbé tegye. A nemzetgyűlés elé terjesztett javaslat indokolásából az is kétségtelen, hogy nem gazdasági szempontból, hanem társadalmi szempontból kívánja a birtokmegoszlást helyesebbé tenni. Ámde egy társadalmi reformtól, amelynek állékonysága csak akkor lehet, ha gazdasági előfeltételei megvannak, sikert csak akkor remélhetünk, hogyha a gazdasági előfeltételek vagy már megvannak vagy egyszersmind ezek megteremtésére minden megtörténik. Minden elfogulatlanul gondolkodó magyar belátja, hogy társadalmi szempontból bizonyos reformok életbeléptetése elkerülhetetlen, de hogy a most tervbe vett reform a kitűzött célt eléri-e, az egyedül attól függ, hogy annak a társadalmilag elérni kívánt eredménynek, amelynek megvalósítására a törvény törekszik, megvannak-e a gazdasági előfeltételei, vagy legalább van-e kilátás arra, hogy a mellőzhetetlen gazdasági előfeltételek céltudatos és következetes munkával megteremthetők lesznek.

I.

A földbirtok megoszlásával legszorosabban összefügg maga a mezőgazdasági termelés. Minden oly reform tehát, mely a földbirtok jelenlegi megoszlását megváltoztatja, magát a mezőgazdasági termelést a legközvetlenebbül érinti. A reform helyes mérlegelésének

elengedhetetlen előfeltétele tehát, hogy magát a mezőgazdasági termelést megfelelő megvilágítás tárgyává tegyük, mind a magán, mind a közgazdaság szempontjából.

A mezőgazdasági termelés egyik jellemző vonása az, hogy különböző termelési ágaknak különböző nagyságú üzemek felelnek meg. Pontosabban kifejezve, különböző termelési ágak különböző nagyságú üzemekben a legrentálisabbak. Némely termelési ág nál nagyüzemben, másoknál pedig kisüzemben lehet elérni mind a nyers- mind a tisztahozadék szempontjából a legnagyobb eredményt. Azokban a termelési ágakban, amelyekben egymagában véve nagy tőkebefektetéssel a termelés eredménye különösen fokozható, a nagyüzem rentabilisabb. Ellenben olyan termelési ágakban, melyekben egymagában nagy tőkebefektetéssel nem, hanem a minősített belterjes munkával lehet csak a jövedelmezőséget fokozni, a kisüzem túlszárnyalja a nagyüzemet. A gabonaneműek termelésénél és bizonyos ipari feldolgozásra szolgáló növényeknél, mint aminő a cukorrépa, burgonya, tengeri, stb., továbbá állathízlalásnál nagy tőkebefektetéssel az eredményeket lényegesen lehet fokozni. Ezen termelési ágaknál ugyanis a gondos talajmegművelés, ami több különböző gép alkalmazását teszi szükségessé (mechanikai erővel dolgozó eke, altalajlazító, fogas, henger, tárcsás borona stb.), bőséges és okszerű állati és műtrágyázás elegendő ahhoz, hogy a várható legnagyobb terméseredményeket biztosítsuk. Éppen így az állathízlalásnál sok állatnak együttes hízlalása a munkaerő és a felhasználandó takarmány célszerűbb kihasználását, a betegségek ellen való könnyebb védekezést teszi lehetségessé. Ezekben a termelési ágakban tehát a nagyüzem mind a köz- mind a magángazdaság szempontjából eredményesebb, mint a kisüzem. Kisüzemben annyira gondos talajmegművelés, mint a nagyüzemben, nem lehetséges. Az a sokféle talajmegművelőgép és eszköz nem állhat a kisüzemnek rendelkezésére, mert azok beszerzése igen nagy tőkék befektetését tenné szükségessé, s a befektetések teljes kihasználása nem volna lehetséges, már pedig a befektetések teljes kihasználása nélkül a gazdálkodás eredménye nem lehet a legkedvezőbb.

Más termelési ágakban, különösen az állattenyésztés bizonyos fejlettebb ágaiban, továbbá tej- és tejtermékek előállítására, baromfi-tenyésztés és -hízlalás, tojástermelés, gyümölcs-, főzelék- és zöldségtermelés terén a gazdálkodás nyers és tiszta hozadékát elsősorban a belterjes minősített munkával lehet fokozni. E termelési ágak a foglalkozáshoz való nagy ragaszkodást, nagy önfeláldozó, sokszor éjjel-nappali gondosságot s az egész értelmiségnek olyan összpon-

tosítását igénylik, hogy különösen nagy eredményt érjenek el: hogy ezekben a kizárólag bér munkásokkal dolgozó nagyüzem teljesen versenyképtelen a saját gazdaságában, saját magának dolgozó kisüzemmel.

A megoldás tehát a magángazdaságok szempontjából igen egyszerűnek látszik. Foglalkozzanak a nagyüzemek a gabonaneműek s a fentemlített kapásnövények termelésével, hízalással stb., szóval ami rájuk nézve gazdaságos, a kisüzemek pedig a nekik megfelelő termelési ágakkal ú. m. tej-, vaj-, tojás-, gyümölcs-, zöldség- stb. termeléssel. Az összes gazdaságok, vagyis a közgazdaság szempontjából azonban a kérdés nem ilyen könnyen oldható meg. Hogy egy gazdaság — akár kicsi akár nagy — mit termel s mit termelhet, azt az éghajlati talajviszonyokon kívül egyedül a piac állapítja meg. Bárminő termelési ág mutatkozna elvontan a leggazdaságosabbnak, tényleg mégis csak azt a cikket lehet termelni, aminek piaca van.

A piac szempontjából két irányban van lényeges különbség a különösen nagyüzemi és a különösen kisüzemi termékek közt. Az első lényeges különbség mutatkozik a kétféle üzem típus termékeinek piaca között a hely szempontjából. A különösen nagyüzemi termékek túlnyomó részben könnyen eltarthatók, raktározhatók s szállíthatók, világpiaci cikkek, amelyeknek mindig van piacuk, akár feldolgozatlan, akár feldolgozott állapotban. Ellenben a kisüzem termékei olyanok, amelyek nem igen raktározhatók el, egyesek kivételével nehezen szállíthatók s így az értékesítés szempontjából a legközelebbi piacokra vannak utalva és igen fejlett kereskedelmi, ipari- és közlekedési szervezetet feltételeznek, hogy távolabbi piacokon is értékesíthetők legyenek.

A másik lényeges különbség a nagyüzem és a kisüzem termékeinek piaca közt a fogyasztóképeség szempontjából mutatkozik. A nagyüzem termékei által, különösen a gabonaneműek által a földből kevesebb tápérték termeltetik ki, mint a kisüzem termékei által, de viszont a gabonaneműek által ugyanaz a tápértékmennyiség előállításához kevesebbe kerül, mint a kisüzemi termékek által. Úgy, hogy ugyanazon földterületről a gabonaneműek által kevesebb, de egységenként olcsóbb, míg a kisüzemi termékek által több, de egységenként is drágább tápanyagot lehet kitermelni. Ezen megállapítás logikai következménye, hogy nagy népsűrűség s nagy fogyasztóképeség a kisüzemek virágzását teszi lehetővé, míg ritkább népesség s a népesség csökkent fogyasztó-, illetőleg vásárlóképesége a nagyüzemek virágzásának kedvez.

II.

Az agrár-irodalom elméleti és gyakorlati kutatásainak ezt a leszűrt eredményét szembeszökően igazolja az angol mezőgazdaság fejlődése az utolsó százötven évben. 1765-től 1815-ig, a napoleoni háborúk végéig a gabonaárak Angliában rohamosan emelkedtek. Míg 1692-től 1715-ig egy quarter¹ búza átlagos ára 45 sh. 8 d. volt s 1715-től 1765-ig az átlag 34 sh. 11 d.-ra esett, addig 1760—1790-ig az átlag 45 sh. 7 d.-ra, 1791—1805-ig 55 sh. 11 d.-ra emelkedett, míg 1805—1813-ig sohasem volt 73 sh. alatt, gyakran azonban 100 sh. fölé is emelkedett s 1812-ben 122 sh. 8 d.-t ért el.²

A gabonaáraknak ezt a rohamos emelkedését a rossz termések s a lakosság gyors szaporodása okozta, mely körülmények Angliát a 18-ik század második felében gabonát kivivő államból gabonát behozó államá változtatták. A fent említett időszak végén a rohamos emelkedést elsősorban a Napoleon által elrendelt szárazföldi zárlat idézte elő, mely a gabonabevitelt Angliába megnehezítette. Míg 1801-ben 1.25 millió quarter volt Anglia bevitele, ami azonban a drágaságot és inséget nem csökkentette, addig 1806-tól 1813-ig nem tett ki többet évenként 400.000 quarternél.

A gabonaárak emelkedését az angol agrár írók 130%-ra teszik, míg a munkabérek emelkedését ugyanők 1760-tól 1813-ig csupán 60%-ra mondják.³

Ez kettős eredményt vont maga után. A termelés terén azt, hogy a gabonatermelés igen jövedelmező termelési ág lett, mert alacsony munkabérekkel drága terményeket állított elő, a fogyasztás terén pedig azt eredményezte, hogy a nép széles rétegei csekély keresményükből húst, tejet, vaját, sajtot, tojást, gyümölcsöt egyáltalában nem tudtak fogyasztani, vagyis a kisüzemi termékeknek nem volt piaca. Ennek természetesen az lett a következménye, hogy a nagyüzemek a kisüzemeket majdnem teljesen kisajátították, kisüzem alig maradt Angliában s a mezőgazdasági termelés egyedüli gazdaságos alakjának a nagyüzemet tekintették. Ez az angol agrár-irodalomban a tizenkilencedik század közepéig olyan dogmává vált,

¹ quarter = cca 4.76 Hl.

² Dr. H. Levy: Entstehung und Rückgang des landwirtschaftlichen Grossbetriebes in England. Berlin, 1904. — Tooke: Die Geschichte und Bestimmung der Preise. Dresden, 1862. — Porter: The Progress of Nation. London, 1851.

³ H. Levy: Die Not der englischen Landwirte zur Zeit der hohen Getreidezölle. Stuttgart, 1902.

amit mint cáfolhatatlan igazságot Marx is átvett, aki tanulmányaiban mindenütt az angol viszonyokból indult ki.

A mezőgazdasági nagyüzem nagyarányú kifejlődése a falusi lakosság nagy részét a városba űzte, ahol kénytelen volt ipari foglalkozás után nézni. Így az iparnak nagymennyiségű olcsó munkaerő állt rendelkezésére, ami lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy Anglia, amely állam 1750-ben még elsősorban agrár-, másodsorban kereskedőállam volt, nagyiparosállammá fejlődhetett.

A gabonavám elleni liga hosszú harc után 1846-ban végre kieszközölte a gabonabehozatali vám eltörlését. A gabonavámok eltörlésének az első harminc évben nem volt különösebb hatása Anglia mezőgazdaságára. A gabonaárak a vám eltörlése következtében csökkentek ugyan, a csökkenő gabonaárak ellen azonban a nagyüzemek egyelőre sikerrel tudtak védekezni a termelési költségek csökkentésével, amit főleg az üzemek műszaki berendezésének tökéletesítésével s különösen a haladó mezőgazdasági tudomány eredményeinek gyakorlati alkalmazásával értek el. Ebben az időben kezdődik a legkülönbözőbb gépeknek a mezőgazdaságban való alkalmazása, valamint a műtrágyák alkalmazása. Erre az időre esnek Sir J. Bennet-Lawes és Gilbert híres rothamstedi kísérletei,¹ melyek jelentékenyen vitték előre a mezőgazdasági tudomány fejlődését.

A szabadkereskedelmi korszak első harminc esztendeje alatt az angol nagyipar igen jelentékeny fejlődést tett. Míg 1842-ben a Nagybritanniából és Írországból kivitt árúcikkek értéke 47,284.488 font sterlinget tett, addig 1869-ben az egész kivitel értéke 189,953.957 font sterling volt.² A nagyipar kifejlődése által Anglia roppantul meggazdagodott s az ipari munkás jóléte lényegesen emelkedett, ami ismét megteremtette, majd évről-évre fokozta a keresletet azok után a mezőgazdasági termékek után, melyeknek előállítására elsősorban a kisüzem szakmájába vág, mint tej és tejtermékek, tojás, főzelék, gyümölcs, baromfi stb. Ehhez járult, hogy az 1880-as évek végén megindult az amerikai mezőgazdasági termelés kivitele, mely az olcsó közlekedés folytán oly mennyiségben és oly áron látta el Angliát vámtétel hiányában gabonával, hogy 1880-tól kezdve a gabonatermelés Angliában alig fizette ki magát.³ Kaliforniából, Washingtonból és Oregonból, vitorlás fahajón szállítva egy tonna gabona szállítása Liverpoolig mindössze 25—40 shillingbe került.⁴

¹ *J. Bennet-Lawes*: *Essai sur l'économie rurale de l'Angleterre*, édition 1863.

² *Levy*: i. m. 70. l.

³ *von der Lühne*: *Innere Kolonisation in Preussen und England*.

⁴ *V. ö. Sehring*: *Die landwirtschaftliche Konkurrenz Nordamerikas*.

Át kellett tehát térni azokra a termelési ágakra, melyek jövedelmezők voltak, melyek olyan termékeket tudtak piacra hozni, melyeknek — az általános jólét mellett — nagy volt a kereslete s melyekkel a tengerentúli áruk, már ezen cikkek természeténél fogva sem versenyezhettek. Ezek elsősorban azok az áruk, amelyek legtöbbször termelésében a kisüzem fölényben van a nagyüzemmel szemben. 1880-nal megkezdődik Angliában a nagyüzemek széttagozódása kisüzemekké. Nem társadalmi, vagy egyéb szempontok, hanem kizárólag gazdasági szempontok voltak azok, amelyek a kisüzemek életrekelését kívánták, s ennek megfelelőleg gombamódra keletkeznek ismét a kisüzemek, melyek 1760-tól kezdve fokozatosan megszűntek. Ily gazdasági előfeltételek közt jött létre, csupán a tényleges spontán fejlődés nyomain haladva 1907-ben a «*Small Holdings and Allotments Act*», melynek célja, hogy mennél nagyobb számban létesítsen kisbirtokokat, melyeknek nagysága a viszonyokhoz képest igen különböző lehet. Tényleg az átlagos nagyság 1912-ben 5·15 hektár volt, ami körülbelül kilenc kat. holdnak felel meg.¹

A mezőgazdasági üzemek nagyságában beállott lényeges átalakulást, amely mint gazdaságtörténelmi tény áll előttünk, könnyen érthetővé teszük Anglia népesedési viszonyai. Nagybritannia és Írország átlagos népsűrűsége négyszögkilométerenkint 137 lélek. Mezőgazdasági foglalkozást űz a lakosságnak mintegy 22 % -a, vagyis négyzetkilométerenkint 31 egyén.² Ha figyelmen kívül hagyjuk a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó lakosságot, mely elsősorban saját magát látja el, akkor négyzetkilométerenként 106 lélek az, amely a mezőgazdasági termelés szempontjából kizárólag mint fogyasztó jön számba. Ily népsűrűség mellett — ha figyelembe vesszük a nép nagy fogyasztóképességét — természetes, hogy a külö-

¹ *von der Lühne*: i. m. és Report of the Departmental Committee appointed by the Board of Agriculture and Fisheries to inquire into and report upon the subject of Small Holdings in Great Britain. London, 1912. — A Small Holdings and Allotments Act kellő értékeléséhez szükséges tudnunk, hogy Angliában a mezőgazdasági termelés túlnyomó részben bérleti rendszer mellett történik. A 0·4 hektárnál nagyobb területen működő üzemek 87·80%-a bérgazdaság. Maga a földtulajdon kevés nagybirtokos kezében van. A 200 hektáron felüli nagybirtok az egész terület 66·68%-át teszi s 1910-ben az egész terület 28%-a 874 személy tulajdona volt. A nagybirtok és a nagyüzem itt nem azonos fogalmak. Ugyanaz a nagybirtok a gazdasági konjunkturák szerint hol kevés nagyüzemet, hol sok kisüzemet folytató bérgazdaságban van hasznosítva. A törvénynek pedig éppen az a célja, hogy a saját földjén gazdálkodó kisüzemek számát szaporítsa, mert így inkább tudja a kisüzemi termelést állandósítani.

² *von der Lühne*: i. m. A statisztikai adat bizonyos következtető számításokon alapszik.

nösen kisüzemi mezőgazdasági termékeknek biztos piacuk van. Hiszen Anglia tojást, vaját, gyümölcsöt, húst stb. a saját termelésének pótlására még nagymennyiségben visz be külföldről, úgy hogy Anglia — amennyiben közlekedési és talajviszonyai engedik — a teljes kisüzemi művelési rendszerre is áttérhetne s mezőgazdasági termelésének ez csak előnyére válnék.

A tapasztalat és az agrártudomány most közölt eredményeit igyekszik magára nézve hasznosítani a német közgazdaság, midőn a háború elvesztése által egészen új helyzet elé került. A birodalmi kormány 1919 január 29-én bocsátott ki egy törvényt pótló rendeletet, melynek címe: „Verordnung der Reichsregierung zur Beschaffung von landwirtschaftlichen Siedlungsland“. Németország népességi viszonyai megközelítik az angol viszonyokat. Németországban az átlagos lélekszám négyzetkilométerenként 120. A lakosság 28%-a mezőgazdasági foglalkozású, tehát négyzetkilométerenkint a piacra kerülő mezőgazdasági termékeknek 85—86 fogyasztója van. Ez a lélekszám — figyelemmel a német nép fogyasztóképességére, — föltétlenül a kisüzemeknek nagy számát bírja el. A német kormány látta azokat a roppant terheket, amelyeket a béke a német népre hárít. Ezt csak a külkereskedelmi mérleg lényeges megjavításával lehet egyensúlyban tartani. A behozatalt tehát lényegesen korlátozni kell. Megbízható gazdasági számítások alapján valószínűnek látszik, hogy a jelenleg rendelkezésre álló műszaki eszközökkel, a termelési költségek lényeges emelkedése nélkül lehetséges a legközelebbi hűs év alatt az egész német nép élelmiszerszükségletét a belföldi mezőgazdasági termelésből fedezni. Ez természetesen csak a termelés nagyarányú fokozásával érhető el. A gabonaneműekből Németország már a háború előtt is 90% erejéig maga fedezte szükségleteit. Itt tehát csak a hiányzó 10%-kal kellene fokozni a termelést. Ezt a meglevő és megmaradó nagyüzemek megfelelő erőfeszítéssel el is fogják érní. Ellenben jelentékenyen kell fokozni a termelést az állatvilágból származó tápszerekben. Miután pedig ezeknek az előállítására a legalkalmasabb a kisüzem, főleg a kisüzemek számát kell fokozni. Számításuk a következő: ma a 100 hektáron felüli birtokok az egész terület 35·3%-át foglalják el, összesen 6,506.000 hektáron. Ennek $\frac{1}{3}$ részét kisüzemek részére kisajátítják, ami 2,150.000 hektárt tesz ki s így a nagyüzemi művelésben még mindig az egész terület 24·6%-a marad, ami az adott népsűrűség és műveltségi színvonal mellett a legkedvezőbb megoszlásnak tekinthető.¹

¹ Freiherr von der Goltz: Agrarwesen und Agrarpolitik.

A német földreform említett irányát indokoltta teszi a munkásviszonyok szabályozása, a szociális szempont. Magától értetődik, hogy ha azokkal a termelési ágakkal, melyek különösen a kisüzemben előnyösebbek, több tápértéket lehet a földből kitermelni, mint amennyi a gabonában van, ez csak nagyobb munkabefektetés által történhetik, vagyis a kisüzem több embert képes foglalkoztatni s eltartani, a kisüzemekbe tehát célszerűen levezethető az iparban munka nélkül maradók tömege.

A németországi népesedési viszonyok erre az eredményre kedvező kilátást nyújtanak. Minden 100 hektáron él Németországban 34 földművelésből élő egyén, az üzem nagyságokhoz képest azonban az országos átlaggal szemben nagy kilengések mutatkoznak. Sering által közölt¹ legújabb statisztikai adatok szerint 100 ha mezőgazdaságilag művelt területen él

0—2 ha-ig terjedő mezőgazd. üzemben	124	mezőgazd. foglalkozású	egyén
2—5 „ „ „ „	63	„	„
5—20 „ „ „ „	34	„	„
20—100 „ „ „ „	17	„	„
100 „ „ „ „	12	„	„

Szembeszökő, hogy ott, ahol a népsűrűség és az általános gazdasági színvonal a kisüzemi termelésnek kedvez — mint különösen Németországnak az Elbától nyugatra eső részében — a kisüzem mennyivel több embert tud foglalkoztatni mint a nagyüzem.

Anglia és Németország viszonyainak tanulmányozása eléggé meggyőzhet bennünket arról, hogy az eredményes kisüzemi termelésnek legelső előfeltétele a közeli, lehetőleg belföldi, erősen fogyasztóképes piac. Enélkül a kisüzemi termelés igazán eredményes nem lehet. Még jobban meggyőz erről bennünket más európai államok viszonyainak rövid szemügyre vétele, mert másik oldalról világítja meg ugyanazt a képet.

Franciaországban a kisüzemi művelés adott tény, melyet a forradalom teremtett meg s azóta azon változtatni nem lehetett. Ennek minden társadalmi előnye mellett is gyakran olvasunk panaszokat gazdasági hátrányai miatt. Franciaország népsűrűségét a négyzetkilóméterenkénti 73 lélek fejezi ki, s mezőgazdasági foglalkozású a lakosság cca 32%-a; kizárólag mint fogyasztó jelentkezik tehát négyzetkilóméterenként mintegy 50 egyén. A terméseredményekből azt látjuk, hogy mindazokkal a terményekkel, amelyek

¹ Schmollers Jahrbuch 1919. évf. 2. füzet 194. lap.

² Az adat bizonyos következtető számításra alapszik.

a kisüzem gazdaságosan tud előállítani, Franciaország bőségesen el van látva, ellenben gabonanemüekből alig tudja — békeéveket véve — saját szükségletét fedezni, holott ennek egy oly talajú és éghajlatú országban, mint Franciaország, az adott népsűrűség mellett nem volna szabad előfordulni. Az okokat a — mondhatnók abszolút — kisbirtokrendszerben találjuk, mely az adott népsűrűség mellett nem lehet gazdaságos. A közgazdaság szempontjából nem gazdaságos, mert a kisüzemek kevesebb gabonát termelnek ki egy hektár földből, mint amennyit a nagyüzemek a rendelkezésükre álló összes eszközök felhasználásával ki tudnának termelni. A magángazdaságok szempontjából azért hátrányos a túlsok kisüzem, mert kénytelenek gabonatermeléssel is foglalkozni, nagyobb termelési költségek mellett, mint amennyibe a nagyüzemeknek a gabonatermelés kerülné. Kénytelenek azért, mert a kisüzem különös terményeiből még a gazdag városi nép fogyasztóképessége s az ország elsőrangú közlekedési hálózata mellett sem tud annyit értékesíteni, hogy kizárólag ezzel foglalkozhatna.

Nem érdektelen az eddig megvilágított tételek szempontjából megvizsgálni más európai agrárállamok helyzetét sem. De természetes, hogy csak a magunkéval hasonló vagy magasabb-gazdasági műveltségi fokon álló országok jöhetnek tekintetbe, mert hiszen reméljük, hogy mind gazdasági, mind általános műveltségünk előre s nem visszafelé halad s így oly műveltségi fokon álló nép gazdasági viszonyai, amely műveltségi fokot mi már elhagytuk, reánk nézve a most tárgyalt szempontból sok tanulságot nem nyújthat. Elsősorban vonja magára érdeklődésünket a mezőgazdasági üzemi kérdés vizsgálatánál Dánia. Dánia népsűrűsége valamivel a háború előtti Magyarország népsűrűsége alatt marad. (61·5) Az ország lakossága túlnyomó nagyrészen mezőgazdasági foglalkozású, s a művelés majdnem kizárólag kisüzemekben történik, kitünő eredménnyel mind a köz-, mind a magángazdaság szempontjából. Ha felvetjük a kérdést, hogy mi az oka annak, hogy Dánia négyzetkilóméterenkinti 61·5 lélekszám mellett kitünő eredményeket ér el kisüzemi műveléssel, míg a négyzetkilóméterenkinti 73 lélekszámú Franciaországban a létező kisbirtokrendszer köz- és magángazdaságilag hátrányokkal jár, a választ elsősorban az értékesítés lehetőségében, a piac kérdésében találjuk. Dánia a maga kisüzemi termékeit nem maga fogyasztja el, hanem az angol és a német piacon helyezi el. Hogy ebben fölényben van Franciaországgal szemben, abban előnyére szolgál az, hogy éghajlata különösen kedvez oly termények termelésének, melyeknek Angliában biztos piacuk van, de legfőként

a könnyű és olcsó közlekedés biztosítja a fölényt. Az értékesítő szervezet pontos és jó működése nagymértékben járult hozzá, hogy a dán mezőgazdaság külföldi piacokat tudott magának biztosítani, s így a kisebb népsűrűség mellett is a mezőgazdaságát nagyon belterjessé tudta kifejleszteni. A dán mezőgazdasági termelésnek a legutóbbi válságos napjai azonban arra is szinte iskolapéldát szolgáltatnak, hogy mily hátrányos helyzetbe kerülhet a mezőgazdasági termelés, ha elsősorban a külföldi piacokra van utalva. A háború előtt a dán mezőgazdasági termékeknek biztos piaca volt mind Anglia, mind Németország. A háború után különösen a németbirodalmi márka nagyfokú elértéktelenedése következtében a dán mezőgazdaság a német piacot elvesztette. Egyedül az angol piacra van utalva, amely ezt a versenytárs nélküli helyzetét a dán mezőgazdasággal szemben az árak erős leszorítására használta fel.

III.

Az eddig előterjesztett adatokból hazai viszonyaink ismerete mellett nem térhetünk ki annak a következtetésnek a levonása elől, hogy Magyarország jelenlegi gazdasági helyzete a túlhajtott kisbirtokrendszert semmi esetre sem bírja meg. Ha a rendelkezésünkre álló statisztikai adatokat, habár csak futólagosan is, szemügyre vesszük, azt is megállapíthatjuk, hogy Magyarországon távolról sem lehet arra sem számítani, hogy a jelenlegi kisüzemek számának lényeges szaporításától mezőgazdasági termelésünk haladása volna várható, anélkül, hogy emiatt az egyes kisüzemek alanyainak akár tőkeszegénysége, akár gazdasági elmaradottsága vagy lustasága volna okul felhozható.

A jelenlegi helyzet a háború előtti Magyarországra vonatkozólag az, hogy a termőterület azon részének, melyen egy holdnál nagyobb területen folyik a gazdasági termelés,

5·40 ‰	1— 5 holdas üzem
8·60 ‰	5— 10 „ „
14·85 ‰	15— 20 „ „
22·98 ‰	20—100 „ „
9·55 ‰	100—500 „ „
38·62 ‰	500 holdon felüli üzem,

vagyis az egész említett területnek mintegy 14‰-a az, ami tulajdonképeni kisüzemekre (1—10 hold) oszlik, s amelyen az úgynevezett „apróművelésnek“ (Kleinkultur) kellene virágoznia, ahol főzeléket, zöldséget, gyümölcsöt kellene termelni, hogy igazán rentabilis legyen az üzem.

A megcsonkított Magyarország pontos statisztikai adatait még nem ismerjük, hiszen még a határok sincsenek pontosan megállapítva, de ha feltesszük, hogy a megcsonkított Magyarország területén 9.000,000 kat. hold szántóföld van, akkor az 1—10 holdas gazdaságokra mintegy 1.200,000 hold terület jutna, aminek 1.200,000 hold összkiterjedésű kerti gazdaságot kellene jelentenie. Hogy ekkora kertgazdaságnak Magyarországon a mi népességünk sűrűsége, rossz közlekedési viszonyaink s lakosságunk csökkent fogyasztóképessége mellett piaca nem lehet, azt szembeszökővé teszi, ha figyelembe vesszük, hogy eddig Magyarország egész termőterületének csupán mintegy 3%-án, tehát 9.000,000 kat. holdból 270,000 holdon termeltek oly növényeket, melyek a kerti gazdaság növényei s melyeket az 1.200,000 holdon kellene termelni. Ehhez hozzá kell még vennünk azt a körülményt, hogy Magyarország éghajlati viszonyai, különösen a csapadék eloszlása a kisüzemi művelésnek kevésbé kedveznek, mint a nyugateurópai éghajlat. Nálunk az évi hőmérsékleti különbség nagyobb, a csapadék pedig kevesebb és sokkal egyenlőtlenebbül oszlik meg, mint Európa nyugatán. Az egyenlőtlen csapadékeloszlás hátrányai ellen pedig különösen a gondos talajmegműveléssel lehet védekezni, amire a nagyüzem különösen képes, s azon növények, melyeknek tenyészideje ősztől tavaszig terjed, vagy a tenyészidő már a nyár elején befejeződik — tehát elsősorban a gabonaneműek — a szárazságot jobban bírják, illetőleg annak kevésbé vannak kitéve, ez tehát nálunk meg különösen is kedvez a nagyüzemnek.

Ha figyelembe vesszük a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság jelenlegi műveltségi színvonalát, Magyarország éghajlati viszonyait, a népsűrűséget, a nem mezőgazdasági lakosság csökkent fogyasztóképességét, ez egymagában elégséges ahhoz, hogy belássuk, hogy a ma megadott helyzet a kisüzemek nagyobb mérvű fokozásának nem kedvez s nem oly korszak előtt állunk, mely a kisüzem nagy konjunkturájának volna nevezhető. Ezen adott s emberileg alig vagy legalább is viszonylag rövidebb idő alatt meg nem változtatható tényezőkhez járul még két tényező, mely szintén a kisüzem hátrányára szolgál. Egyik közlekedési hálózatunk fejletlen volta, a másik a szolid közvetítő kisterménykereskedelem hiánya.

Közlekedésünk elégtelenségén nem a nagyvasutaknak a háború és következményei okozta leromlását értjük. Hiszen ez talán ugyanannyi idő alatt, amennyi alatt leromlott, ismét helyrehozható. A nagy vasúti hálózat a közlekedési rendszernek csak a harmadik ágazata. A közlekedési rendszernek — különösen a kisüzemi mező-

gazdasági termelés szempontjából – első és igen fontos ágazata az úthálózat, második talán kevésbé fontos a mezei vasúthálózat. Belterjes kisüzemi termelés csak úgy képzelhető, ha a különböző termékeket az év minden szakában olcsón járható úton lehet a piacra, vagy a legközelebbi gyűjtőhelyre szállítani. A közlekedés pedig csak jól kiépített úthálózaton lehet olcsó. Úthálózatunk pedig mondhatnánk abszolút kiépítetlen. Kiépítetlen oly értelemben, hogy úthálózatunk kiépítésénél a mezőgazdasági s főleg kisüzemi szempontok egyáltalában mellőztettek. Jól kiépített elsőrendű műutaink vannak a főközlekedési útvonalak irányában s így nagyjában a vasúti fővonalakkal párhuzamosan. Ezek kiépítésénél bizonyára hadügyi szempontok voltak döntők. Elsőrendű országútainkon túl azonban jó utakat csak olyan vidéken találunk, ahol a természeti viszonyok az útépítést megkönnyítették és olcsóvá tették. Ha az utak szempontjából nézzük megcsonkított hazánk területét, éppen azt látjuk, hogy a Dunántúl van aránylag legjobban úttal ellátva, érteve ezen azt, hogy a meglévő utak a legjobban vannak megépítve s legjárhatóbbak, bár a hálózat sűrűsége itt is hagy kívánni valót. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy itt túlnyomó a nagybirtok, mely saját területén belül magánutakat és keskenyvágányú vasutakat használhat, a hiány nem annyira szembeszökő. Ellenben a Tiszántúl, különösen azokban a vármegyékben is, ahol aránylag legtöbb a kisüzem, mint Jász-Nagykun-Szolnok, Csanád, Csongrád és Békés megyékben, a nagy országutakon kívül alig van járható út. Hogy ez nagymértékben hátráltatja azt a gazdasági fejlődést, hogy a kisüzemek a gabonatermeléssel felhagyva teljesen áttérjenek azoknak a cikkeknek a termelésére, melyek a kisüzem jellegének jobban megfelelnek, az kétségtelen, mert hiszen a kisüzemek nincsenek is abban a helyzetben, hogy termékeiket (pl. tejet stb.) gyorsan és olcsón hozzák a piacra.

A közlekedés nehézségével függ össze bizonyos fokig, bár ez önálló gazdaságkultúrai jelenség, hogy hiányzik nálunk a szolid közvetítő kisterménykereskedelem. Ennek a kereskedelemnek volna a hivatása, hogy a kisüzemek csekélyebb mennyiségű termékeit összeszedje, szakszerűen rendezze, a piac számára fajtázza és piacra hozza. A termelő, különösen a belterjes kisüzem vezetője nem foglalkozhat a piacon való értékesítéssel. A jó gazda csak a legritkább esetben jó kereskedő is. Általában azok a tulajdonságok, amelyek a kereskedőnek szükségesek s amelyek benne kell, hogy kifejlődjenek, egészen mások, mint a jó termelő tulajdonságai. Ez a szerv a gazdasági élet körforgásából csak akkor

kapcsolható ki, ha nagyon közel vannak s nagyon fogyasztóképesek a piacok. Mennél messzebb van a piac, ahol a terményeket gazdaságosan értékesíteni lehet, annál nagyobb szükség van a közvetítő kiskereskedelemre. Nálunk is, külföldön is gyakran kísérleteznek azzal, hogy a nem létező, vagy nem szolid közvetítő kiskereskedelmet az értékesítő szövetkezetekkel helyettesítsék. Bizonyos eredmények el is érhetők ezzel az eszközzel, azonban az kétségtelen, hogy a saját maga részére megszerezhető gazdasági előny, az önérdek gondolatától ösztönzött egyéni kezdeményezést, leleményességet, éleslátást az önzetlenség gondolatán felépülő szövetkezetek sohasem lesznek képesek pótolni.

A felsorolt tényezők bevilágítanak hazai kisüzemeink nehéz gazdasági helyzetébe, amely teljesen az egyes gazdálkodó alanyok önhibáján kívül teszi a kisüzemek igaz virágzását a közel jövőben nagyon kérdésessé.

Ezzel szemben éppen az ellenkezőt kell megállapítanunk a nagyüzemekről. Az oroszországi gabonakivitel elmaradása és a tengerentúli gabonának részben valutáris okokból származó, részben a drága tengeri fuvardíjak miatt mutatkozó nagy ára következtében kétségtelennek látszik, hogy az európai piacon a gabonaárak igen magasak lesznek. A magas gabonaáraknak Magyarországon való érvényesülése elől kitérni nem lehet még akkor sem, ha gabonakivitelünk egyáltalában nem lesz. A gabonatermelés tehát a közel jövőben Magyarországon igen jövedelmező lesz. Viszont a nehéz gazdasági helyzet feltétlenül bizonyos rétegek fogyasztóképességének illetőleg vásárlóképességének csökkenését fogja maga után vonni, amit a nagy gabonaárak csak még fokozni fognak, úgy hogy a kisüzemek termékeinek belföldi piaca szűkebbre fog szorulni. Mindez a nagyüzemeknek a kisüzemekkel szemben való nagyobb rentabilitását jelenti, vagyis oly helyzetet, mint aminőben az angol mezőgazdaság volt 1760-tól 1846-ig, mely idő alatt a kisüzemek ott teljesen eltűntek. Úgy hogy ha a gazdasági tényezők szabadon érvényesülhetnek, akkor nem földeldarabolásokra, nagyüzemek kisüzemekké tagozódására, hanem inkább újabb földhalmozásokra, a kisüzemeknek nagyüzemekbe való felszívására van kilátás. Ez természetesen társadalmi szempontból igen hátrányos s ezt mindenáron meg is kell akadályozni.

IV.

A gazdasági kilátás tehát egyelőre az, hogy inkább a kisüzemeknek a nagyüzemekbe való felszívódása volna várható, úgy hogy előreláthatólag a már meglévő kisüzemek, kisbirtokok felszívódásá-

nak megakadályozása is jelentős gazdasági tevékenységet igényel. Ez a tevékenység természetesen nem állhat csupán tiltó jogszabályok felállításából, az ingatlanforgalom ellenőrzéséből s megbénításából, mert ezek az intézkedések célhoz nem vezetnek. A kisüzemeket a nagy gabonaárak folytán őket fenyegető veszedelmektől csak egy módon lehet megóvni, tudniillik terményeiknek megfelelő piac biztosítása által. Ez a piac csak igen kis részben lehet a belföldi piac. A hazai piac az adott népsűrűség és fogyasztóképeség mellett a magyarországi kisüzemek rentabilitását még nem biztosíthatja, hanem ehhez feltétlenül a külföldi piacok megszerzése szükséges. Ez azonban nagy ipari és kereskedelmi felkészültséget s kíván, mert hiszen a kisüzem terményei azok, amelyeket abban az alakjukban, ahogy a mezőgazdaság őket létrehozta, távolabbi piacokon elhelyezni nem lehet. Itt bizonyos ipari feldolgozás feltétlenül szükséges, amihez viszont nagyobb tőkék befektetése szükséges.

Ha ma szemügyre vesszük azokat a berendezkedéseinket, amelyek a mezőgazdasági termelésünk fokozásának előmozdítására szolgálnak, azt látjuk, hogy ezen gazdasági berendezkedés terén teljesen a kezdet kezdetén állunk. Gazdasági fejlődésünk az elmúlt negyven év alatt teljesen azt az irányt követte, amelyet a monarchia európai külpolitikai irányzata reánk szabott s ez közigazdaságunknak a természetes fejlődés által megszabott ütemnél gyorsabb ütemben való, mondhatnánk mesterséges ipariasítása volt, amelyet a monarchia nagyhatalmi állása, az európai koncertben való élénk részvétele, a százmilliókba kerülő flotta s a milliós hadsereg fenntartása tett szükségessé. A nagy nyugati kulturállamok, mikor a nyolcvanas években rendkívül gazdasági fejlettségükre támaszkodó imperialista politikát kezdeményeztek, ez a külpolitikai irányzat belső gazdasági fejlettségükkel nemcsak összhangban állt, de mondhatnók annak csupán okozata volt. Az osztrák és magyar monarchia gazdasági fejlettsége messze ezek mögött maradt, midőn tehát lépést akart tartani az imperialista politikát folytató nyugati hatalmakkal, kénytelen volt erőszakosan belenyúlni a gazdasági fejlődésbe s erőszakosan változtatni a természetes fejlődés ütemén. A külpolitikai standard fenntartásához mellőzhetetlenül szükséges nagyipar kifejlesztése végett olyan iparpártoló politikát volt kénytelen folytatni, amely minden más gazdasági ág természetes fejlődését megfertőzte és nagyon súlyos társadalmi bajokhoz vezetett.

Amint a háború elvesztésével s a monarchia eldarabolásával megszűnt a nagyhatalmi külpolitika, úgy meg kellett szűnnie a gaz-

dasági politikában is a nagy par túlkedvezményezésének, s azt a gazdasági irányzatot kell követnünk, amelyet Európa és a mi szegény országunk helyzete diktál. A nyugati nagyhatalmak által kezdeményezett imperialista külpolitika, s ezt a politikát követő államok politikája gazdaságilag is az egymással való versenyzést, a gazdasági elzárkózást és a zárt, önmagukban teljes gazdasági területekké válásra való törekvést hozta magával, szóval mindazt, ami az egymásra utaltság nélkül teszi lehetővé a nagy nemzeteknek az egymás mellett élést. A nagy versengés pedig azokért a kincsekért folyik, amelyeknek birtoka minél több ember gazdasági boldogulásának lehetőségét adja meg s így minél több nemzet fölött biztosít legalább is gazdasági hatalmat.

Hogy a világháború, amely a harmincötéves imperialista politikának a megérett gyümölcse volt, megtörte-e tényleg a győztes hatalmak imperialista politikájának ezt az irányát, nem tudjuk, de mi, legyőzött és megcsonkított Magyarország megmaradt lakói csak a népek gazdasági szolidaritásában láthatjuk azt a mentő gondolatot, melynek érvényesülése a létet ránk nézve lehetségessé teszi. A zárt, önmagukban teljes gazdasági területek eszméjére nem támaszkodhatunk, mert hiszen nagyon jól tudjuk, hogy a mi csonka országunk sem ma nem gazdasági egész és soha sem is lesz a maga csonkaságában gazdasági egészszé tehető. De éppen így nem gazdasági egész a körülöttünk fekvő négy ország sem. De politikai és katonai hatalmunktól megfosztva nincs is erőnk, hogy szomszédainkkal szemben huzamosabb időn át oly gazdasági politikát folytassunk, ami nekik hátrányos s így szabad prédái vagyunk szomszédaink akaratának is. Nekünk tehát a jövőben a népek gazdasági szolidaritásának eszméjéből kiindulva kell gazdasági életünket berendeznünk.

Az imperialista politika által diktált ütem minden államot arra kényszerített, hogy zárt gazdasági területté képezze ki magát, vagyis ne azokkal a termelési ágakkal foglalkozzék kizárólag, amelyek adott viszonyainál fogva reánézve a legelőnyösebbek, ne csak azokat a cikkeket termelje, amiket a legolcsóbban termelhet s ebből mentől többet értékesítsen a világpiacon, s viszont oly cikkekben való szükségletét, melyeknek előállítására nála nem gazdaságos, más államoktól a világpiacon szerezzék be: hanem mindazokat a cikkeket, amikre szüksége van, saját gazdasági határain belül állítsa elő, szóval szükségleteit saját termékeivel fedezze s minél kevésbé szoruljon rá a világpiacra. Ezt teljesen elérni természetesen még a háború előtti nagy gazdasági egységek sem tudták. Hogy ez a gaz-

dasági politika a világgazdaság, sőt az egyes államok közgazdasága szempontjából is káros, az nyilvánuló.

Ezzel szemben a népek gazdasági szolidaritásának eszméjén nyugvó gazdasági politika azt jelenti, hogy a népek a világpiac számára termelnek. Vagyis azt termelik, a mi a világpiacon való értékesítésnél reájuk nézve a leggazdaságosabb, tehát azt, amivel a legtöbb értéket tudják termelni. Az a szempont tehát, hogy szükségleteiket saját terményeikkel fedezzék, nem fogja őket elvonni egy nagyobb jövedelmet hajtó termelési ágtól egy kisebb jövedelmet hajtó termelési ághoz. Nem fognak tőkéket befektetni oly termelési ágakba, amelyek kevésbé rentabilisak, hanem minden tőke oda fog szivárogni, ahol a termelés a legjobban kifizeti magát. Az egyes nemzeteknek ezáltal bizonyos fokig egyoldaluvá váló termelése a világpiacon egymást kiegészíti. Ez a nemzetekre nézve éppen úgy haszonnal fog járni, mint ahogy sokkal jobban jár az a kis mezőgazdasági üzem, amely a saját kis földjén azt termeli, amely termék értékesítésénél az adott viszonyok közt az összes termelési költségek és az összes nyersbevétel közt legnagyobb különbség érhető el, tekintet nélkül a saját szükségleteire, melyeket a piacról fedez, mint az a kisüzem, amely csak azért, hogy semmit se kelljen a piacon beszereznie, minden szükségletét saját terményeivel akarja fedezni.

A mi magyar közgazdaságunknak mindenesetre azt a példát kell követnie, amit a piac számára termelő gazda mutat. Le kell mondanunk arról a törékvérsről, hogy szükségleteinket saját termékeinkből fedezzük közvetlenül, nekünk a világpiac számára kell termelnünk s szükségleteinket a világpiacon kell fedeznünk. Nem tehetünk másként először, mert annyira meg vagyunk csonkítva, hogy szükségleteinknek kizárólag közvetlenül a belföldi termelésből való kielégítése csak igényeinknek a végsőkig való leszorítása mellett volna esetleg lehetséges, ami műveltségi színvonalunk leszorítását, szóval elparlagiasodásunkat vonná maga után. De nem is kísérletezhetünk ezzel még ilyen áron sem, azért mert a régi gazdasági politika nagy szabályozójával, az igazi vámszuverénitással sem rendelkezünk.

Nekünk tehát azt kell a jövőben termelnünk, amit a világpiacon legjobban tudunk elhelyezni, illetőleg amely cikkeknek az elhelyezése reánk nézve a legnagyobb haszonnal jár. Egész termelésünknek (ide értve ipart és mezőgazdaságot egyaránt) tehát nem lesz a vezérlő szempontja a jövőben az, hogy hazai szükségleteinket belföldi termékekkel fedezzük, hanem az, hogy olyan cikkeket ter-

meljünk és azokat úgy állítsuk elő, amelyeknél s amely módon a világpiacra elérhető árak és a termelési költségek közti különbség a legnagyobb.

Hogy azok a termékek, amelyeknél ez a legnagyobb különbség elő fog állani, vagyis amelyek gazdasági tevékenységünk végeredményeként mint piaci árúak a világpiacra meg fognak jelenni, adott viszonyaink közt általában mezőgazdasági termékek lesznek s nem az iparcikkek, annak igazolására elég ha hazánk népsűrűségére utalunk. Viszont az eddig előadottakból az is kétségtelen, hogy azok a világpiaci cikkek, amelyeknek az eladásából szükségleteinket fedezhetjük, nem szabadna, hogy a gabonaneműek legyenek. Már fentebb említettük, hogy a gabonaneműekkel kevesebb tápanyagot s így kevesebb értéket lehet ugyanazon földterületből kitermelni, mint bizonyos ipari növényekkel, különösen a cukorrépával s takarmányozásra alkalmas más növényekkel az állatvilág közvetítése útján. A magyar mezőgazdaságnak tehát arra kell törekednie, hogy minél több tápértéket termeljen ki a földből s a növénytermelés eredményeit lehetőleg idehaza alakítsa át állati termékekké s ezeket vigye az európai piacra. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a magyar mezőgazdaságnak magángazdasági szempontból a piac részére kizárólag állati termékek előállításával kellene foglalkoznia. Csupán az egész magyar közgazdaságnak mint világgazdasági egységnek a mezőgazdasági termékek közül a világpiacra hozott árúinak ne a gabonaneműek, hanem a nagyobb értéket megtestesítő állati termékek legyenek. Viszont egész természetesen, mennél nagyobb mértékben tér át a belföldi fogyasztás is az állati termékek fogyasztására, annál kisebb megművelhető földterület termékeire van szükség a belföldi fogyasztás kielégítésére s annál nagyobb megművelhető földterület termékei vethetők a világpiacra s ha ezek a termékek ismét a nagyobb értéket képviselő állati termékek, annál nagyobb nyereséget jelent ez az országra.

Az egész magyar közgazdaságnak tehát igen fontos érdeke az, hogy mennél kisebb területen termelje meg a belföld szükségleteit s a megmaradó területről a kitermelhető legnagyobb értékeket vigye a világpiacra, tehát főleg állati termékek nagyarányú termelését szorgalmazza mind a belföldi fogyasztás, mind a kivitel számára, vagyis azoknak a termékeknek a termelését, melyek a kisüzem termékei. Van azonban ezen általános gazdasági okon kívül az európai világpiac helyzetét tekintve egy közelebbi ok is, melynek hazai mezőgazdaságunkat arra kell készítenie, hogy főleg állati termékekkel jelenjék meg a világpiacra. Amit fentebb mint a kis-

üzemi termelés egyik nehézségét hoztuk fel, t. i. hogy termékei nehezen szállíthatók és raktározhatók, könnyen romlanak stb., ez a világgazdaságban a magyar mezőgazdaságnak előnyére szolgál. A nagy élelmiszer- és nyersterménypiac, ahol mezőgazdasági cikkek könnyen elhelyezhetők, az egész világra nézve Európa nyugata. Anglia, Belgium, Hollandia, Németország Elbán túli része, bizonyos cikkekre Franciaország. Fentebb azt mondtuk, hogy a legközelebbi években nagy gabonaárakra számíthatunk, ami a gabonatermelést Magyarországon igen jövedelmezővé fogja tenni. Ez az állapot azonban nem fog örökké tartani. Oroszország is csak vissza fog térni előbb-utóbb a békés munkához s ontani fogja a gabonát a nyugati piacokra s évek alatt a szállítási és valutaviszonyok is javulni fognak, s hosszabb-rövidebb idő múlva az orosz és a tengerentúli gabona ismét le fogja nyomni a gabona árát a nyugati piacokon. Nem így van azonban az állati termékekkel. Ha meg tudjuk szerezni állati termékeinknek a nyugateurópai piacot, azt sem az orosz árú (ami aligha lesz), sem a tengerentúli onnan ki nem szoríthatja, azon egyszerű oknál fogva, hogy az állati termékek legtöbbje a sok ezer kilométeres tengeri szállítást nem bírja el, illetőleg ezen hosszú szállítás közben értékéből sokat veszít. A tengerentúli fogyasztott árú minősége nagyban egészben mindig gyöngébb lesz, mint a Magyarországból a nyugati piacokra kerülő friss árú, s ha a tengerentúli olcsóbb árú a tömegek szükségleteinek kielégítésére jó is, a vagyonosabb és kényesebb ízlésű fogyasztóközönség szívesen fogja fogyasztani a magyarországi friss árút. Ez áll nemcsak az állati termékekre, hanem bizonyos fokig a zöldség, főzelék és gyümölcsfélékre is.

A magyar mezőgazdaságnak tehát azt az időt, amíg a magas gabonaárak lehetővé teszik részére azt, hogy, ha van felesleges gabonája, azt is nagy haszonnal értékesítheti a világpiacon, fel kell használnia arra, hogy piacokat teremtsen a nyugaton állati termékeinek, zöldség-, főzelék- és gyümölcstermésének és a piacokból lassankint annyit hódítson el, amilyen mértékben tudja idehaza mezőgazdasági termelését átalakítani a kisüzemi termelés terményeinek előállítására, ami természetesen gyorsabb, vagy lassúbb átalakulást jelent a kisüzemi művelés felé, a kisüzemek számának jelentékeny szaporítása felé.

A nyugati piac meghódítása — ha van árú — sohasem volna könnyebb mint most, éppen valutáris okokból. Ha egyszer a kezdet megvan, a piac bővülése és a hazai termelés fokozódása az egymásra való kölcsönhatás alapján állana be. Ha az árúnak piaca van,

akkor az árú előállítására s mindaz a munka és közreműködés, amire szükség van, hogy az árú a termelőtől a külföldi fogyasztóhoz jusson, gazdaságos, illetőleg kifizeti magát. S miután az árúk termelése vagy termelésüknek fokozása s megfelelő formában a piacra juttatása tőkék befektetését igényli, ennek a tőkebefektetésnek is ki kell fizetnie magát. A tőke pedig mindig oda szivárog, ahol rentabilisabban helyezkedhetik el s akkor önmagától meg fog indulni az a folyamat, hogy azok a tőkék, melyek negyven esztendő óta kizárólag a nagyipári termelés felé szivárogtak, irányt fognak változtatni s olyan üzleti elhelyezkedést fognak keresni és találni, amelyek a mezőgazdasági termelés eredményének fokozása és jobb értékesítése által rentabilisabbak, mint az osztrák-magyar monarchia mint európai nagyhatalom gazdasági politikájának hagyatéká gyanánt reánk maradt gyáripár.

A változott viszonyok, azt hisszük, mindenkivel meg fogják értetni, hogy az a nagyipar, amely az osztrák-magyar monarchia vámvédelme alatt, különösen a monarchia iparpártoló politikája mellett virágzott, s amelybe befektetett tőkék jól kamatoztak, a jövőbeli inkább szabadkereskedő Magyarországon sivár jövőnek néz elébe. Egyszer a korona, vagy a helyébe lépő más magyar valuta is el fogja érni a külföldi államok valutájához viszonyított aranyparitását, s abban a pillanatban, amidőn a külföldi nagyipar termékeit ázsio nélkül tudjuk megszerezni, annak a magyar gyáripárnak, amelyet csupán a monarchia gazdasági politikája hozott létre, a napjai meg lesznek számlálva. A háború megmutatta a nagy gyári üzemeknek azt a nagy előnyét, hogy könnyen tudnak átalakulni más és más cikk gyártására a piac igényei szerint. Hasonló átalakuláson kell átmennie az egész magyar gyáripárnak s meg kell keresnie a szerves összefüggést mezőgazdasági termelésünkkel. Ha nem akar kártyavárként összedőlni, alapokat kell raknia magának s ez az alap csak a magyar mezőgazdaság lehet. Hiszen más nyersanyagunk, mint amit a mezőgazdaság állít elő, nincs, vagy csak igen kis mennyiségben, szenünk nincs elegendő, közlekedési szempontból a helyzetünk a legrosszabb, a tengertől el vagyunk zárva stb. Ha tehát mindaz a tőkeerő, energia, egyéni leleményesség, éleslátás és zsenialitás, ami ma a nagyipári táborban összpontosítva van, megtalálja a szoros kapcsolatát a mezőgazdasági termeléssel, ezzel nemcsak saját magának épített az elébbinél biztosabb alapot, hanem a magyar mezőgazdasági termelés fokozásának lehetőségét nyitja meg, ezzel lehetővé teszi, hogy külkereskedelmi mérlegünk, műveltségi színvonalunk csorbítása nélkül, egyensúlyba jusson s így

a ma életképtelennek hitt Csonka-Magyarországot gazdaságilag életképesé teszi, s mindnyájunk boldogulhatásának utat nyit.

* * *

A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló törvény csak egy láncszeme lehet egy nagyszabású gazdasági átalakulást célzó, a régivel homlokegyenest ellenkező gazdasági politikát megvalósító kormányprogramnak. Ha a földbirtokreformról szóló törvény, melynek célja a kisbirtok s így a kis mezőgazdasági üzemek szaporítása, elszigetelten marad s nem fogja követni oly kormányintézkedéseknek egész sorozata, mely lehetségessé teszi Magyarországon, hogy a kisüzemi termelőtípus a saját szervezetéhez mért termeléssel a legnagyobb eredményt érje el, akkor a kívánt eredményt, t. i. a társadalmi bajok orvoslását nem érheti el, sőt újabb társadalmi bajok kútfeje lesz. Ha ugyanis nem gondoskodunk arról, hogy a kisüzemek a nekik megfelelő termelést folytathassák, hanem bármely okból kénytelenek lesznek éppen úgy gazdálkodni, mint a nagyüzem, de természetesen kevesebb eredménnyel, akkor semmiféle törvényes akadállyal sem lehet majd megakasztani a kisüzemek elpusztulását, a kisgazdák tönkremenését, akik azután vagy ismét a városi proletárság számát szaporítják vagy a vándorbotot veszik kezükbe, tengerentúli országok felé. A kisbirtok és nagybirtok kérdése vagyonmegoszlási probléma s mint ilyen, amely mértékben gazdasági, éppoly mértékben társadalmi fontosságú és éppúgy áll gazdasági mint társadalmi törvények uralma alatt. Ellenben a kis- és nagyüzem kérdése kizárólag gazdasági probléma, ez csak gazdasági törvények uralma alatt áll, erre befolyással tehát csak oly intézkedések birhatnak, amelyek a gazdasági törvények parancsaihoz hozzásímulnak, s ezeket csak gazdasági természetű intézkedésekkel tudjuk sikeresen befolyásolni. Mint-hogy pedig nálunk a kis- és nagybirtok kérdése, legalább ma, összeesik a kis- és nagyüzem kérdésével, mert a nagybirtokok számos okból nem művelhetők s nem műveltetnek belterjesen kis üzemekben, s a kisbirtokok nem tudnak nagyüzemi művelésre tömörülni: a társadalmilag oly fontos vagyonmegoszlás kérdését kénytelenek vagyunk kizárólag gazdasági szempontok szerint kezelni. Ha ezt jól megértjük, s a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló törvény intézkedéseit követni fogja az a gazdasági átalakulás, amit fentebb a népek gazdasági szolidaritásán alapuló

gazdasági politikának neveztünk s levonjuk ennek a gazdasági politikának minden következményét, akkor az új törvény beleilleszkedik a spontán fejlődés folyamatának medrébe s annak szabályozására és irányítására, az ország egész lakosságának anyagi és erkölcsi jólétének fokozására jótékony és alkalmas eszközzé válhat.

Koós Zoltán.

A közgazdaságtan és a szociológia oktatása a középiskolában.

A Hivatalos Közlöny 1919 december 11-ikén kelt 45-ik számában minden előzmény nélkül jelent meg a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1919 november 21-én kelt 200.884. B. I. számú körrendelete *a közgazdasági és társadalmi ismeretek* tanítása tárgyában. A nagyközönség, a közgazdasági élet, a közgazdasági tudományok művelői mitsem tudhattak meg erről a nagyfontosságú újításról, mely a nyilvánosság számára nem publikáltatott, mitsem szólt róla sem a Budapesti Közlöny, a kormány hivatalos lapja, sem a napisajtó, sem a szaksajtó, mert bizony hát a vallás- és közokt. minisztérium belső Hivatalos Közlönye nem valami közkézen fekvő olvasmány. Teljesen észrevétlenül hagyott belső intézkedés maradt, amelyről még hivatott pedagógusok sem igen vettek tudomást. Apró, jelentéktelen dolgok nagy port tudnak fölverni, míg a valóban messze kiható változásokat okozó mélyenjáró reformok mellett az élet rendszerint közömbösen szokott elhaladni. Ha e reform valami magától értetődő, a külföldről egyszerűen átültethető könnyű feladat lett volna, akkor a kormányintézkedést irányító jószándékot könnyen követhette volna megfelelő végrehajtás, és akkor nekünk sem kellene vele foglalkoznunk. A tanügyi körök egyébként is egészen különleges érzékenységgel szeretnek tiltakozni mindennemű profán érdeklődés ellen. Mit avatkozunk az ő dolgaikba? Hát pedig bele kell avatkozunk, mert a mai megoldás hibás, sőt veszedelmes, a közgazdasági érzék felköltése és ezen ismeretek megkedveltetése helyett azoknak megutáltatására alkalmas és kompromittálására az emberi kultúra azon új ágazatainak, amelyeknek minden vonatkozásaiban való kifejlesztése egyebek között a Magyar Közgazdasági Társaságnak is hivatása.

A közgazdasági oktatás kérdése nem zsugorítható össze a tanügyek mai hivatalos intézőinek autonóm belső ügyévé. A probléma messzekiható országos fontosságú az egész közgazdasági életre,

az elméleti és gyakorlati közgazdáknak pedig egyenesen kötelességévé teszi a mai helyzet tárgyilagos átfontolását és a legkitünőbb megoldás irányában való minél intenzívebb közreműködését.

Így került e kérdés az összes szaktestületek között elsőnek a Magyar Közgazdasági Társaságban megvitatás alá, a Közgazdasági Szemle 1920. évi 711—713. lapjain közzétett rövid tájékoztatás nyomán, a jelen dolgozat alapján, 1921 április 13-án tartott szakülésen.

A jelenlegi helyzet.

Nézzük át mindenekelőtt az idevonatkozó rendeleteket és az azoknak végrehajtásánál követett eljárást. Hogyan történt gondoskodás az alapvető kérdések tekintetében: ki, mikor, milyen előadói hivatottság és különleges kiképzés után, milyen jól átgondolt és megvitatott tanterv szerint tanítson és a hallgatók milyen tankönyvekből tanuljanak.

A világtörténelemnek nagy átalakulásokon vajudó zivataros korszakában élve legalább okulni igyekezzünk balsorsunkból és felhasználni azokat a gazdag és sokoldalú tapasztalokat, amelyeket az élet rohanó változatossággal néhány esztendőre tömörítve elénk tárt, mintegy laboratóriumi kísérlet módjára, a társadalmi élet közgazdasági vonatkozásainak gyakorlati beigazolása számára. Ezt az alap gondolatot a rendelet bevezető sorai következőleg fejezik ki:

Korunknak parancsoló követelménye, hogy az életet és iskolát egymáshoz közelebb hozva iskoláinkat a jelen és jövő nemzeti feladatainak szolgálatába állítsuk; ez a körülmény iskoláink tanulmányi anyagának új ismeretkörökkel való kiegészítését teszi szükségessé.

Ezeknek az ismeretköröknek eddigi hiánya okozta, hogy a nemzet tagjainak legnagyobb része a jelen legégetőbb kérdései felől teljesen tájékozatlan maradt. E hiányokat köznevelésünknek teljes és egységes újjászervezéséig is óhajtanám pótolni, hogy a tanuló ifjuság már most kapjon valamelyes eligazítást azokban a közgazdasági, társadalmi, jogi és politikai kérdésekben, amelyek a világháború, az októberi forradalom, a kommunista uralom s a mai kialakulás révén vetődtek fel a tanulók lelkében.

Az iskolának most kell és a leghatékonyabban most lehetséges tisztáznia azokat a tapasztalati fogalmakat, amelyekhez a tanulók történelmi élményeik alapján jutottak; az iskolának értelmeznie kell azokat a szavakat, melyeket a tanulók ma otthon és az utcán hallanak, plakátokon és ujságokban olvasnak. Csakis így világosíthatjuk fel az állam leendő polgárait azokról a kérdésekről, amelyeknek meg nem értése, meg nem emésztése a legközelebbi multban végzetes bonyodalmakat okozott.

Evégből a polgári fiú- és leányiskolák, a leányközépiskolák, a gimnáziumok és reáliskolák IV. osztályában és a kisdédvönőképzők II. osztályában a *közgazdasági és jogi ismeretek* heti 2 órában, a gimnáziumok és reáliskolák VII. osztályában *tanfolyamszerű* 25 óra alatt *Közgazdasági alapismeretek*, a VIII. osztályban és a leányközépiskolák legfelső osztályában 30 órás tanfolyamszerű előadássorozatban ugyanezek és a *szociális kérdés* tanítandók, a tanító- és tanítónőképző-intézetek IV. osztályában pedig a *társadalomtani ismeretek* 20 órán, ezt követően pedig a *szociális kérdés* ismertetése 10 órában adandó elő. A hallgatókra nézve rendes kötelező tárgyak, előadásukra a *földrajz-történelem tanárok köteleztettek*. Az előadások megtartásának idejét és módját a tanári testületek *maguk állapítsák meg*.

Itt egy pillanatra meg kell állapodnunk. Tanfolyamszerű; mi ez? Vagy kötelező, vagy fakultatív. Ha fakultatív, akkor már meg is halt; viszont ha kötelező, a régiekkel teljesen azonos jogú rendes tárgy, akkor meg mért terheljük meg a lekicsinylőleg értelmezhető „tanfolyamszerű” jelzővel? Hiszen az új jövevényt úgyszemint vasvilla szemekkel méregetik a történelmi jogú régi nagytekintélyű hatalmasságok, mindenekfölött a szigorú grammatika és geometria, amelyek a hivatlan betolakodóval szemben nem átalnak szövetségre lépni még az általuk mindeddig ugyanígy megvetett és szorongatott fiatalabb természettudományi tárgyakkal sem, remélve, hogy az új „tanfolyamszerűség” mihamar az egykor szintén nagy garral neki-lódított művészettörténeti kísérletezések sorsára lesz juttatható. A tantárgyak között nem lehet ilyen *erster Güte, zweiter Güte* megkülönböztetéseket tenni. Mért kell és szabad ezt éppen csak a földrajz-történelem tanárainak előadni? Mért nem adhatja elő bármely szakból az, akiben ehhez tán különleges hajlandóság van? Hátha éppen a földrajz-történelem tanára a saját szűkebb tudománykörének elfogult dogmatikusa, hiszen hány geográfus van, akinek szemében a morfológia csodái mellett még az antropogeográfia is csak üres szélhámos sarlatánizmus. De ami talán a legsúlyosabb aggály: hogy lehet ily nagy, nehéz probléma megoldását egyszerűen a tanári testületek belátására bízni? Talán a vakszerencsétől, a véletlen játéktól reméljük azt a megoldást, amelyet a leghivatottabb nevelésügyi szakemberek nem bírtak megoldani? Olyasforma ez, mint hogyha a gyárvezetőség az irodából egyszerűen leadná az utasítást a műhelynek, hogy csináljon ilyen és ilyen gőzgépet, mert a gőzgép hasznos és szükséges. A többit a műhely állapítsa meg maga. Hát úgy James Watt kora előtt tényleg ilyen-

formán ment a gépek összefarigcsálása, empirikus próbálgatások útján való összedrótozása, az anyagokban ily módon óriási pazarlást elkövetve. A mérnöki tudomány mindezt a sötétben való tapogatózást a tudományos felismerés napfényén való legpontosabb számítás és tervezés exakt útjára terelte. Az anyagokban most már tudunk takarékoskodni, az emberi erőt azonban még ma is a régi barbár érzéketlenséggel prédáljuk, pazaroljuk. A tudományos üzemetetést is egyelőre még csak a drága testi munka fokozottabb megbecsülésének kényszerűsége hajtja, a szellemi erőket ellenben pusztítjuk, rablógazdálkodással, mint aminek semmi értéke sincs.

A cél gondos kitűzése, a követendő eljárásnak pontos megtervezése, a rendelkezésre álló anyagok és eszközök számonvételével való szerkesztési munka kell, nemcsak a kérajzokat szállító szerkesztő irodával, hanem a munkafázisoknak is rendeletekben való megszabásával. Csak így lehet a haszontalan próbálgatásokat és az ezekből származó súlyos veszteségeket elkerülni. A szellemi vezetés csak úgy tölti be hivatását, ha a vezetés feladatait tényleg a legapróbb részletekig ellátja.

Az 1919 november 21-én kelt, de csak december 11-ikén megjelent rendelet mindezeknek végrehajtását már az 1919/20. iskolai év hátralévő részére elrendelte. Misem természetesebb, mint az, hogy a teljes előkészületlenség és tájékozatlanság miatt nem volt végrehajtható és így az 1920 február 10-én kelt 3916. B. I. számú rendelet az iskoláknak ez alól feloldást adott azzal, hogy a jövő 1920/21. tanévben az idézett rendelet egész terjedelmében életbe lép. Közben néhány tankönyvet irattak, az előadó tanárok tájékoztatása végett pedig 1920 április—május havában tanfolyamot rendeztek, 14-féle tárgyból, összesen mindegy 150 délutáni órán, a következő csoportosítással:

I. Közgazdaságtani és társadalomtudományi csoport (összesen 31 előadás)

A közgazdaságtan elemei	12 előadás
Társadalomtan (szociológia)	6 „
Szociográfia (statisztika)	6 „
Ipari szociálpolitika	4 „
Mezőgazdasági szociálpolitika	3 „

II. Történelmi csoport (összesen 25 előadás)

Korunk főbb etikai kérdései	6 előadás
Magyarország társadalma 1867 óta	6 „
Napjaink története	7 „
Gazdasági történet	6 „

III. Közgazdasági-földrajzi csoport (összesen 41 előadás)

Éghajlat	7 előadás
Talaj	6 „
Mezőgazdaság	4 „
Bányászat és ipar	12 „
Közlekedés... ..	12 „

Úgy érezzük, hogy vagy az idő volt rövid, vagy a tárgy sok. Csupa érdekes, fontos és nélkülözhetlen ismeretkör, kiszakított szemelvények a közgazdasági és társadalmi tudományok óriásilag szétágazó gazdagságából, egymással semmi kapcsolatban sem lévő részletek, amelyekből az eladdig meglehetősen, sőt mondhatjuk túlnyomó részt teljesen tájékozatlan földrajz-történelem tanárok maguknak a közgazdasági és társadalmi ismeretek tanításának egységes tantervét meg nem konstruálhatták. *Minta előadásra lett volna szükségük*, amelyik megmutatta volna, hogyan, milyen órabeosztással, miféle didaktikai módszerrel, miféle legegyszerűbben előállítható, de hatásos taneszközök, rajzok és grafikonok segítségével lehet a *közgazdasági alapismereteket* 25 óra alatt, a *társadalomtani ismereteket és a szociális kérdést* pedig 30 óra alatt úgy előadni, hogy a hallgatóságnak nemcsak emlékezetében maradjon, hanem érdeklődését a további kutatásra fölcsigázva benne e tárgyak iránt bizonyos lelkesedést keltsen. Aki túlsokat fog, keveset markol. Az ilyen vegyeskereskedés jellegű, szétforgácsolódó ismeretterjesztő tanfolyam helyett tehát lehetőleg csak egy, de legfeljebb két különösen kitűnő, érdeklődést felkelteni, magával ragadni tudó előadó által egységes szellemű, összefoglaló, nagyon gondos anyagelosztással előkészített rendszeres kiképzést kell nyújtani. E szigorúan kötött órabeosztás mellett azután lehettek volna még módszertani megvitatások, az egyes fontosabb részleteket tüzetesebben megvilágító megbeszélések, illusztrációk, adatgyűjtemények, bibliográfiai utalások és irányítások, tanulmányi kirándulások (műegyetem, technológia, mezőgazdasági, közlekedési, iparművészeti stb. múzeumok, pályaudvar, gyári üzem, szövetkezeti központok, stb.), amihez természetesen már speciális szakemberek segítsége is szükséges.

Az 1920 augusztus 26-án kelt 110.492. V. számú rendelet már újabb jelentékeny változtatást létesített. A *közgazdasági és jogi ismeretek* tanítása a középiskolák IV. osztályából elmarad mint heti 2 órás önálló tantárgy és kettéosztva a III. és IV. osztályba a történelem mellett heti 1—1 óra terjedelemben kerül előadásra, mint *történelem és közgazdasági ismeretek*, illetőleg mint *történelem és jogi ismeretek*. Az eddigi a VII. és VIII. osztályra való szétbontása

helyett viszont összevonva heti 2 órás tárgy gyanánt a VIII. osztály első félévében a *közgazdasági alapismeretek*, a II. félévben pedig a *társadalomtani ismeretek* tanítandók. Itt került tehát a szociológia a középiskolai oktatás tantervébe, a közgazdasági alapismeretekkel együtt rendes kötelező, a többiekkel egyenjogú tantárgy gyanánt, tehát már mellőzve a zavaró „tanfolyamszerű” jelleget. De viszont meg annál zavaróbb, annál tökéletlenebb dolog, hogy mivel ilykép a VIII. osztályban a heti órák száma 32-re emelkedett, hetenkint kétszer 8—1 helyett *reggel 8 órától délután 2 óráig* tartson a tanítás. Képzeltető, hogy az új jövevény számára nem adják át a legfrissebb elmeállapotú reggeli órákat, ezek a legösszefoglalóbb szintetikus új tárgyak tehát valószínűleg utolsóknak kerülnek. Már 12 óra után teljesen kimerült a figyelem, reggel 8-tól 12-ig tartó bármily változatos előadáshalmaz után minden erőltetés teljesen kárbavesztett tanár- és gyermekkínzás. Az 1-től 2-ig való kinyújtás pedig teljesen tarthatatlan barbár intézkedés. Aréginyelvemlékek, a Niebelungen-monda, a Gudrunenlied, az époszok és egyéb hasonló fontos és hasznos dolgok hosszadalmas taglalásának korlátozásával okvetlenül és könnyen lehet a 2 új órának helyet szorítani, úgy, hogy a legfeljebb 8—1-ig való tanításra lehessen visszatérni.

Ez tehát a mai állapot és a fejlemények, amelyek ide vezetnek. Láthattuk, hogy az első bátor elhatározó lépést, a rendelet kibocsátását, nem követte a második: a gondos kidolgozás. Sőt elrendelték a végrehajtást, mielőtt előkészítették volna. Ez különben az utolsó évtized egész kodifikációjának alapvető hibája és minden zavar és konfúzió eredendő ferrása: a megfontolatlanul lihegő sietség, a külső népszerűségre, az ötletek felvetésének csillogására való törekvés, ami érvényre jut az összes törvények és rendeletek végrehajtási terminusának a kihirdetés napjával, tehát „azonnal” való megállapításában. „Jelen (törvény vagy) rendelet azonnal hatályba lép”, ez minden kormányintézkedésnek stereotíp záróhatározománya, nem törődve azzal, hogy ezáltal az eddigi régi berendezkedés nyomban megszűnvén és helyébe új elő nem készítettévén, ebből oly anarchikus állapotok keletkeznek, amelyek a kialakítandó új létesítményt a legsúlyosabb születési betegségekkel megterhelik. A hebehurgya megindulás zavarai okozta sebek évekre ágyhoz kötik az új intézményeket, sőt gyakran minden orvoslási próbálgatás és kínlódás dacára elpusztulásukat okozzák. Ez volt például a munkásbiztosítási intézményünknek is a végzete, amelynél sohasem volt helyrehozható az első megindulásnak abból származó elsikamlása,

hogyan az 1907: XIX. t.-c. és kapcsolatos papirosrendeletei nyomban életbe léptek, a régi berendezkedéseket tehát nyomban megsemmisítették, de helyükbe csak 'évtizedes kínládással lehetett az új rendszert úgy ahogy kiépíteni. Minden intézkedés, amelyik nem állapít meg átmeneti időt és nem intézkedik arról, hogy előbb tényleg fölépüljön a ház, melybe be kell költöznünk és amelyik előbb rendeli el a beköltözést, mielőtt a háznak tervei is elkészültek volna, már önmagában hordja a bukását.

Még néhány szót a tankönyvről. Néhányan, akik közelebb álltak a tűzhöz és e rendelkezéseket idejében megneszelték, lóhalálában összeütöttek valamiféle összezsugorított kompilációkat és a hirtelen jelentkezett szükségletet néhány tankönyvkiadó lefölözte. A szokványos közgazdaságtanok és társadalomtanok száraz kerete, lélek nélküli felsorolás és leírás, fogalomosztályozás és definiálás, meg nem érthető és be nem gyökeresíthető fogalmak táviratstílusba tömörített áthajszolása. Akik számára íródtak, azok meg nem értik; akik pedig megértének, azoknak az ilyesforma könyvek nem kellene. Annyira új, oly nehéz és fontos ez a feladat, a középiskolai előképzettséghez igazodó tankönyvnek a rendszerben, tartalomban és stílusban legkitünőbb megalkotása, hogy ezt sem lehet csak így a tankönyvpublikálási élelmességre bízni, hanem nyilvános pályázat vagy többeknek megfelelő dotálással való megbízatása útján kellene vagy tízféle, különböző felfogású munkát iratni és ezek közül a leggyakorlatibb érzékű pedagógusokból és nevelésügyi hajlamú közgazdákból álló zsüri válassza ki azt, amelyik nem a tudományos rendszeresség, hanem a középiskolában előttünk álló cél elérése szempontjából a legkitünőbb.

Mit szól a külföld és az elmélet?

A háború előtt csak az egyetemeken és a kereskedelmi és ipari szakiskolákban volt közgazdaságtani oktatás, az általános középfokú tanintézetekben azonban sehol sem volt bevezetve. A háború sehol sem alkalmas időpont a tanügyi reformokra, tehát a háború tartama alatt változtatás sehol sem történhetett. A háború befejezése óta azonban már igen. De akkor sem a győztes államokban, amelyeknek mégis csak kevésbé ég a fejük fölött a ház, mint természetesen főként a letiport Németországban, mely az ősi germán szívós, elszánt, kitartó szorgalommal vetette magát, létfenntartási kényszerűségből és céltudatos elhatározással, a közgazdasági élet egyetemes legintenzívebb elmélyítésére, aminek természetes tartozéka a közgazdasági nevelés reformja. „*Die Reform der staats-*

wissenschaftlichen Studien“ címen adta ki *Jastrow* szerkesztésében a Verein für Sozialpolitik (1920 áprilisban) mintegy 50 elsőrangú szakember hozzászólását, 1920 szeptemberében pedig a Kielben tartott nagygyűlésének ugyanez a téma volt egyedüli tárgya. Természetesen főként az egyetemi oktatás teljes átgyúrásának kérdését feszegették, de tárgyalásaikból a középiskolai kérdésre is tájékoztatást kapunk. Rendkívül jellemző arra a lendületre, amellyel a németek ebbe az irányba belefeküdtek, Prof. Dr. Adolph *Weber* (Frankfurt a. M.) néhány adata: az összes porosz egyetemeken 1900/01-ben együttesen csak 25 promoveálás történt közgazdaságtudományi doktori disszertáció alapján és még 1913-ban is csupán 78. Az 1920/21 években ez a szám legalább 2000-re fog felszökkenni. Dr. *Obst* (Breslau) szerint a közgazdaságtudományi egyetemi fakultások hallgatóinak létszáma a 6000-et jóval meghaladja:

	1919	1920
Köln	1250	2000
Frankfurt	1600	1800
Berlin	1660	2400

„*Der Jurist der Zukunft ist der Verwaltungsjurist*“; ebben a modern közigazgatásban pedig döntő fontosságú a közgazdasági és társadalmi élet alapos ismerete. A szakjogászt (ügyvéd, bíró) kivéve, az általános közigazgatási jogászi nevelést tehát teljesen ezzel a közgazdasági szellemmel kell ellátni. Ugyanily mozgalom dolgozik a mérnököknél; a szakmérnöki szakmákon kívül, egészen új alapon és teljesen önálló fakultás jellegével közgazdasági mérnökök nevelendők. A régi jogász-technikus háborúskodásban mindenik a maga megerősítésére igyekszik kisajátítani a közgazdasági jelleget. A „*Recht und Wirtschaft*“ és a „*Technik und Wirtschaft*“ kombinációk között nagy harcok dúlnak és mindenki a maga megbicsaklott dogmatizmusában vak az egyedüli igazság fölismerésére, hogy valóban értékes közgazdasági nevelést csak mindhárom egyesítése: a „*Recht, Technik und Wirtschaft*“ együttese adhat.

A főiskolai oktatás területén támadt ez a nagy hullámzás természetesen a középiskola vizeit is mozgásba hozta. Az egyetemi oktatásnak általában minden vonalon érdeke, hogy az alapismeretek már a középiskolákban megadassanak és így a főiskola minél magasabb színvonalon kezdhesse. De azokat is fel kell szerelni a közgazdasági és társadalmi ismeretekkel, akik a középiskolákból már az életbe lépnek, az egyetemre tehát nem kerülhetnek. Végül maga a közgazdasági tudomány is csak úgy terjedhet, csak úgy szerezhethet magának nagyobb létszámú hivatott művelőt, ha ennek

művelését önálló kenyérkeresetté „*Versorgungsmöglichkeit*“-té fejlesztjük. A jelenleg főiskolai kiképzés alatt álló 6000 közigazda közül néhány ezer a középiskolában is mint „nationalökonomischer Oberlehrer“ lenne elhelyezhető, akik nemcsak művelőket, hanem fogyasztókat is jelentenének a közgazdasági irodalom számára, maga a közgazdasági oktatás ügye is külön egyesületet és folyóiratot kapna és így mindebből szépen növekedne, tökéletesedne, fejlődne az emberi kulturának ez az új nagy ágazata, erős visszahatással a közgazdasági gyakorlati élet színvonalának fölemelésére.

Bár *Jastrow* professzor mindezt látja, mégis, bár meglehetősen *contre coeur*, ellenzi a nemzetgazdaságtannak önálló tantárgy gyanánt a középiskolába való beillesztését, mert úgy látja, hogy erre ma még nem alkalmas. *„Eine Wissenschaft, die es noch so wenig zu einer eindeutigen Begrenzung ihrer Grundbegriffe gebracht hat, wie die unserige, hat keinen Anspruch darauf, unter die Lehrgegenstände der Schule aufgenommen zu werden. Ein volkswirtschaftlicher Unterricht für Jünglinge und junge Mädchen im Alter zwischen 16 und 18 Jahren kann meines Erachtens nur bildungsschädlich wirken. Hingegen werden volkswirtschaftliche Kenntnisse und volkswirtschaftliches Denkvermögen des Geschichts- und des Geographielehrers, sowie der auf „Realien“ eingehenden Sprachlehrer den Unterricht befruchten und den Schülern unbewusst und unmerklich Kenntnisse und Gedankenrichtungen zugänglich machen, in denen sie später volkswirtschaftliche erblicken werden.“* (I. m. 106. lap.) A társadalomtanról azonban már sokkal határozottabban ítélnék. Prof. A. Weber szerint (i. m. 63. l.): *„Es gereicht der deutschen Wissenschaft zur Ehre, dass sie sich durch das buntschillernde Gewand der Lehren, die sich im Ausland vielfach Soziologie nennen, nicht hat verblüffen lassen. Dass aber unter dem Namen Soziologie oder Gesellschaftslehre auch sehr ernst zu nehmende Wissensgebiete gemeint werden können, unterliegt selbstverständlich keinem Zweifel. Aber ob dieser Wissenszweig heute schon zu einem allgemeinen Lehrfach an unseren Hochschulen gemacht werden darf? Es gilt, zunächst, hauptsächlich Pionierarbeit zu leisten. Wenige Lehrstühle, die mit erprobten Forschern besetzt werden müssen, an einigen grösseren Universitäten genügen dafür; sie mögen zugleich auch gewissermassen als Blitzableiter dienen für soziologische Gedankenblitze, die auf volkswirtschaftlichem Gebiet verhängnissvolle Verwirrungen anrichten können.“*

Ürítsük ki fenéig a kritika keserű kelyhét. Kik is az érde-

keltek? A *középiskola* (célja és tanrendszere), a közgazdasági élet és a *közgazdaságtan*, végül harmadiknak a társadalmi élet fejlődése és a *társadalomtan*. A középiskolában tényeket és törvényeket tanulunk; hozzá vagyunk szoktatva katonás fegyelemmel elhinni, amit a tanár mond. Kritika és kétely nélkül. A tanuló gyöngye lelke olyan, mint a tömeglélek. Erős, határozott, kemény vonások és színek tudják csak megfogni, megragadni és megformálni, amelyek fanatikus vak hitet tudnak ébreszteni és fenntartani. Amint a kétkedés árnyéka belopódzik, minden összedül, mert az ész ítélőképessége még fejletlen, még nem bírja el a kritikai gondolkodást. De vajjon mit mondhat a tanár a közgazdaságtanból vagy pláne a társadalomtanból exakt igazságként, leszűrt törvények alakjában, amit nem lehetne megcáfolni? A háborús közgazdaság elméleti jóslatai és a gyakorlati tapasztalatoknak diametrálisan ellentétes következményei ugyancsak szerénységhez szoktattak. A földre tiportan, összeroskadva, ugyan miféle hitet és bizalmat önthetünk másokba? Amit már John *Suart Mill* a klasszikus közgazdaságtan Götterdämmerung-járól bús előérzettel sejtett, az egykor oly büszke várkastély összeomlott. Romokban hever, törmeléken, cserepeken állunk. Szétlőtte a szocializmus, amelynek faltörő kritikája ellen nem bírt elég erős bástyákat építeni. Azt mondják, a szocializmus csak rombolni tud, de nem tud alkotni, csak tagadás és kritika, mely azonban a polgári társadalmi rend helyébe nem tud jobbat állítani; de vajjon nem éppen a mai rend és tudományos védőapparátusa tökéletlenségének legmeggyőzőbb bizonyítéka az, hogy ennyire nem állja a kritikát? Hogy már előzőleg rostává löve, a világháború világforradalmi földrengése ennyire összeomlaszthatta? Az élet folytonos verseny a támadás és a védekezés eszközeinek tökéletességében; az ágyúgolyó és a páncél, a Dreadnought és a bűvárhajó, a bacillus és az oltóanyag között. Bevihetjük-e ezt a bizonytalanságot, ezt a tragikus küzködést és sok csalódást az iskolába? Adhatunk-e valami pozitívumot, valami szilárd támaszt, amikor magunknak sincs? Vagy tán a szociológiához forduljunk segítségért? Csupa habozás, üres szóáradat, nagyképű homály, szektárius ráimádkozás, bűvészkedés és sarlatánizmus. Mint tudomány zagyva ködgomoly. Mint politikum sikamlós és romboló. Nálunk teljesen belesiklott a radikális szocialista ideológiába. Súlyos emlékek terhelik. A bolsevizmus idején hosszúhajú fiúk és rövidhajú lányok minden utcákon prédikáltak és súlyosan kompromittáltak. Most állítólag a vallásoktatásba akarják átcsúsztatni. Amit Madame Roland a szabadságról mondott, azt sóhajthatjuk ma a közgazdaságtan és a szociológia

„örök életű“ törvényeiről: – „*mennyit vétkeztek nevükben!*“ Megbízható ismeretek ezek? Valók-e ily zivataros viszonyok között az iskolába?

Vakulj Európa! Már megint megelőztük a világot. Amit Németország nem tudott megcsinálni, azt mi egyetlen tollvonással megalkottuk. Nemcsak a közgazdaságtant, de még a szociológiát is bevittük a középiskolába. Milyen könnyű ez nekünk. Az egyetlen még nincs szociológia, de a középiskolában már van. Eddig úgyis mindent a tetejénél kezdtünk fölépíteni és nem az alapozásnál. Kezdjünk el hát egyszer valamit a közepén, a törzsnél, a deréknél.

És mégis! De hogyan?

Hát az mind nagyon szép és többé-kevésbé igaz is volna, ha nem volnánk a világnak ebben az egyéneként legjózanabb és legemberibb, politikai és társadalmi szokásaiban és berendezkedéseiben, bel- és külpolitikai helyzetében azonban legexotikusabb, leggroteszkebb országában. Nem üres szóbeszéd az, amit közhely módjára mindenütt alkalmazunk, hogy igen, igen: „... *de hát a mi speciális viszonyaink!*“ Mintha valami más geometriai térrendszerben élnénk. Ahol nem lehet egyenletes állandó haladás, hanem vagy mindent elpusztító föllángolás, vagy veszteglő rothadás. Ahol díszei teremnek a legragyogóbb európaiságnak, elnyomva a legsötétebb Ázsiától. Ahol csak kicsi és nagy gyermekek és ifjú és öreg vének vannak, de a férfiak hiányoznak. Ahol oly nemzet él, mely nagy Zrínyink szavai szerint: „ha győz, tűrhetetlen, ha alul marad, semmirekellő“. Nálunk nem lehet evolúcióval haladni, megfontoltan, téglát téglára rakva, hanem csak kapkodva, felhasználva örökös cívódásaink és belső és külső háborúskodásaink egy-egy pillanatnyi szélcsendjét. Amikor azután merész ugrástól és túlzott mértéktől sem szabad visszariadni, mert számítani kell arra, hogy úgyis nyomban rávetik magukat az ellenségek és ami még veszedelmesebb: a jóbarátok, és visszacsinálják, szétrágják, eltorzítják. Nálunk soha semmi sem sikerült azon a normális úton, ahogyan a fokozatos állandó haladást a nyugati népeknél oly irígykedve szemlélhetjük. Iszonyúan elmaradtunk; mint az árnyékban hűsülő nyúl, amíg a nyomorult teknősbéka szívós kitartással célhoz ér. Nincs meg bennünk a németek vagy pláne a csehek szívós kitartása, de külviszonyaink is olyanok, hogy elrothad, elfagy vagy leverődik a termés, mielőtt megérhetett volna. Nálunk csak ugrásokban lehet haladni. És most ugyancsak szükségünk van igen nagy ugrásokra. Nálunk sokkal több kell, mint kell Németországnak. De persze,

nem szabad a megoldás tökéletességének ottani mértékét erőltetnünk. Nem mondhatjuk azt, hogy *vagy jól vagy sehogy*, hanem bár folyton efelé kell igyekeznünk, mégis meg kell azzal elégednünk, hogy *vagy jól vagy rosszul, de valahogyan okvetlenül*. Ahogyan Podmaniczky Frigyes mondta a régi Nemzeti Színháznak egyidőben meggyöngült Shakespeare előadásairól: „Shakespearét vagy jól lehet előadni vagy rosszul, de előadni muszáj!” Ezt mondhatjuk a közgazdasági és társadalmi ismeretek tanításáról.

Ha a rendeletet nem ily *Deus ex machina* módon dobták volna ki, hanem előzetes bizottsági és tanácsi tárgyalások végnélküli nyújtódeszkájára helyezik, akkor ugyan sohase lett volna belőle semmi. Megcsinálni, bármily elnagyoltan, csak azért, hogy egyszer már végrevalahára egyáltalában meglegyen. Ha majd egyszer már megvan, akkor utólag javíthatjuk, tökéletesíthetjük.

A rendelet kibocsátását tehát részemről föltétlenül helyeslem és csak azt a zökkenést sajnálom, melyet a végrehajtás elsietése okozott; nem lett volna szabad minden beiskolázás nélkül nyomban már a 1919/20. tanévre ráerőltetni, hanem a közgazdasági tudományos érdekeltség bevonásával előbb a tantervet kellett volna gondosan megállapítani, az iskolánként önkéntes hajlandóságból jelentkező tanerőket kiképezni, megfelelő tankönyvről gondoskodni és a tanítást csak a következő évben megkezdeni. A közoktatásügyi kormánynak és a hivatásos pedagógusoknak, a gyakorlati és elméleti közgazdáknak és a jövő nemzedék és a haza sorsa iránt érdeklődő nagyközönségnek egyformán érdeke, hogy a hiányok és mulasztások sürgősen orvosoltassanak, úgy hogy nemcsak a rendelet kibocsátásával az elhatározásban, hanem a végrehajtásban is utat mutassunk. Meggyőződésem, hogy ezt egyértelmű jóindulatú akarattal könnyen elérhetnők, és hogy e siker a nemzetünkben oly végzetesen hiányzó közgazdasági és társadalmi érzék felköltésére és megerősítésére föltétlenül a legkitünőbb hatással volna.

Az elvi töprengéseken már szerencsésen túl vagyunk. A rendelet dicséretes bátorsággal elvágta a meddő tanácskozásokat azon a kérdésen, vajjon kell-e, lehet-e, szabad-e? A tudományos aggályok fölött győzött a nemzeti helyzetünkből folyó kényszerűség parancszava, úgy hogy most már csak azon vitatkozhatunk, és ezzel kell is a legalaposabban foglalkoznunk, hogy hogyan lehet és hogyan kell ezt megcsinálni.

A közgazdasági alapismeretek dolgával hamar megvagyunk. Abban körülbelül minden érdekeltség megegyezik, hogy szükséges és hasznos a közgazdasági élet általános legfontosabb jelenségei-

ről összefoglaló tájékoztatást adni, ami azonban semmi esetre se legyen közgazdaságtan, tehát semmiféle próbálkozás abban az irányban, hogy lehetne a nagy vaskos Volkswirtschaftslehrekből kivonatolás és tömörítés révén 6—8 íves füzet terjedemű anyagot összekompiálni. A szociológiánál azonban meg kell állapodnunk egy szóra.

Miért speciális előszeretettel kultivált tudománya a szociológia főképp Amerikának, de ugyanígy Angliának és a latin államoknak? A londoni School of Economics és a genfi egyetem erre külön fakultást nyitott, a brüsszeli Institut Solvay de Sociologie pedig Prof. Waxweiler világszerte irigyelt mintaszerű intézete. Franciaország a kezdeményező jogán is központja a nemzetközi szociológiai kutatásnak, mint Saint Simon és Comte hagyatékának örököse. Olaszország, sőt Spanyolország is értékesen közreműködnek az új tudományág kiművelésén és népszerűsítésén. Nemkülönben Oroszország és a többi szlávok. Mondhatni Németország kivételével nincs egyetem, amelyiken rendes katedrája és több docenturája nem volna e bár még csak néhány évtizedes, de máris általánosan elismert fontosságú disciplinának, amelynek megtisztulásától a társadalmi áramlatok pusztító viharzásától megkínzott emberiség mohón epedezve várja az emberi szellemnek ezeken való uralmát, éppúgy, miként azt a természet erői fölött a természettudományok és a technika segélyével magának megszerezte. Ha a társadalmi fizika törvényeit fel tudnók deríteni, óvatosan különválasztva az örökkévaló faji tulajdonságokat és a sokféle körülményből adódó átmeneti befolyásokat, akkor a multból okulva legalább a jelen veszélyeiben jobban fognók helyünket megállani, sőt talán még a jövő fejlődésére is hatással lehetnénk. Csak éppen Németország zárja ki magát ebből a nemzetközi nagy tudományfejlesztő versengésből. Mi lehet ennek az oka? A szociológia hibás ebben, vagy talán maga a német faji jelleg? Kétségkívül csakis az utóbbi. A német génusz, amely oly kiváló mint katona, költő, filozófus vagy technikus, botfűlű és színvak, teljesen tehetségtelen a lelkek kormányzásában. Mint az angolokból a zenei érzelmesség és általában a művészi tehetség, éppúgy hiányzik a németekből a más emberek, csoportok és nemzetek lelki állapotába való belehelyezkedés képessége. Türelmetlenek, elfogultak, dogmatikusok, erőszakosak, a katonai drill és vasvessző barátai. Ezért nem tudják a népeket a maguk nagy értékének meghódítani. Emiatt volt hajdan a vallásháború, most meg a tőke és munka harca, sőt még a szocializmus különböző árnyalatai közötti küzdelem is Németországban a legelvadultabb, a német munkaadók nyers gépiessége és minden lélek-

tani óvatosságot nélkülöző kényszerítő hajlamossága diszkreditálta az akkordmunkát és újabban a Taylorizmust. A németek teljes anti-talentumok a nemzetiségi kérdések intézésében; minden amit a néhány százezer elzászi francia és schleswig-holsteini dán bekebelezése körül, éppúgy mint a lengyel kérdésükben elkövettek, ezt bizonyítja. Tehát rossz gyarmatosítók, nem úgy mint a franciák vagy főképp az angolok, akik kultúrájuk és gazdasági munkájuk előnyeinek vonzó erejével tudták népeiket magukhoz kapcsolni. Történelmi kényszerhelyzetünk és fajiságunk bennünk szintén jó gubernementális képességeket fejlesztett. Korunk két legfontosabb problémájánál, a nemzetiségi és a munkáskérdés megoldásánál igen hasznos irányításokat nyújt a szociológia, a társadalmi élet törvényszerűségeinek feltárásával. Tanulását tehát különlegesen forszírozni kell mindeütt, de különösen oly országokban, ahol e kérdések oly égető fontosságúak, mint nálunk.'

Tehát nem közgazdaságtan és társadalomtan legyen, hanem a mai társadalmi, állami és világgazdasági élet alapvető jelenségeinek kidomborítása, rámutatás a természeti javak hasznosításának és az emberi munka fejlesztésének eszközeire, tájékoztatás a közgazdasági és társadalmi intézmények céljáról, berendezéséről, hasznáról és működéséről, de mindenütt a tanítványok előképzettségéhez símulva. A tanár ne a saját feje szerint induljon el, hanem a hallgató fejének előkészültsége, tartalma szerint. A kiindulás csak az lehet, hogy miféle ismeretek vannak már ebben felhalmozva, tehát mit lehet erre és ebből továbbépíteni. Ez a közgazdasági és szociológiai professzoroknak nagy új feladata: leszállani hallgatóságuk színvonalára és abból tudni kifejleszteni az új összefoglaló megismerés szellemét. Ugyanilyen helyzetben voltak félszázad előtt a természettudományoknak, ma a technikának népszerűsítői. Hálatelten emlékezünk Faraday, Tyndall, Herman Ottó, Brehm, Reclus stb. ily irányú törekvéseire. Ha majd „A gyertya élete“ vagy „A patak élete“ pedagógiai művészetével megírt művek fognak megjeleneni a közgazdasági és társadalmi élet jelenségeinek a nagyközönség számára való megvilágítására, majd csak akkor fogják ezen ismeretek fontosságát általánosan elismerni.

Ámde éppen ahhoz, hogy ezeket az új ismereteket a hallgatóság agyába beépíthessük, már az alapozásnál kell kezdeni, vissza kell menni a talaj megerősítéséig. Az igazi közgazdasági megismerés hármas fokozatán kell a hallgatóságot végigvezetni:

<i>I. elemi oktatás :</i>	<i>II. középfokú oktatás :</i>	<i>III. főiskolai oktatás :</i>
gazdasági irányú nevelés előkészítése, ismeretgyűjtés,	közgazdasági élet leírása, rendszerzés.	közgazdaságtan, deduktív feldolgozás.

Az elsőhöz az Apponyi-féle 1918 január 8-án kelt 6607/VII/b számú rendeletet kellene végrehajtani, mely a gazdasági ismereteknek a népiskolákba való bevezetéséről igen kiváló alapossággal, tangazdaságokkal, munkára nevelő házi műhelyoktatással stb. akar gondoskodni. Ahogy ezt végig kell vezetni az egész elemi népoktatáson, ugyanúgy a közgazdasági élet leírását is az egész középiskolán. Minden tárgyat át kell itatni a közgazdasági és társadalmi élet megismertetésének szellemével, úgy hogy amely tárgy csak erre alkalmas, valamennyien koncentrikusan e világnézet kiépítését szolgálják. Ma a középiskola nyolc osztályát elvégezzük, kezünkben bizonyítvánnyal, fejünkben pedig egymástól teljesen elskatulyázott heterogén ismeretek zavaros tömegével, amelyek éppen mert minden egységesen átvonuló gondolatot, minden egységes célkitűzést nélkülöznek, hamarosan, nyom nélkül elpárolognak. Valaha a grammatizálás és a vallásoktatás, aztán az irodalmi kultúra, utána a természettudomány volt az oktatás vezetőszelleme, ami teljesen megfelel a természetes fejlődés fokozatosságának. Előbb a beszéd és írás készségének, a gondolatok kifejezésének szerszámaikat kellett közkinccsé tenni, azután az emberi tudásnak a természet erőin és anyagain való uralmát. Most következik a közgazdasági és társadalmi élet megismerésének általánossá tétele. Most ezek az összefoglaló, a legmagasabb és leghasznosabb ismeretek, ezeket támogassák az irodalmi olvasmányok, a természetrajzi tárgyak, a növénytermesztés, állattenyésztés, a bányászati termelés és az ipari feldolgozás felölelésével, a számtan a kereskedelmi alapismeretekkel, könyvelés és kalkuláció elemeivel kibővítve, de főképpen a földrajz és a történelem.

A mai iskola alaphibája, hogy nincs egységes átfogó vezető gondolata; egymástól ridegen elkülönülő amorfizált tárgyak halmozásából áll, amelyeknek mindenike önmagát tartja a legfontosabbnak, az egyedül üdvözítőnek, és mindenik önzően önmagát igyekszik előtérbe tolni. Hiányzik az összjáték. Olyan mint a színház, amelyben a szolga szerepét játszó színész épp úgy igyekszik a figyelmet magára vonni, mint a darab hőse. Azt szokták mondani: minden tanár a saját tudományára űrködjön, ezt adja elő és mással ne törődjön, mert hogyha a filológiát, botanikát, zoológiát, geografiát és históriát nem a maguk tudományos rendszerének teljességében, a patikus százfiókos szekrényéhez hasonlóan egymástól elkülönítve, elskatulyázva adják elő, *akkor ezzel ezeknek a tudományoknak a rendszeres egységét megzavarjuk*. Azt hiszem, sokkal súlyosabb veszedelem és kár származik abból, *hogy így meg a tanulók nélkü-*

zik a kiképzés egységét. Tele van a levegő azzal a jelszóval, hogy az iskolát „szociáletikai“ alapra kell helyezni, a szociáletika szellemével kell telíteni. A „szociáletikai alap“ bizonyos altruizmust, általános emberi szolidaritást és társadalmi kooperációt jelent; tiszta humanizmus, a mai szocializált élet színvonalára emelve. Ezt prédikálják az iskolában is, és ott is éppen az ellenkezőjét cselekszik. A legridegebb egoizmus, a legnyersebb anarchia az, amikor minden tanár a saját házatáján csinálhat, amit akar, úgy hogy a szegény tanuló szédülve támolyog egyiktől a másikhoz, elméje csak összezavarodik, ahelyett, hogy évről évre tisztulna és az iskolai tanulásba fektetett idővel és költséggel arányosan emelkedne és egyéni értékében növekedne. Ez az amerikai pedagógia alapelve és törekvése, és hiába gúnyolódnak az európai tudósok a maguk egyoldalú doktrináinak ottani megcsonkításán és azokon a sacrificio del intellettokon, amelyet ennek az egységes szellemű és tiszta hasznossági elvet követő rendszernek érdekében az egyes tudományokon elkövetnek, a végső eredmény sikere a döntő: az amerikai mai nevelés terméke, az élet küzdelmeiben tájékozott, erre megedzett, eleven és erőteljes, lüktető életvágyú fiatalság és polgári társadalom, amely olyan fölénybe szökkent az aggsági rothadásba esett Európával szemben, mint egykor az ifjú Róma az összeroskadt Görögországgal szemben. Ha Königrätzet a porosz iskolamesterek nyerték meg a korhadt Ausztria ellen, a világháborút, ezt a katonailag és gazdaságilag leghatalmasabb méretű mérkőzést az *amerikai iskola*, a közgazdaságon és szociológián alapuló egységes szellemű nevelés, megnyerve vele a világ fölötti uralmat, Európa túlszárnyalását. Mert ott az iskola az életre képesít és nem a bizonyítványkényszerrel védett hivatalnoki tengődésre. Évről-évre magasabb értékű lendületes egyéniségeket nevel, és nem évről-évre konfúzusabbá váló, idegkimerültebb szellemi aszalványokat. Ott az egész nevelésügy a nemzeti vitalitás és efficiency növelésének szolgálatára van beállítva és rákoncentrálva, itt bizonyos középkori quietizmusra, brahmin fakiri tengődésre. Ott minden a nemzeti föl-emelkedés lendületét fokozza. Nálunk? Minek az? Hiszen mi oly gazdagok és hatalmasok vagyunk. Mit nekünk Amerika, ha egyszer biztos állásban ülünk, pláne ha nyugdíjra várva üldögélhetünk. Ott mindenki örül, ha iskolába járhat és tiszteli a tanulást, mert hasznát érzi, itt útálattal emlékezünk vissza a tanárok mohó önzésére, a saját tudományuk érdekeit szolgáló nyers individualizmusára, és ha eljutottunk az állások kapuit megnyitó bizonyítványig, becsapjuk a könyvet és beszüntetjük a további tanulást, részben azért is, mert

a keserű emlékek visszahatásaként ösztönszerűleg átérezzük, hogy ez a *hie Welf — hie Ghibellin* szellem a társadalmi kooperációnak és az emberi művelődés egységének egyenes megsemmisítése. Az önálló részletkutatás természetesen megköveteli a specializálódást. De ezért ennek nem szabad az iskolanevelés céljának egységességét fölládozni. Az egyes szakmák önzésén és hiúságán fölülemelkedve az előállítandó produktumot, a nevelési termelőfolyamat végcélját, a mai közgazdaságilag szaturált és intenzíven differenciált társadalmi életű világunkban tájékozottan és tudással vértézve helytállni tudó ifjúságot tartunk szemünk előtt és minden áldozattal, teljes és őszinte kooperációval törekedünk ennek szükségleteit szolgálni.

Erre az összefoglaló szerepkörre a közgazdaságtan, de főleg a még magasabbrendű egységesítő tudomány: a szociológia kiválóan és kizárólag alkalmasak. Sőt éppen ez a legfontosabb hivatásuk és kötelezettségük. Ha elcsenevészedtek és kiszáradtak, ez amiatt volt, mert a külső élettől elszakadva csak önmaguknak éltek és nem törekedtek az emberi ismeretek olyan rendszerbe foglalt egyesítésére, mely az embert a részletek és napiáramlatok fölött áttekinteni tudó domináló helyzetbe emelje. Légüres térben dolgozik az olyan közgazdasági és társadalmi tudomány, amely speculatív filozofálás szobalevegőjének terméke. Egyikük sem a bölcsészeti értelmezésben vett elvont „speculatív“ tudomány. Semmit sem lehet ezekben könyvismereteken rágódó szobai dedukciókkal alkotni. Legfeljebb szappanbuborékszerű csillogó teóriákat, amelyeket a való élet legszelidebb szellője is szétpukkant. Csakis a gyakorlati élet teljes átértésén épülhet fel egységes és termékeny közgazdasági és szociológiai gondolkodás. Elméleti dedukcióit a gyakorlati életismeretekből leszűrt életbölcseesség kell hogy áthassa és irányítsa. A közgazdaságtan és társadalomtudománynak egyetlen valóban értékes gondolata sem származik szobatudósoktól, hanem csakis nagy gyakorlati közgazdák-tól és államférfiaktól, akiknek azonban megvolt a pedagógiai érzékük és tudományos felszerelésük ahhoz, hogy pihenőóráikban a látott és tapasztalt észleleteiket összegyűjtsék, rendszerbe foglalják, törvényszerűségeiket megállapítsák és ezekből serkentést merítsenek további alkotásaikra. Ahogyan az orvos- és technikus-professzor nem szakadhat el a gyakorlati élettől, hanem benne kell élnie és dolgoznia, még inkább kötelezettsége ez a közgazdának és szociológusnak, mert csak a saját élettapasztalatain át lehet kifejegetni az egyén, társadalom és nemzet életének nagy törvényszerűségeit.

A közgazdaságtan és a szociológia az a híd, amelyik össze-

köti a külső életre vonatkozó összes ismereteket az összes belső lelki tudományokkal. Éppen ezért vigyázniok kell, nehogy egyoldalú irányok és doktrinák rabságába essenek (a közgazdaságtannál az ismeretes klasszikus, történelmi, nemzeti, szocialisztikus stb. iskolák, a szociológiánál a történetfilozófiai, etnográfiai, pszichológiai, emberföldrajzi stb. irányzatok), hanem a tényleges külső élet harmóniájának megfelelő egységes képét adják, a következő tudományok arányos figyelembevételével:

Közgazdaságtan 4 tárgycsoport :

1. közgazdasági — jogi
a közgazdasági tudomány saját önálló eredményei jog és közigazgatás
2. történelem — földrajz
3. természettudomány — technika
4. filozófiai tudományok (logika, etika, esztétika, lélektan, szorosan vett filozófia, pedagógia stb.)

Szociológia 3 tárgycsoport ;

1. antropológia, fiziológia, biológia pszichológia (egyéni és tömeglélektan statikája és dinamikája), etnográfia, etnológia,
2. kultúr- és történelemfilozófia, antropogeográfia,
3. az egész közgazdaságtan.

A szociológia tehát a legmagasabb összefoglalás, amelyik az egész közgazdaságtant minden tárgycsoportjával magában foglalja, de ezt kibővíti az egyéni és társadalmi élettani és lelki tudományok koncentrikus összefoglaló jellegű eredményeivel. Mindennemű tudásunk egyesítője, központosítója. Ezért alkalmas a pedagógia központjának hivatására.

A közgazdasági és társadalomtani ismeretek az a gomb, amelyre rávarrandó az egész közoktatási reform. Ez az a célpont, amelyiknek eredményes kiszolgálása e reform vezető gondolata legyen. Ehhez kell átídomítani az összes többi tárgyakat, koncentrikusan, hogy valamennyi együttesen ezt a világnézletet, a mai életben való helytállás szükségleteit szolgálja. Ezt az átgyúrást és összehangolást meg lehet és meg kell tenni. *A történelem* a királyok és rokonságuk neveinek és a csaták évszámainak memorizálása helyett a nagy irányokat és változásokat, az emberi haladás küzdelmeit és törekvéseit megértő kultúrtörténelem legyen, a régi „politikai történelem” irányában, de a mai gazdaság- és társadalomtörténeti felismerésünk szellemében; *a földrajz* a hegy-vízrajz, délkörök szerinti fekvés és politikai beosztások magoltatása helyett Földünknek nagy természetes munkamegosztását, tehát az egész emberi munka harmonikus egységét éreztesse át, gazdasági, földrajzi és emberföldrajzi irányítással; *a fizika és kémia* egyúttal mechanikai és kémiai technológia is legyen, a technikai munka legfontosabb tudományos és gyakorlati eszközeinek és gyártási ágazatainak megismertetésével. (Láttuk, hogy az Országos Közmívelődési Tanács 1910-től 1918-ig kiadott „Vasár-

napi könyv“ nevű hetilapja „Hogyan készül?“ című technológiai közleményei micsoda népszerűségnek örvendettek az iskolák és munkásság körében és 100—120.000 példányban elterjedve mily egészségesen visszahatottak a közgazdasági gondolkodás fejlesztésére.) A *növénytan* dobja már sutba a Linné-féle és egyéb rendszerek és latin elnevezések beszajkóztatásával űzött gyermekkínzást, — amelynek következménye az, hogy a szelíd növényekre egész életünkben a régi szenvedések emlékei okozta gyűlölködéssel tekintünk, — hanem az emberi életre legfontosabb növények termesztéséről és közgazdasági viszonylatairól tájékoztasson. Így mehetünk végig, mondhatni az összes tantárgyakon. Ma az egész iskola a tudósok nevelésére van irányítva; tönkrenyomorítjuk és feláldozzuk 999 gyerek egészségét és megbénítjuk a gyakorlati életben való használhatóságát azért az 1-ért, aki majd tényleg tudósnak indul, ahelyett, hogy a tudomány merev szolgálása helyett az egyetemes nemzetnevelés céljait igyekeznénk kielégíteni.

Csak ilyen egységes előkészítés után adhatja meg a VIII. osztály tantervébe fölvetett külön tantárgy azt a maradandó értékes megértést és irányítást, amelyet nemzeti érdekeinkből, különösen a mai helyzetünkben oly nélkülözhetlenül fontosnak tartunk.

Méhely Kálmán.

* * *

Méhely Kálmán ezt az értekezést társaságunk április 13-án tartott ülésén felolvasta. Az előadás kapcsán a tárgy beható méltatást nyert, hozzászóltak a többek közt Kovács Gyula, Neumann Károly, Radványi László, Neményi Imre, Ferenczi Izsó, Viszota Gyula, Dékány István. A vita eredményét a következőkben közöljük:

A szociológiát nálunk még egyetemeinken sem' honosították meg rendes tantárgyul, és ha egyik másik szociológiai kérdés, mint külön collegium hirdetve és tárgyalva is lesz, összefoglaló tantárgy gyanánt egyetemünkön még nincsen rendszeresítve. Nem akarjuk a jelenség okát vizsgálni, de mindaddig, míg egy tudományszak az egyetemen nem talál helyet és mindaddig, míg az Egyetem nem gondoskodik arról, hogy valamely tudomány állandó művelőkre találjon és így a tudomány terjesztésére szükséges elemek kiképzésére alkalom nem nyílik: mindaddig egy ilyen tudományt középiskolákban tanítani lehetetlenség.

A közgazdaságtan filozófiai tudomány, mely nagy előismereteket tételez fel annál, aki azt tanulmányozni akarja. Ez okból például magán az egyetemen is az előbbeni tanrend szerint csak a jogi

fakultás harmadik évében képezett rendes tantárgyat és így jogilag és filozófiai tekintetben nagyobb képzettségűek számára szolgált. A közgazdaságtan elméleti része, a gazdaság filozófiája nem is képezheti a középiskolai oktatás tárgyát, nemcsak azért, mert filozófiailag gondolkodni tudók a középiskolákban nincsenek, hanem főképp azért, mert a középiskola nem nyújthat annyi előismeretet, mely filozófiai értelmezések megértéséhez szükséges. Az érték elmélete például oly bölcsészeti felfogást követel, mely a fiatalok középiskolai növendéknél hiányzik. A közgazdasági elmélet számos kérdése annyira nem alkalmazkodik a középiskolák növendékeinek eszmejéhez, hogy a velük való foglalkozás nemcsak fárasztja a középiskolai tanulót, hanem a közgazdaságtant megutáltatja vele és későbbi tanulásától elriasztja.

Ha így magának a közgazdaságtannak rendszeres oktatása a középiskolákban nem célszerű, helyes az a nézet, hogy korunkban a középiskolákban is a *közgazdasági ismeretek alkalmas terjesztésére* az eddiginél nagyobb figyelem fordíttassék. A középiskolák egész tananyagát ebből az okból akképp kellene kiegészíteni, hogy az egyes tantárgyakban felmerülő jelenségek közgazdasági szempontból fejtegetésekre szolgáljanak. Legtöbb tantárgy, így a földrajz, a történelem, a természetrajz, a természettan, a számtan és a geometria számos helyen kedvező alkalmat szolgáltat közgazdasági ismeretek fejtegetésére.

A földrajzban lépten nyomon alkalom nyílik a főfoglalkozási ágak: az őstermelés (földművelés, állattenyésztés, erdőszet, halászat, bányászat), az ipar és a kereskedelem természetének és jelentőségének kifejtésére. Ugyancsak a földrajzban alkalom kínálkozik a népesezési tan számos fogalmainak tárgyalására, minők: a népesség sűrűsége, a városi és falusi népesség aránya, a népesség megoszlása nem szerint, foglalkozás szerint, a népesség szaporodása, születési és halálozási arány.

A történelem módot nyújt számos közgazdasági kérdésnek, és azok relatív jellegének taglalására. Itt a munka különböző alakulataival lehet foglalkozni, az ókor rabszolgasága, a középkor jobbágyi viszonyai, a néger rabszolgák kihasználása, az újkor szabad munkása, a munka közgazdasági jelentősége a különböző korok és népek történetében megfontolás tárgyát képezhetik. Amerika felfedezése után bekövetkezett az aranyáradat, ez a nemes fémek közgazdasági jelentőségéről szolgál alkalmas fejtegetési tárgyal. Ugyancsak itt jelentkezik a mód a munkaosztás nemzetközi szükségességének kifejtésére és vele kapcsolatban magyarázható meg a munkaosztás gazdasági ter-

mészete. A napoleóni háborúk a kereskedelmi politika alakulatainak magyarázatára alkalmasak. A kontinentális zárlatnál a szabad kereskedés, a védővám és a tilalmi rendszerrel lehet a tanulót megismertetni.

A természettan számos részében megköveteli a közgazdasági jelenségek magyarázatát. Így az erőműtanban a gépek jelentőségét a termelés terén meg kell fejteni. A gépnek a testmunka pótlásában való szerepéről, a termelés nagy fokozására való hatásáról, a kézműipar átalakításáról, a tömeggyártásról, a nagy ipar megteremtéséről oly sokat lehet mondani, hogy az iparfejlődés főmozzanatait dióhéjba szorítva meg lehet magyarázni. A természettanban kell a gőznek a közgazdasági fejlődésre terjedő befolyását fejtegetni; itt tárgyalható a hajózás jelentősége, a vasutak forgalmi szerepe, a szállítás fejlődési története, afuvarozás, a vitorlahajózás, gőzhajózás és a vasútnak a közgazdasági életben elfoglalt helyzete, a szállítási tarifák ügye. Az elektromosságnál ki lehet fejteni a hírszolgálat egész rendszerét kezdve a küldönc szolgálatától a posta berendezése, távíró és a távbeszélő alkalmazásáig. Ezeknek az intézményeknek díjszedési rendszere és monopólszerű kezelése hasonlóképp kifejthető. Az erős áram közgazdasági jelentőségét fel lehet említeni és kapcsolatba hozni az ország vizerejének értékesítésével. A gőz- és elektromos erők nagy közgazdasági átalakító hatását a gyáripar fokozása folytán a tőkeerő képződésére, a kapitalizmus fejlődésére és a vele kapcsolatos visszaságokra, a tömegnyomor jelenségeire alkalmas módon elő lehet adni.

A mennyiségtan számos részében szintén megköveteli az illető közgazdasági ismeretek kifejtését. A kamatszámítás, a pénz fogalma a pénznek mint forgalmi eszköznek és mint tőkeképző tényezőnek megmagyarázását követeli; a kamat fogalma a tőkeelhelyezés módzataival tisztázandó; a pénzintézetek, takarékpénztárak, bankok és banküzletek ismertetése nélkül számos számművelet holt munka marad. A pénz különböző fajtái és helyettesítői magyarázatot követelnek. Az ércpénz, a papírpénz, a bankjegy, a pénztári utalvány, a pénzinflációnak hatása a mennyiségteni műveletek megértésére és oktatás tárgyául szolgálhatnak. A kamatszámítás, a váltók természete is közgazdasági jelentőségük ismertetését követelik, különben a váltóleszámolás fogalma homályos marad. A devizák számításánál a kereskedelmi és fizetési mérleg lényegét meg lehet magyarázni. A valószínűségi számolásnál a biztosítási ügylet természetének előadására nyílik alkalom. A törlesztési számításoknál a hitel fogalma, a hitel különböző nemei, a személyes hitel és a földhitel természete

tének különbözősége tárgyalandó, sőt a közgazdasági jelenségek tüzetes ismerete nélkül a számítások fel sem foghatók.

Ezenkívül a nyelvek tanításánál az olvasmányok akkép választandók meg, hogy egyes közgazdasági jelenségek magyarázatára alkalmul szolgáljanak. Az aesopusi mesék, Vergilius költeményei stb. lépten-nyomon közgazdasági eszmék taglalására szolgálhatnak. Arany János Toldija telve van helyekkel, melyek közgazdasági ismeretek fejtegetésére kínálkoznak.

A középiskolák felső négy osztályának tananyagát a közgazdasági ismeretek szempontjából gondosan át kellene dolgozni.

Az így átdolgozott tanterv alkalmas keresztülvitele oly közgazdasági látókört nyujtana a középiskolát végző tanulónak, mely további képzésében és az egyetemen vagy műegyetemen a közgazdaságtan rendszeres hallgatásánál nagy előnyére válhat, de maga a közgazdaságtan és főképp elmélete, mint a társadalom gazdasági filozófiája, nem tanítható a középiskolákban.

Matlekovits Sándor.

A munkaközösség.

A modern nagyipari termelésnek, mint az ipari szabadság természetes következményének, elengedhetetlen elő- és alapfeltétele az egyén gazdasági felelőssége. Ezen épült fel a mai társadalom munkajogának egész rendszere, mely az ipari munkásság minden csoportja számára lényegében azonos. A személy és a munkaszerződés szabadsága képezik azon alapot, amelyen a munkaviszonyra vonatkozó egész jogrend nyugszik. Az ebből eredő leglényegesebb következtetések az alábbiak:

1. Senki sem *köteles* dolgozni, de viszont senkinek nincs *joga* sem a munkára. Mindenkinek tetszésére bizatik, hogy munkaerejét fel akarja-e használni és amennyiben ezt akarja, vagy kénytelen ezt akarni, hogy keresetre tegyen szert: úgy egyedül kell munkaalkalom után néznie. Ebből következik, hogy a társadalom senkinek, aki munka- és ennél fogva kereset nélkül áll, nem adhat jogot az el-tartattatásra. Amit esetleg ennek dacára nyújt, az csupán könyör-
adomány formájában való szegénytámogatás. A munkaalkalom megszerzésére vonatkozó egyéni felelősség ezen alapelvének szükséges következménye a teljes költözködési szabadság, azaz, hogy senkisé gátolható meg abban, hogy ott keressen munka-lehetőséget, ahol éppen kínálkozik és eszerint határozza meg tar-tózkodási helyét.

2. A munkaszerződés lényegében egyén és egyén között kötött magánjogi szerződésnek tekintetik, melynek formája és tartalma — amennyiben törvényes előírások nem rendelkeznek kimon-dottan másképp — a szerződő felek akarata szerint állapíttatik meg.

3. Az esetben is, ha az állam, mint a jelenben már mindenütt, befolyást gyakorol a munkaszerződés megengedhető tartalmára (pl. vasárnapi munkaszünetrendelettel, bizonyos személyeknek bi-zonyos munkától való eltiltásával stb.), a munkaerő átenged-
éséért adandó gazdasági ellenszolgáltatás, a bér meghatáro-zása és ezzel a munkás és családja megélhetése gazdasági alapjának megteremtése szabad szerződéskötés tárgyát képezi. Mint általában a munkaalkalom, úgy az egyén és családja életfenntartásához ele-

gendő bér megszerzésére irányuló fáradozások is az individuális felelősségre háríttatnak.

4. Az egyén gazdasági felelőssége alapelvének megfelelő végül, hogy betegség, rokkantság és öregség esetén bekövetkező munkaképtelenség alkalmával a gondoskodás az egyénre és családjára hárul.

A munkajog ilyértelmű módosulása képezte azon fejlődési folyamat alapját, amely a feudális rendszer összeomlására és a modern nagyipari termelés kialakulására vezetett. A munkaalkalom megszerzésére vonatkozó egyéni felelősség alapelvének — mint fentebb már mondtam — szükséges következménye a teljes költözködési szabadság; a teljes költözködési szabadság pedig egyértelmű a feudálizmus bukásával és elengedhetetlen létfeltétele a nagyipari termelésnek.

Az egyén gazdasági felelősségének ezen rendszere azonban a munkásra, mint egyedre, igen súlyos, mondhatnók elviselhetetlen terheket rótt. A szabadsága tényleg igen kérdéses eredménnyé vált és erősen fiktív jelleget öltött. Mert igaz ugyan, hogy ugyanezen elv érvényesült a vállalkozóval szemben is, azonban a kettő között — az előfeltételeket illetően — óriási különbség mutatkozott.

A „szabad“ munkás — menten minden termelési eszköztől — kizárólag munkaereje felett rendelkezve, teljes elszigeteltségében felette hátrányos helyzetbe jutott. Ha Marx hatalmas művében, a Kapital első kötetében, végigolvassuk a hiteles parlamenti vizsgálóbizottságok jelentéseit az egyes iparágakban tapasztalt visszaélések ügyében megejtett kutatások eredményéről, megdöbbenő kép tárul elénk az 1840–1860-as évek ijesztő munkaviszonyairól. És emberileg meg tudjuk érteni, hogy ilyen tapasztalatok után, a munkásság ezen legnagyobb előharcosa miért tanúsított oly engesztelhetetlen magatartást a tőkével szemben, amelyet mindezen nyomorúság egyedüli okozójának tartott.

A nagyipari termelés viszonylag rendkívül gyors térhódítása, ezen első időszakában, éppen a gyors ütem következtében, számos és súlyos megrázkódtatásra vezetett és a munkásosztály vállaira rendkívül nagy terheket rótt. E gyakori megrázkódtatásokban gyökeredzik a marxi teória egyik sarkalatos tétele: a válságelmélet.

A kezdet súlyos nehézségei, a metamorfózis kikerülhetetlen zavarai, amelyek a társadalom szervezetének beteges tüneteit okozták, szükségszerűen a munkásságot is felrázták kábultságából és az elszigeteltségéből eredő gyengeség és hátrányok leküzdésére kényszerítették. Erre pedig csupán egy gyakorlati lehetőség kínálkozott: az egyesülés, a koalíció.

A közös érdekeknek egyesülés útján való hatályosabb védelme már a céhrendszer alatt is ismeretes volt, hisz a segédék már ekkor is létesítettek egyesületeket. Sőt a munkabeszüntetés fegyverét is alkalmazták már, mely tény azonban, minthogy a béreket hivatalból állapították meg és így az ezek ellen irányuló obstrukció az auktoritás megsértését jelentette, természetesen üldözendő cselekedetnek minősítettett. A tulajdonképeni egyesülési folyamat a kézművesség megszűnésével, — illetőleg a nagyipari termelés kifejlődésével kapcsolatban indul meg. Az ipari góccokba tömörített munkásság ezen egyesületeit nevezzük szakszervezeteknek.

Kétféle szakszervezetet ismerünk ma. Az egyik forradalmi, mely a munkásság megszervezésében csupán a fennálló gazdasági rend — különösen a bérrendszer — megszüntetését célzó eszközt lát, a másik pedig a jelenlegi termelési rend alapeszméire helyezkedve, a szakegyesület révén csupán ezen alapelveknek a munkásosztály viszonyaira való céltudatos alkalmazására törekszik.

A forradalmi szakszervezetek, vagy ahogy ezen irányzatot Francia- és Olaszországban nevezik: a forradalmi szindikálizmus, már természeténél fogva sem tarthat vizsgálódásunk pozitív anyagához. Annál is kevésbé, mert tudtommal a magyarországi szakszervezetek sosem tartoztak ebbe a kategóriába.

A szakszervezetek második csoportját vizsgálva, azokban a szindikálizmustól teljesen elütő szellemet találunk. Az éles bérharcokat igyekeznek a legszükségesebb mértékre csökkenteni és a munkafeltételek javítását inkább „a gyári alkotmányosság“ megvalósítása útján elérni. E célból iparáganként, testületileg szervezik a bér munkásságot. Minthogy munkanélküliség esetén támogatják tagjaikat, ily módon érdekeik megvédésénél azon szükséges támaszukká válnak, melyet más érdekeltek csupán önálló vagyon birtoklásában lelhetnek meg.

A szakszervezeteket tehát oly egy és ugyanazon ipar bér munkásaiból álló érdekszövetkezeteknek határozhatjuk meg, melyek tagjaik — különösen a munkaszerződésük lekötésével kapcsolatos — érdekeit védik, amennyiben munkanélküliség esetén, tekintet nélkül arra, hogy az a rossz piaci helyzet, vagy pedig a munkaadó és a munkások közötti, a munkafeltételekre vonatkozó egyenetlenség folytán következett be, tagjaikról gondoskodnak. Természetesen, hasonlóan más érdekszövetkezetekhez, igyekeznek emellett a törvényhozást és közigazgatást a munkásság érdekében minden oly esetben befolyásolni, amidőn oly kérdésekről van szó, amelyek azok érdekeit érintik.

Ha a szakszervezeteket abból a szempontból vizsgáljuk, hogy milyen hatást gyakorolnak a munkásra, mint eladóra, akkor látjuk, hogy azon két nagy hátrányt, mely a munkásokat eddig terhelte, a szervezetek megszüntetik. És pedig: 1. megszüntetik a minden fenntartás nélküli ajánlatot, amennyiben a szakszervezet módot nyújt a munkásoknak arra, hogy — más árúeladókhoz hasonlóan — önállóan érvényt szerezhessenek eladási feltételeiknek, a piacnak beálló javulásait azonnal kihasználhassák és túlalacsony vételi ajánlat esetén, árújuk eladását visszatartsák.

Hasonlóképpen megszüntetik a szakszervezetek 2. a munkások mindezideig fennállott azon hátrányát, hogy az általuk eladásra ajánlott árú kínálatát nem voltak képesek a mindenkor adott kereslettel egyensúlyba hozni, sem pedig annak jövő kínálatára befolyást gyakorolni.

A szakszervezetek tehát a munkaszerződés lekötésénél hasonló helyzetbe juttatják a munkásokat, mint amilyenben más árú eladói vannak. Megszüntetik azon hátrányos hatásokat, amelyek a munkást, mint eladót, a munkának, mint eladásra kerülő árúnak jellegzeteségeiből kifolyólag terhelték és csupán ezáltal válik a munka ugyanolyan eladási jószággá, mint bármi más.

Nagyon egyoldalú és éppen ezért helytelen volna azonban beállításunk a munkások szakmai egyesületeinek hivatásáról és fontosságáról, ha keletkezésüket és fejlődésüket csupán erről az oldalról — a preventív, vagy ha úgy tetszik a támadó nézőszögből — világítanók meg.

A szakszervezeti organizáció számol azzal a ténnyel, hogy a modern termelési viszonyok között, a nagy tömegek átlagos tulajdonságaival rendelkező munkások munkafeltételei már nem egyéni, hanem közösek és a legtöbb munkafeltétel más, mint közös, már nem is lehet. Levonja ezen tényből az ésszerű következtetést, amennyiben igyekszik a munkások és munkaadók közötti összes kérdéseket — az egyéni szerződések mellőzésével — kollektív alapon kezelni.

Teljes lehetetlenség korunk nagyüzemeinek — amelyek egyenként több száz, sőt több ezer munkást foglalkoztatnak — a vezetését olymódon elképzelni, hogy minden munkásukkal külön-külön megállapodásokat létesítsenek. Feltétlenül szükséges, hogy ezen megállapodások bizonyos általános normák szerint, kollektív alapon jöjjenek létre és láthatjuk is, hogy a nagyipari termelés rendszerének fejlődésével karöltve a munkaviszonyt szabályozó megállapodások is csoportokkal kötött szerződések formájában jelentkeznek.

A munkásság koncentrálódása tehát a tőkék koncentrálódásával párhuzamosan fejlődik és ez távolról sem jelent még magában véve ellentétet. A nagyipari termelés éppen olyan elképzelhetetlen volna a tőke, mint a munkásság koncentrációja nélkül. A szakszervezetek tehát — ebből a szempontból vizsgálva — a modern nagyipari termelés rendszerének integráns alkatrésze gyanánt jelentkeznek.

A fejlődés ez utóbbi évtizedekben a leghatározottabban a kollektív- és a tarifaszerveződések irányában haladt és így semmi kétség, hogy a természetes tendencia a mindnagyobb tömegeknek, mindinkább egységesült alapfeltételek melletti munkaszerveződése felé vezet.

Bizonyára lesznek számosan, akik túlságosan részletekbe menőnek minősítik a szakszervezetek ezen ismertetését. Ennek dacára nem tekinthetem el ettől, mert éppen e téren annyi ferde és téves nézet forog közszájon, hogy e kérdés tisztázására különös gondot véltem fordítandónak. Annál is inkább, mert munkásrészről sincsenek számtalan esetben tisztában a szakszervezet hivatásának tulajdonképeni lényegével.

A szakszervezetek ezen teoretikus ismertetésével azonban egyáltalán nem akarom azt a látszatot kelteni, hogy a gyakorlatban is oly tökéletes céltudatossággal működnek, mint amilyenel működhetnének és a saját, valamint a társadalom szempontjából kívánatos volna, hogy működjenek. A szakszervezetek feladataitól írva Sombart pl. a következőkben zárja fejtegetéseit: „Hogy a szakegyesületek előtt még végtelen mező van, amely művelésre vár, csak az avatatlan, vagy a demagóg vonhatja kétségbe. A munkásságot megszabadítani az üres, hígvelejű szószátyároktól, akik most még a sajtóban, a népgyűléseken és egyesületekben nagyon is irányadók, megszabadítani azoktól a semmirekélő, lusta fickóktól, akik nem tudnak mást, csak a pártirodalomból kívülről betanult, meg sem értett pár frázist papagályként elcsacsogni, vagy bikamódra belebömbölni a tömegbe, akik a „pártagitáción“ kívül minden egyéb munkára képtelenek; a munkásságot megszabadítani a politikai agitátorok eme torzalakjaitól: erre tartom legelsősorban hivatva a szakegyesületeket.“

A szakszervezetek gyakorlati ténykedéseiben mutatkozó tökéletlenségek és ferdeségek azonban nem változtatnak ama tényen, hogy a szakszervezeteknek a mai társadalomban fontos missziójuk van. Megfordítva azonban, a reájuk váró fontos szerep kötelességükké teszi, hogy hibáikat kiküszöbölni igyekezzenek.

Mindezek előrebozsátása után térhetünk csupán át a mai helyzet ismertetésére. A legutóbbi évek történelmi eseményei annyira ismertek mindnyájunk előtt, hogy feleslegesnek látszik egy visszapillantással tölteni az időt és így a helyzetrajzot mindjárt a jelen állapotok körvonalozásával kezdhetjük.

A világháború súlyos megrázkódtatásai, amelyek a világ gazdaság szervezetének életműködését megakasztották és az egyes szervek — országok, földrészek — közötti összekötő csatornákat szétszaggatták, az egyes államok gazdasági életét a legváltóságosabb helyzetbe döntötték. Fokozott mértékben érezteti ezen gazdasági válság hatását a legyőzött és területükben megcsónkított országokban, amelyek a nemzetközi vonatkozások megszakadásán kívül, még az évtizedek, sőt — a mi esetünkben — egy évezred fejlődése folyamán kialakult belső, szervesen összefüggő gazdasági területtől is megfosztottak.

Az ily módon teremtett teljesen új helyzet, számtalan ismert kísérőjelenségével, a gazdasági, tehát a társadalmi problémáknak oly halmazát zúdította a ma társadalmára, amelyek megoldásának sürgősségével csupán súlyos voltak vetekedhetik.

A társadalmi kérdés kiélezettségének eddig ismeretlen mértékében mered elénk lépten-nyomon és megnyilvánulásainak okait keresve, azt majd minden alkalommal a gazdasági élet rendezettségében találjuk.

A gazdasági élet terén bekövetkezett végzetes fennakadás, a gazdálkodó-társadalom szervezetének életműködésében beállott súlyos zavarok, ezek azon alapokok, amelyekre az egyedek és végeredményben a közösség összes mai problémái visszavezethetők. Ehhez járul azután nálunk az a speciális rendellenesség, hogy a proletárdiktatura visszahatásaként, annak bukása óta, a munkásság és annak szervezetei csaknem teljesen ki vannak zárva a gazdasági kérdések intézéséből.

A nemzetek problémája ma elsősorban gazdasági kérdés! Aki termelni tud, aki fokozni képes termelését és meg tud szabadulni a munkanélküliség rémétől, hogy az elpusztított javakat újjal pótolhassa, az életben marad, a többi — még ha a világháborúban győztes maradt is — elbukik. Az országok sorsa a produktivitas kérdésein dől el és így minden erőnek, minden komoly törekvésnek ebbe az irányba kell beállítva lennie.

A termelés újrafelvétele és fokozását akadályozó okok lényegében két főcsoportra oszthatók. Az egyikbe a társadalom — az ország — belső hátráltató okait, a másikba a külországokból, a szom-

szédos társadalmaktól eredő külső okokat sorolhatjuk. Bennünket természetesen mindenekelőtt csupán azon okok érdekelhetnek, amelyeknek megszüntetése csak rajtunk múlik, tehát a belső okok.

Ezen belső okokat vizsgálva, a legfontosabb és következményeiben legkárosabb kihatású: a termelés két alappilléret képező társadalmi tényező, a tőke és munka között fennálló, ki nem elégítő viszony.

Jelenlegi helyzetünkben, amidőn a felépítés emberfelettien nehéz munkája vár a társadalom összességére, amidőn a legyőzött államokban és így nálunk is — a régieknél viszonylag rosszabb feltételek között — mindenkinek a fokozott munkateljesítménye elengedhetetlenül szükséges volna, a tőke és munka közötti viszony nemcsak, hogy nem enyhült, hanem a két tényező változatlanul idegenül áll egymással szemközt. Már pedig kétségtelen, hogy azon új és méreteikben hatalmas feladatok, amelyeket a termelésnek meg *kell* oldania, a változott viszonyoknak megfelelően e termelési tényezők között fennállott eddigi viszonyt is *kell*, hogy módosítsák. Sem a tőke, sem a munkásság nem képes külön-külön ezen feladatok megoldására és természetes hivatását akkor sem fogja egyik sem betölthetni, ha a változott viszonyok között csak a régi eszközökkel, a régi álláspontok fenntartásával akar munkához látni.

Tekintettel a halasztást nem tűrő gazdasági problémáknak az összesség további létét legelsődlegesebben befolyásoló fontosságára, elvi szempontoknak itt nem szabad gátlóan latba esniök. Nem elvi, hanem a leggyakorlatibb állásfoglalásról van szó, amely a társadalom sülyedő hajóját megmenteni alkalmas. Meg kell keresni és meg kell találni azt a középutat, amely módot nyújt arra, hogy a termelési tényezőket, a tőkét és a munkát egymáshoz közelebb hozza és megteremtse azon kölcsönös megértést, amely nélkül az összesség helyzetének jobbrafordulása nem is remélhető.

Ezt a célt tartva szem előtt és belátván azt, hogy a teljes gazdasági összeomlás réme előtt minden osztályérdek is csupán azon egyetlen célban egyesülhet, hogy ezt a fenyegető közös végveszedelmet egyesült erővel elhárítsa, határozta el a németországi szociáldemokrata szakszervezetek már 1919-ben, hogy a munkaadó-egyesületekkel egy „munkaközösségben“ egyesülnek.

1919 december 12-én tartotta a „Zentralarbeitsgemeinschaft der industriellen und gewerblichen Arbeitgeber und Arbeitnehmer Deutschlands“ alakuló ülését.

Az „Arbeitsgemeinschaft“-ban résztvesznek Németország keresztény-szocialista és Hirsch-Duncker szakszervezetei is. A testület

programmja az alapszabályok élén, a következő tömör mondatban jut kifejezésre:

„A felelősségtől és azon meggyőződéstől áthatva, hogy gazdaságunk újjraépítése az összes gazdasági és szellemi erők összefogását és minden irányban egyetértő összmunkálkodást igényel, az ipari munkaadók és munkások szervezetei egy „központi munkaközösségben“ egyesülnek.“

Az „Arbeitsgemeinschaft“ célja: „a Németország iparát érintő összes gazdasági- és szociálpolitikai, valamint az ezekre vonatkozó valamennyi törvényhozási és közigazgatási kérdés közös megoldása.“

E „munkaközösségben“ a munkaadók és munkások, mint egyenjogú tényezők vesznek részt és közösen határoznak az őket érdeklő összes gazdasági kérdésekben.

A németországi Arbeitsgemeinschaft szervezete, a német ipari élet nagy kiterjedtségének megfelelően, úgy épül fel, hogy a berlini Zentralarbeitsgemeinschaft a tulajdonképeni felépítménye az egyes szövetségi államok Reichsarbeitsgemeinschaft-jainak, amelyek viszont a kerületi és az egyes helységek csoportjait egyesítik. A Zentralarbeitsgemeinschaft élén a Zentralausschuss, illetőleg a Zentralvorstand áll. A Zentralausschuss 8 alcsoportra oszlik, nevezetesen:

1. a bér és munkafeltételek,
2. a szociálpolitikai törvényhozás incl. munkásbiztosítás,
3. a gazdaságpolitika,
4. a nyersanyagellátás,
5. a szén- és forgalmi kérdések,
6. az adókérdések,
7. a békeszerződés keresztülvitele,
8. az Arbeitsgemeinschafttal összefüggő ügyek, nevezetesen a szervezeti szabályok

tárgyalására hivatott albizottságokra.

Már második éve működik a „munkaközösség“ és az érdekeltek, valamint az egész társadalom által hozzáfűzött reményeket valóra váltotta. Németország megpróbáltatásainak ezen legkritikusabb időszakában döntően hozzájárult ahhoz, hogy a gazdasági élet szemmel láthatóan a nyugodt termelőmunka medrébe terelődött és a német gazdasági szervezet, a hatalmas megrázkódtatás dacára, ismét képessé vált a produktív munkára. Ennek a gigantikus feladatnak a megoldása kizárólag csak úgy volt keresztülvihető, — és egyelőre ma sem volna másképen folytatható — hogy sikerült a tőke és munka vállvetett együttműködését az „Arbeitsgemeinschaft“ keretének megteremtésével biztosítani.

Mint minden mélyreható újításnál, úgy a munkaközösség intézményes bevezetésénél is mindkét táborban számosan akadtak, akik elleneztek a terv megvalósítását.

A munkaadók egy része forradalmi újítást látott benne, amely halomra fogja dönteni a gazdasági élet eddigi szervezetét és lehetetlenné teszi a termelőmunka megkezdését.

A munkások táborában akadtak viszont, akik az eddigi elvi álláspont feladásának tekintették e tervbevett lépést és a munkásmozgalom kerékkötőjét vélték látni abban.

Az egyes munkaadók fenti álláspontjának téves volta ma már tulajdonképpen nem szorul bizonyításra. A tények teljes mértékben beigazolták annak ellenkezőjét. Nem is beszélve ez alkalommal arról, hogy egyes munkaadóknak azon álláspontja, mintha a mai viszonyok között is fenntartható volna még a magángazdaságoknak a tulajdonos részéről való korlátlan és az összességtől teljesen függetlenített vezetése, már egészen időszerűtlen és nem vezethet célra. A *társadalmi* termelés mai előrehaladott fejlődési fokán, amidőn éppen az ezen természetes összműködésben beállott zavarokból eredő súlyos következményeket a legkézzelfoghatóbban tapasztalhatjuk magunkon, lehetetlenség továbbhaladni azon az úton, amely kizárólag az egyén önös érdekeit akarja szem előtt tartani, a termelés többi tényezőinek szükségleteit pedig figyelemre sem méltatja.

Ami az egyes munkáscsoportok ellenkezését illeti, azok állásfoglalása is helytelennek minősül, amint nem egyoldalú *politikai* szempontokból, hanem a *tárgyilagos* bírálat szemüvegén keresztül vizsgáljuk azt. A politikai szempontok egyébként — mint már fentebb is érintettem — már eleve teljesen ki kell, hogy kapcsoltsanak, mert itt nem elvi, hanem a leggyakorlatibb és nem tetszés szerinti, hanem a körülmények kényszerítő hatása alatt kikristályosodott szükségzerű állásfoglalásról van szó.

Sem a munkaadók, sem pedig a munkások részéről nem az az irányító szempont, hogy egymáson segítsenek, hanem kizárólag az, hogy a közösséget, tehát önmagukat átmentsék a legkatasztrófálisabb következményekkel fenyegető gazdasági összeroppanáson.

A szervezett munkásmozgalom megszűnik, mert elveszti lábát alól a talajt abban a pillanatban, amint a gazdasági újjáépítés óriási feladatait nem vagyunk képesek megoldani és a munkanélküliség, a nyomor még tovább növekszik. A szakszervezeteknek tehát — amelyeknek a munkásság *gazdasági* helyzetének a feljavítása a legkimagaslóbb feladatuk — nem lehet semmi aggályuk és ellenvetésük egy oly intézménnyel szemben, amely egyenesen e célra alakul.

Legfeljebb, ha attól tarthatnak, hogy talán nem fog kellő mértékben megfelelni a kitűzött feladatnak. Ez azonban csupán egy okkal több lehet, hogy annál intenzívebben támogassák létrejöttében és működésében, hogy ilymódon az elérendő eredmények esélyeit is feljavítsák.

A munkaközösség eszméjében megnyilvánuló alapgondolat egyébként lényegében nem új és a közgazdasági irodalomban, a „Munkakamarák“ követelésében, már évtizedek óta fel-felbukkan. A kettő között, ennek dacára, lényegbevágó eltérések mutatkoznak, amelyeknek legfontosabbját abban vélem látni, hogy a munkaközösség — a német] Arbeitsgemeinschaft mintájára — ellentétben a törvényhozási úton létrehozandó munkakamarákkal, az érdekeltek szabad elhatározása alapján jön létre és éppen ezért, ezen társadalmi alakulat jellegében rejlik a legfőbb ereje. Menten minden bürokratizmustól, ami kerékkötője lehetne, működését minden irányban szabadon kifejtheti és csak így teljesítheti egyik legfontosabb hivatását, t. i. az államnak a gazdasági kérdések megoldásában való tárgyilagos és szakszerű támogatását és irányítását.

Még azok, akik a legmerevebben ragaszkodnak a dogmákhoz, sem tekinthetik a munkásság ezen állásfoglalását retrograd lépésnek, mert gondosabban vizsgálva és csupán a lényegre fektetve súlyt, tulajdonképpen a szakszervezeti feladatok eszménye felé való közeledést kell abban felismernünk.

A szakszervezetek egyik legfontosabb hivatását mindenkor abban látták, hogy a munkásságot a gazdasági élet aktív vezetésében való résztvételre nevelik. Tudjuk, hogy a szakszervezetek ezen feladatuknak sohasem felelhettek meg, mert a gyakorlati élettapasztalatok hiányát lehetetlenség elméleti tanítással pótolni. A munkaközösség tulajdonképpen az első lehetőség, amely módot nyújt a szakszervezetek kiküldötteinek arra, hogy tényleg megismerkedjenek a gazdasági életet mozgató rugókkal és közvetlen tapasztalatokat szerezzenek annak minden fázisáról.

Amíg tehát egyrészt kétségtelen közeledést jelent ez a szakszervezeti ideál felé, addig másrészt egy egészen új perspektívát nyit. Kétségtelen ugyanis, hogy részeltetvén a gazdasági életbe vágó összes kérdések megvitatásában, a munkásság is egészen más szemmel fogja látni a gazdasági eseményeket, ismervén már annak egész terjedelmét és a kölcsönhatások ezerféle megnyilvánulását.

Az együttműködésnek ki kell váltania az egymásra utaltságnak, az érdekközösségnek azt az érzését, amelyet eddig oly fájdalmasan

kellett nélkülöznie mindkét tényezőnek és végeredményben az egész társadalomnak.

Az egyoldalú osztályszempontok állandó hangoztatásának ma, amidőn a társadalom egészen beteg, nem lehet helye, bármely osztály akarja is a maga viszonylag korlátolt szempontjait a többire ráerőszakolni

Az egyén teljes gazdasági felelősségének uralkodó rendszere, a jelen körülmények között, a társadalom tekintélyes hányada számára hova-tovább tarthatatlan állapotokat eredményezett. Magára hagyatva és — ide nem tartozó indokokkal — a legmegfelelőbb megoldás kutatásából is kizárva, a termelés egyik nélkülözhetetlen tényezője: a munka, kétségtelenül részben a saját hibájából is, egészségtelenül háttérbe szorult. Ezt a helyzetet kell minderekelőtt megszüntetni, minthogy a mai viszonyok között nem az a fontos, hogy a múltban ki és mennyiben hibázott, hanem az, hogy *ma* mennyire kész és képes a közösség egyetemes baján segíteni. Ameddig ez a megismerés nem jut túlsúlyra, addig lehetetlen az újjáépítés útjára lépünk.

A tőke és munka kooperációjának hírdetése rendkívül alkalmas arra, hogy — mindkét táborban — könnyű fegyvert adjon az ellenzők kezébe, egyszerűen elcsépeelt jelszónak minősítvén azt. Úgy vagyunk ezzel, mint ama számtalan előítélettel, amelyek az unalomig ismételt dogmákból ránkkövesedve, hegyek súlyával nehezednek mindannyiunkra és összeroskadással fenyegetik az egyént éppen úgy, mint az egész társadalmat. A demagógok pedig emitt éppen olyan készséggel ragadják meg az ellenagitáció ezen kézenfekvő fegyverét, mint amott.

A tőke és munka hirdetett kooperációja nem akar versenyre kelni az utópiák „örök“ társadalmi békéjével. A legridegebb számítás alapján kelt életre és nem céloz egyebet, mint az átmenet kolosszális teherpróbájának sikerét biztosítani. A bajok, a komplikációk ránkzudult tömege alatt, nem állhat fenn a társadalom, nem kelhet új életre a modern nagyipari termelés, ha nem koncentrálnak minden erőt és nem szigetelünk el minden felforgató törekvést. Hogy ez csupán átmeneti áldozatokkal érhető el, az természetes. De mit nevezhetünk áldozatnak akkor, amidőn minden a kockán forog?

A jelen gazdasági problémáinak komplikáltsága és súlya már messze túlnőnek a teherbírás azon mértékén, amelyet a tőke, vagy a munkásosztály külön-külön elviselni képes. Egymással szemben állva és egymás ellen guerilla-harcot folytatva, nem lehet kétséges, hogy mindkettőnek el kell véreznie. A jelen teherpróbájának elvise-

lésére csupán és kizárólag akkor lehet kilátásunk, ha vállvetett munkával, egységesen indulnak e küzdelembe.

A speciális magyar viszonyok ezen együttműködést kikerülhetetlen szükségessé teszik.

A retrográd fejlődés újból felszínre vetette az utóbbi évtizedekben már túlhaladottnak vélt „agrárállam“ jelszót. A túlzások politikájának sikerült ezen, „lényegében a tényeknek megfelelő“ jelzőhöz olyan következtetéseket fűzni, amelyek, ha nem sikerül őket idejekorán a helyes mederbe terelni, gazdasági életünkre a legsúlyosabb kihatással lesznek. Ez a speciális helyzet a feladata magaslatán álló szakszervezetet és tőkét szükségszerűen kell, hogy egyesítse, akkor, amidőn az ország ipari termelése életbevágó érdekeinek megvédéséről, a helytelen gazdaságpolitikának és a helytelen utakra tévedt közvéleménynek az egészséges irányba való tereléséről van szó. És ez a célkitűzés sem tűr halasztást, mert az új orientációnak *most* kell kezdetét vennie, mielőtt végleg lemaradunk a nemzetközi versenyről.

Lehetetlenség mindazon tárgyilagos érveket, melyek a kooperációt életszükségként állítják elénk, ez alkalommal egyenkint felsorolni. Azt hiszem azonban, hogy a mondottak is elegendők arra, hogy minden objektív bírálót meggyőzzenek az együttműködés szükségességéről.

A megteremtendő magyar munkaközösség szervezetének a német *Arbeitsgemeinschaft* organizációja *nem* szolgálhat merev mintájául. Egyrészt azért, mert ennek komplikáltságát megmagyarázza a németországi ipari területek nagy kiterjedtsége, míg hazai viszonyainknak egy lényegesen egyszerűbb szervezet is jól megfelelne, másrészt pedig azért, mert szerintem az ilyen nemzetközi receptek általában nem ültethetők át tetszés szerint egyik országból a másikba anélkül, hogy a különböző gazdasági területek egyéni jellegzetességei és fejlettségi foka között fennálló kétségtelen eltérések tekintetbe ne vétessenek.

A magyar munkaközösség tervezetét tehát a következőkben körvonalaztam az érdekeltek előtt:

A munkaközösség a magyar ipari munkások és munkaadók társadalmi szabadegyesülése.

A munkaközösség célja: A gazdasági életet érintő összes kérdések együttes megbeszélése, a felmerülő ellentétek békés kiegyenlítése, törvényhozási és közigazgatási kérdésekkel kapcsolatban pedig az egységes állásfoglalás és eljárás elkészítése. A munkaközösség

feladata tehát a tőke és a munka megértő együttműködésének lehetővé tétele.

A munkaközösség kötelékébe beléphet minden ipari termeléssel foglalkozó munkaadó és munkás, illetőleg alkalmazottcsoport. A belépés a munkaadószervezetek (egyesületek), illetőleg szak-szervezetek útján történik.

A munkaközösség hivatása megszervezni a rendszeres személyes érintkezést a munkások és munkaadók szervezeteinek vezetői között és ilymódon elejét venni annak, hogy az egyes sérelmek, illetőleg kívánságok, csupán elkésve és rendszerint már elmérgesedett formában nyilvánuljanak meg.

A jelen és a legközelebbi jövő rendkívül súlyos gazdasági problémáinak sikeres megoldása csak az esetben remélhető, ha a munkaközösség létrehozatalával megteremtjük annak a lehetőségét, hogy a munkafolyamatból minden felesleges zavaró körülményt kirekesszünk. A munkaközösség feladata lesz az illetékes tényezők állandó informálása a termelésben elsősorban érdekelt társadalmi rétegek, valamint magának a termelésnek a szükségleteiről. Az ilyirányu előterjesztések megfelelő publikálása pedig a helyes gazdasági közvélemény kifejllesztését és irányítását fogja szolgálni.

A magyar munkaközösség szervezetének legegyszerűbb konstrukciója gyanánt a következő beosztás képzelhető el:

- a) az állandó vezetőség,
- b) a teljes ülés (plenum),
- c) a szakmai csoportok,
- d) az állandó békéltető-bizottság,
- e) a plenum által esetenként kiküldendő albizottságok.

Ezzel a szervezetrésszel a munkaközösség megfelelhetne összes feladatainak.

A munkaközösség határozatai egyik félre sem bírhatnak kötelező erővel, azonban ennek dacára kétségtelen, — minthogy a gyakorlat is igazolta — hogy a határozatok erkölcsi súlya a kitűzött célok eléréséhez elegendő.

Az egyes szervek működési körének és konstrukciójának részletekbe menő meghatározása tulajdonképpen már az első együttes megbeszélés tárgyát kell hogy képezze.

A munkaközösség tervének ilymódon való megvalósítása ellen egyik oldalról sem hozható fel egyetlen tárgyilagos érv sem. Ha csak az nem, hogy túlságosan ésszerű. Remélem azonban, hogy a gazdasági élet tényezői előtt ez az ellenvetés nem lehet hátráltató ok.

A jelenlegi kaoszból — amely kétségkívül megvan — meg

kell találnunk a kivezető utat és — tudtommal — jobb, vagy egyáltalán valamely más kiutat eddig még senki sem mutatott.

Ha figyelemmel kísérjük a győztes államok gazdasági életét, ott is kivétel nélkül ráakadunk a változott viszonyok által teremtett új helyzet eleddig ismeretlen megoldási módjainak gyakorlati kísérleteire. Nem térhetek ki a különböző idevágó hírek tömegesebb felsorakoztatására és ezért csupán három szemelvényt ismertetek.

A boltoni kereskedelmi kamara ülésén — írja a *Journal Economique Européen* márciusi számában — annak elnöke James Fishwick kijelenti, hogy amennyiben a magas munkabérek lehetetlenné teszik az angol ipar versenyképességét a világpiacon, az esetben le kell szállítani a munkabéreket. Ez azonban addig semmi esetre sem történhetik meg, amíg a gyapotszövődék 20% osztalékot fizetnek részvényeseiknek. Először a nyereséget kell leszállítani és csak azután a munkabéreket.

Több sheffieldi cég — jelenti az *Irommonger* februári számában — a munkabérek leszállítását követeli. A szakszervezetek vezetői kijelentették, hogy nem hajlandók az egyes cégek ezen kívánságának eleget tenni. Ha a bérleszállítás a *nemzet érdekében* szükséges, akkor ez előbb a munkaadók és munkások közös konferenciája keretében beigazolandó.

A Pullmann Co., Chicago 9000 munkása — jelenti a *Financial Times* januári száma — az élelmiszerárak csökkenésére való tekintettel a munkabérek leszállítását kérte, ilymódon óhajtván fokozni a vállalat versenyképességét és elejét venni esetleges üzemredukciónak, illetőleg munkáselbocsátásoknak.

Ez a három kiragadott hír jelzi az irányt, amelyet követnünk kell. A józan belátás, amely mérsékletre int és a közérdek feltétlen előnyomulása, amely az osztályérdekeket egy közös platformon egyesíti és a divergáló erőket ilymódon összevonva, azokat meghatványozza — íme, ezek az új vezérelvek.

Az általános összeomlás után kétségtelen, hogy ismét egy ipari újjászületés minden sanyarúságát és kínját végig kell szenvednünk. Ennek sikerétől függ az ország, a társadalom egészének jövője és nem lehet kétséges, hogy ebbe a küzdelembe csupán a kooperáció jegyében indulhatunk a győzelem reményével. Ezért *kell* haladéktalanul megteremtenünk a magyar munkaközösséget.

Végül azonban egy — szerintem elmaradhatatlan — megjegyzéssel zárom előadásomat.

Az adott helyzettel számolni kell. Nálunk, ahol az irányzatok-

nak rendszerint opportunitásból és csak elvétve meggyőződésből vagy fanatizmusból verődnek össze a követői, mindenki gyanús, aki a közérdekre hivatkozik és az első gondolat leggyakrabban az: mit akar az illető elérni, az általa propagált tervvel?

Ismételten hangsúlyozni kívánom tehát, hogy a részemről előadott tervezetnek *nem* a formája a lényeges. A *lényeg* abban a *tényben* keresendő, hogy a termelés két tényezőjének, a tőkének és munkának, közelednie *kell* egymáshoz. Hogy a közvetlen érdekeltek ezt, vagy valamely más formát tartják a legalkalmasabbnak a kitűzött cél elérésére, az másodrangú és lényegtelen.

Tapasztalati tény, hogy egy eszme ismertetése és népszerűsítése összehasonlíthatlanul könnyebb, ha valamely már létező gyakorlati formával összefüggésben tárgyalható és ez volt az ok, amiért a kooperáció *eszméjét*, rendszerint az Arbeitsgemeinschaft *formájával* kapcsolatban tárgyaltam.

Egyre azonban fel kell hívnom a figyelmet. Ha általánosságban a forma nem is elsődleges fontosságú, a megoldás *mikéntje* természetesen mégsem közömbös.

Fentebb már érintettem, most legvégül pedig hangsúlyozom, hogy a tőke és munka közötti viszony absolute véve, még akkor sem volna kielégítő, ha a háborúelőtti helyzet ismét helyreállna. Mert míg normális viszonyok között teljesen megfelelő, ha a munkaadó és munkásszervezetek szakmánként — különválva — intézik ügyeiket, addig ma és a legközelebbi jövőben elengedhetetlenül szükséges, hogy a teljesen desorganizált termelési folyamat helyreállítása érdekében, a szakmánkénti érintkezésen *kívül*, a szakmák közötti érintkezés is felvétessék és fenntartassék, az általános érdekű kérdéshalmaz sikeres megoldása érdekében. Mert enélkül újból csak megoldhatatlanná válik a gazdasági szervezet egészének organikus gyógyulása.

Ez a szempont nem hagyható figyelmen kívül a különben tetszésszerű megoldási forma megválasztásánál, anélkül, hogy egyben annak sikerét ne kockáztatná.

Neuhaus Ferenc.

Közúti vasutaink községi kezelése.¹

Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1920 december 30-án a következő határozatot hozta:

„A közgyűlés a főváros közlekedési, lakás- és telekpolitikai, pénzügyi és közéletmelzési, valamint városfejlesztési érdekei szempontjából kívánatosnak tartja, hogy a főváros forgalmát lebonyolító összes közúti jellegű vasúti vállalatok a főváros tulajdonába és birtokába megszerzettessenek. Evégből a B. K. V. T. és B. V. V. V. részvénytársaság területhasználati szerződéseit 1923 január 1-re felmondja. Utasítja egyszersmind a tanácsot, hogy azonnal indítsa meg a tárgyalásokat a többi vasút megszerzése iránt.“

Nem döntött egyelőre a törvényhatósági bizottság a vasutak *kezelésének* kérdésében. Felmerült azonban a közgyűlésen többek között a községi kezelés gondolata. A kommunális üzem eszméje tehát Németországon és Bécsen át érkezett Budapestre is. Erről a kérdéstről sokat írtak már. Méltán, mert nagyon fontos. Sok város finansziális helyzetére döntő befolyású volt az a tény, hogy közúti vasutait saját kezelésébe vette. Kár volna tehát röviden napirendre térni a kérdés felett: célszerű volna-e, ha mi is községi kezelésbe vennők közúti vasutainkat.

Ennek a problémának tulajdonképpen két része van.

Először: előnyös-e egyáltalában a közúti vasutak községi kezelése a magánvállalkozással szemben?

Másodszor: előnyös volna-e a községi vállalkozás a mostani, a háborúokozta rendkívüli viszonyok között?

Tárgyaljuk először az első részt.

Ha tárgyilagpsan akarunk ítélni, nem szabad megfélekedoznünk arról, hogy a közúti vasutak terén a magánvállalkozással szemben nagyon sokan bizonyos, *érthető és megmagyarázható*, de nem *indokolt* ellenszenvet tanúsítanak.

Miért érthető, de nem indokolt ez az ellenszenv?

¹ Előadás a Magyar Mérnök- és Építészegyletben 1921 április 7-ikén.

Ez a következőkben leli magyarázatát:

Az első közúti vasutak alapításának idejében a községeknek ezen a téren tapasztalatuk nem volt. Nem láthatták előre azt a hatalmas fejlődést sem, mely e vasutakra főleg a villamosítás révén várt. Ennek kell tulajdonítanunk azt, hogy a régibb koncessziókban sokszor csodálatos könnyelműséget vagy inkább tapasztalatlanságot találunk a városok részéről. Például az alapos svájciak jelenleg egyik legszebb közúti vasútja, a most kommunális zürichi, a községre nézve nagyon hátrányos koncesszióval alakult meg. A vállalkozó r.-t. nem fizetett területhasználati díjat. Zürichnek tehát vasutjaiból jövedelme nem volt. Nem volt emellett a városnak befolyása a vasutak díjszabására és üzemére sem.

Ennek az állapotnak a következményeképpen oly ellenszenvessé vált Zürichben a magánvállalkozás, hogy a város közönsége egyhangúan követelte a közúti vasutak községi kezelését.

Hasonló esetek történtek, persze sokkal nagyobb mértékben, Amerikában. Itt a városok fejlődése sokkal nagyobb méretű volt. Tapasztalatok szerzésére tehát még kevésbé volt alkalom. Csikágó, Pittsburg, Cleveland, St. Louis városokban a vállalkozó részvénytársaságok oly koncessziók birtokába jutottak, melyek révén teljesen függetleníthették magukat a községi befolyástól.

Érthető tehát ilyen módon az, hogy a magánvállalkozás sok helyen ellenszenvessé vált. Érthető, de nem indokolt, azért, mert a városok egymás kárán tanultak és a későbbben megadott koncessziókban nagyon gondoskodtak már arról, hogy ilyen anomáliákat megakadályozzanak. És a későbbi területhasználati szerződések valóban teljes mértékben biztosítják a városok ingerenciáját a közúti vasutak üzemének irányítására. Pár példát fogunk felsorolni.

Így a legtöbb területhasználati szerződésben meg van állapítva a maximális tarifa, melynél magasabbat nem követelhet a magántársaság. Sőt sok esetben le is szállíthatja a város a tarifát, ha a társaság tiszta jövedelme meghalad egy bizonyos összeget.

Más példa: a *Grosse Berliner Strassenbahn* köteles volt a város felszólítására új vonalakat építeni, 100 km. hosszúságig, feltéve, hogy a kérdéses útvonalon a telkek kétharmadrésze beépült. Hasonló szellemű kötelezettsége volt az *erfurti* társaságnak.

Ismét más: a B. K. V. T. területhasználati szerződése. Ez a társaság a területhasználati díjat a bruttóbevétel után fizette. A városnak azonban jogában állott az, hogy a társaságot a forgalom sűrűsbitésére kötelezze.

Mi volt a következménye ennek?

Ha a forgalom sűrűbbé vált, nőtt a bruttóbevétel és vele a városnak fizetendő területhasználati díj is. A társaság tiszta jövedelme azonban nem gyarapodott, sőt csökkent. Mert igaz, hogy sűrűbb forgalom mellett nagyobb volt a bevétel, aránytalanul növekedett azonban a kiadás is.

Nagyon sok példát hozhatnánk még fel, amely mind azt mutatja, hogy gondosan megszerkesztett területhasználati szerződés mellett nem indokolt a magánvállalkozással szemben megnyilvánuló ellenszenv, mert ilyen módon elejét lehet venni az esetleges anomáliának.

Fokozta ezt az ellenszenvet nálunk még egy, speciálisan budapesti tünet is. Ez a következő volt:

Sok város — köztük Budapest is — azt hitte, hogy a konkurrencia szempontjából előnyösebb, ha több részvénytársaságnak ad a területére koncessziót. A számítás bizonyos mértékig be is vált. Példa erre Leipzig, ahol az évek folyamán a szállított utasok száma így alakult (milliókban):

1890	1892	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
16·6	18·3	19·9	21·2	30·4	48·4	52·9	60·0	63·6

Az 1896—97-iki hirtelen nagy lendület oka az, hogy 1896-ban még egy vasúttársaság nyitott üzemet. Ez a második vasút kedvezőbb utazási lehetőséget nyújtott a közönségnek.

Hasonló jelenségeket látunk más német városokban is.

Speciálisan Budapesten azonban inkább a hátrányait érezte meg a közönség ennek a konkurrenciának. Nem kell ezekkel bővebben foglalkoznunk, hiszen alkalma volt mindenkinek tapasztalnia őket. Tolnay Kornél: „Mi történnék közüti vasutainkkal?” című tanulmányában nagyon szépen fejti ki a két részvénytársaság konkurrenciájának rossz következményeit: Felesleges vonalak építése, főleg Erzsébetfalván, az átszállójegyek miatti küzdelem stb. Legjellemzőbb példa erre az, hogy az Erzsébethídon évekig le voltak fektetve a vágányok és a villamos mégsem járt. Mindkét részvénytársaság elég erős volt arra, hogy megghiusítsa a másik igyekezetét a vonal megszerzésében, egyik sem elég erős arra, hogy saját maga számára küzdhetne volna azt ki.

Ilyen anomáliákkal azonban — Budapesten kívül — más európai városban nem nagyon találkozunk. Amerikában igen.

Ami kicsiben Budapesten, az történt nagyban Csikágóban. Már fentebb említettük, milyen könnyelműen járt el ez a város a koncessziók dolgában. A bajt tetézte most még az, hogy koncessziót nem egy, hanem három részvénytársaság kapott Csikágó területére.

E társaságok vonalai centrumban találkoztak s onnan futottak szét a város három különböző részébe. Összekötő vonalakat azonban tudatosan nem építettek, nem akarván előnyhöz juttatni a konkurenseket. Így azután Csikágó tulajdonképen három városból állott és csak nagy körutazás és időveszteség árán lehetett egyikből a másikba eljutni. Végül is Illinois állam jött fővárosának segítségére. Törvényt hoztak, mely lehetővé tette, hogy a város megváltsa közúti vasutait. Erre a részvénytársaságok is engedékenyebbek lettek és végül 1907-ben következő megállapodásra jutottak a várossal: a közúti vasutak megmaradnak a társaságok birtokában és kezelésében, a vasutak legfőbb technikai és pénzügyi irányítása azonban egy bizottság kezében van, melynek tagjait a város nevezi ki. E bizottság elnökévé Csikágó városa Amerika egyik legkiválóbb mérnökét tette: Bion Arnold-t.

A városnak tehát nem sikerült a közúti vasutakat teljesen hatalmába kerítenie, de azokat tetszése szerint irányíthatja.

Hasonló folyamat ment végbe Amerika több nagy városában, így Clevelandban, Pittsburgban.

Az itt elmondottakat dr. Neumann közli, éppen Bion Arnold adatai alapján. Érdekesek tanulmányának záró szavai:

„Az amerikai városokra nézve szerencse, hogy nem sikerült közúti vasutaikat teljesen községi kezelésbe venniök. Közigazgatási szerveik folytonos változása és a politikai pártok befolyása miatt nem volnának képesek vezetni olyan érzékeny gazdasági gépezetet, mint egy közúti vasút.“

Az itt elmondottak alapján érthetővé válik előttünk az az ellenszenv, melyet oly sokan mutatnak a magánvállalkozással szemben. Látjuk azonban azt is, hogy ez az ellenszenv nem indokolt. Ha Budapesten csak egy társaságnak adtak volna koncessziót, vagy pedig előre gondoskodtak volna arról, hogy a társaságok konkurenciáját helyes mederbe terelhessék, akkor ezek az anomáliák nem következtek volna be.

Vigyáznunk kell tehát, hogy előítéletektől ne hagyjuk magunkat befolyásoltatni akkor, amidőn ítéletet akarunk mondani és állapítunk meg egészen tárgyilagosan: vajjon előnyös volna-e közúti vasutaink községi kezelése normális békebeli állapotok mellett?

Ha meg akarjuk vizsgálni a községi vállalkozás előnyeit, tisztába kell jönnünk mindenek előtt azzal, hogy az illető vállalkozás milyen célt szolgál. Ha a községi vállalkozás jobban megközelíti az illető célt, mint a magán, akkor nyilvánvaló, hogy a kommunális üzem előnyösebb.

A községi vállalatokat két csoportba oszthatjuk. Vannak:

Először olyanok, melyeket a község azért hozott létre, hogy a fogyasztó közönség érdekeit szolgálja velük. E vállalatokból tehát a község nyereséget nem vár. Az ilyen községi üzemek általában jól beváltak. Csak a budapesti kenyérgyárra kell gondolnunk.

A kommunális üzemek második csoportjába azok tartoznak, melyeket a község abból a célból tart fenn, hogy a jövedelmét növelje. Itten tehát elsősorban a vállalkozói nyereség az irányadó, noha természetesen nem hanyagolható el a fogyasztók érdeke sem.

Melyik csoportba sorozhatnók a közúti vasutakat?

A kérdésre választ kaphatunk, ha megvizsgáljuk, hogy milyen célból veszik a városok saját kezelésükbe vasútjaikat: azért-e, hogy jobban kielégítsék az utazók igényeit, vagy pedig azért, hogy a saját jövedelmüket gyarapítsák?

Előre kell itt bocsájtanunk egy tényt, amit később részletesen is látni fogunk. Németországban igen behatóan vizsgálták meg a községi üzemeket és a következő eredményre jutottak:

A kommunális kezelésű közúti vasutak csak annyi kedvezményt nyújtanak az utazó közönségnek, mint a hasonló körülmények között működő magánüzemek.

Mi lehet ennek az oka?

Az, amit már láttunk: kellő gonddal szerkesztett területhasználati szerződés révén a város mindig elnyerheti a kellő ingerenciát a vasút üzemének az irányítására. Ha tehát a város ilyen körülmények között (t. i. jó szerződés mellett) jó és olcsó közlekedést akar biztosítani, ehhez nem szükséges saját kezelésbe vennie a vasutakat, hiszen a szerződésben biztosított jogánál fogva bármikor kényszerítheti a magántársaságot azokra az áldozatokra, melyeket a község érdekében szükségeseknek tart.

Ha tehát egy város kommunális üzembe helyezi a vasutait, akkor célja *elsősorban* nem a közlekedés javítása, hanem az, hogy a jövedelmét gyarapítsa.

Természetesen vannak kivételek.

Midőn Zürich a vasutait községi kezelésbe vette, a városi tanács kimondotta, hogy a vasutakból jövedelmet nem akar. Célja az, hogy az utazás minél olcsóbb és a vasút minél jobb legyen.

Általában azt látjuk azonban, hogy ilyen szempontok csak akkor vezették a városokat, ha a koncessziót előzetesen gondtalanul dobták oda a magántársaságnak és az idők folyamán érezni kezdték ennek a gondatlanságnak a következményeit. Láttuk, hogy Zürichben milyen anomáliák idézték elő ezt az állásfoglalást.

Nem szabad azután elfelejtenünk még egy körülményt: *gazdag városok* megengedhetik maguknak az ilyen felfogást. Hová fajulhatnak azonban a viszonyok akkor, ha a város pénzzavarral küzd, azt legjobban a legutóbbi bécsi tarifaemelés mutatja.

Az elmúlt év (1920) utolsó hónapjaiban Bécs városának már egyáltalában nem volt pénze s ezért minden lehetséges segélyforráshoz kapkodott, így a kommunális üzemű vasutaihoz is. Mindenekelőtt a tarifát akarta emelni, hogy nagyobb jövedelemre tehesen szert.

A közúti vasutak bevétele a tarifa emelésével nem nő egyenes arányban. Ha a tarifa túldrága, akkor nagyon kevesen utaznak. A bevétel tehát kevesebb lesz, mint alacsonyabb viteldíj mellett. Erre előzetes számításokat lehet végezni. Ezen az alapon a bécsiek tarifájukat öt koronában állapították meg, noha eredetileg hét koronára tervezték. Megelőzőleg négy korona volt a viteldíj. Három korona helyett tehát csak egy koronával emelték a jegy árát. Ennek a méltányos eljárásnak az oka azonban nem az volt, mintha az utazóközönség érdekét nagyon a szívükre vették volna, hanem az, hogy így remélhették a legnagyobb bevételt.¹

Mennyire a jövedelem fokozása a legfontosabb a községekre nézve, mutatja az a példa, amit Dr. Hermes (ki különben nagy pártolója a kommunális üzemeknek) hoz fel. Azt mondja: „vasutak községi üzembe való átvétele után egész csomó város megjavította ugyan némileg a közlekedési viszonyokat, de rögtön felemelte a tarifát is.“

Fontosság szempontjából tehát a sorrend a következő:

1. A községesítéssel a városok a jövedelmüket akarják fokozni.
2. Jobbá és olcsóbbá akarják tenni a forgalmat. Ez a szempont azonban csak másodsorban jön tekintetbe.

Felhozhatjuk még 3-ik szempont gyanánt azt, hogy a községesítés a vasúti alkalmazottak helyzetét is hivatva volna megjavítani.

Az első pillanatra szembeszökik az a kérdés, vajjon képes volna-e valamelyik közvállalat mind a három célt elérni. Ha a tarifát leszállítja, csökken a jövedelem. Ha az alkalmazottak fizetését felemeli s a jövedelmet nem akarja csökkenteni, drágítani kell a viteldíjat.

Van azonban a községi vállalkozás szószólóinak egy érve, mely előtt meg kell hajolnunk. Azt mondják:

¹ Jelenleg — minden számítás ellenére — valószínűleg kénytelenek lesznek a viteldíjat mégis hét koronára emelni, és pedig az alkalmazottak követelésére. Budapesten a maximális bevétel szintén ötkoronás viteldíj mellett remélhető.

A részvénytársaság a területhasználati díj fejében bizonyos összeget fizet nyereségéből a városnak. A nyereség többi része — és pedig a legnagyobb része — a részvényesek zsebébe folyik. Ha a város maga a vállalkozó, akkor ez a túlnyomó, tekintélyes rész is az ő pénztárába jut.

Hogy érthetőbb legyen a dolog, vegyünk egy példát. Legyen egy magán közúti vasút évi jövedelmi — melyet a részvényesek osztalék alakjában kapnak — 10 millió korona. Tegyük fel, hogy ugyanez a társaság a városnak két milliót fizet évente területhasználati díj fejében. A város saját kezelésébe veszi a vasutat. A községi kezelés szószólói azt mondják: „Még azt is megengedjük, hogy a kommunális üzem nem fog oly rentábilisan dolgozni, mint a magánvállalat.“ A vasutak tiszta nyeresége tehát most nem 10 millió lesz, hanem pl. csak hat millió. A város még akkor is jól járt. Eddig csak két milliót kapott évente a vasutaktól, most hat milliót kap.

Ez az elmélet nagyon csábítóan hangzik. Csak egy hibája van: először felállították és *azután* próbálták megvalósítani a gyakorlatban. Közgazdasági problémáknál nagyon veszedelmes az ilyesmi.

Lássuk tehát, hogyan vált be a közúti vasutak kommunális kezelése a gyakorlatban.

Mivel hozzánk legközelebb fekszik, tegyük vizsgálat tárgyává a bécsi villamos vasutat, mely egyike a legnagyobb községi vállalatoknak Európában.

E vasutak bevétele és tiszta nyeresége milliókban háború előtti években így alakult: ¹

Év	1905.	1913.
Bevétel	25·9	51·6
Tiszta nyereség	1·8	2·7

Ez a kis táblázat sokat mond, többek között egy kevésbé fontos és egy nagyon fontos dolgot.

A kevésbé fontos az, hogy a vasút a befektetett tőkéhez képest nagyon csekély tiszta jövedelmet hozott.

A nagyon fontos pedig az, hogy az évek folyamán, az üzem fejlődésével, hogyan alakult e vasutak tiszta jövedelme.

Lássuk először az elsőt.

A bécsi vasutakon a tiszta nyereség az egész bevételhez képest nagyon kevés. Ha a 187 milliós tőke után számítunk, 1·2%-ot

¹ A tiszta nyereségben nincsen benne foglalva a befektetett tőke kamatja. Ez 1905-ben 5 millió, 1913-ban 7·2 millió korona.

kapunk, szemben a magán közúti vasút vállalatok alább kimutatott 8% nyereségével.

Vannak, akik a bécsi igazgatóság védelmére a következőket hozzák fel: hogy a városnak valami eszköz legyen a kezében, melynek segítségével leszerelheti alkalmazottainak túl magas bérköveteléseit, a tiszta nyereség egy részét elleplezi. Történik pedig ez a következőképen: a vasútnak a villamos áramot a városi elektromos művekből nyerik; az elszámolásban az áram egységára a normálisnál magasabbnak van feltüntetve. A különbség nem vész el, mert ez a pénz szintén a város kasszájába folyik.

Ez az állítás nem egészen plauzibilis. A bécsiek igen nagyra voltak vasútjukkal s a békében minden alkalmat megragadtak, hogy feldicsérhessék. (Elég, ha arra az emlékiratra utalunk, melyet a vasút községezésének 10 éves évfordulójakor adtak ki.) Nem valószínű tehát, hogy ekkor a tiszta jövedelemről szóló kimutatásukat mesterségesen csökkentették volna. Ami pedig a jelen időket illeti, a bécsi munkástanácsnak ugyan mutathatnának ki olyan kis nyereséget, jobban mondván akkorra veszteséget amekkorát akarnak, ez nem nagyon hagyná magát ilyesmivel befolyásolni.

Fogadjuk el mindazonáltal ezt a feltevést is és toldjuk meg az 1912-iki tiszta nyereséget 2 millióval; eredményül 4.7 milliót kapunk.¹

Tegyük fel, hogy a bécsi villamosvasutak magántársaság kezében vannak s e társaság és a város között ugyanaz a területhasználati szerződés áll fenn, mint Budapest és a BKVT között. Ebben az esetben Bécs városa a területhasználati díj fejében 6.7 millió koronát kapott volna 1912-ben.

Bécs vesztesége a községi üzemen tehát 1912-ben 1 millió korona, ha elfogadjuk azt, amit a bécsi igazgatóság mentségére hoznak fel az áram elszámolásával. Ha nem, akkor a veszteség 4 millió. Minél inkább fejlődik a vasút, annál nagyobb ez a szám, hiszen már fentebb kimutattuk, hogy a bécsi vasutak tiszta jövedelme nem abban az arányban fejlődött, mint a magánvállalatoké.

Azt lehetne ez ellen felhozni, hogy a BKVT területhasználati szerződését például használni nem szabad, mert sehol a világon szerződés nem volt, amely a vállalkozó társaságra hasonló ter-

¹ Az 1914—15-iki költségvetés szerint a bécsi közúti vasútnak ebben az esztendőben 7.081,000 koronát fizettek az áramért. U. e. évben 90.182,000 a teljesített kocsikm-ek száma, ami ugyanannyi K. W.-nak felel meg, 1 K. W.-ot 7 fillérjével számítva, (akkori általános ára az áramnak) 6.312,740 koronát kapunk, tehát 768,260 koronával kevesebbet, mint amennyit Bécs tényleg elszámol. Elég lett volna tehát a tiszta nyereséget $\frac{3}{4}$ millió koronával megtoldanunk.

heket rótt volna. Ez igaz. A teher nagysága azonban nem annyira a fizetendő összegben rejlett, mint inkább abban (mint már fentebb említettük), hogy a területhasználati díj a bruttó jövedelem gyarapodásával nagyon aránytalanul nőtt.

Van azonban magán közúti vasúti társaság elég, mely aránylagosan is lényegesen nagyobb területhasználati díjat fizet, mint a bécsi villamosvasutak tiszta nyeresége. Ott van mindjárt Csikágó. Az előbbieken már ismertettük, miként jött létre 1907-ben új szerződés a város és a közúti vasutak között. Ez új szerződés következtében a város jövedelme a vasutakból

1908-ban 6,500.000 M.

1919-ben 5,800.000 „

1911-ben 7,500.000 „ volt. A szállított utasok száma ugyanezekben az években így alakult:

1908-ban 618 millió

1909-ben 677 „ Ezzel szemben Bécsben 1913-ban 322 millió volt a szállított utasok száma. Tehát csak fele a Csikágóinak. Ha ennek alapján a csikágói részesedés felét vesszük (pedig joggal többet vehetnénk, mert hiszen a bécsi vasutak nyeresége nem abban az arányban nőtt, mint a vállalat) még mindig 3,700.000 M.-át kapunk, ami 4,450.000 koronának felel meg. Ezzel szemben Bécs nyeresége, mint már látjuk, 2,700.000 korona.

Még feltűnőbbek a párisi métropolitaine vasút adatai. A métro bevétele 1912-ben 55·4 millió frankot tett ki, körülbelül annyit, mint a bécsi vasutakké. Páris város részesedése azonban ebből az összegből 17·7 millió frank volt. A szállított utasok száma körülbelül megfelel a bécsinek: 310 millió.

Amint látjuk, a bécsi vasutak vizsgálata nem valami kedvező eredményre vezet a kommunális üzemekre nézve. Ez az eredmény azonban korántsem olyan fontos, mint a második dolog, amit a bécsi vasutakról közölt táblázat mond:

Szembeötlő, hogy a bevétel 1905-től 1913-ig a duplájára, tehát 100%-kal nőtt. A nyereség ezzel szemben csak 50%-kal gyarapodott. Talán nem volt helyes az 1913-ik évet venni. 1912. a legkedvezőbb esztendeje a bécsi vasutaknak. A tiszta nyereség ekkor meghaladta a 3·6 milliót. Kimondhatjuk tehát, hogy a legkedvezőbb esetet véve alapul, ugyanakkor, midőn az egész bevétel 100%-kal nőtt, a tiszta nyereség is csak 100%-kal gyarapodott.

Nézzük ezzel szemben a magánvállalatokat!

Dr. *Hermes* alaposan megvizsgálta a magánközúti társaságok

jövedelmét. 31 magánvállalatot hasonlított össze. A vállalatok tiszta nyeresége a következőképen alakult:

a 8 legnagyobbé	a részvénytőke	8·32 ⁰ / ₀ -át	tette ki.
a 8 következőé	„ „	8·02 ⁰ / ₀ -át	„ „
a 8 „	„ „	7·21 ⁰ / ₀ -át	„ „
a 7 legkisebbé	„ „	6·78 ⁰ / ₀ -át	„ „

Minél nagyobb tehát a magán közúti vasútvállalat, dr. *Hermes* szerint annál több tiszta jövedelmet hoz.

Egyszerű meggondolás is erre az eredményre vezet.

Mennél nagyobb valamely közúti vasút üzeme, annál kevesebb kiadás esik — százalékos arányban — a központi igazgatásra.

Mennél nagyobb a vasút üzeme, annál nagyobb mennyiségben kell az igazgatóságnak különböző anyagokat beszereznie. Mennél nagyobb tömegben szerez be anyagot, annál kisebb egységárat fizet érte. Kocsikilométerenkint tehát itt is csökken a kiadás.

Sok más ilyen példát is hozhatnánk fel, mely mind azt mutatja, hogy a közúti vasút kiadásai kocsikilométerenként annál kisebbek, mennél nagyobb az üzem.

S valóban, a magán közúti vasúttársaságok meg is felelnek ennek a meggondolásnak, amint azt dr. *Hermes* vizsgálatai is bizonyítják.¹

Hermes a részvénytőkét veszi alapul összehasonlításainál. Ezt mi, tekintve, hogy községi vállalatokat is vizsgálunk, nem tehetjük. A községi vállalatoknak a megváltás előtti részvénytőkét megállapíthatjuk. A megváltás ideje óta azonban a kommunális üzem igen nagyot fejlődhetett s jelenlegi nagyságára az évekkel ezelőtti részvénytőkéből következtetést nem vonhatunk.¹ Összehasonlíthatnók

¹ A bécsi vasutak fejlődését mutatja az alábbi táblázat. Az első esztendőben (1909-ig) nő a kamat, azután annál nagyobb mértékben esik vissza.

Év	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913
befektetett tőke (milliókban)	131	134	142	148	157	163	172	178
tiszta nyereség	2	2·2	2·5	2·7	2·7	3·0	3·0	2·7
tiszta nyereség, hozzáadva a befektetett tőke kamatai	7·3	7·6	8·2	8·6	8·8	9·4	9·7	9·9
tiszta nyereség a befektetett tőke százalékában	1·53 ⁰ / ₀	1·64 ⁰ / ₀	1·76 ⁰ / ₀	1·82 ⁰ / ₀	1·72 ⁰ / ₀	1·84 ⁰ / ₀	1·74 ⁰ / ₀	1·52 ⁰ / ₀
tiszta nyereség + befektetett tőke kamatai, a befektetett tőke százalékában	5·56 ⁰ / ₀	5·66 ⁰ / ₀	5·76 ⁰ / ₀	5·80 ⁰ / ₀	5·60 ⁰ / ₀	5·66 ⁰ / ₀	5·62 ⁰ / ₀	5·56 ⁰ / ₀

Ha a tiszta nyereségbe a befektetett tőke után fizetendő kamatokat is beleszámítjuk, akkor évente nagyobb kamatot (átlag 5·55⁰/₀-ot) kapunk, a fejlődés képe azonban még rosszabb. Emellett ez az 5·65⁰/₀ is nagyon elmarad a magánvállalatoknak *Hermes* szerint kimutatott 7—8⁰/₀-os nyeresége mögött.

azonban a vállalatokat arranézve, hogy mekkora az egész tőke, melyet beléjük fektettek. Magánvállalatok összes passzívái a részvénytőkéből, kötvényekből, esetleges adósságokból és a tartalékokból állanak. Ezek értéke könnyen meghatározható. Ugyanígy megállapíthatnók a kommunális üzemek egész tőkéjét is. Ez az eljárás azonban hosszadalmas és nehézkes. Van ezzel szemben egy faktor, mely évenként jelentkezik s mely a vállalat növekedésével (különösen éppen a közúti vasutaknál) a legszabályszerűbben nő: ez az évi bevétel. Az évi bevétel tehát leginkább alkalmas összehasonlítási alapul, sokkal inkább, mint a részvénytőke. Ha a vállalatok évről-évre gyarapodnak is, részvénytőkéjük több évig ugyanaz marad s csak esetleges tőkeemeléskor változik.

Vizsgáljuk tehát a magán közúti vasúti vállalatok évi bevétele és tiszta nyeresége közötti összefüggést (milliókban):

A vállalat neve	Grosse Berliner Strassenbahn		Hamburger Strassen-Eisenbahn Gesellsch.		Strassenbahn Hannover		Grosse Leipziger Strassenbahn		Leipziger elektrische Strassenbahn		Stettiner Strassenbahn	
	1896	1907	1896	1907	1896	1907	1896	1907	1896	1907	1896	1907
Év	1896	1907	1896	1907	1896	1907	1896	1907	1896	1907	1896	1907
Bevétel	17.30	35.92	6.56	15.69	1.48	5.65	2.55	5.93	1.03	2.49	0.41	1.52
A bevétel növekedése százalékban		107.0%		139.0%		281.0%		133.0%		143.0%		270.0%
Tiszta nyereség	3.6	10.09	1.16	2.78	0.31	1.28	0.64	1.45	0.32	0.43	0.04	0.32
A tiszta nyereség növe- kedése százalékban		180.0%		140.0%		313.0%		127.0%		30.0%		700.0%

Kivétel tehát csak a két lipcsei vasut.¹ Ezekről eltekintve azt látjuk, hogy ha a magánközúti vasúti vállalatoknak évi bevétele nő, akkor tiszta nyereségük is nő, még pedig nagyobb mértékben. Matematikailag ezt így fejezhetnők ki:

$$\text{a tiszta nyereség} = p, (\text{egész bevétel})^n$$

ahol p állandó szám (valódi tört), n pedig 1-nél nagyobb szám. (Értéke ritkán haladja meg a 2-öt).

Ezzel szemben a bécsi községi üzem tiszta nyeresége csak kivételesen maradt a bevételnek ugyanaz a százaléka, átlagosan pedig nemhogy nőtt volna a vállalat növekedésével, hanem csökkent.

És ebben rejlik a nagy különbség a magán- és a kommunális kezelésű vasutak között. Bécs csak egy kiragadott példa, de mint alább látni fogjuk: Amíg a magánkezelésű vasutak annál jobban kamatoztatják a beléjük fektetett tőkét, mennél nagyobb ez a tőke, addig a kommunális üzemű vasutaknál hiába növekedik a befek-

¹ Ennek oka abban keresendő, hogy, amint már láttuk, Leipzigben két társaság konkurrált egymással.

tetett tőke, a kamat csak ugyanakkora marad, vagy még kevesebb lesz.

Kivételek természetesen akadhatnak.

Bécs városa tehát meglehetősen gyöngé jövedelmet nyert vasútaiból. Nem lehet ebből azt sem következtetni, hogy esetleg többet nyújtott az utazó közönségnek. A nagy területhasználati díjat fizető BKVT bevétele utasonként 13·27 fillért tett ki, ezzel szemben Bécs 15·9 fillért fizetett. A kocsik Bécsben 2·6 percnyi közökben követték egymást, Budapesten 2·7 percenként. Igaz, hogy Bécsben félannyi kocsikilóméterre esett egy utas, mint nálunk, amit a bécsi pótkocsik nagy száma okozott. Ezzel szemben Pesten sem voltak a kocsik túlszűfolyva, hiszen a kocsi belsejében állani nem is volt szabad.

Egy példa még nem teszi a szabályt s korai volna a bécsi rossz eredmények alapján végleges ítéletet mondani. Menjünk tovább Németországba.

Itt a XX. század első tizedében igen sok közúti vasutat vettek községi kezelésbe. 1912-ben 288 közúti vasút közül 133 volt kommunális üzemben, azaz 46·1 százalék.

Sajnos, e városok közül egy sincs olyan, mely nagysága, vagy a lakosság forgalmi igényeinek szempontjából Budapesttel felérne. Legjobban a 600.000 lakosú (1912-ben) Köln közelíti meg Budapestet. Kölnt azonban összehasonlítás tárgyául nem tehetjük a következő okokból. Először: Köln városának nincs tiszta jövedelme vasutaiból, sőt rájuk fizet. Másodszor: noha az olcsó vasutak közé tartozik, az utolsó békeévekben a deficitet tarifaemeléssel igyekezett ellensúlyozni.

Mindazonáltal, ha Németország közúti vasutait behatóan vizsgáljuk, hasznos eredményeket kapunk. Kimerítő munkát írt erről Dr. Günther (Die kommunalen Strassenbahnen Deutschlands). Különböző szempontokból hasonlítja össze a községi és a magánvasutakat, mindig oly városokat véve alapul, melyek nagyság, forgalom stb. szempontjából megfelelnek egymásnak.

A vasutak jövedelmezőségének megállapítása céljából a következő szempontot tartja szem előtt: A tiszta nyereség számításakor nem szabad megfeledkeznünk a beruházási tartalékalap évenkénti gyarapításáról. Ezt az évenkénti gyarapítást azonban igen sok kisebb magán- és kommunális üzem vagy egészen elmulasztja, vagy csak kis mértékben teljesíti, csak azért, hogy nagyobb tiszta nyereségre tehessen szert.

Günther egységes eljárás szempontjából minden vállalat szá-

mára az egész tőke 4 %-ában állapítja meg ezt. Ha egyes vasutak nem érik el ezt az értéket, a megfelelő különbözetet levonja a tiszta nyereségből, ha túlhaladják, hozzáadja.

Ezen az alapon a következő eredményre jut.

A. kommunális üzemű vasutak (kivéve az egy Augsбургot) a beléjük fektetett tőkének 1—3 %-kal gyengébb kamatait hozzák, mint a magánvasutak.

Mi ennek a következménye?

Először az, hogy, ha Németországban kis városok maguk kezelik vasutjaikat, rájuk fizetnek.

Másodszor: közép nagyságú városoknak saját kezelésű vasutjaikból legfeljebb annyi tiszta nyereségük van, amennyit a megfelelő nagyságú és forgalmú városok a vasutjaikat kezelő magántársaságoktól kapnak.

Nagy városok közül Németországban a következőkben vannak kommunális üzemű közúti vasutak: Köln, Dresden, München, Frankfurt am Main, Düsseldorf, Breslau. Ezek közül Köln és Breslau többé-kevésbé ráfizetnek. Düsseldorfnak nagyon kevés jövedelme van. Dresden, München és Frankfurt am Main szépen jövedelmező vállalatok.

Legelső helyen áll itt Frankfurt am Main, mely városnak bevétel és nyeresége közúti vasutaiból milliókban így alakult:

Év	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1912
Összes bevétel:	4·47	4·67	5·11	5·50	5·95	6·54	7·10	7·80	8·46	8·97	10·59
Tiszta nyereség:	0·506	0·488	0·898	0·980	1·090	1·160	1·300	1·300	1·600	1·150	1·760
A tiszta nyereség az egész bevétel százalékában:	12·5	10·4	17·7	17·9	18·3	17·7	18·7	16·0	19·0	12·9	16·0

A vasút tehát gyönyörűen jövedelmezett. Ami azonban a nyereség gyarapodását illeti, az itt sem tartott lépést a bevétel növekedésével. Ebből a szempontból két szakaszra kell osztanunk az egész időt. Első része 1901-től 1903-ig terjed. Ezalatt a bevétel 14·3 százalékkal nőtt, a tiszta nyereség 77·5 százalékkal. Fényes eredmény! A második szakasz 1904-től 1912-ig terjed. Ezalatt a bevétel 92° -kal nőtt, a tiszta nyereség 79·5° -kal. A nyereség tehát a bevételhez képest csökkent. Ha nem az 1912, hanem az 1910 esztendő nézzük, akkor 1904-től a bevétel 63° -kal, a nyereség pedig 16° -kal emelkedett. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az 1910. év különösen rossz eredménnyel végződött.

Nézzük ezzel szemben a BKVT üzleti eredményeit 1900—1914-ig:

Év	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914
Összes bevétel	9·40	8·96	8·99	9·28	9·55	10·78	12·71	14·14	15·77	17·79	19·50	21·88	23·93	22·77
Tiszta nyereség	2·95	2·98	2·96	2·96	2·96	2·97	3·53	4·01	4·90	5·24	5·77	6·44	8·06	6·89

Itt is két szakaszra kell az egész időt osztanunk. Az első szakasz 1901-től 1905-ig terjed. Ezalatt a bevétel nem változott, s a nyereség sem. A második rész 1906-tól 1913-ig tart. Ezalatt a bevétel 122,5%-kal, a nyereség 171%-kal nőtt. Hogy az 1913-as eredmény nem túlságosan kedvező, azt mutatja az 1914. esztendő bevétele és nyeresége. Ennek az évnek csaknem fele már háborús volt s a háborút nagyon megérezte mindegyik közúti vasút. Vegyük azonban az 1912 évet, mely a rendesnél kedvezőtlenebb eredményt mutat fel. 1906-tól 1921-ig a bevétel 115%-kal, a nyereség 117%-kal nőtt.

A BKVT, ez a magánvállalat, tehát megfelel a szabálynak. Amilyen mértékben gyarapodik az üzem, annál nagyobb mértékben nő a tiszta nyereség.

E tapasztalatok azt mutatják, hogy a kommunális üzem jövedelmezőség szempontjából rosszabb, mint a magánközúti vasúti vállalat. Sőt egy lépéssel tovább is mehetünk. Levonhatjuk ezt a következtetést: Minél nagyobb, vagy minél nagyobbá fejlődik a kommunális üzem, jövedelmezőség szempontjából annál inkább marad el a magánvállalat mögött. Vannak községi kezelésben levő vasutak, melyek kevésbé, s vannak olyanok, melyek nagyobb mértékben maradnak el. Ha azonban megpróbálnók ezeket az eredményeket grafikusán ábrázolni, arra a különös következtetésre jutnánk, hogy az üzemek fejlesztésével a legjobban jövedelmező kommunális vállalat is el jut arra a pontra, mikor a vállalatból húzott tiszta jövedelem nem haladja meg azt az összeget, amit az ugyanolyan nagy magántársaság megfelelő szerződés alapján a városnak évente fizetne.

Ez az utóbbi tétel természetesen csak hipotézis, melyet az eddigi tapasztalatokra alapítottunk. Hiszen például a frankfurti vasút akkor érné ezt el, ha bevétele körülbelül két és félszer akkora volna, mint jelenleg, feltéve, hogy a vasút ekkora forgalmat megbír.

E számításnál a BKVT területhasználati szerződését vettük alapul. Ha a BKVT helyett pl. a chicagóit tekintjük (mely nem a bruttóbevétel alapján számol), úgy a területhasználati díj csak akkor érné el a frankfurti vasutak kommunális üzemű nyereségét, mikor a vasút forgalma már 6-szorosa az 1912-ikinek.

Ez a következtetés azonban nagyon lesújtó képet ad a kommunális üzemű közúti vasutakról. Ha t. i. valamely községi üzemű vasút kiválóan jövedelmez is a jelenben, a *jövő fejlődés* szempontjából mégsem előnyös a községi kezelés. El kell jönnie ugyanis egy időpontnak, melyen túl a magántársaság már többet fizetne a városnak, mint amekkora a kommunális üzem tiszta jövedelme.

A legtöbb kommunális üzemű vasút meg is haladta már ezt az időpontot. Így Bécs,¹ Düsseldorf. Még inkább túlhaladták Köln és Breslau, hiszen ezek a városok egyenesen ráfizetnek a vasútjukra.

Ezzel azonban megdől a községi kezelés híveinek legsúlyosabb érve is, az, amely azt mondja, hogy a városnak a kommunális kezelésből nagyobb jövedelme van, mint amekkora az esetleges területhasználati díj volna — még akkor is, ha a községi kezelés nem dolgozik oly rentábilisan, mint a magán. Lehetséges, hogy egyes vasútaknál momentán be is következik ez a feltevés (pl. a frankfurti). *A jövő fejlődés* szempontjából azonban a kép nem biztató.

Nézzük most a második szempontot. Mit nyújtanak a német községi kezelésű vasutak az utasoknak a magántársaságokkal szemben? A feleletet Günther kimerítő összehasonlításai adják meg.

Ha a vasutak hosszát a lakosság számához és a hálózat sűrűségéhez viszonyítjuk, egyik vállalatnak — se a községinek, se a magánvállalatnak — nincs előnye a másikkal szemben.

Ugyanezt látjuk akkor is, ha azt vizsgáljuk, hogy egy lakosra hány teljesített kocsikilométer esik. Sőt a magdeburgi és stettini magánvasutak itt még jobban állnak, mint a megfelelő községi üzem (Dortmund).

Hasonlóan egyformák a viszonyok a forgalom sűrűségét illetően is. Mértéke ennek az általános időköz, melyben a kocsik követik egymást. Utasonkénti átlag bevétel szempontjából legolcsóbb Köln és Nürnberg, két községi vasút. Mindjárt utánuk a stuttgarti magánvállalat következik. Különben a két fajta vállalkozás egyenlő.

Fontos körülmény az, hogy a magántársaságok általában olcsóbban adják a bérletjegyeket.

Amint látjuk, a kommunális és a magánvállalatok az utasoknak egyenlő kedvezményeket nyújtanak. Itt tehát különbség nincs.

Nézzük most a harmadik szempontot: az alkalmazottak kihasználását.

¹ Ha a tiszta nyereséghez a tőke kamatait hozzá nem számítjuk. Ha e kamatokat állandóan hozzászámítjuk a tiszta nyereséghez, akkor Bécs nem érte még el 1913-ban a kritikus időpontot, de az egész fejlődés azt mutatja, hogy nagyon gyorsan közeledik feléje.

Günther összehasonlításai szerint községi üzemekben egy alkalmazottra általában 10—15⁰/₀-kal kevesebb kocsikilométer jut, mint a magánvállalatnál. A nyugdíj- és betegsegélyzőpénztárakat magán- és községi üzemek egyformán támogatják.

Községi üzemek tehát kevésbé használják ki az alkalmazottait. Ezzel szemben a magánvállalat többet fizet. Az már most az alkalmazott egyéniségétől függ, hogy melyik vállalat tetszik neki jobban. Szorgalmas munkásnak a magánvállalat lesz a megfelelőbb.

Foglaljuk össze az eddigi eredményeket és pedig fontosság szempontjából megfordítva.

Először: a magánvállalat a személyzetet jobban használja ki, mint a községi, de jobban is fizet. Az alkalmazottak szempontjából tehát részint a községi- részint a magánüzem előnyösebb.

Másodszor: a közönségnek ugyanazt tudja csak nyújtani a községi vállalkozás, mint a magántársaság.

Harmadszor: a legfontosabb szempontból, a gazdaságosság szempontjából a magánvállalkozás ajánlatosabb, mint a kommunális üzem. Láttuk itt, hogy minél nagyobb vállalatról van szó, annál hátrányosabb a községi kezelés.

Mi lehet az oka ezeknek a jelenségeknek?

A községi üzem tiszta nyeresége az egész bevételhez képest csökken, ha a bevétel gyarapszik. Ez végeredményben azt jelenti, hogy a kiadások nőnek. Pontosabban: a kommunális üzem kiadásai kocsikilométerenkint nagyobbak, mint a magántársaságé és minél hatalmasabb a vállalat, annál inkább nő ez a különbség. Ez a különbség pedig nem más, mint a község vesztesége a kommunális üzemben. Ha ez a különbség nem volna, a város pénztárába több pénz folynék be s a városnak nem kellene olyan mértékben igénybe vennie az adózó polgárokat. Így végeredményben a lakosság fizeti meg a vasutak községi kezelését. Ez a kiadástöbblet tehát a községi vasút Achilles sarka.

Honnan származik ez a többlet?

Erre a kérdésre nagyon nehéz megfelelő választ adni. Nehéz azért, mert itt a gyakorlatból ismét az elmélet terére kell lépünk.

Az eddigi megállapításokat tényleges, gyakorlati adatok alapján vezettük le. Ha azonban, a jelenségek *okait* keressük, akkor már a saját, vagy mások gondolatmenetére, vagyis *elméletre* vagyunk utalva. És az elmélet mindig veszedelmes.

Szükséges-e azonban ilyen körülmények között egyáltalán meghatározni a községi kezelés hátrányosságának az okait?

Szükséges. Mert feltéve, hogy megtaláljuk őket, mindjárt meg-

vizsgálhatjuk azt is, lehet-e rajtuk segíteni? Lássuk tehát, *miért hátrányos a községi kezelés?*

Itt van mindjárt az a körülmény, amelyre már *Liefmann* is rámutatott: a közvállalat vezetősége kevésbé van érdekelve az üzem eredményében, mint a magánvállalaté.

Ezen a hibán lehet segíteni bizonyos mértékben. A Budapesti Egyesített Vasutaknak a megváltás ügyében a fővároshoz intézett memoranduma¹ igen helyesen veti fel azt az eszmét, hogy az alkalmazottak percentuálisan részesedjenek a tiszta nyereségből.

Második, sokkal nagyobb baj az, hogy a közvállalat vezetője nem annyira önálló, nem annyira független, mint a magánvállalaté. A kommunális üzem hívei a következőképpen kívánnak segíteni ezen: „a közúti vasutak üzemét ki kell emelni a város többi bürokratikus gépezetéből s a legnagyobb mértékig önállóvá tenni.”² Ezzel mindenesetre enyhülnének a hátrányok. Kérdés: egészen megszűnnének-e?

Nem szabad elfeledkeznünk egy dolgról. A város első tisztviselője a polgármester. És pénzügyileg a polgármester is a legnagyobb mértékben alája van rendelve a törvényhatósági bizottságnak. Hogyan lehetne elképzelnünk akkor azt, hogy egy, a polgármesternél alacsonyabb rangú tisztviselő (a közúti vasutak vezetője), nagyobb önállósággal rendelkezessék?

És ehhez kapcsolódik a kommunális kezelésnek talán legnagyobb hátránya: a községi üzem vezetője nem rendelkezhetik mindig a *kellő* időben a szükséges hitellel. A magánvállalat vezetője mindig birtokában lesz ennek.

Ezeknek az állapotoknak a következménye azután az, hogy a kommunális üzem a versenyben lemarad, mert nem olyan mozgékony, mint a magán. Ezért nagyobbak a kommunális üzem kiadásai.

Következik most egy szó, mely annál veszedelmesebb, minél inkább közeledünk Németországból Ausztrián át Budapesthez, t. i. a bürokrácia. A törvényhatósági bizottságnak ugyanazon az ülésén, amelyen elhatározták a közúti vasutak községi tulajdonba vételét, hangzott el a főváros ellen a vád, hogy vállalatait agyonadminisztrálja. Ausztriától sok rossz származott Magyarországra, ezek között van a bürokratizmus is. *Schachner* rámutatott arra, hogy milyen károkat okozott ez az osztrák községi üzemeknek.

Természetes, hogy mindezek a tényezők annál nagyobb mér-

¹ Fővárosi közlöny, 1920 dec. 24-iki szám.

² Hasonlót javasol a BEVV. memoranduma is.

tékben lépnek fel károsan, minél nagyobb a vállalat. Ez az oka annak, hogy a községi vállalatok növekedésével a kiadások olyan aránytalanul nőnek.

A magánvállalkozás mellett szól a következő meggondolás is: ha a város magántársaságnak ad koncessziót, akkor a város e társasággal szemben nemcsak szerződő fél, hanem ellenőrző is.

Mit jelent ez?

A legutolsó években a B. K. V. T. 360,000 m² útburkolatot volt köteles állandóan fenntartani és javítani Budapest területén. Községi üzem esetében ez a teher természetesen a városra száll. Ha a város kedvező anyagi körülmények között van, még akkor is rendkívüli megterhelés ez a mai viszonyok között. Mi történik azonban akkor, ha a városnak nincs elég pénze? És mégis fenn kell tartania ezt a 360,000 m² útburkolatot, meg kell hoznia ezt az áldozatot, ha csak nem akarja kézzel foghatóan dokumentálni a községi kezelés csődjét. Ha ezzel szemben magántársaság kezében marad a vasút, a város ugyan nem törődne vele (és nagyon helyesen), hogy tönkre megy-e az a társaság a mai árak mellett az útburkolat fenntartásában, vagy nem. Kényszerítené rá. Mert mindig könnyebb másokat áldozatokra kényszerítenünk (feltéve, hogy módunkban áll), mint saját magunknak áldozatokat hoznunk.

Van azután még egy körülmény: az alkalmazottak esetleges bérkövetelései. Milyen álláspontra helyezkedjék a város az alkalmazottaival szemben akkor, mikor kimondottan szociális politikát kíván követni? Ha megadja a nagyobb díjazást, csökken a vállalat jövedelmezősége, kevesebb a bevétel. Ezt, az itt mutatkozó hiányt az adózókon kell behajtania. Ha tehát az intézkedés az egyik, kisebb csoporttal szemben szociális, a másik, nagyobbbal szemben anti-szociális.

A községi üzem képét régen megrajzolták, már akkor, mikor még nem is tudták, mi az a municipális szocializmus. Tessék visszaemlékezni: Münchhausen báró lovastól belesüppedt az ingoványba s most a saját copfjánál fogva akarja kihúzni magát.

Elméleti okoskodások szerint ezek volnának ama tények, melyek a községi kezelés hátrányosságát okozzák. Amint látjuk, nem sok kilátásunk lehet arra, hogy mindannyin segítsünk. Kérdés emellett: vajjon rávezetett-e az elmélet a községi üzem hátrányosságának összes okaira?

Felemlíthetjük még, hogy a háború előtti utolsó években igen sok község ismét bérbeadta vasutait, például Königsberg. Porosz-

országban 1910-ben már a községi közúti vasutak 35%-át ádták bérbe magántársaságoknak.

S nézzük végül, mit ír a Zeitschrift für Kommunalwirtschaft und Kommunalpolitik 1912. évfolyamában Kayser, a kölni városi vasutak (községi üzem) igazgatója: „5 évvel ezelőtt mindenki azt hangoztatta, hogy a közúti vasutakat a községeknek saját kezelésükbe kell venniük. Az utóbbi években észrevehetőleg megváltozott a szakemberek véleménye. Igaz, hogy a községi kezelésben levő vasutak hossza megnövekedett. De sokszor azt mutatja a tapasztalat, hogy ezek a vasutak a városi pártok kegyétől és ellenszenvétől függenek, hogy a helyi érdekek szolgálatába kerülnek, hogy üzemüknek egy hatalmas közigazgatási apparátusba való bekényszerítése egész csomó helytelen rendelkezést és tulságos gyámkodást okozott“.

Térjünk át ezek után a problémának a bevezetésben említett második részére:

A „Deutsche Strassen- und Kleinbahn-Zeitung“ 1920 júliusi számában: Die deutschen Strassenbahnen vor dem Zusammenbruch.“ címmel foglalkozik a német közúti vasutak jelenlegi helyzetével. Dr. Tilly adatai szerint ijesztően nagy azoknak a vállalatoknak a száma, melyek kénytelenek voltak máris korlátozni az üzemüket (Hamburg, Zwickau, Barmen, Essen stb.) vagy teljesen megszüntetni (Jena, Lahr, Heilbronn, Erfurt és még egész csomó). Darmstadtban, Osnabrückben és sok más helyen már szintén elhatározták, hogy beszüntetik a közlekedést. Egyre több vállalat jut arra a következtetésre, hogy kilátástalan a tarifa további emelése, annál is inkább, mert a tarifaemeléssel csak fokozódik az alkalmazottak bérkövetelése. Döntő fontosságú emellett a szén és egyéb anyagok hihetetlen drágulása. Németországban 1920 nyarán egy közúti villamoskocsi 200.000 márkába került.

A Grosse Berliner Strassenbahn-t 1919-ben vette kezelésébe a város. 1920-ban kénytelenek voltak már a viteldíjat az eredetinek tizszeresére emelni s ennek ellenére 40 millió márka a deficit az 1920 évre. Csak összehasonlításként jegyezzük meg, hogy 1918-ban a magánvállalattól a város tizedrésznyi tarifa mellett 9.2 millió márkát kapott. Jelenleg a községi üzemben személyzeti jutalomrendszer nincs, jóléti intézkedések nincsenek.

München községi vasutai 1919-ben még csekély nyereséget hoztak, 1920-ban már jelentékeny veszteségre van kilátás.

Az üzemi koefficiens Németországban 1920-ban 250%-ig emelkedett. Tartalékalapok már régen nincsenek.

Az országok gazdasági felfordulása ilyen állapotokat teremt. Meddig fognak ezek az állapotok tartani? Válaszolni erre nem lehet.

Egy dolog valószínűnek látszik: ha a közúti vasutak községi kezelése normális, békebeli állapotok mellett nem ajánlatos, akkor a jelenlegi, felfordult viszonyok között még kevésbé az.

Kutatásaink végére jutván, felelnünk kell a kérdésre: „előnyös volna-e közúti vasutaink községi kezelése?”

A gazdasági életben nem lehet olyan általános, kivétel nélküli törvényeket állítani fel, mint a matematikában. Azért nem könnyű határozott véleményt mondani problémánkban sem, annál is inkább, mert ez a probléma rendkívül bonyolódott.

Amint azonban láttuk, alapos vizsgálat után nehéz volna a kérdésre nem tagadólag válaszolni.

Zelovich László.

* * *

Irodalom :

Dr. Heller Farkas : Közgazdaságtan. II. kötet.

Tolnay Kornél : Mi történnék közúti vasutainkkal ?

Passow : Die gemischt priv. und öffentlichen Betriebe in Deutschland.

Günther : Die kommunalen Strassenbahnen Deutschlands.

Hermes : Finanzierung und Rentabilität deutscher Strassenbahnen.

Dewin : Wirtschaftliche Betrieb- und Verwaltungsfragen städt. Bahnen.

Basch : Die Gemeindebetriebe in Ungarn.

Schimppf : Wirtschaftliche Betrachtungen über Stadt- und Vorortbahnen.

Verein für Sozialpolitik, Zeitschrift für Kleinbahnen, Deutsche Strassen- und Kleinbahn-Zeitung, Zeitschrift für Transportwesen und Strassenbau, Elektrotechnische Zeitschrift, Die deutschen elektrischen Strassenbahnen, idevágó cikkei és jelentései.

Verwaltungsbericht der Gemeinde Wien — Städtische Strassenbahnen.

A BKVT, BVVV, BUR és a Helyiérdekű vasutak évi jelentései.

Közlemények és ismertetések.

Külkereskedelmünk 1915 és 1916-ban.

A magyar szent korona országainak 1915 és 1916. évi kereskedelmi forgalma. Szerkeszti és kiadja a m. kir. központi statisztikai hivatal, Budapest, 1921 69 + 805 l.

A szokott alakban és feldolgozással, táblázatokkal és egybeállításokkal a régi magyar birodalom külkereskedését vesszük az 1915 és 1916. évekről, összehasonlítva az 1913 és 1914. évek eredményeivel. Szóval a háború első 2½ évi kereskedése tárul szemeink elé; ha még hozzátesszük azt, hogy bevezető ismertetést dr. Ferenczi Izsó tanácsos írta: jellemeztük a munka érdekességét és rendkívüli fontosságát. Ezúttal Ferenczi ismertetésével foglalkozunk. Az ő tolla alatt a háború gazdasági politikája erősen kidomborodik és a nemzetközi forgalom számos jelensége gazdasági átalakulásunk változatos képével tűnik szemeink elé.

Összes forgalmunk képe — ha az értékek szerint vesszük — emelkedő irányt mutat. Millió koronában volt

évben	a behozatal	a kivitel	behozatali többlet
1913	2075	1904	171
1914	1829	1757	72
1915	2537	2047	490
1916	3197	2368	829

Míg 1914-ben csökkenés áll be, 1915 és 1916-ban erős emelkedést látunk; csakhogy ezen emelkedés az áraknak a háborúban történt emelkedésében bírja magyarázatát. Maga az áruforgalom megcsappant, amint ez az árú mennyiségéből kitűnik. Volt

évben	behozatal		kivitel	
	ezer q	ezer darab	ezer q	ezer darab
1913	87.610	8584	70.827	9200
1914	68.635	6424	52.979	7117
1915	56.175	4740	33.689	3523
1916	76.244	3719	28.091	2818

Az árú értéke a behozatalnál egy-egy métermázsánál 1913-ban 24, 1915-ben 45 és 1916-ban 42 korona átlagban; a kivitelnél pedig

1913-ban 26, 1915-ben 58 és 1916-ban 81 korona volt. Az ismertetés nem akar ebből az árák tényleges alakulására következtetni és sokkal helyesebbnek találja, ha a bankjegy mennyiségét vesszük alapul az árák fokmérőjéül. A bankjegy mennyisége volt 1913-ban 2·5, 1915 végén 7·2 és 1916 végén 10·9 milliárd korona, ami az árák 4-szeresnél nagyobb emelkedésére enged következtetést.

A kivitel csökkenése három nagy okra vezethető vissza: a termelés csökkenésére, a hatósági korlátozásokra és a javaknak közvetlenül hadicélokra való fordítására. A kivitelnek ez a nagy csökkenése vonta maga után a kereskedelmi mérleg passzivitásának 829 millióra való emelkedését.

Különben a két háborús év kereskedelmi adatai nem engednek helyes következtetést az ország kereskedelmi forgalmára, mert erősen telítvék a háborús szükségletre szánt forgalom adataival; azonkívül a háború alatt felburjánzott csempészet elvont a hivatalos adatgyűjtéstől nagyszámú forgalmat, végül az ántánt flottája által 1915 óta erősebben alkalmazott blokád, 1915 május havában Olaszország által bekövetkezett hadüzenet, 1915 nyarán Lengyelországnak és ugyanazon év őszén Szerbiának elfoglalása, 1916 őszén Romániának hadüzenete: mind oly tényezők, melyek a nemzetközi forgalmat erősen megváltoztatták és az adatgyűjtés folyamatát megzavarták.

A két háborús év jellemzése az ismertetés szerint a következő: 1915 év behozatalában a szénbehozatal nagymértékű csökkenése, az állatbehozatalnak a hadsereg szükséglete folytán történt nagyarányú fokozása. Ugyancsak nagyban fokozódott a pamut- és gyapjúszövetek behozatala. A kivitelnél következő lényeges jelenségek mutatkoznak: gabonából és lisztből Ausztriába sokkal kevesebb a kivitt mennyiség; cukorból és fából meg csökkent a kivitel vámkülföldre, a háború elzárta szokott piacainkat.

1916-ban áruforgalmunk nagyjában így alakult: A szénbehozatal még jobban csökkent. A nyersvas, ócskavas és vasfélgyártmány, nemtelen fémek és töredékeik a hadiszükségletek kielégítésére nagy behozatali emelkedést mutatnak. A textilárúk behozatala erősen megcsappant. A selyem és a konfekciós árúk behozatala emelkedett és a kincstár számára Hollandiából nagyobb mennyiségű dohány érkezett. Ugyancsak kezd nagyobbodni a papír behozatala. A kivitelnél a gabona- és liszt kivitel még jobban megcsappan. Erősen emelkedik a bor, a sertések, dió, konyhavetemények, liptói túró, főzelék, tejkonzerv és általában az élelmezési cikkek kivitele Ausztriába.

Az egyes országok szerint részletezve forgalmunkat a háborúviszonyok természetes következménye az, hogy Ausztria még jobban lefoglalta kereskedésünket, hogy a vámkülföld ellenséges országai-
val forgalmunk megszűnt és a semleges államokkal nagyobb kereskedés fejlődött. A semleges államok kereskedése az ántánt erős ellenőrzése alatt állt, és „hovatovább nem annyira azt hoztuk be amire szükségünk volt, hanem sokszor azt, amit a semleges országok hajlandók voltak szállítani vagy éppen megvásároltattak velünk.“

Svájcból az 1915. évben a szokottnál több sajt, sűrített tej, és azonkívül spanyol, olasz és tengerentúli közvetítéssel déligyümölcs hozatott be. 1916-ban a nagyobb behozatal nyers és fehérített pamutárúban, selyemfonál- és szövetekben nyilatkozott meg.

Németalföld kávé, gyarmatárút, tejkonzerveket, sajtot, vaj, faggyút, hagymát és levágott marhát, pamutot, vörösrezt és ónt hozott a szokottnál nagyobb mennyiségben be. Kereskedését 1916-ban az ántánt erősen korlátozta.

Dániából nagyobb mennyiségben jöttek élő állatok katonai konzervgyárak számára, vaj, zsiradék technikai célokra, szappan, borjúbőrök.

Svédországból 1916-ban a papírszövőipar nyersanyaga, a natroncellulózéból készült fonópapiros, azonkívül maga a cellulóze, nikolfém, cink, gyufa, aratógépek, motorekék, közvetítés útján kávé és idegen árú érkezett. Norvégországból szardínia és cink, valamint sok halzsír hozatott be.

Kivitelünk a haditilalmak, illetőleg a kivitelnek engedélyhez-kötése folytán erősen megcsökkent. Az egyes országok forgalmából megemlíthető, hogy Svájcba motolált selymet és 1915-ben még cukrot vittünk ki nagyobb mennyiségben, Hollandba pedig magyar dohányt.

Olaszország és Románia forgalma a háborúba lépésükkel kapcsolatos. Olaszország az 1915. évben késő tavasszal lépett a háborúba. Az 1915. év még rendkívüli behozatalt mutat nemcsak olasz cikkek-ből, hanem Olaszország közvetít angol és francia iparcikkeket is. Románia 1916 nyarán lépett a harctérre és rövid idő alatt le lett tiporva. Ez jellemzi kereskedésünket. 1916-ban nagyban emelkedett a behozatal Romániából, miután az elfoglalt országban katonailag szervezett rendszer lépett életbe az élelmiszerek kivitele céljából.

Sajátságosan alakult a forgalom a háború alatt elfoglalt Belgium, Oroszország és Szerbia államokkal. Itt a katonai intézkedések döntöttek; így Belgiumból az ottani gyárak készleteiből gyapjú, len és lenkóc jött nagyobb mennyiségben. Oroszország-, illetőleg

Lengyelországból kőszén, szövetek, pamut és gyapjú. Szerbiából a katonai üzembe vett ércbányák és fémhuták termékei, ólom fém-salak, vörösréz, azután élőmarha, friss gyümölcs, aszalt szilva.

Az egyes árucsoportokat jellemezve a kávé behozatala erősen emelkedett, mindaddig, míg az ántánt Németalföldön nem korlátozta a kereskedést. Fűszerekből is nagyban emelkedett a behozatal és a paprika kivitele, mely Németországban pótolta a bors hiányát. Dohánynál sikerült még Németalföld útján nagyobb forgalmat mind a behozatalban mind a kivitelben elérni. A gabonafogalom egészen a hadiintézkedések befolyása alatt állt; termésünk 1914 és 1915-ben kedvezőtlen volt, Magyarország kénytelen volt nemcsak a monarchia, hanem a német sereg élelmezéséről gondoskodni; ez maga után vonta azt, hogy a szabadforgalom lépten-nyomon hatósági intézkedésekkel korlátoztatott; már 1914 végén az árak maximáltattak, a forgalom szabályoztatott, 1915 elején gabonát csak az országos gabona-bizottság útján volt szabad forgalomba hozni, április óta a szállítás igazolványokhoz köttetett, júniusban az összes gabona zár alá vétetett, a Haditermény Részvénytársaság alakított s ez vette kezébe az összes kereskedést. Mindezek az intézkedések rendkívül fejlesztették a csempészetet, úgy hogy a forgalmi adatok nem adnak helyes képet az ország igazi kereskedéséről. Hüvelyesek és főzelékek még nem estek hatósági korlátozás alá; említésre méltó, hogy 1915-ben Hollandiából nagyobb mennyiségű hagyma, 1915 és 1916-ban Ausztriából savanyított káposzta és 1916-ban katánggyökér hiányában szárított cukorrépa került be hozzánk kávépótló gyártására. A cukorforgalom vámkülföldre majdnem teljesen megszűnt. Ausztriával a forgalmat a háborús viszonyok által követelt korlátozások uralták. A sör kivitele nagymértékben emelkedett, a harctér felé nagy mennyiségeket kellett szállítani. Ugyancsak a harctér szükséglete emelte a szeszforgalmat is; itt felemlíthető az a jelenség, mely a rumforgalom élénkségét okozta. A szesz árának maximálása és a kincstárnak részesedése a magasabb árakból nem terjedt ki a rumra s így az üzérkedés a szesznek rum alakjában való forgalomba hozatalában találta előnyét. A bor hasonlóképp a harctéri szükséglet folytán lendületes kivitelű mutat. Nagy forgalom fejlődött ki csokoládé és cukorkákban, főzelék- és gyümölcskonservekben, valamint kávépótlóban. Kivételes nagy jelentőségű az állatforgalom. A sertésforgalomban darabszámra csökkenés mutatkozik, értékre nézve azonban a kivitelnek legelső tételét adja. Szarvasmarhában a behozatal oly nagy, milyenre az előbbi években nincs példa. A juhkivitel 1916-ban kivételes arányo-

kat öltött. A húsféléknél a szalámi kivitele 1915-ben emelkedik, a gyártás korlátozása folytán sem mutatkozott nagy visszaesés. A tojásforgalom a vámkülföldre való kivitelben a két háborús évben is a legfontosabb tárgyat képezte. A szalonna és zsírkereskedés az elősertés árának maximálása következtében teljesen az illegitím kereskedés és áralakulás fodrába került, kivitele mennyiségben nagyban megcsappant, értékben mégis emelkedett. A vaj kereskedelme teljesen átváltozott, az előbbi években nagyobb volt a kivitel a behozatalnál, most megfordult a helyzet, vaj különösen Dániából jött. Sajt nagyban keresett cikket képezett, Svájc azonban már korán korlátozta a kivitelt és 1916. évben ez a cikk is a Hadi-Termény hatáskörébe utaltatván a behozatal csökkent. Tejkonzervből sok jött Németalföldről és Svájcból.

Az ipari segédanyagok közt nagy szerep jut a szénnek. A belföldi termelés nem győzte a szükséglet fedezését s külföldről is nehezen kaptunk kellő mennyiséget, a szénbehozatal némileg emelkedett ugyan, de nem fedezhette a szükségletet.

Az iparcikkek közül a textilárúk mennyiségben nagy csökkenést mutatnak, értékükben az áremelkedés folytán a békebeli összegeknél magasabbat tüntetnek fel. Mindaddig míg Olaszország nem lépett a háborúba, ezen az országon át elég nagy volt a behozatal, azután azonban nagy volt a hanyatlás. Az 1916. évben már jelentkezik a papirosanyagból készült szövetek forgalma. A konfekcionált áruknál is a mennyiség erős csökkenése, az érték emelkedése mutatkozik; a női ruházatok mennyiségénél a csökkenés sokkal kisebb. A papír-iparnál lendületes forgalom volt; a papírszükséglet fedezésére nagy mennyiségű papírt hoztak be; a cellulóze-kivitel csak akkor fogyott meg, mikor a hadicélokra szükséges cellulóze kivitele el lett tiltva. A bőripar a hadiigények folytán erős korlátozásoknak volt alávetve, a rendkívüli szükséglet mindazáltal a forgalomban nem nagy változást engedett meg. A bőriparral kapcsolatban a cserzőanyag forgalma a következő képet nyújtja: külföldi és tengerentúli cserzőanyag behozatala egészen megszűnt, belföldi cserzőanyag, tölgy és fenyőkéreg, gesztenye- és tölgyfakivonat a kivitelben nagyon emelkedett. A fakereskedést jellemezi, hogy a kivitel fontos piacai nagyobb részt elvesztek. 1915-ben a magyarországi fűrésztelepek sem Galiciából, sem Boszniából sem a határszéli román erdőségekből rönköket nem kaptak; 1916-ban a Száván megnyílt úsztatással Boszniából és Ausztriából ugyanannyi rönkfa érkezett, mint békeévekben. A kivitel nagy visszaesést mutat dongában és fenyőgerendában; a fűrészárúbehozatal a galíciai fűrésztelepek elpusztulása folytán

csökkent. Faáruk kivitele a vámkülföldi piacok elzárása folytán főképp hajlított bútoroknál erősen csökkent. A petróleumiparra az 1915. év volt a legsúlyosabb, mert elvesztette a galíciai nyersanyagot; 1916-ban a helyzet lényegesen enyhült és főképp a hadsereg benzin- és gázolaj szükséglete támogatta az ipar működését. Világítóolajból 1915-ben többet hoztunk be, mint békeidőben, 1916-ban mindazáltal erősen csökkent a behozatal, ami elsősorban a petróleumiparnak a belföldön erősebb működéséből magyarázható. Kenőolajokból a behozatal és a kivitel a rendes mennyiségeket mutatja. Növényi olajokból nyersanyag hiányában kivitelünk erősen megfogyott; mint új kiviteli cikk jelentkeznek a napraforgó, tökmag, gomborka- és efféle olajok, melyeket más olajmag hiányában erősebben termeltünk és olajjá gyártottunk. A technikai zsiradékok forgalma a szóban álló két évben még nem esett korlátok alá, s így aránylag elég kedvező volt. Növényi zsiradékok közül a tengerentúliak, a pálmamagolaj, pálmavaj egészen elmaradtak. Parafin kivitele teljesen megszűnt; szokatlan nagyarányú forgalom volt vazelinben, miután ez anyag pótolta azt a sok más zsíros anyagot, melynek forgalma a háborúban megakadt. Szappannál a behozatal csökkent, a kivitel nagyban emelkedett. Gyertyáknál mind a két irányban erős emelkedés mutatkozott, csak hogy a forgalom stearin-gyertya helyett parafin-gyertyában volt. A kémiai cikkeknel számos tételnél találkozunk érdekes jelenségekkel. Kénkovandból a kivitel erősen nagyobbodott. Kénsavnál erős hullámozás mutatkozott, melyet különösen a hadvezetőség szükséglete idézett elő. A nyers borkő kivitele a magas árak folytán emelkedett. Emelkedett a faecetsavas mész kivitele, az aceton és ecetsav behozatala és a petróleumszurok kivitele. A keményítőipar 1915-ben még elég mennyiségben vitt ki, de már 1916-ban a nyersanyag felhasználásának korlátozása folytán nagyban vesztett kivitelénél. A rizskeményítő forgalma teljesen megszűnt. A parafinozott gyufa behozatala nagyon emelkedett. Gyógyszerekben szintén igen nagy volt a behozatal.

A nagyiparágak közül a vasipar élénk forgalmat mutat, 1915-ben mind a behozatal mind a kivitel kisebb volt, de 1916-ban erős lendületet vett és mennyiségben is túlhaladta a békeév eredményét. A behozatalnál tekintélyes vasmennyiség került be a megszállott északfrancia és belga területeken gyűjtött hulladékvasból. A vasárú kivitel szintén elég kedvező maradt, holott a behozatal főképp értékben nagy emelkedést tüntet föl. Fémekből háborús szükségletre sok nyersanyag kellett, ezért ólomból és cinkből Ausztriából és Németországból nagyobb volt a behozatal, vörösrézről

azonban nem volt szerezhető semmi, miután az ezen anyagot szolgáltató országok a háború folyamán velünk nem közlekedhettek. A fémárúk terén háttérbe szorultak mindazok a cikkek, melyek közvetlenül nem szolgáltak hadicélokra, mind a behozatal, mind a kivitel mennyiségében megcsappant. A gépeknél a forgalom 1915-ben erősen megfogyott, 1916-ban azonban a világháború céljaira berendezkedő mezőgazdaság és ipar számára a behozatal növekedett, ez a jelenség a gépek minden csoportjánál jelentkezik, a mezőgazdasági gépeknél éppúgy mint a textilgépeknél, a stabilgőzgépeknél és gőzkazánoknál éppúgy, mint a különböző benzin-, gáz-, és másféle hőmotoroknál. (—vits.)

Magyarország termelő erői.

Magyarország termelő erői. (Emlékirat az önálló vámtarifa revíziója tárgyában). Budapest 1920. 6 kötetben, I. kötet XLIII. és 520, II. kötet 766, III. kötet 769, IV. kötet 513, V. kötet 684 és VI. kötet 773 lap = tehát 4068 lap.

Ez a hatalmas munka, amikor készült, az Ausztriával folytatásban volt kiegyezési tárgyalások számára szolgáltatta az ipari és kereskedelmi érdekeltség részéről a kormány részére a szükséges adatokat; akkor a nagyközönség előtt hétpecsétetes titok volt és ma is homlokán viseli a „kézirat gyanánt“ jelzést.

A nagy munka történetét és jelentőségét Előszavából olvassuk. Eszerint midőn 1917-ben az Ausztriával fennálló kereskedelmi egyezmény lejárandóban volt és a többi államokkal, elsősorban Németországgal a gazdasági viszonyok rendezése állott küszöbön: mindenki szükségét érezte annak, hogy Ausztria és Németország példája szerint az érdekeltek „vámpolitikai központban“ egyesüljenek és az érdekeltek nézetei megállapíttassanak. Ez okból a budapesti ipar- és kereskedelmi kamara kebelében egyesültek az ország összes ipar- és kereskedelmi kamarái, a gyárosok országos szövetsége, az Országos iparegyesület, a magyar fővárosi malomegyesület, az országos magyar kereskedelmi egyesület, a vegyészeti országos egyesület, a vas- és gépgyárosok egyesülete és más országos szakegyesületek és a vámközpontot képezték.

Többévi fáradságos tárgyalás és tanácskozás után a munka eredménye a szóbanálló hat kötetbe van lerakva.

A munka jelentősége nemcsak azért nagy, mert történeti jellemzését tartalmazza a különböző szakmák felfogásának és törekvéseinek, de különösen azért, mert a munka közgazdaságunk minden ágáról oly beható méltatást ad, hogy mintegy az ország köz-

gazdasági állapotának tüzetes feltüntetését tartalmazza és tulajdonképp közgazdasági forrásmunkát képez, még pedig oly forrásmunkát, mely minden egyes szakmában a közvetlenül érdekelt szakértők véleménye és ellenőrzése mellett készült.

A munka jól szervezett irodában dolgoztatott ki; ezt az irodát dr. Fenyő Miksa és Vágó József kiváló szakférfiak vezetik. Rendelkezésükre állt a kamara gazdag könyvtára; nyitva állt előttük az országos és a fővárosi statisztikai hivatal; betekintést nyertek és felhasználták a kereskedelmi minisztériumban vezetett gyáripari statisztikát; összeköttetésben voltak az osztrák Handelspolitische Zentralstellével, szóval az iroda úgy volt felszerelve és oly anyag felett rendelkezett, melyből megbízható munkát készíthetett. Ehhez járult az, hogy minden egyes szakmában írásban vagy szóval megkérdezte az érdekelt szakértőket, még pedig a termelőt úgy mint a fogyasztót, és szükség esetében az ellenkező nézetek összhangzását a véleményezők szembesítésével törekedett elérni. És ha tekintetbe vesszük, hogy a vámtechnikai kérdések tisztázása végett a budapesti fővámigazgatóság egyik tisztviselője állandóan az iroda rendelkezésére állott, úgy tisztában lehetünk aziránt, hogy a szóban álló munka anyaga oly alapon és módon készült, hogy tartalmát megnyugvással lehet fogadni és a munkát megbízható forrásmunkául kell tekinteni.

A munka tartalma: bírálja a vámtarifa egyes osztályait és tételeit és véleményt mond minden egyes, az illető vámtétel alá eső árú vámpolitikai jelentőségéről. Előadja minden egyes vámtétel történeti fejlődését, milyen volt az előbbeni vámtarifákban és miképp alakult át mai magosságáig, megmagyarázza a vámtétel alá eső árút a vámtarifa értelmezése szerint, azaz kifejti azt az álláspontot, melyet a vámtarifa az árú értelmezésénél elfoglal. Kifejti a szóban levő árú termelési viszonyait és pedig az országban éppúgy, mint a versenyző államokban. Közli az illető árú forgalmi adatait, a behozatalt és a kivitelt, mennyiség és érték szerint, az utolsó tíz (1904—1915) év adatai alapján, úgy hogy minden egyes árú kereskedelmi mérlege tisztán áll előttünk. Ezek után véleményt mond a jövőben alkalmazandó vámtételre nézve; ez alkalomból ez eddig alkalmazott vám közgazdasági hatását és pénzügyi eredményét statisztikai adatokkal támogatva feltünteti. Szóba hozza a vámkezelésnél tapasztalt hiányokat és mellőzésekre alkalmas javaslatot tesz.

A tárgyalási rendszer és a munka jellemzésére szolgáljon egy-
pár példa.

A gabonavámok 163 lapon tárgyalatnak. A vámok alakulása

az 1878. 1882. 1887. és 1893. vámtarifákban, valamint a Szerbiával megkötött kereskedelmi szerződésben vonul fel előttünk. A gabonavámok jelentősége Ausztriával szemben fel van tüntetve a valószínű áremelés alapján. Tüzetes tárgyalást találunk a gabonavámok jelentőségéről, és pedig a budapesti tőzsdeárak összehasonlítatnak a világpiac áraival; vizsgálat tárgyává tétetik a vámok hatása a termelésre, statisztikai adatok részletezik a gabonatermelést Magyarországon és Ausztriában; a gabonavámok hatása az állattenyésztésre és a nemzetközi forgalomra kifejtetik. A gabonavámok pénzügyi eredménye és hatásuk a földjáraadéokra tüzetes tárgyalásban részesül. A gabonavámoknak agrárpolitikai hatása, különösen a mezőgazdasági üzemek átalakítására, a gazdasági lakosságra, az ingatlanok forgalmára, a bérletek alakulására és az eladósodásra vonatkozólag beható fejtegetésben részesül. Végre a gabonavámok hatása a fogyasztásra vázoltatik. Ha hozzávesszük még, hogy az őrlési forgalom, illetőleg a kikészítési eljárás története, jelentősége és jövőben mily módon leendő alkalmazhatósága kimerítő adatokkal vonul szemünk elé: képet nyerünk a munka rendszeréről és tartalmasságáról.

Egy iparügyi részt emelünk ki mutatványul. A pamutipart 224 lapon tárgyalja a munka. Feltünteti a világ pamuttermelését, közli a pamut árait New-York, London és Bréma piacain, előadja a nyerspamut árai emelkedésének okait, és tüzetesen ismerteti Amerika szerepét a pamuttermelés és a pamutipar szempontjából. Áttér azután a pamutfonóiparra, statisztikai adatokkal megvilágítja a fonódák helyzetét, az orsók számát a különböző országokban és nálunk; a fonódákkal kapcsolatban feltünteti a nyerspamut bevitelét hosszú évek során az egyes országokba s következtetést von belőle az ipar fokozatos fejlődésére. Áttér azután a pamuszövőiparra, megismerkedünk a szövőszekek számával, a termelési költségekkel, az értékesítés viszonyaival, és a kikészítés számos módozataival. Mindenütt elsősorban a hazai viszonyok és az osztrák adatok is bőven közöltetnek.

Fogyasztási cikkek közül a kávéét választjuk. A munka itt előadja a világ kávéfogyasztását és pedig egyes országokonkint, fejenkint és összesen; közli a kávé árait 1867 óta évenkint; kimutatja a kávétermelés mennyiségét 1869 óta; előadja a brazilai kormány ármegállapító politikáját, és a valorizáció neve alatt ismeretes intézmény történetét és hatását a világ kávékereskedésére. Közli a kávéforgalom adatait és ismerteti a trieszti tőzsdének árait, melyek nálunk irányadók.

Mindezekből kivehető a munkának nagy közgazdasági jelentősége. Nem olvasmány, hanem forrásmunka, melyet senki sem nélkülözhet, aki közgazdasággal akár elméletben, akár gyakorlatban foglalkozik. Jelentősége ma annál nagyobb, mert most készül csonkított Magyarország számára az első vámtarifa, melynek alapköveit mulhatlanul ebből a munkából s a benne lefektetett következtetésekből kell szedni.

A munka használhatóságát nagy gonddal készült tárgymutató segíti elő. (—vits.)

Pénzgazdaság vagy naturálgazdaság.

Wolfgang Cohn: *Kann das Geld abgeschafft werden?* Gustav Fischer, Jena, 1920. 139 l.

A háboru és a nyomán bekövetkezett gazdasági válság a dolog természetéből folyólag a gyakorlati közgazdaságnak a kérdéseit toltta az előtérbe és a tisztán elméleti jellegű kérdések, helyesebben a kérdéseknek elméleti szempontból való vizsgálata, háttérbe szorultak. A német szaktudomány most újra erősebben kezd foglalkozni az ilyen természetű problémákkal, különösen pedig azokkal, melyeknek a vizsgálatára a legutóbbi esztendőik jelenségei bőséges ösztönzést nyújtanak. Ezek közé tartozik a pénz lényegének a vizsgálata is, a felelet arra a kérdésre, hogy a pénz kikapcsolható-e a gazdasági életnek a szervezetéből. Erre a kérdésre akar megfelelni a fiatalon elhunyt német közgazdásznek Wolfgang Cohnnak posthumus könyve.

Utópiákban a pénznélküli közgazdaságnak a gondolata meglehetősen gyakori, de a valóságban való átvitelére eddig még sehol komoly kísérlet nem történt s így a fejtegetések eddigelé úgyszólván légyüres térben mozogtak. A német közgazdák egy részének véleménye szerint, kik között Neurath és Gruntzel állanak az első helyen, az, ami a háború alatt történt, már nagy lépés volt a pénznélküli gazdálkodásnak a rendszeréhez. Az állam természetben szedett be javakat és természetben látta el nemcsak hadseregét, hanem a polgári társadalomnak nagy részét is. A háború, melynél állandóan számon kellett tartani az összes erőforrásokat, arra kényszerítette a kormányokat, hogy ne pénzben, hanem valósággal javakban számoljanak. Ezekben a vonatkozásokban a pénz, ha megmaradt is, tulajdonképpen elvesztette eredeti jellegét és számegység lett belőle. Ettől már csak egy lépés van odáig, hogy egész szerepe megszűnjék és a pénzgazdálkodásnak helyébe forgalmi gazdálkodás, helyesebben

mondva nagyarányú naturálgazdálkodás lépjen. Magától értetődőleg ennek a nagyarányú naturálgazdálkodásnak olyan központilag kezelt statisztika az előfeltétele, amely mindent számon tud tartani és a központi irányító szervek segítségével mindenüvé el tud juttatni. Vannak, mint Neurath, akik egy ilyen gazdálkodási rendszerben, ha jól van kiépítve, fejlődést látnak a jelenlegi gazdálkodási rendszerrel szemben.

A pénznélküli gazdálkodásnak ettől a formájától, mely nincsen tekintettel a termelés formájára, nagy különbség választja el kommunizmust, amely a pénzen kívül a versenyt is ki akarja kapcsolni a gazdasági életből és elméletileg minden gazdasági tevékenységet, amely csere, vásárlás, vagy kölcsön jellegével bír, meg akar szüntetni. A pénznélküli kommunista gazdálkodásnak az elmélete annál érdekesebb a kutatóra nézve, mert Oroszországban gyakorlati kísérlet is történt a kommunizmusnak a megvalósítására. Apostolai, Lenin és Bucharin nem is késték kijelenteni, hogy a pénzt csak kényszerűségből fogadják el az „átmenet” idejére, de megszüntetése csak idő kérdése. Ugyanígy nyilatkozott a rövidéletű bajor tanácsköztársaság „pénzügyminisztere” Silvio Gesell is. Kiegészíti ezeket a nyilatkozatokat Leninnek az a kijelentése, hogy államjegyeknek szakadatlanul nagy tömegben a piacra dobásával akarja a kapitalizmust végképen aláásni. Valósággal pénzzel akarja lehetetlenné tenni a pénzt.

Mennyiben állja meg helyét az elméleti német közgazdáknek a felfogása, akik a háborúszülte kényszergazdálkodásban egy magasabb gazdasági fokozatnak az első lépcsőjét látják és mennyiben valósítható meg gyakorlatilag a kommunista gazdálkodási ideál, erre a kettős kérdésre *akar* a szóban forgó könyv megfelelni. A vázolt gondolatmenet kapcsán rendkívül nagy apparátussal, úgyszólván az egész szakbavágó irodalomnak a felvonultatásával vizsgálja a kérdést nemcsak általános, hanem részletes szempontból is, hogy a pénzzel kapcsolatos egyes funkciók mennyiben szüntethetők meg, vagyis mennyiben lehetséges a pénznek *részben* való kikapcsolása. Értendő pedig ezalatt a pénzben való számítás, a pénzfizetés, a pénz formájában való tőkegyűjtés és a pénzkölcsön megszüntetése. Az eredmény negatív, helyesebben nem ad végleges választ a kérdésre. Megállapítja, hogy a pénz egyszerűen hatalmi szóval nem szüntethető meg. Ez tehát egyértelmű volna akár a nagyban való naturálgazdaságnak, akár pedig a kommunizmusnak a lehetetlenségével. Más oldalról azonban fenntartja magának a *reservatio mentalis* és kijelenti, hogy a pénz legfeljebb az esetben kapcsolható

ki, ha megszűnik a munkatermékeknek árújellege, ami azonban csak rendkívül hosszú idő múlva következhetik be. A gazdasági élet távolabbi fejlődésének irányát pedig, hogy a Kelet-Európában mutatkozó hajlandóság a naturálgazdálkodásra tovább fejlődik-e vagy ellanyhul, előre megállapítani nem lehet. Ez a kompromisszum-szerű konkluzió a látszólagos gyengesége a fejtegetéseiben különben nagyon érdekes könyvnek; másként megfelelni azonban a felvetett kérdésekre alig lehet. Erőssége viszont az összes pénzteóriáknak csoportos ismertetése és boncolása, ami igen használhatóvá teszi azt minden elméleti közgazda számára. (t. s.)

Szovjet-Oroszország gazdasági szervezete.

Alfons Goldschmidt: *Die Wirtschaftsorganisation Sowjet-Russlands*. Rohwolt-Verlag. Berlin, 1920. 307 l.

A K. Sz. 1920 október—decemberi számában Matlekovits Sándor egy francia könyv nyomán a bolsevizmus pusztításait ismertette. Fejtegetéseit érdekesen egészíti ki a jelen könyv, amely Szovjet-Oroszországnak a gazdasági berendezkedését tárgyalja, még pedig határozottan *szovjetbarát* szellemben. A szerző, előszavának adatai szerint, hosszú éveken át a liberális manchesterizmus szellemében működött, de mikor látta, hogy ez a közgazdaságilag szükséges centralizációt, amely a fejlődésnek legközelebbi étappeja, nem képes megvalósítani, elfordult tőle. A bolsevizmus kitörése után hónapokat töltött Oroszországban s ottani tapasztalatainak eredménye ez a könyv. Az adatokat hozzá a moszkvai legfelső gazdasági tanácsnak vezetői szolgáltatták.

A kifejezés, hogy a könyv tapasztalatok eredménye, talán helytelen, mert akkor tényeket kellett volna ismertetnie, már pedig a tények esetleg nem tüntetik fel valami üdvös világításban a tanácskormány gazdasági politikáját. Ehelyett a szerző a szervezet ismeretetésére fekteti a főszólyt, a tényekre csak mellékesen tér ki s az alapvető kérdést úgy formulázza, hogy sikerült-e Szovjet-Oroszországnak a centralizációt a kapitalizmus kikapcsolásával tovább fejleszteni? Ha igen, véleménye szerint a kérdés a tanácsrendszer javára el van döntve. A termelés mennyisége ugyanis másodrendű kérdés. A termelés fokozása ugyanis csak idő kérdése, ha maga a szervezés sikerült. Quod erit demonstrandum.

Gazdaságilag, mint a szerző maga is elismeri, a tanácsrendszer felépítése nagy nehézségekkel járt, és még nincsen befejezve. Bár

a háború előmozdította az ipari és katonai központosítást, a kommunisztikus gazdálkodásra való átmenetel nehéz volt, mert Oroszországnak kevés a teljes proletáriátusa, a gyári munkásság is nagyrészen függ a földtől és csak félig tekinthető proletárnak, a föld népe pedig a kommunizmus gondolatától idegen. A rendszer kiépítésének munkája így lassan ment. Először intézményesen szervezték meg a gyári munkástanácsokat s csak miután ez megtörtént, 1918 július 28-án mondták ki az egész orosz ipar nacionalizálását. Két hónappal később feloszlatták a hivatalnoki szervezeteket, melyek szabotáltak az új rendszerrel szemben, novemberben pedig megalkották az új rend első nagy termelő szervezetét, a *glawk-textil-t*, a textil-trösztöt, melyet a többi iparok hasonló szervezetei is követtek. A szerző szerint ez a központosítás a tanácskormány kezében már annyira előrehaladt, hogy akár tetszik, akár nem, többé vissza csinálni már nem lehet.

Hogy fest ezek után Szovjet-Oroszország gazdasági szervezete? A könyvet elég sűrűn tarkító grafikonok szerint legalul vannak a gyári választmányok, illetőleg a mezőgazdaságban a községi gazdasági tanácsok. Ezeknek a delegáltjai alkotják a kerületi gazdasági tanácsokat, melyekből viszont a gazdasági tanácsok kongresszusa alakul. Ennek élén áll a legfelső gazdasági tanács, illetve annak elnöksége, mely viszont a népbiztosok tanácsától kapja az utasításait. A két kategóriába osztott gyárak közül az elsőrendűek trösztökben egyesülnek és közvetlenül a legfelső gazdasági tanács alá tartoznak, míg a másodrendűek ügyeit a kerületi gazdasági tanácsok intézik.

Ha papíron lehetne termelni is, akkor ezzel a szervezéssel az ipari kérdés meg volna oldva. A szerző állítja is, hogy ez *lényegében* megtörtént. A szervezet funkcionálna, *ha* az élelmiszertermelés és a városoknak élelmiszerekkel való ellátása nem ütköznék nehézségbe. Itt van azonban a nagy probléma, amelyet a szovjetnek még nem sikerült megoldani. A racionálás rendszere a szerzőnek enyhe kifejezése szerint még nem kielégítő, elegendő élelmiszert a kormány nem tud előteremteni. A munkásság csempész úton pótolja a ki nem elégítő adagokat s hogy ezt megtehesse, a kormány állandóan úgy kénytelen a béreket emelni, hogy a városok proletáriátusa, amely az egész rendszernek a hordozója, biztosítani tudja a szükségletét.

A pénzmennyiség állandóan szaporodik, az árak pedig ugyanolyan, vagy még gyorsabb tempóban emelkednek. 1920 májusban 600 milliárd rubel volt forgalomban s ez a mennyiség naponta 2—3 milliárddal szaporodik. A szaporodásnak egyetlen korlátja van, a gépek teljesítő képessége. A szovjet felfogása szerint a forgalomban

levő jegymennyiségnek ez a korlát nélküli szaporítása végzetes lehet egy magánkapitalizmuson alapuló társadalomra nézve, de egyáltalán nem veszedelmes a kommunista államban, ahol a pénz már elvesztette a termelésben való szerepét és csak mint kereskedelmi pénz szerepel ideig-óráig. A kérdés csak az, hogy mi történik, ha — amihez Szovjet-Oroszország már nagyon közel jár, — a pénz ezt a kereskedelmi funkcióját sem tudja betölteni, anélkül, hogy előzetesen sikerült volna a mezőgazdasági termelést és élelmiszerellátást az állítólag *lényegében* már megoldott ipari termeléssel összhangba hozni.

Akkor — ezt már nem a szerző mondja — nem következhetik be más, mint a magángazdasághoz való visszatérés. Lenin ezt egyik legutóbbi nyilatkozatában leplezetlenül, majdnem cinikus nyíltsággal ismerte be. Míg egyik oldalon a szovjet elérte azt a kétségbevonhatatlan, bár inkább politikai jellegű eredményt, hogy Anglia gazdasági megállapodást kötött vele, a másik oldalon kénytelen volt eltávolodni az alapelvektől, melyekre egész rendszerét fel akarta építeni. Az események máris túlhaladták a könyvben vázolt állapotokat.

Bár így a rendszerre az események rácaffoltak, Goldschmidt könyvétől az érdekességet megtagadni nem lehet. A rendszernek ismertetése révén feltétlenül érdekes világot vet arra az ideológiára, mely tisztán teoretikus beállítások alapján az egész gazdasági és társadalmi életet új irányokba akarja terelni. Mint dokumentum is érdekes és nélkülözhetetlen lesz azokra, akik valaha meg akarják írni a háborút követő zavaros esztendőknél akár politikai, akár pedig gazdasági történetét. Annyiban még forrásgyűjtemény is, hogy közli nagyon sok intézménynek szervezeti szabályait és a gazdasági tanácsok kongresszusának határozatait. Végezetül pedig reánk nézve, akik szintén átmentünk a bolsevizmuson, nem minden érdekesség nélkül való idevágó adatainak segítségével a másolásig menő utánzásnak a kimutatása, amely négy hónapon át Budapestet Moszkvával összekapcsolta.

(t. s.)

Pénzügyi és közgazdasági közlemények.

Siesta-Sanatórium vízgyógyintézete és elektromos gyógyosztája, továbbá a Bergoni-féle soványítókészüléke — mint velünk közlik — bejárók részére is megnyílt. I., Ráth György-utca 5. Telefon: 113—87. A Déli vasút érkezési oldalán.

A Malomsoky József Asztalosárúgyár r.-t. (a Leszámitoló Bank alapítása) az 1920. évben 6 millió K alaptőke mellett 672.629 K tiszta nyereséget ért el, melyből 20 K = 10% osztalékot fizet.

A Magyar Cukoripar r.-t. az 1920/21-re 300 K osztalékot fizet. Minden 1200 K névértékű részvételyt 2 db 600 K névértékű részvényre cseréli ki, az alaptőkét pedig 12 millióról 18 millió K-ra emeli. Az újonnan kibocsátandó részvényekből 6000 darab a régi részvényeseknek ajánlatik fel. Az elővételi jog minden 5 régi, illetve 10 kicserélt részvény után 3 új részvényre, részvényenként 1500 K lefizetése ellenében gyakorolható.

A Kőbányai Polgári Serfőző r.-t. július 30-én tartott közgyűlése részvényenként 40 korona osztalék kifizetését határozta el.

A Central Bank és Kereskedelmi r.-t. Budapest igazgatósága a banküzlet intenzív fejlesztését határozta el és evégből Sivó Jusztin igazgatót, aki a bel- és külföldön sok éven át sikeresen működött, az igazgatóságba meghívta és egyúttal az intézet ügyvezetésével megbizta.

A Roessemann és Kühnemann r.-t. (a Leszámitoló Bank alapítása) 1920. évi mérlegét 10 millió K alaptőke és 8,772.942 K nyersjövedelem mellett, melyben a prágai gyár eredménye nem foglalatik — 1,698.442 K tiszta nyereséggel zárja, melyből 20 K = 10% osztalékot fizet.

A Schuler József r.-t. Első Magyar Acélirótoll-, Tollszár- és Indigó-másolópapírgyár r.-t. (a Leszámitoló Bank érdekeltsége) 1910. évi mérlegét 10 millió korona alaptőke mellett 1,314.562 korona tiszta nyereséggel zárja, melyből 24 korona = 12% osztalékot fizet.

Kovács és Társa malomépítészeti és Gépgyár Részvénytársaság. Az érdekelt körökben jólismert Kovács és Társa budapesti malomépítészeti és gépgyárvállalat a Nemzeti Hitelintézet bevonásával 20,000.000 korona alaptőkével részvénytársasággá alakult át. Az új részvénytársaság a napokban tartotta meg alakuló közgyűlését. Az igazgatóság elnökévé Friedrich István volt miniszterelnök lett megválasztva. Az igazgatóság tagjai: Csáky Armand gróf földbirtokos, Móricz István és Rónay Béla dr., a Nemzeti Hitelintézet igazgatói, Vermes Gyula földbirtokos, Haeffner Zsigmond, Sándor Oszkár dr. és Kovács Sándor. A vállalatot továbbá is Kovács Sándor, a cég volt főnöke, vezeti vezérigazgatói minőségben.

Az „Universum“ kereskedelmi r.-t. 1920 december 31-iki mérlegegyenlege a következő: *Vagyon:* pénztár 953.186, értékpapírok 1,407.680, berendezés 603.700, árúk 25,016.621, adósok 53,136.928, érdekeltségek 5.050.000, aktívák 369.467, veszteség 2,006.246. *Összesen:* 88.544.459 K. *Teher:* részvénytőke 40,000.000, felpénztartalék 2,825.217, hitelezők 45,205.292, passzívák 513.949. *Összesen:* 88,544.459 K. *Veszteség- és nyereségszámlája:* *Tartozik:* üzleti költségek és tisztviselői illetmények 1,862.520, értékcsökkenési leírás 200.041, leírás az „alapítási költség“-számláról 183.631, árfolyamkülönbözetek 1,133.836. *Összesen:* 3,380.028 K. *Követel:* jutalékokért 111.850, kamatokért 275.415, árúkért 986.517, veszteség 2,006.247. *Összesen:* 3,380.028 K.

Wekerle Sándor.

1848—1921.

Országunk közgazdasági fejlődésének és felvirágozásának egyik nagy tényezője ez év augusztus 26-án kilépett az élők sorából.

Nagynevű tagtársunk közgazdasági életünkben közel félszázadon át vezetőszerpet viselt. Már Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszter (1879—1887) alatt, mint a miniszter meghitt embere, az adó, hitel és kiegyezési kérdésekben állandóan döntő befolyással bírt. Tisza Kálmán pénzügyministerségében (1887—1889) mint államtitkár szerepelt. 1889—1895-ig pénzügyminiszter (1892 óta, mint miniszterelnök is megtartotta a pénzügyminiszteri tárcát), 1906-tól 1910-ig mint miniszterelnök pénzügyminiszter volt; csak 1917—1918-ban az akkori zavaros politikai háborús időben viselt miniszterelnöksége alatt nem kezelte közvetlenül a pénzügyi tárcát.

Az ország közgazdasági fejlődése úgyszólván 1887 óta Wekerle irányítása és tervei szerint haladt; és az a nagyszerű vagyoni jólét, melynek fennállásunk ezredéves ünneplése alkalmával a világ szemtanuja volt és melyet II. Vilmos császár is egy királyi ebéd alkalmából akkor Budapesten egy pohárköszöntőben elismerőleg megemléített: az ő közgazdasági és pénzügyi működésének eredménye.

Köztéren való működése országunk közművelődési és politikai életében nagy jelentőségű nyomokat hagyott. Az ő nevéhez fűződik az anyakönyvi intézmény rendezése, a főváros egyrészének teljes átalakulása, a közjogi téren Ausztriával fennálló viszonyaink javulása, a honvédelmi ügy rendezése. Mégis nagyjelentőségű tevékenysége elsősorban pénzügyi és közgazdasági jellegű.

Pénzügyeinkben ő rendezte az államháztartást és megtartette egyensúlyát; az ő nevéhez fűződik egész adórendszerünk megfelelő átalakítása, az ő működése folytán hoztuk be arany alapon a korona értékét; ő hozott létre állandóságot állami hitelünkben.

Nem fejthetjük ki ezt az összes tevékenységét részleteiben, mert akkor hazánk utolsó 50 éves gazdasági történetét kellene előadni, de emlékezetének jelentőségét mégis nagy vonásokban működésének fő csoportjai szerint jellemezni akarjuk.

Elsősorban foglalkozni fogunk Wekerle abbeli működésével, mellyel államháztartásunkban a megkívánt rendet megteremtette és megszüntette végleg azokat a pénzügyi zavarokat, melyekkel közel húsz éven át országunk küzdött.

Magyarország pénzügyei alkotmányos életünknek 1867-ben történt megújulása után elég kedvezőknek jelentkeztek. Lónyay pénzügyminiszter államháztartásunkat egyensúlyban tartani igyekezett. Az ország közgazdasági fellendülése, főkép az első években beállt nagy gabonakivitel után kedvező gazdasági viszonyokban nyilvánult, mindenütt vállalkozási kedv volt. De az a mohóság, mellyel a közvélemény óhajának megfelelően kormány és törvényhozás a vasutak terén nagyobb vállalatok teremtése, a közgazdasági fellendülés folytán hitel és iparvállalatok tömeges életbeléptetése, a közművelődés emelésére szolgáló intézetek alakítása következtében újabb és újabb kiadásokra határozta el magát és ezenkívül az 1868—69 években beállt gazdasági válság annyira megingatta az államháztartás egyensúlyát és oly zavarba ejtette az egész politikai életet, hogy 1875-ben a politikai pártok egyesülve az ország pénzügyi helyzetének megmentésére Tisza Kálmánt, az ellenzék vezérét kényszerítik a kormány élére.

Az új kormány pártja, a szabadelvűpárt a választásnál óriási többségben (411 képviselő közt 330 volt szabadelvű) került a képviselőházba és a trónbeszéd a pénzügyi helyzetet tette a törvényhozás programjának főpontjává. „Halasztást nem tűrő teendők között komoly megfontolásukat és folytonos figyelmüket elsősorban az államháztartás rendezése és az ezzel kapcsolatos kérdések megoldása fogja igénybe venni. Magyarország tekintélye, hitele és állami létének biztosítása egyaránt parancsolja, hogy a szükséglet és a fedezet között a súlyegyen minél előbb helyreállíttassék.“ Tisza pénzügyminisztere, Széll Kálmán a háztartás rendje érdekében mindent megtett s midőn háromévi erélyes munka után már-már elértnek hitte célját, mint villám csap le Bosznia okkupációja. Midőn 1878-ban Bosznia okkupációját vállalta magára az Osztrák-magyar monarchia, összes terveit meghiusultaknak tekinti. Széll elvesztette reménységét arra, hogy az okkupáció folytán szükséges kiadások mellett Magyarország háztartását egyensúlyba lehet hozni és októberben lemond. Utána Szapáry Gyula gróf intézte az ország pénzügyeit 1887 február 11-ig, de folytonos hiányokkal, úgy, hogy elkedvetlenül beadta lemondását.

Tisza Kálmán, ki most tizenháromévi kormányzás után ismét magára hagyottan ott áll azon probléma előtt, melynek céljából

fúzió után kormányralépett, pártjában nem talál alkalmas egyént és kénytelen volt saját maga átvenni a pénzügyi tárcát. Szerencséjére a minisztérium tisztikarában megtalálta Wekerle Sándorban azt a férfit, ki a pénzügyi kezelés összes ágait a miniszteri hivatalokban gyakorlatból tanulta megismerni, ki a pénzügyi tudomány elméletét ismerte és aki magasabb látkörrel fölemelkedett a tervezés és a rendezéshez szükséges eszmék magaslatára. Őt vette maga mellé államtitkárrá és midőn látta, hogy szónoki képességgel és debatter-i tehetséggel az országgyűlés termeiben is megállja helyét, 1889 április 9-én pénzügyminiszterré nevezteté ki. Így Wekerle 1887-től 1895-ig tényleg vezette és pedig mint államtitkár, mint pénzügyminiszter és 1892 óta mint miniszterelnök az ország pénzügyeit.

Tisza 1887-ben az országgyűlésen előterjeszté pénzügyi programját, még pedig 3 évre, mely alatt az államháztartás egyensúlyát helyreállítani igéri. A deficit tényleg eltűnt, és 1889-ben Wekerle 28 milliós többletet mutat ki háztartásunkban.

Érdekes háztartásunk képe, ha azt miniszterek szerint csoportosítjuk:

Lónyay miniszterségének	2	éve	alatt	11·3	millió	többlet
Kerkápolyi	4	„	„	71·8	„	hiány
Ghiczy	1	„	„	19·7	„	„
Széll	4	„	„	74·4	„	„
Szapáry	8	„	„	147·2	„	„
Tisza Kálmán	2	„	„	2·8	„	„
Wekerle	7	„	„	381·3	„	a többlet

Óriási az eredmény: huszonnyolc év alatt felgyűlt 313·7 millió háztartási hiánnyal szemben egymaga Wekerle első pénzügyminisztersége alatt 381·3 millió többletet eredményez. Oly siker, melynek párját nehéz találni bármely ország háztartásában.

Wekerle első pénzügyminisztersége alatt az állam bevételeinek mulhatlanul szükséges fokozását nem az egyenesadóknál kereste, hanem a fogyasztási adók, az illetékek és a jövedékek reformjára fektetett súlyt. A szesz- és cukoradót az osztrákokkal folytatott hosszas tárgyalások után az átalányozás rendszeréről a terményrendszerre változtatta és ezen adók intenzívebb emelését érte el; a dohányjövödelmeknél emelte az eladási árakat, hatott a termelés racionális fejlődésére és a gyártásnál helyesebb kezelést rendelt el; mint új jövedéket meghonosította az italmérési jövedéket évi 20 millió korona eredménnyel; az 1887-iki kiegyezési tárgyalásoknál a vámtarifában fokozta a pénzügyi vámokat. Ezen törekvésében elérte azt, hogy míg az egyenesadóknál az állam bevétele 1887-tel szem-

ben 1896-ban 95·7 millió forintról 105·2 millió forintra, tehát csak 9·57%-kal emelkedett, a fogyasztási adók 27·2 millió forintról 72·9 millió forintra, vagyis 167%-kal nagyobb összeget adtak; a Magyarországra eső vámjövedelem 3·3 millió forintról 15 millióra, tehát majdnem ötszörösére emelkedett. A pénzügyek terén ugyancsak első minisztersége alatt a pénzügyi igazgatás rendbeszedésén fáradozott, elvül e tekintetben azt követte, hogy a pénzügyi igazgatás az általános közigazgatás kereteihez símuljon, hogy így a törvényhatóság működése a pénzügyivel összhangba jusson.

Második minisztersége alatt az egyenesadók reformja került színre. Nagy lépéssel haladt mindjárt 1906-ban az egyenesadók reformjának ügye. „Korunk nevezetesebb egyenesadó reformjai“ cím alatt tekintélyes anyaggyűjteményt bocsátott közzé, mely az osztrák, porosz és szász adótörvényeknek fordítását tartalmazta; azonkívül egy külön tanulmány jelent meg, azokat az alapelveket tüntetve fel, melyek a közép- és nyugateurópai államok egyenesadó-reformjait az utolsó 15 év alatt irányították. Ezzel a közvéleményt kívánta tájékoztatni és előkészíteni azokra a javaslatokra, melyeket 1907-ben és 1908-ban az országgyűlés elé terjesztett és melyek 1909-ben váltak törvénné. A reform legfontosabb része a jövedelemadóról szóló 1909: X. t.-c., mely porosz mintára a személyes jövedelmet veszi megadóztatás alá és így az eddig a hozadékon alapuló adórendszerünkben az elmélet által követelt helyes adóalapot juttatja érvényre. Ezentúl adórendszerünk súlypontjául a jövedelmi adót kívánta tekinteni, még pedig abban az alakban, melyet az elmélet kiegyenlítő és kiegészítő jövedelmi adónak nevez; másodszeros megterhelését jelenti azoknak a jövedelmi részeknek, melyek már hozadéki adók alá vonatnak és elsimítja azoknak az adóknak aránytalanságát (ez kiegyenlítő szerepe); utóléri azokat a jövedelmi részeket, melyek tárgyi adók alól kimaradnak (ez kiegészítő hatása). A jövedelmi adóban meghonosult a progresszív rendszer, miután a jövedelmek fokozatosan 0·5—5%-ig emelkedő kulcs alá esnek. Ugyanakkor rendeztetett a közadók kezelésügye az 1909: XI. és XII. törvénycikkekben, miáltal az adókezelésügyben a hosszú időn át szükséghez képest kiadott rendelkezések tömkelege helyébe egységesen kodifikált intézkedések léptek a pénzügyi közegek és a közönség tájékoztatására és irányítására.

A pénzügyek rendezését az adórendszer átalakításán kívül az államhitei igénybevételével is nagyban előmozdította; ismételten fordult a pénzpiachoz és a külföldhöz és mindig teljes siker koronázta kölcsönműveleteit; 1888: XXXII. törvénycikkkel konvertált 169·1 millió aranyforint, 110·4 millió ezüstforint vasuti kölcsönö-

ket és 172·5 millió forint földtehermentesítési kölcsönt $4\frac{1}{2}\%$ -os arany, illetőleg ezüstforint és 4% -os papírforint kölcsönre; 1888 : XXXV. törvénycikk alapján az italmérési jog megváltására $4\frac{1}{2}\%$ -os kötvényeket bocsátott ki; az 1892 : XXXI. törvénycikk alapján csinálta meg a nagy konverziós kölcsönt 531 millió koronajáradék kibocsátásával 4% -kal; végül az 1895 : XVI. törvénycikk alapján vett föl 30 millió korona kölcsönt a Vaskapu szabályozásának költségeire $3\frac{1}{2}\%$ -kal. Mennyire emelkedett Wekerle pénzügyi tevékenysége folytán az állam hitele, kitűnik abból, hogy míg Széll (közvetlenül Kerkápolyi szerencsétlen pénzügyi munkálkodása után) 1875. évben az aranyjáradék kölcsönt még 6% -kal vette fel és ez a kölcsön az államot $7\cdot78\%$ -kal terhelte, beruházási kölcsöne 1876-ban 5% -kal $5\cdot75\%$ -ba kerül, Szapáry 5% -os járadékkölcsöne pedig $5\cdot76\%$ -kal terhelte az államot — addig Tisza-Wekerle alatt a $4\frac{1}{2}\%$ -os arany és ezüstjáradék $4\cdot81$, a 4% -os papírjáradék $4\cdot61\%$ -ba került, a Wekerle konverziós 4% -os kölcsön $4\cdot42\%$ és a $3\frac{1}{2}\%$ -os Vaskapu-kölcsön $3\cdot82\%$ -ba került. A kölcsön műveleteinél a hazai bankok konzorciuma által megteremtette a külföldi bankvállalatokkal kapcsolatos szervezetet, mely Magyarország számára ezentúl állandóan rendelkezésre állt, amidőn az államhitelt kívánt igénybe venni.

Az államháztartás rendben tartása és adórendszerünk megteremtése, szóval az állami pénzügyek mellett Wekerle az ország közgazdasági állapotára nézve magának a pénznek rendezése, a valuta szabályozása által szerzett magának elévülhetetlen érdemeket.

Ausztria szerencsétlen politikai viszonyai az 1866-ban lefolyt háború után a pénzügyi helyzetet is teljesen tönkretették. Állami papírpénzáradat a pénzrendszert megzavarta és a diszázsió uralmát folytonosan hullámozó pénzértékmérővel honosította meg. A valuta rendezése elsősorban Wekerle erős akaratának és közgazdasági tudásának eredménye. Wekerlének a valuta rendezésénél három irányban kellett dolgozni. A közvéleményt fel kellett világosítani az ingatag pénzrendszer káros közgazdasági és pénzügyi hatásáról. Az osztrák kormányt meg kellett győzni a rendezés lehetőségéről és annak nélkülözhetlen szükséges voltáról s végül tisztába kellett jönni azzal, vajjon elég erős-e az ország hitele ahhoz, hogy a pénzrendszer rendezéséhez a megkívánt pénzüsségeket aranyban meg tudja szerezni. Magyarországon a mezőgazdasági cikkek kivitele akkor még nagy mértékben külföldre irányult; magas ársiós tehát magasabb árakat jelentett; így általánossá vált az a nézet, hogy az országra előnyös a magas ársiós s így kár volna ezt az előnyt valutarendezés útján rontani. Ausztriában a kormány az iparosok

véleménye nyomása alatt állt, itt ismét azért örültek az ázsiónak, mert ezáltal a külföldi iparcikkek behozatala nehezebbé válik; az ázsio erősebb védelmet nyújt, mint a magas vám s így valutarendezés által az osztrák ipar elveszteni a vámterületen előnyös helyzetét. Ezekkel a közhelyekkel szemben a közgazdasági tudomány fegyvertárából a pénzérték józan elméletét kellett érvényre juttatni és a tudatlanság ellen állandó küzdelmet folytatni.

Már az 1887. kiegyezésben sikerült a valutaügyben gyöngg lépést tennie, amennyiben mindkét kormány kötelezte magát arra, hogy „közvetlenül a kiegyezés megkötése után bizottságot fog kiküldeni avégből, hogy ez azon előkészítő intézkedések felett tanácskozzék, melyek arra nézve szükségesek, hogy kedvező pénzügyi helyzet beálltával a monarchiában a készfizetések helyreállítása lehetővé váljék.“ Ennek alapján 1892 március hóban Wekerle elnökllete alatt egy ankét ült össze; hasonló bizottság tanakodott Bécsben, és ezen alakítás teljesítése után jött létre az 1892: XVII. t.-c., mellyel az osztrák érték helyébe az aranyérték a koronával lépett életbe, és ekkép a vele kapcsolatos törvények és kormányintézkedések segítségével lassan-lassan pénzértékviszonyaink annyira javultak, hogy 1901-ben az aranyforgalmat kísérletkép meg lehetett honosítani. Pénzviszonyaink — mindamelltt, hogy a forgalom az aranypénzt nem vette fel — teljesen megjavultak, az ázsio megszűnt és az egész világ bámult, hogy lehet tisztán papirpénz (kényszerfolyamú bankjegyek) mellett szilárd értékmérőt állandóan biztosítani, nagy öröme a Knapp-féle pénzelmélet híveinek.

A valuta szabályozásánál a szükséges arany meg szerzése képezte a pénzügyminiszter nagy gondját. A pénztári készletekből szerzett ugyan 45 millió aranyforint értékűt, de a többire nézve kénytelen volt hitelművelethez nyúlni, melyre az 1892: XXI. t.-cikkben nyert felhatalmazást, amidőn is több államadóság konverziója alkalmából 4%-os aranyjára dék kibocsátása útján a szükséges arany beszerzése vált lehetővé. A Wekerle által megalapított alapon haladt tovább később Lukács László pénzügyminiszter és fejezte be a valutaszabályozás nehéz pénzügyi műveletét.

A szépen sikerült művelet eredményét sajnos a világháború örökre megsemmisítette; közgazdaságunk ma, a pénz elértéktelenítésének oly súlyos helyzetében, a bizonytalanságnak állapotában fog ismét hosszú évek során át tengődni, míg a valuta rendezésére gondolhat és míg a világ gazdasági állapotának teljes rendezése után talán ismét szabályos pénzértékmérője lesz.

Ha Wekerle hivatásánál fogva elsősorban a pénzügyek terén

fejtette ki fényes tehetségét, messzelátó tekintetét nem kerülte el az ország közgazdasági állapota. Azok közé a pénzügyi vezérférfiak közé tartozik, kik a jó pénzügyi helyzet alapgyökereit virágzó közgazdasági életben találják, ezért minden pénzügyi intézkedéseiben mindig figyelemmel volt közgazdasági hatásukra, nemcsak arra, hogy a pénzügyi intézkedések ne károsítsák a közgazdasági viszonyokat, hanem legtöbb esetben igyekezett pénzügyi törekvéseiben egyes közgazdasági ágak fejlesztésére. Ebbeli törekvésére nézve egész sorát látjuk intézkedéseiben. A szesz- és cukoradóreformok a nagyobb pénzügyi eredménnyel kívül nagy lendületre vezették a cukor- és a szeszipart. Mindkét nagy iparágunk súlyosan szenvedett az által, hogy a vám- és kereskedelmi szövetség értelmében Ausztriával egyenlő elveken alapuló adózás alatt dolgozott. Az akkori általánosítási rendszer kedvezett az osztrák iparosoknak, mert akkor a szeszipar terén nálunk az ipari szeszgyárak, Ausztriában, főképp Galiciában a mezőgazdasági gyárak voltak túlsúlyban s az utóbbiak ezen adózási rendszerrel előnyben voltak. A cukoriparnál pedig a magyar répa kisebb cukortartalmánál fogva a magyar cukorgyárak az általánosítási adórendszerrel hátrányban voltak. Wekerlének sikerült a terményadórendszert keresztülvinni s ez által mindkét iparunk nagy lendületet adni. A magyar cukoripar azóta óriási haladásnak örvend, annyira, hogy nemcsak a belföldi szükségletet elégíti ki, hanem nagy kivitelre tett szert, például 1913. évben 37 millió K értékű nyerscukor és 69.6 millió K értékű fogyasztási cukor jutott kivitelre. Ugyancsak közgazdasági tekintetek vezették a vasúti politikában, melynek pénzügyi része az államvasutak rendszere óta a pénzügyminisztérium osztályrésze volt; a vasúti díjak — főképp a kivitel szempontjából — az általa gyakorolt behatás folytán iparágaink (elsősorban a malom- és a cukoripar) érdekében előnyös módon szabályoztattak; az egész fiumei forgalom és maga Fiume szabad kikötő berendezésénél a pénzügyi érdek háttérbeszorításával határozottan a közgazdasági lép előtérbe.

A bányászat és kohászat alatta nagy átalakításon ment át. A fémbányászat a világ fémpiacviszonyai folytán több ágában erősen hanyatlott. Selmezbánya lakossága ezáltal nagy munkahiányt szenved; a munkások keresete céljából Selmezbányán dohánygyárt bővíti, a bányászok egy részét elhelyezi a petrozsényi bányákban. Szóval megmenti a fémbányászat válsága folytán munkavesztett népet közgazdaságunk javára. Legtöbb fémkohónál újszerű gépeket, villamoserőt és új eljárásokat honosít meg. Az állami vaskohókat fejleszti és a vaskartell tagja lesz, hogy ezáltal a vas-

piac irányítására a közgazdaság érdekében közreműködését biztosítsa.

A kőszénkérdés gyökeres megoldását abban találta, ha az állam maga bír kőszénbányákkal és a többi vállalatokkal egyértelműen működik, ezért nagyobb kőszénterületeket szerzett meg és nagyobb erővel akarta a kincstárt a szénbányászatnál érdekelni. Kutatásokat eszközöltetett kőolajra és kálira, ez utóbbiaknál 1909 januárjában Kissármás határában a földgáz nyomát találták meg.

Az ipar fejlesztése kedvenc eszméje volt. Már az 1885-ik országos kiállításon, mint a pénzügyminisztérium képviselője nagy segítségére volt a kiállításon résztvevő iparosoknak azáltal, hogy helyes közgazdasági felfogással segített igen gyakran a merev pénzügyi állásból származó szükkeblüsséggel szembeszállni, és a kiállításához megkívánt pénzek utalását kieszközölni. Ugyancsak közreműködött az 1896-ki millenáris kiállításon, ahol a nagy zsüri elnöke volt.

Midőn az ipar ügyeinek erélyesebb előmozdítása céljából 1896-ban a kereskedelmi minisztériumban az ipartanács intézményét léptették életbe, elnökévé Wekerlét (ki ekkor a közigazgatási bíróság elnöke volt) kérték fel. Ő ennek a tiszteletbeli állásnak egész lelkesedéssel élt, és elnökölt akkor is, midőn 1906-ban ismét miniszterelnök lett, akkor is midőn 1910-től kezdve 1917-ig teljesen visszavonult a politika zajától. Kedvenc tárgya maradt neki állandóan az iparfejlesztés, melynek érdekében még Szapáry pénzügyminisztersége alatt az állami kedvezményekről szóló 1881 : XLIV. t.-c. előmunkálataiban résztvett, ezen törvénynek 1890 : XIII. t.-c. javított kiadását már maga terjesztette elő, végre az 1907 : III. törvénycikk az ipartanács hosszas vitatásiban előkészítette. Az ipartanácsban a támogatásban részesítendő gyárak esetről esetre megbeszélés tárgyát képezték s az állami segély nagyságára a minisztériumnak javaslatot tettek. Ugyancsak a tanácsban készült el az az emlékirat, mely a kormánynak iparpolitikájáról az 1907. költségvetés beterjesztésekor az országgyűlés elé terjesztetett. Mindezekben, valamint Wekerle közgazdasági tevékenykedéseiben az állami beavatkozás elve jutott érvényre. Pedig Wekerle általában liberális gondolkozású volt és főképp a közgazdaságban az individualisztikus irányt követte. Csak-hogy az Ausztriával fennálló egységes gazdasági terület nem engedte meg a mezőgazdaságból az ipari térre kívánczó magyar közgazdaságnak azt, hogy a serdülő vagy jelentkező iparágakat a fejlődés stádiumában erős versenyt támasztó osztrák ipar ellen védővámokkal oltalmazza, s így a legszabadelvűbb államférfi

is kénytelen volt a cél érdekében, ipar teremtése végett, az állami beavatkozás eszközét alkalmazni és a védővám helyébe állami adókedvezményeket, a közszállításokban való előnyben részesítést, állami segélyt és efféle „altruisztikus“ eszközöket alkalmazni.

Az iparral kapcsolatban fel kell említeni Wekerle azon szociális működését, melyet a munkások jóléteért, különösen a munkásházak megteremtése útján kifejtett. Mint pénzügyminiszter az állami bányatelepek mellett építtetett a munkások számára házakat, és alapította sok nehézség leküzdése után a főváros szomszédságában azt a munkáslakástelepet, melyet a nép szája Wekerleteleppnek nevez, és amelyet külföldiek is mintaszerűnek és példakép követendőnek ismertek el.

A gyakorlat terén kifejtett működése mély tanulmányokon és tapasztalatokon alapult. Fiatal korában egyetemünkön a pénzügyi jog magántanára volt, ismerte és tanulmányozta a közgazdasági tudományt és midőn 1904-ben tervbe vették a középeurópai államok gazdasági közeledését, az e célból megalakult magyar középeurópai közgazdasági egyesület élére állott és annak mindvégig (még akkor is midőn ismételten az ország miniszterelnöke volt) tevékeny és irányadó elnöke volt. A terv Németországból jött és nemsokára három erős társaság: a magyar, a német Günther Ernő herceg, II. Vilmos császár sógora, és az osztrák Plener Ernő pénzügyminiszter elnöklése alatt fáradozott azon, hogy gazdasági téren kölcsönös egyetértés uralkodjék Közép-Európában. Az egyesület célja, — a magyar egyesület alapszabályai szerint — hogy minden, bármily természetű politika kizárása mellett a közvélemény és a kormány figyelmét, oly gazdasági ügyekre irányozza, melyek tekintetében a középeurópai államok érdekei egymással ellentétben nincsenek, illetőleg melyekre nézve az érdekek egymással megegyezők. A középeurópai közgazdasági egyesület működésének alapjául az a föltevés szolgált, hogy a középeurópai államok gazdasági fejlődése az eddiginél fokozottabb mérvben biztosítható, ha 1. a gazdasági élet és a gazdasági jog bizonyos részeit az eddiginél kiterjedtebb mérvben egyenlő alapon szabályozzák; 2. ha az államok egyes intézményeiket és berendezéseiket kölcsönösen a többi államnak hozzáférhetővé teszik; 3. ha egymásnak kedvezményeket nyújtanak vagy legalább is különös előzékenységet és figyelmet tanúsítanak közgazdasági viszonyaik rendezésénél s főleg a vámokra és szállítási tarifákra vonatkozó megegyezéseknél; 4. ha állandó figyelmet fordítanak arra, hogy a kölcsönös érdekek miként lennének előmozdíthatók; 5. ha a középeurópai kötelékbe nem tartozó külfölddel való tárgyalásoknál,

ahol az hasznosnak mutatkozik, egymással egyetértőleg járnak el; 6. ha a gazdasági, kivált a vámügyi téren felmerülő nemzetközi vitás kérdések kiegyenlítéséről gondoskodnak.

A három egyesület, melyhez 1907-ben a belga közép európai egyesület csatlakozott, 1918-ig nagy eredménnyel dolgozott. Minden egyesületben az ország legjelesebb tudósai, jogászaik és közgazdasági előkelőségei tevékeny részt vettek a különböző kérdések előkészítésénél. Az így előkészült anyag a Bécs, Berlin, Nürnberg, Budapest, Drezdában és Brüsszelben időnként tartott közös tanácskozásokban és nagygyűléseken tárgyalási alapul szolgált, és a megállapodások az illető kormányok elé terjesztettek gyakorlati keresztülvitel végett.

A gazdag anyag, mely kész feldolgozásra került, a következőkből vehető ki: a csekkről intézkedő törvények egységesítése; a vámkezelés egyszerűsítése főképp a vasúti, hajózási és postaforgalomban; a bírói ítéletek kölcsönös végrehajtása; a kivándorlás rendezése, főképp a vándorló munkások ügyének egységes szabályozása; a pénzeknek postai utalás útján való egységes meghonosítása; a hosszú lejáratú ipari hitel nemzetközi szervezete; az ipari jogvédelem fejlesztése; a vámtarifák egységes osztályozása és szövegezése; a korlátolt felelősségű társulatok törvényhozása; a nagybankok közös működésének biztosítása; a vasúti viteldíjak egységes elvek szerinti alakulása; a tisztességtelen verseny elleni intézkedések egységes rendezése; az áruszállítási feltételeknek egységes szabályozása.

Ha tekintetbe vesszük, hogy mindezen fontos közgazdasági tárgyokról négy országban a legjelesebb tudósok és gyakorlati szakférfiak készítettek előterjesztéseket és azokat megokolták; és az így egybegyűlt előterjesztések a közérdek javára sajtó útján közzé tették: oly irodalmi tevékenységre adott alkalmat a közép európai közgazdasági egyesület, mely a tudományra éppúgy, mint a gyakorlatra nagybecsű és maradandó jelentőségű.

Két fontos ügygel foglalkoztak a közép európai közgazdasági egyesületek, melyek elsősorban politikai természetűek és a háború alatt nyerték tulajdonképp befejezésüket: a vámpolitika és a Duna kérdése.

A vámpolitikával a magyar közép európai közgazdasági egyesület ismételve foglalkozott. Mindjárt működése első évében 1905-ben, midőn Németország Amerika Egyesült-Államaival kívánta rendezni kereskedelmi viszonyait, az ezen államokkal szemben követendő politikánkat taglalta, később 1907-ben a Szerbiával kötött

kereskedelmi szerződés életbeléptetésénél figyelembe veendő teendőkkel foglalkozott. Nagyobb jelentőséggel bírtak azonban azok a tanácskozások, melyek az 1917-ben lejárandó kereskedelmi szerződések alkalmából felmerülő teendőkre nézve megindultak. Itt felmerült az eszme, hogy az előkészületek céljából egy vámközpontot lehetne alakítani az egyesület kebelében és pedig már azért is, mivel az egyesületben, a mezőgazdaság, az ipar és kereskedelem legjelesebb szakemberei működnek és az egyesület elnöke mintegy pártatlan vezér és egyik oldal részére sem elfogult. Az eszme — habár jól volt már kivitele tervezve — meghiusult, mivel az iparosok külön és a gazdák ismét külön vámközpontban keresték érdekeik védelmét. Ez nem csüggesztette el az egyesület működését, sőt főképp a háború kitörése óta a tárgyalás különösen egy közép-európai gazdasági egyesülés eszméje körül folyt, amely azután mikor 1916 április havában a párisi gazdasági konferencia elhatározta, hogy az ántánt-hatalmak a háború után is ellenséges gazdasági politikát fognak folytatni a központi hatalmak ellen, az 1916 december havában Budapesten a német és osztrák egyesületekkel együtt közösen tartott nagy gyűlésen abban jutott kifejezésre, hogy központi hatalmak és szövetségeseik gazdasági közeledést létesítsenek.

Ugyancsak a Duna kérdése is a háború alatt jutott tárgyalás alá és a magyar egyesülés javaslatára ismét Budapesten tartott konferencián a Duna hajózásának szabadságát és nemzetközi szabályozását elvben elfogadták és azonkívül ezen elvek alapján kidolgozták a dunahajózási aktát, melynek nagy hasznát vették a kormányok.

A háború szerencsétlen befejezése után hazánkra súlyosan nehezedő események szomorúan hatottak Wekerlére. Hosszú éveken át folytatott működése, melynek sikerében büszkén örvendezhetett, semmivé vált. Az ország, mely a gazdasági jólét magas fokára fejlődött, megcsonkítva testében, ismét teljesen rendezetlen pénzügyi és közgazdasági állapotra jutott. Az államháztartás egyensúlya meghibbant, a valuta rendezésében elért siker a pénzügyteljes megromlásának adott helyet, az államadósság összege óriási terhet ró az országra, adórendszerünk átgondolt alakulata nem nyújt elegendő bevételeket. Ahová tekintünk, romokat látunk és hiányzik az építőanyag, mellyel új közgazdasági épületet emelhetnénk.

Ha van tragikum, úgy Wekerle államférfiúi életében megtaláljuk azt. Küzdött, eredményt, sikert ért el — a sors megsemmisített mindent.

És Wekerle a hazafi aggodalmával nézte a pusztulást, megtörve egészségében visszavonult a politikától, de nem csüggedt el

a romokban fekvő ország sorsán. Részt vett azokban a tanácskozásokban, melyeket Korányi mint pénzügyminiszter az ország pénzügyeinek rendezése végett a volt pénzügyminiszterekkel ismételtén tartott. Szívesen fogadta Hegedüst, midőn pénzügyminiszterséget vállalva Dánoson meglátogatta a visszavonult államférfit és bízta őt pénzügyi tervezetében. Midőn pedig Hegedüs a pénzügyi tanácsot mint pénzügyi terveinek érvényesítéséhez szükséges döntő bíróságot felállította, készséggel elvállalta az elnökségét és tényleg vezette azt élete utolsó napjáig.

Egy nagy, pénzügyi, közgazdasági és politikai államférfi élete és működése szűnt meg oly nehéz időkben, melyekben közügyeink annyira nélkülözik a vezető férfiakat. Munkássága oly példa, mely sikere folytán is mindenkor követendő; intézkedéseinek előkészítése, különösen a törvényjavaslataihoz csatolt indokolások, oly bő forrás a közgazdasági és pénzügyi elmélet számos kérdéseire nézve, melyből a tudomány és gyakorlat terén nagy haszonnal lehet és kell meríteni; erélye és kitartása az állami közigazgatás terén mindenkor útmutatásul szolgál jövőre is. Társaságunk az ország összes lakosságával áldásos működését kegyeletes emlékekben tartja.

Matlekovits Sándor.

A technikai oktatás reformja.*

Abban az újjáépítő programban, amely nemzeti és gazdasági megújulásunkat kell hogy lehetővé tegye, a tudományos technika rendkívül fontos szerep vár. Mindezideig az emberiség története és maga a természet általában azt mutatja, hogy nagy eszközökkel rombol, kicsinyekkel épít. A rombolás nagyszabású fegyvereinek létesítéséhez kétségtelenül hozzájárultak a technikai tudományok. A technikai kísérletezésekre a világháború folyamán rendelkezésre állottak az anyagi eszközök, noha költségeik még unokáinkat is terhelni fogják. Nyilvánvaló azonban, hogy a tudományos technika fokozottabb mértékben fogja a teremtésnek, a békés alkotó munkának kicsiny eszközeit, legcélszerűbb szerszámaikat is elkészíteni, föltéve, hogy az államhatalom a technikai kutatásokat olyan mértékben istápolja, ahogyan a világháborúban tette. A különbség mindenestre az lesz, hogy az e célra kiadandó költségekből a hasznot még a mai generáció is élvezni fogja.

Technikánk teljesítőképessége s megfelelő fejlesztése egyenesen életkérdés reánk. Gazdasági és szellemi jövőnket a tudományos technika befolyásolja. Éppen ezért a technikai tudományokat ápoló technikai főiskolákra különösen felelősségteljes feladat vár.

Ugyanezek a gondolatok, talán még fokozottabb mértékben foglalkoztatják a németeket, akik széles körben tárgyalják a technikai főiskolák oktatásának korszerű reformját. A tervezett reform veleje abban van, hogy a technikai főiskolák *technikai és közgazdasági főiskolákká* alakuljanak át. Nyilvánvaló, hogy technika és közgazdaság nem választható el egymástól, tehát a közgazdasági tudományok fölöttébb kedvező talajt találnak a technikai főiskolákon. Érthető ennél fogva, hogy a porosz nemzetgyűlésen egyértelmű a kívánság, hogy a technikai főiskolákon a közgazdasági kiképzés lehetséges legyen. A porosz kultuszminiszter ezt a reformtervet

* Részlet a műegyetem 1921–22. tanévmegnyitó ünnepélyén tartott rektori beszédből.

kitűnőnek találja. Ez az állásfoglalás természetes. Hiszen a technikusnak munkaterülete a gazdasági élet. Minden racionális technikai munka egyszersmind gazdasági teljesítmény is. Minden mérnöki munkának, minden technikai alkotásnak van közgazdasági s a legfőbb értelemben szociális végcélja. Ugy hogy ma már általános a fölfogás, hogy a mérnök van, hivatva inkább mint bárki, a tőke és a munka, a vállalkozó és a munkás, és a szellemi meg fizikai munkások között levő szakadékot áthidalni. Ebből a megfontolásból önként következik, hogy a technikusnak kiképzése folyamán behatóan kell foglalkoznia a munkáskérdéssel, a szocializmussal is általában a közgazdasági tudományokkal, más szóval általános társadalomtudományi és széleskörű közgazdasági kiképzést kell megszereznie.

Ezek a gondolatok korántsem újak, de Németországban most törnek elő elementáris erővel. Bizonyára tudják a németek, hogy a XX-ik század elején a német császár hívta föl technikusait nagy szociális föladatok teljesítésére. Az akkori három porosz technika főiskolának (Berlin, Hannover, Aachen) a doktorrá avatási jogot adományozza s a kitüntetést megköszönő küldöttségnek a következőket mondja :

„Örömömre szolgál, hogy a technikai főiskolákat kitüntethetem. A technikai főiskolákat az előtérbe szeretném helyezni, mint-hogy nagy föladatokat kell megoldaniok, nem csupán technikai, hanem nagy szociális föladatokat is. Mindezek a föladatok idáig nincsenek úgy megoldva, ahogy szeretném. A munkához, a munkáshoz s általában az iparhoz való sokféle vonatkozásaik következtében nagy befolyást gyakorolhatnak a szociális viszonyokra. Azért a jövőben is nagy föladatokra vannak hivatva; az eddigi irányzatok, sajnos, szociális tekintetben nem sikerültek. Tanítványaik előtt világossá kell tenni a munkások iránt való szociális kötelességeket s nem szabad figyelmen kívül hagyni a nagy általános feladatokat. Fordítsák minden erejüket a nagy közgazdasági és szociális feladatokra. Számítok önökre, munkában és elismerésben nem lesz hiány.“

A császári szavakat a német technikai főiskolák megértették. A mérnöknek a nemzet közgazdasági életében való vezérszerepe a jelszó, amely alapon a technikai főiskolák oktatási rendjét átalakítani óhajtották s buzdítólag hatott a lelkekre a császári ígéret: elismerésben nem lesz hiány. Nem is volt. A technikai főiskolák a közgazdasági tudományokat intenzívebben kezdik művelni, de a haladás ellenére is a mérnök széleskörű közgazdasági kiképzése még nem valósult meg. A közbejött világháború, de egyéb okok is, hozzá-

járultak ahhoz, hogy a császár kívánta reform teljes egészében mindezt nem volt keresztülvihető.

Riedler, a charlottenburgi műegyetem hírneves tanára, aki annyit tett a technikai oktatás fejlesztésére, a császárnak egyik legkedveltebb embere, állapítja meg,* hogy a német technikai főiskolák a XX. század elejéig rohamosan fejlődtek, azóta azonban határozottan visszafejlődés tapasztalható. A föllendülést a múlt század végén főképpen annak köszönhetjük, hogy a tudományos technika hatásosan vont a működési terébe a technikai laboratóriumi és szerkesztési oktatást. S valóban a német technikai főiskolák kiváló teljesítményeit mindenütt elismerik és Anglia közvéleménye a század elején a londoni technikai főiskola megalapítását a charlottenburgi mintájára sürgeti. A dekadencia a század eleje óta a túlságba vitt specializálódással kezdődik. A német technikai főiskolák egyes fakultásai valóságos kínai fallal választják el egymástól magukat. A jelszó: minden fakultás lehetőleg független legyen. Az együttműködés a közös célra megszűnik. Mintha az amerikai mérnökképzést akarnák utánozni: a speciális kiképzéssel szemben a sokoldalú kiképzés háttérbe szorul. Ez a tünet egyébként a német univerzitásokon is tapasztalható. Nem ok nélkül mondja *Becker* dr. professzor, helyettes államtitkár: *Gedanken zur Hochschulreform* című művében: „Meglepő, hogy a speciális rátermettségnek milyen rendkívüli nagy mértéke van egyesítve nálunk az általános eszmék elenyésző csekély mértékével.“ „Mi kiképezünk fül-, orr- és bőrspecialistákat, de nem orvosokat. Mi nevelünk fűtő-technikusokat, hajóépítőket, de nem mérnököket. Mi nem nevelünk tudományosan képzett egész embereket, tehát bizonyára nem nevelünk egész állampolgárokat.“

Ma már általában mindenütt belátják, hogy a technikai tudományoknak igen sok területre való szétagolása nem célszerű s hogy a technikai főiskoláknak nem lehet föladatuk speciális mérnököket nevelni. A mérnöknek ugyanis, hogy a gazdasági élet problémáival sikeresen foglalkozhassék, a technikai tudományoknak lehetőleg széles területén kell átnézettel bírnia. A specialista mérnökképzés gondolata egyébként Amerikából jött át Európába. Az amerikai főiskolákon nem annyira az egyetememes, hanem a speciális kiképzésre vetik a fősúlyt. Az eredmény közismert. Amerikai technikus tanároknak a század elején megnyilatkozó véleménye szerint az európai

* Zerfall und Neubau der technischen Hochschulen von A. *Riedler*. Z. d. V. D. I. 1919. Nr. 14.

kontinentális mérnökképzésnek igen nagy előnye, hogy a nem specialistának képzett mérnök a technikai tudományok széles területén ismeri az alapokat s a különböző specialista irányokban képes magát tovább kiképezni. Ezzel szemben a speciálistának nevelt amerikai mérnök a mérnöki tevékenységnek csak azon a szűk területén tud sikerrel működni, amely tudományokban kiképezte magát.

A sokoldalú kiképzésnek előtérbe helyezése nyilván nem jelenti azt, hogy a technikai főiskolai oktatásban speciális szakokra nem volna szükség s hogy ezeknek továbbfejlődése elé akadályokat kellene gördíteni, ellenkezőleg. De arra kell törekedni, hogy a főiskola alapos sokoldalú tudományos kiképzést nyújtson. Együttműködés helyett szétagolódás, sokoldalú helyett egyoldalú kiképzés: az oka a német technikai főiskolák visszafejlődésének. Innen van, hogy mindezideig nem tudták elérni azt, amit a császár olyan helyesen s annyi előrelátással kívánt tőlük. *Riedler* számos kiáltó példával illusztrálja a helyzetet. Ezek közül csak egyre hivatkozunk. A közlekedés tudománya a technika egyik hatalmas alkotása, áthatja korunk egész gazdasági életét. Ezt a tudományt teljes egészében a német technikai főiskolákon nem tanítják. Vannak ugyan speciális előadások a közlekedő eszközökről, felosztva *hét* fakultásra és számos, a közlekedés körébe tartozó speciális előadás, de egy tanuló sem hallgathatja összefüggésben az egészet. A szétagolódáshoz járul azután még egy további baj is. Ha még volnának is ilyen általánosan képző összefoglaló előadások, a tanulók nem volnának képesek azokat hallgatni, minthogy éppen a felsőbb évfolyamokban szaktudományi előadásokkal s gyakorlatokkal túl vannak terhelve. Teljesen megokolt kívánság tehát, hogy a technikai tudományok előadását az első évfolyamban kell megkezdeni.

A főiskolai oktatás reformjának keretében előtérbe helyezik továbbá az általános képzést. A mérnök gazdasági értékeket három segédeszközzel teremt: az anyag, a gép és az ember segítségével. Mostanáig a technikai főiskolák kimerítő ismereteket csak a két elsőre, az anyagra és a gépekre adnak. A harmadiknak tanulmányozása az előbbi kettővel szemben háttérbe szorul. Ma már rájöttek arra, hogy a karakterképzés, az emberekkel való bánás legalább is olyan fontos, mint a szakképzés. Személyes rátermettség és karakter az érvényesülés alapja. Bölcsen állapította meg már ötven esztendővel ezelőtt Max Mária *Weber*, a hírneves vasúti mérnök és író: Neveljetek általános képzettségű egész embereket és ezekből mérnököket. A mérnökök érvényesülésének problémája ezzel meg van oldva. Az általános képzettséget előmozdító előadások ugyan nem

hiányoznak a technikai főiskolákon, de megállapítható, hogy hasonlóan, mint az iparban a gépet és a motórikus erőt az emberi lélekkel szemben túlbecsülték, a technikai főiskolák oktatási rendjében a szaktudás, az ismeretek halmaza ellenében a karakterképzést befolyásoló előadások háttérbe szorultak.

Ha ezen az állapoton segíteni akarunk, a technikai főiskolák oktatási rendjében meg kell találni a kapcsolatot az úgynevezett általános szellemi tudományokkal. Ennek megfelelően a már említett társadalmi, illetőleg közgazdasági tudományok mellett elsősorban a történelem művelése szükséges és pedig a közgazdaság, a művelődés, a technika történetének tanulmányozása. Idetartozik továbbá a filozófia is, mindenek előtt pedig az idegen nyelvek ismerete, amelyek birtokában lehet tulajdonképpen idegen népek életébe behatolni. De hogy mindezt a tananyagot a technikai főiskolák négyéves oktatási rendjébe be lehessen vezetni, lényegesen meg kellene rövidíteni a technikai tudományok tanulmányi rendjét. Est modus in rebus. Mindenesetre ügyelni kell arra, hogy ne veszítsünk annyit a réven, amennyit nyernénk a vámon. Való, hogy a technikai tanügy tárgyalására kiküldött német bizottság, még a világháború előtt közzétett jelentésében a következőket állapítja meg: „A technikai főiskolák tanulmányi terve idáig oly sok előadási és gyakorlati órát foglalt magában, hogy a tanulóknak alig maradt idejük a hallgatott technikai előadásokat földolgozni, vagy pedig a szigorlatokon nem követelt általánosan képző előadásokat hallgatni. Mindezeknél fogva a technikai főiskolák tanulmányi és szigorlati rendjét oly módon kell kialakítani, hogy a hallgatóknak lehetséges legyen a *tantárgyak szabad választása által* általánosan képző előadásokat is hallgatni.“

A technikai oktatás reformja kapcsán az univerzitások és technikai főiskolák közötti viszony tárgyalására is kitérnek. *Becker* dr. előbb hivatkozott művében megállapítja, hogy a mai univerzitás korántsem a tudomány egységének szimbóluma. „A technikai főiskolák kiválása szörnyű hiba volt. Megfoghatatlan szűkkeblűség volt a tudományok értékének mérlegelésekor, hogy az univerzitások a technikai kevésbé tudományosnak tekintették, mint a saját munkaterületüket. A szétválásnak csak annyiban van jó eredménye, hogy ma már mind a két főiskolai csoport előtt világos, hogy egyik a másikat nem nélkülözheti.“ Ennek a széttagoltságnak kárát vallja nem csupán a tudomány és műveltségünk, hanem népünk egysége is — írja *Becker* dr. Az univerzitások és technikai főiskolák egymásra utaltságát hangoztatják a technikai főiskolák tanárai is. Így *Riedler* szerint a technikai főiskolának, mint mérnöki fakultás-

nak, az univerzitással való egyesítése szükséges. Ez a folyamat lenne a bevezetője a valódi egységes főiskolának, amely az összes tudományokat magában foglalná. Az egyesítés előtt azonban keresztül kell vinni a technikai főiskolák reformját. Meg kell szüntetni a nagymértékű szétagolódást. Nagy súlyt kell vetni a sokoldalú kiképzésre és az általános képzettségre. Lehetővé kell tenni a széleskörű közgazdasági kiképzést.

Mindezeket a reformtörekvéseket szisztematikusan foglalja össze *H. Aumund* a danzigi technikai főiskolának tanára: «*Die Hochschule für Technik und Wirtschaft*» című igen érdekes tanulmányában. A jövő főiskolájának kialakítására vonatkozó tervzet szerint *Aumund* a technikai főiskolát a közgazdasági tudományok széleskörű művelése által *technikai és közgazdasági főiskolává* kívánja átalakítani. Ezt az átalakítást mindenekelőtt Berlinben az ottani kereskedelmi főiskolának a charlottenburgi technikai főiskolához való csatlakozásával akarja bevezetni. Ebből az egyesítésből mind a két főiskola tanerőinek jobb kihasználását és a szükséges állami kiadások csökkenését reméli. A kereskedelmi főiskola a technikai és közgazdasági főiskolának közgazdasági fakultását alkotná és feladata volna általános közgazdák, szabadalmi ügyvivők, iparfelügyelők, biztosítási tisztviselők, ipariskolai tanárok stb. kiképzése. A vonatkozó tanulmányi rendet a charlottenburgi technikai főiskola javaslata szerint állították össze. A német technikai főiskolai tanárok jól tudják, hogy a gyakorlatba kilépő mérnököknek legalább fele olyan működési területre jut, ahol a technikai feladatok mellett a tevékenység súlypontja tulajdonképpen kereskedelmi kérdésekre esik. Hangoztatják, hogy az iparban, a kereskedelemben és a közigazgatásban kereskedelmileg iskolázott mérnökökre, viszont technikailag tájékozott kereskedőkre van szükség. Éppen ezért nagy nyereségnek tartják a kereskedelmi főiskolának a technikai főiskolákkal való egyesítését. Természetes azonban, hogy a kereskedői hivatás szempontjából fontos tiszta kereskedelmi tudományok tanítása nem kerülne a technikai és közgazdasági főiskolákra.

Aumund szerint is a végcél, az ideál: az egységes főiskola, a valódi univerzitás. Ebből a célból mindenekelőtt az szükséges, hogy a technikai főiskolák az összes technikai tudományokat foglalják magukban. Külön bányászati, kohászati, erdészeti főiskolának nincs értelme. A fejlődés mutatja, hogy a csonka technikai főiskola izolálva marad és a technikai élet egyetemességével való eleven összefüggését elveszíti. Ilyen izoláltságban szenved huzamosabb idő óta nálunk az időközben hontalanná lett selmeci főiskola. Ezt az

izoláltságot tapasztaljuk Németországban a clausthali és freibergi bányászati akadémiáknál. Sőt nem maradt ment ettől a veszélytől a látogatott és gazdagon felszerelt berlini bányászati akadémia sem, noha hatalmas országos geológiai intézetre támaszkodva, ebben nagy gyámolítást nyert és noha a technikai tudományos élet közepontjában, Berlinben, nagy gyűjtemények, gazdag könyvtárak székhelyén volt elhelyezve. Ma már ez az akadémia a charlottenburgi műegyetem bányászati fakultása. A csonka technikai főiskolák, mint a tapasztalat mutatja, nem életképesek. Az összes technikai tudományokat művelő technikai főiskolákból fejlesztik tovább a technikai és közgazdasági főiskolákat.

Aumund reformtervezetét sok megértéssel, eddig sohasem tapasztalt érdeklődéssel tárgyalják. A porosz kultuszminiszter elismerését fejezte ki a reformtervezet kitűnő volta fölött s ennek következtében annak fokozottabb is a jelentősége. Minthogy azonban az elszármított sehohsem bosszulja meg magát annyira, mint a közoktatási intézmények alapításában és reformjában, kétségtelen, hogy Németországban még a nyilvánosság tisztító tüzeiben alapos tárgyalások előzik meg a reform teljes megvalósítását.

* * *

Az előrebocsájtottak után önkéntelenül is fölmerül a kérdés. vajjon a mi egyetlen technikai főiskolánkon szintén hasonlóak-e az állapotok, mint a németekéin. Tárgyilagosan állapíthatjuk meg, hogy a szétagolással járó bajok nálunk nincsenek meg. A technikusok nevelésében nálunk az elv a lehetőleg sokoldalú kiképzés. Az építészeti és mérnöki fakultás nálunk kezdettől fogva egyesítve van — ami egyik kívánsága a német reformterveknek. A gépészmérnöki fakultás nálunk nincs szétagolva gépészeti, elektrotechnikai, hajóépítő stb. részekre; ez a fakultás nálunk egységes. Tanulmányi rendünk olyan irányú átalakítása folyamatban van, hogy a technikai tudományok oktatása már az első évben megkezdődjék. Ilyen módon a negyedik évben a hallgatóknak lesz arra idejük, hogy egyrésztől olyan szaktudományokat, amelyekben tudásukat kimélyíteni akarják, másrésztől általánosan képző tantárgyakat is szabadon választhatnak.

A közgazdasági széleskörű kiképzés lehetősége már 1914 óta megvan műegyetemünkön. Van közgazdasági fakultásunk. Az 1916. évi július hó 19-én kelt legfelsőbb elhatározással megerősítést nyert szervezeti szabályzatunk szerint: A magyar kir. József-Műegyetem a technikai és közgazdasági tudományok egyeteme; és a műegyetem célja: technikai és közgazdasági szakférfiak tudományos kiképzése rendszeres tanítás útján. A közgazdasági tudományok

művelése tekintetében, tehát jóval előbbre vagyunk, mint a német vagy egyéb nyugati technikai főiskolák. Közgazdasági fakultásunkra azonban csakis főiskolát végzett hallgatók iratkozhatnak be. A műegyetemet végzett hallgató tehát még egy ötödik évet kell, hogy rááldozzon a közgazdasági széleskörű kiképzésre. Ha okleveles mérnök elvégzi a közgazdasági osztály egyéves folyamát, tehát a közgazdaság-tudományi szigorlatot sikerrel teszi le, a közgazdasági mérnöki cím viselésére jogosult.

Úgy gondoljuk, hogy a mérnökök közgazdasági kiképzésének az a módja a legcélszerűbb, ahogyan az műegyetemünkön történik. Nem hisszük ugyanis, hogy a technikai tudományok oktatásának olyan mértékű megrövidítése lehetséges legyen, mely a négy éves technikai főiskolai kurzus alatt széleskörű közgazdasági kiképzést is lehetővé tenne. A közgazdaságtan természetesen a technikai oktatással kapcsolatban már a harmadik, illetőleg a negyedik év tanrendjében foglal helyet, de bajosan lehetne helyet szorítani az alkalmazott közgazdaságtan különböző ágainak: az agrár-, az iparpolitikának, a szociálpolitikának, a statisztikának, a pénzügytannak, a kereskedelem- és bankügynek, a közlekedéstannak stb., amely tárgyaknak előadása még egy sereg speciális előadással egyetemben betölti a közgazdasági osztály egy évi kurzusát. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egészen más látókörral rendelkezik az a hallgató, aki már főiskolát végzett, mint az, aki a középiskolából kikerülve kezd azonnal közgazdasági tudományokkal foglalkozni. A technikai és közgazdasági tudományok közötti szoros kapcsolat következtében természetes, hogy sokkal sikeresebb a közgazdasági kiképzés azoknál, akik már technikai ismeretek birtokában vannak. Látni tehát, hogy Magyarország a mérnökök közgazdasági kiképzése terén olyan intézményt alkotott, amellyel megelőzte a nyugatot.

Hazánkban az országot ért nagy csapások ellenére, vagy talán éppen ezért, mindig megvolt az érzék a közoktatás s főképpen a technikai oktatás szükségletei iránt. Exempla trahunt. Az első mérnökképző-intézetet, az école des ponts et chaussées-t 1747-ben alapítják Párisban. Alig két évtizedre rá, 1763-ban Mária Terézia megalapítja Szempcen, Pozsony megyében, piaristák vezetése alatt a *Collegium oeconomicum*-ot, amely velejében mérnökképző intézet volt. Ugyanabban az esztendőben alapítja a királynő a *selmeci* bányásziskolát. A francia forradalomnak szellemi téren legnevezetesebb alkotása, az école polytechnique 1794-ből való. Ettől kezdve történik Franciaországban a mérnökök kiképzése főiskolán, minthogy az école des ponts et chaussées hallgatói ezentúl csak azok lehettek,

akik az école polytechnique-t sikerrel végezték el. Nálunk a pesti tudományegyetemen a filozófiai fakultással kapcsolatban 1782-ben állítják fel az *institutum geometricum*-ot, a főiskolai mérnökképző intézetet. A mérnököknek főiskolán való kiképzésében tehát 12 esztendővel megelőztük a franciákat s megelőztük az egész világot.

A természettudományoknak laboratoriumi oktatása legelőször Magyarországon a selmeci bányásziskolán vert gyökeret. Ennek a magyarországi technikai iskolának módszerét vették mintául a franciák. Amikor a francia nemzeti konvent az école polytechnique-re vonatkozó javaslatot tárgyalta, az előadó, *Fourcroy*, a kémikus, a következőket mondja: „A fizikát és kémiát nálunk Franciaországban mindeztideig csak teoriában tanították. A selmeci bányásziskola Magyarországon frappáns példa arra, hogy milyen hasznos a hallgatóknak bemutatni azokat a műveleteket, amelyek ezeknek a tudományoknak alapjai. Laboratóriumok vannak ott a szükséges eszközökkel és anyagokkal felszerelve, hogy a tanulók ismételhessék a kísérleteket és saját szemekkel láthassák a jelenségeket, amelyek a testek vegyülésekor előtűnnek.“ A XVIII-ik század végén a nagy francia nemzet Magyarországról vett mintát leghíresebb technikai intézetének kialakításában. A XX-ik században az eset megismétlődhetik. A mérnökök közgazdasági kiképzésére a minta, a segítségükkel megcsontított s kulturátlannak mondott Magyarországon, ahogyan mondani szokták, a húnok ivadékainál, rendelkezésükre áll.

Műegyetemi oktatásunk kialakításában, amint láttuk, előbbre vagyunk, mint a külföld. Korántsem következik ebből, hogy műegyetemi oktatásunk továbbfejlesztésre nem szorul. Úgy a szorosan vett technikai oktatásnak, mint a közgazdasági kiképzésnek vannak hiányai. Az 1914-ben alapított közgazdasági osztályunknak eddig csak háborús évei voltak. Tanári személyzete sem volt teljes. Annak az illusztrálására, hogy milyen kevés tanerővel tartjuk fenn közgazdasági osztályunkat, legyen szabad fölemlíteni, hogy a nevezett fakultáson öt rendes tanár ad elő. Közülök azonban háromnak már a technikai osztályokon tartott előadásaikkal és gyakorlataikkal a főiskolai tanárok számára megállapított igénybevétele van. Ilyen módon vált lehetségessé, hogy közgazdasági osztályunk csupán két új tanszék kreálásával életképes lett. Ezek közül is az egyik csak visszaállítás volt, minthogy már a Bach-korszakban volt a műegyetemen statisztikai tanszék. Akkoriban *Hunfalvy János* volt annak hivatott művelője. Nem hisszük, hogy még máshol kerek e világon volna olyan főiskolai osztály, mely lehetőleg tökéletes munkamegosztással aránylag olyan kevés terhet róna az államháztartásra, mint

a kir. József-műegyetemnek közgazdasági fakultása. Ez a példa is mutatja egyébként, hogy aránytalanul kevesebb költséggel lehet megfelelő közgazdasági kiképzést nyújtani, ha a technikai főiskolákat, amint a németek is tervezik, technikai és közgazdasági főiskolákká alakítják át.

Műegyetemünk közgazdasági fakultásán a kezdet nehézségei ellenére az oktatás eredményével meg lehetünk elégedve. Hallgatóinak száma, noha az osztály tanulmányainak elvégzése semmire sem kvalifikál, mindig tekintélyes volt. A hallgatóság száma az 1914/15-ik első év első felében 52, 1915/16-ban 47, 1916/17-ben 36, 1917/18-ban 59, 1918/19-ben 208, 1919/20-ban 206 és 1920/21-ben 284. Emellett 1919-ben a gyakorlatból jelentkező 90 mérnök számára esti tanfolyamot is tartottunk februártól szeptemberig. Ezeknek az adatoknak a közlését innen a rektori székből azért tartottam szükségesnek, mert a nemzetgyűlésen az előadói székből hangzott el az az állítás: a műegyetemi közgazdasági fakultás nem étetképes, itt több a tanár, mint a hallgató. Köszönet az akkori kultuszminiszter úrnak, hogy ezt a valótlan állítást megcáfolta. Ha azonban a kir. József-műegyetemen van egy olyan, már sikereket elért, tehát bevált intézmény, amilyenre a külföldön csak most akarnak áttérni, nyilvánvaló, hogy ezt az intézményt támogatni elsőrangú állami érdek. E tekintetben, sajnos, jogos panaszunk van.

A „Budapesti Közlöny“ 1920. évi február 26-iki számában jelent meg a magyar kormány rendelete a köztisztviselők minősítéséhez megkívánt képesítési kellékek kiegészítése tárgyában. Eszerint: „a közgazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumok központi igazgatásánál, valamint ezeknek a minisztériumoknak kormányzati hatásköre alá tartozó azoknál a hivataloknál, amelyeknél különleges gazdasági szakképzettséget igénylő ügyeket is intéznek, továbbá a külügyi közigazgatás szerveinél, végre a köztörvényhatóságok tisztviselői karában a fogalmazói szakban oly egyének is alkalmazhatók, akiknek az 1883. évi I. t.-c. 3. §-ában megállapított képzettségük nincs meg, ha a budapesti tudományegyetem mellett felállított közgazdaságtudományi karon a közgazdaságtudományi államvizsgát sikerrel letették.“ Ez a rendelkezés a közigazgatásban kaput nyit a nevezett fakultás jövőben végzendő hallgatói előtt, de megfeledezett a már hét esztendeje működő műegyetemi közgazdasági fakultás de facto végzett s közgazdaságtudományi szigorlatot tett hallgatóiról. Megfeledezett elsősorban a *közgazdasági mérnökökről*, akik kettős kvalifikációval lépnek ki az alkotó élet küzdő terére. Alapos és kimerítő, legalább négy esztendeig tartó főiskolai tanulmányok útján megsze-

rezték a mérnöki oklevelet s ezenfelül közgazdasági fakultásunkon egy esztendei beható tudományos működés után letették a közgazdaságtudományi szigorlatot. A tudományegyetem mellett fölállított közgazdasági fakultás *középiskolát végzett* hallgatói négyéves tanítással inkább enciklopédikus kiképzést nyernek, ezzel szemben a műegyetemi közgazdasági fakultás *főiskolai oklevéllel bíró* s a főiskolai oktatásban már közgazdasági és közigazgatásjogi ismereteket szerzett, tudományosan képzett szakembereket még egy esztendei intenzív oktatásban beható közgazdasági kiképzésben részesít. Amennyiben tehát a minősítési törvénynek bármi okból való módosítása szükségessé vált, *a minimum*, amit közgazdasági osztályunk végzett hallgatói s mindenekelőtt a közgazdasági mérnökök méltán elvárhattak volna, hogy elsősorban őelőttük nyílják meg a közgazdasági ügyekkel foglalkozó közigazgatásnak fogalmazó szaka. Mellőzésük semmivel se okolható meg és kétségtelen, hogy ezt a föltűnő sérelmet, valamint nagy igazságtalanságot a köz és igazság érdekében orvosolni szükséges.

És ennél a kérdésnél azt a körülményt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy azok, akik közgazdasági fakultásunkat elvégezték, legkevésbé se szolgáltak rá arra, hogy közvetve ilyen módon lebecsültessenek. Kétségtelen ugyanis, hogy műegyetemünk közgazdasági fakultására csupán a közgazdasági tudományok iránti szeretetből iratkoztak be értékes szakemberek, közöttük már az élet iskoláját járt okleveles mérnökök, minthogy e fakultás elvégzése, mindezideig semminemű hivatalra vagy állásra nem kvalifikált. A magyar technikuskar, alma materjével, műegyetemünkkel együtt már huzamosabb idő óta sürgette a minősítési törvénynek olyan értelmű módosítását, hogy a közigazgatásban a fogalmazói szakban a mérnöki oklevél is kvalifikáló legyen. A technika vívmányainak korában az alkotó munka lekicsinylése, hogy ezt a megokolt kívánságot az említett kiegészítő rendelet figyelembe nem vette, sőt még a széleskörű közgazdasági kiképzésben részesült közgazdasági mérnökökről se vett tudomást. Amikor kulturafölényünk fenntartása olyan fontos érdek, becsületes munkával megszerzett tudományos képzettséget nem lehet és nem szabad negligálni.

Tudjuk, hogy közoktatásügyi kormányunk a legjobb indulattal van műegyetemünk és a technikuskar iránt. Bizalommal fordulunk hozzá és kérjük, hogy az iniciatívát ragadja meg és hasson oda, hogy műegyetemünknek és a technikuskarnak ez a nagy sérelme a köz érdekében mielőbb megszüntettség.

Zelovich Kornél.

A munkaközvetítés és a munkanélküliség elleni biztosítás Angliában.*

Előljáró beszéd.

A békeszerződés — vagy mondjuk népszövetségi szerződés — XIII. rész II. cím 355. cikkében ismerteti amaz általános elveket, amelyeket a bér munkások testi, erkölcsi és szellemi jóléte szempontjából nemzetközileg elismerni és érvényesíteni kell.

Ez elvek sorában első helyre teszi azt, hogy „a munka ne tekintessék csupán árunak, vagy kereskedelmi cikknek“.

Ez elv folyományaként a népszövetség vezérállamai részéről a szerződésben már előre meghatározott helyen, Washingtonban 1919 év végén tartott munkaügyi konferencia első gyűlése napirendjének 2-ik pontjával tüzetett ki „A munkanélküliség meggátlására és következményeinek elhárítására vonatkozó kérdések“ tárgyalása.

A konferencia e kérdésekben egy olyan egyezménytervezetet fogadott el, amely szerint a tagállamok minél rövidebb, de 3 hónál semmi esetre sem hosszabb időközönként közölni kötelesek a nemzetközi munkaügyi hivatallal a munkanélküliségre vonatkozó statisztikát és egyéb adatok mellett azokat az intézkedéseket is, amelyeket a munkanélküliség leküzdésére fogantatosítottak. Kimondja továbbá a tervezet, hogy mindenik állam köteles a munkaadók és munkások közreműködésével eljáró (paritásos) nyilvános munkaközvetítőket (tehát közhatósági munkaközvetítőket) felállítani, ezeket egy központi hatóság felügyelete alá helyezni és működésüket a többi ingyenes, akár nyilvános, akár magános munkaközvetítővel kapcsolatba hozni. Végül kimondja azt is, hogy az olyan államok, amelyek a munkanélküliségi biztosításnak valamely rendszerét már bevezették, kötelesek egymással oly megállapodásra lépni, amely szerint az egyik szerződő félhez tartozó, de a másikkal területén

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1921 március 11-i felolvasó ülésén tartott előadás.

dolgozó munkások munkanélküliségük esetén a belföldiekkel egyenlő kártalanításban részesüljenek.

Ugyanezen konferencia idevágólag egyben az összes tagállamokhoz intézendő egy ú. n. „ajánlás“-t fogadott el, amely javasolja az új iparszerű (nem ingyenes) munkaközvetítők létesítésének *megtiltását, a létezők engedélyhez kötését és mielőbbi megszüntetését*, továbbá a *munkanélküliségi biztosításnak megszervezését*. Javasolja továbbá a közmunkáknak és közszállításoknak olyatén megszervezését, hogy azok a munkanélküliség leküzdésére is felhasználhatók legyenek — végül azt is, hogy más államban való foglalkoztatás céljából se lehessen munkásokat toborozni az illető államok és az államok munkaadó és munkásszervezeteivel létesített előzetes megállapodások nélkül.*

A népszövetségi szerződés igen hatályos kényszerrendszabályokat (gazdasági bojkott) állít fel oly célból, hogy a konferencia határozatait végrehajtani vonakodó államokat határozatainak végrehajtására szorítsa.

Jóllehet a munkanélküliség elleni küzdelem leghatályosabb eszköze az ú. n. *produktív* harci eszköz: a *munkaalkalmak* teremtése, tehát a *nemzeti termelésnek az egész vonalon megindulása és fejlesztése*, ezek az előzmények aktuálissá teszik nálunk is, hogy e kérdésekkel a közvélemény és a kormányzat foglalkozzék. Indokolt ez annál is inkább, mert nyugati szomszédaink közül Olaszország és Ausztria már megalkották a munkanélküliség elleni kötelező biztosításra vonatkozó törvényt, Németországban szintén kész van az idevágó törvényjavaslat, a számba vehető többi európai államokban pedig legalább is szervezett munkásoknak biztosítása a munkanélküliség ellen a genti rendszer szerint (a szakszervezeti segélyhez csatlakozó állami, vagy községi pótlék) többé kevésbé szabályozva van. (Igy Svájc, Belgium, Franciaország, Dánia és Norvégiában.)

Mínthogy pedig az úttörő a kötelező munkásbiztosítás ez ágában a törvényalkotás terén éppen *Anglia* volt, melyre pedig nem lehet ráfogni, hogy az állami beavatkozásért valami nagyon lelkesülne, érdemes e gyakorlati eszű népnek] idevágó törvényeivel megismernedni. — Kétségtelen ugyanis, hogy nagyon komoly okok lehetnek azok, amelyek a szigetországot minden más államot megelőzve arra indították, hogy előbb megcsinálja törvényes alapon a hatósági munkaközvetítés hálózatát s ennek bevált gépezetére építse

* L. Pap Dezső dr. Békeszerződés és Munkaügy 57. és 58. lap.

rá a munkanélküliségi biztosítás intézményét, mint a *felebaráti szeretet elvén épült egyik olyan regulátort, mely a gazdasági és társadalmi élet kazánját megóvja a kirobbanásoktól.*

Az alábbi ismertetés forrásai részint a vonatkozó angol törvények és rendeletek, részint az első jelentés,* mely a munkanélküliség elleni biztosításról szóló angol törvény végrehajtásáról s annak első évi eredményeiről 1913 évi július havában a Board of Trade által az angol parlament elé terjesztetett s melynek eredeti példányát 1920 év tavaszán az itteni angol misszió tagjának, Commander Lather urnak lekötelező szívéssége folytán sikerült megszereznem, továbbá bő kivonata, mely eredetiben olvasható a munkanélküliség elleni küzdelem nemzetközi egyesülete által 1914 január—márciusi negyedre kiadott „Bulletin trimestriel“ című kiadvány 136—188. lapjain is.

I. A munkaközvetítés.

Angliában a munkaközvetítést az 1909. évi szeptember hó 20-án kelt törvény, az ú. n. „Labour Exchanges Act“ szabályozza, mely 1910 február 2-dikán lépett életbe.

Ez a törvény az állami munkaközvetítés elvét viszi át a gyakorlatba. Nem mondja ugyan ki a kizárólagosságot; de ennek útját egyengeti.

Mindenekelőtt feljogosítja a kereskedelmi minisztériumot, hogy általa alkalmasnak ítélt bármely helyen munkaközvetítőhivatalt létesíthet és tarthat fenn, továbbá más hatóságok vagy magánszemélyek által fenntartott ily intézményeket támogathat s azokkal alkalmas módon együttműködhetik.

Emellett más alkalmasnak ítélt módon is jogosítva van tudósítást beszerezni és közreadni a munkást kereső munkaadókról és az állást, foglalkozást kereső munkásokról.

Ugyanő bármilyen fennálló hatósági vagy magánközvetítőt a fenntartókkal kötött egyezmény alapján átvehet s az ő hozzájárulása nélkül munkaközvetítőt más hatóság nem rendezhet be.

A kereskedelmi minisztérium a törvény alapján létesült, támogatott vagy átvett munkaközvetítők igazgatása és jogviszonyai tekintetében általános érvényű rendeleteket bocsáthat ki. E rendeletben a pénzügyminisztérium hozzájárulásával kölcsönök felvételét is megengedheti az olyan munkakeresők útiköltségeinek fedezése céljából,

* First report on the proceedings of the Board of Trade under part II of the National Insurance Act 1911.

akiknek számára a közvetítő útján, de nem a közvetítő székhelyén találtak foglalkozást.

E rendeletben gondoskodni kell arról, hogy senkit ne érjen utóbb valamely hátrány amiatt, mert a munkaközvetítő részéről neki felajánlott állást vagy foglalkozást munkaviszály okából vagy azért utasította vissza, mert az illető foglalkozási ágban a helyt szokásos munkabéternél alacsonyabb bérek ajánlottak fel.

A kiadandó általános érvényű rendeletek törvényerejűek s kibocsátásuk után a lehető legrövidebb idő alatt a parlament mindkét házában bemutatandók. Ha az illető parlamenti ülészakban a bejelentésnek az egyik házba beérkezését követő legközelebbi 40 nap alatt a parlament úgy határozna, hogy a rendelet avagy annak egyes határozmányai elvetendők, úgy azok még ugyanaznap hatályukat veszítik. A hatályon kívül helyezett rendelkezések alapján történtek természetesen érvényben maradnak, úgyszintén a minisztériumnak új határozmányok kibocsátására vonatkozó joga is.

A kibocsátott ilyen általános érvényű rendelet magát a kereskedelmi minisztériumot is kötelezi, ellenben a törvényadta egyéb felhatalmazással belátása szerint élhet.

Ugyane minisztérium, amikor annak szükségét látja, *szakbizottságokat* szervezhet, amelyek a munkaközvetítés igazgatási ügyeiben őt tettel és tanáccsal támogassák. Ezek költségei az állami budgetet terhelik.

A törvény tíz fontig terjedhető pénzbüntetéssel bünteti azokat, kik valamely munkaközvetítő hivatalnoknak vagy megbizottnak avégből, hogy munkást vagy munkát kapjanak, hamis adatot vagy állítást mondanak be.

A törvény értelmében munkaközvetítő alatt értendő minden olyan intézet, mely arra szolgál, hogy munkást kereső munkaadókról, valamint bármely állást, foglalkozást kereső munkakeresőkről, tehát *mezőgazdasági* munkát keresőkről is adatokat gyűjtsön és továbbítsa lajstrom segítségével vagy anélkül.

A kereskedelmi miniszter a törvényben említett általános érvényű rendeletet 1910. évi január hó 28-dikán kocsátotta ki. Ennek főleg az ügyvitelt érintő fontosabb rendelkezései a fentemlített azon a rendelkezésen kívül, amelynek, felvételét maga a törvény írta elő, a következők:

A felnőtt munkások a munkaközvetítőben személyesen tartoznak jelentkezni, kivéve, ha három angol mérföldnél távolabb laknak, amikor is posta útján formula felhasználásával jelentkezhetnek. (A távolságot általában vagy bizonyos kerületekre, vagy bizonyos

foglalkozási ágakra a minisztérium megváltoztathatja, éppen úgy a rendelethez csatolt formulát is.)

A bejelentés érvénye rendszerint hét nap (a minisztérium ezen változtathat), de ez annyiszor, amennyiszer, újabb hét napra meghosszabbítható.

Sztrájk vagy munkáskizárás esetén, melyet csak az érdekelt munkaadó- vagy munkásszervezet által erre felhatalmazott személy jelenthet be a munkaközvetítőnek, a közvetítés tovább folyik, de a közvetítő a munkással, ki az illető helyre pályázik, úgy a bejelentést, mint az érdekelt munkaadónak arra adott válaszát közölni tartozik. Az ilyen bejelentések érvénye hét nap, de a bejelentés annyiszor, amennyiszer, hét napra terjedő hatállyal megújítható.

A munkaközvetítő tisztviselő a felajánlott vagy kívánt béreket, egyéb munkafeltételeket az érdekeltekkel közli, de azokért semmiféle felelősséget nem vállal. Munkaszabály-szerződések az érdekelt felek által a munkaközvetítőnél letétbe helyezhetők, éppen így a közhatóságok által ily szerződések tekintetében kibocsátott rendeletek is. Ezeket az okmányokat kívánatra itt bárki betekinthesi.

Ha egy munkakereső oly helyre közvetítetik, amely a munkaközvetítő székhelyétől vagy a munkás lakóhelyétől a legrövidebb úton több mint 5 angol mérföldnyire (ennél a miniszteri rendelet általában, vagy bizonyos kerületekre többet vagy kevesebbet állapíthat meg) van, a munkaközvetítő tisztviselő neki saját mérlegelése szerinti összegben *útielőleget* adhat. Ezt kérheti a munkaadó is, a munkakereső is. Aki kéri, kötelezvényt ír alá az előírt formula szerint, melyet általában, esetleg bizonyos kerületekre és munkáskategóriákra a kereskedelmi minisztérium a pénzügyminisztérium hozzájárulásával állapít meg.

Nem szabad előleget nyújtani, ha a tisztviselőnek oka van feltételezni, hogy olyan helyről van szó, amely egy munkaviszály által érintve van, vagy ahol a helyt szokásos béreknél alacsonyabb bér ajánlatott fel. Az előlegnyújtásnál arra is ügyelni kell, hogy annak révén a *mezőgazdasági* munkásoknak a városokba tódulása avagy Nagy-Británia és Irhon közti vándorlása mesterségen elő ne mozdíttassék.

Az előleg az útiköltség összegét meg nem haladhatja; rendszerint egy vasúti utazási jegy alakjában adandó s csak egészen rendkívüli esetekben készpénzben.

A britt szigeteken kívül fekvő helyek ajánlása előtt a londoni „Central Office“-hez kérdéshez intézendő.

Avégből, hogy a munkaközvetítés ügyében avatott helyről

kapjon tanácsot és támogatást, a rendelet feljogosítja a kereskedelmi minisztert, hogy a birodalom egyes arra alkalmasnak ítélt területeire kiterjedő hatáskörrel paritásos tanácsadó bizottságokat szervezzen munkaadók és munkásokból. E bizottság tagjait az általa e részben legmegfelelőbbnek ítélt szervezetek és személyek meghallgatásával a miniszter nevezi ki. Elnököt a bizottság maga szótöbbséggel választ, ha a munkaadók és a munkások nem tudnak meg egyezni, akkor a miniszter nevezi ki.

Az elnök és a tagok mandátuma 3 évre terjed. Időközben megüresedett helyek úgy töltetnek be, mint az első alkalommal.

A bizottsági üléseken általában a többség dönt, de ha akár egyik, akár másik érdekelt fél valamely ülésen jelenlevő képviselőinek többsége kívánja, a szavazás úgy eszközendő, hogy a munkaadók és munkások, tekintet nélkül arra, hogy egyesek hiányoznak, egyenlő számban szavazzanak le. Ilyen esetben az elnök nem szavaz. Ha a leadott szavazatok száma egyenlő volt, ezt a miniszternek az elnök bejelenti s ha szükségesnek látja, a kérdés több pontjaira saját véleményét is mellékeli.

E bizottságok ügyrendjét a rendelet keretében a miniszter vagy annak felhatalmazásával maga a bizottság szabályozza.

Valamely munkaközvetítő helyiségeinek használata iránt benyújtott kérvények a vezető tisztviselőhöz intézendők, ki a helyiségeket csak oly célból s olyan feltételek mellett engedheti át, amelyeket a bizottság helyben hagyott.

A *fiatalkorú munkások* munkásmegbízásaira nézve a kereskedelemügyi miniszter az angol- és walesi oktatásügyi miniszter, a skót oktatásügyi miniszter és az írlandi kormányzó meghallgatása után különleges rendelkezéseket bocsáthat ki. Ezek alatt a 17 éven aluliak értendők. Egyébként ezt a kort akár általában akár bizonyos kerületekre és foglalkozási ágakra vagy bizonyos munkáskategóriákra nézve a kereskedelmi miniszter állapíthatja meg.

Az Anglia és Walesre kibocsátott 1920. évi február hó 7-én kelt ilyen különleges rendeletnek főbb határozmányai ezek:

A munkakeresők jelentkezésére a felnőttekétől eltérő szövegű munkásmegbízás van előírva.

Az ilyen munkások kéréseiket egy a miniszter által e célra alkalmasnak elismert helyen írásban terjeszthetik elő. Ha e kérés azonnal átküldetik egy munkaközvetítőhöz, ott a személyes bejelentésekkel egyenlő módon kezelendő.

A rendelet felhatalmazza a minisztert, hogy általa megfelelőnek ítélt helyeken külön bizottságot szervezzen az ifjómunkások

foglalkoztatásának gondozására. *Ezeknek célja a munkaközvetítőt tanáccsal támogatni az ifjú munkások elhelyezése körül s egyben pályaválasztási tanácsadóként működni a szülők, ifjak és leányok részére.*

E bizottság tagjai részint olyan egyének, akik a fiatalság nevelése és egyéb viszonyai körül tapasztalatokkal és ismeretekkel rendelkeznek, részint pedig munkaadók és munkások. A tagokat a miniszter nevezi ki és pedig a munkaadókat és munkásokat az általános rendelet VII. fejezetében említett tanácsadó bizottságok javaslata alapján, a többieket azon hatóságok, szervezetek és személyek meghallgatásával, amelyeket a miniszter ez ügyben való tanácsadásra a leginkább hivatottaknak tart.

A kereskedelemügyi miniszter által kijelölt munkaközvetítő tisztviselők és a kultuszminiszter által kijelölt tanfelügyelők e bizottság ülésein résztvenni kötelesek. Ügyrendjüket a kereskedelemügyi miniszter vagy annak engedelmével ők maguk állapítják meg.

Ha a felsőbb oktatásnak egyik helyi bizottsága, melynek törvényes joga van arra, hogy a fiúknak és leányoknak a pályaválasztás és az ezzel összefüggő kérdésekben tanácsot, felvilágosítást vagy támogatást nyújtson, a kultuszminisztérium elé e jog gyakorlására nézve programot terjesztett s azt a miniszter a kereskedelmi miniszterrel egyetértve változatlanul vagy változtatással helybenhagyta, úgy a fenti rendelkezések, amíg a programot a kultuszminiszter megelégedésére hajtják végre, ezen helyi oktatási hatóság területére az alábbi módosításokkal lépnek hatályba:

a) Az ifjú munkásoknak a munkaközvetítőben való előjegyzése a programmal összhangban történjék.

b) A tanácsadó külön bizottság a pályaválasztási tanácsadást csak a programmal összhangban teljesítheti.

c) A kereskedelemügyi miniszter a program szerint összeállítandó bizottságot ismerheti el a rendeletben említett külön bizottság helyett — illetőleg e bizottságot, annak területét vagy összeállítását megváltoztathatja.

Mindennek azonban az az előfeltétele van, hogy a program szerinti bizottság elegendő számú olyan tagból áll, kik kellő tapasztalással és ismeretekkel rendelkeznek a nevelés, valamint az ipari viszonyok terén. A kereskedelemügyi miniszter egyébként, ha a körülmények úgy kívánják, a külön bizottságot avagy annak területét és összeállítását megváltoztathatja.

II. A munkanélküliség elleni biztosítás.

A munkanélküliség elleni biztosításról az 1911. évi „National Insurance Act“ II. része (Unemployment Insurance) intézkedik.

Ez a biztosítás a legfontosabb és legnépesebb iparágak alkalmazottaira kötelező. Így nevezetesen az építő, gyárépítő, hajóépítő gépjármű készítő-, vasöntő-, gőzfűrész-iparban alkalmazottakra, tekintet nélkül arra, hogy *szak- vagy nem szakmunkások, szervezettek vagy szervezetlenek-e?* Minden munkaadó és minden munkás egyenlő összeggel járul a biztosítási alaphoz és minden fizető munkás igazolt munkanélküliség esetén jogosítva van az alaptól bizonyos fizetést kívánni. „Munkás“ alatt *nem* értendők a gyári tisztviselők, művezetők (a nem kézimunkások = manual workmen), a szerződött tanoncok és a 16 éven aluliak. A nők a férfikkal egyenlő elbánás alá esnek.

A kötelező biztosítás külön törvényes intézkedés nélkül kiterjeszhető más foglalkozási ágakra is.

Járulékok és segélyek.

A fizetendő járulékok voltak a háború előtt: 1. *Ha a munkás 18 éves vagy idősebb* az alkalmazás minden időszakára:

	munkaadó	munkás
a) ha az alkalmazás 2 napnál tovább tart, de egy hetet meg nem halad.....	2 $\frac{1}{2}$ penny	2 $\frac{1}{2}$ penny = 5
b) ha 1 - 2 napig tart.	2 „	2 „ = 4
c) ha 1 napnál is kevesebb ...	1 „	1 „ = 2

2. *Ha a munkás 18 évesnél fiatalabb (15—18 éves), úgy az alkalmazás időtartamára tekintet nélkül minden időszakra, mely egy hetet meg nem halad, úgy a munkaadó mint a munkás után 1—1 = 2 penny.*

E járulékokból képzett biztosítási alaphoz az állam a két fél által fizetett összegnek $\frac{1}{3}$ -ával járul hozzá — és alap bevételeinek 10%-át meg nem haladó összeg erejéig szavatol az igazgatási költségekért. *Az alap többi részét vagyis 90%-át mindenestre segélyekre kell fordítani.*

A járulékok beszedése a német rokkant- és nyugdíjbiztosításnál elfogadott bélyegrendszer útján történik.

Minden munkás, ki a biztosított iparágban foglalkozást keres, köteles egy biztosítási könyvecskét (Unemployment book) váltani, amelyet az őt felfogadó munkaadónak ad át. Ez biztosítási bélye-

get vásárol és abból a könyvecskébe annyit ragaszt be, amennyi az alkalmazás ideje szerint a két fél járuléka együttes összegének megfelel. A beragasztás után a járulék felét a munkás béréből levonhatja. Nem kell járulékot fizetni arra az időre, mikor a munkás bármi okból nincsen alkalmazásban, vagy bár alkalmazásban van, de díjazást nem kap, (pl. szabadságon van illetmények nélkül, vagy beteg stb.) A könyvecskét a munkaközvetítő hivatalok vagy az alap egyéb helyi hivatalai, illetve ügynökségei (Local Office vagy Agencies) adják ki, a bélyegek pedig a postahivataloknál vásárolhatók. A könyvek 12 óra érvényesek s minden év július 15-vel járnak le, amikor is újjal cserélendők ki.

A járulék beszedésének ez a módja *minden* munkásra nézve egyforma, tekintet nélkül arra, hogy szervezett-e vagy sem. (Ellenben a segélyek elnyerésének módja más a szervezett (member of association) és más a nem szervezett (egyéni) munkás (particular workman) részére).

A járulékot minden munkaadó a nála eltöltött munkaidő után külön-külön fizeti. (Pl. ha a munkás 6 nap 6 munkaadónál dolgozott — mindenik külön fizet 2—2 pennyt s külön vonja is le — vagyis ily esetben egyheti járulék öt helyett 12 penny s a munkásra 2½ helyett hat penny esik. (Ez egy ösztöke, hogy a munkás helyét gyakran ne változtassa, illetőleg a munkaadó munkásait ne cserélgesse).

Az állami hozzájárulást szabályszerű időszakokban egy összegben fizetik az alapba.

A segélyt hetenként fizetik a munkanélküli munkásnak, bizonyos alapsabályszerű feltételek betartása mellett, feltéve, hogy nincs diszkvalifikálva (nem állanak fel rá nézve segélyfosztó okok). Tizenkét hónap alatt legfeljebb 15 hétre, hetenként 7 sh. a biztosítási összeg (benefit), a heti járuléknak kerek 17-szerese. Fizethető a 18 éves vagy annál idősebbnek; ez összeg fele a 17—18 év közt levőnek, semmi a 17 éven alulinak, jóllehet a 16 és 17 év közöttiek járulékot fizetnek. Minden ötheti befizetés után jár csak 1 heti segély, de a munkanélküliség első hetére segély nem jár, kivéve, ha az utolsó alkalmazás egy hétnél is rövidebb ideig tartott, amikor a várakozási hét elejthető.

E szabályok és különösen az 1 heti segélynek 5 heti járulékfizetéshez kötése jó védelem a munkakerülők ellen és automatikus védelmet nyújt azok igényeivel szemben, kik részint biztosított, részint nem biztosított üzemekben dolgoztak. Viszont nem nehézményezhetők a fentemlített korlátozások a jóakarató s nem élődi

hajlamú munkások, tehát azok részéről, kik ifjú korukban dolgozni képesek s csak idősebb korban vagy kivételes ipari válságok idején kívánnak az alappal szemben igényt támasztani.

A törvény egyébként külön is megvédte azokat, kik már a törvény életbelépte előtt biztosított üzemben hosszabb ideig dolgoztak, mert megengedte, hogy legfeljebb 25 munkahétre visszamenőleg póttjárulékot fizethetnek s ennek révén maguknak 5 heti biztosítási összeget előre biztosíthatnak.

A biztosítási összeg (munkanélküliség) elnyerésének alapszabályszerű feltételei ezek:

1. alkalmazás biztosításra kötelezett iparágakban az előző öt évben legalább 26 naptári hét mindenikén (Ez is jó fék a munkakerülők ellen.);

2. állandó munkanélküliség az előírt módon szerkesztendő kérvény kelte óta;

3. a kérvényező munkaképes legyen, de nem tud kapni megfelelő foglalkozást;

4. a segélyre való jogát abban az évben nem merítette ki (15 hét).

E feltételek teljesülte esetén sem részesíthető segélyben (diszkvalifikáltatik) az:

a) aki alkalmazását valamely gyárban, műhelyben, vagy egyéb munkahelyen munkaviszály (sztrájk vagy bojkott) folytán előállott munkaszünet miatt vesztette el, — a munkaszünet tartama alatt — kivéve azt az esetet, mikor az illető egy biztosított foglalkozási ágban *jóhiszeműleg* ismét alkalmazást kapott s ezt követőleg vált munkanélkülivé (Ha egy és ugyanazon üzemnek egyik üzemágában volt csak munkaviszály, de emiatt szünetelnie kell a vele egybefüggő másiknak, úgy ezen üzemágban munka nélkül levők a segélyből nem zárhatók ki.);

b) aki az alkalmazást rossz magaviselete miatt vesztette el, az elvesztés vagy elhagyás napjától számított 6 hétig;

c) az aki fogház, dologház vagy más közintézet lakója, avagy időlegesen vagy állandóan az Egyesült királyságok területén kívül tartózkodik;

d) az aki betegségi vagy munkaképtelenségi segélyt vagy kedvezményt élvez a National Insurance Act I. részét képező egészségügyi biztosítási törvény (Health Insurance) rendelkezései szerint.

Viszont a munkás, anélkül, hogy a segélyre való igényét elveszítené, visszautasíthat:

a) olyan alkalmazást, mely munkaviszály folytán beállott munkaszünet következtében ürült meg;

b) alkalmazást abban a kerületben, ahol legutóbb alkalmazva volt, alacsonyabb bér vagy kevésbé kedvező feltételek mellett, mint amelyek mellett ugyane kerületben ő rendszeren alkalmazást kapott vagy kapott volna, ha folytonosan alkalmazásban lett volna;

c) alkalmazást más kerületben alacsonyabb bér vagy kevésbé kedvező feltételek mellett, mint amelyek ugyane kerületben munkaadó- és munkásszervezetek megegyezése szerint általában fennállanak, vagy ily egyezmények hiányában ugyanezen kerületben a jó munkaadók részéről általában megadatnak.

III. A két törvényt végrehajtó szervezet és igazgatás.

Úgy a munkaközvetítés mint a munkanélküliségi biztosításra vonatkozó két törvényt az angol kereskedelmi miniszter (Board of Trade) hajtja végre. A minisztériumban a munkaközvetítés és munkanélküliség esetére való biztosítás ügyének intézésére külön szakosztály szerveztetett, kifelé pedig a végrehajtást egy központi (Central-Office 287 alkalmazottal), 8 kerületi (District 749 alkalmazott) és nagyszámú helyi hivatal intézi. A 8 kerületi hivatal székhelyei: London, Bristol, Birmingham, Cardiff, Doncaster, Dublin, Glasgow és Warrington. Munkaközvetítőhivatal működött 1914-ben 430 (2500 alkalmazott), ezek helyi szervei, a helyi ügynökök száma pedig 1913-ban meghaladta az ezret (1066). A munkaközvetítőhivatalok vezetői élethivatásos tisztviselők. E hivatalok a közvetítést úgy a biztosításra kötelezett, mint nem kötelezett foglalkozási ágakra, *a mezőgazdaságra is* teljesítik s emellett ellátják a biztosításra kötelezett foglalkozási ágakra nézve a munkanélküliség elleni biztosítással járó igazgatást is. A helyi szervek vezetői, illetőleg a helyi ügynökök munkaközvetítéssel *csak a biztosított üzemágak* részére foglalkoznak s a teendőikért a biztosított munkások számához igazodó tiszteletdíjat kapnak. Csatlakoznak a legközelebbi helyi munkaközvetítőhöz és annak ellenőrzése alatt állanak.

IV. A biztosításból folyó munkanélküliségélyek közvetlen fizetésének módzatai.

A munkanélküliségélyt rendszerint közvetlenül az egyes munkásnak fizeti a minisztérium a helyi hivatalok útján az alábbi módzatok mellett:

A munkaadó, mikor az alkalmazás megszűnik, bármi volt is

az elbocsátás oka, köteles a munkanélküliségi könyvecskét — az utolsó napig bélyeggel berakasztva — a munkásnak visszaadni, ez pedig a könyvecskét a legközelebbi helyi hivatalnál leadni. Ha segélyt igényel, kitölt egy előírt formulát, jelezve azon egyebek közt utolsó munkaadójának nevét és pontos lakáscímét is.

Ha az illető munkás a legközelebbi Local Office-hoz 3 angol mérföldnyi körzetben lakik, úgy ott munkanélkülisége tartama alatt a lajstromba felvétel végett naponta jelentkeznie kell a munkórán belül. Ha a 3 mérföldnyi körzeten kívül lakik, úgy csak minden második nap, esetleg távolság szerint hosszabb időközökben kell jelenkeznie s némely esetben postán küldött bizonylattal kell munkanélküliségét igazolnia. Kivételesen más hivatalnál is jelentkezhetik, mint ahol igényét jelentette.

A helyi hivatal az igénybejelentést a *munkanélküliség második napjának lejártá után*, ha közben a bejelentőt munkához juttatni nem tudta, a kerületi hivatalhoz küldi a könyvecskéből kivehető járulékbefizetésről szerkesztett jegyzékkel együtt. Egyben a munkás igényéről az utolsó munkaadót előírt és a kerületi hivatalhoz továbbítandó formulán értesíti. Ez az értesítés alkalmat kíván adni a munkaadónak, hogy az igényt kifogásolhassa. (Figyelmeztetve van, hogy ne válaszoljon, ha nincs oka.)

A kerületi hivatal megvizsgálja a munkás előbbi befizetéseit s az általa már igénybevett segélyeket s ez alapon kiszámítja a fizetendő segély összegét, ha ilyenre egyáltalán igénye lehet és azután az ügyet a helyi hivatal által beküldött jegyzékkel — és ha beérkezett, a munkaadó válaszával együtt — a törvényes biztosítási tisztviselők egyikének döntése alá bocsátja. Ezeket a kerületi hivatalokhoz Board of Trade alkalmazza. Ha ez a tisztviselő úgy dönt, hogy a segély kifizethető, döntése végleges, fenntartva a tudomására hozott új ténykörülmények alapján az általa eszközözlendő későbbi revízió jogát. E tisztviselő írja alá a fizetési utalványt, melyet azután a kerületi hivatal a kérvénnyel együtt a helyi hivatalhoz küld. Ez fizeti a segélyt, amíg az illető munkanélkül van és megfelelő alkalmazást kapni nem képes.

A segélyt hetenként pénteken fizetik, a pénteket megelőzőleg szerdáig bezárólag terjedő egy hétre.

Amely napon a munkanélküli munkás a lajstromba jegyzés végett nem jelentkezik, nem kap segélyt. Kimentő bejegyzés különleges okokból lehetséges. Ha a helyi hivatal a munkásnak egy nyilvánvalóan megfelelő alkalmazást ajánl, melyet az visszautasít, a segélykifizetés a biztosító tisztviselő döntéséig felfüggeszthető. Ha

a biztosító tisztviselő az igényt már első ízben elutasította, vagy később beszüntette, felebbezni lehet a választott bírósághoz, mely egy pártatlan elnökből és egy munkaadó és munkásból áll. Ha a munkást ez a bíróság elutasítja, úgy a határozat végérvényes, ha pedig a bíróság a munkás javára dönt, úgy eszerint kell fizetni; de a tisztviselő birtokon kívül felebbezhet a döntő bíróhoz (umpire) kinek döntése végérvényes.

Választott bíróság 82 volt 1914-ben. Az esküdtbírák névjegyzékéből készítik el minden kerületben a munkaadók és munkások képviselőinek névjegyzékét. Ebből egy munkaadó és egy munkás hetenként sorshúzás útján jön a bírósághoz, mely hetenként egyszer, kevésbé népes kerületben pedig a szükséghez képest tart ülést. A pártatlan elnököt a Board of Trade nevezi ki.

A jegyzékbe a munkaadók közül azokat veszik fel, akiket a Board of Trade a munkaadó szervezetek meghallgatásával nagyobb részt az általuk jelöltek közül kinevez, a munkástagokat pedig a kerülethez tartozó biztosított munkások közvetlenül titkos szavazással választják. A különböző iparágak és üzemek a jegyzékben megfelelően vannak képviselve. Jelölt csak olyan lehet, akit a kerületben lakó s könyvecskével bíró 25 biztosított munkás jelöl.

A munkások érdeklődésére jellemző, hogy az első 22 választásnál 1912 november hó 16.-án 1487 helyre 3161 jelölt volt és 174.669 szavazatot adtak le. A jelöltek 36%,-a az építő és gyár-építő 49% a hajóépítő, mechanikai, gép- és vasöntő, 6% a jármű, 9% egyéb iparágakhoz tartozott, e számok fedik a biztosított iparágak alkalmazottainak az egész birodalomra vonatkoztatott arányszámát. Mindenik választott bírósághoz be van osztva a kerületi munkaközvetítőhivatal egy tisztviselője, kihez a felebbezés beadandó, s ki az ügyet az elnök utasítása szerint a tárgyalásra előkészíti, a szükséges információkat beszerzi s a tanúk behívása iránt javaslatot tesz. A tanúk megjelenésre nem kényszeríthetők. A tárgyaláson a munkás és képviselője, úgyszintén a határozatot hozó biztosító tisztviselő is megjelenhetik; de az utóbbi útiköltséget csak akkor számíthat, ha személyes megjelenésre idézték. Ugyanő felebbezni az ítéletet nem köteles. Belátásra van bízva.

Pártatlan döntő bíró, kihez a tisztviselő felebbezhet, egy van az egész birodalomra nézve. Ezt a király nevezi ki, független a Board of Trade-től — örökös a jogegység felett. Ez dönt végérvényesen nemcsak a segélyigények, de a biztosítási kötelezettség kérdésében is, úgyszintén a Board of Trade és a munkásszervezetek

közt a törvény 105. és 106. §-ai alapján az egyes szervezetekkel kötött biztosítási egyezményekből támadt vitás kérdésekben is.

V. Segély kifizetése a szakszervezetek útján.

A törvény 105. §-a szerint a Board of Trade megállapodást létesíthet, tehát nem köteles létesíteni a biztosításra kötelezett foglalkozási ágakban alakult azokkal a szakszervezetekkel, kik tagjaiknak munkanélküliségélt fizetnek, hogy a segélyeket saját alapszabályaik szerint továbbra is ők fizessék, de a munkanélküliségélt-alaptól igényelhessék megtérítését annak az összegnek, amelyet a munkás kapott volna, ha a segélyt közvetlenül az alaptól igényelte volna.

Ha ily szerződés létrejön, úgy az érdekelt munkás könyvecskéjét éppen úgy köteles letenni a helyi hivatalnál, mint közvetlen igény esetén s az igényről ily esetben is meggy értesítés az utolsó munkaadónak – úgyszintén bejelentés a kerületi hivatalhoz.

A kerületi hivatal azonban ily esetben döntését értesítés formájában közli a helyivel azzal, hogy közöltessék a szervezettel, vajjon a segély fizethető-e vagy fizethető lenne-e, ha közvetlenül igényeltetnék. Ez az értesítés egyben igazolási okmány arra, hogy a szervezet az alaptól a munkást megillető összeget megkaphatja-e vagy sem.

A szerződés által érintett munkás a munkanélküliek jegyzékébe bevezetés végett saját egyesületénél tartozik jelentkezni. Ez a jegyzék megfelel annak (vacant book) amelyet a helyi hivatal vezet. A szervezet felelős azért, hogy ellenőrizze, vajjon tagjai igazán munkanélküliek-e, vagy hogy képtelenek-e megfelelő foglalkozást kapni.

Egyébként a szervezettel való egyezségnek egyik feltétele az, hogy a szervezet e részben olyan rendszert kövessen, mely a Board of Trade véleménye szerint elegendő módot nyújt arra, hogy munkanélküli tagjainak a munkaalkalmat tudomására hozza.

Egyúttal pedig avégből, hogy a szervezetnek magában is érdekében álljon tagjainak munkanélküli segélyét csökkenteni, a törvény kimondja, hogy a szervezet az alap által adott segélynek csak $\frac{3}{4}$ részét igényelheti egy-egy tag után, az egész (7 sh.) segélyt csak akkor, ha az általa viselendő $\frac{1}{4}$ -den vagyis $\frac{7}{4}$ shillingen kívül* még átlag hetenkint $\frac{2}{4}$ -del, összesen tehát $(\frac{7}{4} + \frac{2}{4}) = \frac{9}{4}$ -et

* 7 sh. $\frac{1}{4}$ része $1\frac{3}{4}$ sh; $\frac{2}{4}$ része $1\frac{3}{4} \times 3 = 2\frac{1}{4}$, $\frac{1}{4}$ része $\frac{7}{4}$; $\frac{21}{4} + \frac{7}{4} = 7$.

fizet a tagnak. Vagyis tehát $30/4$ -et (7·5 shillinget) kell fizetnie, hogy $28/4$ -et (7 sh.) kaphasson.

Az egyezményt a szervezettel kötik. Az egyes munkással nem tárgyalnak; de azért az alapnál az ilyen szervezett munkásoknak is van egyéni számlája, úgy a járulékok, mint a segélyek tekintetében, mert csak így bírálható el, amit kellene neki fizetni, ha igényét közvetlenül emelte volna.

A Board of Trade és a szervezetek közt ez egyezményekből kifolyó vitás kérdésekben közvetlenül a pártatlan döntő bíró, Umpire, ítél.

A szervezet tagjai azonban nem kötelesek igényüket a kötött szerződés alapján érvényesíteni, sőt *fenntarthatják maguknak a jogot, hogy a segélyt, ha arra jogosultak, közvetlenül az alaptól a helyi hivatal útján igényelhessék.*

A járulékokat az ilyen egyesületek tagjai is minden körülmények közt a törvényben előírt módon (bérlevonás a munkaadó által) az alapba fizetik.

A törvény életbeléptetéséről írott és 1914-ben megjelent hivatalos jelentés szerint ezt a szerződést a biztosított iparágakban létező majdnem valamennyi szakszervezettel megkötötték, ideértve számos olyan szervezetet is, amelyek addig munkanélküliségét *nem fizettek.* A törvénynek ezen rendelkezése tehát inkább növelelőleg, semmint csökkentőleg hatott az önkéntes szervezkedés útján való munkanélküliség elleni küzdelemre ezekben a foglalkozási ágakban. Az 1914. év első negyedében 105 szervezettel, melyek 7394 foglalkozási ágat és 539,775 tagot képviseltek, kötöttek ily egyezményt, köztük 21 — és pedig 86,000 taggal — volt olyan, melyek csak a törvény életbelépte után kezdtek munkanélküliségét fizetni.

Megemlítendő itt, hogy egy 1908-ban történt becslés szerint 520,000-re becsülték a szervezett alkalmazottak számát a biztosított iparágakban s ezek közül kereken 390,000 volt munkanélküliség esetén többé-kevésbé bizonyos segélyek igénylésére jogosítva.

VI. Rendelkezések a munkakészség fokozása, az állandóbb alkalmazás, a hatósági munkaközvetítés igénybevétele és a munkások technikai képzése érdekében.

Ha a munkaadó valamely munkást július 14-ével záruló 12 hónapig egyfolytában alkalmazott és érte legalább 45 hetijárulékot kifizetett, a befizetett járulék $1/3$ -dának visszatérítését igényelheti.

Viszont az a munkás, aki után legalább 500 heti járulékot kifizettek, 60 éves vagy annál idősebb korban, az alaptól visszakövetelheti azt az összeget, amellyel az általa fizetett járulékrész az általa az alapból élvezett segélyeket meghaladta — még pedig $2\frac{1}{2}\%$ -os kamatos-kamattal együtt.

Ha pedig ugyanő 60 éves korának betöltése után, de még az igénylés előtt meghalna, a kérdéses összeg személyes képviselőinek kifizethető (personal representatives).

Ha gazdasági válság idején egy munkaadó, ahelyett, hogy munkásai egy részét elbocsátaná, másik részét pedig teljes munka időben foglalkoztatná, valamennyit bár rövidebb ideig foglalkoztatja, úgy a munkaadó, mint a munkás járulékai visszatéríthetők.

Az a munkaadó, aki a munkásait az állami munkaközvetítő útján szerzi be, egyezséget köthet a közvetítővel, melynek értelmében a közvetítő elvállalja a munkaadó által felfogadott munkás könyvecskéjének őrzését s a bélyegekkel való ellátását és a melynek értelmében a munkaadó által a közvetítő révén felfogadott ugyanazon vagy különböző munkások alkalmazásának egész időtartama úgy tekintetik, mint egy és ugyanazon munkás állandó alkalmazásának egész időszaka. Más szóval itt a munkaadó szabadul attól a hátránytól, hogy az egy hétnél rövidebb időre alkalmazott két munkás után kétszer fizessen egy egész heti járulékot, vagyis a munka tartamának megfelelő járulékot fizet egy munkás után, jóllehet ugyanazon idő alatt kétszer, esetleg többször változott a munkás. Viszont a közvetítő útján felfogadott munkás után csak egyszer szabad járulékot levonni, még ha mindjárt több munkaadónál is volt ugyanazon héten alkalmazva. (Pl. az ilyen munkaadó ha felfogadott két munkást, melyek mindenike ugyanazon héten csak 3—3 napig dolgozott nem 2×5 pennyt, csak 1×5 pennyt vagyis egy munkás után járó hetijárulékot fizet.) 1913 február hó 13-áig 592 munkaadó 138.547 munkásra vonatkozólag kötött ilyen szerződést.

Ha valamely munkás szakképzettség vagy tudás hiánya miatt lesz ismételten munkanélkülivé, megfelelő helyen levizsgáztatható és ha ilyenkor az tűnnék ki, hogy a nála észlelhető hiányok egy technikai oktatási tanfolyam útján megszüntethetők és ily módon az alapra háruló teher kisebbíthető, intézkedni lehet, hogy ő ezt a tanfolyamot látogassa. Ha a munkás a vizsgának nem vetné magát alá, vagy a vizsga eredménye nem kielégítő, ez a tény számbaveendő annak megfontolásánál, hogy az illetőnek milyen alkalmazás megfelelő (aminek elvállalására t. i. rászorítható).

A jelen fejezetben felsorolt rendelkezések közvetve előmozdí-

tani hiyativák a munkások rendszeres és állandó alkalmazását, a munkakészség előmozdítását, az állami munkaközvetítők igénybevételét, egyben pedig a munkanélküliségialap tehermentesítését is szolgálják.

VII. Az állami hozzájárulás az alaphoz és az alapot védő rendelkezések.

Az állam, mint említve volt, a munkaadó és munkás járulécai együttes összegének $\frac{1}{3}$ -ával járul a biztosítási alaphoz. Vagyis tehát a három adózó fél összjárulékának $\frac{1}{4}$ -e terheli az államot

$$(5 : 3 = 1\frac{2}{3}, 5 + 1\frac{2}{3} = 5 + \frac{7}{3} = 6\frac{2}{3} = \frac{20}{3} : 4 = \frac{5}{3} = 1\frac{2}{3}).$$

Az alap bevételei úgy vannak kiszámítva, hogy az évi segélyeknek egy évi átlagos összegét fedezik és még 10% fentmarad a kezelési költségekre.

Minthogy azonban az a statisztikai anyag, mely a várható kiadások becslése tekintetében rendelkezésre állott, felette hiányos volt s meglepetésektől lehetett tartani, nehogy az alap váratlanul kimerüljön, a törvénybe az alábbi rendelkezések kerültek bele.

a) A járulékok hétévenként revideálhatók, illetőleg megváltoztathatók s pedig e tárgyban kiadandó külön rendelettel, tehát törvényhozási intézkedés nélkül.

Ez a rendelet azonban nem emelheti a járulékot többel, mint amennyit a munkás hetenként már eredetileg is fizetett ($2\frac{1}{2}$ pence) s nem változtathatja meg azt az elvet sem, amely szerint a járulékot munkaadó és munkás egyenlően fizetik.

b) Ha az alap kimerülne, az állam legfeljebb három millió font kölcsönt engedélyezhet, amelyet az alap saját jövedelméből visszafizetni tartozik. Ha erre a járulék és segély akkori kulcsa mellett kilátás nincs, ezek az előleg visszafizetéséig időlegesen módosíthatók. De a módosítás esetén se szállítható le a hetisegély 5 sh.-nél kevesebbre, a munkás járulékát pedig e címen 1 pennynél többel emelni nem lehet.

c) A segély mérvét a Board of Trade 6 és 8 sh. között variálhatja a rendes szabályozás keretében és bizonyos változtatásokat tehet a segélyezés időtartamában is akár a rendes szabályozás keretében, akár külön rendelettel.

Minthogy ezek szerint a deficit végeredményben az alapot és nem az államot terheli, a felek érdekévé van téve, hogy az alap terheit lehetőleg csökkentsék, kerülve egyfelől a járulékok eme-

lését, másfelől biztosítva azok csökkentését és a segélyek emelhetését.

Minthogy a kötelező biztosítás csak bizonyos iparágakra terjed ki, a modern ipar szövevényes voltánál fogva nehéz kérdés volt kezdetben a biztosításra kötelezett munkások körének a megállapítása, ami pedig az alap megterhelése szempontjából is fontos kérdés.

Avégből, hogy e részben gyors és olcsó döntés legyen lehetséges, a döntést a Board of Trade-tól is független s már említett pártatlan döntő bíróra „Umpire“ bízták.

A döntést a Board of Trade vagy bármely munkaadó vagy munkás kérheti.

Amikor a döntés munkások egy osztályára vonatkozik s a bíró abban a nézetben van, hogy a döntés általános jelentőségű lesz, ezt a nézetét s a döntés iránti kérelmet közzé kell tenni a Board of Trade Journal-ban avégből, hogy az érdekelteknek alkalom adassék véleményüket a döntő bíró elé terjeszteni. A döntés ily esetben nemcsak az illető személyére, de az illető munkások egész osztályára és azok munkaadóira is kötelező. Ezek a döntések úgy a Board of Trade Journal-ban, mint a Labour Gazetteben közzététettek.

VII. Buzdítás az önkéntes társuláson alapuló biztosításra.

Az angol törvény a kötelező biztosítás mellett buzdít az önkéntes biztosításra is.

Azoknak a munkásegyesületeknek ugyanis, amelyek biztosításra nem kötelezett tagjaiknak, tekintet nélkül azok foglalkozására, munkanélküliségélyt adnak s nem üzleti haszonra utaznak, a 106. §-a értelmében a segélyeknek évi vagy egy bizonyos időszakra eső részét nem több mint $\frac{1}{6}$ -od részben a Board of Trade a pénzügyminiszterrel egyetértőleg megtérítheti. Erre az illető egyesületekkel egyezményt kell kötni.

E segélyösszegekbe nem számíthatók be azok, amelyek után az egyesület az előző törvényszakaszok (a kötelező biztosítás) alapján már megtérítést kapott, úgyszintén azok sem, amelyek esetenként és személyenként egy hétre 12 shillinget meghaladtak.

Az eljárás erészben a következő:

Az az egyesület, mely az ilyen megtérítésre igényt tart, előzetesen bejelenti ezt a Board of Trade-nek, mellékelve alapszabályainak másolatát s leírva az általa elfogadott rendszert:

- a) munkanélküli tagjainak nyilvántartása,
- b) a munkaalkalmaknak a tagok tudomására hozatala tekintetében.

A Board of Trade a bejelentést a mellékleteivel együtt megvizsgálva értesíti az egyesületet, hogy véleménye szerint ezek az eljárások megfelelnek-e a törvény 106. §-ában a megtérítéshez kötött feltételeknek.

Semmiféle megtérítés nem jár semmiféle egyesületnek:

- a) oly fizetésekért, melyeket bármely tagnak nem munkanélküliség címen, hanem egyéb címen teljesített;
- b) oly fizetésekért, melyeket munkanélküli tagjainak azért nyújtott, mert munkaviszály (trade dispute) volt, vagy mert beteg, elagott volt, avagy fegyelmi vagy rendbüntetésből alkalmazása ideiglenesen felfüggesztetett;
- c) oly fizetésekért, amelyeket a tagnak szerszámmal való ellátás, utaztatás, vagy helykeresés lehetővé tétele végett teljesített.

A Board of Trade-nek, hogy tartozatlan fizetéseket ne teljesítsen, jogában áll az egyesület okmányait, könyveit és számadásait betekinteni.

A kötelező biztosítás alá eső foglalkozási ágakhoz tartozó munkások egyesületei a törvénynek úgy a 105., mint a 106. §-a alapján kötött egyezmény szerinti megtérítéseket igényelhetik. Természetesen ily esetben azok a kiadások, melyek a kötelezett üzemágból folyólag az egyik egyezmény alapján megtérítettek, levonatnak s csak az így fennmaradt kiadások $\frac{1}{6}$ -a térítetik meg. Például ha valamely egyesület biztosításra kötelezett tagjainak, kik munka nélkül vannak, hetenként 12 sh. segélyt fizetett s ebből 7 sh.-t az első egyezés szerint már megkapott, a második egyezés szerint már csak 5 shillingnek $\frac{1}{6}$ -át, vagyis 10 pennyt kaphat egy tag után hetenként. Viszont oly egyesület, melynek tagjai nem esnek a kötelező biztosítás alá eső üzemek körébe, ha hetenként 12 sh. munkamunkanélküliségélt fizet, azután csak 2 sh., vagy egy $\frac{1}{6}$ megtérítést igényelhet.

A törvény 106. §-a szerinti megtérítés azonban fizethető az első munkanélküli hétre fizetett segélyek után is, illetőleg azokra a hetekre is, amelyekre a kötelező biztosítás szabályai szerint munkanélküliségélt már nem jár (vagyis a 15-dik hét után is).

Érdekes adat, hogy a 106. §. szerinti egyezmény megkötésére igényt jelentett be 1913 július 12-dikéig 343 egyesület 1,259.846 taggal. Ezek közül az előírt feltételeknek megfelelőnek nyilvánítottak 275 egyesületet 1,104.223 taggal. E 275 egyesületből 103, melynek

össztaglétszáma 728.182, a biztosításra kötelezett üzemekhez tartozó taglétszáma pedig 538.045 volt, megkötötte a törvény 105. §-a szerinti egyezményt is.

A megmaradt 172 egyesület közül némelyek nem teljesen feleltek meg a megtérítéshez kötött feltételeknek, jelentős részük azonban — mondja az angol jelentés — kétségen kívül idejében megszerzi az ehhez való képesítést.

Annak biztosítására, hogy a tag munkanélkülisége nyilvántartassék, általában elfogadott módszer a munkaórák alatt naponta, vagy más időközökben megkövetelni a munkanélküli nyilvántartó könyvbe való bejegyzést (Vacant book).

Egyes különleges esetekben s különösen oly szervezeteknél, melyek egy bizonyos foglalkozási ág összes munkásait magukba zárják, azt a módszert követik, hogy egy műhelyfelügyelő vagy más helyi tisztviselő útján rendszeres feljegyzést vezetnek minden egyes tagnak munkából ki s abba való belépéséről.

Egyébként az, alkalmazásban beállott szüneteket az egyesületek nagy része az *illetékes állami munkaközvetítő hivatalnak* jelentette be, melyek ilyképen pótolták vagy helyesítették azt a tevékenységet (t. i. a munkanélküliek nyilvántartását s a munkaalkalmaknak velük való közlését), melyet azelőtt saját tagjaira nézve az egyesület teljesített.

VIII. A munkanélküliség elleni biztosítási törvény életbeléptetése és az első évben szerzett tapasztalatok.

Az 1911 december 16-án kelt törvény csak 1912 július hó 15-én lépett életbe, vagyis ettől kezdődött a járulékok fizetése, a segélyek fizetését ellenben csak további 6 hó elteltével vagyis 1913. évi január hó 15-től kezdték el fizetni. A közbeeső teljes egy évet az igazgatási gépezet felállításával töltötték el.

A végrehajtás körül szerzett fontosabb tapasztalatok az első évben a következők voltak:

A könyvecskék kiadását 1912 június hó 1-én kezdték el a helyi hivatalok. Minden igénylőnek, aki egy kérvényben bizonyos járulékkal való elismerését kellett hogy kérje, egyéni számlát nyitottak az alapnál. A könyvecske kapott egy számot, mely jelezte a munkás foglalkozását, egy betűt, mely jelezte az iparcsoportot és egy másik számot, ami magának a könyvecskének a folyószáma volt. A könyvecskére ezeket a jelzéseket a központi hivatal írta rá, ahová a helyi hivatal a könyvecskét beküldeni tartozik. A központ

a könyvet beküldte a kerületi hivatalhoz, hogy azt bevezesse a ker. lajstromba s a munkásnak egy folyószámlalapot nyisson. Az 1913 évi május hó 17-ig 2,440.500 könyvecskét adtak ki (a biztosított iparágakban érdekelt munkások létszámát 1912 július hó 15-én 2,532.000-re becsülték). Az évi növekedést eredetileg 75—100.000-re becsülték, de 1913 szeptembertől kezdve hetenkint 10.000-rel nőtt a szám a remélt 2000 helyett.

A munkások a könyvecskék kivétele körül nem mutattak elég érdeklődést eleinte. A gép- és építőipar közt oszlott meg a létszám körülbelül 50—50%-os arányban. A 2,440.500 emberből kereken csak 10.000 nő és 100.000 18 éven aluli (16—18 éves) fiú volt.

Segélyeket csak 1913 január 15-től fizettek, de már a január 8, illetőleg január 6-tal kezdődő hétre is. (Az év első hetét t. i. várakozási hétnek vették, amelyre t. i. segély nem jár.) Kezdetben nagy volt a torlódás — de az első hetek után csökkent az igények száma — bár még mindig elég jelentékeny volt, jóllehet akkor az általános ipari fellendülés idejét élték.

Közvetlen kielégítendő igényt jelentettek be a munkaközvetítőknél 1913 január 11-től május 16-ig 292.370-en, a helyi ügynökségek útján 29.623-an, az egyesületek útján fizetendő segélyekre való igényt jelentettek be a munkaközvetítők útján 101.547-et, a helyi ügynökség útján 2360-at.

Nem minden szám jelent egy külön egyént, mert ugyanazon egyén több ízben is jelentett igényt. (A be- és kilépések különösen nagy hullámzást mutattak az építőiparban.)

Az első 4 hónapban a férfiak $\frac{1}{3}$ -a 2-szer, vagy gyakrabban emelt igényt, sokan 8—9-szer is.

A munkaközvetítőknél kétszer annyi igényt jelentettek be, mint az ügynökségeknél.

A segélyt 1913 évi május hó 16-áig a munkaközvetítőknél bejelentő és fizető munkásoknak $\frac{1}{5}$ -e (18'6%-a), a helyi ügynökségeknél bejelentőknek pedig $\frac{1}{20}$ -a (0'7%) vette igénybe, vagyis, ami *természetes a városi népességnél a munkanélküliségi arány jelentősen nagyobb volt.*

Az egyesületek által érdekelt tagjaik után bejelentett segélyigények száma a közvetlen igények 32%-át, az összes igényeknek pedig 24%-át tették ki.

De ebből nem lehet arra következtetni, hogy a munkanélküliség arányszáma tekintetében valami lényeges különbség volna az egyesülethez tartozók és azokhoz nem tartozók közt. Összesen

425.900 ember kapott segélyt, vagyis az igények a kiadott könyveknek az első ötödfél hó alatt 17·5%-át tették ki.

Az igények arányszáma legnagyobb volt hétfőn, legkevesebb szombaton, általában a hét második felében.

A visszautasított igények jóval nagyobb száma nem a szak-egyesületek által, de a közvetlenül bejelentett igények sorából került ki. Ennek egyik oka az, hogy a szervezett munkások könnyebben tudták igazolni a segélyezésnek azt az első fő feltételét, amely szerint az előző 5 éven belül legalább 26 naptári héten át biztosított iparágakban munkában állottak. Egyik kerület adatai szerint a közvetlen bejelentéseknél a visszautasítások 50%-ának az igazolás elmaradása volt az oka, míg az egyesületi bejelentések visszautasításánál ugyanez az ok csak 20%-kal szerepelt. Viszont az egyesületi bejelentéseknél a fennálló munkaviszály szerepelt elég gyakran, mint visszautasítási ok. Az elutasított igényeknek csak 11—12%-át tették ki a vál. bíróságokhoz benyújtott felebbezések, jóllehet a felebbezés nem járt költséggel s az érdekeltek e jogukra biztosítottak. A felebbezések nyomán hozott döntés az esetek mintegy felerészben a munkás javára, felerészben hátrányára ütött ki. A bejelentett munkanélküliségi eseteknek csak 57·7%-ában adtak segélyt, mert az esetek jelentős részében a várakozási hét letelte előtt, illetőleg a második nap eltelte előtt munkába helyezték a munkást. Egy igényre csak 9 sh. és 2 penny esett, ami közel 8 napi kártanítási időt jelent.

IX. A biztosítás pénzügyi mérlege.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint az 1913 július 12-ével záruló 52 hét alatt az alap bevétele járulékából és a törvényben felemlített egyéb kisebb jelentőségű bevételi forrásokból 1.701,300 font (a járuléklevétel maga 1.493,800 font) és az államnak 1913 március hó végén lefizetett első hozzájárulásából 378,000 font összesen tehát 2.079,300 font sterling volt és az alap mérlege 1913 július 12-én 1,610.000 font sterling felesleggel zárult. Ennek a nagy plusznak természetesen az a magyarázata, hogy az első évben, amíg a járulékok az egész évre szedettek, a segélyezés csak egy félévig terhelte az alapot. A járulékok fizetése ugyanis 1912 július 15-én, a segélyek fizetése ellenben 1913 január 15-én kezdődött.

X. Munkanélküliség-elyezés a háború alatt. Újabb fejlemények.

A háború alatt a munkanélküliség esetére való biztosítást az 1916 évi szeptember 4.-ki törvény kiterjesztette a municiógyárakban, robbantó anyagot előállító és vegyészeti gyárakban (ideértve az olaj-, kenőanyag-, szappan-, gyertya- és festékgyárakat) a fém- és fémárúgyárakban, valamint a bőr- és gummi-árúgyárakban foglalkoztatott munkásokra is.

A leszerelés után a törvény alapján járó segélyek kiadása függesztetett, csupán a járulékok szedettek be tartalékalap céljaira. A biztosításra kötelezett tagok ugyanis munkanélküliség idejére megkapták az általában minden munkanélküli számára engedélyezett közsegélyt, ami hetenkint a 18 éven felüli férfiaknak 30 sh., a 18 éven aluli ifjaknak 15 sh. a 18 éven felüli nőknek 25 sh., a 18 éven aluliaknak 12 sh. 6 d. volt.

A segély nyújtása és ellenőrzése itt is a munkaközvetítőkre bízott, amelyek az 1919 március haváig a segélyt igénylők közül a férfiak 67·9⁰/₀-át, a nőknek 30⁰/₀-át helyezték munkába [Érdekes, hogy 1919 február végéig heti átlagban 704.071 esetben fizettek összesen 897.970 font munkanélküliség-elyt és a munkanélkülieknek csupán kerek $\frac{1}{6}$ -a volt olyan, ki a hadból tért vissza $\frac{5}{6}$ rész egyéb polgári munkás volt — s ezeknek $\frac{2}{3}$ része nő (1919 február 28-ik napján történt bejelentések alapján összeállított adat.)] A segélyben részesült férfiak fele, a nőknek pedig $\frac{1}{3}$ -a biztosításra kötelezett volt.

Ezen munkanélküli segélyezés hatása és hiányainak vizsgálatára kiküldött bizottság a következőket állapította meg:

1. nem helyes, hogy a munkanélküliség-ely adassék anélkül, hogy a munkás munkája idején ne fizessen járulékot, sőt a segélynek bizonyos arányban kell állania az előbb fizetett járulékokkal.

2. Azoknál, akik 13 hétig már kaptak segélyt, folytatólag a segélyösszeget le kell szállítani, hogy ez is ösztöke legyen a munkakeresésre.

3. A családi állapot, amint a bérnél nem jön figyelembe, ne jöjjön figyelembe a segélyezésnél se.

4. A segélyezett munkás az előbbi munkájával azonos vagy hasonló munkát — tekintve a háború befejeztével változott viszonyokra, — kisebb bértételek mellett is köteles legyen vállalni.

5. Különös gonddal kell vizsgálni a hosszabb ideig tartó munkanélküliségi eseteket — és azok okait esetenként kutatni szükséges.

6. Fejleszteni és javítani kell a munkaközvetítést, hogy a segélyezés dolga helyesen legyen keresztülvihető.

Egyszóval, amint látszik, a bizottság a munkaközvetítésre alapított kötelező biztosítás előbbi rendszere mellett foglalt állást a könyöradományszerű segélyezés helyett. Talán ennek folyománya az, hogy a német szaklapok szerint 1920 év elején az angol kormány a munkanélküliség elleni kötelező biztosításról új törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé, mely az eddig $2\frac{1}{2}$ millió munkásra terjedő kötelező biztosítást $10\frac{3}{4}$ millióra — tehát úgyszólván az összes 16–60 év közötti bér munkásokra akarja kiterjeszteni oly módon, hogy a férfimunkás és munkaadó hetenként $5 - 5 = 10$, a női munkás és munkaadó $3\frac{1}{2} - 3\frac{1}{2} = 7$ pence-t, az állam pedig a két fél által fizetett összeg $\frac{1}{3}$ -át fizetné, amivel szemben munkanélküliség esetén a férfimunkás hetenként 15, a női pedig 12 shilling biztosított összeget kapna, vagyis a heti összjárulék 18-, illetőleg 20-szorosát.

XI. Összefoglalás. — Tanulságok.

Az előadottakat 12 pontba foglalva megállapíthatjuk a következő tanulságokat.

1. Angliában az érdekelt felek paritásos ellenőrzése alá helyezett állami, illetőleg hatósági munkaközvetítés alapjára helyezett munkanélküliség elleni biztosítás, mely részben kötelező, részben társulási önkéntes biztosításra buzdító volt s kedvező üzletmenet idején lépett életbe, jól bevált és az általánosan kötelező biztosítás bevezetésére adott eredményes lökést nemcsak ott, de a kontinentális államokban is.

2. A munkanélküliség esetére való kötelező biztosítás, ha az okosan alkottatik meg, egy kiterjedt közhatósági munkaközvetítőhálózat mellett jó eszköz nemcsak a munkanélküliség elleni küzdelemben, hanem a közveszélyes munkakerülők elleni harcban is, sőt alkalmas arra is, hogy a munkakésztséget növelje, a munkásokat és munkaadókat egymáshoz közelebb hozza s az állandóbb alkalmazást biztosítsa.

3. Szükséges mindenesetre, hogy a biztosítás terheinek nagyobb része a munkaadó és a munkában levő munkásérdekeltség vállaira nehezedjék — következőleg az életbelépés időpontja kedvező gazdasági időszakokra essék — s úgy alkottassék meg, hogy a biztosítás ne csábítson munkakerülésre egyfelől s ne tegye könnyebbé a munkaadónak a munkások elbocsátására való hajlandóságát másfelől, szóval fokozza a termelési és a munkakedvet. Vagyis tehát prémiumokról gondoskodják a helyüket gyakran nem változtató

munkások, illetőleg a munkásaikat ipari váltság esetén is megtartó munkaadók részére.

4. Szükséges, hogy a biztosított segély bizonyos arányban álljon a már történt járulékbefizetésekkel s a munkanélküliséget megelőzőleg munkában töltött (Wartezeit) idővel s folyósítása ne a munkanélküliség első napjától, hanem legalább is annak első hetét követőleg kezdődjék (Karenzzeit).

5. Szükséges, hogy a munkanélküli a helyt szokásos, illetve kollektív szerződés szerű munkafeltételek mellett bármely olyan munka elvállalására szükség esetén jelenlegi lakhelyén kívül eső helyen is szorítható legyen, mely testi és szellemi képességeinek megfelel, egészségi és erkölcsi állapotára nem veszélyes.

6. Ennek és általában a vitás kérdéseknek elbírálása az érdekelt felek meghallgatásával pártatlan hatósági közegre bízassék, kinek döntése ellen pártatlan választott bírósághoz legyen birtokon kívül egyfokú felebbezés.

7. A munkásviszály által közvetlenül okozta munkanélküliség közsegélyre jogalapul ne szolgálhasson; de ne is kényszeríttessék munkanélküli munkás munkavállalásra a munkaviszály által érintett üzemben.

8. A segélyezés tartama időbelileg korlátozott legyen s egy negyedévnél tovább ne tartson.

9. A munkanélküliek az ellenőrző közhivatalnál vagy szervezetnél naponta a munkaidőben való jelentkezésre kötelezendők s a segélykifizetés egyéenként történjék, illetőleg a szervezetek által fizetett segély csak azoknak téríttessék meg, akik azt akkor is megkapnák, ha a közpénztár fizetné s csak oly szervezeteknek adassék e kedvezés, amelyek az előírt eljárási szabályoknak magukat és tagjaikat, akik a segélyt a szervezet útján akarják felvenni, alávetik.

10. A segély mérve olyan legyen, hogy az illetőt munkakeresésre sarkalja, de még se legyen oly csekély, hogy abból legszükségesebb élelmét se fedezhesse.

11. A munkanélküliség elleni biztosítás sikerének lényeges feltétele nemcsak a hatósági munkaközvetítés teljes megszervezése az érdekeltek paritásos ellenőrzése mellett, hanem egyúttal és pedig magának a munkaközvetítésnek sikere érdekében is munkaalkalmak teremtése s ily módon a munkanélküliség elleni biztosítás terheinek a munkaadók, munkások és az állam vállairól fokozatos levétele.

12. Ez igazság világánál fontos, hogy egységesen irányítottassék közmunkák és közszállítások tervszerű kiadásának, a munkaközvetítésnek és a munkanélküliség elleni biztosításnak ügye.

Andor Endre.

Valuta és számolási érték.

1. A pénznek természetére és funkciójára vonatkozó nézetek főleg abban hibáztak, hogy a pénz funkcióját többnyire mechanikus módon gondolták el. Ezzel szemben meglehetősen elhanyagolták azt a fõszempontot, hogy minden vásárlás – tehát a pénz legfontosabb funkcionálása – jövedelmeinkbõl, illetve vagyonunkból történik.

Ennek a most jelzett körülménynek a szem elõtt tartása pedig alapvetõ fontosságú dolog, annyira, hogy a pénz funkciójára vonatkozó helyes elmélet szinte el sem képzelhetõ enélkül. Az a körülmény ugyanis, hogy a vásárlást, a vagyon-, jog- és nyereségszerzõ, vagy biztosító fizetést mindenki jövedelmébõl, vagyonából, vagy általában a rendelkezésére álló gazdasági és vagyonjogi eszközök hatalmi körébõl, ezek méreteinek és lehetõségeinek korlátai között eszközölheti csupán, nem fejez ki kevesebbet, mint azt, hogy a pénz funkcióját, vagyis a vásárlások, fizetések teljesítését, az ilyen célból áldozatul hozni szándékolt pénzösszegek meghatározását, kimérését stb. stb. jövedelmi és vagyoni viszonyainkhoz szabott mérlegelés elõzi meg. Az emberek és a gazdasági cselekmények túlnyomó többségénél általánosságban azt mondhatjuk ekként, hogy fizetõképességünk határain belül és jövedelmeinkhez, vagyonunkhoz mérten fizetünk.

A pénz mechanikusnak látszó funkcióját tehát *pszichológiai természetû gazdasági mérlegelés* elõzi meg és a pénz funkciója ennek a pszichológiai mérlegelés által kimért terjedelmü vagyonjogi műveletnek a külsõ lebonyolításában áll. Nagy hiba ennél fogva egyedül ezt a mechanikusnak tetszõ külsõ lebonyolítást venni észre a pénz szerepében és nem egyúttal az emberi pszichikumnak azt a gazdaság-vagyonjogi életnyilvánulását is, amely a pénzt az általa kimért csereérték, illetve ármennyiségek külsõ kifejezõjeként, mondhatjuk igazolványaként állítja oda.

A pénz funkcióját nem szabad tehát úgy néznünk, mintha a pénz a maga anyagával és mennyiségével önmaga okozna értékelésbeli és áralakulásbeli folyamatokat, oly módon, mint amikor bizonyos

fizikai anyagok közé kémiai változást előhívó más anyagot keverünk. Nem. A pénz külső mozgása mögött a gazdasági alanyok számítása, a vásárlásért, szerzésért stb. hozandó áldozatoknak mérlegelgetése, mondjuk röviden: *számolási értékelése* rejlik. Ez a számolási értékelés, – ennek közelebbi természete: a számolási értékmennyiségek összegbeli változásai, a bizonyos javak megszerzése végett nagyobb jövedelemhányadok feláldozásának a szüksége és mérlegelése okoznak drágulást és más mélyreható gazdasági és társadalmi változásokat. A pénz maga csak kifejezésre hozza és nyomon követi az embereknek eme gazdasági természetű pszichológiai és vagyoni cselekményeit, éppenúgy amint a tinta nem szüli és okozza a leírt gondolatokat, hanem külső eszköz csupán azok írásbeli jegyeinek optikailag láthatóvá tételére.

Hogyha most már valutánk mai válságos helyzetét, eltolódott áralakulásainkat, a világháború után bekövetkezett drágulást tárgyalgatjuk, akkor az ezekkel összefüggő legfontosabb társadalmi-gazdasági változások megértéséhez és szerintem a gyógyítás eszközeinek a meglátásához is számolási értékelésünk megváltozásának vizsgálata és megértése vezet el.

2. Számolási értékelésünk megváltoztatása abban az eredményben vetítődik elénk, hogy számolásaink sokkal több egységgel történnek most, mint a háború előtt. Röviden: nagyobb számokkal számolunk, minek megnyilvánulásaként az árak sokszorosan nagyobbak ma a háború előtti árnál. Számolási értékelésünk jellegzetes sajátága tehát jelenleg a sokszorosan megnőtt pénzösszegekkel való számolás, szemben a háború előttivel. Míg például a háború előtt a hús, zsír, liszt kilójának árát 1 vagy 2 koronaegységgel – esetleg kevesebbel fejeztük ki, ma egy-kétszáz egységgel fejezzük ki azt. Számolási értékelésünk összegei tehát megváltoztak: megnövekedtek.

E változás folyamatát közelebbről következőképpen jellemezhetjük: Volt már egy észrevehető drágulási folyamat a világháborút megelőzőleg is. Észrevehettük a legtöbb nyersanyag, iparcikk, munkabér árösszegeinek következetes emelkedését már ekkor is. Ennek oka, (amint ezt „A pénz csereértéke“ című könyvemben [1917] is kifejtani igyekeztem) nem kereshető egyedül a szükséglet-kielégítésre szolgáló fizikai jóságok kínálatának elégtelenebbé és technikai termelési viszonyaiknak nehezebbé válásában a növekvő kereslethez viszonyítva, mert ennek a körülménynek a társadalom termelte fizikai javak évenkénti reálhozadékösszegének a fogyasztók számához viszonyított csökkenésében kellett volna megnyilat-

kozni. Vagyis ebben az esetben azt kellene beigazolni, hogy a háború előtti években a társadalom termelése a főbb szükségleti cikkek túlnyomó részében (pl. élelmiszerekben, ruhában, fűtőanyagokban, vegyszerekben, vasárútkban stb. stb.) viszonylag egyre kevesebbet tudott volna termelni a fogyasztók keresletéhez képest. Ilyet azonban állítani és bebizonyítani alig volna lehetséges. A következetes drágulásnak közvetlen oka tehát másutt keresendő, még pedig a kapitalisztikus jövedelemeloszlás mikéntjében. Ez a jövedelemeloszlás ugyanis a jövedelmet közvetlenül és elsősorban nem naturáljavakban juttatja a jövedelemeloszlás milliányi alanyainak, hanem pénzösszegekben, vagyis különböző mennyiségű pénzértékegységekkel lemért fizetési hatalom-mennyiségekben.* E jövedelemeloszlási rendünkben a naturáljavakat eredetileg azok cserélik át először pénzösszegekre, kik azokat piacra hozzák, eladják, vagyis a különféle termelők, kereskedők stb., röviden: a vállalkozók. A vállalkozás lényegéhez tartozik a nyereségnek, mint a termelési költségeken felül való többletnek belekalkulása az ár összegébe. Termelési és jövedelemeloszlási rendünkben tehát a különféle javakat piacra hozó vállalkozók állandóan nyereségrészeket kalkulálnak bele már kényszerűségből is az árösszegekbe a gazdasági élet milliárdnyi vagyoni jogügyletében. E folyamatot tovább fokozza a kereskedelem, még pedig annál jobban, minél inkább közvetető jellege van. A társadalom számolási értékelése ennek folytán egy következetes árösszegnövelő energiát vesz fel magába, mely erősebbnek bizonyul a kereslet, illetve fogyasztók ama törekvésénél, hogy a tőlük áldozatul hozott árösszegek lehetőleg ne növekedjenek.

Ugyancsak árösszegnövelő hatásúak, melyek a fentemlített folyamatot erősítik, korunk munkadrágító tendenciái is, értve itt nemcsak a munkás bérének emelését célzó törekvések különféle megnyilvánulásait, hanem a munkateljesítmény destruktív lefokozására irányuló eljárásokat és magatartást is, melyet a modern szocializmus sokszor vesz igénybe a maga túl lencséjéért.

Termelési és jövedelemeloszlási korszakunkban és — tegyük hozzá — a jelenlegi gazdasági élet etikája mellett általánosságban az árnövelő energiák bizonyulnak erősebbnek a velük szemben állóknál, amely körülmény már régen a világháború előtt is a számolási értékeknek, illetőleg az árösszegeknek következetesen emelkedő irányzatát váltotta ki.

* L. e. tárgyról bővebben szerző: A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában. (Budapest. Eggenberger 1913) című könyvét.

A világháború azután ezt a folyamatot a számolási értékelésnek szinte a felfuvalkodásig eltorzult méreteivel sokszorozta meg, főleg a legyőzött államok egynémelyikében, így Magyarország ama kisebbik részében is, melyet Csonka-Magyarországnak szoktunk nevezni.

3. A világháború e hatását számolási értékelésünkre következőleg foglalhatjuk össze:

Az állam kényszerűségből bizonyos váltónyargaláshoz hasonló hitelműveletekkel sok milliárdnyi új pénzösszegeket kreált. Ezek a pénzösszegek jövedelmeivé váltak azoknak, akiknek az állam a legkülönbözőbb címeken fizetett. Már ebből folyólag is egyesek sokkal nagyobb jövedelmeket számoltak el összegszerűleg, mint annakelőtte s így úgy a közvetlen szükségleti javaik keresleténél, de még inkább a termelésre, vagy továbbeladásra szánt javak keresleténél sokkal nagyobb árakat adhattak ki jövedelmeikből. A pénzszaporodás tehát jövedelemszaporodást és ezen keresztül több pénzbeli számolási egységre támaszkodó keresletnagobbodást okozott a társadalom egy részénél, végeredményben pedig általános rohamos áremelkedést. A lakosság egyik része a pénzszaporodással lépést tartva, vagy még annál nagyobb mértékben is növelte a maga jövedelmét és minden esetben drágította az általa megvett javakat.

Ezzel szemben a társadalom egy másik részének a pénzbeli jövedelmei is alig, vagy csak csekélyebb mértékben nőttek, mint ahogy a pénz szaporodott. (Jól jegyezzük meg itt is közbevetőleg, hogy nem maga a pénz szaporodása — mint azt a mechanikus kvantitatív elmélet gondolja —, hanem a kereslet oldalán szereplő jövedelmek számolási értékeinek megnövekedése az egyre gyöngülő kínálattal szemben vezet a dráguláshoz, vagyis a pénz vásárlóerejének csökkentéséhez.)

Azok a rétegek a nemzetnek, amelyeknek pénzbeli jövedelmei nem változtak, vagy nem tudtak lépést tartani a pénzinflációval és a drágulással, egyre siralmasabb helyzetbe jutottak. A nekik osztályrészül jutó jövedelemösszegekből egyre kevesebb szükségletüket elégíthették ki s élelnívójuk ennekfolytán egyre nyomorúságosabbá vált.

A társadalom gazdasági rétegződése ily módon erősen megváltozott, ami nemcsak abban nyilvánult meg, hogy egyesek számolási összegre nézve mesés nyereségekhez jutottak, másoknak pedig, különösen az állandó fizetésre utalt középosztálynak az egyre kimondottabb nyomor jutott osztályrészül, hanem különösen káros módon nyilvánult meg a társadalom jövedelemeloszlási rétegződé-

sének megváltozása abban a mondhatni gazdasági antiszelekcióban, hogy a legelőnyösebb nyereségrátáknak megszerzési módjává nem a reális termelés, hanem a szinte öncéllá váló drágítás: a minél nagyobb számolási értékek kreálása vált egyre inkább.

A reális termelésnek az a konzervatív és közérdek szempontjából reális módja, mely az ú. n. méltányos polgári hasznot kalkulálta bele csupán áraiba, nem fizetődött ki többé, mert a pénz értéke oly rohamosan csökkent és a reprodukció költségei oly rohamosan emelkedtek, hogy az áraknál az eladás pillanatában mutatkozó tisztes polgári haszon százaléka ugyancsak hamar deficithez vezetett volna a termelési üzem további mérlegében. A gyors jövedelemszerzésnek, a meggazdagodásnak, a jólétnek legközvetlenebb elérési módjává ily körülmények között nem a reális termelési tevékenység lett, hanem az inflációnak és az általános drágulásnak oly módon való kihasználása, mely lehetőleg minél közvetlenebbül és minél kevesebb technikai termelési processzus mellett tud egyik percről a másikra több számolási értékegységet, vagyis nagyobb pénzösszeget iktatni nyereségként a vételár és eladási ár közé. Tehát a gyors meggazdagodás útja a háborús konjunktúra idején korántsem a minél több és jobb termelésben állott, hanem a minél több vételben és eladásban. A háborús konjunktúrát learatók nagy nyereségei a sok vétel és sok drágábban való eladás jogügyleteiből és nem a sok termelésből fakadtak. Ily viszonyok között minél inkább megnehezedtek és elégtelenebbé váltak a kereslettel szemben a termelés technikai körülményei, annál többször igyekeztek a háborús konjunktúra hiénái megvenni és eladni a technikailag csak egyszer termelt és egyszer fogyasztott jószágot. A láncolás vált a jövedelemszerzés legegyszerűbb és legnyereségesebb módjává, mert másrésztől a jövedelmeknek számolási értékükben való egyre nagyobb fokozódása — mit a fizetési eszközök állandó szaporítása erősen segített — a folyton növekvő árak mellett való keresletet is biztosította.

Mielőtt a kilábolás módjáról elmélkednénk, maradjunk még kissé az előző pontban érintett szempontok mellett és részletezzük azokat tovább.

4. A magam részéről igen nagyfontosságúnak tartom, hogy ennek az imént vázolt beteg gazdasági jelenségnek a természetét jól megállapítsuk, mert ez egyúttal háborús valutánk betegségének alapdiagnózisa is.

Miben nyilvánul meg tehát elsősorban ez a valutáris betegség vagy talán helyesebben kérdezve: mi az, amiben gazdasági életünk

valutáris betegsége a fentebb vázolt módon megnyilvánul? Diagnózisunk lényege abban áll, hogy mindez (t. i. a sok szomorú előzmény eredményeként 'előálló valutabetegség) nem más, mint *számolási értékelésünk inflációs eltorzulása*, tehát torz számolási értékelés. Számos oknak eredője ez, de az okozat világosan áll előttünk a torzult és inflált számolási értékben.

Ennek a normális arányaitól és normális egységáraitól eltávolodni kényszerült torz számolási értékelésnek a tragikuma abban áll, mint már jeleztük is, hogy *a)* ily körülmények között a reális termelő is, ha felbukni nem akar (a termelési és megélhetési költségek oldaláról szorítva) kénytelen egyre *továbbdrágítani*, minek következtében az egész termelés és fogyasztás egy önmagát egyre jobban drágító, az árakat mintegy automatikusan önmaguk által egyre fokozó circulus vitiosus-sá válik és *b)* abban, hogy ennek következtében a jövedelmi viszonyok egyre gyökeresebb eltolódásaként a társadalom gazdasági rétegeződése is egyre betegebbé válik.

A számolási értékelésnek e tragikus torzuló folyamata folytán, mely a pénz vásárló erejének csökkenésében és az árak folytonos növekedésében mutatja eredményét, társadalmunk jövedelmileg egyre jellegzetesebben a következő három kategóriába különül el: *a)* azokéba, akiknek jövedelmei nem tartanak lépést az általános áremelkedéssel, *b)* azokéba a parazitákéba, akik az árak emelkedésének konjunktúrájából improduktív módon előnyt húznak s jövedelmeik fokozásában lépést tudnak tartani, vagy meg is tudják haladni az árszínvonal emelkedési tempóját és *c)* azoknak a termelőknek a kategóriájába, akik a drágulás és drágítás kényszerű iramában mintegy kényszerű árfokozással a pénz értékcsökkenéséhez viszonyítva tudják többé-kevésbé inflálni jövedelmeik számolási összegeit, de ennek fejében reális gazdasági javakban nyújtanak ellenszolgáltatást.

A valutabetegség diagnózisa szemponyjából szükségesnek látszik annak a gyakorlatban mindenütt nyilvánvaló körülménynek homloktérbe állítása, hogy ebben a vázolt beteges gazdasági helyzetben mi az anyagilag való felszínen maradásnak, az alá nem merülésnek, vagy az előbbrejutásnak a módja? Nem más, mint egyre nagyobb (még pedig a folytonos dráguláshoz viszonyuló) összegű jövedelmekre szert tenni, amit végeredményben és közvetlenül követelések és az eladási ajánlatok számolási összegeinek következtetésen egyre nagyobbá dagasztásával lehet elérni. Minthogy pedig ezt a lényegében pusztán immateriális számolási műveletet (vagy mondjuk pusztán üzletkötési, illetőleg pusztán jogi vagy kereskedelmi papirosműveletet) minden termeléstechnikai tevékeny-

ség, sőt reáljavakban való közvetlen ellenszolgáltatás nélkül is meg lehet csinálni, megmagyarázható, hogy a társadalom egyre nagyobb része igyekszik, vagy kényszerült azt ily módon véghezvinni, vagy ilyen pusztán papirosműveletű úton szerzett hányadokkal növelni reálisan megszolgált jövedelmét.

Ez a körülmény nyomja rá azután bélyegét társadalmunk egész háborús vagy háború utáni gazdasági rétegződésére is. Rányomja pedig akként, hogy azok, akiknek jövedelmei távolról sem tartanak lépést a rohanó áremelkedéssel, többé-kevésbé az erős nélkülözés, sőt a nyomor örvényébe sodródnak, mert jövedelmük vásárlóereje csekély hányadrészére, tized-, huszad-, vagy ötvenedrészére, esetleg még ennél is kisebb hányadára csökkent háboru előtti jövedelmüknek. E gazdasági kategóriában mindazonáltal különféle fokozatok vannak s alája különféle társadalmi rétegek tartoznak. A jövedelmek vásárlóerőbeli tartalmának és az árak emelkedésének alakulása többféle viszonyt és változatot mutat egymással szemben. A tisztviselők fizetésbeli jövedelmeinek vásárlóerő-tartalma például sokkal gyorsabban és sokkal nagyobb arányban marad mögötte az általános drágulásnak, mint a bérmunkásoké vagy hasonló foglalkozásuaké, mert ezek az utóbbiak a jövedelemeloszlás gazdasági harcában sokkal inkább tudnak a maguk számára jelentékeny béremelést kikényszeríteni.

Ha most már azokat nézzük, akik a háborús jövedelemeloszlás folyamatában az áremelkedések konjunkturáinak kihasználásából élnek s akiknek sikerül is ebből élni és ezen nyerni, akkor lehetetlen észre nem vennünk, hogy ily módon egy újdonsült, bő jövedelmű, többnyire jólélő, hirtelen meggazdagodó vagy legalább is nagy nyereségekhez jutó társadalmi réteg keletkezett, mely sokféle foglalkozású, vagy foglalkozás nélküli elemből áll, de a maga egészében többé-kevésbé improduktív, sőt parazitikus jellegű szociális réteg, mert gazdasági tevékenysége pusztán jövedelemeloszlási jellegű, mely a termelő ténykedés ismertető jeleit általában véve nélkülözi. Ez a drágulásnak a konjunkturájából élő spekuláns, láncoló, pusztán közvetítő csoport ugyanis nem tesz egyebet a maga jövedelemhárító munkájában, mint azt, hogy a maga ezernyi meg ezernyi üzleteiben s az azokat érvényesülésre hozó jogügyleteiben *ártöbbleteket kreál*. Más szóval a pénz vásárlóerejét hígítja: fokozza az inflációt azzal, hogy egyre nagyobb pénzösszeget tesz bizonyos jószágegység ellenértékévé.

Ez a társadalmi csoport az tulajdonképpen, amelyben a háborús drágulás betegségének kártevő bacillusa leginkább testet ölt. E

parazitikus társadalmi csoport gazdasági művelete, mellyel a konjunktúrát „kihasználja“, lényegében számolási értékelésünk züllesztésében áll. A drágító spekuláns, a lánckereskedő stb. ugyanis folyton nagyobb összegekben számolja el a szükségleti javak mennyiségbeli egységeit, folyton több és több pénzegységgel méri le a kilogramm búza, hús, liszt stb. stb. árát, úgyhogy a szükségleti javak azonos fizikai mennyiségei egyre nagyobb összegű pénzegységgel értékelődnek, a pénzegység pedig egyre kisebb fizikai jószágmennyiséget tud biztosítani.

A pénz vásárlóerejét egyre jobban hígító számolási értékelés feltartóztatathatatlán epidémiá módjára terjed azután tovább, már csak azért is, mert a vele szemben való egyéni kárpótlás szerzésének a legegyszerűbb módja a továbbdrágítás. Tovább kénytelen drágítani többé-kevésbé a termelő is, hogy magát megvédje és rekompenzálja a feléje más irányból jövő drágulással szemben. Mégis össze nem hasonlítható különbség van a termelő és a láncoló drágítása között. A termelő a maga fizikai jószágszolgáltatását számolja el több pénzegységgel. A társadalomnak tehát szükségletkielégítési javakat ad, míg a láncoló nem ad új javakat, hanem éppen azért drágít, hogy a maga számára vonhasson el a többiektől minél több jószágot.

Az árösszeget nagyító számolási értékelés circulus vitiosussá válik a társadalomban akkor, ha a termelés nyújtotta kínálat nem bírja megfelelően kielégíteni többé a keresletet, illetőleg az általános szükségletet. Sem a termelő, sem az *állam* nem maradhatnak ki ebből a körből. A termelő felemeli a saját eladási árait, hogy növekvő vételárait ellensúlyozhassa, az állam pedig egyre szaporítja a papírpénzt, hogy venni, fizetni tudjon.

Ily körülmények között a számolási értékelésnek árdagasztó circulus vitiosusában valutánk egyre jobban züllik, egyre inkább eltávolodik attól a normális számolási értékeléstől, mely, — mint a mi háború előtti pénzünk, vagy mint a jópénzű országok valutája — egy-két egységgel fejezte ki egy kiló zsír, liszt, cukor árát és nem százakra menőkkel. Hatalmas termelés, hatalmas árúkínálat s az árúkínálat oldalán levő erős verseny nélkül ily körülmények között e züllő, az árakat betegesen dagasztó számolási értékelésnek ellenkező irányú automatikus fejlődését nincsen mitől várunk.

5. A mondottakban eddig valutabetegségünk bizonyos diagnózisát, megnyilvánulásának bizonyos jellegzetességeit igyekeztünk vázolni s úgy találtuk, hogy voltaképen számolási értékelésünk eltolódása az az eredő, melyet az inflált fizetési összegekkel meg-

dagasztott kereslet és a termelt javakban szűkös kínálat kiforr magából. E számolási értékelésnek, vagy árszámításnak eltolódása pedig társadalmunk különféle rétegeinek jövedelmi és megélhetési viszonyait szinte vulkanikus erővel forgatja fel.

Most már az a nagy kérdés, mi legyen az orvoslás módja s meg tudjuk-e azt találni?

Általánosságban a javulás és gyógyulás előidézésének eszközeiként a termelésnek és a termelő munkának fokozását, az igények csökkentését, a nagyobb takarékoságot, megfeszített adóztatást s ily módon az állami pénzügyek rendezését emlegetik. Ezek készítenék elő a talajt — vagy mindezekkel kapcsolatban gondolhatnánk — egy előnyösebb valutakölcsön felvételére, jegybank alapítására s azután az egészséges állapot helyreállítására stb. stb. Eme feladatok és célok részleteinek kifejtésében és előtárásában azután otthon vannak az elméleti és gyakorlati pénzügyi szakemberek egyaránt. Az ötleteknek, programoknak, szanalási javaslatoknak se szere se száma.

Engedje meg azonban az olvasó, hogy az imént jelzett s a valuta megjavulására előfeltételeknek mondott szempontokat ezúttal ne csépeljük tovább, hanem hogy azokat maguktól értetődő finanspolitikai parallelfeladatoknak és parallelfeltételeknek tekintsük, és arra az álláspontra helyezkedve állítsuk be a magunk problémáját, hogy mindezekben a termelési, takarékosági, államháztartásrendezési, adópolitikai feladatokon *kívül*, illetve azok *mellett* s azokkal mindenestre kapcsolatban vannak olyan szorosabb és szűkebb értelemben vett valutarendezési feladatok és eljárások is, amelyek egymagukban ugyan nem képezhetnek valami biztosan gyógyító csodaszert, de amelyek *nélkül* szintén nem juthatunk el valutánk meggyógyulásához. Alkalmazásuk tehát akár szükséges jó, akár szükséges rossz, de szükséges és egy annyira eltorzult valutánál, mint a miénk, előbb-utóbb elkerülhetetlen.

A megoldandó *parallel* feladatok tehát: a valutarendezés és az államháztartás rendezése legalább is oly mértékben, hogy a kellő fedezet a szükséglettel szemben előteremtődjék, habár egyelőre normális hitelösszegek egyenlítenék is ki a mérleg fedezeti oldalát. (A *normális* hitelösszegeket a papirpénzcsinálás inflált összegeivel ellentétben emelem ki.)

Ez a két feladat összefügg egymással nemcsak természetesen és logikailag, hanem időbelileg is. Minthogy azonban a mindenkori valuta tényleges állapota egyúttal az államháztartás és költségvetés számolási értékeléseinek és árszámításainak is alapját képezi, a

valutarendezeit egy, a normális számolási értékeléstől annyira lecsúszott valutánál nem lehet szerintem úgy megcsinálni, hogy különféle fináncpolitikai intézkedések közvetlen automatikus eredménye gyanánt várjuk valutánknak a régi, vagy hasonló normális érték-számolási alapra való visszahelyezkedését, hanem közvetlen valuta-rendezeit-technikai eljárással is kell azt a kívánt új érték- és árszámítási alapot behelyeznünk a gazdasági életbe.

Sokan erőszakos adópolitikai intézkedésektől várják a valutának az államháztartás rendezésének folyamányaként való s ennek nyomán mintegy természetyszerűleg beálló rendbejövetelét. Főleg a gyakorlati pénzügyi szakmák emberei — fináncpolitikuskok és bankvezérek — között találunk ennek a szerintem túlságosan mechanikus és kevésbé gazdaságpszichológiai nézetnek képviselőire. Az adópolitikai intézkedések valutajavító hatását azonban előre kiszámítani lehetetlen. Senki sem állapíthatja meg biztosan előre, hogy bizonyos adó- s általában fináncpolitikai erőfeszítések milyen terjedelmű és mennyi ideig tartó valutajavulást eredményezhetnek. A valutajavulás ugyanis kedvezőbb érték- és árszámítást jelent elsősorban. Ez pedig embereknek, még pedig főleg magánembereknek, számos gazdaságpszichológiai körülménytől is erősen befolyásolt művelete.

Nagy súlyt kell itt helyezni annak felismerésére, hogy a mai nemzetközileg összefüggő pénzgazdaság korában *a számolási értékek* és az ezeken alapuló *árszámítások homogeneitása* nagyon fontos közgazdasági szükséglet, amely a számolási értékelésnek a normális időkben megszokott és kialakult realitását egyedül tudja képviselni: e homogeneitásnak az ellenkezője pedig a számolási értékeknek és így az áralakulásnak is az irrealitását jelenti. Ennélfogva igen nagy fontosságú érdekünknek kell tartanom — nem csupán közgazdasági, hanem társadalmi szempontból is — annak visszacsinálását, illetve annak a régi normális állapotnak ismét minél jobban való megközelítését, hogy a konszolidált valutájú államokhoz hasonlóan mi is ismét ne százakra menő pénzegységekben fejezzük ki egy kiló zsír, hús stb. árát, hanem ismét egy-két pénzegységgel.

Ennek az imént kifejtett szempontnak a jelentőségét különösen társadalmi tekintetben sokan nem veszik kellően észre, vagy hajlandók elhanyagolni. Azok a körök különösen, amelyek valutánk értékromlását a maguk előnyére tudták kihasználni s akik ennélfogva szívesebben húnynak szemet ama közérdekű szempont követelménye előtt, hogy nemzeti társadalmunknak a háború előtti gazdasági illetve jövedelemeloszlásbeli tagozódása a lehetőség szerint

ismét visszacsinálódják. A számolási értékelésnek és az árszámításnak (az inflált valutaösszegeknek kevesebb egységű számítási alapra való átváltoztatása útján) visszacsinálása a régihez hasonlóra ugyanis a régi jövedelemeloszlásbeli tagozódáshoz való visszatérés útjából hárítja el az egyik legnagyobb akadályt.

A gazdasági életet helyesen magyarázni sem mechanikusan sem matematikailag nem lehet, hanem egyedül csak kellő pszichológia segítségével. A jövedelemeloszlásnak és jövedelemfelhasználásnak is megvan a maga pszichológiája s így megvan ez a pszichológiája az aránylag sok számolási egységből és az aránylag kevés számolási egységből álló jövedelmek felhasználásának is. Hiába ér az új jövedelemnek 1000 számolási egysége csupán annyit, amennyit a régi jövedelemnek 10 egysége ért, azért új helyzetünkben mégis 1000 és nem 10 jövedelmi egységgel számolunk, 1000 és nem 10 egységű jövedelemből élünk, mely ténynek jelentősége és konjunktúraként való kihasználhatósága különösen annál a körülménynél fogva válik valóra, hogy a társadalom jelentékeny része a jövedelmi egységek százszoros értékcsökkenése dacára továbbra is 10, vagy legfeljebb 20—30 jövedelmi egységgel kénytelen megelégedni 1000 helyett. A számolási értékelésnek inflációs megváltozása tehát új, eltolódott arányokat és új, eltolódott viszonylagos jövedelmi, vagyoni és gazdasági hatalmi helyzeteket idéz elő a társadalomban. Ennek előnyeit leginkább azok érzik, kiknek leginkább módjukban áll az inflációs fejlődés mellett a számolási értékelés irányítása és legkevésbé azok, akiknek legkevésbé áll ez módjukban.

Ha a társadalmat az inflációs pénzértékcsökkenés szempontjából az előző pontokban fejtegetett módon, t. i. akként osztjuk három csoportra, hogy az egyik csoportnak módjában áll a jövedelemszerzés processzusában az általános drágulást nemcsak áthárítani, hanem jelentékeny nyereséggel még ki is használni, a másik csoportba pedig azokat sorozhatjuk, akiknek gazdasági küzdelmük csupán az áthárítás lehetőségeit adja meg jelentékenyebb előnyök és számottevőbb hátrányok nélkül, a harmadik csoportba pedig azokat, akik a drágulást áthárítani nem tudják és teljes mértékben elviselni kénytelenek, akkor körülbelül és nagy általánosságban képet nyerhetünk arról is, hogy a valutának új, kevesebb egységű számolási értékelésre való visszahelyezése kiknek vág húsába, kiket nem érint különösebb módon és kikre nézve jelent előnyöket.

Az első csoportba a számolási értékelések és árszámítások irányadóit, a különféle szerencsés spekulánsokat, az üzérkedő vállalkozókat és üzérkedő bank és kapitalista köröket, a második cso-

portba a tisztos polgári haszonnal dolgozó reális termelőket, a harmadikba a fixfizetésből és járadékból élőket, a kevésbé kedvező helyzetű termelőket stb. sorozhatjuk főleg.

Ami a szorosán vett bér munkásokat illeti, e társadalmi réteg tagjai képviselve lehetnek mind a három csoportban aszerint, amint munkabéreiket a drágulásnál nagyobb, vagy annál csupán kisebb mértékben tudják fokoztatni. Legnagyobb részüket talán mégis a második csoportba kell tennünk.

6. A háborúban megromlott valutánk mindig betegbé válásának van egy külső okozója is, amely folyton illuzóriussá teszi a belülről való gyógyítás kilátásait. Értem itt azt a körülményt, hogy a valuták sorsa a legnagyobb mértékben függ külföldi árfolyamjegyzésüktől is. A valuták, illetve devizák nemzetközi árfolyamai nagyon gyakran irreális és igazságtalan alakulásúak, melyek korántsem tükrözik vissza híven és valami szigorú törvényszerűséggel gazdasági helyzetünket, annak realitását vagy fonákságát.

A valóságban az árakat emberek csinálják érdekükhöz és céljaikhoz képest a nyereszkedési helyzetek kihasználásával, tehát az árak nem alakulnak valami szigorú és bennrejlő matematikai biztossági törvények szerint, mint a fizikai vagy kémiai folyamatok. Így ha a valutaárfolyamok mindenkor alakulásai szigorú és biztosan ható gazdasági törvényeknek volnának az eredményei s egy-egy ország közgazdasági realitásának kivétel nélkül csalhatatlan tükrői, akkor aligha jöhetnének létre olyan abnormális intervalutáris árfolyamok, amelyek segítségével egyik-másik országból értékes javait poton áron elszerezni *lehetséges*.

A közgazdaságtan sablonos eszmemenete ellen talán egyik legjogosabb kifogás gyanánt azt lehetne felhozni, hogy jóval több buzgalommal, mint pszichológiával már mintegy megszokta a gazdasági törvények felfedezését olyan téren, ahol a milliányi okozatnak szövevényében az okok és még helyesebben az okozók eltűnnek a szem elől.

Különösen ilyen tér az áralakulás milliárdnyi valódi és fiktív ügyletből, tranzakcióból, érdekből, fizetésből, hitelezésből össze-szövődő területe, amelyen reális termelés útján létrejövő valóságos készletek, szükségletek és költségek mellett át nem tekinthető változatokban és intenzitásban érezteti hatását az irreális árfelhajtás, a parazitikus láncolás, szóval a spekuláció és csalás művészetének minden árnyalata is a legdurvábbtól a legfinomabbig. Ezen a téren az észre nem vett okok és okozók által megindított lavinák gördülését nagyon könnyen hajlandó a gazdasági tudomány, sőt a

közvélemény is szigorú gazdasági törvények által megindított és ilyenek szerint gördülő folyamatnak tartani.

Ha most már valutánk jelenlegi sorsát vizsgálgatva az imént mondottak szerint következtetünk, akkor valutánk mai végtelenül alacsony árfolyamát sem fogjuk gazdasági törvények érvényesülési eredményének tekinteni, hanem számos körülmény, — de mindig különböző gazdasági érdekű emberek által okozott és előidézett körülmény — eredőjeként. Azok között az igen számos és utólag át sem tekinthető mennyiségű okok és körülmények között, melyek hatásbeli eredője valutánk mai helyzete, vannak olyanok, amelyek kiállják a tárgyilagosan indokolt gazdasági mérlegelés kritériumait, de vannak olyanok is, amelyeket csak a felületes megítélés és a kíméletlen nyereszkesedés helyezett oda a valutánk jelenlegi rossz árfolyamát előidéző okok és üzleti sakkhúzások közé. Valutánk nemzetközi árfolyamának tetemes leszállítását teszi indokolttá az, hogy óriási mennyiségű immateriális fideszi hatalom keletkezett a töméntelen fedezetlen bankjegy kibocsátásában, valamint az állam és a gazdálkodó társadalom egyéb pénzüsszegeket kreáló műveleteivel. Ezzel szemben csökkent a termelés és az árú kínálat. Sokan helyezték el vagyonukat külföldi értékekbe s mohón keresik ma is a külföldi valutákat. Államhitelünk és pénzügyeink összeroppantak s ami a legfontosabb, országunk területének, gazdasági erőforrásainak több mint kétharmad részét rabolták el tőlünk. De még mindez együttvéve sem teszi indokolttá azt, hogy koronánk árfolyama $\frac{1}{2}$ centime körül legyen az intervalutáris jegyzés szerint, hiszen élelmiszereinket magunk termeljük meg országunk e megmaradt harmadában is, gazdasági konszolidációnk jelei pedig határozottan felismerhetők s felismerhetők mindenestre olyan mértékben, mint egyik-másik sokkal jobbra értékelt valutájú szomszédunknál. Tehát ne mondjuk tovább naiv módon téves ideológiai sablonok szerint saját magunk ellenére, hogy gazdasági törvények természet-szerű érvényesülésével állunk itt is szemben, hanem állapítsuk meg, hogy valutánk árfolyamának lesülyesztésére számos körülmény jótesszött közre, amelyek egy része a jogos és igazságos megítélésből vezetett, de a másik része bizony helytelen megítélésből vagy még inkább kapzsi spekulációból származó és nekünk igazságtalanul ártó emberi csinálmányokból ered. Ennélfogva, hogyha háborús valutánk árfolyamának igen jelentékeny sülyedése objektíve indokolt is, — *olyan mértékű* sülyedése, amilyent tapasztalunk, semmi esetre sem indokolt. A jelenség magyarázatát ekként csak abban kereshetjük, hogy a pénzünkre vonatkozó intervalutáris árfolyamok megállapítá-

sánál nem az ideális áralakításra ható körülmények alapos, érdektelen, tudományosan tárgyilagos és matematikailag pontos mérlegelése hozza létre a konkrét árfolyamot, hanem olyan üzletembereknek, érdekelteknek és egyszorsmind spekulánsoknak mindig a már meglévő árfolyamok tényeire támaszkodó kötése, kereslet-kínálatai és nyereséget hajszoló üzérkedései, akiknek korántsem az a gondjuk, hogy valamely ország gazdasági állapotának reális kifejezést adó intervalutáris árfolyamot hozzanak létre, hanem az, hogy üzérkedésük számolási értékeléseibe valutánkat olyan árfolyammal állítsák be, melynek segítségével minél többet nyerhessenek. A világháború okozta földresujtottságunkban, a nyugati arannyal telített államoknak a papírosvalutájú országok értékei ellen indított kisajátító hadjáratában hazánk ez el nem vett harmadrészének valutája is Csáky szalmájává vált a nemzetközi spekuláció kezében. És mert valutánknak az intervalutáris relációkban szereplő elszámolási értékét ezeknek az intervalutáris tőzsdei valutakurzusoknak csinálói állapítják meg, azért oly igazságtalanul alacsony pénzünk árfolyama.

7. A rossz valutából is jelentékeny hasznot húzhat az, akinek jó valutája van. A világháború nyomán a sok országban beállott valutaromlás széles teret nyitott az ilyen irányú spekulációnak. Nem valami keresztényi eljárás ugyan valamely ország rossz valutájának illetén kihasználása és még rosszabbá tétele, de annál általánosabbá vált dolog napjainkban. Az aranyparitásos valutájú országok ugyan csak kihasználják ezt a konjunkturát a paritáson alól álló árfolyamú valutákkal szemben éppen úgy, mint ezeknek az utóbbiaknak üzletemberei a még rosszabb valutákkal szemben. A mi valutánkat a szerb, román és cseh valutával is lehet nyomni. Megrabolt, széttépett helyzetünkben, megkötött forgalmunkban, számos legfontosabb gazdasági jószágforrásainktól hirtelen megfosztott állapotunkban, az ezeket a javakat elrabló „utódállamok“ fizetési eszközei is alkalmas tárgyul kínálóznak egy olyan irányzatú valutaüzérkedés kifejlődésére, amelynél a nyereségszerzés állandó forrását pénzárfolyamunk következetes sülyesztése képezi.

Azt lehetne itt kérdezni, hogy hát az objektív gazdasági szempontok, valamely országnak gazdasági realitásai, termelése, lakosságának munkája stb., stb. nem gyakorolnak-e döntő hatást az illető ország pénzének nemzetközi értékelésénél s nem olyanok-e ezek a realitások, amelyekkel szemben a pusztá üzérkedésnek el kell vesztene a csatát?

Ezek az objektív gazdasági és ezeken alapuló bizalmi szempontok kétségtelenül olyan természetűek, amelyek valamely ország

pénzének nemzetközi értékelésére hatást gyakorolnak. Az országnak a nemzetközi kereskedelemben kerülő termékei megfelelő valutamozgást is hoznak magukkal, de — jól jegyezzük meg — kellő hatást csak akkor gyakorolnak, — mint a mi példánk is mutathatná —, ha elég nagy tömegűek és mennyiségüknél fogva is elegendő valuta és devizaáramlatot tudnak mozgósítani a szembehelyezkedő szubjektív-spekulatív érdekek és tényezők legyőzésére. Egy hatalmas kivittel biró, a nemzetközi kereslet számára nagy árútömegeket termelő állam valutájának nemzetközi árfolyamát ennél az oknál fogva nem volna könnyű bármilyen spekulációnak is a mienkéhez hasonlóan leszorítani. A mi szinte katasztrófális helyzetünk azonban éppen ott rejlik ebben a tekintetben, hogy széttépett országunk e harmadrésze gazdaságilag nem elég erős, érdekvédelmében és gazdaságpolitikailag megkötött helyzetű és nem eléggé szervezett és szuverén, a nemzetközi kereskedelemben dobható áruink tömege nem eléggé hatalmas ahhoz, hogy közgazdasági és termelési viszonyainak objektív megítélése már magában véve igazságos árfolyambeli érvényesüléshez segítse valutánkat — (mely még kellőleg nem is önállósult a külföld szemében a volt osztrák-magyar monarchia valutái közül) — az ellentétes érdekű és irányú üzérkedéssel szemben.

A sablonos recept szerint a termelés növelése, a kivitel fokozása, a pénzmennyiség csökkentése stb. stb. volnának többek közt a javítás eszközei. Csakhogy ha termelésünket és kivitelünket jelentékenyen növelni s egyidejűleg a pénzmennyiséget jelentékenyen csökkenteni is tudnók, akkor ez már egyszersmind azt is jelentené, hogy a kigázolás ösvényét megtaláltuk. De éppen ez az a pont, ameddig oly nehéz eljutni. Azonkívül van-e valaki, aki előre biztosan tudná megmondani, hogy ezek a várva várt reális gazdasági folyamatok milyen mértékben, milyen időre terjedőleg és főleg a bizonyosság milyen fokával bírják a pénzkereskedelmi központokban a kedvezőbb árfolyamokat kieroszakolni akkor, amikor az árfolyamalakítások terén velünk szemben óriási stratégiai fölényben levő spekuláció érdeke ahhoz fűződik, hogy pénzünk árfolyama minél alacsonyabban tartassék. Ily módon sziszifuszi erőfeszítéseké válnak azok a törekvések, adópolitikai és magángazdasági áldozatok, melyek célja a valutánk javulásának objektív alapjait megadó körülményeknek a létrehozása, mert amíg a spekuláció közvetlenül és aktíve gyakorol befolyást az árfolyamalakulásokra, addig a termelő munka és az adópolitikai erőfeszítések a javításnak csak közvetett, mondhatjuk passzív tényezőit vannak hivatva megadni.

Az intervalutáris pénz és devizaárfolyamok ugyanis főleg a tőzsdei keresletet és kínálatot tükrözik vissza. Az ország tulajdonképeni gazdasági, pénzügyi stb. állapotát is csak akkor tükrözhetnék vissza egyúttal híven, ha az teljesen párhuzamos alakulású volna a mindenkori tőzsdei kereslettel és kínálattal. A spekuláció könnyebb stratégiai helyzete a reális értéktermeléssel szemben erészben ott rejlik, hogy könnyen tud gyakran mesterséges keresletet és kínálatot csinálni a tőzsdén s habár az üzérkedés sem lóghat teljesen a levegőben, sokkal kevésbé van az a termelési és általában gazdasági realitásokhoz kötve, mint az ország fizikai javakra irányuló valóságos kereslete és kínálata. Nagyon megkönnyítette továbbá valutaárfolyamunk alacsony tartásának lehetőségeit a külföldi valuták után való mohó keresletünk is. Minthogy ez nagyjából részben közvetlen tőzsdei keresletet jelent, árfolyamra való hatása is nagyon intenzív, mely sokkal erősebben és közvetlenebbül érvényesül, mint az egyébként jóval nagyobb jelentőségű termelési vagy konszolidálódási tények, amelyeket azonban a tőzsdei kereslet és kínálat közvetlenül nem likvidál.

8. Az imént mondottakban rámutattunk arra, hogy pénzünk intervalutáris árfolyamjegyzéseiben mennyi az igazságtalan irrealitás. Nagy önámítást követnénk el azonban, ha azt hinnők, hogy valutánk nemzetközi árfolyamának ez az imént fejtegetett irreális volta csökkenteni ennek az igen alacsony árfolyamjegyzésnek a veszedelmeit és káros következményeit. Sajnos, nem így van.

Valutánk sorsa a legnagyobb mértékben befolyásolást szenved ezektől az intervalutáris árfolyamoktól, akár reálisaknak vehetjük azokat, akár nem. Bármennyire igazságtalan és irreális tehát pénzünk alacsony nemzetközi árjegyzése, a belőle folyó kedvezőtlen következmények — sajnos — tények és szomorú realitások miránk nézve. Intervalutáris árfolyamon ugyanis lehet belföldi pénzt, vagy belföldi pénzre szóló váltót venni, végeredményben tehát pénzünk belföldön való vásárlóereje is többé-kevésbé az intervalutáris árfolyamtól befolyásolódik, mely azt következetesen lefelé nyomja. (Ha ugyanis egy fél centimeért tudok egy koronát venni, akkor végeredményben egy fél centimeon tudok egy korona árát vásárolni is.) Pénzünk külföldi vásárlóereje pedig a dolog természeténél fogva szorosán intervalutáris árfolyamához símul, mert ott nem vásárolhatunk azzal többet, mint amennyit vásárolni lehet annyi külföldi pénzért, amennyit valutánkkal ott megszerezni tudunk.

Az intervalutáris árfolyamalakulás fixpontjának pedig az aranyértéket kell tekintenünk a metallisztikus valutarendszerek korszaká-

ban. Minél inkább megegyeznek a mi számolási értékeink és egységeink az aranyvalutás országok számolási egységeivel s minél inkább hasonló mennyiségű pénzegységgel fejezzük ki mi is ugyanazoknak a dolgoknak az árait, annál kisebb tere és kilengései lehetnek az intervalutáris pénzfolyam-ingadozásnak és megfordítva.

Ennélfogva nagyobb nemzetközi stabilitásának és a kölcsönös nemzetközi csereforgalom elősegítésére alkalmasabbnak ígérkezik az a — bár a kellő ércfedezetet nélkülöző — valuta, mely legalább számolási értékösszegeiben igyekszik követni az aranyvaluták árszámítási méreteit és az árakat kifejezésre hozó pénzegységek számait, mint az a papirosvaluta, amely az aranyvalutákhoz való hasonlóságnak ezt az utolsó vonását, — a hasonló számolási értékelést —, is levetette már magáról. Az ilyen valuta előbb-utóbb a fantasztikus árszámítások kifejezésrehozója lesz.

A mondottakból következik, hogy a mai modern nemzetközi pénzviszonyok között az a racionális pénzláb és számolási értékelés, mely az aranyvalutás országokéhoz hasonló mennyiségű pénzegységekkel fejezi ki ugyanazoknak a cikkeknek árait, vagy másként mondva, amely — a mi háborús árszámolásunkhoz hasonlítva — nem sok, hanem kevés pénzegységgel méri le azokat (amely szerint pl. egy kiló zsír nem 100—200, hanem pl. 2—4—6—8 pénzegységbe kerül). Ilyen volt a mi háború előtti értékszámolásunk is. Ilyen maradt ma is az aranyvalutás nyugati országok értékszámolása a 2—300 százalékos drágulások dacára is (szemben a mi tízezer százalékos pénzbeli áremelkedéseinkkel).

Nagyfontosságú érdekünk tehát a valutarendezésnél annak a célnak kitűzése, hogy ismét egy ilyen, a különböző javak árait, — lehetőleg a rendezett valutájú országokhoz és a mi háború előtti valutánkhoz hasonlóan —, aránylag kevés pénzegységgel kifejező értékszámítású valutához térjünk vissza.

9. Az a kérdés most már, hogy mi volna a módja e cél elérésének?

Egyesek erőszakos adópolitikai intézkedésektől várják a valutának — az államháztartás rendezésének folyamányaként való — szinte automatikus rendbejövését.

A magam részéről nem tudok hinni — különösen a mi helyzetünkben — ilyen, az adópolitikai oldalról végzett operációnak a valutáris érték- és árszámolási oldalon mechanikus biztossággal bekövetkező gyógyító sikerében. A valutaproblémának, az államháztartás problémájával való minden összefüggése dacára is, van, mint többször hangsúlyoztuk, annyi különlétű saját természete is, —

jelesen pedig az értékszámolásnak és áralakításnak van az adópolitikai és adózási téren megnyilvánuló gazdasági cselekvőségtől annyira külön pszichológiája, hogy beláthassuk a másik oldalról intézett operáció sikerének bizonytalanságát és a közvetlen valutáris oldalról való beavatkozásnak, még pedig a számolási értékelés gyökeres átalakításával járó beavatkozásnak szükségességét.

A valutajavulás az árszámítás és számolási értékelés bizonyos megváltozásában nyilvánul meg voltaképpen. Ha tehát a számolási értékelés kívánt, vagy ehhez hasonló megváltoztatására közvetlenül tudunk hatni, akkor ezzel valutagyógyító munkát is végeztünk. Ha ellenben bármily adópolitikai sikereket is értünk el, de az eltorzult számolási értékelés visszacsinálására közvetlenül nem tettünk semmit, akkor ezzel a torz számolási értékeléssel továbbra is vissza akarnak és vissza fognak élni az emberek. Érdekből és önzésből továbbra is a régi torz alapon, vagy ahhoz hasonlóan igyekeznek áraikat számítani és éppen ebből folyólag igen nagy különbség van egy olyan eljárásnak sikerkilátásai között, mely közvetlenül rántja ki az eltorzult, beteg értékszámolási alapot az ország gazdasági forgalma alól, és az olyan eljárásé között, mely közvetett, főleg adópolitikai úton akarja csak ezt a célt elérni. Ebben az utóbbi esetben a beteg számolási értékelés tovább is él és ezt ezer részletben kell újra és újra leküzdeni és kiölni. Egy új értékszámítású valuta behozatalával ellenben a régi torzult arányú számolási értékelést kell ezer részletben újra és újra feltámasztania a drágítási tendenciát képviselőeknek.

A javult valutát és a normális (t. i. békeidőkéhez és az aranyvalutás országokéhoz hasonló) számolási értékelést elérni akaró állam tehát egy új, normális értékszámítású valuta oktrojálásával szerfelett kedvező stratégiai helyzetet szerez magának a pénz csereértékét rontó, drágító, a pénzértéket felhigító áramlatokkal szemben, mert — és ez szinte alig felbecsülhetően fontos körülmény — az új számolási értékelésű valuta oktrojálásával saját kezeibe ragadta az árszámítás új kulcsának megadásával a kezdeményezést. A valutát *csak* adópolitikai oldalról javítani próbáló állam ellenben a számolási értékelés és árszámítás terén utána kullog csupán a drágító és hígító tendencia milliányi fait-accomplí-jának s azok torzító (s a pénz vásárló erejét következetesen rontó) értékszámításaival szemben *közvetlen* eszköz nincsen a kezében. Olyan a különbség a két helyzet között — ha szabad hasonlattal élnünk —, mint egy hordónak a hegyről legurítása és felgurítása között. Az új — normális — számolási értékelést oktrojáló állam az által, hogy

egyszerű, új árszámítási kulcsot oktrojál, aránylag könnyen eliminálhatja a torzult, szerfelett nagy összegekkel dolgozó számolási értékelést és árszámítási módot, amihez már magában véve messzemenő közgazdasági és társadalmi következmények tapadnak. A valutát csupán adópolitikai oldalról rendezni akaró, de a számolási értékelés közvetlen megváltoztatásához nyúlni nem merő állam ellenben csak nagyon nehezen és nagyon bizonytalan kilátásokkal remélheti az új és normális számolási értékelés és árszámítás automatikus megszületését.

Ebből korántsem következik természetesen — és eleve is tiltakozunk fejtegetéseinknek ilyenforma értelmezése ellen —, hogy államháztartásunk rendbehozataláért minden erőnket meg ne feszítjük. Mi is azt valljuk, hogy erre a célra minden *racionális* áldozatot meg kell hoznunk. Csupán nem következik a magunk álláspontja szerint az, hogy ily adópolitikai erőfeszítésből biztos valutajavulást lehessen előre bemondani és megállapítani, tehát nem következik, hogy — szeritünk a valutarendezés szempontjából — irracionális lépést és áldozatot kövessünk el abból a kellően meg nem alapozott hitből kifolyólag, hogy a rendkívüli adóztatási erőfeszítés egyúttal valutánknak is biztos gyógyszere.

Ha valutabetegségünk diagnózisánál homloktérbe állítjuk azt a tényt, hogy annak gyakorlati megnyilvánulása a gazdálkodó emberekre nézve a számolási értékelésnek és árszámításnak beteg felfúvódásában áll, akkor könnyen beláthatjuk, hogy ez az érték- és árszámításbeli felfúvódás nem csupán az államháztartás tételeiben van meg, hanem benne van minden magánüzem és magánháztartás bevételi és kiadási minden tételében, minden adásvevési és hitelezési ügylet kötésében, minden számításában és végül szükségszerűleg belevette az már magát a gazdálkodó magánembernek egész érdekvédelmi és értékszámolási pszichológiájába is. Röviden: a háborús inflált értékszámolás annyira bennrejlő gazdasági és pszichológiai jelensége a magánembereknek és magánháztartásoknak is, hogy gyökeres és nagyobb biztossági megváltoztatása is csak olyan eljárásnak fogantatba vételével remélhető, mely közvetlenül új értékszámolási kulcsot tud a magángazdálkodók millióira egyetemesen rákényszeríteni

Ezért foglaljuk el azt az álláspontot, hogy az állami pénzügyek, nevezetesen az állami költségvetés stabilizálásának politikája és teendői mellett *parallel* van meg a valutarendezés problémája, mely az állami pénzügyekkel szorosan összefügg ugyan, de egyrészt *nemcsak ezektől függ*, hanem ezenkívül még sok mástól is, másrészt

pedig nem lehet megállapítani és előre kiszámítani azt a hatást sem terjedelem, sem időtartam dolgában, amelyet adópolitikai intézkedésekkel és oldalról a valuta javításánál elérni lehet. Feltétlenül megtehető ellenben az állam egyet valutarendezés-technikai oldalról is, t. i. azt, hogy eltüntetheti a pénzinflációt, ha új számolási értékelésbeli (árszámítási) alapot (kulcsot) ad. Tehát kezében van annak lehetősége, hogy egyidőre (mondjuk bár pesszimisztikusan: pillanatnyilag) *a*) megszüntesse az inflációt és *b*) normálisabb érték- és árszámolási alapot oktrojáljon. A további feladat ennek a momentán inflációmentes és normális értékszámolású állapotnak a stabilizálása. Óriási nagy és nehéz feladat — el kell ismernünk. Állítjuk azonban, hogy ennek az óriási nehéz feladatnak a megoldása mégis sokkal biztosabb akkor, ha az állam a normális értékszámolási kulcsot is imperative leszögezi és mintegy pszichológiailag hozzárögzíti a gazdálkodó társadalom értékítéletét, mint enélkül.

10. Ha ezek után azt kérdezzük, hogy milyen általános lehetőségeket állapíthatunk meg mintegy elméletileg egy annyira leromlott pénzrendszerű és annyira eladósodott állam valutarendezésében, mint Magyarország csonka harmadrésze, akkor a valutarendezés értékelés-pszichológiai és számolástechnikai oldaláról az imént elmondottakat jelölhetjük meg egyik ilyen általános lehetőség gyanánt.

Adópolitikai oldalról pedig az államháztartás egyensúlyba juttatásának lehetőségei érdekelnek elsősorban problémánkkal összefüggésben. Ennek az egyensúlybáhozásnak a lehetőségei azonban lényegesen más képet nyújtanak akkor, ha oly módon való egyensúlyozást gondolunk el, hogy állami adósságainknak kiszámított, vagy kiszámítandó milliárdjai egy oly változhatatlan fix mennyiséget képezzenek, amelyhez minden körülmények között hozzá kell mérnünk az adócsavart, avagy ha olyanféle megoldást gondolunk el, hogy ne csak az adócsavart fokozzuk felfelé, hanem az adóssági összegeket is lefokozzuk lehetőleg, oly módon, hogy mintegy a hitelezőkkel való *likvidálásszerű kiegyezéssel* állapítsuk meg azokat a teljesen rendkívüli helyzet figyelembevételével. Tehát mindkét fél részéről: adós és hitelező oldaláról egyaránt történjék meg az áldozat az államháztartási egyensúly érdekében.

Az állam háborús hitelezőinek nem szabad tehát arra gondolniok, hogy uzsorakamatokkal izzadtassák vissza Csonkamagyarország népével inflált pénzben, vagy váltónyargalásszerű hiteljegyzéssel adott kölcsöneiket, hanem elégedjenek meg egy olyan kiegyezéssel visszafizetéssel, amelynél a hitelezők is hozzájárulnak az áldozataikat ezeknek az adósság címleteknek mielőbb való eltakarí-

tása érdekében. Irányadóul kell itt szolgálnia annak az elvnek, hogy minél inkább háborúelőttről származó jó készpénzzel fizette be valaki háborús kölcsönét, annál inkább tarthasson igényt méltányosabb elbánásra az adós állam részéről és minél inkább inflált háborús pénzzel, vagy merész lombardozással stb. hozta össze a hitelezett összeget, annál inkább legyen kénytelen olcsóbb likvidálással megelégedni.

Természetesen csak a legnagyobb általánosságban és sok fenntartással beszélhetünk itt a sok milliárdnyi tételnek „rendezéséről,” amikor még egyáltalában nem állapíthatjuk meg, hogy Csonka-magyarország mennyit, hogyan és mennyi idő alatt bír rendezni vagy likvidálni ezekből a sziszifuszi terhekből.

Úgy hiszem azonban, hogy helyes lesz és jogunkban áll ezeket a függő, háborús milliárdnyi terheket olyannyira rendkívüli — nagyrészt igazságtalan erőszakkal ránk kényszerített — adósságainknak tekinteni (részint a békeszerződés mostohaságánál, részint az adósságösszegeknek törvénytelen, sőt bitorló kormányok által igénybevett voltuknál, és főleg már devalvált pénzben, sőt fiktív összegekben nyújtott természetüknél fogva), hogy rendezésüknél, amennyire lehet, engednünk kell a normális viszonyok és normális feltételek mellett kötött kölcsönök teljesítési módjának rigorozitásából és lehetőleg minél kisebb aránylagos áldozattal való likvidálásukra kell törekednünk, mert hiszen — ne áltassuk magunkat — ú. n. rendezésüket csak ily módon bírhatjuk és valósíthatjuk meg. Olyan helyzetben vagyunk, mint az az adós, akin szigorú végrehajtást lehetetlen eszközölni s akivel csupán méltányos kiegyezésről lehet szó. Ezt be kell látniok külső és még inkább belső hitelezőinknek mielőbb, hiszen ilyen helyzetben van Németországtól kezdve valamennyi legyőzött állam.

Ami most már ezekből a terhekből különösen az ú. n. hadikölcsönöket illeti, meg kell állapítanunk, hogy ezeket egyrészt túlnyomólag már devalvált pénzben nyújtották, másrészt pedig túlnyomólag nem is készpénzfizetésből, hanem merész lombardműveletekből állottak elő. Azt hiszem tehát, hogy a devalvált pénzben és így is nagyobb részében csak fiktíve hitelezett hadikölcsön olyan adósságtípus, melynek kiegyenlítését az államháztartás aránylag minél kisebb áldozatával kell véghezvinnünk. Elvileg az volna a legideálisabb megoldási mód, mely minél símábban le tudná írni túlnyomó részüket az államnak bizonyos közteherigényei ellenében. Ezzel az elvvel korántsem áll ellentétben a hadikölcsönökben való aránylagos részvétel kötelezettségének elve, melynek gyakorlati

megvalósításához nem hiányoznak az ötletek. Fölösleges továbbá bővebben kiemelnünk, hogy éppen a hadikölcsönöknél, melyek nagyobb részben merészen lombardirozott fiktív hitelösszegekből állottak elő, a kisebb — mondhatjuk a sokkal kisebb, — rész nagyon is reális, nagyon is sokszor háború előtről való megtakarításból és pénzvagyontól ered. Sokan vannak, főleg a kis- és középexisztenciájúak között, akik nem merész lombardműveletekkel ügyeskedtek össze jegyzett hadikölcsöneiket, hanem munkás megtakarításokat, vagy reális vagyontukat fizették be. Az ilyen hitelezők más szempont alá esnek és méltányosabb kielégítésükről kell gondoskodni.

Ugyancsak fontos érdeke az országnak és adófizetőinek, hogy a háború és a háborút követő forradalmi időszakok alatt már lényegesen devalválódott pénzürtékben nyújtott egyéb kölcsönök rendezése is így, lehetőleg és aránylag kis áldozatot jelentő likvidálással történjék.

Mindezekre vonatkozóan, miket az imént mondtunk el, igen fontosnak tartunk most már egy általános negatív irányadó szempontot is leszögezni, azt t. i. hogy az állam ezekkel az említett adósságokkal szemben *sohase vállaljon jobb pénzürtéknek megfelelő visszafizetési kötelezettséget*, mert akkor e hínárból való kilábolásra sem elég erőnk, sem reményünk nem lehet. Ez nem volna egyéb az adóalanyok meddő elvérésre ítézésénél az állam nagyhitelezőinek (s ezeknek is rövidlátón, felfogott) érdekében.

Éppen ezért az államnak legnagyobb pénzügyi érdekéből, t. i. államháztartásának mielőbbi egyensúlyba juttatása végett józan okossággal *ki kell használnia a koronaárfolyam mélypontját*. Értem ezt olyanféleképpen, hogy pl. koronánk 1921 november 1-i intervalutáris árjegyzése tétessék háborús függő adósságaink megváltásának, vagy konvertálásának kiinduló számítási alapjául.

Gondolnunk kell természetesen jegybank létesítésére is, mégpedig nemcsak a távol jövő terve gyanánt. Azt hiszem, egy privilegizált jegybank elég jó üzlet is arra, hogy alapjainak lerakását ne tekintsük reménytelennek. Úgy hiszem továbbá, hogy ha nem is gondolhatunk valami nagyszabású ércfedezetnek az összehozására, egyelőre egy nem készfizetésű és szerényebb érckészletű nemzeti jegybankkal is meg lehetnénk elégedve.

Igen természetes, hogy egy ily új jegybankot semmi esetre sem volna szabad az állam újabb bankóprésének szerepével felruházni s ezáltal az újabb infláció eszközévé tenni. Ilyesminek ismétlésébe nem szabad beleesnünk, ha az új pénzláb stabilizálódásának reményét nem akarjuk már eleve meghiúsítani. Szükség esetén

inkább bocsásson ki az állam államjegyeket és inkább hozza ezeket parallel forgalomba a bank jegyeivel, de a bankjegyek értékét ne semmisítse meg azok inflálásával, hogy pénzforgalmi eszközeinknek legalább az egyik része szolgálhasson a fokozott bizalom és értékítélet alapjául.

11. Fejtegetéseimben óvatosan kerültem ezt a szót, hogy: devalváció. Kerültem azért, mert annyi előítélet fűződik már e szóhoz magához, hogy az többé-kevésbé pánikot okoz és éppen ebben a pánikokozó voltában áll talán legsúlyosabb hatása. Pedig legyünk vele tisztában, egy kényszerű, jól átgondolt, szociális méltányosságot figyelembevevő és kellő időben végrehajtott *átértékelés* talán a végső eszköz, de mindenesetre egyszersmind kilábolási művelet is az infláció hínárjából és tulajdonképen a valóságos devalvációból. A devalváció ugyanis már megvan abban a folyamatban, amikor a pénz vásárlóereje és árfolyama krónikusan csökken. Úgy áll tehát a dolog, hogy a már automatikusan beállott devalváció folyamatainak józan és okos levonása már tulajdonképen ennek az automatikus devalvációnak a megszüntetésére szolgáló orvosság, mely elsősorban egy jobb, racionálisabb és a rendezett valutájú orszáokéval homogénebb pénzürtékszámolási alap oktrojálásában áll. Nem tartjuk ezt olyan csodaszernak, mely magában és izoláltan a nagybeteg valuták meggyógyításával volna mindig egyértelmű, de igenis tarthatjuk egy olyan valutatechnikai eljárásnak, *amely nélkül szintén nem lehet végeredményben egy teljesen lezüllött értékszámítású valutát egészségesé tenni.*

Egy új, olyan értékszámolási mód behozatala, mely a normális és rendezett viszonyú valutáknál dívó számolási értékelést akarja visszaplántálni, nem vesz el általában véve semmiféle gazdasági realitásokat, hanem csak főleg a pénz elértéktelenedésére alapított konjunkturák sokaktól kihasznált világának vet véget többé-kevésbé. Nem a reális jószágokat termelőt, sem a fixfizetésből élő sűjtja az valami érzékenyen, hanem főleg azok nyereségreményeit húzza keresztül, akik rossz inflált pénzben tett szolgáltatásaikért javult pénzben való búsásabb ellenszolgáltatást akarnak szerezni. Azért egy olyan — intézményesen, gonddal kiépített — valutaátértékelést, mely gondoskodik arról, hogy a követelések teljesítésénél a károsodások méltányos átszámítás segítségével lehetőleg elkerülhetők legyenek és emellett lelkiismeretes pontossággal ügyel arra is, hogy a már az új pénzláb szerint fizetendő adók és közszolgáltatások mértéke is szervesen hozzásimuljon az államháztartás egyensúlyba juttatásának nagy céljához, éppenséggel nem lehet feltétlenül elítélni azért,

mert keresztezi azok üzérkedéseit, kik elértéktelenedett pénzben kötött üzleteik ellenszolgáltatását is nem ilyen csökkent értékű pénzben, hanem sokszorososan nagyobb értékű, javult pénzben gondolták idővel megtérülni.

Valutarendezésünk programjában elmefuttatásunk alapján ekként a következő általános sorrendet lehetne felállítani:

a) a háborús államadósságaink beváltási árfolyamát inflált pénzünk legalkalmasabb alacsony intervalutáris árjegyzési időpontja szerint megrögzíteni és a címletek átcserélését (vagy elszámolását) ilyen kulcs szerint eszközölni;

b) jegybank felállítására és bár szerény mennyiségű, jó (pl. frankértékű) bankjegy kibocsátására törekedni, vagyis az inflált papírpénz *mellett* jó valutát is nevelni;

c) az államjegyeket (melyek mennyiségét különféle adóügyi műveletekkel — bár kellő óvatossággal — lényegesen csökkenteni célszerű) az új jobb valuta pénzlábara értékelni és cserélni át s ezáltal összes pénzünket az új valuta közös nevezőjére hozni s egyszersmind minden, a régi inflált valutában kifejezett tőkét (letéteket, betéteket, követeléseket stb. stb.) szintén az új valuta pénzlábara értékelni át.*

* Egyedül a forgalomban levő pénzmennyiség valamely módon való csökkentésével korántsem lehetne a célt, t. i. az általános számolási értékelés gyökeres megváltoztatását biztosítani. Ezáltal csak pénzszükséget lehet előidézni, de nem lehet megakadályozni azt, hogy a nagy letéti tőkék továbbra is ne inflálják a számolási értékelést. Nem elég a devalválódott értékű *pénzdarabok* számát csökkenteni, hanem csökkenteni kell a közvetlenül nem pénzdarabokban megtestesült inflált *pénzösszegeket* is és általában minden *pénzösszeget* egy pénzláb kulcsa szerint való átértékeléssel.

Balás Károly.

Az ipartörvény módosítása.

Hegyeshalmy Lajos kereskedelemügyi miniszter 1921 július hó 1-én a nemzetgyűlés elé terjesztett egy törvényjavaslatot az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról.

Ezen javaslat megokolása szerint „a magyar kézműves iparoság évtizedek óta teljes egyértelműséggel és nagy következetességgel hangoztatja oly törvényes rendelkezések szükségességét, melyek a kézművesjellegű iparok keretében kizáróan szakképzett egyéneknek engednek érvényesülést és elejét veszik annak, hogy kézművesjellegű ipart az annak űzéséhez szükséges szakképzettség nélkül, bárki önállóan gyakorolhasson.“

Ebben a kiindulási pontban a javaslat teljesen igazat mond. A kézművesipar egy része tényleg 1872 óta állandóan követeli a törvénynek oly irányban való módosítását, mely röviden a „szabadipar“ helyébe a kézművesipar számára a „képesítéshez“-kötést írja elő.

Tudvalevő, hogy Magyarországon az iparosság a nyugati országokból, kivált Németországból bevándolás útján nyerte fejlődését és a nyugati iparszervezet módján céhrendszerben élt. 1848-ban Klauzál Gábor, céhszabályokat módosító rendeletével, addig is míg a törvényhozás az iparügy rendezését kezébe veszi, a céheket és az iparűzést szabályozta, és a céhek hatalmával szemben igyekezett az állami befolyást biztosítani. A szabadságharc szomorú befejezése után az abszolút kormány már 1851-ben rendelettel szabályozta az ipart, még pedig akként, hogy a céhektől megvonta az önálló ipar megkezdéséhez eddig fennállt intézkedési jogukat és az ipar megkezdését hatósági engedélytől tette függővé. 1859 december 20-án jelent meg az a cs. kir. nyílt parancs, mely Magyarországon is az iparszabadságot honosította meg, és megszüntette a céheknek az ipar megkezdésére és űzésére vonatkozó intézkedési jogát. Az iparszabadság e pátens értelmében 1860 május 1-től kezdve Magyarországon is életbe lépett. A fordulat, mely politikai tekintetben az országgyűlés behívása folytán beállt, ennek a törvénynek teljes érvényesülésére nem volt kedvező; a legtöbb törvényhatóság a

cs. kir. pátenst nem tartotta törvénynek. Midőn 1867-ben az ország alkotmányos jogaiba visszahelyeztetett, az abszolút korszak alatt keletkezett pátenst helyébe a kormány új ipartörvényt akart léptetni. Gorove akkori földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter azonnal elrendelte az ipartörvény előkészítésére a szükséges munkálatokat; a javaslat 1869 október 21-én (már gróf Zichy József kereskedelmi miniszter idejében) került az országgyűlés elé. Abban az időben Németországban már az iparszabadság elve győzött; a magyar közvélemény általában és közgazdasági téren különösen a szabadság zászlaja alatt haladt, s így az ipartörvényjavaslat mint 1872: VIII. törvénycikk egészen az iparszabadság elve alapján fogadtatott el. A törvény még nem volt szentesítve, midőn 1872 február 25-én a Budapestre összehívott „általános országos ipargyűlésen“ óvást emeltek az iparszabadságon felépült törvény ellen és a gyűlésen egybegyűlt iparosok óriási felháborodással tömegesen készültek az akkor épp a fővárosban tartózkodó királyhoz, őt megkérendő, tagadja meg a szentesítést ezen „iparrontó“ törvénytől. A gyűlésen jelen volt tapasztaltabb vezérférfiaknak sikerült ugyan a tömeget királyjáró szándékától eltántorítaniok, de csakis azzal a biztatással, hogy az épp akkor kiirandó képviselőválasztások alkalmával az iparosság fejtsen ki nagy erélyt, válasszon oly képviselőket az országgyűlésbe, kik a „végzetteljes“ törvénynek mielőbbi megváltoztatását erőszakolják ki.

Ki volt adva a jelszó az iparszabadság-ellenes irányra. És ez az irány erős táplálékot nyert azon kézműves mozgalmakból, melyek Németországban és Ausztriában időnkint megnyilatkoztak és szintén az iparszabadság korlátozását követelték.

Németországban már az 1848 július 15—augusztus 15-ig tartott kézműveskongresszus emlékiratban fordult a frankfurti nemzetgyűléshez, melyben az iparszabadság teljes megszüntetését követelték. A Németbirodalom megalakulása óta a kézművesek évről évre nagygyűléseket tartanak, s ismételten az ipartestületi intézmény (Innung) megszervezését és a kézművesség gyakorlásához a képesítés behozatalát követelik. Az iparosságnak ez a rendszeres agitációja erős támogatást talált abban a politikai mozgalomban, mely a középosztály szilárdítására az ú. n. „Mittelstandpartei“-ban érvényesülni kezdett. A német kormány ezen — a törvényhozás termében is ismételten felhangzó — követelésekkel szemben azt az álláspontot foglalta el mindvégig, a mai napig, hogy a szabadipar uralmát fenntartja, a képesítést még abban az alakban sem tartja meghonosíthatónak, amelyben azt az osztrák törvényhozás 1889 márciusi

novellája életbe léptette; oly intézkedéseket mindazáltal, amelyek a kézművességet a testületi szellem és az együttműködés fejlesztése által erősíthetik, törvény útján elrendelt. Így szabályozza az 1881 július 17. novellával az ipari testületeket (Innung) és meghozza az 1897 július 26. novellával a kézművesség szervezetét (Handwerker-Organisationsgesetz), mely által a mester címe és a címmel kapcsolatos jogok és a kézműves kamarák intézménye szabályoztatnak. Németország kormánya és törvényhozása ekkép fenntartotta az iparszabadság elvét, igyekezett a kézművesek testületi és érdekképviselői szellemének fejlesztésére, és ebbeli magatartásával elérte azt a sikert, hogy az 1906-ban Kölnben tartott kézművesi kongresszus kimondta, hogy a képesítés követelése nem időszerű. E kongresszuson Seefeld kormánytanácsos, az iparügyek miniszteri előadója hatásos beszédét következő szavakkal végzi: „Uraim, álljanak el egy eszmétől, amely nem más, mint középkori; és fogjanak kezét a kormánnyal a kézművesség fejlesztésénél; bizanak azokban a férfiakban, kik bátorsággal és értelmességgel vezetnek önöket; irányítsák pillantásaikat a jövőbe, béküljenek meg őszintén az iparszabadsággal; hagyjanak fel azzal a hittel, hogy a jövő azé, aki az állam részéről képesítési minőségéről bélyeget kapott. A jövő azé lesz, aki derekas (tüchtig).“

Máskép alakult a kézművesügy Ausztriában. Itt a kézművesiparosság a keresztényszociális párt hálójába került és már az 1883 március 15. novellában a képesítés elvét erőszakolta ki, melyet azután a számos későbbi novella különösen az 1897 február 23. és az 1906 novemberi, a mai álláspontra fejlesztettek. A képesítést az osztrák törvényhozás abban látja, hogy a képesítéshez kötött ipar önálló űzését csak annak adja meg, ki tanoncidejének elvégzése után legalább 3 éves szakbavágó munka teljesítését igazolja. Épp azért a nagynémetek nem is tekintik ezt a rendszert képesítési (Befähigung), hanem alkalmazási (Verwendung) rendszernek. Nem a tudást kell igazolni, hanem az eltöltött munkaidőt.

A szomszédállamokban kifejlődött irányzat Magyarországon a kézművesek magatartására nagy hatással volt. Az időnkint megtartott „Iparosok országos kongresszusokon“ állandó tárgya a napi-rendnek az ipartörvény revíziójának kívánsága volt; kezdetben a kötelező ipartársulatok és később a képesítés meghonosításának követelésével. A kötelező ipartársulatok iránt az iparosok kívánsága részben a viszonyok által megokolható. Az 1872. ipartörvény ugyanis elrendelte, hogy a céhek a törvény életbelépte után 3 hónap alatt feloszlatandók; megengedi ugyan, hogy ipartársulatokká ala-

kulhatnak, de kimondotta, hogy a társulatba való belépésre nem kényszeríthető senki. Így azután legtöbb céh, ha ipartársulattá át is alakult, csakhamar taghiányban szenvedett, a tagok hiányában és tagsági illetékek nélkül vagyoniilag csak tengődött s így társulati szellem az iparosok közt nem fejlődött. Ez tette általános óhajjá a kötelező társulatok megteremtését.

A kormány már 1880. és 1881. években szakértekezleteken megvitatta az ipartörvény revíziójának kérdését és 1884-ben törvényhozási tárgyalás alá került az ügy. A törvényjavaslat az ipar szabadság terén állt. Indokolásában ezt mondja: „A közgazdasági viszonyok mai állapota mellett az iparszabadság elvét lényegében megszorítani és ekkép a vállalkozó tőkével szemben a kézműves iparost jobb helyzetbe hozni akarni: lázas törekvés, melyet az életben keresztülvinni lehetetlen.“ A javaslat mindazáltal annyiban hódolt a kézműves iparosság által hangoztatott kívánságnak, hogy az „ipartestületek“ intézményét honosítja meg, vagyis a kötelező ipartársulatokat szervezte. Ámde a javaslat az 1884. év tavaszán került törvényhozási tárgyalásra, amidőn az előkészületek az ősszel bekövetkezendő általános választásokra már folytak. Az ipar ügye azonnal politika kérdéssé lett; minden kerületben heves viták folytak; az iparosok a képesítés mellett küzdöttek; sok kerület képviselőjét felszólította, hogy a javaslat módosítására hasson. Így történt, hogy az 1884. ipartörvény a kézművesiparra a képesítés elvét fogadta el, és követte az osztrák törvény példáját.

A kormány és az akkor uralmon levő szabadelvű párt mindazáltal a törvényben több oly intézkedést juttatott érvényre, melyek által a képesítéshez való kötés az élet szabad fejlődését nem gátolta és az iparszabadság elvének megfojtását megakadályozta. A törvény szerint ugyanis az ipar gyakorlását űzhette az a vállalkozó is, aki a maga személyére nézve a törvény által követelt képesítést kimutatni nem tudja, ha oly üzletvezetőt alkalmaz, aki a törvénynek megfelelő képesítéssel bír. Ezenkívül megengedi azt, hogy az iparos ki valamely képesítéshez kötött ipar gyakorlására iparigazolványt kapott, bármely más iparra is szerezhethet iparigazolványt anélkül, hogy ez utóbbira képesítését igazolja; szóval az egyszer önálló iparűzésre jogosított bármely más iparra képesítésének külön igazolása nélkül áttérhet.

Az 1884. ipartörvény ellen a kilencvenes évek kezdete óta lassan-lassan erős ellenszenv mutatkozik. Egyrészt az a körülmény, hogy Németországban és Ausztriában sűrűn egymásután újabb és újabb novellákban módosítják az ottani ipartörvényt, visszhangot

keltett nálunk is, és miután ezek a novellák sok tekintetben a kézművesipar érdekében történtek, nálunk is felhangzott a kívánság a kézművesipar törvényes védelmére. Másrészt azonban az 1884. törvény végrehajtásánál iparosaink a testületi intézményben nehezen találták meg azt, amit a kötelező társulástól reméltek. Ugyanis testület alakítását valamely helységben a törvény az iparosok többségétől tette függővé, ámde legtöbb helyen ezt a többséget egy-egy iparcsoporthoz, többnyire csizmadiák és cipészek képezték, kiknek ipartársulatukban még a régi céhvagyonnal bővelkedő alapjaik voltak; ez a vagyon a törvény szerint a testület megalakításával átment volna a testület birtokába, s így a rendelkezés felette nem egyedül a cipészeket és csizmadiákat illette, hanem a valamennyi ipart magában foglaló testület céljaira szolgált. Ez okból sok helyt testületet nem lehetett megteremteni, míg végre a kormány oly magyarázattal nem hárította el ezt az akadályt, hogy a testület kebelében szakosztályokat engedett, amelynek külön céljaira az így egybeolvasztandó alap felhasználható lesz.

Időközben megalakult az ipartestületek országos szövetsége, mely időszakonként országos nagygyűléseket tartott s ezeken az ország iparosainak óhajlásait tűzte napirendre és a napirend állandó tárgya az ipartörvény revíziója volt. A folyton hangoztatott követelés nyomása alatt a kormány hozzá is fogott az ipartörvény módosításának előkészítéséhez, annál is inkább, mert 1884 óta az ipar terén sok oly ügy merült fel, melynek rendezése kívánatos volt, így egyebek közt az alkalmazottak, gyári munkások s általában a munkások ügye, mely már szabályozásra várt. A nemzetközi viszonyok is megkövetelték a munkásüggyel való törvényhozási intézkedéseket, s így a törvény revíziója a kormány munkaprogramjában is állandó tárgyat képezett.

1907 végén tette közzé a kormány a Szterényi József akkori államtitkár irányításával készült ipartörvényjavaslatot, mely mintegy iparügyi kodex nemcsak az 1884-ik törvény anyagát, hanem a vándoripar, a vásárolási, a munkásügyek kérdéseit is magában foglalta. Az iparrenden kívül tüzetesen foglalkozik a munkásvédelemmel, rendezi a munkaviszonyt, a munkaidőt, az egészség és testi épség védelmét s az evégből szükséges felügyeletet; meghonosítja az állami és hatósági munkaközvetítést, szabályozza a munkabeszüntetések, kizárások, békéltetés és bíraskodás ügyét; magában foglalja az ipari szervezeteket, jelesen a testületeket, az ipari nyilvántartást, az egyesületeket, a munkaügyi választmányokat, a munkáskamarákat, az ipari szövetkezeteket; végül rendezi

az ipari és kereskedelmi bíróságokat. Elvileg ez a tervezet az iparszabadság alapján állt, az 1884. törvény állását a képesítéshez kötött iparokra akként fogadta el, hogy a képesítéshez kötött iparokat névszerint felsorolta, s azon kívül felhatalmazta a minisztert, hogy a jövőben a szükséghez képest a felsorolást kiegészítse. E részben tehát elvben nem tért el az 1884. törvénytől, mely a képesítéshez kötött ipar fogalmát elvileg megállapítva a minisztert bízta meg az egyes iparok felsorolásával. A képesítés feltételeit nem bíró vállalkozó a tervezet szerint éppúgy mint az 1884. törvény, üzletvezető alkalmazásával önálló iparos lehetett volna.

A tervezet a nyilvánosságban, a sajtóban éppúgy mint a szak-egyesületekben megbeszélés tárgyává tétetett, azonkívül egy nagy szaktanácskormányban részletes vita alá bocsátatott; midőn azonban a koalíciós kormány 1910-ben kénytelen volt visszavonulni és a munkapárt jött többségre: ez a javaslat többé nem jutott érvényre.

Az új kormány ugyan továbbra is foglalkozott az ipartörvény revíziójával, de elejtette a nagy iparkodex tervét, és inkább az ipartörvény novellák útján leendő módosításának rendszerét akarta követni. El is készültek és indokolással együtt a közvélemény és a szaktestületek bírálatára kerültek a vándoriparról, az építkezési iparokról, az ipari bíróságokról és a vasárnapi munkaszünetről szóló törvényjavaslatokát. Készülőfélben voltak a kereskedelmi alkalmazottak, a fiatalok munkások és a nők alkalmazásáról, valamint a munkásügyről szóló javaslatok; és előkészületek voltak folyamatban az ipartörvény rendészeti részére nézve is: de a háború véget vetett a békés időre szóló törvény előkészítésének, és az előmunkálatok a minisztérium iratai közt enyésznek.

A háború és az utána bekövetkezett bomlás korszaka politikai és gazdasági életünkben nagy fordulatot idézett elő. 1919 augusztus óta a politikai pártalakulásban a keresztény nemzeti és a kisgazdák pártja jutott többségre. A többségnek mind a két ága a „kisember“ jólétéről akar gondoskodni. És hogy a „kisember“ körébe a kézműves iparos tartozik, és hogy ennek sorsát az ipartörvény revíziója által meg kell javítani, azt politikai programjába fel kellett vennie az új kormánynak, ha még annyiszor változott is elnöke és tagjai személyében.

Rubinek Gyula, mint kereskedelmi miniszter készített is egy ipartörvényjavaslatot, melyet a szaktestületek véleményének meghallgatása után egy nagyobb szaktanácskormányon megvitatás alá bocsátott. Ezen javaslat és az értekezlet határozatai alapján készült

az a tervezet, melyet Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter a törvényhozás elé terjesztett és mely most várja törvényhozási tárgyalását.

* * *

A javaslat három részből áll és szabályozza I. részében az ipari rendészetet, még pedig I. fejezetében szól az iparüzésről (1—11. §§.), II. fejezetében a képezítéshez kötött iparokról (12—32. §§.), III. fejezetében az engedélyhez kötött iparokról (33—37. §§.), IV. fejezetében az iparigazolvány, illetőleg az iparendedély kiállításáról, ipardíjról és az ipari reáljogokról (38—43. §§.), V. fejezetében az ipar gyakorlásáról (44—67. §§.), VI. fejezetében az iparüzési jog elvonásáról és megszűnéséről (68—77. §§.).

Ezen fejezetek által rendeztetik az az anyag, mely eddig az 1884. t.-c. 1—24. §-aiban, a 40—41. §§., 42. §-nak 3. és 4. bekezdésében, 44—49. §§. és 56. §-ban foglaltatik.

A II. rész a tanviszonyról és a tanonciskolákról intézkedik, még pedig a javaslat VII. fejezetében szól a tanviszonyról, a tanoncok nyilvántartásáról és a munkakönyvről (78—110. §§.), VIII. fejezetében a tanonciskolákról (111—123. §§.). Ezek az intézkedések az 1884. t.-c. III. fejezete a segédzemélyzetről, A) a tanoncokról; megszűnnek tehát a 59—63., 66—87. §§., továbbá a 101. §. a munkakönyvekről, a 115. §. első és második kikezdése a 10 éven aluli gyermekekről, helyébe lépnek.

A III. rész a büntető és vegyes rendelkezéseket tartalmazza és pedig a javaslat IX. fejezetében a büntető rendelkezéseket (124—129. §§.) és X. fejezetében az átmeneti rendelkezéseket (130—135. §§.).

Érvényben maradnak az ipari rendészet intézkedéseiből jövőben is az 1884. t.-c.-nek a telepengedélyezésre vonatkozó 25—39. §§. és a 42. §. két első bekezdése, az 50. §., mely szerint minden iparosnak jogában áll úgy saját, mint mások készítményeit nemcsak lakhelyén, hanem azonkívül is az ország bármely helyén tartott országos vásáron eladni, az 51. és 52. §., mely végeladásról, az 53. §. a húsmérésről, az 54. §. a hús- és kenyéreneműekre elrendelhető ár kitételéről, az 55. §. a sütők, mészárosok és kéményseprők iparának megszorításáról, az 57. §. a cégjegyzésről és az 58. §. a tényleges viszonyoknak meg nem felelő jelzők használatáról.

A segédzemélyzetről szóló III. fejezetből megmarad a C)-vel jelzett rész a segédekről 88—110. §§., a D)-vel jelzett, a gyári munkásokról a 111—121. §§., tehát éppen azok a részek, melyek a mai viszonyokban már múlhatatlanul rendezést követelnek. Meg-

marad az IV. fejezet az ipartestületekről (122—148. §§.), melynek igen szép intézkedései és a kézműves iparosság autonómiájának fejlesztésére vonatkozó határozatai, fájdalom, papiroson maradtak. Megmarad az V. fejezet az ipartársulatokról (149—154. §§.).

Az 1884. évi ipartörvényből megszűnnek még az iparhatósági megbizottakról szóló 167—174. §§., melyekben 1884-ben az iparosoknak a hatósággal kapcsolatos közigazgatási közreműködése volt szándékba véve, ami azonban nem sikerült.

A javaslat a „kisember“ védelmének érvényesítését kívánja; meg akarja szilárdítani a kézművesipart a kapitalizmus hatása ellen, körül akarja bátyázni a kézművességet a szabadverseny veszélyei ellen; mindezt pedig azért hiszi elérhetőnek, ha a kézművesipar gyakorlását csak tanult munkaerőnek engedi meg, és távol tartja mindazokat az elemeket, kik „tanulás“ kimutatása nélkül kézművesipart űzni akarnának. Ez okból a kézművesipar gyakorlását képesítéshez köti, de ezt a képesítést az eddig megkívántaknál (még az osztrákénál is) nehezebb feltételekhez köti, különösen elrendeli a segédvizsgálatot. A tanoncügy behatóbb rendezése ugyanennek a célnak szolgál. A javaslatnak ezt a főirányát és szellemét szigorú következetességgel a mai közgazdasági fejlettségben — a gőz- és villam korszakában keresztülvinni lehetetlenség. Ezt érzi a javaslat is, és ez okból a „gyárszerű iparűzés“ még a képesítéshez kötött iparoknál sem esik korlátok alá (17. §.). Maga a kereskedés szintén szabad iparnak tekintetik. Az így érvényre jutó ellenkező elvek küzdelme alatt a javaslat kénytelen volt a hatósági, illetőleg a miniszteri befolyásnak oly tág teret engedni, hogy a javaslat nagy része miniszteri intézkedésekre ad felhatalmazást és az önkény rendszerét tartalmazza.

* * *

A javaslat indokolása arra az álláspontra helyezkedik, „hogy mint minden pályán, az ipari pályákon is lehetőleg széleskörű szakismeretek biztosíthatják leginkább az egyesek boldogulását“, sőt nagyon jól tudja, mily úton lehet ezeket a széleskörű szakismereteket az iparosokhoz juttatni. Azt mondja ugyanis, hogy: „a nyugati államokban az ország egész területét átfogó, nagy tökélyvel kiépített szakoktatási szervezet, megfelelő számú tanintézetek és mindenkinek könnyen hozzáférhető tanfolyamok segítségével teszik általánossá az ipari szakismereteket, teszik lehetővé a szakmabeli továbbképzést a legnagyobb fokig, nemcsak az ifjú nemzedék, hanem az egész ipar folytonos fejlődésének megfelelően, a meglelt korban levő segédek, sőt ezeken túl az önálló iparosok körében is“.

Tehát alkalmat kell adni, hogy az oktatásügy kellő fejlesztése által módot nyerjen mindenki, hogy iparában kellő képességet szerezzen és a haladás minden újabb eseményeiről kellő módon tudomást nyerjen. A szakoktatás és a felnőttek számára tanfolyamok rendezése: — ez az államnak elsőrendű feladata akkor, ha az iparügy fejlődése szívén fekszik. Az 1884-ik ipartörvénynek kimagasló része az, amely az iparoktatásról szól. Kötelezi a községeket tanonciskolák fenntartására. Kötelezi a tanoncot az iskola látogatására. Kötelezi az iparost, hogy tanoncát iskolába jártassa. És nálunk az utolsó 20—30 éven belül az iparoktatás terén mindenesetre haladtunk. Nem említve azt, hogy az 1884. ipartörvény alapján elrendelt tanonciskolák száma a háború előtti 1913/4. tanévben 746 volt 137.000 tanonccal és 6008 tanítóval, az állam ezen inkább továbbképző iskoláknál lassan-lassan odatörekedett, hogy az iparosok alkalmas csoportosításával szakirányú iskolák alakuljanak. A tanonciskolákon kívül az állam az ipar gyakorlati tanulására is 23 szakiskolát tartott fenn, jelesen 5 fa- és fémiparit, 6 faiparit, 5 fémiparit, egy mechanikai és órásszakiskolát, egy kő- és agyagipari, egy kőfaragó és kőcsiszoló, két szövőiskolát; ezekben az iskolákban 1570 tanuló volt, azonkívül az ezen szakiskolákban a felnőttek (segédek és önálló iparosok) számára rendezett tanfolyamokon 6400 hallgató vett részt. Sajnos, hogy ezen szakiskoláknak több, mint a fele az országtól elszakított területeken fekszik. Négy felsőiskola (egy Kassán) ipari vezetőket és önálló iparosokat képez; volt 1393 rendes hallgatója s az általuk rendezett tanfolyamokban résztvett 2912 iparos. Ezen intézetek mellett működött a technológiai múzeum, mely 1907 óta a felnőttek oktatását, kivált egyes iparágak külön fejlesztését tűzte ki céljául. Az intézet általános irányu, fémipari, építőipari, bőripari, elektrotechnikai, gépkezelő, ruházati, festőipari, hegesztő tanfolyamokat tartott, melyekén az 1907—1913. években 34.000 iparos vett részt. Ha tekintetbe vesszük, hogy a résztvevők már az ipar gyakorlati életéből kerülnek ki, és így a képzés szükségét érezve saját boldogulásuk céljából jártak a tanfolyamra, akkor ezen intézmény horderejét, de szükséges voltát is látjuk.

Ime az út, melyet a kormány a külföldnél dicsér és melyen mi is jártunk, melynek további kiépítésével lehet és kell hazai iparunk helyzetét emelni és nem törvényhozási intézkedésekkel, melyek a haladást gátolják.

* * *

A politika azonban ezt az utat ma nem tartja elég jónak a kézművesipar virágzására, annál kevésbé, mert a kézművesek vezetői hangosan mást, az ipartörvény módosítását követelik.

Miért kívánja a kézművesiparos az ipartörvény módosítását? Ezt a javaslat indokolása a következő módon adja elő:

„Tanulatlan, szakmájában járatlan iparos silány, rossz kivitelű, a célnak nem megfelelő készítményeivel nemcsak a fogyasztóközönségnek és általában közgazdaságunknak okoz igen érzékeny károkat, hanem a kézműves ipart is súlyosan károsítja azáltal, hogy selejtes munkájával a gondos kivitelű és ennek következtében szükségképen drágább ipari készítmények kelendőségét csökkenti, versenyével szakképzett iparosokat is selejtesebb munka végzésére ösztönzi és ily módon egyenesen a kézművesipar visszafejlődésének, hanyatlásának okozójává válik. A kézműves iparosság a kellően nem képzett iparosban oly bomlasztó elemet lát, mellyel szemben a legjobb igyekezet is hiábavaló, a védekezés pedig lehetetlen, mert fogyasztóközönségünk zöme még nem tart ott, hogy csak a jó, a tökéletes kivitelű tartós árut keresné és azt kellően értékelni tudná. Ellenkezőleg a silány kivitelű, tökéletlen áru tapasztalat szerint csekély árkülönbözet mellett is háttérbe szorítja a jó árut és az iparos is, aki tökéletes árut tudna szolgáltatni, a tanulatlan elem versenye következtében előbb-utóbb abba a helyzetbe kerül, hogy megélhetésének biztosítása érdekében selejtes árut kell szállítania“.

Ahány mondat, annyi tévedés!

Micsoda gazdasági elvet vall az, aki a versenyzők közt annak adja az előnyt, aki rosszabb szolgáltatást nyújt? Ki hiszi el azt, hogy bármely téren is a versenyzők közül a gyöngébb (ez esetben a tanulatlan) lehet a győztes? Kivel lehet azt a mesebeszédet elhittetni, hogy a fogyasztó a selejtes áru iránt viseltetik nagyobb hajlammal? honnan került érvényre ez a tapasztalat, hogy nálunk a közönség keresi az olcsó árut, ha mindjárt rossz is? ki meri azt mondani, hogy iparunk fejlődésében oda jutott, hogy megélhetésének biztosítása érdekében selejtes árut kell készítenie?

A verseny természete szerint a megfelelőbb, tehát a minden tekintetben, ár és minőségre kielégítő szokott hódítani. A verseny tapasztalt eredménye szerint győztes az erősebb s nem a gyöngébb fél szokott lenni. Az élet tapasztalata azt bizonyítja, hogy a fogyasztó a szükségleteinek leginkább megfelelő árut veszi, nem pedig a selejtest s ha egy ízben az olcsóság miatt jó hiszemen selejtes árut vásárolt, bizonyosan óvakodik jövőre attól az iparostól, ki selejtes árut szolgáltatott. A közönség nálunk, mint mindenütt keresi és

szereti az olcsó árút, de ha tudja, hogy az rossz, akkor bizony inkább fordul a drágább, de jobb árúhoz. Hogy iparunk fejlődésében a selejtes árú készítéséhez jutott volna, ezt csak az mondhatja, ki a magyar ipart nem ismeri. Iparunk mindenütt szoliditása által kitűnik; ahol kiállításokon megjelenik, elismeréssel találkozik; iparosaink éppúgy, mint munkásaink megbízhatóságáról ismeretesek, selejtességről szó sincs.

De nézzünk iparunk statisztikájába, merítsünk a számok biztonságából tájékoztatást, hanyatlik-e, vagy hanyatlott-e iparunk az utolsó 30 évben?!

Kereső iparos (önálló és alkalmazott) volt

1890. évben...	854.822
1900. „	1,077.225
1910. „	1,405.225

míg a népesség az utolsó 20 évben 9%-kal emelkedett, az iparoság gyarapodása 38·6%. És ebben a gyarapodásban a kézművesiparnak nagy a része. A kézművesiparokban tevékenyeknek a száma az utolsó húsz évben szaporodott

ipar	1910-ben volt tevékeny	20 év alatt gyarapodott
cipész...	132.823	19·9%-kal
szabó	112.450	81·1 „
asztalos	65.884	60·9 „
kőműves	63.452	69·5 „
kovács	60.170	15·1 „
ács	31.919	29·9 „
lakatos	29.594	90·9 „
kocsigyártó	28.314	20·7 „
sütő	22.900	54·1 „
hentes	14.308	87·5 „
bádogos	12.437	102·7 „
szobafestő	10.541	185·0 „

Kézműveseink legszámosabb iparága — melyeknél a gyár és nagyvállalat egyáltalában nyomást nem gyakorol — ezek szerint erős fejlődést mutat és hanyatlásról, elsatnyulásról, selejtes működésről szó sem lehet.

Ily adatokkal szemben nem lehet beszélni arról, hogy a kézművesipar nálunk hanyatlik; avagy hogy fejlődése veszélyeztetve volna és törvényhozási védelemre szorul; avagy különösen azt, hogy az 1884. évi ipartörvény szabad prédává tette ki a kézművest a tanulatlan elemek és a túlhatalmas tőke ellen. Egész soroza

iparosoknak áll előttünk — s ezt bizonyítja minden kiállításunk, — akik ezen törvényben biztosított iparszabadság hatása alatt kis műhelyből erős közép- sőt nagyipari vállalattá emelkedtek, sőt erős részvénytársasággá alakultak át és iparágukban elsőrangú szerepet játszanak. És ez a jelenség mutatkozik nemcsak a fővárosban, hanem vidéki nagyobb városainkban is, ahol sorban jelentkeznek ipartelepek, melyek helyi érdekeltségen felül emelkedve országos jelentőségre tettek szert, sőt cikkekkel a külföldön is ismereteseek.

Az iparnak ily fejlődése mellett az 1884. törvény káros vagy éppen kézművesrontó hatásáról nem lehet, de nem is szabad szólni és az ily eredményekre vezetett rendszer ellen nem kellene küzdeni.

* * *

A javaslat indokolásában mintegy magát vígasztalva így szól: „ott hol az ipari élet évtizedek óta a képesítés rendszerén nyugszik, ha ez a rendszer nincs is egészen kiépítve . . . ennek a rendszernek szigorítása könnyebben honosítható meg az ipari életben, mint a képesítési rendszernek enyhébb formája oly államban, mely eddig a szabad ipar álláspontján volt. Attól tehát, hogy meglévő képesítési rendszerünk szigorítása, *amennyiben az kellő határok közt történik*, ipari életünkben zökkenést vagy zavarokat idézne elő, nem kell tartani.“ Ezzel mintegy kezét mosva, azt akarja a javaslat indokolása a világgal elhitetni, hogy a szabad ipar rendszerét már az 1884. ipartörvény megszüntette, most csak némi szigorításról van szó, és ha ez kellő határok között történik, nem lesz baj. Ámde a határokat maga a javaslat akként állapítja meg, hogy ugyanaz az irány, melyet az 1884. törvény kénytelen volt követni t. i. a képesítéshez való kötés, a javaslatban egészen más rendszer, mint az, amelyet a javaslat akar érvényre juttatni.

Különbözik a javaslat rendszere a mai állapottal szemben *a)* a képesítés fogalmában, *b)* a képesítés föltételeiben, *c)* a képesítés személyes minősítésében, *d)* abban, hogy szelleme az egyes iparok szigorú elhatárolását, s így a határsértések üldözését teszi lehetővé és *e)* abban, hogy megnehezíti a tőke elhelyezését a kézművesiparban. Tekintsük e pontokat egyenkint és közelebbről.

a) A képesítés fogalma.

Midőn a törvényhozás a kézművesipar érdekeinek megvédése okából a kézművesipar űzését képesítéshez köti, egyúttal meghatározza azt, mit ért képesítéshez kötött kézművesipar alatt.

Így az 1884. ipartörvény 4. §-ában mondja: „oly mesterség, mely kézműves természeténél fogva rendszerint csak hosszabb gya-

korlás útján sajátítható el“ képesítés kimutatása útján űzhető. Tehát két fogalomhoz köti a képesítés kimutatását; először, hogy az illető ipar „*mesterség*“ legyen — eszerint igen sok ipar, melyet a javaslat képesítéshez köt, így a kávésipar, a fényképészet, a drogista, a nyomdász, a maniküros stb. nem köthető képesítéshez, mert ezeket a foglalkozásokat a magyar nyelvérzés mesterségnek nem ismerné; — másodsor, hogy „rendszerint csak hosszabb gyakorlás útján sajátítható el“, vagyis oly kézügyesség szükséges, melyet hosszabb időn át szakbavágó munkában szerez meg valaki; e szerint nem tartoznának ide: a látszerész, a nap- és esernyőkészítő, a vendéglős, korcsma- és penzióüzletek, melyeket a javaslat a képesítéshez köt. A törvény által megjelölt kereten belül az 1884. törvény szerint a miniszter rendelettel állapítja meg az iparokat, melyek képesítéshez köthetők.

Az osztrák ipartörvény 1. §-a szerint kézművesiparosok azok, melyeknél oly ügyességek szükségesek, minőket az iparban való kiképzésnél csak megtanulás és hosszabb alkalmazás útján lehet megszerezni. Maga a törvény 54 szám alatt felsorolja a kézművesiparokat és felhatalmazza a minisztert, hogy a meghatározott fogalom keretén belül más iparokat is köthet képesítéshez azon esetre, ha a törvényhozás szünetelésekor ez az intézkedés elhalaszthatlanak tünnek fel. Szóval a törvényhozás magának tartja fenn a képesítéshez köthető iparok megjelölését.

Javaslatunk egészen a teljes miniszteri önkény és omnipotencia álláspontját foglalja el. Igaz, ez a javaslat is megállapítja a képesítéshez kötött ipar fogalmát, ámde oly tág értelemben, hogy nincs a világnak az a foglalkozása, melyet magába nem foglalhatna. A javaslat 1. §-a szerint „az az ipar, amely kézműves jellegénél vagy a munka természeténél fogva csak megfelelő szakképzés és hosszabb gyakorlás útján sajátítható el (eddig a Szterényi-féle javaslat szövege), s amelynek gyakorlása az ebben a törvényben megállapított szakképzettség igazolásához van kötve, képesítéshez kötött ipar“. A javaslat 13. §-a 76, és 14. §-a 10 foglalkozást sorol a képesítéshez kötött iparok közé. Ezenkívül a 15. §. felhatalmazza a minisztert, hogy a képesítéshez kötött iparok jegyzékét módosíthatja és kiegészítheti. Szóval az állami omnipotenciát egész teljességében juttatja érvényre minden korlát nélkül, mert a „képesítéshez kötött ipar“ fogalma nincs meghatározva. Már maga a javaslat a képesítéshez kötött iparok fogalmát oly ingatag alapra rakja, melybe minden foglalkozást be lehet szorítani. Kezdi a kézműves jelleggel, de hamar megbánja ennek kimondását, és „a munka ter-

mészetét“ veszi alapul, mely csak megfelelő szakképzés és hosszabb gyakorlás útján sajátítható el, ámde ezt is nagy megszorításnak találja és eljut a fogalom meghatározás önkényes határához „melynek gyakorlása ebben a törvényben megállapított szakképzettség igazolásához van kötve“; de ebben a törvényben épp a miniszter kapja a felhatalmazást, hogy a törvényben felsorolt iparok jegyzékét tetszése szerint módosíthatja. Ez az utolsó eszme magában az, mely a javaslat szellemét jellemzi. Nem az élet, nem a fogalom, hanem az állami önkény határoz az ipar sorsa felett és bármely ipar, tekintet nélkül jellegére, a képesítéshez kötött iparok közé sorozható;

b) a képesítés föltételei szigorúbbak a javaslat szerint, mint amelyeket az 1884. ipartörvény ismer.

Az 1884. ipartörvény szerint — nem tekintve a kivételes kedvezményeket — önálló iparos lehet az, aki igazolni tudja, hogy a tanviszony megszünése után szakbavágó műhelyben vagy gyárban szakbavágó munkával legalább két évig foglalkozott. Az, aki tanviszonyáról igazolást kimutatni nem tud, szakbavágó munkával 3 éven át való foglalkozásának kimutatása után lehet önálló iparos.

Javaslatunk megköveteli, hogy segédlevéllel igazolja iparának megtanulását és azonfelül két évi szakbavágó munka végzését. A segédlevél intézményét — mint a képesítéshez való kelléket — javaslatunk találta fel; igaz, az osztrák ipartörvény is ismer segédlevelet, de az nem vizsga letételéről szól, hanem az csak azt igazolja, hogy az illető iparában a tanoncviszonyt befejezte. Javaslatunk tovább megy s a tanoncviszony befejezésénél vizsga letételét követeli. A segédvizsga után szakbavágó gyakorlatot legalább két évről kell kimutatni, de erre nézve a miniszteri mindenhatóság egyes iparoknál hosszabb időt szabhat meg (18. §.). Amennyiben valaki iparát nem tanonc módon tanulta, illetőleg segédlevelet nem tud felmutatni, hosszabb idejű ipari foglalkozást kell kimutatnia.

A képesítés tehát vizsgálatról függ. Milyen lesz ez a vizsgálat, erről sem a javaslat, sem indokolása még csak elvi tájékozást sem nyújt; mert a javaslat szerint „a tanoncvizsgáló bizottság szervezetét, megalakítását, működését, a vizsgálat tárgyát, színhelyét és menetét“ a miniszter „az egyes iparok természetének figyelembevételével rendelettel állapítja meg“ — az indokolás pedig csak azt mondja, hogy ezt a szabályozást „célszerű a rendeleti úton hagyni“.

Hogy ez a vizsgálat csak gyakorlati lesz-e, esetleg a régi céh szellemében valami „mestermű“-féle vagy „remekelés“ fog-e kívánatni? milyen követelmények lesznek a vidéki iparostanonccal szem-

ben? lehet-e egy kaptafa szerint a gyárban, a középiparosnál és a kisiparosnál tanonckodó vizsgajelöltet ugyanegy mértékkel vizsgáltatni? mennyire kell a gyakorlati ügyességet, és az illető iparban szükséges elméleti tudást vizsga útján igazolni? mind oly kérdések, melyeket a javaslat homályban hagy és az egész szervezetet bizonytalanná teszi, miután az iparűzés feltételének egyik sarkpontja még csak elvileg sincs tisztázva.

c) A képesítést az iparos személyében megkívánja, holott az 1884. törvény és az osztrák törvény szerint is az esetre, ha a vállalkozó az iparigazolvány kérésekor képesítését a törvény által kívánt alakiságok kimutatásával igazolni nem tudná, iparigazolványt kap ugyan, de üzletvezetőt kell alkalmaznia, ki a törvénynek megfelelő képesítéssel bír; szóval eddig a vállalkozó (iparában a javaslat szelleme szerint tudatlan) személyes viszonya miatt semmiképp sincs hátráltatva vállalatában, ha megfelelő személyzetről gondoskodik, amit üzlete érdekében megtenni különben sem mulasztana el. Javaslatunk a személyes képesség elvét még a közkereseti társaságnál is annyira megköveteli, hogy legalább egy társtagtól kívánja a törvénynek megfelelő képesítés igazolását. Szintúgy tiltva van az iparnak bérlő útján való gyakorlása. Szóval javaslatunk egészen a személyes képesítés és személyes iparűzés terén áll; még az osztrák törvény sem megy ily messze a szűkkeblű felfogásban, miután ott a közkereseti társaság a jogi személy fogalma alá esvén, üzletvezető alkalmazása útján is képesítéshez kötött ipart űzhet. A kivételeket, melyeket a részvénytársaságok, szövetkezetek, özvegyek és tömegek tekintetében enged, a szigorú következetesség mellőzésével az élet nélkülözhetlen követelményei folytán kellett engednie;

d) a tervezet szelleme rendszeresíti azokat az állapotokat, melyek a céhrendszer idejében az egyes mesterségek határainak túllépése miatt üldözésekre adtak alkalmat. A szabó nem prémezheti meg a téli kabátot, mert ez a szűcsmesterség körébe esik; a cukrász nem süthet kalácsot, mert ez a pék dolga; az asztalos nem készíthet ajtófélfát, erre az ács van hivatva s így tovább.

A tervezet ugyanis az iparigazolványban megjelölt iparra ad jogot és bünteti azt, ki iparigazolvány nélkül űz ipart, sőt ismétlés esetén elzárást rendel, azaz szabadságbüntetéssel sújtja azt, aki szorgalmával keresi kenyerét és munkájával gyarapítja a közjólétet. És hogy a határvillongás szelleme uralkodik a javaslatban, az kitűnik először abból, hogy még a kereskedőnél is előírja megnevezését az üzlet azon ágának, melyet folytatni óhajt (45. §.) és a határ túllépés esetén a hatóság figyelmezteti a kereskedőt törvényellenes eljárás-

sára rendőri büneljárás fenyegetésével; másodsor abból, hogy két vagy több képesítéshez kötött ipar gyakorlásánál minden iparág számára a képesítésnek külön kimutatását írja elő (16. §.).

Igaz, az 1884. évi ipartörvény is birság alatt tiltja az iparűzést iparigazolvány nélkül s így itt is előállhat és tényleg elő is állott az eset, hogy határsértés vagy jogosulatlan iparűzés miatt rendőri büneljárás fenyegette a munkálkodót; csak hogy megvolt a biztosítószelep a baj elhárítására, mert az, aki egy iparágra nézve képesítését kimutatta és iparigazolványt kapott, bármely más iparágra újabb képesítés kimutatása nélkül megkapta a szóban álló iparra az iparigazolványt. A törvény tehát nem gátolta az iparost munkásságában.

Hová vezetnek a céhszerű határvillongások az iparűzés terén, erre klasszikus példát nyújt Ausztria. Itt a határvillongások napirinden vannak. Friedrich Frey és Rudolf Maresch: (Sammlung von Gutachten und Entscheidungen über den Umfang der Gewerbe-rechte, nach amtlichen Quellen) már többkötetes munkában összegyűjtötte a kereskedelmi és iparkamarák szakvéleményeit, melyeket ezek az iparhatóságok döntése számára az egyes iparágak természetére és terjedelmére nézve adtak, és amely munkából mindenki meggyőződhetik, mennyi felesleges munkát kell végezni hatóság-nak és szaktestületnek azért, mert valaki kenyerét keresi, de nem abban a keretben, melyben versenytársai ezt tűrni akarják.

Ízlelítőül különben felhozzuk a budapesti kereskedelmi és iparkamara legújabb tárgyalásait. Az 1921 június 23-án tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvashatók a következő esetek:

Miben különbözik a kalapos-, a nőikalapkészítő- és a nőikalapdíszítőipar? *a)* a kalaposiparos nemezből, szőrből, velurból vagy fonatokból fokozatos munkák után gépek segítségével, különböző vegyszerek alkalmazásával férfi- és női fejekre készít kalapokat és kalapformákat; *b)* ezzel szemben a nőikalapot készítő ipar varrás útján készít drót, vászon, spatri stb. formákra különböző szövetekből, selymekből, csipkékből vagy fonatokból, hideg úton nőikalapokat, azokat a mindenkori divat szerint az egyéni ízlésnek megfelelően feldíszíti, esetleg vegyszerekkel ki is készítheti; *c)* a nőidivatkalapdíszítőipar kalapformákat nem készít, hanem csak kész kalapformákat díszít fel szalagokkal vagy virágokkal.

Makulatura hentesipari kellék-e? A csomagolásra szolgáló makulaturapapiros beletartozik ugyan a hentesipari kellékekkel foglalkozó kereskedő üzletkörébe, aki azt henteseknek rendszeresen árusítani jogosult, de papirkereskedő részére való eladás az ilyen

kereskedő részéről csak akkor igazolható, ha elszigetelt esetben felhalmozódott árún való túladás végett történik.

Egy a bádogos és a lakatos munkaköréből felmerült kérdés alkalmából az a vélemény alakult ki, hogy a takaréktűzhelyek és tűzhelyalkotórészek készítése a lakatosipar körébe tartozó tevékenység.

Permetezőkanna javítása körül felmerült esetben az a vélemény jutott érvényre, hogy ily kannák javítása elsősorban a rézműves körébe eső tevékenység; ott ahol rézművesek nincsenek, e munkálatok elvégzésére bádogosok jogosultak; kovács- és lakatosiparosok munkakörébe nem vág a permetező kannák javítása, legfeljebb a vasalkatrészek helyreállítása vonható ezen iparok körébe.

Ezen határvillongásokról mondja Heinrich Waentig: Gewerbliche Mittelstandspolitik című munkájában: „Ha sütők és cukrászok a felett kapnak hajba, melyiküknek kizárólagos joga az, hogy kuglófot, kétszersültet vagy fánkot csináljon, ebben első pillanatra nevetséges bohózatnál mást nem fogunk találni. Ámde a belügyminisztérium 1886 július 7-én akkép határoz, hogy mindazon sütemények készítése, melyeknél liszt a főalkatrész, cukor vagy más anyagok csak mellékrészlül jelentkeznek, kizárólag a sütőmesternek a joga“. Ime ami első pillanatra nevetséges bohózatnak látszott, miniszteri döntvénnel egész komoly megoldást nyert, melynél csak az a kérdés mi nevetségesebb: a bohózat, vagy a „komoly döntés“!!

e) csodálatos, hogy a javaslat tőkeellenes irányzattal akarja védeni a kézművesiparost. Bizonyos az, hogy a kapitalizmus hatalma a kézművesipar terén bontó hatással van, számos iparágban a kézművesipart leszorítja a gazdasági térről és háttérbe nyomja. Például a takácsmesterség a szövőipar, a molnármesterség a gőzmalmok, a timármesterség a bőrgyárak stb. által kiszorul az életből. A cipésmesterség a cipőgyárak, a kalaposmesterség a kalapgyárak, a puskaműves a fegyvergyárak stb. által megszorult piacában, sőt leszorult az egyéni szükséglet fedezése és a kijavítások terére. Értjük is, hogy a kézművesek némely köreiben az a hiszem van elterjedve, hogy a tőke hatalmának ilyen terjedése ellen az állam, a törvényhozás és a kormány tudna gátakat emelni: de azt igazán nem tudjuk megérteni, hogy tőkészegény országban most a kormány abban a hiszemben lehetne, illetőleg javaslatában azt az állást foglalja el, hogy a kapitalizmus természetét meg fogja törni, ha megnehezíti elhelyezkedését a magyar kézművesiparágakban.

Majdnem hihetetlen naivság vagy talán inkább az őszinteség

teljes hiánya nyilatkozik meg a javaslat tőkeellenes intézkedéseiben és a hozzájuk fűzött indokolásban.

„Jogi személyek, a részvénytársaságokat és a szövetkezeteket is ideértve, képesítéshez kötött ipart a kézműves jelleg szokásos keretein belül nem űzhetnek“ (4. §.). Az iparágak nagy részében már ma is részvénytársaságok szerepelnek. Az iparvállalat természetes fejlődése magával hozta azt, hogy a nagyobb tőke, a nagyobb hitel a részvénytársasági alakban jusson érvényre. Ipartörténetünk fejlődése elég példát mutat erre; így lett Emich Gusztáv nyomdájából az Athenaeum R.-T., Heckenast nyomdájából a Pallas R.-T., Thék Endre asztalos vállalatából a Thék Endre butor-, zongora- és építőmunka R.-T., Gelb M. kárpitos műhelyéből Gelb M. és Fia R.-T., Spolarits péküzleteiből a Spolarits R.-T., Hermann János hordógyárából az első magyar mechanikai hordógyár R.-T., Stern József kefekötőüzletéből a Stern József kefegyár R.-T. Debrecenben, Winter A. műhelyéből a Winter és Társa első szegedi mechanikai gyár R.-T., a Kugler cukrászdájából a Gerbeaud-féle világhírű cukrász R.-T., Brauch János hentesüzletéből a nevét viselő R.-T., Kulik Gábor hentesüzletéből a Kulik Gábor utóda hentesárú R.-T. Debrecenben stb. stb.

Erre ugyan azt lehet mondani, hogy mindezekben az esetekben a vállalat már túlnőtt a „kézműves jelleg szokásos keretein“ s így a javaslat szerint jövőben is bátran nyitva áll a részvénytársasági alakulás lehetősége; sőt miután a javaslat 17. §-a kimondja, hogy „valamely képesítéshez kötött iparnak gyárszerű üzéséhez képesítés kimutatása nem szükséges“, nagyjában a szóban álló intézkedés papiros- (nem őszinte) intézkedés.

Ha a javaslat szerint képesítéshez kötött iparokat tekintjük, egész sora már természeténél fogva nem tartozik „a kézműves jelleg szokásos kereteibe“. Így a fegyverkovács, fényképező, fésűs, gombkötő és paszományos, hajóács, zongorakészítő, kazánkovács, hajókovács, kelme- és fonálfestő, kötő-szövő, mérlegkészítő, molnár, órás, puska-műves, harangöntő, nyomdaipar, szappanos, gyertyamártó, takács, tímár. Ezek az iparok éppoly kevésbé kézműves jellegűek, mint az engedélyhez és képesítéshez kötött fogadó, szálló, penzió, vendéglő és kávéház, a mesterséges ásványvizek, gyógyszerek és mérgek készítése, a drogeriaüzletek, a fogművesipar. Itt is azután azt mondhatja a javaslat tehát, ha „a kézműves jelleg szokásos keretein“ kívül állók, akkor ez az intézkedés nem bántja őket.

De még a legszigorúbban vett mesterségek közt is oly tért hódított mai nap a tőke behatása, gépek és új eljárások alkalma-

zásával, hogy a közgazdasági haladás teljes megakasztása nélkül és saját iparunk fejlődésének megfojtása nélkül a részvénytársaság kizárását nem lehet érvényre juttatni. Így az aranyozó működésének alapját, a léceket, a keretrészeket a gyári vállalattól kapja s az aranyozást ezektől a vállalatoktól eltiltani igazán nem lehet; az asztalosipar a munkagépek egész láncolata folytán a közép- és a nagyipar jellegét kieroszakolta; a lakatosárú-ipar hasonlóképp kitágult munkagépek alkalmazásával tőkeigényelt iparrá; a cipőipar a tömegárúgyártást kivette a kézműipar köréből; a konfekciós vállalatok a szabóipart kiszorítják a nagyszállításokból; a fazekasipar a gyárak gépberendezésével szemben kijavításra és szűkebbkörű piacra vonul vissza; a kefekötő- és számos kézműipar a tömeggyártás előnyei folytán kénytelen a tőke uralmának védelmét keresni.

De ha saját iparunknak az utolsó 30—40 évben történt fejlődését szemléljük és látjuk, mennyi virágzó vállalat működik ma, mely 1—2 segéddel dolgozó műhelyből közép- sőt nagy gyárrá alakult és ma akár mint vállalat, akár mint részvénytársaság a magyar ipar díszére tőkeerős alakulat: akkor bizony a kézművességnek védelmét a tőke hatása ellen követelni nem szabad és a tőkeellenes törekvéseknek hiú határozatokkal való helyeslését törvénybe iktatni nem helyes.

Tőkeellenes a javaslatnak az az intézkedése, mely szerint csak „a képesítéshez nem kötött ipart szabad üzletvezető alkalmazásával űzni“ (53. §.), kizárja tehát azt, hogy képesítést kimutatni nem tudó ehhez a föltételhez kötött iparágban tevékenységet kifejthessen. Ezzel a vállalkozási lehetőség erősen meg van bénítva, és megnehezítve az, hogy tőkeerős vállalkozó a maga nevében képesítéshez kötött ipari vállalatot alapítson. Pedig tőkészegény országban ezt tenni annyit jelent, mint az ipar fejlődését gátolni, a tőkéknek az ipar terére fordulását megnehezíteni s a tőkeerős külföldi iparnak versenyét országunkban megkönnyíteni. Ha még tekintetbe vesszük, hogy a közép- és nagyipar körében a kereskedelmi irányítás legalább is oly fontossággal bír, mint a technikai s hogy a kereskedelmi szakértelem épp a tőke felett rendelkező vállalkozó szellemi tulajdona szokott lenni, nyilvánvaló, hogy a vállalkozásnak említett módon való távoltartása az üzleti élet mai állapota mellett az ipar hátrányára szolgál. Az 1884. törvénynek az az intézkedése, mely a képesítéshez kötött iparnál a vállalkozásnak tért engedett, de kikötötte a szakképzett üzletvezető alkalmazását, a kor szellemének megfelelő intézkedés, mely tényleges hátránnyal nem járt és melyről ezt kimutatni senki sem tudja.

A kereskedést a javaslat szabadiparnak nyilvánítja. Kivételt képez a drogistaüzlet, a gyógyszerfélékkel és mérgekkel való kereskedés, amennyiben e cikkeket közvetlenül a fogyasztó közönség részére árúsítják; ezeket képesítéshez és külön engedélyhez köti (16. §.); hogy az engedélyhez kötés közrendészeti és közegészségi szempontból igazolható, talán még védhető; de hogy a „képesítés“ micsoda mértékű — tanoncévek, tanoncvizsgálat, hosszabb gyakorlat, amint ezt a javaslat a képesítéshez kötött iparoknál kívánja (ami talán mégsem indokolt) — vagy másféle-e, erről a javaslat hallgat.

Szaporítja az engedélyhez kötött kereskedőágak számát. Az 1884. törvény szerint a foglalkozást közvetítő irodák, az ószeresipar, a lőfegyverekkel, lőszerekkel való kereskedés és közvetítés és a zsidóüzletek estek engedélyezés alá. A javaslat szerint ezeken felül még a következők soroltatnak ezen osztályba: a beraktározási vállalatok (a közraktárakról van külön intézkedés a kereskedelmi törvényben s így egy új fogalommal találkozunk); a gépkocsival való iparszerű árúfuvarozás (holott a közönséges árúfuvarozásról nem szól), a fuvarleveleket felülvizsgáló irodák, magyarul mondva: azoknak az ipara, kik a fuvarozási ügyletből kifolyólag a fuvarozóval szemben támasztható követeléseket akár a maguk nevében a maguk számlájára, akár az igényjogosult nevében és számlájára keresetszerűleg érvényesítenek; hirdetések szerzése, hirdetési vállalatok; hitelhírszolgálat és hiteltudósítás; menetjegyirodák, utazási és fürdőirodák; pénzkölcsönt közvetítő ügynökségek; szabadalmaknak értékesítése, amennyiben azt nem szabadalmi ügyvivők végzik; tejcsarnokok, tejgyűjtőtelepek, tejkereskedelmi és tejtermékeket feldolgozó vállalatok; vagyonőrző vállalatok. (33. §.)

Hiába kerestük az indokolásban, hogy miért tartja a javaslat szükségesnek ezeknek az üzleti ágaknak engedélyhez kötését; csak azt a nem sokat mondó kijelentést találjuk, hogy a javaslat „mindazokkal a kívánalmakkal számol, amelyek egyes iparok engedélyhez kötése tekintetében felmerültek“.

Az engedélyezendő új iparágak közt szerettünk volna tájékozást nyerni, mit ért a javaslat „beraktározási vállalat“ alatt, „pénzkölcsönököt közvetítő“ és végül „vagyonőrző vállalatok“ alatt, mert mindezek a vállalatok oly üzleteket foglalnak magukban, melyekkel az életben más vállalatok is, bankok és bankárok foglalkoznak. Pénzkölcsönököt közvetíteni majdnem minden üzletkörben előforduló művelet. A safedepót-k vagyonőrző intézmények, a szűcsmesterek a prémárú megőrzésekor, a szőnyegtisztító és megőrző vállalatok tulajdonkép „vagyonőrzők“ — hatósági engedélyezés alá esnek-e, kiter-

jed-e ezekre is a javaslat intézkedése és ha igen, miért kell itt „közérdekből“ kivételes engedély.

Hasonlóképp nem világos, mit akar a javaslat „tejcsarnokok, tejgyűjtőtelepek, tejkereskedelmi és tejterméket feldolgozó vállalatok“ engedélyhez kötésével. A tejkereskedés elsőrendű életszükséglet tárgyát hozza forgalomba s épp úgy, mint a kenyér, megköveteli, hogy teljes szabadságnak örvendjen. Micsoda okok vezetik a törvényhozást ezen üzlet engedélyhez kötésére és mily irányban kívánja ezt a javaslat tenni: eziránt nem találunk felvilágosítást.

Ezenfelül e javaslat felhatalmazza a minisztert, hogy más üzletágakra nézve is elrendelheti az engedélyezés szükségét.

Egészen megokolatlan a javaslatnak az az intézkedése, mely szerint a kereskedőnek „meg kell jelölni azt a kereskedelmi szakmát, illetőleg azokat a kereskedelmi szakmákat, amellyel vagy amelyekkel foglalkozni akar“. (45. §.) Ezzel elhatárolja a javaslat a kereskedő üzletkörét, anélkül, hogy valami határozott közigazgatási célja volna és gátolja az üzletnek az élet fejlődése által esetleg megkövetelt átalakulását. Igaz, a kereskedő, ha új ág bevezetését akarja, kap minden akadály nélkül erre is iparigazolványt; de ez az alaki-ság is időbe és pénzbe kerül (díjak az igazolvány kiállításáért), a bejelentés elmulasztása pedig hatósági figyelmeztetés után büntetéssel járó eljárásokra ad alkalmat, anélkül, hogy az egésznek a közérdekben jelentősége volna. Ha a javaslat azt hiszi, hogy „a kereskedelemnek szabad mozgásra múlhatlanul szüksége van“ (amint ezt mondja), úgy a kereskedelmi szakmák körülhatárolását okvetlenül el kell ejtenie. Épp napjainkban tapasztaltuk, mennyire átváltoznak az egyes üzletek. Az ú. n. fűszerkereskedésben a fűszerárú aránylag a legkisebb rész, mindenféle déligyümölcs, cukor, liszt, újabb időben friss gyümölcs, vaj, sütemény, sonka, felvágott, sőt vad, konzervek, szappan, gyertya stb. kerülnek eladásra. Az árúházak — melyekkel szemben ugyan a „kisember“ védelmének címe alatt (még külföldön is) általános ellenszenv mutatkozik — az árúknak oly különféle ágaira terjeszkednek, amit egy szakmába szorítani alig lehet. Vidéki városokban vagy falúhelyen a „boltos“ elnevezés magában foglalja a fűszeres, vaskereskedő, háztartási cikkek és mindenféle más árú üzletét. Az élet az efféle törvényes intézkedéseket nem tűri, azok keresztülvihetetlenek és csak arra alkalmasak, hogy a békés kereskedőt minden pillanatban hatósági zaklatásnak tegyék ki.

Nem annyira a kereskedő, mint a fogyasztóközönség kárára lesz a javaslatnak az az intézkedése, mely szerint a kereskedő

„képesítéshez kötött iparág üzletkörébe tartozó iparmunkát nem végezhet“ (46. §.), tehát a cipőkereskedő, a ruhakereskedő, a bútorkereskedő stb. azt a cipőt, azt a ruhát, azt a bútort, melyet vevője ízlése vagy kívánsága szerint valamiben át kellene alakítani, nem alakíthatja át a saját üzletében alkalmazott segédjével, hanem „jogosult iparos“-nak kell átadni a munka pótlására. Nagy városban ez talán még nem nagy baj, lesz majd minden kereskedőnek „házi“ iparosa, legfőlegb pénzkérdés, azaz a vevő terhére járó nagyobb kiadás; de kisebb helységekben az üzlet menetét teljesen megakaszthatja, illetőleg a fogyasztót kényszeríti a neki teljesen meg nem felelő árú megvételére, esetleg az üzlet abbahagyására. Még nagykegyesen meg van engedve, hogy a kereskedő „árúk elkészítésére megrendeléseket átvehet, az általa eladott árúk átalakítását, javítását elvállalhatja és ebből a célból mértéket is vehet“, de ezeknek a munkáknak végzését csak az illető munka végzésére jogosult iparossal készíttetheti.

A kereskedelmi élet szokásaival ellenkezik a javaslatnak az az álláspontja, amely az üzlethelyiség külső részén az üzlet tulajdonosának családi és utónevét még az esetben is kitétetni rendeli, ha a kereskedelmi cégjegyzékbe bevezetett cége ezeket a neveket nem tartalmazza (55. §.). Az indokolás szerint a javaslat ezzel „a cég valódiság elvét kívánja a maga tisztaságában érvényre juttatni, melyre úgy az üzleti élet tisztessége, mint a közönség megtévesztésének elkerülése érdekében törekedni kell“. A kereskedelmi törvény a cég vagyoni jogi jelentőségét elismerve a cég valódiságát nem követeli. Az üzleti életnek különösen azon ágaiban, melyek külföldi összeköttetésben állanak, nálunk is a cég vagyoni jogi jelentősége folytán mellőzi a cégvalódiságnak megfelelő elnevezését; így könyvárúsaink közül a Grill, Killián Frigyes, Ráth Mór cég eredeti tulajdonosaik elhalta után is tovább fennállanak, Sárkány Pál nagy háztartási üzlete ma másnak tulajdonában áll, a Schoper I. G. vaskereskedő cég világhírével nem Schoper nevűek kezén van; mindenki ösmeri Rózsavölgyi és társa zeneműkereskedését, pedig már nem él sem Rózsavölgyi sem társa; Márton Alajos pompás műárúüzletének alapítója már nem jár közöttünk; különben iparosaink közül is sokan régi üzleti cégükben folytatják egész tisztességesen iparukat. Példa reá Vikár Béla, ki harmadik generációban vezeti a Boleman szabóüzlet mesterségét. Leitersdorfer D. és fiai szabócég Lajta tulajdona, a Leipziger Vilmos szeszgyára nevezett nagynevű üzletférfi halála után is ugyanazon néven áll fenn stb. Walser Ferenc tűzoltószergyára, Höcker testvérek kazán- és gépgyárának utódai,

sőt még a vidéken is pl. Katona Imre utódai lakatosok Orosházán és száz meg száz példa szól amellett, hogy az üzleti életben egy meglevő cég oly vagyoni erő, melyet fenntartani eredeti tulajdonosának halála után is érdekében áll az üzletet folytatónak és vele senkinek, legkevésbé a közérdeknek ártalmára nincsen. Mindig kerülendő a törvényes intézkedések ellentétes iránya. Ha a kereskedelmi törvény a cég vagyoni érdekének védelme folytán nem áll a cég valódisága elvén, kár ezt az ipartörvényben erőltetni, még pedig oly módon, hogy a kereskedelmi törvény által elismert céget meghagyva valami alakban a valódiságot is fel akarjuk tüntetni. Igaz a javaslat nem törli el a kereskedelmi bejegyzett cég használatát, de megköveteli, hogy az üzlettulajdonos családi és utóneve vagy magán „a cégtáblán vagy az üzlethelyiség bejáratánál kifüggesztendő táblán szembetűnő módon“ feltüntessék; szóval elrendeli azt, hogy a kereskedelmi cég egy új név által a közönség szemeiben elhomályosíttassék, vagyoni jelentőségében csorbíttassék.

* * *

A gyáripár szempontjából vizsgálva a javaslatot mindenképp előtt utalni kell a javaslatnak azon főhibájára, hogy a képesítéshez kötött ipar érdekeinek védelme szempontjából állapítja meg ugyan intézkedéseit, de azokat nagyban és egészben a „szabadiparágakra“ a „kereskedésre“ és a „nagyiparra“ is gondolja alkalmazhatóknak. A gyáriparra nézve a javaslat abból a szempontból indul ki, hogy a gyáripár szabadipár; sőt világosan ki is mondja még azt is, hogy „valamely képesített iparnak gyárszerű üzéséhez képesítés kimutatása nem szükséges“ — de azután megáll és többi intézkedéseiben már nem ismer különbséget gyár és kézművesipár közt, s így a kézművesipár számára gondolt vagy helyesnek vélt iparrendőri rendszert rákényszeríti a gyárüzemre is. Pedig az indokolásban egészen helyesen fejti ki azt: hogy „a gyári üzemnek vezetése, fenntartása tekintetében a gazdasági élet egészen más követelményeket (ezek között minden esetre igen sokoldalú tudást is) támaszt, mint a kézművesiparok üzése tekintetében, és jóvá nem tehető hiba lenne a gyári iparüzést a kézműves jellegű iparüzés mintájára szabályozni“. Ámde a képesítés kimutatására és a tanonctartásra vonatkozó egyes határozatokon kívül más külön szabályozást a gyári üzemre nem találunk.

Még a tanonctartásban nyújtott előnyök sem érvényesíthetők az életben. „Az ilyen üzemben tanoncokat valamely képesítéshez kötött ipar körébe tartozó munkánál csak abban az esetben szabad

tartani, ha azoknak szakszerű kiképzése az üzem keretében biztosítva van“ (17. §.). Minél nagyobb a speciálódás az iparban, annál kevésbé lehet ennek a feltételnek megfelelni. Egy bútorgyár, egy építőasztalosgyár, egy ládagyár asztalost kézműiparszerű jelleggel ki nem képezhet. Egy fegyvergyár vasesztergályostanoncot kiképezhet nagyszerű vasesztergályossá, de nem lesz belőle kézműiparszerű lakatos. Egy hordógyárban a tanonc kiképezhető jó hordógyári munkássá, de nem lesz belőle soha kézműiparszerű kádár stb.

Épp oly tarthatatlan gyárakra nézve a törvényjavaslatnak az az intézkedése, hogy „képesítéshez kötött iparokban gyermeket és fiatalkorút mindaddig amíg segédlevelét meg nem szerezte, csak tanszerződés alapján szabad foglalkoztatni“ (77. §.). Ezzel legtöbb gyárban a 18 évnél fiatalabb munkásnak s főképp leánynak gyárakban alkalmazása majdnem lehetetlen. A szövőgyárakban (a takácsmesterség képesítéshez levén kötve), a nyomdákban, legtöbb gyár csomagoló és szétküldő műhelyeiben a fiatalkorúak, az építőiparban a napszámosok egész serege, ha fiatalkorú, így ki van zárva, mert tanszerződést velük kötni már azért sem lehet, miután „kézműiparszerű“ foglalkozásuk sincsen.

Tarthatatlan a gyárakra nézve a javaslatnak az az intézkedése, mely szerint a miniszter megteheti mindazokat a rendelkezéseket, amelyek a közerkölcs, a közügy, állategészségügy, közbiztonság, köz- és tűzrendészet követelményeinek, valamint a honvédelem érdekének megóvása céljából multhatlanul szükségesek. A gyárüzem már a telep engedélyezésénél minden közérdek és a szomszédok magánérdekéből vizsgálat tárgyát képezte, az engedélyezési eljárásnál a hatóság megjelölte a föltételeket, melyeknek teljesítése után a gyártelep épülhet és működését megkezdheti; a fennálló törvények szabályozzák a közérdek szempontjából üzemét; a gyárfelügyelet ellenőrzi tevékenységét; — ennél többet követelni és a miniszternek föltétlen rendelkezési jogot adni annyit tesz, mint a gyár üzemét teljesen a miniszteri önkényre kiszolgáltatni.

* * *

A törvényjavaslatnak II. része, mely a tanviszony és a tanoncskolákról szól, átgondolt és humanizmussal megtelt módon építi tovább az 1884-iki törvény által megállapított rendszert. Intézkedései ellen a tudomány és a haladás szempontjából kifogást tenni nem lehet, sőt nagyban és egészben rendes viszonyok és körülmények közt sok tekintetben kívánatosaknak mutatkoznának: csak az a nagy hibája, hogy nálunk s főképp a mostani viszonyok közt a

tanonctartást az iparos számára annyira megnehezíti, mikép attól kell tartani, hogy célját, t. i. azt, hogy az iparosság rendezett tanoncvizonyok közt kapja képzettségét, el nem fogja érni, mert iparosaink tanoncot egyáltalában tartani nem fogják. A tanonctartás a javaslat folytán oly sok teherrel, költséggel és kellemetlenséggel jár majd, hogy iparos nem igen szánja rá magát tanonctartásra.

Már a tanonc felfogadásánál „hatósági orvosi bizonyítvánnyal kell igazolni, hogy a kérdéses foglalkozásra alkalmas“ (75. §.); mindenesetre előrelátó, bölcs intézkedés. Ámde feltételezi, hogy a hatósági orvosok az iparegészségtan részleteiben jártassággal bírnak; nyitva hagyja azt a kérdést, mi történik abban az esetben, ha az orvos alkalmatlannak találja arra az iparra, melyhez kedve van; és végül nem intézkedik arra nézve, ki viseli az orvosi megvizsgálás költségeit.

Szépen gondolt a javaslatnak az az intézkedése, mely felhatalmazza a minisztert, hogy az „a helyes pályaválasztásnak megkönnyítése érdekében tanácsadó szervezetet létesíthessen“ (76. §.), csakhogy ismét túllő a célon, mikor „a tanszerződés megkötése előtt ennek a szervnek kikérését kötelezően megszabhatja“.

Különben a pályaválasztás kérdése államilag, rendeletileg vagy törvény útján nem oldható meg. Ez elsősorban társadalmi és oktatásügyi kérdés, mely a tanintézetek vezetői által az iskolábajárók szüleinek és a munkaközvetítő intézetek főnökeinek közreműködésével kényszereszközök nélkül, jóakarató felvilágosítással vezethet célra. Állami intézkedés annyiban szükséges, amennyiben állami szervek és hivatalok közreműködése kívánatos. Az iskolák igazgatói, az állami munkaközvetítő intézet vezetői, maguk az ipartestületek is szorítandók az ügy társadalmi megalakításánál közreműködésre. Ily módon talán eredményre vezet ennek a külföldön is fel-felmerülő, de még mindeddig végleg meg nem oldott kérdésnek megoldása. Az ügy szellemi vezetésére a közoktatási minisztérium van hivatva, mert elsősorban az iskola végzése előtt kell a növendékek elhelyezéséről gondoskodni. Az állam feladata e téren csak az irányítás és ellenőrzés lehet, a tulajdonképeni munkát az iskola és társadalom végzi.

A javaslatnak az a felhatalmazása, hogy a miniszter ilyen szervezetet létesítsen, nem szükséges, mert az legfőbb költségek szempontjából igényelne törvényhozási intézkedést, tehát költségvetési kérdés. A javaslatnak az az intézkedése, hogy a tanácsadó közeget tanoncszerződés megkötése előtt meg kell hallgatni, tisztán alakisággá sülyed, ha tanácsuk elfogadása nem kötelező, ez pedig oly lehetetlenség, mely kényszerzubbonyba szorítaná az iparos életet.

Ugyancsak szép és nemes gondolat, ha a javaslat felhatalmazza a minisztert, hogy „a tanoncok lelki és testi gondozása céljából megfelelő szervezetet létesíthessen“ (76. §.), tehát a gyakorlatban többhelyütt bevált „tanoncotthonokat“ teremtsen; de ismét elrontja a jó szándékot, midőn ezen intézetek fenntartási költségeit a munkaadókra, illetőleg a tanoncok szüleire át akarja hárítani és az így kivetendő járulékokat nem fizetés esetében közadók módjára közigazgatási uton akarja behajtani. Ha valamivel, ily kötelező járulékok elrendelésével lehet a tanoncotthon intézményét gyűlöltté tenni és a tanonctartástól az iparost általában elriasztani. Az egész intézkedés különben nem törvénybe való. A minisztériumnak a társadalom, kivált az ipartestületek bevonásával okvetlenül kell a tanoncotthonokkal foglalkozni, ez fölhatalmazás nélkül történhet, a hozzávaló költség más uton igényel törvényhozási intézkedést.

Helyesen átgondolt cél az, amikor a javaslat felhatalmazza a minisztert, hogy „a tanoncok gyakorlati kiképzésének és a kiképzés ellenőrzésének módját rendelettel szabályozhatja“ (78. §.) csak-hogy ez is oly feladat, mely egész új közigazgatási szervezetet (talán tanoncképző iparfelügyelőséget) igényel és végrehajtásánál majdnem lehetetlenségre vezet, ha számba vesszük, hogy még csonkított Magyarországon legalább 150.000 önálló ipari vállalat tevékeny. Ha egy iparfelügyelő ellenőrzésére 1000 iparosüzemet bízunk, tehát egy emberfeletti feladatot követelünk, 150 felügyelőre volna szükségünk; egy-egy felügyelő évi illetményét és költségét csak 10.000 koronával számítva, évi 15 millió költségre volna szükség. Ez magában mutatja ez intézkedésnek lehetetlenségét. A tanoncügynek irányítása és ellenőrzése elsősorban az ipartestületek legszebb és legnemesebb feladata. Milyen szép gondolat az, amelyet az 1884. ipartörvény papirosra vetett, midőn az ipartestület céljául tűzi ki: gondoskodni arról, hogy a tanoncok ügye rendeztessék (126. §.) és kimondja, hogy „a tanoncok ügyeinek rendezése végett a testületek általánosan kötelező szabályok létrehozatala céljából javaslatokat terjeszhetnek elő,“ melyek mint törvényhatósági szabályrendeletek miniszteri jóváhagyás esetén érvényre jutnak. (140 §.). Ugyan hány ilyen szabályrendelet létezik és miért nem hatott a kormány 37 év óta ennek a szép gondolatnak keresztülvitelére? Az 1884. törvény idézett két szakaszát a tervezet nem helyezi hatályon kívül; ha van a testületeknek hivatásuk, melyet mint önkormányzati szerveknek saját iparuk érdekében érvényesíteni kellene, úgy a tanoncügy az, melyet irányítani és ellenőrizni éppen szakértelmüknél fogva ők vannak elsősorban hivatva.

Az iparosokra bizonyos tekintetben kényes helyzetet teremt a javaslatnak az az intézkedése, mely szerint a hatóságoknak jogában áll az esetre, ha a tanonc a tanonciskola látogatásában hanyag, a tanoncszerződést felbontani (98. §.). A tanoncszerződés az iparos és a tanonc megbízottja közt kötött magánjogi szerződés. Mikép és mily jogon jut az iparhatóság ahhoz, hogy ő bontsa fel ezt a szerződést, különösen akkor, mikor talán az iskolalátogatás elhanyagolásán kívül a tanonc iparában megfelelt minden kötelezettségének, sőt az iparos tanoncának nagy hasznát veszi. De különben is büntetni valakit azzal, hogy életpályáját megakasztjuk, mégsem tartozik az újabb kor irányeszméi közé.

A tanonctartás egyik akadályja lesz majd az, hogy a munkaadó köteles gondoskodni a tanoncok tanszereiről (115. §.); igaz ugyan, hogy a tanszerződésben fölveendő egy pont, melyben megállapítandó az, „hogy a tanonc iskoláztatásának költsége, ideértve a tanszerek beszerzésének költségeit is, melyik szerződő felet, mily mértékben terhelik“ (84. §.) csakhogy a hatósággal szemben mégis a munkaadó felelős és őt terheli elsősorban ez a mai nap talán terhes kötelezettség.

Nem hagyható figyelmen kívül a vidék szempontjából a javaslatnak az az intézkedése, mely a tanoncszerződés megkötését kizárólag az iparhatóság előtt követeli (75. §.). Eddig ott, hol iparhatóság nem volt, a község előljárósága előtt is lehetett kötni (61. §.), ami mindenesetre az utaztatás és a velejáró költség és idővesztegetés mellett jövőre is kívánatos volna.

* * *

A javaslat a miniszteri omnipotencia szellemétől át van hatva. Megérzik rajta a háborúban kifejlődött gazdasági irányzat, mely az általános jogérzet háttérbe szorulásával mindent legjobban és legcélszerűbben az államközlegeivel és az államhatalom szavával, a polgári szabadság teljes háttérbe szorításával, állami intézkedés útján vél keresztülvihetőnek. A tanácskormánynak az a rendszere, hogy mindenről a „népbiztos“ gondoskodik: teljes valójában érvényesül a tervezetben. Nem elég, hogy a törvény végrehajtása a miniszterre bízatik, de közel 40 szakaszban oly felhatalmazást kap a miniszter, mely őt a törvényben hiányzó intézkedésekre, sőt sok esetben a törvényes határozatokkal ellenkező irányú rendelkezésre jogosítja fel.

Példa gyanánt vegyük a törvényjavaslatnak azt az intézkedését, mely a képesítéshez kötött ipar gyakorlásához szükséges kimu-

tatásról intézkedik: A javaslat szerint ki kell mutatni a segédlevelet és azt, hogy a segédvizsgálat letétele után az illető legalább 2 évig szakbavágó munkát végzett. (18. §.). A segédlevelet megkapja az illető, ha mint tanonc a törvényben (88. §.) meghatározott időt eltöltötte, a tanonciskola elvégzését igazolja és a segédvizsgálatot leteszi. A tanoncidő tartamát a különböző iparok számára a miniszter szabhatja meg. A miniszter kijelölheti azokat a tanműhelyeket, tanfolyamokat, ipari szakiskolákat, egyéb oktatási intézeteket, főiskolákat stb. (tehát egy „stb“ a törvényben a teljhatalom), melyeknek sikeres végzése után vagy a segédlevél nem szükséges vagy rövidebb segédgyakorlat elegendő, vagy szakbavágó munka kimutatása mellőzhető (20. §.), egyes iparágaknál külön szakvizsgálatot rendelhet el, melynek letétele után elengedtetik a szakba vágó gyakorlat, vagy annak ideje leszállítható (21. §.). A szakképzettség megszerzése és igazolása tekintetében, kivételes könnyítéseket engedhet a miniszter: rokkantak, hadifoglyok, hadiözvegyek és az 1919. évi ellenforradalomban elhaltak özvegyei javára, közalkalmazottak és hivatásos katonák javára és 5 éven át folytatott foglalkozásukat elhagyni kénytelenek javára (22. §.). Azon iparok számára, melyeket túlnyomóan nők űznek, a miniszter általános hatályú könnyítéseket állapíthat meg (24. §.).

Nem rosszaljuk ezeket a kivételes intézkedéseket, ellenkezőleg szabadelvű miniszter kezében ezek a kivételek megadják a módot, hogy a korlátok az élet követelményeinek megfelelően leomoljanak, hanem csak példa gyanánt említjük, mennyire kellett a miniszteri hatalmat akkor kiterjeszteni, midőn egy az élet követelményét szem elől vesztett elvet kell törvénybe iktatni, és nincs meg a bátorság arra, hogy keresztülvihetőségének lehetetlenségét őszintén bevalljuk.

Ámde a tervezet számos intézkedésében a miniszteri önkény meghonosítása az ipari élet helyes fejlődésére határozottan veszélyes, vagy legalább is zavart okozó. Ilyen pl. az az intézkedés, mely szerint a miniszter bizonyos kereskedelmi szakmáknak, bizonyos ipari munkáknak vagy azoknak és bizonyos kereskedelmi szakmáknak egy helyiségben folytatását köztisztasági, közegészségi és közrendészeti szempontból eltilthatja vagy feltételekhez kötheti (47. §.). Ez a határozat teljesen a miniszter önkényétől teszi függővé az egész üzleti életet. Vannak esetek, melyekben a közérdek szempontjából az ipart és kereskedést korlátokhoz lehet, sőt kell kötni; így lőport nem szabad bárhol, bármily mennyiségben készletben tartani; a mérges anyagok kezelése óvintézkedésekhez köthető;

kőolaj raktározását föltételekhez kell szabni. Ezeket a megszorításokat külön törvénnyel vagy törvényen alapuló rendszabályokkal kell életbe léptetni. De általános elvül kimondani és a minisztert felhatalmazni, hogy minden kereskedelmi szakmában és minden ipari munkában tilalmakat és föltételeket szabhat: ez az üzleti jog teljes megszüntetését jelenti. Az 1884. ipartörvény 36. §. melyet a tervezet fenntart, a közérdeket elegendőképp védi, midőn mondja: „ha valamely üzlet az egészségre ártalmas, vagy egyébként a közönségre hátrányos vagy veszélyes hatást gyakorol — vagy ha népesebb utcaújakban nagyobb mennyiségű gyúanyaggal működvén vagy ilyet készítvén, könnyen tűzveszélyt okozhatna, az, ha a káros befolyás másképp el nem hárítható, teljes kárpótlás mellett kisajátítás útján megszüntethető“. Ez jogi állapot és nem önkény; ez biztosítja az iparos érdekeit és a közérdek követelményét.

Ugyancsak a miniszteri önkény szól a tervezet 57. §-ból; eszerint a miniszter mindazokat a rendelkezéseket megteheti, amelyek a közérdekek, a köz- vagy állategészség, közbiztonság, köz- és tűzrendészet követelményeinek, valamint a honvédelem érdekeinek megóvása céljából mulhatlanul szükségesek. Az említett közszempontokból ártalmas vagy veszélyes anyagoknak és félgyártmányoknak feldolgozását, árucikkeknek forgalombahozását korlátozhatja, föltételekhez kötheti, esetleg el is tilthatja. Az indokolás „azzal az aggállyal szemben, hogy ez az intézkedés az ipari közigazgatás feladatkörén túlmenve, erősen belevág a polgári szabadságokba“ arra utal „hogy a miniszter jogkörét közelebbről körülírni nem lehet“, tehát elismeri, hogy a polgári szabadságot nem tartja sértetlennek. Különben azt hiszi, hogy „a miniszter a nyert felhatalmazással legjobb belátása szerint élhet, de egyszersmint teljes felelősséggel is tartozik és ez elég biztosítékot nyújt abban az irányban, hogy a nyert felhatalmazással nem fog az ipar kárára élni“. Ezzel a felfogással maga az ipartörvény is mellőzhető. De ez a felfogás nem más, mint a kivételes háborús intézkedések vagyis a miniszteri önkény fenntartása az ipartörvény terén. A miniszteri felelősség fedné a háborús intézkedéseket és például mennyi kárt szenved az ipar az Árvizsgáló Bizottságok működése alapján; mennyi nehézséget és veszteséget okoz a forgalomnak engedélyekhez kötöttsége; mennyi bajt szült a behozatali és kiviteli tilalmak rendszere: mit használ itt a miniszteri felelősség, mikép lehet ezekben a kérdésekben a felelősséget érvényre juttatni?!

A törvényhozás arra való, hogy a jogokat megvédje és a magánérdeket a közérdekkel összhangzásba hozza. A közegészségi és

állategészségi törvények meghatározzák azokat a korlátokat, melyek az életben a magánérdek és jog ellenében érvényesíthetők; a bőrgyáros működését a nyersbőrök vásárlásánál és feldolgozásánál maga az állategészségügyi törvény szabályozza állategészségügyi szempontból; azt, hogy a mészáros és hentes egészséges állatot vágjon és öljön, a köz- és állategészségügyi törvények szabályozzák; a közigazgatási rendszabályok megállapítják a közrend, tűzrend tekintetében figyelembe veendő szabályokat; a honvédelmi törvényekben előírják azok a követelések, melyek honvédelmi szempontból mindenkit, az iparost és kereskedőt is tevékenységében korlátozzák és ha azok meg nem felelők, intézkedik a törvény a polgári szabadság további megszorításáról. De egy ily általános felhatalmazás, melynek egyedüli védelme a miniszter „legjobb belátása“, az nem képezheti az ipari élet jogi helyzetének alapját.

A hatósági beavatkozásnak erős jele mutatkozik a javaslatnak abban az intézkedésében, hogy az ipari élet minden jelenségéről tudomást kíván szerezni, ami az ipari életet folytonos zaklatásnak teszi ki.

Lehetetlenséget kíván a törvény, midőn azt reméli, hogy „az ipar álladékaiban beállt minden változást az iparhatóságnak be kell jelenteni.“ (42. §.). A javaslat indokolásában hiába keresünk felvilágosítást, mit ért az „ipar álladékaiban beállt minden változás“ alatt; az, hogy „a mai ipartörvénnyel megegyezően“ intézkedik, nem áll, mert erre a mai törvényben nem találunk szabályt. Az egész §. tulajdonképp az üzletvezető személyében történt változásról intézkedik, úgy amiként ezt a mai törvény is magában foglalja. Az említett általános intézkedés pedig érthetetlen. A javaslat maga (éppúgy mint a mai törvény) esetenként felsorolja, minő változás jelentendő be a hatóságnak, így a fióknyitás, a helyválttatás, a tanoncfelvétel, elbocsátás, a munkás felvétele és elbocsátása; ha a javaslat ennél többet akar, jelölje meg világosan az esetet, de ne kívánjon az ipari életbe egy teljesen homályos kifejezéssel, „az ipar álladékaiban beállt minden változás“ bejelentésével zavart okozni. Egy új munkagépnek alkalmazása minden esetre az ipar álladékaiban beállt változás, de ennek bejelentését talán a javaslat sem kívánja.

* * *

A javaslat iparrendőri és tanoncoktatási intézkedésekkel akar a kézművesiparosok egy része által hangoztatott panaszokon segíteni. Intézkedéseiben kénytelen a kormány teljhatalmát iparügyekben behozni, miáltal egyrészt az iparrendőri ügyekben teljes önkényt honosít meg, de másrészt a minisztérium részéről oly sokoldalú tevékenységet követel, melyet mai szervezetében keresztül-

vinni képtelen. A törvény ily alakban papiros marad, átgondolt rendszere nem fog életbe lépni, és mint annyi más törvényünk, csak akkor fog a hatóság közegei által alkalmazásba vétetni, ha valamelyik féllel szemben sújtó hatalmát éreztetni akarja. A javaslat legtöbb intézkedésében éppen annak ellenkezőjét fogja elérni, mint amit a panaszkozó kézművesiparosok kívánnak. Az „illegális“ verseny ellen védelmet kérnek és helyette lépten nyomon oly rendőri intézkedések lépnének életbe, melyek tevékenységüket hátráltatják s így versenyképességüket megbénítják.

Ha a javaslat csak a kézműiparra vonatkoznék és csak e téren kívánna „rendet“ teremteni, a mondott ítélettel befejezhetnők véleményünket. A javaslat azonban minden más iparra, a „szabadipar“ a „kereskedés“ és a „gyáriparra“ is terjed. Már az a körülmény, hogy ezek a foglalkozási ágak az 1884. ipartörvény intézkedései ellen — legalább a javaslat által helyettesítendőik ellen — nem szólnak fel és módosítását nem kívánják, nagyon is megfontolásra adott volna okot arra, vajjon az a zubbony, melyet intézkedései folytán a javaslat a kézművesiparra szabott, ráillik-e a kereskedelemre, a gyárra és egyes más foglalkozásra (amelyet a javaslat szabadiparnak minősít). Igaz, ezek a foglalkozási ágak nagyobb képzettségük és nagyobb vagyoni erejük mellett talán könnyebben kikerülhetik a javaslatban működésük elé gördíthető hatósági akadályokat, de nincsenek biztosítva az ellen, hogy esetről-esetre nem kell-e oly intézkedéseket eltűrniök, melyeket közérdek nélkül a hatóság a törvény szavai és még inkább szelleme folytán elrendelhet, vagy nem kellend-e oly teendőket végezniök, melyek alakosságuk folytán terhelők, anélkül, hogy akár vállalatok, akár a közönség belőlük előnyt látna.

Végül nem tagadható, hogy a tanoncügy rendezése tekintetében a javaslat elvileg helyes alapon halad. De e tekintetben a mostani nehéz gazdasági viszonyok, és főképp azon körülmény folytán, hogy minden munkaerőt fel kell használni, mely bármely téren dologra kínálkozik, és mindenképp meg kell könnyebbíteni a vállalatok helyzetét akkor, midőn új erők felvételéről gondoskodnak; szóval akkor, mikor mindenki azt hangoztatja, hogy jövőnk csak munkával biztosítható: ily időben még a legjobb szándékból tervezett újabb rend is akadály és gát a munkálkodó iparra. A tanoncügy rendezése mostani állapotunkban nem időszerű, és ha az törvénné válnék, keresztül nem vihető, mert oly terheket ró az iparosra, hogy inkább tanonc nélkül marad.

Matlekovits Sándor.

Amerika.

Négy és fél esztendő háború borzalmai, másfél esztendő forradalmi nyomorúságai után, lelkünket és cselekvőképességünket megbénító békeszerződés terhe alatt a magyarság életösztone új orientációkat keres az Élet felé. A kétségektől zaklatott s az élet vágyától hajtott lelkek fantáziájában egyre erőteljesebben bontakozik ki az oceán ködéből a földi jólét, a gyors meggazdagodás ábrándvilága, az ígéret földje: — *Amerika!*

Már az elmúlt év végén hónapok óta figyeltem ezt a lelkekben végbemenő folyamatot. Láttam, hogy a magyar *mérnökök*, az élet nehézségeivel küzdő *tisztviselők* ezrei, a *munkásság* tízezrei néznek vágyódó pillantással az álmok országa felé. Gazdasági helyzetünk bizonytalansága napról-napra több lélekben érlelte meg a vágyat: kivándorolni — legalább átmenetileg — oda, ahol a munkakészségnek munkaalkalom és kenyérkereső lehetőség kínálkozik.

Ezt a vágyat csak élesztette egy másik, figyelemreméltó megállapítás. Az elmúlt évnek különösen második felében hétről-hétre emelkedő irányzatot mutatott az Amerikából hazakiváncozó *magyar dollártökének* beszüremkedése. A dollár ebbeli megmozdulásában főképen két tényező képviselte az indító erőt, egyik a segíteni vágyó *humanitárius* érzés, a másik a konjunkturára pályázó *üzleti számítás*. Ám bármiképp álljon is a dolog, magából a tényből egy fontos tanulság közvetlenül levezethető, az, hogy az amerikai magyarság nélkülözhető dollártökével rendelkezik és hogy e tőke hazai beruházásoktól nem idegenkedik.

Ezt a két megfigyelést szervesen egészíti ki az a megállapítás, amely a hazai termelő, alkotó munka lehetőségeire vonatkozik. Mintha a reánk nehezedő nyomás reakciója gyanánt elemi erővel törne fel az életöszton lángja, s mintha ennek fénye belevilágítana termelő gazdaságunk elhanyagolt zugaiba! Mérnökök, termelők, közgazdászok körében a termelés, energiagazdálkodás, az alkotó munka problémáinak meglepő, sokszor egészen ujszerű, mondhatnám úttörő megoldásai kerülnek elénk, amelyek végrehajtása hatalmas lendületet adhatna gazdasági konszolidációnknak. És ha lehet is vitat-

kozni efelett, hogy ezek a megoldások többé-kevésbé optimisztikusak, s a békeszerződés eshetőségeivel szemben túlságosan bízókodók, — kétségtelenül bizonyos, hogy azok *reális* lehetőségek és hogy azokat az alkotás vágya fakasztotta a lelkekből.

A természetadta termelő lehetőségek, a gazdasági kulturmunkák egész sorozata, az oceán túlról elhelyezkedést kereső magyar munka verejtékén szerzett tőke, a kivándorlás gondolatával foglalkozó intellektuell és ipari készültségű, tétlenségre kárhóztatott munkaerő: — a helyzetnek ez a három komponense fejezi ki azt a tragikumot, amely a háború és békeszerződés nyomán népünkre nehezedik. A magyar gazdaságpolitika feladata megtalálni azt az irányt, amely e komponensek eredője gyanánt a kibontakozás útjára mutat.

Segítségére lenni azoknak, akikre e feladat felelőssége hárul; keresni velük együtt azt az Ariadne-fonalat, amely a zürzavaros viszonyok labirintusából az élet és alkotás útjára vezet: — ez a gondolat késztetett engem és érdemes utitársamat, Pompéry Elemért, a m. kir. Szabadalmi-Biróság alelnökét arra, hogy folyó év februárjában utra keljünk Amerika felé. Kéthónapi ott időzésünk alatt meglátogattuk New-York, Jersey, Pennsylvania, Ohio, Michigan és Illinois államok nagyobb magyar koloniáit; érintkezésbe léptünk a magyarság kint élő polgári és egyházi vezetőivel; és összekötést kerestünk az amerikai közgazdaság egyes szervezeteivel is. Távol áll tőlem, hogy akár megfigyeléseink értékét, akár az elért eredményeket túlbecsüljem; viszont készséggel vállalkoztam arra, hogy benyomásainkról és azokon felépített konkluzióinkról röviden beszámoljak. Lehet, hogy ez a beszámoló egyoldalú; ám szolgáljon ennek magyarázatául, s egyúttal mentségül az, hogy az ott töltött rövid idő alatt a viszonyokat főleg fentebb közölt megállapításaink szemszögéből figyeltük meg s tettük tanulmányozás tárgyává.

* * *

A közgazdaság általános helyzetképe. Akkoriban még a békeszerződések ratifikálva nem lévén, alakilag ellenséges ország alattvalói voltunk. És Uncle Sam az ilyen alakiságokban nem ismer tréfát. Gazdasági célú vállalkozásunk során szigorúan szem előtt kellett tartanunk, hogy ténykedéseink a még mindig érvényben volt „Trade with the Enemy Act“ rendelkezései alá esnek. Diplomáciánk formailag nem volt; a magyar vonatkozású ügyeket a svéd konzulátushoz beosztott tisztviselők látták el dr. Winter Károly h. főkonzul lelkiismeretes ellenőrzése mellett. *Perényi* János követségi taná-

csos pedig mint magánzó szövögette össze a diplomácia széttépett szálaait annak a régi, meleg rokonszenyvek védelme alatt, amelyet már régebbi működésével vívott ki magának. Meg kellett szoknunk az Egyesült-Államok érdekes szervezetéből folyó jogrendszer sajátosságait is. Utalok pl. arra, hogy a kereskedelmi jog az Egyesült-Államok 48 államában különböző, sokszor lényegesen eltérő rendelkezéseket tartalmaz. Amíg New-York és Pennsylvánia államokban a kereskedelmi alapítások és ügyletek terén igen nagy a mozgási szabadság, addig New-Jerseyben, Ohióban stb. az ú. n. „Blue Sky“ törvények szigorú elővizsgálatot írnak elő új papirok bevezetése s új kereskedelmi alakulások létesítése tekintetében.

A világháború az Egyesült-Államok gazdasági életén mély nyomokat hagyott. Az Amerikai Egyesült-Államok közgazdasági viszonyait különös, mondhatnám bizarr módon világítja meg két körülmény. Az egyik az, hogy ez év márciusában *a világ aranykészletének több mint egyharmada* (ma már több mint fele) *Amerika birtokába* került és hogy ez az aranyfolyam egyre szállítja még az aranyat Európa vérszegény testéből a Wall-Street páncélkamráiba. Az áprilisi hivataios kimutatások szerint f. é. január 1-től március 20-ig 133 millió dollár értékű arany folyt be, amivel szemben csak 4 millió volt az aranyexport; s ennek az óriási aranyadónak nagy részét, 87 millió dollárt Európa szállította. Mint kuriózumot közölte a napisajtó, hogy március végén az Egyesült-Államok aranykészletéből minden polgárára 30 dollár értékű arany jutott.

A másik megállapítás ezzel szemben az, hogy az *Egyesült-Államok közgazdasági élete dermedt*; a termelés rég látott válságos időket él. Minél nagyobb bőséggel ontja Amerika felé hullámaint az aranyfolyam, annál inkább súlyosbodik a termelő gazdaság helyzete. Akkoriban 5 millióra becsülték a *munkanélküliek* számát; azóta ez a szám 25—30%-kal emelkedett. A leghatalmasabb iparágak: a nehézipar, a gumi- és textilipar csak erősen redukált létszámmal és fél-munkaidővel bírják fenntartani üzemeiket. Talán az egyetlen automobilipar az, amely a válsággal megbirkózni képes; a detroiti Ford-gyár pl. már az év első negyedévében teljes erővel felvette az üzemet, s ma is havi 100.000 darab automobilt tud forgalomba hozni. Erősen leszállott a szén ára; a pensylvániai legnagyobb szénbányákban 2.—dollarért kínálták (hajóba rakva) a puhaszén tonnáját. Ólomsúllyal nehezedik a gazdasági helyzet a munkásságra és a középosztályra is, nemcsak a munkanélküliség miatt, hanem az állandó *bérleszállítások* következtében is. Súlyosbitja a szociális helyzetet, hogy a háborús költségek fedezésére új, a munkásságot

is erősen érintő adózás lépett életbe; s emellett a közszükségleti cikkek piaca a békeidővel szemben még mindig 2 – 2¹/₂-szeres árnívón áll. Érthető, hogy ily körülmények között az általános gazdasági depresszió csendes vizeit egyre fokozódó belső, szociális nyugtalanság teszi fodrossá. Májusban 200.000 newyorki kikötőmunkás lépett sztrájkba; ugyanakkor tört ki a hónapok óta lappangó nyomdász-sztrájk, amely részben még ma is tart; azóta újabb és újabb sztrájkmozgalmak híre érkezik a világ leggazdagabb országából.

Harding, az Egyesült-Államok népszerű elnöke tehát a legváltóságosabb viszonyok között foglalta el a helyet, amelyet számára a közbizalom kijelölt. Az a csúfos vereség, amely a lezajlott elnökválasztáson Wilsont és a demokratapártot érte, szakítást jelentett a hazugságokon felépített háborús politikával; és bizalmat, reményteljes várakozást a republikánus Harding békés gazdaságpolitikájával szemben. Mióta Harding a Fehérházba költözött, ismételten nyilatkozott programjának legközelebbi feladatairól. Alapgondolata: megfelelő bel- és külpolitikával a megbénult termelés útjából minden akadályt elhárítani, ha kell, átmenetileg áldozatok árán is. Akkoriban az amerikai közgazdaság szemmel látható bizalommal honorálta az elnök ebbeli szándékait, bár bizonyos mérvű külpolitikai feszültség — főleg a Yap-sziget kérdésében — erősen érezhető volt. Március, április hónapokban a nagyipari papirok, főleg az acél- és gumiértékek szemmel láthatóan javultak; sajnos, azóta az amerikai tőzsdén is erős hullámvázások állottak be, jeléül annak, hogy a termelőgazdaság mélyén súlyos problémák erjedése van folyamatban.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy, ha Európa a világháború folytán a történelem legváltóságosabb korszakába jutott, — Amerika közgazdasága is nehéz válsággal küzdök. És ez természetes. Az elmúlt évszázad közlekedési és technikai alkotásai közelebb hozták egymáshoz az oceánok által elválasztott világrészeket. Az egész világ gazdasága egységes szervezetté alakult; és ha annak egyik részét gyilkos kór ülte meg, meg kell azt éreznie az egész szervezetnek. Ennek a szervezetnek anyagcseréjében *Amerika exportjának* döntő szerepe volt; amelynek arányairól és fejlődéséről a következő szám adatok adnak képet:

Export:

H o v á ?	Európába	Észak-Amerikába	Dél-Amerikába	Ázsiába	Oceániába	Afrikába	Összesen
1910—14-ig évi	1.5 milliárd dollár	500—600 millió dollár	100—146 millió dollár	85—117 millió dollár	66—83 millió dollár	23—29 millió dollár	2.5 milliárd dollár
1920-ban (1919 júl. 1-től 1920 jún. 30-ig)	4.86 milliárd dollár	1.63 milliárd dollár	490 millió dollár	798 millió dollár	193 millió dollár	128 millió dollár	7.95 milliárd dollár

1919 július 1-től 1920 június 30-ig exportált fontosabb cikkek:

Nyers pamut	1.382,000.000 dollár
Acél, vas	932,000.000 „
Kenyérmagvak	808,000.000 „
Kőolaj, nyers és raffin.	650,000.000 „
Textiláru (coton)	330,000.000 „
Bőr és bőrárú	320,000.000 „
Réz	150,000.000 „
Dohány	272,000.000 „ értékben.

Látható tehát, hogy az az export, amely a háborút megelőző években kereken évi 2 és fél milliárd dollár értéket képviselt, a háború alatt értékben megsokszorozódott s 1920 derekáig 8 milliárd dollárban kulminációját érte el. Igaz, hogy ebben a nagyobb értékben az anyagdrágulás is kifejezésre jut, mindamelllett a kivitel kvantitatíve is nagyobb arányokat öltött. Ennek az *exportnak kb. 60 százalékát Európa vette fel.* Amerika termelőgazdasága természetesen megfelelően hozzáidomult az export által teremtett viszonyokhoz. Óriási arányokra felfokozott produkció és sohasem látott nagy munkabérek korszaka következett be. A napszámosok 7 dolláros napibérétől az akkordban dolgozó szakmunkások 20—25 dolláros napi keresetéig a munkabérek teljesen új skálája lépett érvénybe, átmenetileg minden addigi amerikai méretet messze túlhaladó jólétet biztosítva a munkásság millióinak.

Ennek a háborús konjunktúrára felépített pünkösdi királyságnak természetesen hamar vége szakadt. Hoover márciusi nyilatkozata szerint az Egyesült-Államok exportja 1920 második felében már az előző félév 50%-ára zsugorodott össze, mert Európa beteg szervezete a háború által mesterségesen felfokozott anyagcserét tovább nem bírta. Máról-holnapra új felvevő piacokat találni ugyancsak nem könnyű dolog; az ezirányú törekvések magyarázzák meg azt a kacérkodást, amelyet Amerika kapitalistái az orosz szovjettel foly-

tattak és folytatnak még most is. Emellett az új piacok meghódítása egyéb váratlan nehézségekbe is ütközött. Így pl. Japán flotta-építő programja erős reménységeket váltott ki az amerikai nehéziparban, az exportlehetőségek iránt; de ezeket a reménységeket váratlanul új konkurens felbukkanása hűtötte le. Az «Iron Age» egyik márciusi száma megdöbbenéssel állapítja meg, hogy Németország a vas- és acélárút fob (free on board) Japán, csaknem olcsóbban szállítja, mint az amerikai vasipar ab Amerika. A verseny és az óriási valutakülönbségek a termelés költségeinek erőteljes, sőt mondhatni erőszakos csökkentését tették szükségessé; az amúgy is erősen lemorzsolódott munkabérek folyó év első felében zuhanás-szerűen estek.

Arannyal mérve fel tehát Amerika jólétét, helyzete példátlanul kedvező. Ennek dacára Amerika közgazdasága felett súlyos válságok és szociális viharok felhői tornyosulnak. Az a kelevény, amely Európa testét rothasztja, beteggé tette Amerika közgazdaságát is.

Kereseti és életviszonyok. Amint már az előzőkben jeleztem, az általános gazdasági depresszió folyományaként *munkanélküliség, csökkentett munkaidő* és állandó irányzatú *bérredukció* jellemzik a kereseti viszonyokat. A helyzet annál nyomasztóbb, mert a háború alatt a kereseti lehetőségek és bérek soha nem látott mérvet öltöttek. Álljon itt összehasonlításként néhány számadat:

Napi 8 órás keretben; túl- órák duplán számíttatnak	háború alatt dollár	háború után dollár
Napszámosok és segéd- munkások napibére	6·0—6·7 (7·0—7·5)	3·5—4·0 (6·0)*
Szakmunkás napibére	9·0—10·0 (9·0—10·0)	6·4—7·0 (7·0—8·0)
Gépészek heti 48 órai munkabére	60·0	45·0

Ezek az így leszállított bérek azonban csak kb. a múlt év végéig voltak érvényben. Azóta egyes iparágakban még jelentékenyebb bérleszállítás történt; otlétünk alatt április végén a gyáripari munkabéreket újabb 30—50%-kal faragták le. Alkalmam volt különböző vidékek magyar gyárimunkásaitól megtudni, hogy a segédmunkások órabérét áprilisban 25—30 centre szállították le; ami permanens üzemeknél heti 10—12 dollár keresetnek felel meg,

* A zárjelben közölt béreket az Unió-munkásszervezet állapította meg.

a háború alatti 36—40 dollárral szemben; emellett sok üzem csak félidőn át működik.

A munkásság ennek következtében kedvetlenül és sok helyen amerikázva dolgozik. A hatalmas bérredukció és nyomasztó munkahiány annál súlyosabban nehezedik a munkásságra, mert az *elsőrendű életszükségletek árnivója a háború előtti állapottal szemben mindig 200—250⁰/_o-kal magasabb*. Így nevezetesen a marhahús fontja 28—40 cent; kész ruha ára 30 dollártól felfelé; egy szoba-konyhás lakás New-York East-felén heti 4—5 dollár; két szoba, konyha, fürdőszoba heti 7 dollár (az árakban rendszerint a melegvíz-szolgáltatás és fűtés is bennfoglaltatik). Amerika összes nagyobb városaiban megtalálható, tömegélelmezésre nagyszerűen és higiénikusan berendezett „*Childs*“-ekben egészséges és jó ebédet már 50—60 centért lehet kapni.

A nagy mérvben megcsappant kereseti lehetőségek dacára az amerikai munkásság helyzete még mindig tűrhetőnek mondható a mi viszonyainkkal szemben. Egy font hús ára kb. egy órai munkabér (nálunk 2—3 óra bére); egy öltözet olcsó ruha árát kb. 2¹/₂—3 hét alatt lehet megkeresni (nálunk 4—8 heti keresettel). Csupán a lakásviszonyok tekintetében kedvezőbb reánk nézve az árösszehasonlítás.

A gazdasági helyzet természetesen a kereső *középosztállyal* is érezteti súlyát. Az olcsóbb lakások árait már közöltem; bútorozott szobák Boarding-house-okben világítással és fűtéssel heti 8—10 dollárért kaphatók; a napi élelmezés fejenként 1¹/₂—2 dollár. Mindent összevéve egyedül álló hivatalnoknak legszerényebb igényei kielégítésére ruházat nélkül heti 25—30 dollárra van szüksége. Ezzel szemben ügyesebb irodai leány keresete napi 4—5 dollár; közepes tisztviselő heti keresete 40—50 dollár; havi 300 dollár kereset már szép fizetést jelent. Úgy a munkások, mint a tisztviselők túlnyomó része hetifizetést húz, s bármely héten felmondás nélkül elbocsájtathatók.

Adatok a nehézipar és építőipar köréből. Hogy az ipari termelés viszonyairól vázolt helyzetképet kiegészítsem, az alábbiakban közlöm a *nehézipar*, az *építőipar* főbb produktumainak, illetőleg anyagszükségleteinek jellegzetesebb árait.

A nehézipar főbb produktumainak áralakulása:

A nehéziparban a helyzet: csökkenő irányzat!

	1920 ápr. 6.	1921 ápr. 5.	Árcsökkenés kerekén :
Bessemer-acéltömb gross tonna; Pittsburghi	43·50 dollár	26·96 dollár	40%
Ferromangán	250— dollár	90— dollár	65%
<i>Sínek</i>			
Bessemer sínek nehéz minőség	55— dollár	45— dollár	18%
<i>Vas- és acélgyártmányok fontonként nagyban</i>			
Vas záruk	3·75 cent	2·36 cent	36%
Skelpék Pittsburgh... ..	2·75 cent	2·10 cent	23%
<i>Lemezek, szögek és drótok</i>			
Fekete lemez, Pittsburgh, Nr. 28... ..	5·50 cent	3·75 cent	32%
Drótszögek	4— cent	3— cent	25%
Drót	3·50 cent	3— cent	14%
<i>Fémek</i>			
Elektrolit réz	19·25 cent	12·50 cent	37%
Cink	8·60 cent	4·65 cent	47%
Ólom	8·75 cent	4·25 cent	52%
Ón... ..	63·25 cent	28·50 cent	53%

Az építőipar általában stagnál. Kifejezett lakásinség nincs ugyan, de az építőmunka úgy a nagyobb városokban, mint vidéken is gyengén van foglalkoztatva. New-Yorkban mindössze néhány felhőkarparó volt épülőfélben; ezeken kívül nagyobbára csak épületátalakítások folynak.

Az építőanyagok árai rendkívül megrágultak. — Így például:

1 m³ kész beton (vas nélkül) kb. 10 dollár.

Gömbvas fontja 3 cent.

1 láb 1"-es hornyolt deszka 7 cent.

1 láb 3"-as hornyolt deszka 21—25 cent.

50 láb hosszú nyers héjjas gömbfa darabja 25 dollár.

100 láb hosszú nyers héjjas gömbfa darabja 80—100 dollár.

1 m³ durván kidolgozott gránit kb. 170 dollár.

Görpálya vastalpakkkal, 2 láb nyomtávolsággal, lábanként 1 dollár.

Egybevetve pénzünk értékét a dolláréval, megállapítható, hogy az építőanyagok ára nálunk lényegesen olcsóbb.

Szociális élet. Az Egyesült-Államok népe fanatizmusig menő gyermekkultuszt űz. „*Boyhood is the nation's greatest treasure!*” Ez az elv talán soha és sehol sem tudott a társadalomba an

begyökeresedni, de véleményem szerint ennek a gondolatnak talán sehol sincs annyi fattyúhajtása, mint az Egyesült-Államok életében. A gyermek szent és sérthetetlen; gyermeket bántalmazni annyi, mint magát a tömegharagnak kiszolgáltatni. Ottlétünk alatt Youngstownban a bíróság börtönbüntetéssel sújtott egy apát, aki 15 éves leánygyermekét csavargás miatt megverte; panaszosok a megbüntett leány és barátai voltak. Az iskolai nevelés teljesen demokratikus; a néger gyermekek is teljesen egyforma elbánásban részesülnek a többivel. Az iskolákban rendkívül fejlett a sportélet, s az onnét hozzánk is átplántált cserkészlet. Vannak intézetek, amelyek vadregényes vidékeken nyári telepeket tartanak fenn, ahol a tanulók a nyári hónapokat táborozva, a sportnak és ősfoglalkozásoknak élve töltik el; külön-külön ilyen telepek vannak mindkét nembeli ifjúság részére. Hogy az ily intézmények mit jelentenek egészségügyi szempontból és mennyire üdvös tényezői az önállóságra való nevelésnek, az magyarázatra nem szorul.

Alkalmunk volt megtekinteni a Trenton közelében levő *Princeton-egyetemet*, ahol főleg a gazdag családok fiatalsága helyezkedik el. Pavillon-rendszerben épült nagy kiterjedésű telep; középen az istentiszteletek és ünnepek tartására szolgáló díszes Alexander-Hallal. A fiatalság élete a háború előtti időkben német mintára rendezkedett be, a bajtársi szolidaritás jegyében. Az Egyesült-Államok számos nagy embere került ki az intézetből, amelynek elnökké való választása előtt Wilson volt a rektora. A sportélet szinte túlteng az egyetem falai között; mondják, hogy talán a komoly studiumok rovására. A tanév végén 8 napig tartó sportünnepeket tartanak, amelyen az ifjúság hozzátartozói, az intézet életben levő legrégebb volt hallgatói, a cincinnatii, chicagói stb. egyetemek versenyzői stb. óriási számban vesznek részt. A program végső, érdekes, az indián játékokra emlékeztető pontja a „Hullahu“. Erre az intézetből évtizedek óta kikerült évfolyamok időrendi sorrendben vonulnak fel, mindegyik évfolyam a maga szimbolumával, amelyek között a kakastól a tigrisig mindenféle állat szerepel. A felvonulás végpontján, amfiteátrisan elhelyezett padsorok között óriási máglya áll ládák, iskolai szerek, törött padokból stb., melyet adott jelre felgyújtva „Hullahu“ kiáltással táncolnak körül.

A nagy városok hivalkodó jólétének árnyékában ott burjánzik a nyomorúság. A Down-Townban, a Broadway pompázó kirakataitól és milliárdos bankházaitól alig néhány lépésre vegetál az a szegény osztály, amelynek gyermekei a szemétből keresgélnek ki a kenyérhéjat. A kőpalotákkal szegélyezett utcások mögött húzódik el a

falépcsős, fafalas és mennyezetes épületek egész sora; a homlokzataikon alkalmazott vaslétrákkal és vészkijárókkal, amelyek az ily épületsoroknak szokatlanul bizarr külsőt adnak.

A termelés két tényezője: *a tőke és munkásság* itt is állandó farkasszemet néz egymással. Bár az egyes munkásszervezetek, főleg a Gompers Sámuel elnöklete alatt álló *American Federation of Labour** igyekeznek a munkásságot hatalmas szervezetekben egységes akciókra tömöríteni, közismert, hogy a nagytőke szervezettsége sokkal hatalmasabb és nagyobb erő kifejtésre képes. Szociális jogalkotásról beszélni alig lehet. Gazdasági ököljog, legszélsőbb manschesterizmus a demokrácia palástjába öltözött: — körülbelül így fest a szociális gazdasági helyzet. A munkásságnak a tőkéhez való viszonya meglehetősen rendezetlen; a munkás és tisztviselő felmondás nélkül elbocsájtható; a betegsegélyezésre, biztosításra az állami gondoskodás ki nem terjed; csupán a balesetbiztosítás került újabban az állami gondoskodás körébe, de az is csak fakultative. Ez az állapot magyarázza meg annak a sok társadalmi alapon létesült betegsegélyzőnek létrejöttét, amelyek sok jóakarattal, de a gazdasági élet hullámzásaival küzködve igyekeznek pótolni a szociális jogrendszer fogyatkozásait.

Egészen sajátos a helyzet a *cselédtartás* dolgában. Az Egyesült-Államokban ez luxusszámba megy; a cseléd havi 70—100 dolláros minimális bére és különleges igényei elviselhetetlen terhet jelentenek a középosztálybeli háztartások szempontjából. Jómódú évi 12—15,000 dolláros háztartásokban is ritka a cseléd, akit bejáró és napi 2—3 órán át segédkező személyzet pótol. A háztartások egész berendezkedése is ehhez a helyzethez idomult. Ahol az asszony is keres, ott csak az esti dinernél találkozik a család, ezt a dinert legkülönfélébb kész növényi- és húskonzervekből 1/2 óra alatt elkészítheti a háziasszony, ahol pedig az nincs kereső állásban, ott maga végzi a háztartás teendőit, a durvább munkákat a segédkező bejárónő igénybevételével. Ennek megfelelően a lakás felszerelése is olyan, hogy a háztartás teendői a legkevesebb munkával és legkényelmesebben legyenek végezhetőek. A lakások központi fűtéssel, vacuum-cleanerrel vannak felszerelve; a konyhák gáztűzhelyekkel, permanens központi melegvízellátással, konyhai liftekkel stb. A háziasszony telefonon rendeli meg napi szükségletét, amelyet házhoz szállítanak és a konyhai liften adnak kézhez. A ruhamosást

* Ebben a szervezetben 11 nemzeti és nemzetközi Unio tömörült, 34.000 helyi unioval, 5 kerülettel, 46 állami osztállyal, 801 városi központtal és 823 ipari és szövetségi munka-unioval.

vagy a nagyszámú főleg kínai laundryk végzik, vagy rövidebb időközökben otthon a konyhában, amelynek ablakából a szárítandó ruha a görgőcsigás kötélzeten továbbítható az udvarba. Ilyképen a háztartás összes teendői kényelmesen végezhetőek el; amihez még hozzájárul az is, hogy a családfő déli lunchét hivatala körül költi el, s így a főzés maga csak a breakfaste és esti dinerre szorítkozik. Ez az életrend nagy mértékben tehermentesíti a nőt, ami azután visszahat a nő szociális helyzetére is. Felszabaduló idejüket vagy kereső munkával értékesítik, vagy a sportnak és különböző női szervezetek körüli tevékenységnek szentelik. Mint kuriózumot említem meg, hogy a női arcfestés széleskörű, sokszor az izléstelenségig vitt divattá vált. Az év elején közölt kimutatások szerint az elmúlt évben az Amerikai Egyesült-Államok iparának kendőző szerekből 200 millió dollár forgalma volt.

Az amerikai társadalmi élet egyik legérdekesebb jelensége a *prohibition*: a *szesztilalom*. A szesz ellenségeinek másfél évtizedes kitartó s utóbb már harcias munkájával sikerült a háború utolsó éveiben kivívniok, hogy a szesztilalom immár az egész Egyesült-Államok területén általánossá vált. Szeszestalt csak orvosi rendeletre, gyógyszerárak útján lehet beszerezni; mindennemű szeszestitalnak árusítása és élvezete a legszigorúbb tilalom alá esik; a bűnösöket nemcsak pénzbüntetéssel, hanem elzárással is büntetik. Érthető, hogy úgy a sajtó, mint az egész közvélemény állandóan foglalkozik ennek az átmenet nélkül életbeléptetett törvénynek fonák következményeivel. Maga a cél, amelyet az alkoholtilalom elérni akart, alapján véve dicséretes: gátat vetne annak a romboló munkának, amelyet a whisky a nép erkölcsében és fizikumában végzett. Ezzel szemben tény, hogy a szesztilalom ennek sok tekintetben éppen az ellenkezőjét érte el. Amellett, hogy válságba döntött egyes nagy iparágakat, például sör- és szeszgyárakat stb., az alkoholfogyasztás végeredményben alig csökkent; az emberek ma csempészet útján méregdrága áron szerzik be a szeszestalt, vagy, ami még gyakoribb, otthon főzik a sört és pálinkát. Ha eddig csak a családfő hódolt a whisky szenvedélyének, úgy ma már a pálinkát főző háziasszony és a gyermekek is hozzászoknak az otthon készült ital élvezetéhez. A csempészet és megvesztegetés a szesz körül sohasem látott arányokat öltött. Érthető tehát, ha úgy a sajtó, mint a különböző meetingek nagy ellenpropagandát fejtenek ki a dry-párt ellen, amely viszont a tilalom hatályának szigorításával akarja az abszolút alkoholmentességet: a „csont-szárazságot“ kierőszakolni.

Felemelő az a céltudatos munka, amelyet az Egyesült-Államok

kormányja a *nemzeti élet és nemzeti szolidaritás* érdekében kifejt. A csillagos lobogó kultusza túlhaladja a legsovénabb európai országokét. Az iskolai oktatás, társadalmi ünnepély, politikai demonstráció a csillagos lobogó dicsőítésével kezdődik és azzal végződik. Amerre egy felvonulás a nemzeti lobogóval elhalad, ott az utca népe szent tisztelettel veszi le kalapját; jaj annak, aki erről a kötelességről megfeledkezik. Álljon ennek a demokratikus és többékevésbé internacionális szerkezetű Újvilágnak nemzeti érzése példakép azok előtt, akik a nemzeti gondolat államalkotó erejét lekicsinylik s akiknek szemében avult konzervativizmus s a történelem lomtarába való minden, ami nemzeti.

Városképek, közlekedés. Európai szemmel nézve az Egyesült-Államok nagyobb városait, azok külső képe első tekintetre többnyire diszszonáns. New-York Avenue-i és a közel 40 kilométer hosszú Broadway aránylag szűkek; terei, square-jei művészi kiképzés híján vannak; a 25—32 emeletes felhőkaparók mellett meghúzódó egy vagy két emeletes épületek fegyelmetlenségről tanuskodnak. Az Avenue-ket keresztező, számozott utcák tömegprodukcióna emlékeztető beépítése művészi koncepció híjával van. A helyzet megértése végett azonban nem szabad megfeledkeznünk két körülményről. Amerika városainak legtöbbje alig egy-két évtized alatt rohamosan épült nagygyá és így nem volt idő a művészi szempontok érvényesítésére. Másrészt ennek a robbanásszerű fejlődésnek rúgója az *üzlet* volt; s így érthető, ha a városfejlődés irányát is az üzleti célszerűség követelményei szabták meg. Az üzleti élet centralizációja, s az egyébként is körülhatárolt lehetőségek vezettek a magasba irányuló térkihasználásra, a felhőkaparók építésére; a közlekedés gyors és egyszerűbb lebonyolítása a hosszú, nyílegyenes Avenuekre; a gyakorlati élet egyéb igényei az egyenes, számozott Street-ek létesítésére. A városépítés karmesteri pálcáját nem a művészet, hanem a business kezelte. Annyi bizonyos, hogy a Sky-scraperok harmonikus művészi megoldása nem kis gondot okozott és fog még okozni Amerika architektusainak. Kétségtelen dolog, hogy ez irányban határozott, erős fejlődés észlelhető; a *Fifth Avenue* magasabb épületei, a *City-Hall* és a *Woolword-Building* már az ilyirányú művészi törekvések jelentős sikereiről tanuskodnak. Impozáns alkotásai a vasbeton-építkezésnek a *Grand Central Terminal* és a *Pennsylvania-Railroad* új állomásai, amelyek impozáns ívelésű csarnokai és kétszintes egymás alatt elhelyezett indóházai elsőrendű látványosságot nyújtanak.

Amint már jeleztem, bántó látvány a házak homlokzatán

alkalmazott vészkijárók vaslépcsőzete; bizonyos azonban, hogy azok szükségességét a könnyű építési mód indokolja. Csunya és lármás az Avenuekon végigvonuló magasvasút, amelynek óriási vas állványzata az utcaszélesség felét, néhol kétharmadát igénybe veszi; fokozatos eltávolításuk tervbe van már véve, amint a földalatti vasutak fejlesztésével nélkülözhetőkké válnak.

Kétségtelen, hogy a *földalatti vasút* (Subway) hálózata nemcsak elsőrendű technikai alkotás, hanem a világvárosi forgalom lebonyolításának gyors és kitűnő eszköze. Ez a föld alatt, sőt a Hudson River alatt is átvonuló vasút pompás járműveivel, fényes világításával, célszerű adminisztrációjával s a közlekedés gyorsaságával messze meghaladja az európai hasonló vasutakat. A főbb közlekedési vonalakon négy sínpáron bonyolódik le a forgalom; kettő a szakaszforgalom, a középső kettő a nagyobb távolságokban megálló exprezsforgalom céljait szolgálja. A kocsik száma az egyes napszakok forgalmi igényeinek megfelelően 3—9 között váltakozik. A jegykezelés impozánsan egyszerű; a megállóhely pénztáránál 5 centes tikkelt váltandó, amelyet a perronra való belépéskor automataba dob az ember és ezzel jogot nyer arra, hogy mindaddig, amíg valamely perronon ismét ki nem lép, tetszőleges ideig bármely vonatot igénybe vehessen. Közönséget zaklató ellenőrök nincsenek. A lebonyolítandó forgalom arányairól képet nyújtandó, megemlítem, hogy reggelenként, illetve esténként az Up-Townból a Down-Townba, illetve vissza 1½ millió tisztviselőt és munkást kell a vasutaknak szállítaniok. A forgalom éjjel-nappali. A Subway körülbelül másfél évtizede indult meg s azóta fejlesztése állandóan folyik.

Meg kell emlékezni az építkezési technika lényeges elemeiről: a *liftekről* is. Természetes, hogy a 25—32 emeletes felhőkapa-rók építése a személy- és teherfelvonók tekintetében fokozott igényeket váltott ki. Ezek a személyszállító liftek úgy kiállításuk, mint precíz működésük szempontjából valóban semmi kívánnivalót sem hagynak fenn. Nagyobb forgalmu épületekben több csoportba vannak osztva, s a felsőbb emeletsorok részére exprezsforgalomra berendezve. A közlekedés mindenütt díjtalan s bárkinek rendelkezésére áll.

A városi forgalomban óriási szerepe van a már említett villamosvasutak mellett az *autóközlekedésnek* is. New-Yorkban egymagában körülbelül 960,000 drb. autó közlekedik, tehát minden 5—6 emberre jut egy autó. Jellemző e járművekre, hogy általában könnyebb szerkezetűek, mint a nálunk látható automobilonok. Egy könnyű Ford-autó ezidőszerint 350—400 dollárba kerül, a benzin

gallonja pedig 35 centbe; így érthető, hogy a legtöbb orvos, pap stb. tart automobilt, amelyet legtöbb esetben maga a tulajdonos hajt, hogy a drága soffört megtakarítsa. Az utak természetesen kitűnők; egészen kulturátlan vidéken is kitűnően aszfaltozott, vagy nagy kőlapokkal burkolt utakat láttam, az út mentén felállított gazolinárúsító automatákkal ellátva.

Mulasztást követnék el, ha nem emlékezném meg arról a pazarlásig vitt fényjátékról, amely a csillogó, mozgó hirdető táblákon a reklám céljait szolgálja. Arról a kápráztató fényről, amely a Times-square környékén a szürkület beállta után megkezdődik és egész éjjelen át tart, európai embernek fogalma nem lehet. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy magának a Broadwaynek reklámfényjátékai 50—70,000 lóerőt vesznek igénybe, tehát közel annyit, mint Budapest összes villamos üzemei együttvéve.

Az amerikai magyarok viszonyai. Erről a témáról igen értékes tanulmányt írt Pivány Jenő,* az alábbiak inkább csak ennek a tanulmánynak kiegészítésére szorítkoznak.

A folyó év elején megejtett népszámlálás adatai szerint az ott élő nemzetiségek számaránya az előző 10 évi népszámlálással szemben a következő eltolódásokat tüntetik fel:

		+ gyarapodás — csökkenés 10 év alatt
magyar	397.000	— 98.000
német	1,683.298	—818.000
osztrák	575.000	—600.000
olasz	1,264.000	+264.000
lengyel	1.139.000	+195.800

A nagy csökkenés, amely a három első csoportban mutatkozik, a háborús viszonyokban leli magyarázatát. Ha a citizen-ekké vált 30—50.000 magyart is figyelembe vesszük, úgy az ezidőszerint kint élő magyarság számereje a családtagokkal együtt körülbelül 500.000 emberre tehető. Ebből a kereső családtagok száma — tekintettel arra, hogy az asszonyok egy része is az — kb. 200.000-re becsülhető.

A magyarság túlnyomó nagy része a nehéz-, textil- és bányai- iparban helyezkedett el; kisebb része a kereskedelemben és egyéb kereseti ágban. Nagyobb településeik a következő helyeken vannak:

Newyorkban, Broklynban és a környéken kb. 65.000 magyar.

* L. Uj Magyar Szemle 1921. I. számában: „Az amerikai magyarságról“.

New-Jersey állam területén: Passaicban (4—5000 textilmunkás, Forstmann Gyula csoportjának gyárában); New-Brunswick, Trenton (vas- és főleg drót- és drótkötélgyárakban; Brunswickban rendkívül sok a magyar nő, a magyarság innét házasodik), Bridgeport.

Pennsylvania: Pittsburg, Mac'Keesport, Homestead (Carnegie), East Pittsburg (Westinghouse-gyárak), Union Town, Connelsville (Himmler-bányák).

Ohióban: Cleveland, Akron, Youngstown, Toledo.

Illinoisban: Chicago, Peoria (élesztő- és szeszipar).

Michigan: Detroit (autoipar).

Iudiana: South Bend.

Elszórtan messzebbre is vannak kisebb magyar telepek, pl. *Minnesota* állam területén Duluthban; *West Virginia* állam szénbányáiban, sőt szórványosan *San Franciscoig* és *Kanadában* is.

* * *

A magyarság *szervezetei* általában négy kategóriába sorolhatók: társadalmiak, segélyzők, politikaiak és egyháziak. A háborús állapot a legtöbb szervezet életműködését erősen lefékezte, egyeseket teljesen felmorzsolta (pl. a Newyorki Magyar Mérnök-Egyletet is); de a fegyverszünet óta fokozott erővel indult meg újból a szervezkedő munka. A nevezetesebb szervezetek s következők:

a) *Társadalmiak*:

Chicago-i Egyetemi Kör (elnök: Singer Berthold, titkár: Fellegi Emil).

Amerikai Magyar Szövetség (titkár: Pessenlehner Antal).

Magyar Segélyző Birotttság (Széchényi Lászlóné grófné közreműködésével).

Az alakuló Newyorki Magyar Klub (előkészítői főleg a magyar írók és művészek).

Magyar Mérnök-Egylet alakulóban (Sas Elemér titkár).

A Magyar-Amerikai Kamara, amely egyelőre egy régi, 1909-ben kapott karter alapján mint New-Yorki Magyar Kereskedelmi Kamara indult meg Konta Sándor elnöklete alatt, Zerkovitz Emil főtitkár vezetésével.

Ezenfeül több kisebb-nagyobb önképzőkör.

b) *Segélyzők*:

A bridgeporti Rákóczy magyar betegsegélyző egyesület (alakult 1888-ban) tagszáma körülbelül 10.000.

A verhovai segélyegyesület (kb. 30 éves) keresztény jellegű, 25.000 taggal.

Magyar Segélyző Szövetség, székhelye Bridgeport; kb. 200 fíókegylettel, 20.000 taggal.

Amerikai Magyar Református Egyesület, mint betegsegélyző és biztosító.

Amerikai Magyar Katholikus Népszövetség (elnök: Kovács Kálmán Mac Keesporti plébános).

c) A *politikai* szervezetek közül nagyobb agilitást fejt ki a New-Yorki Köztársasági Párt Klubja (republikánusok); ezenfelül a magyar szociáldemokrata szervezetek és fiókjaik (névleg nem politikai jellegűek, de tényleg azok).

d) *Egyháziak*:

100 protestáns egyház és misszió (közülök 80 református).

40 római- és görög-katholikus egyház.

* * *

A *magyar sajtó* meglehetősen erőteljesen van képviselve. A leghatalmasabb két magyar napilap: a New-Yorkban, Berkó Géza és Kende Géza szerkesztésében megjelenő „*Amerikai Magyar Népszava*“ és a Clevelandban dr. Cserna Endre kiadásában megjelenő „*Szabadság*“. Mindkét lap egyenként 40—50.000 példányszámban jelenik meg és leghatalmasabb irányítói a magyarságnak. Ugyancsak napilap a szociáldemokrata-kommunista irányú „*Előre*“, mely állítólag 10—15.000 példányszámban jelenik meg, de tisztán a bécsi „emigránsok“ befolyása alatt áll.

E napilapokon kívül kb. 40 időszakos lap is lát napvilágot; amelyek részben egyházi jellegűek, részben társadalmiak és politikaiak, részben szépirodalmiak. Az egyházi jellegűek közül különösebb figyelmet érdemelnek a «*Kereszt*», szerkeszti: dr. Szabó János chromei plébános; «*Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*», szerkeszti: Harsányi Sándor Homestead.

A társadalmi és politikai irányúak közül legelterjedtebb a Himler Márton szerkesztésében megjelenő «*Magyar Bányászlap*», a bridgeporti «*Testvériség*» s a Pittsburgban megjelenő «*Magyar Hiradó*». A Mandel Ernő mérnök szerkesztésében és kiadásában New-Yorkban kiadott «*Munkás-lap*» kisebb számban jelenik ugyan meg, de igen józan szociológiai irányt követ. Igen népszerű élclapja a magyarságnak a Kemény György szerkesztésében Detroitban megjelenő «*Dongó*».

A magyarság *gazdasági helyzete* szélsőségek által van körülhatárolva. Vannak dúsgazdag, több száz millió dollárnyi vagyonnal bíró magyarok, de láttam Mac Keesport környékén nehéziparban

foglalkoztatott magyarokat, kik állati sorban éltek. E két szélsőséget az intellektuell és fizikai munkástömegek különböző kategóriái töltik ki, amelyekben sok önálló kereskedelmi, gyáripari és vállalkozó is van, de a túlnyomó többség mint jól-rosszul dotált alkalmazott keresi kenyerét.

A háború alatt a magyarság helyzete a németekéhez képet tűrhető volt. Internáltak ugyan és felügyelet alatt tartottak számos honfitársunkat; általában azonban a dolgozó tömegek konjunkturális időket éltek, mert a munkabérek minden mértéket meghaladtak. Sokan a takarékosság jegyében tekintélyes vagyont gyűjtöttek össze; egyszerű munkások 10—20.000 dollárt takarítottak meg; de ez természetesen nem általános szabály. Tény az, hogy *a magyar munkásság készpénz-vagyona* óvatos becsléssel *több száz millió dollárra* értékelhető; s így kétségtelenül oly tőkerezervoárt képvisel, amely alkalmas lenne arra, hogy végzetesen beteg közgazdaságunkba új életerőt öntsön.

Ezzel szemben bizonyos az is, hogy *ez a dollár-vagyon nem oly könnyen hozzáférhető*, amint azt itthon jóhiszemű, de naiv gazdaságpolitikusok képzelik. A nép bizalmatlan; sokszor félrevezették, kalandos vállalkozásokba vitték bele (pl. a telefon-hirmondó és legutóbb a Fermo-gáz szédelgéseibe). Rosszul jártak a hadikölcsönnel is, amelynek sok esetben kötvényeit sem kapták kézhez, nem is szólva a be nem váltott kamat-szelvényekről; így hitel szempontjából az állam nem a léjjobb cégér. Nem egyszer hallottam, hogy az amerikai magyarok a hadikölcsön jegyzésével, az orosz hadifoglyok és az ó-hazai gyermekek segélyezésével elmentek az *áldozatkészség szélső* határáig. A válságos gazdasági helyzet és munkanélküliség is fokozott óvatosságra készítet; tartani kell az összekuporgatott pénzt, mert nem lehet tudni, mit hoz a holnap. Vanak egyes szociális gazdasági vállalkozások is, amelyek meglehetősen igénybe veszik bizonyos munkáskategóriák tőkáját; így pl. a Himler Márton által szervezett Himlervilla-i (Kentucky) szénbányavállalkozás, amely a bányamunkásság tőkájével alakult. Nagy baj, hogy *kül-képviseletünk*, bár legkitünőbb erőkkel rendelkezik odakünn, többé-kevésbé tétlenségre van kárhoytatva. Ezt a szervezetet legkiválóbb *gazdasági erőkkel* kiépíteni és közgazdaságunk szerveivel belső kapcsolatba hozva állandóan irányítani, elsőrendű érdekünk lenne. Azok a gazdasági kapcsolatok, amelyek a háború előtt, illetőleg Amerika hadüzenetéig kitünően bevált intézmények (pl. a Transatlantique Trust) révén vertek gyökeret, csaknem mind megszűntek. Az egész gépezet, amelynek azelőtt a kinn élő magyarság

is szerves alkotó eleme volt, darabokra tördelve hever szerte-széjjel; az összetartozandóság érzése a lelkekben él ugyan, de honmentő, szerves cselekvést kiváltani nem bír.

Ebben a súlyos helyzetben jóleső érzéssel kell megállapítanunk, hogy a kinnélő magyarság túlnyomó nagy része szeretettel gondol a megcsonkított hazára. Sőt nemcsak gondol, hanem *visszavágyik*. A visszavándorlás vágya egyre nagyobb tömegeken lesz urrá. Közvetlen meggyőződésből tudom, hogy vannak vidékek, ahol 5—6000 emberből 1000—1500 lélekben érlelődött elhatározássá a visszavándorlás szándéka; főleg Borsod-, Fehér- és Veszprém megyék kivándoroltjai ezek. Valószínű, hogy az érzelmi motívumok mellett nagy része van ebben az egyre súlyosbodó megélhetési viszonyoknak, a háborús adónak, s talán a bortilalomnak is. Aunyi bizonyos, hogy a *visszavándorlás* felelősségteljes feladat elé állítja kormányzatunkat, akár pénzzel jön haza a visszavándorló, akár a munkanélküliség kényszere folytán. A hazahozott pénzt közgazdaságunk céljaira megnyerni és fruktifikálni, s a vagyontalan visszavándorlók részére produktív munkáról gondoskodni: — sürgős és körültekintő megoldást igénylő kormányzati problémák.

Az a felfogás, amely gazdasági életünk megújítását a dollártőke segítségétől várja, a hazai közgazdasági körökben egyre erősebb gyökeret ver. Tény az, hogy úgy a magyarság gazdagabb képviselőit, mint a munkástömegek egy részét is meg lehet nyerni *reális termelőgazdasági beruházások* céljaira, de *csakis ily célokra és csak szerényebb keretekben*. Százmillió dolláros megoldásokról ne álmodozunk. Egyidejűleg azonban gondoskodnunk kell arról is, hogy az amerikai magyarsággal *belső kapcsolatot* létesítsünk *külvéviséletünk helyes kiépítésével*, a szétszakadt kapcsolatok helyreállításával és azok *intézményes* biztosításával. Mindezekre az eszközökre mulhatlanul szükségünk van, ha a magyarság erejét kellő előrelátással a jövő gazdaságpolitikai problémáiba szervesen be akarjuk kapcsolni.

Maga az *amerikai tőke* ma még tartózkodó és előreláthatólag jó ideig zárkózott is marad. Nemcsak velünk szemben, hanem még a győző országok hitelígényeivel szemben is. A kint duló gazdasági válság, a kényszerű árcsökkenések válságos helyzetbe hozták Amerika kereskedelmét és iparát is, s így a dollár segítő erejére odakinn is nagy szükség van; emellett azonban az amerikai pénzügyi körök az európai viszonyokat sem tartják eléggé konszolidáltaknak arra, hogy nagyobb hitelnújtásról beszélni lehetne. Arról azonban közvetlenül meggyőződhattünk a legelőkelőbb pénzintéze-

tekkel folytatott tárgyalásaink során, hogy *gazdasági honssolidációnkra irányuló törekvéseinket kedvezően itélik meg* és hogy *megfelelő fedezet* (pl. kamatozó kincstári jegyek) ellenében *néhány esztendőös jelentékeny áruhitelezésről* már most is siker reményében lehetne tárgyalni. A legnagyobb rokonszenvvel találkoztak azok a törekvéseink is, amelyek célja a szakszerű tudományos kapcsolatok újrafelvételére irányultak; így nevezetesen a New-Yorki Mérnök-Egylet és a vele kooperáló *Standard Committee* részéről a legbarátságosabb fogadtatásban részesültünk; az utóbbi összes eddigi kiadványait megküldte a mi szabványosító bizottságunknak és az állandó kapcsolatot is felvette velünk.

* * *

Az Amerikai Egyesült-Államokba *kivándorolni*, avagy a kivándorlást elősegíteni kereseti- és munkaalkalmak reményében, ezidő szerint *végzetesen elhibázott dolog lenne*. Hasonlóképpen végzetes optimizmus lenne gazdasági talpraállításunk összes reménységeit nagyobb dollárkölcsonre alapozni; ily optimista bizakodás több csalódást eredményezne, mint dollárt. De minden valószínűség megvan arra, hogy az amerikai magyarság tőkeerejéből néhány millió dollár fokozatosan megnyerhető legyen, főleg oly lukratív gazdasági beruházások részére, amelyek a *hazatérőknek is megfelelő elhelyezkedést biztosítanak*. Az amerikai *nagytóke* részünkről *egyelőre csakis az amerikai export-érdekeken át lenne megközelíthető*, még pedig a nekünk felette szükséges nyersanyagok és félgyártmányok (foszfát, pamut, réz stb.) több évre szóló hitelezése útján.

* * *

Hét évi elszigeteltség után érthető mohósággal gyűjtöttük azokat a tanulmányokat, amelyek a világgazdaság szemhatárán kínáltak, s amelyeket közigazdaságunk javára talán fruktifikálni is tudunk; bár vannak, kik ily „*egyéni akcióktól*“ féltik a nagy kormányzati akciók sikerét. Ezekkel szemben meggyőződéssel vallom, hogy csődöt mond minden kormányzati akció, amelyet a társadalom öntudata és ereje nem támogat. Közigazdaságunk talpraállítása egységes koncepciót és hosszú, kitartó munkát igényel; ennek az egységességnek és következetességnek nem lehetnek elegendő garanciái kormányok, amelyeket a nyugtalan politika hullámverései minduntalan felborítanak. Szükség van *mindazon gazdasági tényezők céltudatos közreműködésére*, amelyek a napi politika hullámverésén és izgató jelszavain felülemelkedve a társadalom szunnyadó energiáit kiváltani és cselekvésre bírni képesek.

Becsey Antal.

Közlemények és ismertetések.

Társadalomalkotó erők.

Dr. Dékány István : Társadalomalkotó erők. Bevezetés a társadalomelméletbe. Budapest, 1920. A szerző kiadása. 336. l.

Az emberi tudomány fejlődését a problémák és ismeretek differenciálódása jelzi; nagy, mindent felölelő, heterogén elemeket magában foglaló, többé-kevésbé módszertelen kísérletekkel indul meg a kutatás a valóság egy-egy területének feltárására: a tényekkel való közelebbi érintkezés, a valóságnak a gondolatot ellenőrző, szétbontó hatása hozza meg aztán a problémák pontosabb meglátását, a tudomány tárgykörének és részletdiszciplínáinak körülhatárolását és más tudományok területétől való elválasztását. Így a szociológiában is: a társadalmi erők és képződmények, a társadalmi fejlődés megértésére irányuló törekvés nagy, globális meglátásokkal veszi kezdetét, az elméletekben keverednek a tények és értékek, történeti adottságok és normatív eszmények. A szociológia kezdetei a módszeres gondolkodást kedvelő elme előtt kérdések és tények kaotikus tömegeként jelentkeznek. Még ma is, kétségtelen, a szociológiával szemben — főleg a távolabbállók részéről, akik egy kézikönyvből szeretnék ezt megismerni s kész tételek helyett nem hajlandók beérni a tudomány küzdelmes forrongásának szemléletével — bizonyos szkepszis nyilvánul meg. Különösen nálunk tapasztalhatjuk ezt, ahol a szociológia túlságosan összetapadt volt a politikai-gyakorlati, különösen radikális áramlatokkal és tiszta, tudományos művelése aránylag igen szűk körre szorítkozott. E szkepszis azonban többé egyáltalán nem jogosult, a legutóbbi évtizedek e tudomány terén is mindinkább a tisztulás, az exaktság felé való haladást jelzik; másrészt, ha a módszerek vitája még előtérben áll is, viszont főleg a francia és amerikai szociológia nem egy igen értékes, pozitív eredményre hivatkozhatik. Mégis, e szövevényes kérdések komoly kutatója még mindig legfőbb követelményként a társadalomtudomány szerkezeti rendszerének kiépítését érzi, megkülönböztetésével az alapoknak és elválasztásával a külön pro-

blématömböknek. A szociológia differenciálódásának, kérdései módszeresebb felvetésének folyamatában újabb, jelentős lépést jelent egy fiatal magyar kutató, a lapunk olvasói előtt jól ismert Dékány István könyve. Valóban örvendetes jelenség, hogy hazánk jelenlegi sorsverte állapotában ilyen, minden tekintetben magas színvonalú s legeurópaibb mértékkel mérve is nagyértékű munka szolgálja az alkotó magyar kultúra és tudomány ügyét. Szociológiával komolyan foglalkozni nem könnyű feladat: az általános bölcséleti megalapozottság mellett megkívánja a közgazdaságtan, történelem, jogtudomány, földrajz, biológia, etnográfia, egyéni és társadalmi lélektan s még egyéb tudományágak művelését. D. mind e területeken teljes irodalmi tájékozottságot mutat, mások eredményeinek és gondolatainak ismerete azonban nem állja útját eredeti megállapításoknak. Hibájául róhatnánk fel könyvének tömörségét néhol vázlatosságát, itt-ott nem csekély fáradság gondolatmenetét követni. Ez azonban a mai nyomdaviszonyokban is leli magyarázatát, melyek megnehezítik egy ilyen, aránylag kis olvasóközönségre számító műnek kiadását. Tudása és finom elemzései tán legjobban a főtéma egyes kérdéseinek részletesebb boncolgatását nyújtó „részletproblémákban“ élvezhetők.

D. könyve egy, úgy látszik, igen nagyszabású és már részleteiben is végiggondolt munkaprogramm első része, önmagában is megálló bevezetése. Célja: a *tiszta szociológia* tárgyának és módszerének meghatározása. A tiszta szociológia a társadalomtudomány legáltalánosabb, legelső kérdésével foglalkozik: mi az absztrakt társadalom, melyek azok az elemek, melyek minden társadalomban megvannak, melyek nélkül semmiféle társas alakulat sem lehet el? Persze a társadalomnak gondolatbeli megjelenítése nem könnyű feladat: valamint a lélektan a pszichikai folyamatok összességét érti lelki élet alatt, úgy a társadalomban is mindenütt folyamatokat kell látnunk. A társadalom: életösszefüggés. Ezt az emberi életösszefüggést bizonyos társító erők hozzák létre: a tiszta szociológia ezen társadalomalkotó tényezőt analizise. „Hogyan lehetséges társas élet egyáltalán – speciális térbeli alkalmazkodástól, időbeli formától és céltartalomtól elvileg eltekintve — általában tárgya a tiszta szociológiának“ (55. l.).

A tiszta szociológia az egész társadalomelmélet alapja, sarkköve. A többi szociális tudományhoz való viszonyát kutatva D. is megkülönbözteti mindenekelőtt a *valóság- és értékelő tudományokat*. A szociológiai kutatás a társas valóság megismerésére való törekvéssel kezdődik: megindul a társadalomalkotó tényezők elemzésével, továbbá e tényezők normális funkcióinak megállapításával. E két

problémacsoport adja a *tiszta szociológiát*, mely a *szociomorfológiával* együtt az *általános szociológiába* tartozik. A szociomorfológia az alapvetés absztrakt tételeit már közelebb viszi a konkrét valósághoz, leírva a társadalomalkotó erők alakulását egyes társadalmi típusokban, például a családban, törzsben. Még közelebb jut a konkrét tényekhez a *szociográfia*, mely tér- és időbelileg korlátozott problémákkal foglalkozik, leírhatja pl. az Augusztus korabeli Róma társadalmát. Míg a szociográfia egy adott társadalom összes tüneteinek veszi tekintetbe, a *speciális társadalomtudományok* egy-egy külön jelenségcsoportot, erkölcsiséget, jogot, gazdálkodást tesznek sajátos módszereikkel tanulmány tárgyává. Eddig a szociológia a valóságot kutatja, most átmegy a valósítás kérdéseire, értékelővé, normatívvá lesz s az értéktudományoktól, jelesül a társadalmi etikától válik függővé. És pedig kutathatja egyfelől a társadalmi célokat, másfelől az azok eléréséhez szükséges eszközöket, módokat. De amint a szó igen tág értelmében *társadalompolitikának*, emezt *társadalmi technikának* nevezi. Amarra példa, teszem, a kulturális célokat kereső és kijelölő neveléspolitiká, emerre az ismeretek közlésének módszerét nyújtó didaktika. A normatív tudományoknak azonban negatív oldaluk is van: nemcsak azt kutatják, mit kell tenni, hanem azt is, minek nem szabad érvényesülnie a társadalomban. A társadalom által kerülendő, kóros tünetekkel foglalkozik a *társadalompatológia*, az eszközökkel pedig, melyekkel a patológikus jelenségek megszüntethetők: a *társadalmi patotechnika*. Szerző amarra a bűnök tanulmányozását, a büntetőjogot (?), emerre a bűnözés megszüntetésének gyakorlati módjait kutató kriminológiát hozza fel példaként. Végül mindezek felett egy végső, legmagasabb szempontú problémakör a társadalomtudomány kérdéseit az egyetemes világnézeti kérdésekbe kapcsolja be: ez a *társadalomfilozófia* vagy *metaszociológia*.

A szociológia egész tárgyköre tehát a következőképpen csoportosítható:

Valóságtudományok (rendszerzők).

1. Általános szociológia a) Tiszta szociológia.
b) Szociomorfológia.
2. Szociográfia.
3. Speciális társadalomtudományok.

Értéktudományok.

1. Társadalompolitika.
2. Társadalomtechnika.
3. Társadalompatológia.
4. Társadalmi patotechnika.

Filozófiai tudomány.

1. Metaszociológia.

D. tudományelméleti felépítése kétségkívül szellemes s azt mint a társadalmi tudományok felosztásának figyelemreméltó kísérletét ismertettük, bár a magunk részéről — nevezetesen az értéktudományok felosztásából — némi mesterkéeltséget érzünk ki. Áttérve már most a könyv főproblémájára: a kérdés, hogy mely tényezők, mely erők alkotják a társadalmat, ősi keletű; újabban rendszerebben kénytelenek ezt felvetni az etnográfia, a történetelmélet s a közgazdaságtan, utóbbi, midőn a „gazdasági fejlődés“ tényezőit kutatja. A kérdés azonban a szociológiába tartozik, de a, maga tisztaságában az eddigi szociológusok előtt alig mutatkozott meg. A társadalomalkotó tényezők között elsőként ott van a Föld, melynek szerepét a *kultúrföldrajz* (társadalmi, emberi földrajz) tárgyalja. Midőn e tényező hatását először ismerték fel, a miliő és természet-hatás elméletek nagy túlzásokkal jelentkeztek: volt egy, ha nem is tudatos, „geomonizmus“, mely mindent a földrajzi tényezővel akart megmagyarázni, nem látva az ember sajátos helyzetét, teremtő erejét, e külön kozmikus tényezőt. Az ember a maga erejével egy kultúrszférát hoz létre: ennek tudománya a kultúrföldrajz; nemcsak egyoldalúlag a természet hatását kutatja az emberre, hanem fordítva azt is nézi, minő viszont a természet függése az embertől. D. kedvelője a rendszerezésnek s a kultúrföldtudomány problémacsoportjait a következőkben adja: Vizsgálandó a természet, a földrajzi környezet hatása 1. az ember testi szervezetére (geofiziológia) 2. lelki életére (geopszichológia). Vizsgálható továbbá egyes életproblémákkal kapcsolatban: *a)* az élelemszerzés szempontjával foglalkozik a gazdaságföldrajz, *b)* a Föld felületén található formák (síkságok, hegyek stb.) hatását a társadalmi életre tanulmányozza a szociogeográfia, *c)* a talaj minőségének hatását nézi az agrogeográfia, *d)* az előzőek alapján tanulmányozható a település földrajza, *e)* a különböző fajok hatását a földre kutatja az etnogeográfia; *f)* az ipar függését a természettől nézi a technogeográfia, míg *g)* a kereskedés földrajzi alapjait a kereskedelmi földrajz. Végül az állam földi bekapcsoltságát tanulmányozza *h)* a politikai földrajz. E felsorolás mutatja, hogy a földrajzi tényezőnek tudománya mily gazdag anyagú s mily sok részre differenciálódik. A jövő kutatásaira e téren nagy feladatok várnak.

A tényezők másodikat a nép, néperő, faj néven összefoglalható kérdéskomplexum szolgáltatja. E tényező tudományos fogalom-meghatározása nem könnyen adható. Miben áll egy nép ereje? A biológiai próbálkozások alig tudnak kellő felvilágosítást adni, egyoldalú, mechanikus felfogás felé hajlanak s legtöbbször politikai

állásfoglalások alátámasztásául szolgálnak. Így a darwinizmus hívei gyakran az embert radikálisan harcos lényként tüntetik fel s egy militarista államfelfogáshoz közelednek. Maga a „faj“ kérdése tudományosan szintén alig van még felvetve, a fajelmélet helyét bizonyos faji romanticizmus foglalja el, mely ellentétek ébredésére törekszik; a differenciális szempontú felfogás azonban csak akkor lehet helyes, ha azt általános szempontok előzték meg. D. a biológiai tényező problémáját úgy határozza meg: „kutatni, hogyan lehet biztosítani az emberfajnak a Föld konkrét életfeltételeihez képest normális számú és társadalmilag értékes, azaz biológiailag magasabb egységsvonalának megőrzését és fokozását.“ (143. l.) Ezt a kutatást *demobiológiának* nevezi. Hogy a társadalomra döntő fontosságú a népesség életerejének, számának kérdése, nem szorul magyarázatra. D. problémameghatározása tán nem a legprecízebben jelöli meg az itt fellépő pozitív kérdések összességét; ez a rész különben is könyvének legvázlatosabb fejezete, melynek részletesebb kidolgozását igéri.

Eredetibb és részleteiben is végiggondoltabb a harmadik, a *gazdasági tényező* tárgyalása; mindamelllett a közgazdaságtannak a régítől lényegesen eltérő felfogása itt is bővebb kifejtést tesz kívánatossá. Azonban bírálatos elemzései és eredetei megállapításai e fejezetet így is könyvének egyik legértékesebb részévé teszik. Mikor a XVIII. században a közgazdasági elmélet kibontakozni kezd, sem az értékelmélet, sem a szociológia nem volt még kifejlődve. Ezért a közgazdaságtan mindkettő problémái felé kinyújtja kezét: a különböző „absztrakt“ iskolák az érték kérdése felé fordulnak, ellenben a történeti iskola a „tények“ gyűjtésével foglalkozik s felöleli a szociológiának csaknem egész körét. Azonban a közgazdaságtannak fel kell ismernie a maga sajátos területét s egyéb, oda nem tartozó tárgycsoportokat át kell engednie más tudományoknak. A mai közgazdaságtan legmélyén egy mechanisztikus séma rejlik, mely elsősorban a „szükséglet“ és „termelés“ fogalmainak helytelen megalkotásában nyilvánul. A XIX. század lélektana mechanikus jellegű, a lelki tünetekben gépiességet keres s nem látja a szellem újat teremtő erejét. Ez a felfogás nyomult be a közgazdaságtanba is: az embert mintegy a „természettől adott szükséglet-szerkezetnek“ tekinti, a szükségletet pedig mereven ható, szuverén valaminek, holott a valóságban a szükségletek rugékonyságuk s a kielégítési lehetőségekhez képest fognak jelentkezni. Az ember sohasem fogható fel gépiesen, céltudatosságát nem lehet kiküszöbölni.

Ha a szükséglet fogalmát vizsgálat tárgyává tesszük, legtágabb

értelemben bizonyos határozatlan kívánságot értünk alatta („prae-differenciálódott szükséglet-érzés“). Ennek vizsgálata tisztán a lélektanba tartozik. Ha most e fogalom mibenlétéhez közelebb jutni s nevezetesen közgazdasági értelmét meghatározni igyekszünk, egy alapvető megkülönböztetést kell tennünk a szükséglet kétféle értelme között, melyek egyikét a német Bedürfniss, másikat a Bedarf kifejezés jelöli. Amaz: szükséglet-tudat, bizonyos egyensúlyi hiány érzete, melynek eredete például egy megszokott, gépiesen ismétlődő folyamat, teszem, táplálékfelvétel elmaradása. A szükséglet ilyen értelemben tehát belső, szubjektív szempontot jelöl: vele szemben a „Bedarf“ objektív értelmű. A szükségletek kielégítése ugyanis bizonyos cikkekkel, eszközökkel történik: ezen eszközökben lehet hiány s ez a „Bedarf“, mint objektíve konstatálható szükség, mely megnyilvánulhat az eddigi életminimum alá való süllyedésben (nyomor) vagy a fejlődés elmaradásában (stagnálás). A reális, az eszközökben való szükség objektív konstatálásával, a Bedarf fogalmával elhagytuk a lélektant s itt jutunk el a sajátos gazdasági tüneményhez: „A gazdasági kutatás foglalkozik azzal, hogyan kell bizonyos eszközöket szerezni, *hogyan kell valamit valamivel ellátni*. Egyszóval feladata sohasem a célok kutatása, hanem az ellátás problémája. *A „szükséglet“ tág problémája ezen a ponton válik sui generis közgazdaságivá.*“ (159. l.)

A szükséglet fogalmával szemben állott a régi közgazdaságtanban a termelés fogalma. Meghatározása egyszerű volt: létrehozni, ami a szükségletnek megfelel; a termelés egyszerűen „szükséglet-inventáriumot“ készít s a dolog meg van oldva. A régi elmélet kategórikusan elválasztotta a termelés és fogyasztás fogalmait: mindkét jelenségcsoport átalakulási folyamatot jelent, de míg a termelés emberi akció, addig a fogyasztás természeti tünemény. Amaz tehát, az emberi cselekvés racionálisan irányítható, emez azonban, a természeti adottság nem. Így válik a gazdaság főproblémájává: hogyan lehet lehet leginkább racionálni a termelést, „hogyan lehet a fejlődést racionálisan irányítani a legkisebb készlet- és munkabefektetés alapján“ (160. l.). A régiek erre a kérdésre nem tudtak kielégítő feleletet adni, mert nem tudtak szabadulni a magán-gazdasági szemponttól s nevezetesen a vagyont is csupán ilyen szempontból nézték. A valóság azonban, hogy a vagyon az életfejlődés eszköze, relatív, önmagában nem mérhető, hanem csupán a fejlődéscélhoz képest értékelhető valami. „Ezzel a beállítással a termelés s ezzel a vagyon kérdése az egész közgazdasági elméletben feltétlenül kiemelkedik az okság, az adottság, a pozitív magyarázat-igény

síkjából s áttevődik egy fejlődés-telikus irányvonalba. Az életirányzottság nem lehet egy önközpontú gazdasági probléma, azaz... amint a szükséglet, úgy a termelés fogalma is alapjában több, mint gazdaságelméleti kérdés“ (161. l.).

Mi hát a gazdaságelmélet sajátos problémaköre? A gazdaságelmélet sem tény-, sem értékelmélet, hanem *eszközfunkciók* vizsgálatával foglalkozik. Az „ellátás“ kérdését teszi kutatás tárgyává s a fogalom, melyből kiindulnia kell: *akészlet*. Azonban ez nem nemzetgazdasági, vagy magángazdasági, hanem „geoökonómiai“ fogalomként értendő. „A készlet: emberiségkészlet. A szempont az emberiség anyagi létfeltételeinek vizsgálata és biztosítása.“ (163. l.) A régi közgazdaságtan a javak, illetve érték fogalmából indult ki: annak forrását vagy valamely tárgyi tulajdonságban kereste s így jutott az objektivizmushoz, vagy a gazdálkodó alany lelki állapotát vizsgálta, ami a szubjektivizmushoz vezetett. A közgazdaságtan tárgyát azonban az értékek végtelen skálájából csak egy sajátos osztály: az *eszközértékek*, a közgazdaságilag kezelhető értékek alkotják. E javak tulajdonságai: 1. a földi felületről leválaszthatók, 2. hozzáférhetőek, 3. birtokba ejthetőek, 4. halmazhatóak. Mindezt magában foglalja a készlet fogalma. Szemben a szétfolyó és határozatlan „gazdaság“ fogalommal, ez a pontosabb fogalom hasznosan illeszthető be a társadalomalkotó tényezők sorába. Hogy a készlet mit jelent a társadalomra nézve, azt egy absztrakt példa útján jól megjeleníthetjük: képzeljük el, hogy egy társadalomból minden készletet egyszerre átviszünk egy másikba, ennek folyományaként minden megváltoznék, a csoport az új készletfaj lehetőségeihez képest átalakulna szerkezetében, más szokásai, más erkölcsi támadnának.

D. gazdasági fejtegetéseinek eme rövid összefoglalásában felfogásának csupán legáltalánosabb keretét nyújthattuk; hogy szempontjai újak és érdekesek, annyi e vázlatból is kitűnik. Viszont kétségtelen, hogy elmélete bővebb kifejtésre szorul, elemzéseinek nem egyszer túlzott tömörsége is nagyobb világosságot s részletesebb előadást tesz kívánatossá. Annyi bizonyos, hogy a mechanikus lélektan túlhaladott álláspont, szabadságunkat legközvetlenebb megismerésünknek érezzük. Igazat kell adnunk szerzőnek a közgazdaságtanban kísértő mechanikus felfogás kritikájában s az emberi autonomia alapulvevésében. Az is bizonyos, hogy az eddigi közgazdaságtan sokféle, heterogén elemet ölelt fel, inkább didaktikai céloknak, mint a módszeres tudományelmélet követelményeinek felel meg s legsajátosabb problémája, a gazdasági tünemény miben-

léte felől is csak többé-kevésbé homályos képzeteket nyújt. Az „eszközérték“ és „készlet“ beállítása központi gazdasági fogalomként figyelemre méltó kísérletnek látszik s érdeklődéssel várhatjuk e módszeres kiindulás részletesebb alkalmazásait.

A tényezők negyedik csoportja a szellemi erőké, a *kollektív lélektan* jelenségei. Az újabb szociológiai kutatás figyelmét fokozott mértékben ezek a problémák kötik le: a lelkek egymásközötti érintkezésének, az önálló társadalmi lélektanok problémái. D. részletes bírálata adja Wundt néplélektani kísérletének, aki azonban egyfelől csupán egy társadalmi alakulatnak, a népnek pszichológiáját nyújtja, másfelől nem tud szabadulni az individuálista lélektani felfogástól. A szorosabban vett társadalompszichológiának háromféle elméleti kiindulása lehetséges: 1. A néplelek bizonyos misztikus-metafizikai felfogása: egyének feletti „személyiség“, öntudat. 2. Magyarázhatom a kollektív lelkiséget korpárhuzamosságból adódó jelenség gyanánt: az egyének külön, anélkül hogy egymásról e részt tudnának, ugyanezen ok hatása alatt végigmehetnek ugyanazon a változáson. 3. Azonban mindezek nem társadalomlélektani folyamatok. „A társadalomlélektani folyamatok ezeken kívül kezdődnek, ott, amidőn az egyesek nem külön-külön válnak hasonlókká, hanem éppen egymástól vesznek át hatásokat, élményeket“ (182. l.). Úgy az egyéni, mint a kollektív lélektan közös elméleti alapvetésen épül fel: a mindkettővel közös tényeket az általános pszichológia kutatja. Ilyen tények például, hogy úgy az egyéni, mint a társadalmi tudat sajátos, belső rendeződést mutat, minden lelki jelenséget „idősorba kell állítanunk“. Minden lelki jelenség egy tudatszűkültség állapotában válik tudatossá; a lelki élet sohasem mechanikus lefolyású; viszont van benne egy begyakorlás-lehetőség stb. Mindezek a példaként felhozott megállapítások egyaránt érvényesek az egyéni és társas lelkiség terén.

D. ezután könyvének tán legjobban megírt fejezetében „tömeglélektan és társadalmi morfológia“ címen kitűnő példát nyújt a kollektív lélektan területéről, ismertetve és igen értékes újabb eredményekkel gazdagítva Ross híres amerikai szociológus kísérletét, mely az ezernyi társadalmi alakulat bizonyos rendszerbe foglalását azon elv szerint próbálja meg, hogy *társadalomlélektani szempontból véve egyre összerendezettebb alakhoz jut*.

D. mélyreható elemzésekben vezet végig a tömeg, a közönség, a határozó gyűlés, a szekta, a képviselő és testület formáin s főleg a kollektív jelenségek genetikájára vonatkozólag sok eredeti megállapítást nyújt. Könyvének ez az önmagában is élvezhető rész-

lete a magyar szociológiai irodalom legjobb fejezetei közé tartozik azt minden politikusnak, ujságírónak is végig kellene dolgoznia.

Összefoglalva már most vizsgálódásainkat, látjuk, hogy négyféle társadalomalkotó tényezőt találtunk:

1. kultúrföldrajzi tényezőket,
2. demobiológiai tényezőket,
3. készletgazdasági tényezőket,
4. kollektív-pszichikai tényezőket.

Ezt a négy tényezőt az analízis segítségével találtuk. Eddig a szociológia túl volt halmozva a genetikus módszerrel s ezzel szemben az *analitikus módszer* háttérbe szorult. A tiszta szociológia módszere azonban csak az analízis lehet: megállapítása „azon tényfajoknak, melyeknek befolyása — mindama tényfajoknak együttléte és összehatása — nélkül egyáltalán nem képzelhetünk társadalmat“ (245. l.). Mind a négy tényezőfajt, a területet, a népfajt, a gazdasági készletet, a lelki kölcsönhatásokat tekintetbe kell vennünk, bármelyik gondolatbeli elvonása megsemmisíti a társadalmat bárminő formájában és bárminő korbéli stádiumában. Természetesen nem következik ebből, hogy minden társas csoportban mind a négyféle tényező egyforma erővel érvényesül, például a terület fontosabb az államra, mint egy szektára. Éppen így időben is: olykor vallásos áramlatok irányozzák a társadalmat s a szellemi tényező mellett — bár ott van mindig — mégis csekélyebb jelentőségű a gazdasági tényező, mely máskor viszont főszerepet játszik. A négy tényezőfaj felvétele megfelel az analitikus módszer főelveinek: 1. a négy tényező oly radikálisan eltér egymástól, akár a kémiai elemek; 2. az analízis maradék nélküli: ötödik tényező nem található, a négy elemzett tényező tapasztalatnyújtotta adottság.

D. végül a szociológiai „álmódszereket“ ismerteti és bírálja, a racionalista és organicista felfogást, Durkheim objektív módszerét, a matematikai módszert s az ú. n. formális módszert: rámutat arra, hogy a szociológia nem egyszerű tudomány s mindazok, akik egy feltevésből, egy elvvel akarnak mindent megmagyarázni (pl. Marx a gazdaság-technikai alappal), tévedésbe esnek. Szemben ezen „monometodikus“ irányokkal, D. a maga felfogását, mely elismeri a szövevényes társadalmi valóság heterogén jelenségeinek különbözőségét s ehhez képest diszparát tudományos módszereket, de egyúttal folytonos szintézist követel: *pluralo-metodikai szintézisnek* nevezi.

Nagy Dénes.

A szakszervezeti szabadság Magyarországon.

La liberté syndicale en Hongrie. Documents rapportés par la mission d'information du bureau international du travail (Août-Septembre 1920) Genève 1921. 194. l.

Ez a jelentés a szakszervezetek magyarországi állapotát és a munkások helyzetét akarja feltüntetni hivatalos felszólítás folytán a nemzetközi munkáshivatal szűrőjén szemléltetve. A magyarországi szakszervezeteket egy többé-kevésbé, ostromállapotban vagy legalább is a háborús viszonyok szűkre korlátolt jogállapotában levő ország helyzete mellett tárják a világ elé!

A munka elején olvassuk, hogy Teleki Pál gróf miniszterelnök a nemzetközi munkáshivatalt felszólítja, küldjön ki megbizottakat avégből, hogy a Magyarország kormányáról a közvélemény félrevezetésére csalárdul közölt koholmányokkal szemben a „fehér terror“-ról elterjesztett és a munkások üldözéséről szóló hirekről saját tapasztalatuk alapján szerezzon magának tájékoztatást. A munkástanács elküldötte 3 megbizottját következő feladattal: vizsgálja meg, vajjon a szakszervezet szabadságának elve érvényesült-e; szerezzon minél több adatot a munka viszonyairól és a munkások helyzetéről és tanulmányozza azt, mikép lehetne a magyar kormány és a munka nemzetközi szervezete közti viszonyt rendezni.

A kiküldött 3 megbizott a fővárosban, Tatabányán, Salgótarjánban és Szegeden volt és pedig egyik 1920 augusztus 8-tól, a többi kettő augusztus 24-től kezdve szeptember 10-ig. Jelentésükben közlik a gyűjtött adatokat „anélkül, hogy kommentárt fűzzenek hozzájuk“. Mégis jelentésükből és főkép a közlött adatok megjegyzés nélkül való feltálatásából kitűnik, hogy véleményük a magyar viszonyokról nagyon sötét. Már az a körülmény, mely a békeszerződés egyik munkásügyi főelvével, „a szakszervezeti egyesülés szabadságának elismerésével“ foglalkozik, sejteti álláspontjukat, midőn így szólnak: „azt látjuk ugyan, hogy alig van kormány, még a szakszervezeti jog megsértésével leginkább vádlott is, amely tagadásba venné a munkások ebbeli jogát. Majdnem minden kormányzatban vannak törvények, melyek a szakszervezeti szabadság gyakorlását szabályozzák. Ha azonban a szakszervezeteket üldözik, történik ez a szakszervezetek politikai törekvései és forradalmi szándékai miatt“. „Ha a szakszervezet céljának azt vallja, hogy a munkabér rendszerét meg akarja szüntetni, vagy hogy a tulajdon uralmát át kell módosítani: akkor sok kormány ezt politikai irányzatnak tekinti“.

A munka foglalkozik mindenekelőtt a szakszervezetek szervezésével; felemlíti, hogy a Csizmadia nemzetgyűlési képviselő vezetése

alatt álló disszidens csoportok mellőzésével a magyar munkások szakszervezeteinek központi tanácsa és a keresztényszociál munkások szakszervezete csoportosítja magában az ipari munkáselemet. A szakszervezeti tanács 1890-ben keletkezett; tagjainak számát 1901 óta évenként felsorolja; itt látjuk, hogy az 1916-ban 55.338 taglétszám a háború minden évében erősen gyarapodik, míg a tanácskormány idejében 1,422.000-re felszökik, hogy ismét ugyanazon év, 1919 végén 212.000-re leomoljon. Nem éppen pártatlannak kell feltüntetni ennek a leomlásnak azt a magyarázatát, mely szerint a lényeges megcsökkenés oka az ország megcsonkítása, a Károlyi-kormány és a kommunista uralom bukása és a kormányoknak azóta a szervezetekkel szemben követett magatartása. Itt fel kellett volna világosítani a nyomozó bizottságot, miért emelkedett fel a szakszervezeti tagoknak száma a Károlyi-kormány és a tanácskormány idejében másfél millióra. Fel kellett volna említeni, hogy ugyanez a kormány a bizalmiférfiak rendszerét meghonosította mindenütt, sőt az állami hivatalokban is és ez magával hozta az intellektuális téren a szakszervezetek egész seregét: a pénzügyi tisztviselők, a fényképészeti alkalmazottak, a gyógyszerészek, az irodai segédmunkások, a munkásbiztosító tisztviselők, a közalkalmazottak, a mérnökök szakszervezetei gombamódra keletkeztek. Ezek a mesterségesen fejlesztett szakszervezetek nagy részben elpusztultak a később beállt rendszerben. Fel kellett volna említeni, hogy különösen a tanácskormány idejében élelmicikket és háztartási kellékeket elsősorban szakszervezeti tagok kaptak és ez ösztönözte a lakosságot a tömeges belépésre.

A keresztényszociál munkások szakszervezete 1906-ban keletkezett; erősen csak a kommunizmus bukása után és azáltal szaporodott tagjaiban, mióta a keresztény nemzeti politikai párt s vele a kormány vette védelmébe; tagjainak mai száma közel 200.000. A keresztényszociál munkások maguk a következőkben vázolják a szociáldemokrata munkásoktól eltérő állásfoglalásukat: lényeges különbség az, hogy a szociáldemokraták marxisták és nemzetköziek, holott a keresztényszocialisták nemzeti jellegűek; első sorba helyezik az ország érdekét. „Azok elszidósodtak, az osztálygyűlöletet és a társadalmi forradalmat hirdetik. Mi a társadalmi békét óhajtjuk. Mi építeni, ők rontani akarnak. Mint programm, akarjuk a nyereségben való részesedést, a társadalmi támogatást, az üzlet menetében az ellenőrző-bizottságokat és a vállalatok vezetésében való részvételt. Közgazdasági szempontból inkább az élelmicikkek árának mérséklését, mint a bérek emelését óhajtjuk.“

A törvényhozás és alkalmazása címe alatt közlik mindenekelőtt az 1873. évi és 1875. évi 1508. sz. belügyminiszteri rendeletet az egyesülési jogról, továbbá az 1919 szept. 30. miniszterelnöki rendeletet az egyesülési és gyülekezési jogról, az 1920 aug. 20. 6622. sz. miniszterelnöki rendeletet a kivételes háborús intézkedési jog alapján kiadott kivételes rendelkezésekről; az 1920: VI. törvénycikket, mely a kivételes háborús intézkedéseket a béke életbe léptetése utáni egy évre meghosszabbítja. Mindezekből le kellett volna vonni azt a következtetést, hogy Magyarországon nemcsak a munkások, hanem általában mindenki irányában a háború után beállott viszonyok folytán is az egyesülési és gyülekezési jog erősen korlátozott és a fennálló kivételes helyzet nemcsak a munkásokra szól. Ezek után a sztrájkjogra vonatkozólag idézi az ipartörvény és pedig az 1872. évi VIII. t.-c. 93. és 94., valamint a most érvényes 1884. évi t.-c. 102. és 104. §-ait és a büntetőtörvény 88. §-át, mely a sztrájkok alkalmával elkövetett erőszakoskodások büntetéséről szól. Azzal a megjegyzéssel zárja be a jelentés ezt a fejezetet, hogy más törvényes intézkedés nincs Magyarországon; pedig ha megfigyeli, hogy az ipartörvény 102. és 104. §-ai szólnak a sztrájkokról, mintegy önként felmerül a kérdés, mi van a közbeeső 103. §-ban és ott megtalálja azt az előnyös intézkedést, hogy az iparhatóságnak kötelessége, mielőtt a sztrájk kitöréséről tudomást szerez, a megbékéltetés végett azonnal lépéseket tenni. De tovább az 1893: XXVII. t.-c. 35. §. az iparfelügyelők feladatává teszi a békéltetésnél való közreműködést, sőt intézkedik aziránt, hogy külön miniszteri kiküldött lépjen fel békítő-közvetítőül fontosabb esetekben. Ha hivatalos felhívással ismertetni akarja a kormány helyzetünket, legalább gondoskodni kellett volna arról, hogy a kiküldöttek ilyen módon, esetleg a rendelkezésre álló sztrájkstatisztika adatairól és a kormánynak a sztrájk hatásainak enyhítésére vonatkozó mindenkori működéséről nyerjenek tájékoztatást.

Ugyancsak a kellő tájékoztatás hiányát látjuk a hangulat (l'atmosphère) című fejezetben. Ahelyett, hogy itt fel lenne tüntetve, hogy egy, a Károlyi-forradalom, a tanácsköztársaság, a román rablások, az entente oktalan megcsönkítése és a győző hatalmak által legyezett utódállamok jogtalan bosszúállásai által agyonkínzott államban minden művelt nemzetközi jog és forgalom hiányában szenvedő országgal van dolguk, a következő adatok közlését találjuk: az internálásról szóló 1920 április 10. belügyminiszteri rendelet; a katonai hatóságok és ügynököknek a polgári személyekkel szemben elkövetett hatalmaskodások megszüntetéséről szóló 1920 jún. 12-iki

miniszterelnöki rendelet; Horthy kormányzónak két beszéde, az egyik Hódmezővásárhelyen, a másik Szentesen. Ezekből a beszédekből, úgy látszik, a kormányzó szociális hangulatát kellene kivenni s épp ezért közöljük az erre vonatkozó jellemző helyeket. A kommunizmus tanairól azt mondja, hogy azok meg nem valósíthatók, mert félisteneknek kellene lenni, hogy teljesíthetők legyenek. Még a családi életben is testvérek közt egyenetlenségeket látunk, ha földi javakról van szó. Az említett eszmék csak arra szolgáltak, hogy az uszítókat hatalomra juttassák... Azok, akik félrevonulva még mindig remélik, hogy ezek az idők (a kommunizmus) visszajönnek, jól tennék, ha erről az eszméről lemondanának, mert kezeinkből a fegyvert többé kiragadni nem fogják... Közölve van továbbá a minisztériumnak a szabadkőműves páholyok megszüntetésére vonatkozó rendelete megokolásának kivonata; a botbüntetés alkalmazásáról szóló törvényjavaslat. Mindez minden megjegyzés nélkül olvasva ugyan szép „hangulatot“ vagy „atmoszférát“ tüntet fel. Ily hangulatnak világra kürtölésére kár volt nemzetközi bizottságot kérni.

Az előttünk fekvő könyv ezután ankétszerű eljárásáról tesz jelentést. A munkások részéről számos esetet sorol fel, melyekből a hatóságok s főkép a katonaság részéről elkövetett brutálítások felémlítetnek, így a Ganzgyárban a kereszteny szociálista munkások és a szociáldemokrata munkások közt előidézett viszálykodást, különböző eseteket vidéken, melyekben a hatóság gyűlések tartását meggátolta. Számos esetben szakszervezetek fel lettek oszlatva, mire nézve a kormány részéről azt a felvilágosítást nyerték, hogy az illető szakszervezet működése ellenkezett alapszabályaival, az ország nemzeti szellemével, a szervezet pénzei más célra fordítottak, mint mire szolgálniok kellett, a szakszervezetek alapszabályai nem voltak jóváhagyva a kormány által. Ezzel szemben a munkások részéről a kormány teljesen önkényszerű eljárását panaszolták. Egy, a köztisztviselők szakszervezete állítja, hogy a „fehér uralom beálltakor ok nélkül azonnal fel lett oszlatva, iratai le lettek foglalva, vagyona vagy 600.000 korona elkobozva, bizottsági tagjainak egy része letartóztatva és minden köztisztviselő ellen politikai magatartására nézve vizsgálat elrendelve. Ezen vizsgálat alapján több ezer tisztviselő elveszté állását...“ Ha a kormány felhívására működtek a kiküldöttek, úgy ily egyoldalú beállításnál legalább is kellett volna a kormány eljárásának megokoltságát vagy szándékát közölni; mert egy ankétszerű vizsgálódás éppen abban bírja lényegét, hogy mindkét fél nyilatkozataiból meríti adatait. Igaz, a kiküldöttek meg-

jegyzik, hogy a köztisztviselők szervezetének panaszát épp elutasításuk pillanatában vették, de az igazság érdekében talán találtak volna módot a kormány eljárásának okairól tájékoztatást szerezni. Az esetek, melyeket jelentésükben tárgyalnak, a földmunkások és kiskgazdák szakszövetkezetének feloszlata, a vasutasok szakszövetkezetével szemben követett eljárás, a villamos és közúti alkalmazottak szervezetének feloszlata.

A keresztényszociál szervezetek nem panaszkodnak; a kiküldöttek a meghallgatott szaktestületi tagok nyilatkozatából közlik azt, hogy a kormány részéről több alkalommal jelentős engedményekben részesültek, elérték például a lisztadag tekintélyes fölemelését, a vitás kérdések elintézésére egy bizottság felállítását stb. A belügyminiszter nyilatkozata szerint a kormány nem kedvez a keresztényszocialista szervezeteknek, de igenis teszi ezt a közvélemény. A keresztényszocialista szervezetek kormánypártiak, holott a szocialista demokraták kormányellenesek. A kormány nem akarja, hogy a szakszervezetek a nemzet létét fenyegezzék s miután a keresztényszocialista szervezetek elfogadják ezt az alapot, pártolandók.

Érdekes az a fejezet, melyben a kiküldöttek a kormány közegeivel, miniszterekkel és a közbiztonság fejével társalognak és nézetükről a munkásokkal szemben követett maguktartásáról tájékoztatást nyernek. Ezen tárgyalásokból felemlítjük a következőket. Tomcsányi igazságügyminiszter kijelenti, hogy a kormány ellenőrző szerepe kiterjed minden egyesületre, nemcsak a szakszervezetekre; tudni kell, mi történik a szervezetek körében, mert ezek a nemzet, az állam és a közrend ellenes politikát űztek. A multban az ellenőrzés túlságosan gyöngye volt s az tehette lehetővé, hogy a szakszervezetek egyik osztályt a másik ellen uszítsák! A kormánynak nem szándéka a gyűléseket akadályozni, de nem tűri a nemzetellenes törekvéseket. Rubinek kereskedelmi miniszter munkásügyi véleményét következőkbe foglalta össze: sohasem volt tagadásba véve a munkásoknak egyesülési és sztrájkjoga. A munkások szervezeti alapszabályaikban nem voltak kötelesek tiltó határozatot felvenni a sztrájk előkészítésére nézve. „Természetesen, ha lesz törvényünk, a sztrájk csak a törvénynek megfelelő módon alakulhat (!). Az egyedüli dolog, amit megtiltottunk a szakszervezetnek, az az volt, hogy pártpolitikát csináljanak... Amit nem szabad tűrni, az az, hogy politikai párt javára pénzt gyűjtsenek és választásoknál hivatalosan közreműködjenek egy pártjelölt érdekében“.

Külön fejezet szolgál a munkaadókkal folytatott beszélgetések vázolására; itt azonban sajnálkozásukat fejezik ki a jelentéstevők

afelett, hogy a legtöbb munkaadó nem hatalmazta őket fel véleményeik közlésére. E beszélgetésekből kitűnik, hogy törekvés van a kollektív szerződések újbóli életbeléptetésére, hogy a munkaadók a bizalmiférfiak rendszerét határozottan visszautasítják; hogy a munkaadók csak munkásaikkal és nem a szakszervezetek kiküldötteivel akarnak tárgyalni; hogy a munkásokkal való viszony maga kitűnő; hogy az időszerinti bért maguk a munkások sem tartják helyesnek és szívesen látják az akkordbér-rendszert; hogy a munka serényen folyik és sokhelyt a hatálya már elérte a békeidőbelinek 80, sőt 100%-át is. „Nálunk — így szól egy munkaadó — főképp a vidéken a szakszervezeti élet nem szabad. Az állami tisztviselők nálunk nem bírnak szociális érzékkel. Ez nem a kommunizmus következménye; már ezelőtt a szakszervezet, a szocializmus a köztisztviselő szemében vörös posztó és forradalom volt. A köztisztviselők a bolsevizmust és szocializmust egy és ugyanannak nézik és egyenesen kijelentik, hogy az ország katasztrófáját a szocializmus okozta... A munkaadók a munkásokkal szemben általában a kiengesztelő politikáját óhajtják.“

A szénbányák munkásviszonyai külön tárgyalatnak. Mindenekelőtt egész terjedelmében olvassuk a minisztérium 1920 július 20-án kelt rendeletét, mellyel a szénbányák katonai felügyelet alá helyeztetnek; azután több főszolgabírói és más hatósági intézkedést találunk, melyek munkásgyűlések tartását konkrét esetekben eltiltják; azután a Tatabányán és Salgótarjánban a munkások körében tartott ankétek vázolatnak, melyek telve vannak erőszakos jelenetekkel és hatósági, különösen katonai atrocitásokkal. Az esetek erőszakos volta a kiküldöttek figyelmét felkeltette és a katonai felügyelőség főparancsnokát, Riedel tábornokot felkeresték, akinek nyilatkozatából néhány jellemző részt közlünk: Ismeretes, mi volt a kommunizmus Magyarországra nézve; feladatunk meggátolni hasonló események visszajövetelét és nem habozunk vérrel is elfojtani a kommunizmus megújítására vezető legkisebb jelenséget is. Ami a bányákat illeti, munkásszakszervezetek a kommunizmus előtt ott nem léteztek; és azóta destruktív irányzatban fejlődtek. Természetes, hogy ezért működésüket nagy figyelemmel kísérjük. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a munkások nagyon hiszékenyek, főleg a rossz irányában; hogy nagyon nehéz őket meggyőzni arról, hogy a vállalat urai javukat akarják; és könnyű velük megértetni az ellenkezőt; végül tudni kell, hogy a bányamunkás a munkások közt a legműveletlenebb. Különösen Salgótarjánban nehéz a helyzet; a bányamunkások egy része a szomszédos

Szlovákiában lakik; fölöttük az ellenőrzés igen nehéz; vasárnaponként elrándulnak Lősonc városába, ahol egy teljesen „vörös“ ezred van, mely nem ismer se Benest, se Masarykot, sem istent, sem ördögöt, csak parancsnokát, aki azt teszi, amit akar. A mi munkásaink látják, mi történik ott s hiszik, hogy nálunk is tehetnek, amit akarnak... A határon át bekerülnek az izgató röpiratok, a szocialisták mondják, hogy nem helyeslik tartalmukat, de nincs eset, reá, hogy a hatóság kezébe adják, vagy jelentést tegyenek róluk... A gyűlések tartását nem gátoljuk, ha ennek ellenkezőjéről szereztek tudomást, az a régebbi időkről szól... Bizonyos, hogy az állapot Salgótarjánban nem eszményi..., de szó sincs a munkások elnyomásáról... Beszéltek arról, hogy a munkásokat verik, ütlegetik; ez sajnálatos és ezt mindenkor rosszaljuk, de ez egyes csendőrök egyedüli hibája. Ez árt célunknak, de nem kárhoztathatja magát az intézményt.

Az utolsó fejezet a szakszervezetek politikai magatartásáról szól. Kiindul az igazságügyminiszter következő állításából: A munkások egyesületeiben készült a kommunizmus; a szakszervezetek vezetői mindig azt állították, hogy a szocializmus és a kommunizmus egy és ugyanaz a dolog, csak módszerük különböző. A kommunizmus kezdetén abban csak igen fiatal egyének működtek közre, utóbb valamennyi munkás csatlakozott hozzá. A munkások szakszervezetei nélkül a kommunizmust nem lehetett volna szervezni. Ezt a felfogást a munkások részéről éppúgy, mint a munkaadók részéről felhozott nyilatkozatok teljesen hamisnak nyilvánítják. A munkások hamisnak mondják azt az állítást, hogy a szakszervezetek szerepet játszottak a kommunizmusban; ezt a kormány részéről taktikai hazugságnak mondják. A kommunizmus nem a munkásokra, hanem a harctérről visszajött katonákra támaszkodott; az igazi munkáselem közreműködése a bolsevizmusban a lehető csekély volt; a szakszervezetek benne nem játszottak hivatalos szerepet. Sőt a tanácskormány a szakszervezetek feloszlását tervezte. A tanácskormány intézkedései ellen a szakszervezetek ellenzéki állást foglaltak el. Igaz, sohasem küzdöttek a nyilvánosságban a kommunizmus ellen. Jelenleg a szakszervezetek a demokrata elvek mellett küzdenek és a II-ik Internacionále szervezet (Amsterdam) mellett állnak.

A munkaadók közül az egyik szerint a szakszervezeti munkások a bolsevizmus ellenesei voltak, sőt a bolsevizmus alatt a szakszervezetek ellenforradalmát vártuk; különösen a vasmunkások erős ellenzékét képezték. Nem hisszük, hogy a munkások közt sok kommunista volna, de a kormány erőszakoskodása felélesztheti a kommu-

nizmust. Egy másik szerint a kommunizmust csak a rossz munkások támogatták, munkásaink közül legfőlebb 5% volt kommunista. Egy harmadik szerint a kommunizmus tovább tartott volna, ha a munkások nem lettek volna ellenzékiek. Munkásaink a bolsevizmus első két hete után tisztában voltak vele, hogy uralma nem tarthat soká s ezt nem is sajnálták. A kommunizmus fiatal emberekből és a lusta munkásokból gyűjtötte támaszát, legtöbb munkás ellenezte a rendszert. Ha a munkások legnagyobb része június és július hónapokban nem dolgozik a kommunizmus ellen, sokkal tovább tart. Nagy örömmel fogadták a kommunizmus összetörését.

Végig ismertettük a munkálatot. Sajnálattal kell megállapítani, hogy ez a hivatalos felhívás folytán nemzetközi intézmény által közzétett munka országunk munkásügyi állapotát teljesen hamis világításban tünteti fel és forrásmunkául fog szolgálni viszonyaink ismertetésénél. Szó sincs róla, hogy tagadásba vennők azokat a közléseket, melyek hatósági és katonai durvaságok, erőszakoskodások és atrocitásokról szólnak; ámde az az állapot, mely ma Magyarországon uralkodik, amidőn a háborús viszonyokra szabott rendkívüli intézkedés joga ma is fennáll, amidőn a jogbiztonság, a fegyelem és a társadalmi rend még ingatag helyzetben van, a munkásviszonyoknál is oly jelenségekre ad alkalmat, melyekről mint teljesen kivételesekről lehet csak szólni. És ennek kifejtését mellőzi a jelentés.

(—vits.)

TARTALOM.

1921. XLV. ÉVFOLYAM. — 63. KÖTET.

I. Értekezések.

Oldal

Andor Endre: A munkaközvetítés és a munkanélküliség elleni biztosítás Angliában...	484
Balás Károly: Uj magyar közgazdaságtan	243
Balás Károly: Valuta és számolási érték	509
Becsei Antal: Amerika	564
Budai László: A magyar hivatalos statisztika ünnepe	223
Dálnoki-Kováts Jenő: A megélhetés drágulása a háború kitörése óta	264
Heller Farkas: A pénzülmélet fejlődése	196
Klug Emil: A kétszeres adóztatás ellen	293
Koós Zoltán: A földbirtok reform	368
Matlekovits Sándor: Közgazdasági helyzetünk	189
Matlekovits Sándor: Wekerle Sándor	461
Matlekovits Sándor: Az ipartörvény módosítása	533
Méhely Kálmán: A közgazdaságtan és a szociológia oktatása a középiskolában	389
Neuhaus Ferenc: A munkaközösség	411
Neumann Károly: Külföldi vasutak a háború után	333
Sz. K.: A románok birtokpolitikája a Magyarországtól elszakított területeken	231
Zelovich Kornél: A technikai oktatás reformja	473
Zelovich László: Közúti vasutaink községi kezelése	425

II. Ankétok.

Magyarország gabonaellátása (1921 jan. 27 — febr. 4.)

Aczél Géza	71
Bacher Emil	48
Bossányi Endre	103
Frey Kálmán	39, 181
Gaál Gaszton	23
Gulácsy Dezső	95
Hajdu Zsigmond	140
Havas Mór	131
Hegedüs Nándor Andor	125
Ipolyi-Keller Gyula	61

	Oldal
✓ Jútassy Ödön	157
Katona Zsigmond	154
Langfelder Ede	164
Lamm Dezső dr.	112
Matlekovits Sándor	1, 183
Pátkai Béla dr.	147
✓ Strasser Imre dr.	118
✓ Térfi Béla	4, 170
✓ Vajna Ede	83

III. Közlemények.

Társadalomgazdasági bibliográfia 1921. január—április	320
Magyar Közgazdasági Társaság	186, 512

IV. Ismertetések.

A magyar szent korona országainak 1915 és 1916 évi kereskedelmi forgalma. Budapest, Közp. stat. hivatal, 1921. (—vits.)	446
Budai László: A megcsönkített Magyarország. Budapest, Pantheon 1920. (—vits.)	304
Cohn Wolfgang: Kann das Geld abgeschafft werden. Jena, Fischer 1920. (t. s.)	583
(t. s.)	455
Dékány István: Társadalomalkotó erők. Budapest, 1920. (Nagy Dénes.)	
Goldschmiedt Alfons: Die Wirtschaftsorganisation Sowjet-Russlands. Berlin, Rohwolt, 1920. (t. s.)	457
La liberté syndicale en Hongrie Documents rapportés par la mission d'information du bureau international du travail (Août-Septembre 1920) Genève 1921. (—vits.)	593
Magyarország termelő erői. 6 kötet. Budapest, 1920. (—vits.)	452
Papp Dezső: Békeszerződés és munkaügy. Budapest, 1920. (—vits.)	308

Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság.

10499. B. I. 921.

Hirdetmény.

*Cseh-szlovák Duna átrakodási forgalom Pozsonyon és Komáromon át.
Árúdíjsszabás II. rész. A hajózási díjtételek módosítása.*

1921. évi október hó 25-től való hatállyal további intézkedésig a fentjelzett díjsszabás 45-ik oldalán foglalt IV. D. I. szakasz (Vorbemerkungen) 2. pontja alatt a cseh-szlovák fillérek átszámítására megállapított arányszám teherárúknál 3-ról *6.5-re*; a bani átszámítására megállapított arányszám pedig 10-ről *11-re* módosul.

A hajózási vonalakat illetőleg továbbá a fentjelzett időponttól kezdve további intézkedésig a magyar állomásokkal való forgalomban magyar pénzürtékben esedékes mérsékelt díjtételek engedélyeztetnek, amely díjtételekre nézve, valamint az azok alkalmazásánál tekintetbe jövő közelebbi részleteket illetőleg a részes hajózási vállalatok igazgatóságai adnak felvilágosítást.

Budapest, 1921 október hó.

*A Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság
igazgatósága a részes közlekedési vállalatok nevében is.*

Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság.

10500. B. I. 921.

Hirdetmény.

Helyi árúdíjsszabás I. rész B. szakasz. II. rész, 1. külön díjsszabás gabona stb. szállítására, 2. külön díjsszabás fa szállítására. Díjtételek és illetékek módosítása.

A Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság igazgatósága közli, hogy 1921. évi október hó 25-től való hatállyal további intézkedésig a fentjelzett díjsszabásokra nézve a következő módosítások lépnek életbe:

A fuvardíjtételeknek a különböző pénzürtékekben való kiszámítására a helyi árúdíjsszabás II. rész I. pótlékának 5. oldalán II. A. c. alatti táblázatában megállapított, a Vasúti és közlekedési közlöny f. évi 21. számában közölt hirdetménnyel részben felemelt arányszámok a következőképpen módosulnak:

Az osztrák fillérek arányszáma *75-re*, a cseh-szlovák fillérek arányszáma *teherárúk után 6.5-re*, a bani arányszáma *11-re*.

Magyar hajóállomásokról osztrák hajóállomásokra irányuló forgalomban a fuvardíj a fentemlített naptól *magyar pénzürtékben* esedékes. Ennélfogva a helyi árúdíjsszabás II. rész I. pótlékának 4. oldalán II. A. b) alatti táblázatban, amely a fuvardíjak fizetésére esedékes pénzürtékeket tünteti fel, a magyar állomásokról osztrák állomásokra irányuló forgalomban feltüntetett „osztrák fillér“ pénzürték *„magyar fillér“-re* módosítandó.

Magyar hajóállomásokról cseh-szlovák hajóállomásokra irányuló forgalomban, valamint a megfordított irányban magyar pénzürtékben esedékes mérsékelt díjtételek engedélyeztetnek, amely díjtételekre nézve, valamint az azok alkalmazásánál tekintetbe jövő közelebbi részleteket, illetőleg a részvénytársaság igazgatósága ad felvilágosítást.

“LLOYD BANK”
Részvénytársaság

Telefonszámok :

137-71-től 77-ig

és 103-34, 35, 36

Budapest, V. kerület, Nádor-utca 9.

Hirdetmény.

Helyi árúdíjszabás I. rész B. szakasz. A fekbértételek módosítása.

A Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság igazgatósága közhirré teszi, hogy 1921. évi november hó 16-tól kezdve a Helyi árúdíjszabása I. rész B. szakasz D. fejezetében (II. pótlék 4—25 oldalán) X. 4. pont alatt foglalt fekbértételek és pedig az osztrák pénzürtékben esedékesek 200°/o-kal, a magyar pénzürtékben esedékesek pedig 50°/o-kal felemeltetnek.

Budapest, 1921 november 14.

Az igazgatóság.

Gazdasági és ipari

kisvasutak

nyomjelzése, építése

Sinek, fordítókorongok, répa-
kocsik, tüzfakocsik és bille-
nőkocsik, benzinmotorosko-
csik. Jéggépek, hűtőtelepek,
sodronykötél-pályák, függő-
vasutak istálló k részére.

Roessemann és Kühnemann Rt.

Budapest, VI. ker., Váci-ut
113—115.

Telefon : 27-36, 94-19.

Lukács & Co., Wien

Karlsplatz 14.

Wiedner Hauptstrasse 1.

Sürgöncim : Lloydlukács.

Telefon :

59-4-88,

59-5-78,

59-5-79,

54-2-31,

Érdekközösségben a

Lloydbank Részvénytársasággal, Budapest.